

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ,

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΙΑΛΟΓΙΣΜΑ

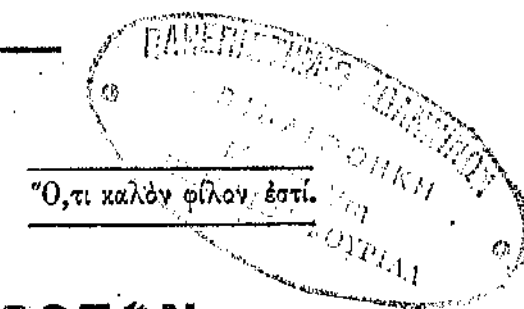
ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΟΤΕΡΩΝ

ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ, ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ.

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΥΠΟ

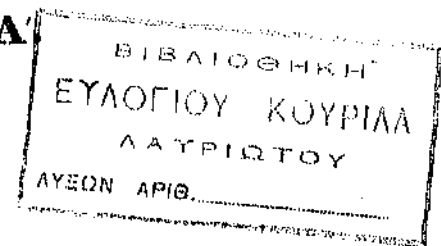
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ.

ΤΗ ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΛΟΓΙΩΝ.

ΕΤΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

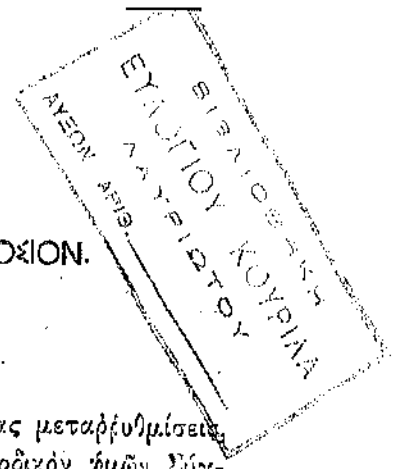
ΤΕΥΧΟΣ Α'

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΤΑΛΟΦΟΥ.

(Ὁδὸς Παμπτοπαζάρου, ἀριθμ. 23.)

Ἀναγγέλλοντες εἰς τὸ δημόσιον τὰς νέας μεταρρυθμίσεις, δι' ὧν σκοποῦμεν ἵνα βελτιώσωμεν τὸ Περιδικὸν ἡμῶν Σύγγραμμα, ὀφείλομεν κατὰ καθήκον δημοσιογραφικὸν νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα διὰ βραχέων καὶ τὰς ἀρχάς, ὑφ' ὧν ἐμφορούμενοι δὲν ἐπτοήθημεν ἀπέναντι τῶν μεγάλων καὶ ποικίλων δυσχερειῶν, ἃς ὀφείλει νὰ ὑπερπηδήσῃ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδιδὸς φιλολογικὸν σύγγραμμα, ἀλλ' ὀδηγούμενοι ὑπὸ τετραετοῦς δημοσιογραφικῆς πείρας, ἀπεφασίσαμεν νὰ προβῶμεν εἰς πρακτικωτέρας καὶ μονιμωτέρας βελτιώσεις.

Ἐκπεληγμένοι ἐκ τῶν ἀπεράντων ἀκτίων τοῦ ἀεινῶς φωτός τοῦ κατακλύζοντος τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην, θαυμάζοντες τὰς καταπληκτικὰς προόδους τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, μεμορφωμένων τὸν τε νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, ἀλγεινῇ αἰσθανόμεθα πικρίαν, ὅποταν βλέπομεν τὸ ἡμέτερον ἔθνος, ὀργῶν μὲν καὶ ταχυποδοῦν ἐκ φύσεως εἰς τὸν πολιτισμὸν, ἀλλ' ὠχρίων ἀπέναντι τῶν φώτων τῆς Δύσεως, ἀπέναντι τῆς πρωτοτύπου δημιουργικότητος τῶν Εὐρωπαίων, τοῦ πνεύματος τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν ἀνακαλύψεων, ὑφ' οὗ ἐμφοροῦνται ἐκεῖνοι, καὶ τὸ ὅποῖον δὲν ἀνέλαμψεν εἰσέτι ἐν τινι τῶν γόνων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Πολὺς βεβαίως θὰ παρέλθῃ χρόνος μέχρις ὅτου αἱ υἱοὶ τῶν Ἑλλήνων, ζητοῦντες τὰ κλέη τῶν προγόνων αὐτῶν, θ' ἀφιχθῶσιν εἰς τὸ φαινὸν τοῦ προορισμοῦ τῶν σημείων, διαδίδοντες τὰ φῶτα ἀπὸ τοῦ νέου Παρθενῶνος, ἀπὸ τῶν νέων Προπυλαίων, ἀπὸ τῆς νέας Πνυχός, ἀπὸ τῆς νέας Ἀκαδημίας, διὰ νέων Πλατῶνων, διὰ νέων Ξενοφώντων, διὰ νέων Ἀλεξάνδρων. Καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἔσται εἰς δόξαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἐπὶ αἰῶνας ὑπέκρυπτεν ὑπὸ τὰ ῥάκη αὐτοῦ, δίκην παλλαδίου, τὴν ὠχροτρέμουσαν τοῦ πολιτισμοῦ λυχίαν, ἣν ἡπεῖλει νὰ κατασθέσῃ βορρᾶς μεσαιωνικός.

Πρὶν ὅμως ἀφιχθῶμεν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἀνά τὸν νοῦν ἡμῶν πρέπει νὰ ἔχωμεν τὰ μέσα, δι' ὧν θὰ διέλθομεν τὴν μετα-

βατικὴν αὐτὴν ἐποχὴν, τὴν ὠριμωτέραν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐποχὴν. Παιδεΐα, φῶτα, τύπος, πνευματικὴ ἀνάπτυξις, τέχνη, ἐπιστήμη, καὶ ἐπὶ τέλους εἰς φλογώδη καὶ ἀκράτητος πρὸς τὴν πρόοδον ἔρως, τεθῆναι πάντα ταῦτα εἰς κίνησιν, καὶ μὴ δειλιῶμεν. Τὸ φῶς προπορεύεται· δορυφορεῖ αὐτὸ ἡ ἐπιτυχία. Σχιζομένου τοῦ κάλυκος, τὸ ρόδον ἐξέρχεται.

Ὡς ἄνευ τῶν ποταμῶν καὶ τῶν διωρύγων ξηραίνεται ἡ γῆ καὶ τῶν ἐρήμων περιβάλλεται τὸν μανδύαν, οὕτως ἄνευ τοῦ τύπου, φιλολογικοῦ καὶ πολιτικοῦ, παρεμποδίζεται τῆς προόδου ὁ χεῖμαρρος, εἰς λῆθητά πάγων τήκεται τοῦ ἰδανικοῦ ἐκείνου ἔρωτος ἡ καίουσα φλόξ, καὶ, τῆς καρδίας ἀναισθητούσης πρὸς τὸ καλὸν, ἐπέρχεται ἡ κάρωσις, — ὁ ἠθικὸς θάνατος — καὶ πτερυγίζει ἡ ἀμάθεια, — ὁ παγερὸς τάφος.

Ὁ τύπος μόνος διεγείρει πρὸς τὸ καλὸν τὴν καρδίαν, δονεῖ τὰς χορδὰς αὐτῆς, καὶ, ὡς αἱ τοῦ αἰθέρος δυνάμεις παράγουσι τὸ φῶς, οὕτω καὶ ὁ ἠθικὸς ἐκεῖνος παλμὸς παράγει τὰς μεγάλας ἰδέας, τὰ μεγάλα ἔργα.

Ἐν Εὐρώπῃ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ λαοῦ ἱκανοποιεῖ ὁ περιοδικὸς τύπος· ἐκεῖ ὑπάρχουσι πολυειδῆ περιοδικὰ συγγράμματα, εἰδικοὺς ἔχοντα ἀναγνώστας, καὶ ἄλλα μὲν τοὺς ἐπιστήμονας, ἄλλα δὲ τοὺς φιλολόγους ἱκανοποιοῦντα, ἄλλα τοὺς καλλιτέχνας τέρποντα, ἄλλα τὴν μεσαίαν τάξιν, ἄλλα τὸ ὠραῖον φύλον καὶ ἄλλα αὐτοὺς τοὺς παῖδας. Ἐκαστον δ' ἐξ αὐτῶν ἔχει ὡς ἐλάχιστον ὅρον συνδρομητῶν περὶ τὰς τριάκοντα περίπου χιλιάδας, ἔστω καὶ ἂν πληρῶνται αἱ σελίδες αὐτοῦ διὰ διηγημάτων καὶ μυθιστοριῶν, ἀποκυημάτων πολλάκις νοσοῦσης φαντασίας, ἢ διὰ σεμνολόγων γελοιογραφιῶν καὶ ἄλλων σκιρᾶφων.

Παρ' ἡμῖν ὁμοίως ὁ γόνιμος οὗτος τῆς πρακτικῆς φωτίσεως ὀχετὸς ἐλλείπει παρὰ πολὺ, καὶ μία ὀλόκληρος μεγαλόπουλις, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐν καὶ μόνον ὑποστηρίζει Περιοδικόν. Πρὸς τί τοῦτο; Εἶναι ἄρα γε ἡ ἀψικωρία ἡμῶν, ἐνεκα τῆς ὁποίας ἐν τῷ λίκνῳ ἔτι αὐτοῦ φθισαῖ ὁ περιοδικὸς τύπος καὶ ἀποθνήσκει πρὶν ἡβήσῃ, ἢ ἐλλείπει παρὰ τοῖς ἑκδόταις τῶν περιοδικῶν συγγραμμάτων ἡ χάρις καὶ ἡ φιλοκαλία τῶν Εὐρωπαίων, τὰ ἔργα τῶν ὁποίων μεγάλη καὶ παρ' ἡμῖν μερὶς πολιτῶν ὑποστηρίζει, ἀποδυσπετοῦσα εἰς πᾶν Ἑλληνικὸν καὶ ὡς μόνον φώτων πηγὴν τὰ τῶν Εὐρωπαίων προϊόντα θεωροῦσα; Τὸ καὶ ἡμᾶς,

οὐδὲ τοῦτο αἰτία εἶναι, οὐδὲ τὸ ἄλλο, ἀλλ' ἀμφοτέρω. Ἐκ τῆς ἀτομικῆς ἡμῶν πείρας ὀδηγούμενοι, ὁμολογοῦμεν, ὅτι τὸ ἡμέτερον Περιοδικὸν ἐχώλαινε κατὰ πολλὰ· μὴ ὁμοίως δὲν ἐχώλαινε καὶ ἡ τῶν συνδρομητῶν προθυμία;

Ἐπιθυμοῦντες νὰ παύσῃ τὸ τοιοῦτον τοῦ λοιποῦ, ἀπεφασίσαμεν νὰ βελτιώσωμεν ἐκαισθητῶς τὸ μέρος ἡμῶν, φρονούντες τὸ αὐτὸ ὅτι γενήσεται καὶ ἐκ μέρους τῶν συνδρομητῶν.

Καὶ λοιπὸν, ὑπέκοντες ταῖς προτροπαῖς διαφόρων φιλοκάλων λογίων καὶ μετὰ τὰς ἀπαιτουμένας καταλλήλους προετοιμασίας, ἀπεφασίσαμεν νὰ ἐπενέγκωμεν τὰς ἐξῆς σπουδαίας τροποποιήσεις εἰς τὸ ὑφ' ἡμῶν ἀπὸ τετραετίας ἐκδιδόμενον Περιοδικὸν σύγγραμμα Ἑπτάλοφος:

1. Ἀπὸ τῆς αἰς τοῦ λήξαντος Ἰανουαρίου ἐκδοθήσεται τοῦτο εἰς μηνιαῖα ὀγκώδη τεύχη, περιέχοντα ὕλην ἐκλεκτὴν καὶ ὅσον ἔνεστι σπουδαίαν, κατὰ μίμησιν τοῦ περισπουδάστου γαλλικοῦ συγγράμματος τῆς « Ἀναθεωρήσεως τῶν δύο Κόσμων. » (Revue des deux mondes.)

2. Συνενόνωμεν μετὰ τοῦ Περιοδικοῦ τὴν ἐκδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, ἥς ὁ ἔννατος μὴν ἔληξε μετὰ τὴν ἐσχάτην διανομὴν τοῦ 17—18 φυλλαδίου, μὲ τὸ ὅποιον ἐκλείσαμεν τὸ Α' ἔτος αὐτῆς, ὑποχρεούμενοι ἵνα ἀποστέλλωμεν πρὸς τοὺς πληρώσαντας ἐτησίως συνδρομὰς τὰ ἀναλογήσοντα τεύχη ἐκ τοῦ ἀναγγελλομένου νέου ἡμῶν συγγράμματος ἀπέναντι τῆς προπληρωθείσης τελευταίας αὐτῶν τριμηνίας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην.

Οὕτω λοιπὸν ἕκαστον μηνιαῖον τεῦχος τῆς Ἑπτάλοφου ἀπαρτισθήσεται ἐκ 10 τυπογραφικῶν φύλλων, ἐξ ὧν τὰ μὲν 8 ἔσονται ἀφιερωμένα διὰ τὸ Περιοδικόν, τὰ δὲ λοιπὰ 2 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην, λογισθησομένην τούντεῦθεν ὡς παραρτήμα αὐτῆς. Τὸ νέον Περιοδικὸν ἡμῶν μετὰ τοῦ παραρτήματος ἐκτυπωθήσεται διὰ νεωτάτων χαρακτήρων τῶν 12 στιγμῶν ἐπὶ ἀρκετὰ παχέος χάρτου, μὴ στερούμενον φιλοκαλίας καὶ τυπογραφικῆς κομψότητος.

Καὶ ἐν μὲν τῷ Περιοδικῷ καταχωρισθήσονται πρωτότυποι διατριβαὶ διαφόρου φύσεως, καλῶς γεγραμμέναι καὶ ἀφορῶσαι πρὸς τὴν διὰ τῆς τέρψεως ὠφέλειαν· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ δημοσιευθήσονται καὶ μεταφράσεις κατ' ἐκλογὴν γινόμεναι ἐκ τῆς « Ἀνα-

θεωρήσεως τῶν δύο Κόσμων,» ἐκ τῆς «Βρεττανικῆς Ἐπιθεωρήσεως,» ἐκ τῆς «Συγχρόνου Ἐπιθεωρήσεως» καὶ τῶν λοιπῶν σπουδαίων Περιοδικῶν τῆς Ἑσπερίας.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην, περιττὸν νὰ εἰπωμεν ὅτι διήρχετο αὕτη κρίσιμον ὥραν, κινδυνεύουσα νὰ ταφῇ ὑπὸ τὴν καταβόθραν τῆς λήθης, ὡς μέχρι τοῦδε ἐτάφησαν τόσα ἔργα λυσιτελῆ διὰ τὸν λαὸν καὶ ὠφέλιμα. Προλαβόντες τὸν κίνδυνον τοῦτον, ἀπεφασίσσαμεν νὰ συγχωνεύσωμεν τὰ ἔργα ἡμῶν, καθιστάντες τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην ὡς παράρτημα τοῦ Περιοδικοῦ ἡμῶν Συγγράμματος. Εἰσερχομένη δὲ αὕτη οὕτως εἰς τὸ δεύτερον αὐτῆς ἔτος, θέλει ἀποβλέπει εἰς πρακτικώτεραν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτῆς ὠφέλειαν· ἐφ' ἣ ἀντὶ τῶν ποιητικῶν προϊόντων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, εἰς ἃ ἐνδιέτριψεν ἄχρις ὥρας, θέλει παρέχει παραφράσεις διαφόρων ἐκλεκτῶν ἔργων τῶν πεζῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων ἐξ ὀνόματος μόνον εἰσὶ γνωστὰ ἡμῖν, ἥτοι: τὰ Ἰθικά τοῦ Πλουτάρχου, τινὰ τῶν περιεργότερων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος, Διογένους Λαερτίου, Ἀθηναίου Δεικνοσοφιστοῦ, Λουκιανοῦ, κλπ. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι αἱ παραφράσεις αὗται τῶν Ἑλλήνων Συγγραφέων ἀποτελέσουσι μέρος τοῦ ὅλου σώματος τοῦ Περιοδικοῦ καὶ ἔσονται ἀναπόσπαστοι ἀπ' αὐτοῦ.

Οὕτως ἐκανοποιούμεν συγχρόνως δύο μεγάλας ἀνάγκας τοῦ λαοῦ, παρέχοντες αὐτῷ ὕλην οὐ μόνον φιλολογικὴν, ἀλλὰ καὶ κλασσικὴν.

Ὁ διακαὴς πόθος ἡμῶν τοῦ νὰ φανῶμεν τὸ κατὰ δύναμιν συντελεστικοὶ πρὸς ἐπαύξησιν τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἡ σύμπραξις διαφόρων λογίων ὁμογενῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα θέλουσι γνωστοποιεῖσθαι ἐγκαίρως, καὶ τὸ ἐπαισθητῶς βελτιωθῆν καὶ πλουτισθῆν τυπογραφείδον μας, παρέχουσιν ἐκάστῳ ἀρκετὰ ἐχέγγυα περὶ τῆς ὀρησκειτικῆς, οὕτως εἰπεῖν, ἐκτελέσεως τῶν ἀνωτέρω σημειωμένων βελτιώσεων.

Ἡ ἑτησία συνδρομὴ διὰ τε τὸ Περιοδικὸν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην ὀρίζεται ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε 11 Μετζίτιων (ἥτοι 5 διὰ τὸ Περιοδικὸν καὶ 6 διὰ τὴν Βιβλιοθήκην,) εἰς τὸ εὐτελὲς ποσὸν τῶν 30 φράγκων διὰ τὸ ἐσωτερικὸν καὶ 40 διὰ τὸ ἐξωτερικόν, τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν ὄντων εἰς βάρος ἡμῶν. Λέγομεν δ' εὐτελὲς, διότι ἀντ' αὐτῶν ἕκαστος συνδρομητῆς θέλει ἔχει

κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 12 ὀγκώδεις τόμους ὕλης διαφόρου, ἐνῶ ἄχρι τοῦδε ἐπλήρωνε σχεδὸν τὸ διπλάσιον τῆς ποσότητος ταύτης δι' ἀμφότερα τὰ ἔργα ἡμῶν.

Ἐπικαλούμενοι λοιπὸν τὴν ἀρωγὴν τῶν μέχρι τοῦδε συνδρομῶν ἡμᾶς εἰς τὸ Περιοδικὸν καὶ τῶν προστατῶν καὶ συνδρομητῶν τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, ὡς καὶ παντὸς φιλομούσου ὁμογενοῦς, εὐελπιστοῦμεν ὅτι καὶ οἱ πρῶτοι καὶ οἱ δεύτεροι θέλουν φιλοτιμηθῇ εὐγενῶς ὅπως κοσμήσωσι καὶ αἰῶνις τὸν συνδρομητικὸν ἡμῶν κατάλογον. Ἐκ τῆς πεποιθήσεως ταύτης ὀρμώμενοι, θέλομεν ἀποστείλει πρὸς πάντας τοὺς μέχρι τοῦδε συνδρομητὰς τοῦ Περιοδικοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τὸ Α' τεῦχος τῆς Ἐπταλόφου, ὅσοι δὲ δὲν ἐπιστρέψουσι τοῦτο, θεωρηθήσονται ὡς τακτικοὶ συνδρομηταί.

Οἱ προπληρώσαντες τὰς ἑτησίας συνδρομὰς των εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην θέλουσι λάβει τὸ Α' καὶ Β' τεῦχος τῆς Ἐπταλόφου ἀπέναντι τῶν καθυστερησάντων αὐτοῖς τριῶν φυλλαδίων τοῦ Α' ἔτους τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, νέα δὲ συνδρομὴ τούτων ἄρχεται ἀπὸ τοῦ τρίτου τεύχους.

Πᾶν μηνιαῖον τεῦχος ἐκδίδεται ἐν τῷ τέλει ἐκάστου μηνός.

Ἐν Κων]πόλει, τῇ 1 Ἰανουαρίου 1869.

Ὁ Διευθυντῆς

ΔΗΜ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ.

Ο ΓΑΜΟΣ

ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙΝ.

Ἡ ὠφέλεια, ἡ παραγομένη ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οὐδαμῶς ἐστὶν ὑποδεεστέρα ἐκείνης, ἣν καρπούμεθα σήμερον σπουδάζοντες τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἡ φιλολογία ἐξετάζει τὴν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀνάπτυξιν τοῦ βίου τῶν κυριωτέρων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐρεῖδεται μέγα μέρος τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτισμοῦ. Καθὼς λοιπὸν ἡ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ τε ἡμετέρου πλανήτου, τῶν φυτῶν, τῶν ζώων καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶναι ἡ δόξα καὶ τὸ ἀγαλμα τῶν καθ' ἡμᾶς φυσικῶν ἐπιστημῶν, οὕτω καὶ ἡ ἀρχαία φιλολογία δύναται εὐλόγως νὰ σεμνύνηται ὅτι ἀσχολεῖται εἰς τὸ εὐγενέστατον μέρος τοῦ ἐπιστητοῦ, διευκρινοῦσα τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, τῆς γλώσσης του, τῆς ὀρησκείας του, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων του, τῆς καλλιτεχνίας του καὶ πάσης ἄλλης ὀφείας τοῦ πολιτικοῦ βίου, οὐχὶ ἑνὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐθνους ὁλοκλήρου. Φιλολογία καὶ Φυσιολογία, Ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ Ἱστορία τῆς φύσεως, προάγουσι καὶ συμπληροῦσιν ἀλλήλας, δύνανται δὲ, ἀπὸ κοινοῦ συνεργαζόμεναι, νὰ λύσωσιν ἀποχρώντως τὸ ὑψηλότετον τοῦ ἀνθρώπου ζήτημα, τουτέστι τὴν γνῶσιν τοῦ ὅλου, οὗ τινος αὐτὸς εἶναι ἡ εὐγενεστάτη καὶ ἀκροτάτη κορυφή. Ἰσως εἰς τοῦτο συντελέσῃ ὅπως οὖν βραχεῖά τις ἐξιστόρησις τοῦ ἐλληνικοῦ γάμου, ὅστις ὑπῆρξεν ἡ ἠθικὴ βάσις τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Θεμελιώδης ἰδέα τῆς παναρχαίας περὶ φύσεως ἐπιστήμης καὶ ἐπομένως πηγῇ πάσης μυθολογίας εἶναι, ὅτι ὁ Ἕρως ὑπάρχει ἡ

(ΤΕΥΧΟΣ Α'.—ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ, 1869.)

ἀρχή τῆς γενέσεως καὶ συντηρήσεως πάντων τῶν ὀργανικῶν ὄντων. Ἀγνωτάτῃ ἀναφαίνεται ἡ ἰδέα αὕτη ἐν τῇ Ἰνδικῇ καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἐνθα καθαρῶτα ἐξεδηλώθη ἡ πρωτίστη φυσικορησκευτικὴ σημασία τοῦ ἀνθρωπίνου γάμου. Κατὰ τὸ Ἰνδικὸν ὀρήσκευμα, τὸ Πᾶν ἴσταντο ἐν ἀρχῇ ὡς πνεῦμα ἀνθρωπόμορφον. Τοῦτο ἐστρεφε τὸ βλέμμα πανταχόσε, ἀλλ' οὐδένα ἄλλον εἶδεν ἢ ἑαυτό. Οὐδεμίαν ἡσθάνθη χαρὰν· ἐπόθησεν ἕτερον ὁμοίον του. Διχοτομηθὲν ἐγένετο ἄρσεν καὶ θῆλυ, καὶ ἐντεῦθεν παρήχθη ὑστερον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Ἐρως λοιπὸν καὶ Πόθος πρὸς ἕτερόν τι εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως καὶ τῆς συντηρήσεως ἡμῶν. Τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἐξήνεγκε τὸ δαυμόνιον τῶν Ἑλλήνων πνεῦμα διὰ τῆς χρυσῆς ῥήτρας «Ὁ Ζεὺς, μέλλον δημιουργεῖν, μετέβαλεν ἑαυτὸν εἰς Ἑρωτα.»

Κατὰ τὰς ἱεράς βίβλους τῶν Ἰνδῶν, ἀνὴρ καὶ γυνὴ εἶναι ἐν πρόσωπον· ὁ πατὴρ ἐν μὲν τῷ υἱῷ ἀναγεννᾶται, ἐν δὲ τῷ ἐγγόνῳ ἀπαθανατίζεται. Ἐλείος ἀνὴρ εἶναι ὁ συγκαίμενος ἐκ τριῶν προσώπων· ἐξ ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς γυναικὸς του καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ του· διὰ μὲν τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ του ὁ πατὴρ ἀποτίει τὸ χρέος εἰς τοὺς προγόνους του, διὰ δὲ τοῦ ἐγγόνου του τυγχάνει τῆς ἀθανασίας. Ἀλλὰ καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς διὰ φράσεων ὄντως ἀριστοτελικῶν ἀπεφῆνατο, ὅτι «ὁ ἄτεκνος ἀπολείπεται τῆς φυσικῆς τελειότητος, ἅτε μὴ ἀντικαταστήσας ἐν τῷ οἴκῳ του τὸν οἰκεῖον διάδοχον. Ἐλείος εἶναι μόνος ὁ ἐξ ἑαυτοῦ γεννήσας τὸν ὁμοίον του, μᾶλλον δὲ ὁ ἐπιδὼν τεχνώσαντα τὸν παρ' αὐτοῦ τεχνωθέντα. Ζητητέος οὖν ὁ γάμος, καὶ τῆς πατρίδος ἕνεκα καὶ τῆς τῶν παίδων διαδοχῆς καὶ τῆς κατὰ τὸ ἐνὸν ἡμῖν συντελειώσεως τοῦ κόσμου. Τὸν ἡμιτελῆ καὶ ἀπαιδα γάμον οἰκτεῖρουν οἱ ποιηταί, μακαρίζουσι δὲ τὸν ἀμφιβαλῆ.»

Δόγμα λοιπὸν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο, ὅτι ὁ ἐπίγειος τοῦ ἀνθρώπου βίος τότε μόνον φθάνει εἰς τὸ τελικὸν τέρμα του, ὅπου ταν ἡ συνέχεια καὶ ἡ αὐξησις ἐκάστου ἡμῶν, ὡς πατὴρ καὶ ὡς πάππου, ἀσφαλίσκεται κατὰ τοῦ θανάτου διὰ τῶν ἰδίων υἱῶν τε καὶ τῶν ἐγγόνων. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ παλαιάτατον ἔθος νὰ καλῶνται οἱ ἐγγονοὶ κατὰ τὰ ὀνόματα τῶν πάππων ἵνα ἀναζῶσιν οἱ ἀποθανόντες καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος ἐπὶ πλεον οὕτω πως ἀπαθανατίζωνται. Ἐντεῦθεν κατανοοῦνται εὐκολώτερον καὶ αἱ κάλιστα εἰκόνες τῶν Ἑλλήνων τραγικῶν: «Μητρὶ καὶ πατρὶ ἄγχι βίου» —

«στύλοι γὰρ οἴκων εἰσὶ παῖδες ἄρσενες» — «σωτῆρες ἐστίας πατὴρ, οἱ ὅποιοι, ὡς οἱ φέλλοι ἄγουσι τὸ δίκτυον, σώζουσιν ἐκ τοῦ βυθοῦ τὸν κλωστήρα λίνον.» Ὁ ἀγαμος, ὁ ἀνέστιος, ὁ ἄτεκνος ἐνομιζέτο καὶ ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δυστυχέστατος.

Ὁ μετὰ προσοχῆς ἐξετάζων τοὺς μύθους, τὴν γλῶσσαν καὶ τὰς ἱεροτελεστίας τῶν Ἑλλήνων, ἀνακαλύπτει ἀδιάρρηκτόν τινα συνάφειαν τοῦ γάμου καὶ τῆς γεωπονίας, ἥτις πρώτη ἀπήλλαξε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ νομαδικῶς ζῆν καὶ ἐξημέρωσεν αὐτοὺς διὰ τοῦ ὀρησκεύματος καὶ τῶν νόμων. Τὸ «ἀροῦν» σημαίνει τὸ τε γεωργεῖν καὶ τὸ τεκνοποιεῖσθαι· ἡ «ἄρουρα» σημαίνει τὴν τε γῆν καὶ τὴν μητρικὴν γαστέρα· ὁ «ἀροτήρ» ἰσοδυναμεῖ πρὸς τε τὸν γεωργὸν καὶ τὸν πατέρα. «Ἀρόσμοι γυαί» εἶναι αἱ γαστέρες αἱ παιδοποιήσιμοι καὶ εὐγεώργητοι. Ὁ ἀρχαῖος παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς νόμος «ἐλευθέραν λαβεῖν γυναῖκα ἐπὶ ἀρότῳ παίδων γνησίων», ἐξαιρεῖ τὴν ἡλικίαν τοῦ γάμου σημασίαν καὶ ἐξηγεῖ τὸ ἐν τοῖς γάμοις τῶν Ἀθηναίων ἔθος, δι' οὗ ὑπαινίττεται ἡ πρὸς τὸ βέλτιον μεταβολὴ τοῦ βίου, καὶ καθ' ὃ παῖς ἀμφιβαλῆς, στεφόμενος ἀκάνθας μετὰ δρυῖνων καρπῶν, καὶ περιφέρων λίκνον πλήρες ἄρων, ἔλεγεν: Ἐφυγον κακὸν, εὖρον ἄμεινον.

Ἀλλὰ καὶ ἡ μονογαμία, ἡ σήμερον οὐσα χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, συνδέεται ἐν τοῖς παλαιοτάτοις χρόνοις λίαν στενῶς μετὰ τῶν ἀρχῶν ἐκείνων τοῦ γεωπονηκοῦ βίου. Καθὼς ὁ Ἡφαίστος πρῶτος ἐνομοθέτησε σωφροσύνην εἰς τοὺς Αἰγυπτίους καὶ μονανδρίαν εἰς τὰς γυναῖκας, οὕτω καὶ ὁ πρῶτος ἐν Ἀθήναις βασιλεὺς, ὁ Αἰγύπτιος Κέκροψ καὶ ὁ υἱὸς του Ἐριχθόνιος ἐνομοθέτησαν ὅτι αἱ γυναῖκες, ἐπὶ παρθένοι οὔσαι, μεθ' ἑνὸς ἀνδρὸς νὰ νυμφεύωνται καὶ «μηδενὶ ἄλλῳ ἕως θανάτου προσανέχων.» Πολυγαμία λοιπὸν, κατὰ τὴν ἐννοίαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐθνῶν, ἦτο ἀείποτε ὅλως ξένον καὶ ἀποτρόπαιον εἰς τοὺς Ἕλληνας. «Κακὸν γ' ἔλεξας ἐν' ἀνδρὶ διῶσ' ἔχειν λέχη» λέγει πού καὶ ὁ Εὐριπίδης.

Τὸν ἐλληνικὸν βίον καὶ τὴν βίαν αὐτοῦ, τὴν ἀγάπην τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, οὐδεὶς ἄλλος ποιητὴς περιγράφει πιστότερον, φυσικώτερον καὶ ἀφελέστερον ἢ ὁ Ὀμηρος. Οἱ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι πρωταγωνιστοῦντες ἥρωες, οἱ ἄλλως τε λίαν ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντες, συμφωνοῦσιν ἐν τούτῳ, ὅτι ἀνευ γυναικείας ἀγάπης οὐδεμία ὑπάρχει τοῦ ἀνδρὸς εὐτυχία. Πᾶς

άνηρ αγαθός καὶ ἐχέφρων τὴν αὐτοῦ φιλεῖ καὶ κήδεται, λέγει ὁ Ἀχιλλεύς· ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς προστίθισιν, «ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει κρεῖσσον καὶ προτιμότερον, ἢ ὅταν ἀνὴρ καὶ γυνὴ συμβιώσῃ κατ' οἶκον ὁμοφρονούντες, εἰς μεγάλην λύπην τῶν ἐχθρῶν των καὶ εἰς χαρὰν τῶν φίλων των.» Ἡ δὲ Ὀδυσσεὺς εἶναι ἀπλοῦν ἐγκώμιον τῆς Πηνελόπης. Ἐν τῇ ἀπολαύσει παντὸς ἀγαθοῦ ἐπιγείου παρὰ τῇ μηδέποτε γηρασκούσῃ θελκτικωτάτῃ Καλυψοῖ, λυπεῖται ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ποθεῖ τὴν ἀποῦσαν σύζυγόν του. Ἡ Πηνελόπη ἐν διαρκεί ἀγάπῃ ἀναμνησκέται αὐτοῦ καὶ ἐν ὀνείροις· ἀδιάφορος ἐν μέσῳ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὴν μνηστήρων, τηρεῖ πίστιν εἰς τὸν ἀνδρα τῆς νεότητός της καὶ ἀσπάζεται αὐτὸν ἐπανακάμπτοντα, ὡς οἱ ναυαγοὶ ἀσπάζονται τὴν γῆν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Κατὰ τὴν πλησμονὴν δὲ τῆς εὐφροσύνης καρδίας της, ἐπιφέρει τὴν καθαρῶς ἐλληνικὴν ταύτην παρατήρησιν· «Οἱ Θεοί, Ὀδυσσεῦ, ἔδωσαν ἡμῖν τὴν δυστυχίαν, διότι ἐφθόνησαν ἡμᾶς νὰ χαρῶμεν τὴν νεότητά μας, παρ' ἀλλήλοις μένοντες καὶ φθάνοντες τὸν οὐδὸν τοῦ γήρους, χωρὶς νὰ δοκιμάσωμεν τὰς ἀλγηδόνας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.» Ἀπαρράλκτως χαρακτηρίζεται καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Ἀλκινόου, ἥτις, ὡς θεὰ τιμωμένη παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ δι' ἀγαθῆς διανοίας καὶ φρονήσεως πεπρωτισμένη, λύει τὰς ἐριδας τῶν ἀνδρῶν. Ποῦ δὲ ἄλλοθι τῆς ἡρώϊκῆς ποιήσεως ἀπαντᾶται ἀγνώτερος συζυγικός ἔρωσ, ἢ ὁ τοῦ ἥρωος τῆς Τροίας καὶ τῆς συζύγου του; Ἡ Ἀνδρομάχῃ ἀναφωνεῖ πρὸς τὸν Ἑκτορα· «Οἱ πατέρες καὶ οἱ ἀδελφοί μου ἀπέθανον· σὺ μοι εἶσαι πατὴρ καὶ μήτηρ, σὺ ἀδελφός, σὺ δὲ μοι θαλερός παρακοίτης· κάλλιον νὰ μὲ καλύψῃ ἡ γῆ, ἢ σοὺ νὰ στερηθῶ.» Καὶ αὐτὴ τέλος ἡ Ἑλένη, ἡ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου πρωτουργός, ὀνομάζει ἑαυτὴν κακομήχανον καὶ κυνώπιδα, καὶ καταρᾶται τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν εἶδε τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἵνα γίνῃ μετὰ ταῦτα παραιτίος δυστυχημάτων.

Ὡς μ' ὕφελ' ἤματι τῷ, ὅτε με πρῶτον τέκε μήτηρ,
οἶχεσθαι προφέρουσα κακὴ ἀνέμοιο θέλλα
εἰς ἔρως, ἢ εἰς κύμα πολυφλοῖοιο θαλάσσης,
ἔνθα μὲ κύμα' ἀπέρσει, πάρος τάδε ἔργα γενέσθαι.

Καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, ἡ ἐκλογὴ τῆς τε νύμφης καὶ τοῦ νυμφίου ἀπέκειτο συνήθως εἰς τὰς φροντίδας τῶν οἰκείων γονέων. Ὁ Ἀχιλλεύς καυχᾶται, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πηλεὺς θὰ τῷ εὖρῃ γυναῖκα «μνηστὴν ἄλοχον, εἰκυῖαν ἄκοιτιν.» Πατὴρ καὶ

πότνια μήτηρ δίδουσιν ὡσαύτως ἄνδρα εἰς τὴν ἑαυτῶν κόρην· ἐντεῦθεν τὸ παράγγελμα «ἔστω σοι πόσις οὗτος, ὃν ἂν κρίνωσι τοκῆς.» Γυνή, ἥτις, ἀνευ τῆς τοῦ πατρὸς συγκαταθέσεως, ἐξέλεγεν ἑαυτῇ ἄνδρα, ἐκακίζετο ὡς περὶ οὐδενὸς ποιουμένη τὴν παρθενικὴν πειθαρχίαν, καὶ ἐγένετο ἀντικείμενον κακολογίας. Τούτου ἕνεκα καὶ ἡ Ἑρμιόνη πρὸς τὸν Ὀρέστην, προσενεγκόντα αὐτῇ τὴν δεξιάν, εἶπε· «νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς μέριμναν ἔξει, κοῦκ ἐμὸν κρίνειν τάδε.»

Ἐπίστευον πρὸς τούτοις οἱ Ἕλληνες, ὅτι αὐτοὶ οἱ Θεοὶ καθωδήγουν τοὺς γονεῖς εἰς τῶν νυμφίῳ τὴν ἐκλογὴν· διότι ὁ Ζεὺς καὶ οἱ λοιποὶ Ὀλύμπιοι ἐπέκλωθον ὄλβον εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς αὐτῶν ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς γεννήσεώς των καὶ τοῦ γάμου των· ὅτι ὁ Ζεὺς ἐπλήθυνε τὸ γένος, χαρίζομενος τὸν υἱὸν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ τελευταῖον, ὅτι οἱ γάμοι ἀποφασίζονται ἐν τῷ οὐρανῷ.

Καλλίστῃ τοῦ γάμου ἐποχὴ νομίζεται πανταχοῦ ἡ νεότης, καθ' ἣν ὁ μὲν σωματικὸς βίος ὑπάρχει ἐν τῇ ἀκμῇ του, αἱ καρδίαι πάλλουσι καὶ πληροῦνται φαιδροτάτων χρυσῶν ἐλπίδων, οἱ δὲ γονεῖς τῶν νεογνῶν, πλήρεις καὶ αὐτοὶ δυνάμει καὶ ἀνανεούμενοι ἐν τοῖς ἰδίοις τέκνοις, ἐλπίζουσιν ὁμοίους ἐγγόνους. Ἐντεῦθεν αἱ συνηθέσταται φράσεις· «θαλερός γάμος, θαλερός παρακοίτης, θαλερὴ ἄκοιτις, λέχος κουρίδιον, ἄλοχος κουριδίη» κτλ. Εἰς τὴν καλλιγύναικα Ἑλλάδα ὑμνεῖται πᾶσα παρθένος οὐ μόνον ὡς καλὴ, ἐλικοῦπις, ὡς ἐξέχουσα καλὰ καὶ ἔργοισιν ἠδὲ φρεσίν, ἀλλὰ καὶ ὡς παρθένος αἰδοίη. Ἐνώπιον τοῦ πατρὸς της ἡ Νausικά δὲν ἀποτολμᾷ νὰ προσφέρῃ οὐδ' αὐτὸ τοῦ γάμου τὸ ὄνομα, κακίζει δὲ τὴν παρθένον, ἥτις, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἑαυτῆς γονέων, παρουσιάζεται ἐν τοῖς συμποσίοις μετὰ τῶν ἀνδρῶν «πρὶν γ' ἀμφάδιον γάμον ἐλθεῖν.» Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐγγαμος γυνὴ χαίρει κατ' ἐξοχὴν προσαγορευομένη περὶ φρων, ἐχέφρων, ἄλοχος κέδν' εἰδυῖα, αἰδοίη ἄλοχος. Ὅμοιον τι ἀπεφαίνοντο καὶ οἱ τῶν Ἰνδῶν ἐπικοί, λέγοντες, ὅτι «τοῦ μὲν ἀνδρὸς κάλλιστος κόσμος εἶναι ἡ ὑπομονή, τῆς δὲ γυναικὸς ἡ αἰδώς.»

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις οἱ Ἕλληνες «τὰς γυναῖκας ἐωνοῦντο παρ' ἀλλήλων.» Ὁ τὴν νύμφην μνηστευόμενος προσέφερε τῷ τε πατρὶ τῆς παρθένου καὶ αὐτῇ ταύτῃ παντοῖα ἔδνα καὶ ἀγλαὰ δῶρα, τὰ ὅποια

πάλιν οἱ γονεῖς τῆς νύμφης ἀνταπέδιδον διὰ τῶν καλουμένων μειλίων. Ὁ τοῦ Ἀντήνορος υἱὸς Ἰριδάμας προσήνεγκεν ἑκατόν βόας, ὑπέσχετο δὲ πρὸς ταύταις χίλια κρόβατα καὶ αἶγας· ὁ δὲ Ἀγαμέμνων προτείνει νὰ δώσῃ πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, ἐὰν οὗτος θελήσῃ νὰ λάβῃ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του, ἐπὶ πόλεις. Ἐντεῦθεν τὰ ἐπίβετα ἄλογος πολύδωρος, πολύεδνος, παρθένοι ἀλφεισίοιαι κτλ. Μνημονεύονται δὲ καὶ ἀγῶνες ἡρώων περὶ τῆς νύμφης· ὡς ἄλλον τοιούτου ἀγῶνος ἤρατο ὁ Ὀδυσσεύς τὴν Πηνελόπην. Ταύτην δὲ καὶ ὁ Ὅμηρος παριστᾷ μετ' ὀλίγον λέγουσαν, ὅτι, ἐὰν ᾖται ἀνάγκη νὰ νυμφευθῇ ἐκ δευτέρου, θὰ ἀκολουθήσῃ ἐκεῖνον ἐκ τῶν μνηστήρων, ὅστις ἂν ἐντανύσῃ κάλλιστα τὸ μέγα τόξον τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ διοῖστέυσῃ πελέκεων δυοκαίδεκα πάντων.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἡρωϊκῇ ἐποχῇ ἀπαντῶμεν ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν γάμον ἔθιμα, ἅτινα χρόνου προϊόντος ἀνεπτύχθησαν ἐπὶ τὸ φαιδρότερον καὶ τελειότερον: νυμφικὰ λουτρά, συμπόσια, ἄσπματα, χορόν καὶ τὰς κεκαλυμμένας νύμφας, ἀγομένας ἐκ τοῦ θαλάμου μετ' αὐλῶν καὶ φορμίγγων καὶ καιομένων λαμπάδων. Ἐτερον χαρακτηριστικὸν ἔθιμον, μαρτυροῦν τὴν δεξιότητα τῆς νύμφης καὶ τῶν γονέων αὐτῆς τὴν γενναιοδωρίαν, ἦτο καὶ τὸ ἐξῆς· ἐν καιρῷ τοῦ γάμου ἡ νύμφη, κάλλιστα κεκοσμημένη οὕτα, ἐχαρίζετο ἐσθῆτας καὶ ἱμάτια πρὸς τοὺς ἀπάγοντας αὐτήν, τὸν γαμβρὸν δηλονότι καὶ τοὺς περὶ αὐτόν· «ἐκ γάρτοι τούτων φάτις ἀνθρώπους ἀναβαίνει ἐσθλή, χαίρουσι δὲ πατήρ καὶ πότνια μήτηρ.»

Τὸ νυμφεύεσθαι πολλὰς γυναῖκας ἦτο σύνηθες παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς. Ὁ Πρίαμος ὁμολογεῖ ὅτι, ἐκ τῶν πεντήκοντα υἱῶν του, τοὺς μὲν δεκαεινέα ἔτεκεν ἡ Ἑκάβη, «τοὺς δ' ἄλλους μοι ἔτικτον ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκες.» Ἀπ' ἐναντίας οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς καὶ στρατηγοὶ συνείδιζον ἐν μόνῃ τῇ στρατείᾳ, κατὰ δικαίωμα καὶ ἔθιμον πολέμου, νὰ λαμβάνωσιν εἰς γυναῖκας τὰς αἰχμαλωτευθείσας· κατ' οἶκον ὅμως ὁ τὴν παλλακίδα φίλων «ἀτιμάζεσκεν ἄκοιτιν,» ἡ δὲ παρανομία αὕτη σπανίως ἔμενεν ἀτιμώρητος. Ἐτέρα γυνὴ τότε μόλις ἐπετρέπετο τῷ ἀνδρὶ, ὅτε ἡ κυρία σύζυγός του ἦτο ἄπαις· ὁ Μενέλαος, λόγου χάριν, γέρον ἤδη ὢν, ἐγέννησεν υἱὸν ἐκ δούλης, διότι οἱ θεοὶ εἰς τὴν Ἑλένην, ἅμα τεκοῦσαν τὴν μονογενῆ κόρην αὐτῆς Ἑρμιόνην, δὲν ἐχαρίσαντο ἄλλο τέκνον. Περὶ δὲ τοῦ Λαέρτου λέγει ὁ ποιητὴς διαρρήδη, ὅτι αὐτὸς

τὴν δούλην Εὐρύκλειαν, τὴν ὁποίαν ἠγόρασεν ἐτι προυθήβην ἀντὶ εἰκοσι βοῶν, ἠγάπα μὲν «ἴσα κεδνῇ ἀλόχῳ, εὐνῇ δ' οὐ ποτ' ἔμικτο, χόλον δ' ἀλέεινε γυναικός.»

Περὶ τῆς δευτερογαμίας τῶν γυναικῶν καὶ ἰδίως τῶν γηρῶν, διακρίτεον τὸ ἀρχαιότερον καὶ αὐστηρότερον ἔθιμον τοῦ μετὰ ταῦτα ἐπικρατήσαντος ἐλευθεριωτέρου. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, τοῖς Ἀρμενίοις, τοῖς Σκύθαις, τοῖς Θραξί, τοῖς Γέταις, τοῖς Ἑρούλοις, καὶ παρὰ πάσαις ταῖς γερμανικαῖς καὶ σκανδιναυικαῖς φυλαῖς, ἅμα θανόντος τοῦ ἀνδρός, συναπέθνησκεν ἐκουσίως καὶ ἡ χήρα, εἴτε πηδῶσα ἐπὶ τῆς καιομένης πυρᾶς, εἴτε ἐπισφάττουσα αὐτὴ ἑαυτήν, ἡ σφαττομένη παρὰ τῶν συγγενῶν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀνδρός τῆς. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς μύθοις τῆς ἀρχαιοτάτης Ἑλλάδος, μετὰ τῆς μόνης διαφορᾶς, ὅτι ὁ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι νόμος ἐνταῦθα παρίσταται μᾶλλον ὡς ἐλευθέρᾳ πράξει ἡρωϊκοῦ πάθους. Αἱ ἡρωίδες Μαρπητήσῃ, Κλεοπάτρᾳ καὶ Πολυδῶρᾳ ἐτίμησαν τὸν γάμον τῶν ἐπικατασφάξασαι ἑαυτὰς εἰς τοὺς προαποθανόντας ἀνδρας τῶν. Ἡ τοῦ Αἰσῶνος γυνὴ Πολυμήδῃ, ἡ τοῦ Πάριδος Οἰνώνῃ καὶ ἡ τοῦ Κυζίκου Κλειτῶ ἐκρέμασαν ἑαυτὰς ἀπὸ τῆς ζώνης τῶν, ἵνα συγχρόνως μετάσχῃσι τοῦ αὐτοῦ τάφου μετὰ τῶν ἀνδρῶν τῶν. Ὁ Ὅμηρος τοῦναντίον δὲν ἀναφέρει οὐδαμῶς τοιαύτας πράξεις, ἀλλὰ προὔποτίθησι μάλιστα ὡς γινώσκον ἐνδεχόμενόν τινα δεύτερον γάμον.

οἶσθα γὰρ υἱὸς θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γυναικός

παίδων δὲ προτέρων καὶ κουριδίῳ φίλοι

οὐκέτι μέμνηται τεθνηότος, οὐδὲ μεταλλά.

Τούτοις συνωδᾷ καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, μέλλων νὰ στρατεύσῃ εἰς Ἴλιον καὶ ἀποχαιρετίζων τὴν σύζυγόν του Πηνελόπην, συμβουλεύει αὐτὴν νὰ κυβερνᾷ καλῶς τὸν οἶκον, νὰ γηροκομῇ τοὺς γονεῖς του καὶ νὰ περιποιῇται τὸν υἱόν του· ὁπόταν δὲ ὁ Τηλέμαχος γενειάσῃ, αὐτὸς δὲ ὁ Ὀδυσσεύς μὴ ἐπανεέλθῃ, τότε δὴ τὴν παραινεῖ νὰ νυμφευθῇ ὅποιον ἂν θελήσῃ καὶ νὰ καταλίπῃ τὸν οἶκόν του.

Οὐδὲν ἥσσον ὅμως ἐξαίρει ὁ Ὅμηρος τὸ παράδειγμα τῆς Φυλάκῃς, ἥτις, ἀποθανόντος τοῦ ἀνδρός τῆς Πρωτεσιλάου, ἔμεινεν ἐν τῷ ἡμιτελεῖ δόμῳ σχίζουσα τὰς παρειὰς «ἀμφιδρυφής·» καὶ αὕτη δὲ ἡ Πηνελόπη, εἰ καὶ προτρεπομένη παρὰ τῶν ἑαυτῆς γονέων εἰς δεύτερον γάμον, δὲν ἔχει καρδίαν καὶ θάρρος ν' ἀποφα-

σίση τοῦτον, «εὐνὴν τ' αἰδομένη πόσιος, δῆμοιό τε φῆμιν.» Τὸ ἔθνος ἡγάπα τοσοῦτον τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, ὥστε μνημονεύεται ῥητῶς ἡ πρώτη ἀλετήσασα αὐτήν. Πρώτη δηλαδὴ ἡ τοῦ Περσέως θυγάτηρ Γοργοφόνη, τελευτήσαντος τοῦ πρώτου ἀνδρός της Περιήρου, ἐνυμφεύθη δεύτερον τὸν Οἶβαλον, ἐνῶ «πρότερον καθεστήκει ταῖς γυναιξὶν ἐπ' ἀνδρὶ ἀποθανόντι χηρεῦειν.»

Ἐν τοῖς ὁμηρικῶς ποιήμασιν ἀπαντῶμεν καὶ ἄλλα ἀρχαϊότερα καὶ ἀπλούστερα πατριαρχικά ἔθιμα, τὰ ὅποια, χρόνου προϊόντος, ἀνεπτύχθησαν ἐπὶ τὸ τελειότερον καὶ πολυπλοκώτερον. Ὡς ὁ Ἀβραάμ. φέρει ὕδωρ καὶ νίπτει τοὺς πόδας τῶν εἰς τὴν σκηνὴν του ἐλθόντων τριῶν ἀνδρῶν, οὕτω συνείθιζον αἱ ἑλληνίδες γυναῖκες, αἱ παρθέναι καὶ αἱ βασιλόπαιδες, νὰ παρασκευάζωσιν εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν συγγενῶν των φιλοξενουμένους πραγματικὸν λουτρὸν ἢ ποδόνιπτρα ὕδατα. Αὐτὴ ἡ Ἑλένη διηγεῖται ὅτι ἔλουσε καὶ ἔχρισεν ἐλαίῳ τὸν ἐν τῇ Τροίᾳ ὡς ἐπαίτην μετρημισμένον Ὀδυσσεύς. Ὡσαύτως ἡ τοῦ Νέστορος κόρη Πολυκάστη ἔλουσε τὸν Τηλέμαχον, «ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ, ἀμφὶ δέ μιν φᾶρος καλὸν βάλεν ἡδὲ χιτῶνα.» Τοὺς ἀγνώστους ξένους ὑπηρετοῦν αἱ δμῳαί, καθὼς ἐξάγομεν ἐκ τοῦ ὠραίου ἐπεισοδίου τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ τῆς Ναυσικάας. Εἰς ὁμοίους πατριαρχικοὺς θεσμοὺς ἡρεῖδετο καὶ τὸ ἔθιμον, καὶ ὁ οἱ νεόνυμφοι δὲν ἐγκαθίδρυσον ἴδιον οἶκον, ἀλλὰ διέτριβον παρὰ τοῖς γονεῦσιν, ἀποτελοῦντες μετὰ τούτων μίαν μεγάλην οἰκογένειαν. Εἰς τὸν ἄνδρα (οἰκοιο ἀνακτα) ἀνῆκε τὸ διατάσσειν καὶ τὸ ἀρχειν, «μῦθος καὶ κράτος ἐνὶ οἴκῳ» ἔργον δὲ τῆς γυναικὸς ἦτο τὸ περιθάλπειν τὸν ἄνδρα καὶ τὰ τέκνα, τὸ ἐπιτάττειν ταῖς δμῳαῖς, ὁ ἰστός καὶ ἡ ἡλακάτη. Τὸν ἰστόν καὶ τὴν ἡλακάτην ἐξαίρει ὡς τὴν κυριωδεστέραν τῆς γυναικὸς ἐνασχόλησιν καὶ ὁ Λιβάνιος, λέγων: «Ἡ μὲν ἀρίστου πατρὸς θυγάτηρ, ἀρίστου δὲ ἀνδρὸς γυνή, μηδέποτε παύσαιο καὶ διὰ τῶν ὑφαινομένων μείζω σοι ποιούσα τὸν οἶκον.»

Ὁ διὰ τῆς λιθοβολίας θάνατος, δι' οὗ ἐτιμωρεῖτο ἡ μοιχεία παρὰ τε τοῖς Ἰνδοῖς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ἦτο σχεδὸν ἀγνωστος εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἀπαξ μόνον γίνεται μνεία αὐτοῦ ἐν τῇ Ἰλιάδι, ὁπότε ὁ Ἑκτωρ λέγει πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Πάριν, ἐὰν μὴ ἦσαν οἱ Τρῶες δειλοὶ «ἢ τέ κεν λαῖνον ἔσσο χιτῶνα, κακῶν ἐνεχ' ὅσσα ἔοργας». Ὡσαύτως διηγεῖται ὁ Σπησίχορος, ὅτι οἱ μέλλοντες νὰ λιθοβολήσωσι τὴν Ἑλένην, ἀμα ἰδόντες τὸ ἐξαί-

σιον αὐτῆς κάλλος, ἀφῆκαν τοὺς λίθους νὰ πέσωσι χαμαί. Ὁ ἀδικηθεὶς σύζυγος ἐδικαιοῦτο ὅμως ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ μὲν τοῦ πενθεροῦ του τὰ ἔδνα, παρὰ δὲ τοῦ μοιχοῦ τὰ καλούμενα «μοιχάγρια.» ἡδύνατο δὲ καὶ νὰ φονεύσῃ τοῦτον ἀτιμωρητέ.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς χρόνοις ἡ σχέσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς παρὰ τοῖς εὐπατρίδαις Ἑλλήσι. Τὴν μετὰ ταῦτα χαλάρωσιν τῶν σχέσεων τούτων ὑπαινίττεται αὐτὸς ὁ Ὅμηρος, παριστῶν τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλκινόου Ἀρήτην ὁμολογοῦσαν, ὅτι ὁ σύζυγος αὐτῆς τὴν ἐτίμησεν ὅσον δὲν τιμᾶται οὐδεμία ἄλλη ἐκ τῶν νῦν γυναικῶν.

Καὶ μιν ἔτι' ὡς οὐτις ἐπὶ χθονὶ τίεται ἄλλη,
ὅσαι νῦν γυναικες ἐπ' ἀνδράτιν οἶκον ἔχουσιν.

Ὡς ὁ Ὅμηρος τοὺς ἥρωας καὶ εὐπατρίδας, οὕτω καὶ ὁ Ἡσίοδος περιγράφει τὸν οἰκιακὸν βίον τῶν ἀγροαλούντων. Σημειώτέον ὅμως, ὅτι τὸ ἡσιόδειον διδακτικὸν κάτοπτρον τοῦ ἀγροτικοῦ βίου δὲν δύναται οὔτε κατ' ὕλην οὔτε κατ' εἶδος νὰ ᾔῃαι τοσοῦτον ὠραῖον, ὅσον τὸ ἐπικὸν κάτοπτρον τῶν ἵπποδῶν καὶ ἡρώων. Παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς ὁ πραγματικὸς βίος δὲν παρίσταται τοσοῦτον ἰδεώδης, ὅσον φαίνεται εἰς τοὺς μεταγενεστέρους μέγα τι παρελθὸν φωτιζόμενον ὑπὸ τῆς λαμπρότητος τοῦ δύνοντος ἡλίου.

Ἡ γνωστὴ ῥήτρα τοῦ Σωκράτους, «ὁ νυμφευόμενος θὰ μετανοήσῃ, καὶ ὁ μὴ νυμφευόμενος ὡσαύτως» (καὶ τὸ γῆμαι καὶ τὸ μὴ γῆμαι κακόν,) ἀνευρίσκειται καὶ παρὰ τῷ Ἡσιόδῳ, ὅστις ἡρᾶνισθη βεβαίως αὐτὴν ἐκ τοῦ πρακτικοῦ βίου. Ἐν τῷ ἀρχαίῳ μύθῳ τῆς Πανδώρας, τῆς ἐλληνικῆς Εὐας, ὁ ποιητὴς περιγράφει αὐτὴν ὡς αἰτίαν παντὸς δυστυχοῦς συναντήματος ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ· «εἶναι μὲν (λέγει) ὠραία καὶ χαρίεσσα, ἀλλὰ πλήρης ψεύδους καὶ ἀπάτης, κόλαξ, κλεπτιστάτη καὶ ἀναίδης, κακόν, τὸ ὁποῖον μετὰ χαρὰς ἀπεδέξατο ὁ ἀνὴρ καὶ λίαν ὀψὲ τὸ ἀνεγνώρισεν.» Προστίθῃσι δὲ τάδε: «Ὁ φεύγων τὸν γάμον καὶ τὰ ἀσεβῆ τῶν γυναικῶν ἔργα, ἅμα καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὀχληροῦ γήρως, δὲν ἔχει τὸν περιθάλποντα αὐτόν, καὶ πλούσιος ἐὰν ὑποτελῇ· ἐὰν τελευτήσῃ, ξένοι θὰ διανείμωσιν ἀλλήλοις τὴν περιουσίαν του. Ὅστις τούναντίον, μετασχὼν τοῦ γάμου, κεδνὴν ἔσχεν ἀκοιτιν, ἀρηρυῖαν πρᾶπίδεσιν, εἰς τοῦτον διηνεκῶς ἀντιπαρατάσσεται ἐναλλάξ τὸ κακόν καὶ τὸ ἐσθλόν.

Ἐάν δὲ δυστυχῶς ἐνυμφεῦθη γυναῖκα διεστραμμένην, ἀταρτηροῖο γενέθλης, τότε ζῇ ὁ ταλαίπωρος ἔχων ἐν στήθεσιν ἀλίσστον ἀνίη, τὸ δὲ κακὸν αὐτοῦ εἶναι ἀνῆκεστον.»

Ἡ βραχεῖα αὕτη περικοπὴ μαρτυρεῖ ἀληθῶς μεγίστην καὶ πικροτάτην πείραν τοῦ βίου. Ὁ Ἡσίοδος δὲν ἀρκεῖται ἐξαίρων σοφιστικῶς πως τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλλείμματα τοῦ γάμου, ἀλλὰ, συμβουλευὼν τὸν ἀδελφόν του Πέρσην νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν γεωπονίαν, δίδει αὐτῷ τοὺς ἐξῆς ὀρθοτάτους κανόνες τοῦ βίου: «Μὴ ἐξαπατάτω τὸν νοῦν σου γυνὴ ἀχρεῖα, αἰμύλα κωτίλλουσα· ὁ πεποιθὼς εἰς τοιαύτην γυναῖκα ἐμπιστεύεται τὴν περιουσίαν του εἰς κλέπτας. Φρόντιζε πρῶτιστά νὰ ἔχῃς οἶκον, καὶ βοὺν ἀροτῆρα, καὶ ὑπηρέτιδα μὴ ἔχουσαν τέκνα, διότι ἡ τέκνα ἔχουσα ὑπηρέτις εἶναι χαλεπή. Εἰς ὄριμον δὲ ἐλθὼν ἡλικίαν, (περὶ τὸ τριακοστὸν ἤδη ἔτος,) λαβὲ νύμφην γυναῖκα ὀκτωκαιδεκαέτιδα. Λαβὲ εἰς γάμον παρθένον, ἵνα διδάξῃς αὐτὴν ἡθεα κεδνὰ, ἐπὶ πᾶσι δὲ, κόρην τινὰ τοῦ γείτονός σου· διότι οὐδὲν κάλλιον δύναται ὁ ἀνὴρ νὰ λαφυραγωγῇσῃ, ἢ γυναῖκα ἀγαθὴν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν χεῖρον, ἢ γυναῖκα ἀχρεῖαν καὶ ἄσωτον, ἥτις καίει τὸν ἀνδρα τῆς καὶ ἀνευ δαυλοῦ καὶ τὸν ὠθεῖ εἰς πρῶτον γῆρας. Τελευταῖον, καλὸν θὰ ᾔτο νὰ ἔχῃς ἓνα μόνον υἱὸν πρὸς τήρησιν τοῦ πατρῶου οἴκου· ἐάν δὲ γεννήσῃς καὶ ἕτερον, τότε δύνασαι νὰ ἀποθάνῃς ἡσύχως ἐν τῷ γῆρα, διότι καὶ εἰς πλείονας δύναται ὁ Ζεὺς νὰ παράσχῃ ἄσπετον ὄλβον.»

Οἱ ἀρχαιοτάτοι οὗτοι ἀγροτικοὶ κανόνες τοῦ Ἀσκραίου ποιητοῦ ὁμοιάζουσι πρὸς ὠραῖον φυτὸν, ἀναφυὲν ἐν τῇ αὐτῇ γῇ, ἐνθα ἀνεβλάστησαν καὶ τὰ λεπτότερα ἵπποτικά ἐοίμα τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἰωνίας. Ἐκάτερον ἔπος συμπληροῖ τὸ ἕτερον, ἀμφότερα δὲ συνάμα παριστῶσι πλήρη εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου βίου τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ θέσις τῶν γυναικῶν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὑπῆρξε βεβαίως ὀλίγον τι διάφορος τῆς μέχρι νῦν, διότι ἐν τῷ καθολικῷ τοῦ βίου ρεύματι οὐδεὶς τύπος διαμένει ὁ αὐτός. Δὲν ἀληθεύει ὁμῶς ὅτι ἀμέσως μετὰ τοὺς ὀμηρικοὺς χρόνους αἶρνης καὶ ὀλοσχερῶς μετεβλήθη ἡ ἡθικὴ αὐτῶν θέσις. Ἡ ὑψηλότερα τῆς γυναικὸς ἀξία κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς αἰῶνας συνεδέετο στενῶς μεθ' ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἵπποτικοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον, καθ' ὃν καὶ παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς τῆς Εὐρώπης πρᾶντοι

οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ἵπποται ἀπέδωκαν μείζονα σεβασμὸν εἰς τὸ ὠραῖον φύλον. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ κατελύθησαν ἐν Ἑλλάδι αἱ ἱπποτικαὶ ἀριστοκρατίαι, ἀντικατεστάθησαν δὲ ὑπὸ ἐλευθέρων δημοκρατιῶν, δὲν ἐξηλείφθη ὀλοσχερῶς ἡ φυσικὴ ἐπίδρασις τῶν ἀρχαιότερων ἡρωϊκῶν αἰσθημάτων καὶ παραδόσεων ἐν τῷ οἰκιακῷ βίῳ. Τοῦτο μαρτυρεῖ τρανῶς ἡ ὅλη λυρική ποίησις τῶν Ἑλλήνων. Οὐδέποτε ὑπῆρξε γνήσιος ἥρωας ἢ ἀληθῆς ποιητῆς, μὴ ἀγαπήσας γυναῖκα. Ὅπου ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνδρῶν ἀναπτύσσεται ἰσχύς, ἐλευθερία καὶ πλοῦτος πνεύματος, ὁ βίος τῶν γυναικῶν δὲν εἶναι ἄμοιρος εὐγενείας, χάριτος καὶ ψυχικῆς καλλιοῦνης. Ἀμφότερα τὰ φύλα, ἅμα ἐνωθέντα διὰ τοῦ γάμου, ἀναπληροῦσιν ἀλλήλα, παριστῶσι τὸν τέλειον ἀνθρώπον καὶ δίδουσιν αὐτῷ νέαν γένεσιν καὶ ζωὴν.

Διεξερχόμενοι ἤδη τοὺς λυρικοὺς καὶ ἐν πρώτοις τὰ περισωθέντα λείψανα τῶν ἐλεγειοποιῶν, παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς. Ὁ Ἐφέσιος Καλλίνος, ἐνθαῤῥύνων διὰ τῶν θυρίων τοὺς ἀνδρας ἐν τῷ πολέμῳ, ἐξαίρει τρεῖς λόγους, ἐξ ὧν οἱ δύο ἀνήκουσιν εἰς τὸν γαμικὸν βίον. «Ἐνδοξον εἶναι τὸ μάχεσθαι δυσμενέσι, γῆς πέρι καὶ παιδῶν κουριδῆς τ' ἀλόχου.» Ὁ Κολοφώνιος Μίμνερμος, (τοῦ ὁποῦ ἀλλως συνήθης ῥήτρα ἦτο, τὴν αὐτοῦ φρένα τέρπε, διότι ἐκ τῶν παραγωνιζόντων σε συμπολιτῶν οἱ μὲν ὑπὲρ τὸ μέτρον εὐλογοῦσίν σε, οἱ δὲ ὑπὲρ τὸ δέον κακολογοῦσίν σε) συμπεριλαμβάνει ὅλον τὸν ποιητικὸν βίον του ἐν τοῖς ἀειμνήστοις λόγοις: «τίς δὲ βίος, τί δὲ τερπνόν, ἄτερ χρυσῆς Ἀφροδίτης; τεθναίην, ὅτε μοι μηκέτι ταῦτα μέλοι! Ἀνθηρὰ νεότης, πόσον ταχέως ἐξαφανίζεται ἀντικαλιστωμένη ὑπὸ τοῦ ὀχληροῦ γῆρας!» Ὁ Σόλων, ὅστις ὡς νομοθέτης δὲν ἠθέλησε νὰ τάξῃ μηδὲν ἐπιτίμιον κατὰ τῶν ἀγάμων, ἐπειπὼν «χαλεπὸν φορτίον ἡ γυνή,» ἅμα κοπασάντων ἐν ἑαυτῷ τῶν παθῶν, ἀπεφάσισεν, ὡς ἀνθρώπος καὶ ποιητῆς, νὰ θέσῃ τὸν ἴδιον βίον «ἐν τινι γαλήνῃ τῇ περὶ τὸν γάμον καὶ τὴν φιλοσοφίαν.» Τὸν ἀνθρώπινον βίον διήρесе καθόλου εἰς δέκα ἐβδομάδας ἐνιαυτῶν, ἐν αἷς ἡ φύσις δεικνύει ἐκάστοτε νέον τι ἐν τῇ α' τὴν ὀδοντοφυΐαν, ἐν τῇ β' τὴν ἐφηβίαν, ἐν τῇ γ' τὸ γένειον, ἐν τῇ δ' τὴν ὀλὴν δύναμιν τοῦ ἀνδρός, ἐν τῇ ε' ὀφείλει κατ' αὐτὸν ὁ ἀνὴρ διὰ πρῶτον γάμου νὰ διαδώσῃ τὸ ἴδιον γένος, ἐν τῇ ς' μετριάζονται αἱ ὀρέξεις, ἐν τῇ ζ' ἀναφαίνεται ὁ ἀχρότατος βαθμὸς τῆς συνέσεως καὶ τῆς εὐγλωττίας, ἐν

τῇ ἢ παραμένουσιν ἀμφότερα, ἐν τῇ θ' τὰ πάντα χαυνοῦνται, ἐν ἐν δὲ τῇ ι' ὠρμαίνει ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν τελευτήν. Ὁ Μεγαρεὺς Θεόγνης, ὁ περὶ πολιτικῆς ἄλλα φρονῶν ἢ ὁ τῶν Ἀθηνῶν νομοθέτης, συμφωνεῖ μετ' αὐτοῦ περὶ τοῦ γάμου, λέγων: «Οὐδὲν ἀγαθῆς γλυκερώτερόν ἐστι γυναικός. Γυνὴ νέα οὐδαμῶς συμφέρει ἀνδρὶ γέροντι. Λαβὲ εἰς γάμον γυναῖκα εὐγενῆ μεγάλη μωρία εἶναι τὸ τιθασσεύειν ὄνους καὶ ἵππους, νυμφεύσθαι δὲ ποταπὴν κόρην ποταποῦ ἀνδρός, χάριν μόνου τοῦ ἑαυτῆς πλούτου.»

Τὸ δεύτερον εἶδος τῆς τῶν Ἑλλήνων λυρικῆς, ἡ ἱαμβογραφία, βρίθκει μὲν παμπόλλων δηλητηρίων φυτῶν, (πᾶσα γυνὴ χόλος ἐστίν· ἔχει δ' ἀγαθὰς δύο ὥρας, τὴν μίαν ἐν θαλάμῳ, τὴν μίαν ἐν θανάτῳ,) ἀναδίδει ὅμως ἐνιαχοῦ καὶ τινα λίαν ἡδύσσμα ἀνθρ. Ὁ Ἀρχίλοχος δὲν ἡδύνατο νὰ κρίνῃ ὀρθῶς περὶ γυναικῶν. Λυκάμβης, ὁ πατὴρ τῆς ἐρωμένης του Νεοβοῦλης, ἡρνήθη αὐτῷ τὴν ὑποσχεθεῖσαν νύμφην, καὶ ἠθέτησε τὸν μέγαν ὄρκον «τὸ ἅλας τῆς ξενίας τραπέζης.» Ἀμφοτέρους κατεδίωξεν ὁ Ἀρχίλοχος διὰ τῶν λοιδόρων ποιημάτων του τοσοῦτον, ὥστε ἠνάγκασεν αὐτούς νὰ ἀπαγχονισθῶσι· τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει τρανῶς, ὅτι ὁ ἐπετρόλος ἀνὴρ δὲν ἦτο ἀληθῶς ἄξιος τῆς μνηστῆς του. Ὁ ἐξ Ἀμοργοῦ Σιμωνίδης ἐπανελάβε πολλάκις τοὺς στίχους τοῦ Ἡσιόδου:

Οὐ μὲν γάρ τι γυναικὸς ἀνὴρ ληΐζατ' ἄμεινον
τῆς ἀγαθῆς· τῆς δ' αὖτε κακῆς οὐ βίγιον ἄλλο
δειπνολόχης, ἥτ' ἀνδρα, καὶ ἱφθιμόν περ ἰόντα,
εὖτε ἄτερ θαλοῦ, καὶ ὡμῶ γῆραι θῆκεν.

Ἰππῶναξ ὁ Ἐφέσιος, ὁ πολλὰ βλάσφημα κατὰ τε τῶν θεῶν καὶ τῶν ἰδίων γονέων γράψας, ὁμολογεῖ ὅτι «κάλλιστον γάμον τελεῖ ὁ συνετὸς ἀνὴρ, μνηστευόμενος γυναῖκα φύσει ἀγαθὴν· αὕτη μόνῃ ἢ προῖξ συντηρεῖ τὸν οἶκον· ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ ἔχει, ἀντὶ δεσποίνης, συνεργὸν εὖνουν, βεβαίαν εἰς ἅπαντα τὸν βίον.»

Τὸ τρίτον εἶδος τῆς τῶν Ἑλλήνων λυρικῆς, ἡ μελικὴ ποίησις, τὸ πιστότατον τοῦτο κάτοπτρον τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ μίσους, τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἀλγηδόνος τῆς ψυχῆς, ἀπώλετο δυστυχῶς ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, δυσκόλως δὲ δυνάμεθα ἐκ τῶν ὀλίγων λειψάνων νὰ σχηματίσωμεν πληρὲς ὅλον. Ἐὰν περιεσώζοντο ὀλίγα τινὰ ἐκ τῶν πολλῶν Παρθενίων, ἐν οἷς ποιηταὶ καὶ ποιήτριαι ἐξέχυσαν τὰ ἀπλούστατα φυσικὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρω-

πίνης καρδίας, δὲν θὰ ἐτόλμων σήμερον φιλόλογοί τινες νὰ διατείνωνται ὅτι ὁ τοιοῦτος ἔρως ὑπῆρξεν ὅλως ἄμοιρος πνεύματος. Ἐν τοῖς λειψάνοις τοῦ Ἀλκμᾶνος ἀπαντῶμεν τοὺς λόγους: «Ζεὺ πάτερ, αἱ γὰρ ἐμὸς πόσις εἴη!» ὡς εὐχὴν ἀγαπώσης παρθένου. Καὶ πάλιν, «ὅσαι δὲ παῖδες ἀμέων ἐντὶ, τὸν κιθαριστὰν αἰνέοντι.» τοῦθ' ὅπερ ὑπαινίσσεται τὴν παρὰ ταῖς παρθένοις τῆς Σπάρτης κριτικὴν αἰσθησιν τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς. Ὁ Ἀλκαῖος γράφει πρὸς τὴν Σαπφῶ «ἰόπλοχ' ἀγνά, μελλιχόμειδε Σάφφοι, θέλω τι εἰπεῖν, ἀλλὰ με κωλύει αἰδώς.» Ἡ δὲ ποιήτρια ἀποκρίνεται: «ἐὰν ἐπεθύμεις ἀγαθὰ καὶ τίμια καὶ ἐὰν μὴ ἐκύκα ἡ γλῶσσά σου εἰπεῖν τι κακόν, δὲν θὰ κατεῖχεν αἰδώς τὰ ὄμματά σου, ἀλλ' ἔλεγες περὶ τοῦ δικαίου.» Ὅποια φυσικὴ χάρις καὶ ἀληθοῦς ἀξιοπρέπεια τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος! Ἡ αὐτὴ ποιήτρια, τῆς ὁποίας τὰ ἔπη, κατὰ τὸν Πλούταρχον, ἀνεδίδοντο ὡς φλόγες ἀπὸ τῆς πυρᾶς τῆς καρδίας τῆς, τοσοῦτον ἡσθάνετο τὴν ἀξίαν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ὥστε εἶπε ποτε πρὸς γυναῖκα ἀμαθῆ καὶ πλουσίαν: «Ἀποθανοῦσα δὲν θὰ καταλίπης οὐδεμίαν μνήμην περὶ σοῦ, διότι δὲν μετέσχες τῶν ῥόδων τῶν Πιερίδων, ἀλλ' ἄδοξος θὰ βαδίῃς μεταξὺ τῶν ὠχρῶν τοῦ ἄδου σχιδῶν, ἐνῷ ἐγὼ θὰ καταλίπω μνήμην ἀθάνατον παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις.» Καὶ ὅμως ἡ Σαπφῶ, τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων συναριθμεῖ εἰς τοὺς σοφοὺς ἀνδρας καὶ τὰς γυναῖκας τῆς ἀρχαιοτήτος, δὲν ὑπῆρξεν ἡ μόνῃ μεγάλη Ἑλληνὶς ποιήτρια. Ἐν πάσῃ σχεδὸν πόλει τῆς Ἑλλάδος ἐγεννήθησαν ποιήτριαι, τῶν ὁποίων μεῖζονας καὶ πλείονας δὲν ἐκτῆσατο οὐδεὶς τῶν νεωτέρων τῆς Εὐρώπης λαῶν.

ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ἀδόλου καὶ εἰλικρινοῦς ἀγάπης ἐνεφορήθη ὁ ἐκ Σικελίας λυρικὸς Στησίχορος. Ἡ ἐρατεινὴ αὐτοῦ παρθένος Καλύκη δέεται τῆς Ἀφροδίτης νὰ ἀποβῇ σύζυγος τοῦ ἀξίου ἀθλητοῦ καὶ καλοῦ νεανίου Εὐάθλου· ὕστερον δὲ ἀπαγχονίζεται, ἅμα ἰδοῦσα τὸν ἔρωτά της περιφρονηθέντα. Μεταξὺ τῶν συγχρόνων ἡρώων του ἐξυμνεῖ ὁ Κεῖος Σιμωνίδης καὶ τὰς ἡρώϊκας τῆς ἐποχῆς του γυναῖκας, τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰππίου Ἀρχεδίχην, ἥτις, εἰ καὶ οὐσα ἀδελφῇ, σύζυγος καὶ μήτηρ ἰσχυρῶν τυράννων, οὐδέποτε ὑπερηφανεύθη· οἰκτεῖται δὲ ἐπανειλημμένως ὡς μέγα δυστύχημα ὅπότεν νέοι ἢ παρθένοι ἀποθνήσκωσι· ἄγαμοι «πρὶν ἰδεῖν κουριδίην ἄλοχον,» — «οὐκ ἐπιδῶν νύμφεια

λέχη.» Τελευταῖον ὁ Πίνδαρος παριστᾷ τὰς ὥραιάς τῆς Κυρήνης γυναῖκας θαυμαζούσας τὸν νικηφόρον Τελεσικράτην ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀγῶσι τῆς Γαίας, τοῦ Διὸς καὶ τῆς Παλλάδος, καὶ ἐκφραζούσας τὴν εὐχὴν, νὰ τὸν λάβωσιν ὡς ἀγαπητὸν σύζυγον, ἢ φίλτατον υἱόν· εἰς μαρτύριον ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἀπωκισμένης Λιθυκῆς χώρας αἱ ἐλληνικῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας τυχοῦσαι γυναῖκες θεῶνται μετὰ χαρᾶς τοὺς ἀγῶνας τῶν ἀνδρῶν, καὶ τέρπονται παρατηροῦσαι ἰδίους ὀφθαλμοῖς τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῶν. Αὐτὸς ὁ Πίνδαρος, ὁ μηδέποτε ὑπὸ τῶν παθῶν ἡττηθεὶς, ἀλλ' αἰείποτε τὸ χρυσοῦν μέτρον τηρήσας, δίδει τὴν σοφὴν συμβουλὴν «εἴη καὶ ἔρᾶν καὶ ἔρωτι χαρίζεσθαι κατὰ καιρόν· μὴ πρεσβυτέραν ἀριθμοῦ δῖωκε, θυμὲ, πρᾶξιν.» «Ὅμοιόν τι ἀπεφῆνατο καὶ ὁ σιλλογράφος Τίμων «ῶρῃ ἔρᾶν, ῶρῃ δὲ γαμεῖν, ῶρῃ δὲ πεπαῦσθαι.»

Μεταβαίνοντες ἤδη εἰς τὰς δύο πολιτείας, αἵτινες ἐν τοῖς εὐγενεστέροις ἀγῶσι τοῦ ἐλληνικοῦ βίου ἤσαν τὰ πρῶτιστα ἄθλα, τὴν Σπάρτην δηλονότι καὶ τὰς Ἀθήνας, παρατηροῦμεν καὶ ἐνταῦθα, ὅτι αἱ σχέσεις τῶν δύο φύλων, εἰ καὶ σχετικῶς ἀντίθετοι, δὲν διαφέρουσιν ὅμως καθόλου τῶν ἀνωτέρω. Ἡ παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις συνήθης γυναικοκρατία, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστείλῃ οὐδ' αὐτὸς ὁ Λυκούργος, ἀνευρίσκειται, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, παρὰ πᾶσι τοῖς φιλοπολέμοις λαοῖς. Οἱ Σπαρτιάται, μακρὸν χρόνον πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας πολεμοῦντες, ἐπανήρχοντο οἴκαδε ὡς ξένοι καὶ ὤφειλον ἐπομένως νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὰς ἰδίας γυναῖκας. Τὴν κατάστασιν ταύτην ἐπαγίωσαν οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου, οἵτινες, τὸ κράτος καὶ οὐχὶ τὸ ἄτομον περὶ πλείστου ποιοῦμενοι, ἀπῆλθον τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ δλου ἀνθρώπου. Καθὼς οἱ νεανῖαι, ἡσχοῦντο καὶ αἱ παρθέναι εἰς τὸν δρόμον, τὴν πάλην, τὸ ἀκόντιον καὶ τὴν δισκοβολίαν· ἐχόρευον καὶ ἔφαλλον μετὰ τῶν ἁρρένων, καὶ ἐπῆνον ἢ ἔφεγον αὐτούς. Τοιούτῳ τρόπῳ ἢ μὲν φαντασία ἀμφοτέρων ἐκαθαίρετο καὶ ἐνισχύετο, ἢ δὲ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ τῶν δυνάμεις ἀνεπτύσσετο εἰς μέγαν βαθμόν. Ὅποτε ἀμφοτέροι ἐφθانون εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ὥρας, ὁ νέος ἤρπαζε τὴν μνηστῆν τοῦ ἀπροιχόν· ἐπειδὴ δὲ διῆγε τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός μετὰ τῶν ὁμηλικῶν του, ἐπεσκέπτετο κρυφίως τὴν σύζυγόν του, ἵνα μηδέποτε καταλάβῃ αὐτοὺς κόρος, καὶ ἵνα γεννώσιν ἰσχυρὰ καὶ εὐτραφεῖ

τέκνα. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ κυριώδους τούτου σκοποῦ, καὶ ἐπειδὴ τὰ γεννώμενα ἐνομίζοντο τέκνα τοῦ κράτους, οἱ νόμοι ἐπέτρεπον εἰς πρεσβύτερον ἄνδρα γυναικὸς νεωτέρας νὰ παραδώσῃ ταύτην εἰς ἄνδρα νεώτερον, καὶ νὰ ἀποδεχθῇ ὕστερον τὸ τέκνον ὡς ἰδικόν του. Ὡσαύτως ἠδύνατο φίλος τις, στείραν ἔχων σύζυγον, νὰ γεννήσῃ μετ' ἄλλης γυναικός, τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς· ἐνίοτε δὲ συνέβαινε πολλοὶ ἀδελφοὶ νὰ ἔχωσι μίαν γυναῖκα κοινήν. Οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου ἐπέβαλλον πρὸς τοῦτοις πονὰς ἀγαμίου καὶ ὀψιγαμίου καὶ κακογαμίου. Οὐδεμία λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι, κατὰ τὸν σπαρτιατικὸν τρόπον τοῦ συλλογίζεσθαι, ὁ μὲν γάμος ὑπελαμβάνετο ἐν τῇ Σπάρτῃ ἱερός, ἢ δὲ μοιχεία ἦτο ἀνήκουστόν τι· μόλις δὲ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, ὁπότε αἱ γυναῖκες διεφθάρησαν ἠθικῶς, παρέσυραν καὶ τὸ κράτος εἰς τὸν ἠθικὸν τε καὶ τὸν ὀλικὸν ὄλεθρον.

Περὶ δὲ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ἀληθοῦς ταύτης ἐν Ἑλλάδι Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τὴν μεταξὺ τοῦ μηδικοῦ καὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, κρίνομεν εὐλογον νὰ ἐπιφέρωμεν εἰς μαρτύριον τοὺς ἀττικοὺς ποιητὰς, οἵτινες, ὡς διδάσκαλοι τοῦ ἔθνους, ἐδογματίζον ὅτι ἡ ποίησις ἔχει τὴν ἱεράν ἐντολὴν νὰ παριστᾷ εἰς τὸν κοινὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὸν κοινὸν βίον τὸ κάτοπτον βίου ὑψηλοτέρου καὶ εὐγενεστέρου, νὰ καταγγέλλῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτῆς τὴν ἀλήθειαν, νὰ διακαθαίρῃ τὰς καρδίας, νὰ ἀνυψοῖ τὰ πνεύματα, καὶ διὰ τῆς τέχνης νὰ κατορθοῖ αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ παρ' ἡμῖν κατορθοῖ ἡ θρησκεία, δηλαδὴ τὸν ἐξευγενισμόν καὶ τὴν εἰς τὸ θεῖον προσέγγισιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ὁ τῆς τραγωδίας πατὴρ Αἰσχύλος, (οὗ τινος ἡ ἡρωϊκὴ φαντασία ἐπληροῦτο ὑπὸ μιᾶς μόνης ιδέας, ἀποκαλυφθείσης ἐν τῷ κόσμῳ ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων, τουτέστιν ὑπὸ τῆς ιδέας τῆς θείας δικαιοσύνης ἐν τῷ βίῳ τῶν τε ἐθνῶν καὶ τῶν ἀτόμων,) προτιμᾷ νὰ παριστάνῃ θεοὺς καὶ θεοειδεῖς ἥρωας μᾶλλον, ἢ ἀνθρώπους θνητούς· σπανίως λοιπὸν ποιεῖται μνείαν περὶ τῶν συνήθων σχέσεων τοῦ οἰκιακοῦ βίου. Ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο μὰ τὴν ἀλήθειαν ποιητῆς, ἐὰν ἡ ἀνδρική καρδιά του διετέλει ἀπειρος τῆς πρὸς τὴν γυναῖκα ἀγάπης. Ὁμολογεῖ ἐπομένως, ὅτι πᾶς διαβάτης στρέφει τὴν κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ εἰς τὴν θελκτικὴν τῆς ἀγνῆς παρθένου καλλονὴν, διακρίνει τὸ πληρὲς αἶδος καὶ πρὸς τὰ κάτω βλέπον ὄμμα τῆς παρθένου ἀπὸ τῶν τολμηρῶν βλεμ-

μάτων τῆς ἐγγάμου γυναικός. Ὁ ἀνὴρ ὀφείλει νὰ ἐπιμελῇται τὰ ἐξωθεν, ἡ δὲ γυνὴ τὰ ἐνδον. «Θραυστομεῖν οὐ πρέπει τοὺς ἥσσανας, ἀλλὰ σιγᾶν καὶ μένειν εἰσὼ δόμων.» Περὶ δὲ τῆς ἐκλογῆς τῆς νύμφης, ἐπόμενος εἰς τὴν ἀρχαίαν ῥήτραν «τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα· γάμους εὐτελεῖς καὶ ἰσοτίμους ποιοῦ,» διατείνεται καὶ αὐτὸς ὅτι τὸ «κρηδεῦσαι καὶ ὁ ἑαυτὸν ἀριστεύει μακρῶ, καὶ μήτε τῶν πλούτῳ διαβρυπτομένων, μήτε τῶν γέννα μεγαλυνομένων, ὄντα χερνήταν, ἐραστεῦσαι γάμων.» Καὶ ὁ Σοφοκλῆς δὲ, ὅστις, ὡς ὁ Γοῖθιος, πολλὰ ἔπαθεν ὑπὸ ἔρωτος, λέγει: «Οὐδεὶς οἶκος, ὅσον πλούσιος καὶ ἂν ὑποτεθῇ, δὲν ὑπῆρξεν ὀλβιος, χωρὶς γυναικός ἐσθλῆς.»

Τελευταῖον ὁ Εὐριπίδης, ὁ τοὺς ἀνθρώπους περιγράφας οὐχὶ ὅπως ὀφείλον νὰ ᾔναι, ἀλλ' ὅποιοι πραγματικῶς ἦσαν, παρέχει τὴν ἐξῆς φυσικὴν εἰκόνα τῶν συγχρόνων ἐν Ἀθήναις γυναικῶν: «Ὅταν κρητὶς μὴ καταβληθῇ γένους ὀρθῶς, ἀνάγκη δυστυχεῖν τοὺς ἐκγόνους. Λαβὲ γυναῖκα ἐσθλὴν· νύμφευσον τὴν κόρην σου μετὰ τῶν γενναίων, κακῶν δὲ λέκτρων μὴ πιθυμίαν ἔχειν, μηδ' εἰ ζαπλούτους οἴσεται φερνάς δόμοις. — Δὲν ὑπάρχει μεγαλήτέρα εὐτυχία διὰ τὰ τέκνα, ἢ τὸ κατάγεσθαι ἐκ πατρὸς ἀγαθοῦ καὶ τὸ νυμφεύεσθαι μετὰ γυναικῶν ἐσθλῶν. — Μικρὸς εἶναι ὁ λαμβάνων γυναῖκα φαύλην, ἐνεκα τοῦ πλούτου ἢ τῆς εὐγενείας τῆς· τὸ ἀγνὸν λέχος τῆς πτωχῆς εἶναι πολὺ προτιμότερον τοῦ ἀσώτου λέχους τῆς πλουσίας. — Αἰσχρὸν εἶναι ὅταν προστατῇ τῶν δωμάτων ἡ γυνή, καὶ οὐχὶ ὁ ἀνὴρ. — Μακάριος ὁ τυχὼν γάμου ἀγαθοῦ, δυστυχῆς δὲ καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς οἰκίας ὁ μὴ τυχὼν γάμου αἰσίου. Ἀριστος πλοῦτος εἶναι τὸ γενναῖον λέχος. — Μεγίστη γίγνεται σωτηρία, ὅταν γυνὴ πρὸς ἀνδρα μὴ διχοστατῇ. Χρὴ δ' ἐν δόμοισιν ἀνδρα τὸν σοφὸν τρέφειν γυναῖκα χρηστὴν ἀγαθὴν, ἢ μὴ τρέφειν. — Τῶν μὲν γυναικῶν ἀρμόδιον κατοικητήριον εἶναι ὁ γυναικωνῖτις, τῶν δὲ παρθένων ὁ παρθενών, ἐκ τοῦ ὁποίου αὐταὶ δὲν πρέπει νὰ ἐξέρχωνται ἀνευ ἀδείας τῆς μητρός. «ἐς ὄχλον ἔρπειν παρθένοισιν οὐ καλόν.» Καὶ εἰς τὰς ἐγγάμους γυναῖκας ἀπαγορεύει ὁ νόμος ἀνδρῶν μὴ βλέπειν ἐναντίον. «Γυναικί τι αἰσχρὸν μετ' ἀνδρῶν ἐστάναι νεανιῶν.» Ἡ τοῦ Εὐριπίδου Ἀνδρομάχη ἐν ταῖς Τρωάσι συγκεφαλαιοῖ τῶν γυναικῶν τὰ καθήκοντα ὥδε πως: «Πᾶσα γυνή, ἐνάρετός τε ἢ μὴ, ἐπισύρει καθ' ἑαυτῆς τὴν κακολογίαν,

ὅταν μὴ μένη ἐν τοῖς δόμοις. Οὐδέποτε ἠνέχθη ἐν τῇ οἰκίᾳ μου τὰ κομψὰ ἔπη δολίων γυναικῶν. Πρὸς τὸν σύζυγόν μου ἐτήρουν σιγὴν γλώσσης καὶ ἥσυχον ὄμμα, καλῶς γινώσκουσα ποῦ πρέπει νὰ νικᾷ αὐτὸς καὶ ποῦ ἐγώ.» Ἡ Φαίδρα ἀναβοᾷ ὥς ὅλοιτο παγκάκως ἡ πρώτη αἰσχύνασα τὰ λέχη μετ' ἀνδρῶν ξένων! τὸ κακὸν τοῦτο ἐπέσκηψεν εἰς τὰς Ἰηλείας ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν εὐγενῶν· διότι ὅταν τὰ αἰσχρὰ ἐπιδοκιμάζωνται παρὰ τῶν εὐγενῶν, παραυτίκα ἀρέσκουσι καὶ εἰς τὸν κοινὸν ἀνθρώπον.» Ἡ Ἠλέκτρα ὑπομνησκει τοὺς ἀνδρας ὅτι «ὁ διαφθείρας τὴν σύζυγον ἄλλου κρυπταῖσιν εὐναῖς, εἶτα δὲ ἀναγκασθεὶς νὰ νυμφευθῇ αὐτήν, εἶναι λίαν δύστηνος, ἐὰν ἐλπίζει, ὅτι ἡ μηδεμίαν σωφροσύνην τηρήσασα πρὸς τὸν πρῶτον αὐτῆς ἀνδρα θὰ διαμείνῃ σῶφρων ἐν τῷ δευτέρῳ γάμῳ.» — Τὴν γυναῖκα, ἥτις, ἀπόντος τοῦ ἀνδρός ἐκ δόμων, καλλωπίζεται, διάγραφε ὡς οὔσαν κακὴν. «Οὐ τὸ κάλλος, ὃ γύναι, ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ τέρπουσι τοὺς ξυνενέτας.» — Ἡ γυνὴ πρέπει νὰ διατρέφῃ ἀγάπην πρὸς τὰ τέκνα τῆς καὶ ζηλοτυπίαν πρὸς τὸν ἀνδρα τῆς. Πάντα τὰ ἄλλα παθήματα ὑπομένει ἡ γυνὴ ἡσυχῶς, ἀλλ' ὁ ἀφαιρῶν αὐτὴν τὸν ἴδιον ἀνδρα, τὴν ἀφαιρεῖ τὴν ζωὴν. Ἡ γυνὴ ἐν παντὶ ἄλλῳ πράγματι εἶναι πλήρης φόβου, οὐδὲ ἔχει θάρρος ν' ἀποβλέψῃ εἰς τὰ ὅπλα· ὅταν ὁμῶς αἰσθανθῇ ὅτι ἠδικήθη εἰς εὐνὴν, οὐκ ἔστιν ἄλλη φρὴν μαιφρονώτερα. — Δεινὰς ὠδίνας πάσχει ἡ μήτηρ ἐν τῷ τοκετῷ, τούτου ἐνεκα εἶναι φιλότεκνον πᾶν γυναικεῖον γένος. — Αἱ γυναῖκες εἶναι φύσει τοιαῦται, ὥστε ἔχουσιν ἀεὶ ποτε ἀνά σπῆμα καὶ διὰ γλώσσης τὸ ἄλγος τῶν λυπούντων αὐτὰς κακῶν, κινεῦσαι τοὺς ἀνδρας εἰς οἶκτον· ἄλλως δὲ βοηθοῦσιν ἀλλήλας καὶ κοσμοῦσι τὰς γυναικείας νόσους καὶ ἀδυναμίας. Αἱ γυναῖκες, οὔσαι τὸ ἀσθενέστερον μέρος, παραπονοῦνται λέγουσαι «πάντων δσ' ἐστ' ἔμφυχα καὶ γνώμην ἔχει, γυναῖκες ἐσμέν ἀθλιώτατον φυτόν.» Πᾶσα γυνὴ εἶναι κακωτέρα τοῦ ἀνδρός, καὶ καθ' ἣν περίπτωσιν κάκιστος ἀνὴρ νυμφευθῇ εὐδοκιμοῦσαν. Φεῦ! πόσον δυστυχέστερον εἶναι τὸ θῆλυ γένος τοῦ τῶν ἀνδρῶν· διότι, ἀγαθαὶ μὲν οὔσαι, φαίνονται ἥττον ἀγαθαὶ τῶν ἀνδρῶν, αἰσχραὶ δὲ οὔσαι πάλιν, φαίνονται αἰσχρόνες αὐτῶν. Τὸν ἀποθανόντα ἀνδρα ποθοῦσι πάντες, τὴν γυναῖκα ὀλίγοι.» . . .

Ἐὰν αἱ τραγωδίαι τοῦ Εὐριπίδου περιεῖχον ταύτας μόνον τὰς περὶ γυναικῶν κρίσεις, οὐδεὶς θὰ ἀπετόλμα ν' ἀποκαλέσῃ αὐτὸν

μισογύνην. Ὁ Εὐριπίδης ὁμῶς ὑπῆρξεν οὐ μόνον στρυφνός καὶ μισογέλως, ἀλλὰ καὶ δυστυχὴς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ γάμοις. Τὴν πρώτην του σύζυγον ἀπέπεμψεν ἔνεκα ἀπιστίας, ἡ δευτέρα ἐγκατέλιπεν αὐτόν. Οὐδὲν λοιπὸν θαυμαστὸν, ἐὰν τὰ ἐν οἴκοι σύμβάματα καὶ ἄλλα δυσάρεστα γεγονότα παρὰ τοῖς τότε ἠθικῶς παρακμάζουσιν Ἀθηναίοις, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐξαντλήσῃ ὅλην τῶν πικροτάτων βελῶν τὴν φαρέτρην κατὰ τῶν γυναικῶν. «Ὡς λέχος γυναικῶν πολύπονον, ὅσα δὴ βροτοῖς ἔρεξας ἤδη κακά!» Τὸ ἔρᾶν εἶναι ἡδιστον ἅμα καὶ ἀλγεινόν. Αἱ γυναῖκες ὑπάρχουσι φύσει εἰς μὲν τὰ ἀγαθὰ ἀμηχανώταται, κακῶν δὲ πάντων τέκτονες σοφώταται. Δειναὶ γυναῖκες εὐρίσκειν τέχνας· φιλόσογον καὶ ἐπίφθονόν τι χρῆμα θηλειῶν ἔφυ. Ἐχίδνης καὶ πυρός χεироτέρα εἶναι ἢ κακὴ γυνή. Ὡς Ζεῦ, διατί κατώκισας εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τὰς γυναῖκας, κίβδηλον ἀνθρώποις κακόν; διατί δὲν ἔσπειρες ἄλλως πῶς τὸ γένος τῶν βροτῶν; Μισῶν γυναῖκας οὐ ποτ' ἐμπλησθῆσομαι.»

Ἐν τούτοις, καὶ μεθ' ὅλας τὰς πικροτάτας κατὰ τοῦ γυναικείου φύλου φράσεις, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οὐδεὶς τῶν μεθ' Ὀμηρον ποιητῶν περιέγραψε τὸ κάλλιστον καὶ ἰδεῶδες πρότυπον ἡρωϊκωτάτων ἅμα καὶ τρυφερωτάτων γυναικῶν καὶ παρθένων, ἢ ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἀλκίησιδι καὶ Ἀνδρομάχῃ, ἐν τῇ Πολυξένῃ, τῇ Ἰφιγενείᾳ καὶ τῇ Μακαρίᾳ. Οὐτε αὐτὸς οὐτε ἄλλος τις ἐκ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν παρέστησεν ἀνδρὸς τινος τὸν χαρακτήρα γενναιότερον καὶ μεγαθυρότερον, ἢ τὸν τῶν ἡρωίδων ἐκείνων.

Συνωδὰ τοῖς ἄττικοῖς ποιηταῖς φρονεῖ καὶ ὁ Σωκράτης, ὅτι οἱ συνερχόμενοι εἰς γάμον πρέπει νὰ ᾔναι ἀκμάζοντες τοῖς σώμασι· διότι ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ βίου καὶ νεότητι συλλαμβάνονται τὰ ἱερώτερα καὶ τρυφερώτερα αἰσθήματα, τὰ διαρκούντα μέχρι τῆς τελευτῆς. Ὡς εἰλικρινὴς μάλιστα δημοκρατικὸς ἀπαιτεῖ ὁ Σωκράτης ἵνα πείθωνται οἱ μὲν ἄνδρες εἰς τοὺς νόμους τῆς πόλεως, αἱ δὲ γυναῖκες εἰς τὰ ἥθη τῶν συνοικούντων ἀνδρῶν. Θεοβλαβὴς εἶναι ὁ τὸν ἑαυτοῦ κίνδυνον ἐπιζητῶν, νυμφευόμενος γυναῖκα ἀπλῶς διὰ τὸν πλοῦτον ἢ τὸ κάλλος τῆς· διότι «μεγάλῃ τυραννὶς ἀνδρὶ πλουσία γυνή.» Ἡρόδοτος, Πλάτων καὶ Ξενοφῶν, ἐλέγχοντες τοὺς βαρβάρους, ἐξαίρουσι τοὺς φρονίμους τῶν Ἑλλήνων νόμους, καθ' οὓς αἱ μὲν παρθέναι φυλάσσονται ἐν πο-

λυκλείστοις θαλάμοις, αἱ δὲ ἔγγαμοι μένουσιν ἐνδον καὶ διάγουσιν ἐν τοῖς συμποσίοις κεχωρισμένοι τῶν ἀνδρῶν. Κατὰ τὸ ἀττικὸν δίκαιον, ἔγχυρος ἦτο μόνος ὁ γάμος ὁ μεταξὺ ἀστοῦ καὶ γυναικὸς ἀστῆς καὶ ἐγγυητῆς. Ἐσήμαινε δὲ ὁ τελευταῖος ὁρος, ὅτι παντὸς γάμου ὤφειλε νὰ προηγηθῇ ἐπίσημος μνηστεία, γινομένη διὰ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ ἀδελφοῦ ἢ τοῦ πάππου ἢ ἐν γένει τοῦ κυρίου τῆς μελονύμφου. Ὁ μετὰ βίας ἀπάγων ἢ διακορεῦων παρθένον τινὰ περιέπιπτεν εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ κυρίου τῆς· οὗτος δὲ ἠδύνατο κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ τὸν φονεύσῃ, ἢ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ νυμφευθῇ τὴν ἀδικηθεῖσαν.

Στενὴ συγγένεια δὲν ἐνομιζέτο κώλυμα γάμου. Αἱ φυσιολογικαὶ αἰτίαι, αἱ ἰσχύουσαι σήμερον παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς καὶ πεπολιτισμένοις λαοῖς, ὅτι δηλαδή, «μεγάλως συντελεῖ εἰς πολυκαρπίαν τὸ σπείρειν τὰ σπέρματα εἰς τόπους ἐναντίους,» — ὅτι «ὁ σπῆρος δὲν ἀναβλαστάνει ἀσμένως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐνθα ἐγεννήθη,» — ὅτι «ὁ σῖτος τῶν πεδιάδων πρέπει νὰ σπειρῇται ἐπὶ τῶν ὀρέων, καὶ ὁ τῶν ὀρέων ἐπὶ τῶν πεδιάδων,» — καὶ ὅτι, «ἐπειδὴ παντοῦ μὲν ὑπάρχει ἢ τῶν ἐναντίων ἐπιθυμία, τὰ πάντα δὲ χαίρουσι τῇ ἀντιπαθείᾳ, διὰ τοῦτο καὶ οἱ γάμοι τῶν τε ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτυγχάνουσι καλλίτερον, ὅποτε οἱ γονεῖς μὴ ἔχωσι συγγένειαν αἵματος.» — ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσια ἐγίνωσκον οἱ Ἕλληνες καὶ ἐφήρμοζον ἐν τῇ γεωπονίᾳ, ἀλλ' οὐχὶ ἐν τοῖς γάμοις. Ὡς βάρβαρον αἰμομιξίαν ὑπελάμβανον οἱ Ἕλληνες μόνον τὸν γάμον πατρὸς καὶ θυγατρὸς, ἢ υἱοῦ καὶ μητρὸς, ἢ κόρης καὶ ἀδελφοῦ ὁμομητρίου. Τὸν γάμον μεταξὺ ἀδελφῶν «ὁμοπατρίων γε, οὐ μὲν τοι ὁμομητρίων» δὲν ἀπηγόρευεν οὐδεὶς νόμος. Συνέβη δὲ τοῦτο, διότι ἐπίστευον ἀνεκαθεν οἱ ἀρχαῖοι, ὅτι ἡ μήτηρ κατ' ἐξοχὴν συλλαμβάνει, τίκει, τρέφει καὶ διαμορφοῖ τὸ τέκνον κατὰ τὸ ἑαυτῆς σῶμα, ἐπομένως, ὅτι τὰ ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μητρὸς ἐξερχόμενα τέκνα ἦσαν πολὺ συγγενέστερα τῶν τέκνων, τὰ ὅποια γεννᾷ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς πατὴρ ἐκ διαφόρων μητέρων. Βραδύτερον ὁμῶς, ὅποτε αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἔλαβον μείζονα ἐπίδοσιν, ὡμολόγησαν καὶ οἱ Ἕλληνες, ὅτι δὲν γεννᾷ τὰ τέκνα ἡ μήτηρ, ἀλλ' ὁ πατήρ· ἡ μήτηρ περιβάλλει ἀπλῶς τὸν σπαρέντα σπῆρον, τὸν ὅποιον διαφυλάττει ὡς φίλου ἐχέγγυον. «Οὐκ ἔστι μήτηρ ἡ κεκλημένου τέκνου τοκεὺς, τροφὸς δὲ κύματος νεοσπόρου· τίκει δ' ὁ θρώσκων,

ἢ δ' ἄπερ ξένω ξένη ἔσωσεν ἔρνος.» Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀρχήν, ὡφείλον ν' ἀπαγορευθῶσιν οἱ γάμοι τῶν ὁμοπατριῶν ἀδελφῶν· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἀλλαχοῦ, αἱ νέαι ἰδέαι δὲν κατίσχυσαν τῶν ἀρχαίων ἐθίμων.

Ἡ ἀληθὴς συζυγικὴ ἀγάπη ἀπαιτεῖ τὴν αὐτὴν πίστιν παρὰ τε τοῦ ἀνδρός καὶ τῆς γυναικός· τοῦτο ἐκήρυξαν ὁ Πυθαγόρας, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης. Χάριν ὅμως τῆς οἰκογενειακῆς τάξεως τιμωροῦσι τὰ τε ἔθιμα καὶ οἱ νομοθέται μόνην τὴν μοιχευομένην σύζυγον καὶ τὸν ἐξαπατήσαντα αὐτήν. Ἡ ἀγαθὴ γυνὴ ὀφείλει οὐ μόνον νὰ ὑπομένῃ ἀγογγύστως τὴν ἀπιστίαν τοῦ ἀνδρός της, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξακολουθῇ ἀγαπᾶσα αὐτόν· τὸυναντίον, ἡ τιμὴ τοῦ ἀνδρός ἀπαιτεῖ ν' ἀποβάλλῃ τὴν ἀπιστον σύζυγόν του καὶ νὰ τιμωρήσῃ τὸν διαφθορέα. Ὁ νομοθέτης Ζάλευκος διέταξε νὰ ἐξορύσσωνται οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ φωραθέντος μοιχοῦ. Τὸ ἐν Θουρίοις ἄλλως τε ἀπηγορευμένον ὀνομαστικῶς κωμωδεῖν ἐπετρέπετο διαρρήδην κατὰ τῶν μοιχῶν. Ἐν Κύμῃ ἡ ἀπιστος γυνὴ περιήγετο εἰς ὅλην τὴν πόλιν καθημένη ἐπὶ ὄνου, καὶ ὕστερον ἐδακτυλοδεικτεῖτο καθ' ὅλον τὸν βίον ὡς ἄτιμος καὶ ὀνοβάτις. Εἰς τὰς τοιαύτας γυναικας ἀπηγορεύετο πᾶς γυναικεῖος κόσμος καὶ τὸ μετέχειν τῶν δημοσίων ἱεροτελεστιῶν. Ἐὰν ἐτόλμων νὰ παρυσιασθῶσιν, ἠδύνατο ἕκαστος νὰ σχίσῃ τὰ ἱμάτια αὐτῶν, νὰ τὰς ἀρπάσῃ τὰ κοσμήματα καὶ νὰ τὰς κακώσῃ.

Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸν ἐλληνικὸν γάμον ἀπὸ Ἡσιόδου μέχρι Εὐριπίδου. Ὅποτε ὅμως, ἐν τῇ καθολικῇ τῶν ἐπιγείων πραγμάτων μεταβολῇ, προσήγγισε τὸ τέλος τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ διάλυσις τῆς ἐθνικῆς τάξεως ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, τότε δὴ ἡ ἑλλειψίς τῆς ἀρχαίας σωφροσύνης κατήνεγκε πληγὴν καιρίαν εἰς τὸν γαμικὸν βίον, τὴν ἱερὰν ταύτην βάσιν πάσης πολιτικῆς τάξεως. Ὅτε ὁ μέγιστος ἐν Ἀθήναις πολιτικὸς ἀνὴρ, ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, δὲν ἐδίστασε νὰ λάβῃ εἰς γάμον τὴν ὠραιότατην μὲν καὶ ἀγχινουστάτην, ἀλλ' ἐταίραν, τὴν ἐκ Μιλήτου Ἀσπασίαν. — ὅτε ὁ Πραξιτέλης ἐτόλμησε δημοσίᾳ νὰ πλάσῃ τὴν τοῦ ἔρωτος θεὰν Ἀφροδίτην οὐχὶ ὡς θεάν, ἀλλ' ὡς ἐταίραν, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἑαυτοῦ ἐταίρας Κρατίνης. — ὅτε ὁ αὐτὸς δι' ἄλλων δύο περικαλλεστάτων ἀγαλμάτων παρέστησε τὸν θρίαμβον χαιρούσης ἐταίρας ἐναντίον δακρυρροούσης οἰκοδεσποίνης «signa flentis matronae et meretricis gauden-

tis», ὡς ἀληθὲς ἀπεικόνισμα τῆς ἠθικῆς τῶν Ἑλλήνων καταστάσεως. — ὅτε ἡ Φρύνη ἐπετράπη νὰ στήσῃ ἐν Δελφοῖς τὸ ἐαυτῆς χρυσοῦν ἀγαλμα, ὡς τρόπαιον τῆς ἐλληνικῆς φιληδονίας. — ὅτε ὁ Δημοσθένης, ἀγορεύων ἐν δικαστηρίῳ καὶ περιγράφων τὸν καθημερινὸν βίον, ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ «τὰς μὲν ἐταίρας ἡδονῆς ἔνεκ' ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος, τὰς δὲ γυναικας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἐνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν,» καὶ ὅτι ἄνδρες ἄτιμοι ἐγίνοντο πολλάκις μαστρωποὶ τῶν ἰδίων γυναικῶν, ἵνα κατηγορῶσιν ὕστερον ἐν δικαστηρίῳ τοὺς μοιχοὺς καὶ ἐκβιάζωσιν ἐξ αὐτῶν ἀργύριον πολὺ. — τότε δὴ ἀπέπτα μὲν ὁ ἐλληνικὸς γάμος, ἀπέπτα δὲ συγχρόνως ἡ ἀγνότης καὶ ἡ εὐρώστια τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν Μακεδονικῶν καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὅπλων.

Ὅποια περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ γάμου κατήγγειλαν οἱ ποιηταί, ὡς πιστότατοι τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως διερμηνεῖς, τὰ αὐτὰ περίπου ἐδογματίσαν καὶ οἱ φιλόσοφοι, οἱ ἐκ τῶν ἀρχαίων ποιημάτων τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς σοφίας τῶν ἐρανισάμενοι. Κατὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ φιλόσοφοι, ἐπιθυμοῦντες νὰ διάγῃσι μακρὰν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ «δρέποντες (κατὰ Πίνδαρον) ἀτελεῖ σοφίας καρπὸν» ἐν τῇ ἀπομονώσει τῶν, ἀπεφώνησαντο γνώμην κατὰ τοῦ γάμου· δὲν ἠρνήθησαν ὅμως, ὅτι ἐπὶ τούτου εἰσίδεται ἡ ὑπαρξίς τῆς οἰκογενείας, τῆς γειτονίας, τῶν πόλεων καὶ τῶν πολιτειῶν. Θαλῆς ὁ Μιλήσιος ἐξῆσεν ἀγάμος καὶ ὑπεξέφυγε διηνεκῶς τὰς περὶ γάμου παρακλήσεις τῆς μητρὸς αὐτοῦ, λέγων, «οὐπω καιρὸς· εἴτα προβάς, οὐκέτι καιρὸς.» Πρὸς ἄλλους, ἐρωτήσαντας αὐτὸν διατί δὲν κατέλιπε τέκνα, ἀπήντησε «διότι τὸ ζῆν οὐκ ἐβουλόμην λύπαις αὐθαιρέτοις κατεγγυῆσαι.» Ὁ σοφὸς Κλεόβουλος ἐδίδετοῖς φίλοις του τὰς ἐξῆς συμβουλὰς: «Λάμβανε γυναῖκα ἐκ τῶν ὁμοίων σου. Ἐνώπιον ἄλλων μὴτε ἐπαίνει τὴν σύζυγόν σου, μὴτε ἐρίζει μετ' αὐτῆς· τὸ πρῶτον εἶναι ἀνοία, τὸ δεύτερον μανία. Νύμφευε τὰς θυγατέρας σου, ὅταν κατὰ μὲν τὴν ἡλικίαν ᾖναι παρθέναι, κατὰ δὲ τὴν φρόνησιν γυναῖκες· ἐν ἄλλαις λέξεις, μὴ ἀμέλει καὶ τῆς ἀγαθῆς τῶν θυγατέρων ἀνατροφῆς.»

Οἱ εἰς Κρότωνα μεταβάς Πυθαγόρας πρῶτον μὲν ἐδίδαξε τοὺς νέους εὐσέβειαν πρὸς τοὺς γονεῖς, εἴτα δὲ ἀνέπτυξε καὶ πρὸς τὰς.

ἀκρωμένους τῶν παραδόσεων τοῦ γυναικὸς τὴν ἀληθῆ τοῦ γάμου σημασίαν, καταπολεμήσας τὴν ἐπικρατοῦσαν πρόληψιν καὶ εἰπὼν, ὅτι «ἡ γυνὴ ἀπὸ μὲν τῆς μετὰ τοῦ συζύγου τῆς μίξεως καθαρεύει παραχρῆμα, ἀπὸ δὲ τῆς μετ' ἄλλοτρίου οὐδέποτε.» Τότε οἱ μὲν ἄνδρες ἐπεμψαν τὰς παλλακὰς τῶν, αἱ δὲ γυναῖκες, ἀφιερῶσθαι τῇ Ἥρᾳ τὰ πολύτιμα αὐτῶν ἱμάτια καὶ κειμήλια, ἔξω ἐν ἄκρᾳ σωφροσύνῃ καὶ λιτότητι. Κατὰ τὸν Πυθαγόραν, «Δεῖ τεκνοποιεῖσθαι, ἕνεκα τοῦ καταλιπεῖν ἕτερον ἀνδρὶ ἑαυτοῦ θεῶν θεραπευτήν. — Ἐστω δ' ἄνθρωπος γυναικὸς ἄνθρωπος, τῆς ἑαυτοῦ ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ γυνή. — Σέβου τὴν σύζυγόν σου· μὴ λησμονεῖς ὅτι ἔλαβες αὐτὴν ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ἐκ τῆς ἐστίας τῆς καὶ ἐκ τοῦ πατρικοῦ βωμοῦ τῆς ἐν μέσῳ θυσίων καὶ ἱερῶν τελετῶν, ἡγάγες δὲ αὐτὴν ὡς ἰκέτιδα εἰς τὴν οἰκίαν σου ἐνώπιον τῶν θεῶν, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ᾔσῃ πρότυπον τῆς τάξεως καὶ σωφροσύνης εἰς τοὺς συνεστίους καὶ εἰς τοὺς συμπολίτας σου. — Τὰς γυναῖκας συγχωροῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ γονεῖς, ἐὰν ἀγαπῶσι τοὺς ἄνδρας τῶν μᾶλλον ἢ τοὺς αὐτουργοὺς τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως. Αἱ γυναῖκες πρέπει νὰ νικῶσιν οὐχὶ διὰ τοῦ ἀνθίστασθαι, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὑπεῖκιν.»

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων θηλέων πυθαγορικῶν φιλοσόφων σώζεται λείψανον τῆς Φίντιος περὶ γυναικὸς σωφροσύνης. «Ἴδια μὲν ἄνδρὸς τὸ στραταγὲν καὶ πολιτεῦσθαι καὶ δαίμαγορῆν· ἴδια δὲ γυναικὸς τὸ οἰκουρῆν καὶ ἐνδὸν μένειν καὶ ἐκδέχεσθαι καὶ θεραπεύειν τὸν ἄνδρα.» Ἴδιον ἀμφοτέρων εἶναι τὸ θάρρος, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φρόνησις· διότι καλῶς εἰς τε τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα προσήκουσιν αἱ τοῦ σώματος ἀρεταί, υἡγία, ῥώμη, κάλλος, οὕτω προσήκει ἀμφοτέροις ἡ υἡγία καὶ ἡ ῥώμη τῆς ψυχῆς. Ἰδιαίτατον τοῦ ἀνδρὸς εἶναι ἡ ἀνδρεία, διότι οὗτος εἶναι ἰσχυρότερος τὸ σῶμα· ἰδιαίτατον δὲ γυναικὸς σωφροσύνη, λιτότης, ἀποχὴ χρυσῶν κόσμων, βυσσίνων ἱματίων, ψιμυθίου. Γυνὴ μὴ σωφρονοῦσα ἀμαρτάνει εἰς τοὺς ἐφεστίους θεοὺς τοῦ ἀνδρὸς τῆς, διότι γεννᾷ «οὐ γνησίους ἐπικούρους, ἀλλὰ νόθους.» ἀμαρτάνει δὲ καὶ εἰς τοὺς ἐφεστίους τῶν ἑαυτῆς γονέων θεοὺς, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ὤμοσεν ὅτι θὰ συνέρχεται μετὰ μόνου τοῦ συζύγου τῆς εἰς κοινωνίαν βίου καὶ εἰς νόμιμον παιδοποιίαν· τελευταῖον, ἀμαρτάνει ἀπὸ φιληδονίας καὶ ὕβρεως· «ὕβριος δὲ πάσας πέρας δ' ἔλεος.» — Γυνὴ σώφρων νίπτεται διὰ καθαροῦ ὕδατος,

ἀφίνει ἀλώβητον τὴν φυσικὴν τοῦ προσώπου τῆς χροιάν, κοσμοῦσα αὐτὴν διὰ μόνης τῆς αἰδοῦς· «αἰδῶς γὰρ κάλλους ἀκρόπολις.»

Ἠκιστα εὐνοϊκῶς περὶ γυναικῶν καὶ περὶ γάμου ἀπεφάνθη ἓνα αἰῶνα μετὰ τὸν Πυθαγόραν ὁ τῆς ἰωνικῆς φιλοσοφίας ὁπαδός, ὁ φυσιολόγος Δημόκριτος. Αἱ μωρίαι τῶν Ἀβδηριτῶν πατριωτῶν του, τῶν ὁποίων διηνεκῶς κατεγέλα, καὶ ἡ ἀκόρεστος αὐτοῦ φιλομάθεια, δι' ἣν, περιφρονήσας τὰ ἐγκόσμια ἀγαθὰ, περιηγήθη μέγα μέρος τοῦ τότε πεπολιτισμένου κόσμου, κατέστησαν αὐτὸν σχεδὸν ἀναισθητὸν πρὸς τὰς ἡδονὰς τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ οἰκιακοῦ βίου. Ἐκ φύσεως (ἔλεγε) ῥέπουσιν αἱ γυναῖκες εἰς τὸ κακοφρονεῖν μᾶλλον ἢ οἱ ἄνδρες· «γυνὴ πολλὰ ἀνδρὸς ὀξύτερη πρὸς κακοφραδοσύνην.» Αὐτὸς ὁ Δημόκριτος ἡγάγετο γυναῖκα μικρόσωμον, ἐκλέξας οὕτω ἐκ τῶν γυναικείων κακῶν τὸ ἐλάχιστον· «Ἀνδρεῖος εἶναι οὐχὶ ὁ νικῶν τοὺς πολέμιους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἡδονὰς· πολλοὶ δὲ μὴ, δεσπόζοντες πόλεων, εἰσὶ δούλοι γυναικῶν.» — Τὸ παιδοποιεῖσθαι εἶναι ἀνάγκη ὕλική τε καὶ ἠθική· ἀλλ' ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων εἶναι ὀχληρότατον, διότι ἡ μὲν ἐπιτυχία τῆς συνδέεται μετὰ πλείστων δσων πόνων καὶ μεριμνῶν, ἡ δὲ ἀποτυχία τῆς συνεπάγεται ἄχθος ἀμύθητον καὶ αἰώνιον. Φρονίμως λοιπὸν πράττει ὁ πλούσιος, παραλαμβάνων ἓνα ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ φίλου του, ἐκλέγων ὁποῖον αὐτὸς βούλεται καὶ προαιρεῖται, ἐνῶ ἄλλως πρέπει νὰ ἀποδεχθῇ καὶ ἀνεχθῇ τὸν φυσικὸν υἱὸν ὅπως ἔχει.»

Τὰς ἀτόπους περὶ κοινοκτημοσύνης γυναικῶν, τέκνων καὶ περιουσίας ἀρχάς, τὰς ὁποίας ὁ Πλάτων ἀνέπτυξεν ἐν τῇ ἰδεώδει αὐτοῦ Πολιτείᾳ, διεκωμώδησε μὲν ἐκ τῶν συγχρόνων ὁ Ἀριστοφάνης, ἀνεσκεύασε δὲ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀριστοτέλης. Βραδύτερον, συνειδὼς τὸ ἀνέφικτον τῆς Πολιτείας του, ἐξέθηκεν ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις πλείστας καὶ σοφωτάτας περὶ γάμου ἀρχάς. «Ὁ γάμος εἶναι ἀρχὴ πάσης πολιτικῆς κοινωνίας (α)· ἀγαθὸς δὲ περὶ γάμου νόμος ἡ πρώτη πάσης πολιτείας ἀνάγκη. Ὁ τὸ πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος ἄγων νεανίας, ἅμα εὐρὼν παρθένον «θυμαρέα», ὀφείλει νὰ τὴν νυμφευθῇ· ὁ μὴ νυμφευθεὶς δὲ μέχρι τοῦ πέμπτου καὶ τριακοστοῦ ἔτους πρέπει νὰ τιμωρηθῇ ἢ διὰ

(α) Ἀρχὴ τῶν γενέσεων πάσαις πόλεσιν ἢ τῶν γάμων σύμμιξις καὶ κοινωνία.

ζημίας ἢ δι' ἀτιμίας· διότι πᾶς ἀγαθὸς πολίτης ἔχει καθήκον νὰ καταλίπη νέους λάτρεις τῆς θεότητος καὶ νέους πολίτας τῆς πατρίδος. Καθῆκον πρὸς τούτοις ἔχει ἕκαστος νὰ μὴ ἀνθίσταται εἰς τὴν καθολικὴν πρὸς τὴν ἀθανασίαν ὁρμὴν τῆς θνητῆς αὐτοῦ φύσεως, ἀλλὰ, ζῶν ἀείποτε ψυχῇ καὶ σώματι ἐν τοῖς τέκνοις του, νὰ μεταδίδῃ τὸν βίον ἄλλος πρὸς ἄλλον ὡς τὴν βιωτικὴν λαμπάδα τοῦ Προμηθέως (α). Ἄνθρωπος καὶ γυνὴ ὀφείλουσι καθ' ὅλον τὸν βίον ν' ἀπέχωνται ἀπὸ παντὸς ἔργου αἰσχροῦ, καὶ βλάπτοντος ὅπωςδὴποτε τὸ σῶμα ἢ τὴν ψυχὴν· διότι τὸ κακὸν τοῦτο ἐγγαράττεται καὶ ἐν τοῖς τέκνοις, ἐνῶ τούναντίον «ἐξ ἱετῶν γάμων καὶ εὐαγῶν καὶ τὸ βλάστημα ἱερώτατον.»

Ὁ Ἀριστοτέλης, καθὼς ὑπῆρξεν ὁ διάδοχος καὶ τὸ ταμεῖον πασῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐλληνικῶν γνώσεων, οὕτω συνέλεξεν, ἐπεξεργάσθη καὶ ἐπλούτισε πᾶν ὅ,τι κάλλιστον καὶ βέλτιστον ἀπεφάναντο περὶ γάμου οἱ προγενέστεροι ἀπὸ Ἡσιόδου μέχρι Πλάτωνος. «Διὰ τὴν διχοτομίαν τοῦ φύλου ὁ μὲν ἄνθρωπος εἶναι συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικὸν ὄν, ἡ δὲ οἰκογένεια εἶναι προγενεστέρα καὶ ἀναγκαιοτέρα τῆς πολιτείας. Αὕτη ἡ θεότης διέπλασεν ἀπ' ἀρχῆς τὴν φύσιν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς εἰς κοινωνίαν βίου· διότι ἀμφοτέροι, εἰ καὶ ἐν μέρει ἀλλήλοις ἀντίθετοι, χρήζουσιν ἕκαστος τοῦ ἑτέρου, συμπληροῦσιν ἀλλήλους, καὶ τείνουσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Τὸν μὲν ἄνδρα ἐπλάσεν ὁ Θεὸς ἰσχυρότερον, τὴν δὲ γυναῖκα ἀσθενεστέραν, ἵνα αὕτη μὲν ᾗ ἐπιτηδειότερα εἰς τὸ ἐπιτηρεῖν ἐνεκα φόβου, ἐκείνος δὲ ἐπιτηδειότερος εἰς τὸ ἀμύνεσθαι ἐνεκα ἀνδρίας, καὶ ὁ μὲν κτάται ἔξωθεν, ἡ δὲ φυλάττει καὶ οἰκονομῇ ἐντός. Ὁ γάμος λοιπὸν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς εἶναι ὁ πρῶτιστος καὶ φυσικώτατος σύνδεσμος, ἡ βᾶσις πάντων τῶν λοιπῶν, προκύπτει δὲ κυρίως οὗτος οὐχὶ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ἐκ φυσικῆς ἀνάγκης. Ὁ τῶν ζώων γάμος εἶναι ἄλογος χάριν τῆς παιδοποιίας· ὁ τῶν ἀνθρώπων ὁμοίως

(α) Χρὴ τῆς ἀειγενεῖς φύσεως ἀντέχεσθαι τῷ παιδὶ παίδων καταλείποντα αἰετῶν θεῶν ὑπὲρ τῆς ἀνθ' αὐτοῦ παραδιδόναι. . . . καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων, θεραπεύοντας αἰετῶν θεῶν κατὰ νόμους. Τὸ χωρίον τοῦτο ἐρμηνεύει καὶ ὁ Λουκρήτιος.

*Augeantur aliae gentes, aliaque minuantur
Inque brevi spatium mutantur saecula aevum
Et quasi cursive vitae lampada tradunt.*

ἄλογος, διότι προτίθεται οὐ μόνον τὸ ζῆν, ἀλλὰ τὸ εὖ ζῆν. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀρχῇ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων ὡς ἐλευθέρων, διότι μόνον ἐν τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν. Δικαίως λοιπὸν προστατεύουσιν οἱ νόμοι κατ' ἐξοχὴν τὰς γυναῖκας, ἵνα μὴ ἀδικῶνται. Ὁρθῶς δὲ εἶπον καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀδικῇ τὴν γυναῖκα ὁ ἄνθρωπος, ὁ παραλαβὼν αὐτὴν ὡς ἱκέτιν ἀπὸ τῆς ἐστίας τοῦ πατρὸς τῆς· ἀδικεῖ δὲ αὐτὴν, συνερχόμενος μετ' ἄλλων γυναικῶν ἐκτὸς τῆς οἰκίας του.»

Τὴν σχέσιν τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα χαρακτηρίζει ὁ Σταγειρίτης διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ βραχυλογίας ὡδὲ πως: «Οἱ γονεῖς φιλοῦσι τὰ τέκνα ὡς ἑαυτούς, τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς ὡς ἀπ' ἐκείνων πεφυκότα.» Οἱ γονεῖς γινώσκουσι τὰ τέκνα πολλῶ ἀκριβέστερον ἢ ταῦτα ἐκείνους· πολὺ στενοτέρα εἶναι ἡ σχέσις τοῦ αἰτίου πρὸς τὸ γενόμενον, ἢ τοῦ γενομένου πρὸς τὸ αἶτιον. «Σύνδεσμος δὲ τὰ τέκνα δοκεῖ εἶναι διὸ θάπτον οἱ ἄτεκνοι διαλύονται.»

Μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην οὐδεμία νεώτερα σημαντικὴ περὶ γάμου ἰδέα ἀνεφάνη ἐν τῇ ἐλληνικῇ φιλοσοφίᾳ. Ὁ πολιτικὸς βίος, ἡ καλλιτεχνία καὶ ἡ ἐπιστήμη τῶν Ἑλλήνων εἶχον φθάσει ἤδη τὸν ἀκρότατον τῆς ἀναπτύξεως βαθμὸν, ἀμέσως δὲ ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διάλυσιν, ἥτις, ὡς ὁ μυθολογικὸς Κρόνος, κατέφαγε τὰ ἴδια τέκνα ἅμα γεννηθέντα. Ὁ πατὴρ τῆς Ἑκκλησίας Ἱερώνυμος διέσωσεν ἡμῖν τὴν ἐξῆς τοῦ Θεοφράστου μαρτυρίαν περὶ τῆς ἠθικῆς τῶν χρόνων ἐκείνων καταστάσεως.

Ἐν τῷ περὶ γάμου πονήματι πραγματεύεται ὁ Θεόφραστος τὸ ζήτημα, εἰ ὁ σοφὸς πρέπει νὰ νυμφεύηται. Λέγει δὲ, ὅτι: «Ἐὰν ἡ μὲν γυνὴ ᾗ ὡραία, ἀγαθὴ καὶ κατάγεται ἐκ γονέων ἐσθλῶν, αὐτὸς δὲ ὁ σοφὸς ᾗ ὑγιὴς ἅμα καὶ πλούσιος, τότε ἂς τελεσθῇ ὁ γάμος. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἡ τοιαύτη σύμπτωσις εἶναι σπανία, καλῶς πράττει ὁ σοφὸς ἀπέχων ἀπὸ τοῦ γαμικοῦ βίου· διότι ἄλλως διακόπτεται ἡ περὶ τὴν φιλοσοφίαν σπουδὴ. Οὐδεὶς δύναται νὰ προσέχῃ τὸν νοῦν συγχρόνως εἰς βιβλία καὶ εἰς γυναῖκα. Αἱ γυναῖκες ἔχουσι χρεῖαν πολλῶν, λαμπρῶν ἱματίων, χρυσοῦ, λίθων πολυτίμων, ὑπηρετίδων, παντοίων ἐπιπλῶν καὶ χρυσῶν ἀμαξῶν· ὁλοκλήρως νύκτας καταδικάζεται ὁ σοφὸς τότε ν' ἀκούῃ παράπονα καὶ λήρους. — Παρατήρει δὲ ἐκείνην

πόσον κομψότερον ἐνδύσται ἢ ἐγώ· ἢ ἄλλη δὲ ἐκείνη τιμᾶται πρὸ πασῶν τῶν γυναικῶν, ἐνῶ ἐγώ ἢ ταλαίπωρος περιφρονουμαι ἐν ταῖς γυναικείαις συναναστροφαῖς. — Διατί ἀπέβλεψας ἀσκαρδαμυκτεῖ τὴν ἡμετέραν γείτονα; διατί συνδιελέχθης μετὰ κορασίων; τί ἔφερες ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς; — Οὐτε φίλον δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, οὔτε συνέταιρον· διότι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγάπη διορᾷ ἢ γυνὴ μῖτος καθ' ἑαυτῆς. Ὅπόταν φανῇ ἄξιός τις διδάσκαλος, δὲν δυνάμεθα μήτε τὴν γυναῖκα νὰ καταλίπωμεν μόνην, μήτε μετ' αὐτῆς ν' ἀκροασθῶμεν τῶν μαθημάτων ἐκείνου. Δυσχερὲς τὸ διατρέφειν γυναῖκα πτωχὴν, ἀλλὰ σφόδρα ἀνιερὸν τὸ ἀνέχεσθαι πλουσίαν. Προσθετέον δὲ τούτοις, ὅτι οὐδεὶς δύναται ἀκριβῶς εἰπεῖν νὰ ἐκλέξῃ σύζυγον, ἀλλὰ τὴν λαμβάνει τοιαύτην ὁποῖα εἶναι, ὀργίλον, ἢ εὐήθη, ἢ ἀγέρωχον, ἢ ὄζουσαν· μόλις μετὰ τὸν γάμον γίνονται τὰ τῆς γυναικὸς ἐλείμματα κατὰ δόληα. Ἴππους, ὄνους, βόας, κύνες, δούλους εὐτελεῖς, ἱμάτια, χύτρας, ποτήρια, πήλινα ἀγγεῖα κ. λ. π. πρῶτον δοκιμάζομεν καὶ ὕστερον ἀγοράζομεν· μόνην τὴν μέλλουσαν ἡμῶν σύζυγον δὲν ἐπιτρεπόμεθα νὰ ἴδωμεν, ἵνα μὴ συλλαβώμεν ἀποστροφὴν πρὸς αὐτήν, πρὶν ἢ τὴν ἀγάγωμεν εἰς τὸν ἡμέτερον οἶκον. Διὰ παντός ὀφείλεις νὰ τὴν βλέπῃς εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ νὰ ἐπαινῇς τὴν καλλονὴν τῆς, ἵνα, ὁπόταν ἴδῃ σε παρατηροῦντα ἄλλην γυναῖκα, πιστεύσῃ ὅτι νομίζεις ταύτην ἀσχημον. Ὅφείλεις νὰ τὴν καλῇς κυρίαν, νὰ ἐορτάζῃς τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων τῆς, νὰ ὁμνύῃς εἰς τὴν εὐτυχίαν τῆς, νὰ ὑπισχνῆσαι εἰς τοὺς ναοὺς δῶρα καὶ ἀναθήματα ὑπὲρ τῆς ὑγείας τῆς, νὰ τιμᾷς τὴν τροφὸν τῆς καὶ τὴν θαλαμηπόλον τῆς, τὸν πατρικὸν δούλόν τῆς, τὸν τρόφιμον παῖδά τῆς, τὸν εὐειδῆ ἀκόλουθόν τῆς, τὸν κηροπλάστην τῆς, τοὺς εὐνούχους τῆς, τοὺς ὁποίους τηρεῖ χάριν μακροτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας φιληθονίας, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ὀνόματος καλοῦνται εὐφήμως πάντες οἱ μοιχοί.

«Ὅποιον ἂν αὐτὴ τιμήσῃ, τοῦτον πρέπει σὺ καὶ ἄκων νὰ ἀγαπήσῃς. Ἐὰν παραδώσῃς αὐτὴ τὴν ὅλην διεύθυνσιν τῆς οἰκίας, καθίστασαι δοῦλός τῆς· ἐὰν ἐπιφυλάξῃς τι σεαυτῷ, νομίζει ὅτι δὲν ἐμπιστεύσας πρὸς αὐτήν, ὀργίζεται καὶ χαλεπαίνει· ἐὰν δὲ μὴ εὐρὴς ταχέως τρόπον νὰ τὴν καταπραύνῃς, παρασκευάζει σοι τὸ δηλητήριο. Ἐὰν ἀφῇς ἐλευθέραν εἴσοδον εἰς γραῖδια, εἰς μάντις, τερατοσκόπους καὶ εἰς τοὺς πωλοῦντας λίθους πολυτίμους

καὶ σθηρικά ὑφάσματα, κινδυνεύει ἢ ἀγνεία καὶ σωφροσύνη τῆς· ἐὰν δὲ πάλιν ἀπαγορεύσῃς αὐτοῖς τὴν εἰς τὴν οἰκίαν εἴσοδον, παραπονεῖται ὅτι συνέλαβες δῆθεν ἀδικωπιάτας ἐναντίον αὐτῆς ὑποψίας. Ἀλλὰ καὶ τίς ἢ χρεῖα τοιαύτης αὐστηρᾶς ἐπιτηρήσεως; γυνὴ ἀναιδὴς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτηρηθῇ· γυνὴ αἰδήμων οὐδεμίαν ἔχει ἐπιτηρήσεως χρεῖαν, διότι σφόδρα ἀβέβαιος καὶ δῆ καὶ ἐπισφαλέστατος τῆς ἀγνείας φύλαξ εἶναι ὁ καταναγκασμός. Ἀγνὴ καὶ σώφρων γυνὴ καλεῖται ἐκείνη, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἀμαρτήσῃ, ἐὰν ἤθελεν. Ἡ μὲν εὐειδὴς γυνὴ ταχέως περιτοιχίζεται ὑπὸ τῶν μνηστήρων ἢ ἐρωμένων, ἢ δὲ ἀσχημος ἐξέρχεται αὐτὴ εἰς ζήτησιν τούτων. Δυσκόλως φυλάττεις ἐκεῖνο, ὅπερ πολλοὶ ἀγαπῶσιν· ὀχληρὰ δ' ἀφ' ἐτέρου εἶναι ἢ κτήσις ἐκείνου, ὅπερ οὐδεὶς ἐπιθυμεῖ ν' ἀποκτήσῃ. Ὁμολογητέον ἐν τούτοις, ὅτι πολὺ μικρότερον δυστύχημα εἶναι τὸ ἔχειν γυναῖκα ἀσχημον, ἢ τὸ φυλάττειν γυναῖκα εὐειδῆ· διότι οὐδέποτε καὶ οὐδαμῶς δύνασαι νὰ φυλάξῃς μετ' ἀσφαλείας ἐκείνην, πρὸς ἣν στρέφονται αἱ ἐπιθυμίαι πάντων τῶν ἀνδρῶν. Ὁ μὲν προσπαθεῖ νὰ τὴν θέλῃ διὰ τῆς καλλονῆς, ὁ δὲ διὰ τοῦ πνεύματος, τρίτος τις διὰ τῆς λεπτῆς συμπεριφορᾶς, ἄλλος διὰ τῆς εὐφυΐας, καὶ ἄλλος πάλιν διὰ τῆς φιλοδορίας· κατὰ τινὰ τρόπον καὶ καιρὸν θὰ κατακτῇ ἐπὶ τέλος τὸ πολλαχόθεν ἐπιζητούμενον. — Τὸν προφασιζόμενον, ὅτι θέλει νὰ λάβῃ γυναῖκα χάριν τῆς τοῦ οἴκου οἰκονομίας, ἢ χάριν παραμυθίας ἐν ταῖς ἀσθενείαις, ἢ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐρημίας καὶ τοῦ μονήρους βίου, ἐγὼ ἀναμιμνήσκω ἐν πρώτοις, ὅτι πιστός τις ὑπῆρέτης εἶναι πολὺ καταλληλότερος εἰς τὴν οἰκονομίαν παρὰ τὴν γυναῖκα· διότι οὗτος ὑπακούει τῷ οἰκοδεσπότῃ, ἐκτελεῖ τὰς διαταγὰς του, ἢ δὲ γυνὴ τὸ ἀνάπαλιν· τότε μόνον νομίζει ἑαυτὴν κυρίαν καὶ ἀληθῆ οἰκοδεσποιναν, ὁπόταν πράττῃ τὰ ἐναντία πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ ἀνδρὸς, τοῦτέστι ὁπόταν πράττῃ ὅ,τι ἂν θελήσῃ αὐτὴ, οὐχὶ δὲ ὅ,τι ὀφείλει νὰ πράξῃ. — Ἐν ταῖς ἀσθενείαις πολὺ καλλίτερον παραστατοῦσιν ἡμᾶς οἱ φίλοι καὶ οἱ παρ' ἡμῶν εὐεργετηθέντες δοῦλοι ἢ ἡ γυνὴ, ἥτις ἀποδίδει ἡμῖν τὸ αἷτιον τῶν δακρύων τῆς, καὶ διὰ τῆς φαινομένης θλίψεως τῆς αὐξάνει τὴν ψυχικὴν τοῦ νοσοῦντος ἀσθένειαν. Ἐὰν δὲ δυστυχῶς νοσήσῃ αὐτὴ, τότε πρέπει καὶ ὁ ἀνὴρ νὰ συνασθενήσῃ μετ' αὐτῆς, καὶ γὰρ μὴ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τῆς κλίνης τῆς.

«Περὶ τῆς ἐρημίας καὶ τοῦ μονήρους βίου τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι ὁ σοφὸς οὐδέποτε ἀπολείπεται μόνος, διότι ἔχει διὰ παντός περὶ ἑαυτὸν πάντας τοὺς ἀγαθοὺς, τοὺς τε ζῶντας καὶ τοὺς τελευτήσαντας· ἀφίνει δὲ τὴν ἐλευθέραν ψυχὴν του ἵνα ἵπταται ὅποι ἂν αὕτη θελήσῃ. Ὅ,τι δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ σωματικῶς, τὸ περιλαμβάνει διὰ τῆς διανοίας· ὁπόταν μὴ συνδιαλέγεται μετ' ἀνθρώπων, συνδιαλέγεται μετὰ τοῦ Θεοῦ· τότε δὲ μάλιστα ἔχει περὶ ἑαυτὸν τὴν καλλίστην συναναστροφὴν, ὁπόταν ἦναι μόνος· (nuiquam minus solus erit quam cum solus fuerit.) Τελευταῖον, αὐτόχρημα μωρία εἶναι τὸ λέγειν ὅτι νυμφεύεται τις ἵνα μὴ ἐκλείψῃ τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα, ἢ ἵνα ἔχῃ ἐν τῷ γήρᾳ τὸν βοηθήσαντα, μετὰ θάνατον δὲ κληρονόμους. Τί μέλει μοι, ἀναχωροῦντι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἐὰν ἄλλος τις φέρει τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἀφ' οὗ μάλιστα οὐδ' αὐτὸς ὁ υἱός μου δύναται νὰ λάβῃ τὸ ὄνομά μου, (α) πλεῖστοι δὲ ἄλλοι ἐκ τῶν ἀνθρώπων φέρουσι τὸ αὐτὸ ὄνομα ὅπερ καὶ ἐγώ; Ὅποία τις δὲ ἢ ἐν τῷ γήρᾳ παραμυθία μου, ἐὰν ἀναβρέψω ἐν τῇ οἰκίᾳ μου ἄνδρα, ὅστις ἐνδέχεται ν' ἀποθάνῃ πρὸ ἐμοῦ, ἢ ὅστις, οὐδενὸς ἄξιος καὶ μαστιγίας ἀποβάς, εὐχεται διακαῶς τὸν θάνατόν μου; Πολὺ καλλίτερον καὶ ἀσφαλέστερον δύναται νὰ σὲ κληρονομήσωσι φίλοι καὶ συγγενεῖς, ὁποίους ἂν σὺ αὐτὸς ἐκλέξῃς μετὰ σκέψιν ὄριμον καὶ μακρὰν πείραν, παρὰ ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐκὼν τε ἄκων τε ὀφείλεις νὰ παραλάβῃς ὅπως ἂν ἔχωσιν. Εἶναι δὲ καὶ πολλὸν ἀσφαλέστερον νὰ δαπανήσῃς καλῶς τὴν περιουσίαν σου σὺ αὐτὸς ἐφ' ὅσον ζῇς, ἢ νὰ καταλίπῃς τοὺς πόνους καὶ τοὺς ἰδρωτάς σου εἰς ἄλλον, ἐνῶ δὲν γινώσκεις πῶς οὗτος θὰ μεταχειρισθῇ αὐτούς.» (β)

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὁπότε παρήχμασαν μὲν τὰ ἐλληνικὰ γράμματα, ἤρξατο δὲ βαθμηδὸν ἐκλείπουσα ἡ

(α) Ἐνταῦθα ὁ Θεόφραστος ὑπαινίσσεται τὴν συνήθειαν, καθ' ἣν ὁ πρωτότοκος υἱὸς ἐλάμβανε τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, ὥστε τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα ἀνέβη μόνον ἐν τῷ ἐγγόνῳ.

(β) Ὁ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Θεοφράστου μεθερμηνεύει Ἰερώνυμος προστίθοντι: «Ἵνα τῶν Χριστιανῶν δὲν κατασχύνει ἡ περιγραφή αὕτη;» Ὁρδοιερὸν ἕμως εἰπεῖν, τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μονομερὲς σόφισμα. Ὁ τοσοῦτον ἐμπαλῶς καὶ πρὸς κατελιγμένως κρίνων περὶ τῆς κυριώδους βλάβης παντὸς ὁμοίου καὶ ἀνθρωπίνου βίου, ὁμοιάζει πρὸς τὸν κριτικόν, ὅστις, ἐνεκα νοτερᾶς τῶν χρημῶν δυσκρασίας, ἔχει αἰωνίως ἐπὶ τῆς γλώσσης γεῖσιν κακὴν, θέλει δὲ νὰ διδάξῃ τοὺς ἄλλους τί ἐστὶ γεῖσις ἀγαθῇ.

ἐθνικῇ συνείδησις, δὲν συνεξέλιπεν ὁλοσχερῶς ἢ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐμφυτος ἀρμονία τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνδεομένη συμμετρία τῆς ὁρθῆς κρίσεως.

Παρὰ τῷ διδασκάλῳ τοῦ Παναιτίου Ἀντιπάτρῳ ἀναγινώσκομεν: «Νέος, εὖ γεγονὼς καὶ φιλόπατρις, ὁ ὁποῖος σύνειδεν, ὅτι τέλειος οἶκος καὶ τέλειος βίος εἶναι ὁ μετὰ γυναικὸς συναποτελούμενος, ὀφείλει νὰ συντελέσῃ κατὰ τὸ ἐνδὸν εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς πατρίδος του. Αὐξάνεται δὲ ἡ πατρίς, ὅταν οἱ ἀριστοὶ καὶ βέλτιστοι τῶν πολιτῶν νυμφεύωνται ἐγκαίρως, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ὡς τὰ περικαλλῆ δένδρα, τῶν ὁποίων τὰ παλαιὰ φύλλα ἀρχονται μαραινόμενα καὶ καταπίπτοντα, καταλείπουσιν εἰς τὴν πατρίδα νέους βλαστοὺς, δι' ὧν αὕτη, ἐκ νέου θάλλουσα, τηρεῖ αἰώνιον τὸ ἑαυτῆς ἄνθος· οὕτω καὶ ζῶντες καὶ ὀνήσκοντες συντελοῦσιν οὐ μόνον εἰς σωτηρίαν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ καὶ εἰς τιμὴν τῶν θεῶν. Διότι, ἐὰν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐπαύετο τοῦ ὑπάρχειν, τίς θὰ προσέφερε θυσίας τοῖς θεοῖς; οἱ λέοντες; Ἀς μνηστεύωνται ὅμως οἱ νέοι οὐχὶ τυχαίως, ἀλλὰ μετὰ περισκέψεως, ἐπιζητοῦντες οὐχὶ πλοῦτον, οὐχὶ καλλονὴν, οὐδὲ ἐπιφανὲς γένος, ἀλλ' ἐξετάζοντες τὸν ἠθικὸν τῶν γονέων χαρακτήρα καὶ πᾶν ἀγαθὴν τῆς νεανίδος ἀνατροφήν.»

Ἀξιομνημόνευτοι εἰσὶ καὶ αἱ ῥήτραι τοῦ στωικοῦ Μουσωνίου: «Ὁ τοῦ σοφοῦ γάμος οὐδὲν παρεμβάλλει πρόσκομμα εἰς τὴν σοφίαν· τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ βίος τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Σωκράτους. Ὁ τὸν γάμον ἀναιρῶν συναναιρεῖ τὴν οἰκογένειαν, τὴν πολιτείαν καὶ αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Οὐδὲν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὴν φύσιν παρὰ τὸν γάμον. Αὐτὸς ὁ Πλάστης, ὁ εἰς ἐκάτερον τῶν φύλων ἐμφυτεύσας τὸν πόθον τῆς μετὰ τοῦ ἐτέρου ἐνώσεως, διέταξεν ἵνα ἀμφοτέρω συμβῶσι βοηθοῦντες ἀλλήλοις ἐν πάσῃ βιωτικῇ συμφορᾷ, ἐν πλήρει δὲ κοινωνίᾳ τοῦ σώματος, τῆς ψυχῆς καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν, μετέχωσι τῆς αἰωνιότητος διὰ τῆς παιδοποιίας. Πᾶς ὁ μὴ δουλεύων ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς, αἰτνες διαφθείρουσι σῶμα καὶ ψυχὴν, γινωσκέτω, ὅτι μόνῃ ἢ διὰ τοῦ γάμου σύζευξις, ἢ γινόμενη χάριν τεκνοποιίας, εἶναι ἡ ὁρθὴ καὶ γνησίᾳ, πᾶσα δὲ ἄλλη σύζευξις εἶναι ἡ θετικὸν ἄδικον, ὡς ἡ μοιχεία, ἡ ἠθικὸς ἐξευτελισμὸς τῆς τε ἰδίας καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἀτομικότητος.»

Καὶ ὁ Πλούταρχος δὲ, ὁ ἀξίεραστος διάδοχος τῆς ἀρχαίας

ἐλληνικῆς διανοίας, ἀποφαίνεται, ὅτι «γάμου οὔτε γέγονεν οὐδ' ἔστιν ἱερωτέρα κατὰ ζευξιν.» Ἐν μόνῳ τῷ γάμῳ μεταξὺ ἀγαπώντων ὑπάρχει ἀληθῆς καὶ τελεία κοινωνία οὐσίας (ἡ δι' ὧν κρᾶσις)· μόνος ὁ γάμος παρέχει τὴν ἡδίστην χαρὰν, τὰς διαρκεστάτας ὠφελείας, τὴν μάλιστα ἀξιόζηλον φιλίαν, ὁπόταν, κατὰ τὸν ἐπικὸν «ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχῃτον ἀνὴρ ἡδὲ γυνή.»

Μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνατελλούσης χριστιανικῆς τοῦ βίου διαβρύθμισεως ἵσταται ὁ τοῦ Ἰουλιανοῦ φίλος Λιδάκιος, ὅστις ἐκύρωτε πάλιν τὰ ἀρχαῖα καὶ ἀγνὰ περὶ γάμου φρονήματα. «Διὰ τῶν γνησίων τέκνων ἀνακουφίζεται ὁ τοῦ θανάτου πόνος· διότι ὁ θνήσκων πατήρ, ἀναζῶν ἐν τοῖς ἰδίοις τέκνοις, μετέχει κατὰ τὸ ἐνὸν τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀθανασίας. — Τὸν ἀνθρώπινον βίον συνέχουσι μάλιστα οἱ περὶ γάμου νόμοι· ἐπὶ τῆς ἱερότητος τούτων ἐρείδεται ἡ οἰκογενειακὴ τάξις, ἐπὶ ταύτης δὲ πάλιν ἡ τάξις ὅλης τῆς πολιτείας· ἀκαλῶς ἄρα παρὰ ταῖς ἀρίσταις τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἐν ἐγκλήμασι τὸ ἄγαμον διατελεῖ. Τὸ δὲ πάντων βαρύτερον ἀνθρώποις, ἀβρῶστίᾳ καὶ νόσος, μία νῦν ἔχει μεγίστην παραμυθίαν, γυναικὰ παρακαθημένην. Ἐν παντὶ ἄλλῳ ἄς ἀπαιτῇ ὁ πατήρ ὑπακοὴν παρὰ τῶν υἱῶν του· ἐν τῇ ἐκλογῇ τῆς γυναικὸς ἄς τὸν ἀφίνῃ ἐλεύθερον.» Περαινεῖ δὲ τὸν λόγον ἐπικυρῶν ὅσα καὶ ἡμεῖς προοιμιαζόμενοι εἶπομεν περὶ τῆς τοῦ γάμου σχέσεως πρὸς τὴν γεωργίαν, καὶ ὅτι παρὰ τοῖς γεωργοῖς ὑπάρχει ἡ ἀρίστη τῶν ἡθῶν ἀγνότης: «Καὶ μὴν καὶ σωφροσύνην παρὰ τοῖς γεωργοῦσι μάλιστα ἀν' εὖροιμεν· προσέχουσι δ' οὗτοι τὸν νοῦν τῇ γυναικὶ καὶ τὰς δικαίας ἐπίστανται μόνον μίξεις, τὰς ὑπὲρ παίδων γονῆς.»

ΛΑΣΩ (LASAULX.)

(Ἱστορία καὶ φιλοσοφία τοῦ γάμου παρὰ τοῖς Ἑλλήσι.)

ΤΑ ΑΛΑΤΩΡΥΧΕΙΑ ΤΟΥ ΧΑΛΛΑΪΝ.

(Ἀναμνήσεις ἐκ Γερμανίας.)

Ἐν τῷ σημερινῷ αἰῶνι τῶν θαυμάτων, τὸ περιηγεῖσθαι δὲν εἶναι, ὥς ἐν τῷ παρελθόντι, τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον ὀλιγαρίθμων. Χάρις εἰς τὴν τερατουργὸν μεσολάβησιν τοῦ ἀτμοῦ, πᾶς τις, διὰ μικρᾶς οὐσίας χρόνου καὶ χρημάτων, δύναται νὰ καυχᾶται, ὅτι «πολλῶν ἀνθρώπων εἶδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω.»

Ἀλλὰ περιήγησις, γινομένη ἐπὶ τοῦ χάρτου καὶ χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ τις τοῦ θαλάμου του, ἀποβάλλει μέγα μέρος τῆς γοητείας τῆς. Διότι ὅσονδήποτε πιστῇ, ὅσονδήποτε γλαφυρᾷ καὶ ἀνυποτεθῇ περιγραφή τις, ἀδύνατον νὰ διεγείρῃ εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ἀναγνώστου τὸ παθητικὸν ἐνδιαφέρον, τὰς ζωηρὰς ἐκείνας ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας ἤθελε προξενήσῃ ἡ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντίληψις. Ὡστε, καθ' ἡμᾶς, ὁ ἐπιχειρῶν νὰ πληρώσῃ ὀλοκλήρους σελίδας πρὸς ἀναπαράστασιν τοῦ μεγαλείου τῆς φύσεως, σχεδὸν ματαιοπονεῖ· ἀποπειρᾶται, οὕτως εἰπεῖν, νὰ περιβάλῃ τὴν ζῶσαν φύσιν ἐντὸς χαρτίνου σαβάνου.

Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν ὅλος ὁ κόσμος νὰ περιηγῇται, καθήκον ἔχουσιν οἱ περιηγούμενοι νὰ διακοινώσιν, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, ὅσα περίεργα προσέβαλον τὰς αἰσθήσεις αὐτῶν. Διότι, κατὰ τινα ἀρχαῖον σοφόν, εἶναι ἐντροπὴ πολὺν καιρὸν νὰ μένῃ τις εἰς τὰ ξένα καὶ νὰ ἐπανέρχῃται εἰς τὴν πατρίδα του μὲν κενὰς τὰς χεῖρας· «αἰσχρὸν τοι δηρὸν τε μένειν κενεὸν τε νέεσθαι.»

Κατὰ ταῦτα, ἔρχομαι καὶ γὰρ νὰ φιλοδώρήσω εἰς τοὺς φιλοπεριέργους τῶν ἀναγνωστῶν ἀναμνήσεις τινὰς τῆς τελευταίας περιηγήσεώς μου κατὰ τὴν Ἑσπερίαν. Καὶ λοιπόν, ἀποσπῶ σελίδας τινὰς τοῦ ἡμερολογίου μου, ἐν αἷς μεταβιβάζων τὸν ἀναγνώστην ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς φαντασίας ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον καὶ ἀπὸ τοποθεσίας εἰς τοποθεσίαν τῆς ἀνω Αὐστρίας, θέλω ἐδηγῆσαι αὐτὸν μέχρι τῶν περιφήμων ἀλατωρυχείων τοῦ Χάλλ-

λαϊν, χωρίου κειμένου παρά τὰ ὅρια τῆς Βαυαρίας, καὶ τῶν ὁποίων ἡ περιγραφή εἶναι ἀρκετὰ περιέργος.

Α'.

Ῥίπτοντες τὸ βλέμμα εἰς ἀκριβῆ τοπογραφικὸν χάρτην τῆς Αὐστρίας, θέλομεν ἀπαντήσῃ χώραν τινὰ τῆς ἐπικρατείας ταύτης, κειμένην μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Στυρίας καὶ Βοερμίας καὶ διακρινομένην μὲ τὸ ὄνομα *Salzkammergut*. Ἡ λέξις *salz* εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν σημαίνει ἅλας· καὶ ἐπειδὴ ἡ σημαντικωτέρα ἐξαγωγή τοῦ πολυτίμου τούτου καὶ ἀναγκαιοτάτου ὀρυκτοῦ γίνεται ἰδίως ἐκ τοῦ μέρους τούτου, προσφυῶς ἐπεδόθη αὐτῷ ἡ ὀνομασία αὕτη.

Τὸ μέρος τοῦτο, ἀποτελοῦν τὰ τελευταῖα τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Βαυαρίαν σύνορα, εἶναι μία τῶν περιέργων καὶ γραφικωτάτων χωρῶν τῆς μέσης Εὐρώπης, διὰ τοῦτο καὶ ἀποκαλεῖται μικρὰ Ἑλβετία. Περιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν γιγαντείων καὶ πολυσχηματίστων διακλαδώσεων τῶν Νορικῶν Ἀλπεων καὶ ὑπὸ πολλῶν καὶ πολυῶδρων διαυλακίζόμενον ποταμῶν, τσαυτάς παρέχει ἐξαισίας ἀπόψεις καὶ τοσοῦτω τέρπει τὴν ὄρασιν καὶ εὐχαριστεῖ τὸ πνεῦμα, ὥστε ἀδύνατον ἢ ἐκ τούτου ἐντύπωσις νὰ ἐξαλειφθῇ ἐφ' ὅρου ζωῆς ἀπὸ τῆς μνήμης τοῦ περιηγητοῦ.

Εἰς ἕκαστον σχεδὸν βῆμα ὁ ὁδοιπόρος ἀπαντᾷ ὄρη οὐρανομήκη καὶ χιονοσκεπῆ, ἐπικείμενα ἐτέρων χθαμαλωτέρων καὶ ὑπὸ χλόης ἐστεμμένων λοφίσκων· κοιλάδας μαγευτικὰς καὶ πεπληρωμένας φυσικῶν καλλονῶν· βάραιρα χαίνοντα, καὶ καταβράχτας τρομεροῦς· λίμνας μεγαλοπρεπεῖς, εἰς τὴν μίαν ὄχθην τῶν ὁποίων ἡ φύσις φαίνεται μειδιᾶσα, ἐνῶ εἰς τὴν ἐτέραν κλαίει· χωρία, ποικίλην ἔχοντα τὴν ἀποψιν καὶ τὴν διασκευήν. Πανταχοῦ δὲ διακρίνει τὴν φιλόπονον χεῖρα τοῦ ἀνθρώπου, βελτιοῦσαν τὴν τυχὸν ἀτέλειαν καὶ ἔλλειψιν τῆς φύσεως.

Ἀπὸ τῆς ὥρας καὶ μεγαλοπρεποῦς Βιέννης, τὴν ὁποίαν οἱ καλοὶ κάγαθοι Γερμανοὶ δικαίως ἀποκαλοῦσι *μοναδικήν*, μεταβαίνει τις ἐν διαστήματι ὀκταῶρῳ, χάρις εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ σιδηροδρόμου, εἰς τὴν πρώτην ἀφετηρίαν τῆς ἐκδρομῆς ταύτης, ἐξ ἧς θέλει ὁρμηθῇ εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ ἐξαισίου *Salzkammergut*. Ἡ πρώτη δὲ αὕτη βαλβίς τοῦ ὥραιου τούτου τα-

ξειδίου εἶναι ἡ κομφὴ κομόπολις *Gmünden*, μαγευτικώτατα ἐπικαθημένη ἐπὶ τῆς βορείου ὄχθης λίμνης, φερούσης τὸ ὄνομα τοῦ διαρρέοντος αὐτὴν ποταμοῦ Τράουν, (*Traun-See*.)

Ἡ γωνία αὕτη τῆς ἄνω Αὐστρίας ἔχει τοῦτο ἰδιάζον χαρακτηριστικόν, ὅτι εἶναι λίαν πολύλιμος· φυσικὴ συνέπεια τῶν περιστεφόντων αὐτὴν πανταχόθεν ὀρέων. Ἡ λίμνη, περὶ ἧς ὁ λόγος, περικυκλουμένη ὑπὸ ποικιλοσχημῶν ὀρέων, κεῖται τρεῖς χιλιάδας πόδας ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἔχει δὲ ἑκτασιν μίας ὥρας καὶ ἐνὸς περίπου τετάρτου πλάτους. Τὸ βάθος αὐτῆς εἰς πολλὰ μέρη εἶναι ὑπερβολικόν, καθότι φθάνει μέχρι τῶν 550 ὀργυιῶν· περιέχει δὲ ἰχθύας πολλοὺς καὶ ποικίλους, ὧν τινες ζυγίζουσιν ἀπὸ 10—20 ὀκάδας.

Δύσκολον μοι εἶναι νὰ παραστήσω ὁποῖαν θυμηδίαν ἡσθάνθη ἡ μικρὰ ἡμῶν συνοδία, ὅταν ἡ ἀτμάμαξα ἀπέθετο ἡμᾶς παρὰ τὴν χαρίεσσαν ὄχθην τῆς ἱλαρᾶς ταύτης λίμνης, ἥτις πολλαχοῦ μοι ἀνενθύμισε τὸν Βόσπορόν μας. Ἐπιφωνήματα ἀλλεπάλληλα χαρὰς ἐξέφευγον τῶν στομάτων ἡμῶν, καὶ ἐπὶ ὁλοκλήρους ὥρας ἐξηκολουθοῦμεν ἀτενίζοντες πρὸς τὴν ἡρεμον ἐπιφάνειαν αὐτῆς καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ σχήματα τῶν ἐν τοῖς ὕδασι κατοπτριζομένων ὀρέων. Καθ' ἅπαν τὸ ἡμικύκλιον, ἐφ' οὗ ἐπικάθεται ἡ πολίχνη τοῦ *Gmünden*, τὰ τέως ὑψιτενῆ καὶ ἔξιν ὅπου ἀπότομα ὄρη φαίνονται ἐπαισθητῶς ταπεινούμενα καὶ μεταβαλλόμενα εἰς λόφους, τοὺς ὁποίους ἡ φύσις ἐφιλοτιμήθη νὰ κοσμήσῃ δι' ἀφθόνου χλόης.

Τὸ *Gmünden* εἶναι ἡ κυρίως ἀποθήκη τοῦ ἁλατος, ὅπερ, ἀπανταχόθεν τοῦ *Salzkammergut* κομιζόμενον ἐνταῦθα καὶ διὰ τοῦ σιδηροδρόμου ἐξαγόμενον, διανέμεται εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας. Εἰρήσθω δ' ἐν παρόδῳ, ὅτι πολλὰ τῶν ἀλατωρυχείων τῆς Αὐστρίας εἰσὶν ἐκ τῶν μεγαλητέρων τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἡ ἐξαγωγή καὶ ἡ πώλησις τοῦ εἶδους τούτου, ὡς καὶ τοῦ καπνοῦ, εἶναι μονοπώλια τῆς Κυβερνήσεως. Κατ' ἔτος ἐξάγονται τέσσαρα ἑκατομμύρια κανταρίων ἁλατος, δύνανται δὲ νὰ ἐξαχθῶσι καὶ πολὺ περισσότερα· ἀλλ' ἐντοσούτω γίνεται μέγα λαθρεμπόριον τοῦ εἶδους τούτου, καὶ οὔτε τῶν ὑψηλῶν ὀρέων οἱ φραγμοὶ, οὔτε τῶν τελωνιακῶν φυλάκων ἡ ἐπαγρύπνησις κατορθοῦν νὰ ματαιώσῃ τῶν λαθρεμπόρων τὴν ἐνεργητικότητα.

Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ φυσικοῦ πλούτου τῆς ἐπικρατείας ταύτης συνέπεσεν ὁ λόγος, συγχωρηθήτω μικρά τις παρέκθεσις.

Ἐν τῇ βιομηχανικῇ οἰκονομίᾳ τῆς Αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας οὐδὲν θαυμασιώτερον τῆς ἀφθονίας τῶν ὀρυκτῶν θησαυρῶν τῆς. Ἡ Αὐστρία ἔχει ὅλα σχεδὸν τὰ γνωστὰ εἶδη τῶν μετάλλων, καὶ τὸ ἀναγκαιότερον πάντων, ὁ σίδηρος, ἀπαντᾷται ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῆς. Ὅλων δὲ τῶν χωρῶν αὐτῆς ὑπερέχει πολὺ ἡ Οὐγγαρία, ὡς πηγὴ ἀνεξάντλητος σπανίου ἐθνικοῦ πλούτου, καὶ ὡς εὐμοιροῦσα ἀπείρων φυσικῶν θησαυρῶν. Εἰς τρόπον ὥστε κατὰ τὴν ποικιλίαν τῶν ὀρυκτῶν οὐδεμία ἄλλη Εὐρωπαϊκὴ ἐπικράτεια δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Ἡ ἀπέραντος ἀνθρακώδης γῆ, ἥτις ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς βάσεως τῶν Αὐστριακῶν Ἀλπεων καὶ τῶν μεγάλων πεδιάδων τῆς Οὐγγαρίας ἕως εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Καρπαθίων, περικλείει πλείστας ἀποθήκας γαιανθράκων, ἐπαρκούσας εἰς πολλῶν αἰώνων ἀφειδῇ κατανάλωσιν.

Ἐκτὸς τούτων, ἡ Αὐστρία κέκτηται πλείστους ὅσους τόπους θαψιλεῖς δημητριακῶν προϊόντων καὶ λίαν εὐφόρους, ἐν οἷς ἡ γεωργία ἐπιδέχεται ἑκτασιν ἀπεριόριστον. Σίτος λοιπὸν, κριθή, βρώμη, σίκαλις, ὀρύζιον, ἀραβόσιτος, καννάβιον, νικοτιανή, πρὸς δὲ μέταξα καὶ βαμβάκιον, εἰσὶ τὰ προϊόντα τοῦ ἐξαιρέτως γονίμου χώρου τῆς εὐρείας ταύτης Αὐτοκρατορίας. Τὴν δὲ μετακόμωσιν καὶ ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων τούτων βοηθοῦσι καὶ προάγουσι πλωτοὶ ποταμοί, πολλαπλάσιαι ἀμαξηταὶ ὁδοί, καὶ τινες διώρυγες, μάλιστα δὲ αἱ κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους συστηθεῖσαι προνομιοῦχοι ἀτμοπλοῖκαὶ ἐταιρίαι καὶ οἱ σιδηρόδρομοι.

Πρὸς τούτοις ἡ Αὐστρία ἐπέχει τὸν δεύτερον βαθμὸν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ πᾶν τοῦ οἴνου, τὸ ὁποῖον προάγει. Τὰ κλήματα ἐνταῦθα ἐπιδίδουσιν εἰς πᾶν εἶδος γῆς, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὅπου ἐξαιρέτως ἡ ἀμπελος εὐδοκίμεῖ. Ἡ Τρανσυλβανία δύναται νὰ ταχθῇ εἰς τὴν σειρὰν τῶν μᾶλλον ἀμπελοφόρων τόπων· ἐπίσης καὶ ἡ θερμοκρασία τῆς Στυρίας εἶναι λίαν κατάλληλος εἰς προαγωγὴν οἴνου, καὶ ὑπόστασιν ἐχόντων πολλὴν καὶ ἄρωμα. Ἐν Οὐγγαρίᾳ ὁ ἐλάχιστος κτηματίας ἔχει τὴν ἀμπελὸν του, διότι τὸ ὕδωρ αὐτοῦ εἶναι τόσον κακὸν, ὥστε ὁ οἶνος κατέστη τὸ κοινὸν ποτὸν ὅλων τῶν τάξεων, καὶ ὁμῶς οἱ κάτοικοι εἶναι νηφάλιοι· σημεῖον, ὅτι δὲν καθιστᾷ τοὺς

ἀνθρώπους μεθύσους ἢ ἀφθονία καὶ ἡ εὐθηνία τοῦ οἴνου, ἀλλ' ἡ πρόληψις, ὅτι τὸ μεθύσκεισθαι οἶνω εἶναι ἡ ἄκρα εὐδαιμονία.

Εἶναι τῶντι περίεργος ὁ τρόπος τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ἁλατος, τοῦ πολυτίμου τούτου ὀρυκτοῦ τῆς Αὐστρίας, ἐξ οὗ ὀρη ὀλόκληρα εἰσὶ πεπληρωμένα. Ὁ ἐπιχειρηματικὸς νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἐφεῖρε μεθόδους, ὅπως διατρήσῃ τὰ ἀτέρμονα βάθη τῶν ὀρέων τούτων, διοχετεύσῃ διὰ τῶν σπλάγγων αὐτῶν τὰ ὕδατα τῶν παραρρέοντων ὀρμητικῶν ποταμίων, περικλείσῃ τὸ ἁλατοφόρον τοῦτο ὕδωρ ἀπὸ τῆς ἐκ τῶν ὀρέων ἐξόδου αὐτοῦ ἐντὸς ὀχετῶν, ὑπεροξευομένων ἄνω ὑψηλῶν λόφων καὶ ἐκτεταμένων πεδιάδων καὶ ποταμῶν, πολλῶν δὲ μιλίων μῆκος ἐχόντων, καὶ νὰ μεταφέρῃ οὕτως αὐτὸ εἰς τὰ ἐν τοῖς διαφόροις χωρίοις τοῦ Salzkammergut ἰδρυμένα ἁλατοπηγεῖα, ὅπου διὰ ποικίλων καὶ περιέργων μηχανισμῶν, καὶ ἰδίως διὰ τῆς βράσεως, ἀποσυντιθέμενον καὶ διηθμιζόμενον, μετασχηματίζεται εἰς τὸ ὀρυκτὸν ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπάρχει ἀπαραιτήτως ἀναγκαιοῦν πρὸς τὴν ὑπαρξίν μας.

Ἐν τοῖς ἁλατοπηγεῖσι τούτοις ἐθαύμασα τὸ πολυμήχανον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔμεινα ἐκστατικὸς ἀπέναντι τῆς μεθόδου, δι' ἧς ἡ νεωτέρα τέχνη ἀπλοποιεῖ καὶ αὐτὰ τὰ ἐκ πρώτης ὀφews ἀκατόρθωτα καὶ δυσχερέστατα φαινόμενα πράγματα. Τὸ τεράστιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐπινοίας θέλωμεν θαυμάσει, ὅταν μετ' ὀλίγον φθάσωμεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν τοῦ Χάλλαϊν ἁλατωρυχείων, οὐ μακρὰν τῆς περιωνύμου πόλεως τοῦ Σαλισβούργου (Salzburg). Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνάγκη νὰ λοξοδρομήσωμεν ἐπὶ μικρὸν, μέχρις οὗ φθάσωμεν εἰς τὰ ἁλατωρυχεῖα ταῦτα, ἅτινα ἔσονται τὸ τέμα τῆς μικρᾶς ταύτης περιηγήσεως.

Β.

Πρὸς διατήρησιν τῆς συνεχείας καὶ πρὸς ποικιλίαν ἐπιτραπήτω ν' ἀναλάβωμεν τὴν περιγραφὴν τῶν περὶ τὴν μικρὰν πόλιν τοῦ Gmünden ἀξιοθεάτων.

Εἰς τῶν σημαντικῶν παραποτάμων τῆς Αὐστρίας, ὁ Τράουν, διαβρέχων μέγα μέρος τῆς χώρας τοῦ Salzkammergut καὶ σχηματίζων κατὰ τὴν διάβασιν αὐτοῦ ἀρκετὰς μικρὰς καὶ μεγάλας λίμνας, φθάνει μέχρι τῆς λίμνης τοῦ Gmünden, διέρχεται αὐ-

τὴν καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μήκος, καὶ μετὰ τὴν ἀπ' αὐτῆς ἔξοδον, διατρέχων· μίλια πολλὰ καὶ περιβρέχων ποικίλας χώρας, χύνεται πλησίον τῆς πόλεως Λεντίας (Linz) εἰς τὸν πολλῶν τοιούτων ποταμῶν καταβροχθιστὴν Δούναβιν. Μυριοὶ δὲ ἄλλοι ῥυάκας καὶ παραπόταμοι, ἀφοῦ καταρδεύσωσι τὴν χλοερὰν ταύτην γῆν καὶ θέσωσιν εἰς κίνησιν μύλους ἀπείρους καὶ ἕτερα τοιαῦτα κατασκευάσματα τῶν πρώτων ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἔρχονται ἐπίσης νὰ ἀσπασθῶσι τὸν γηραιὸν Δούναβιν καὶ νὰ εὕρωσιν, οὕτως εἰπεῖν, τὸν αἰώνιον ὕπνον ἐν τῇ κοίτῃ αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῶν μᾶλλον ἀξιοθεάτων περὶ τὰς τοποθεσίας ταύτας εἶναι ὁ καταρράκτης τοῦ ποταμοῦ Τράουν, ἀπέχων ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν ἀπὸ τοῦ Gmünden, καὶ ῥιπτόμενος ἐξ ὕψους 70 ποδῶν.

Ἀδύνατον νὰ περιγράψω τὴν ἐκπληξιν, ἣν τινα ἡσθάνθη ἡ καρδιά μου, εὐρεθέντος κατὰ πρώτην φοράν ἀπέναντι καταρράκτου, ἔστω καὶ δυναμένου νὰ ἐκληφθῇ ὡς μικρογραφία τοῦ τρομεροῦ καταρράκτου Νιαγάρα. Ἡπόρουν τί πρῶτον νὰ θαυμάσω: τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀκατασκέτου στοιχείου, τὸ ὁποῖον λάβρον καὶ μετὰ φοβεροῦ πατάγου κρημνίζεται κατὰ τῶν ἀπορρώγων πετρῶν· τὸ παφλάζον, ἀφρόεν καὶ πολύκροτον αὐτοῦ· τὸ ἄγριον καὶ ἐπιθλητικόν, ἐνταῦτ' ὃ καὶ μεγαλοπρεπὲς τοῦ θεάματος· τὴν ὡραιότητα καὶ πολύχρωμον στεφάνην τῆς ἱριδος, δι' ἧς ὁ ἥλιος περιέβαλλεν ὑπερθεὶ τὸν καταρράκτην· — πάντα ταῦτα, τὰ πῶς ἐκ περιγραφῶν μόνον ἀμυδρῶς γνωστά μοι θαυμάσια, ζωηρῶς τότε ἐνετυπώθησαν εἰς τὴν φαντασίαν μου, καὶ, πιστεύσατέ με, εἰσέτι διατελῶ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῶν.

Περίεργος εἶναι ὁ τρόπος, δι' οὗ μετέβημεν εἰς τὸν ἐν λόγῳ καταρράκτην, καὶ διὰ τοῦτο ἄξιος περιγραφῆς. Ἀκριβῶς κατὰ τὸ μέρος ὅπου ὁ ποταμὸς ἐκβάλλει τῆς λίμνης, ἐντὸς τοῦ χωρίου Gmünden, εἰσὶ κατασκευασμένα διὰ ξυλίνων δοκῶν πλεῖστα ὅσα ὑψώματα ἐν εἴδει μικρῶν τεχνητῶν καταρράκτων, χρησιμεύοντα πρὸς ἐπαύξησιν τῆς ὁρμῆς τοῦ βεύματος, διὰ νὰ παρέχεται κίνησις εἰς τὰ πολλαχοῦ τοῦ ποταμοῦ ἰδρυμένα ἐργαστήσια πριονίσματος, εἴτε μύλων καὶ τῶν τοιούτων. Ἐκ τοῦ μέρους λοιπὸν τούτου ἐπέβημεν ἐλαφρᾶς λέμβου ἀνευ τρόπιδος, ἐπὶ τῆς πρύμνης τῆς ὁποίας ἰστάμεναι δύο στιβαροὶ κωπηλάται, διηλύονον διὰ πλατείας κώπης καὶ μετὰ μεγίστης ἐπιτηδειότητος τὸ εὐθραυστον ἐκεῖνο σκαφίδιον.

Ὁ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τῆς λίμνης μέχρι πέραν τοῦ καταρράκτου πλοῦς διαρκεῖ ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν, ταχύς μὲν ἀποβαίνων, ὁσάκις ἀπαντῶνται τεχνητὰ ὑψώματα ἐκ τῶν περιγραφέντων, βραδὺς δὲ, ὁσάκις ὁ ποταμὸς καθίσταται ἡρεμος ἢ ἀναπτύσσει λοξοδρομίας. Δυσχερὲς ἀποβαίνει νὰ παρασταθῇ τὸ ὥραϊον καὶ καταπληκτικὸν ἐνταῦτ' ὁ μικροῦ τούτου ταξιδίου, ὅταν ἡ λέμβος πλησιάσῃ εἰς τὸν μέγαν καταρράκτην. Νομίζει τις ὅτι ἀόρατος δύναμις σύρει μετ' ἀπεριγράπτου ὁρμῆς τὸ σκαφίδιον, τοῦ ὁποίου ἡ ταχύτης ὑπερτερεῖ τότε τὴν τῆς ἀτμαμάξης. Ὡ! ποία συγκίνησις καὶ αἰσθημα ἀκούσιον τρόμου ὅταν ὡς θυμοεδῆς ἵππος ἀναβοκαταβαίνει ὁ ἐλαφρὸς ἐκεῖνος κέλης τὰ ἐκ τῆς ἀνωμαλίας τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ ἀπαντῶμενα ὑψώματα, καὶ ὅταν ὡς βέλος ἐξολισθαίνῃ ἀναμέσον τῆς διὰ τῶν βράχων τοῦ καταρράκτου διερχομένης τεχνητῆς διώρυγος! Τὰ μέλη πάντων ἡμῶν ἔτρεμον τότε, ὁ δὲ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων ἐξηκούετο ἐφ' ἱκανόν, διότι ἀλλοίμονον εἰς ἡμᾶς ἂν οἱ κωπηλάται· δὲν ἔσπρηνον ἐπιτηδεῖως τὸ σκαφίδιον, ὥστε ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν ἐνδεχομένην προσάβραξιν κατὰ τῶν περὶ ἡμᾶς βράχων· ὁ ὀλεθρος ἡμῶν ἦτο ἀφευκτός! Ἐφ' ἱκανὴν ὥραν τὸ πλοιάριον ἐξηκολούθει νὰ κατέρχεται ἐπαισθητῶς, διολισθαίνον ἐπὶ τῶν παφλαζόντων ποταμίων ρείθρων, τῶν ὁποίων ὁ κρότος ἀπέπνιγε πάντα ἄλλον ἤχον περὶ ἡμᾶς. Τέλος ἔσθ' εἰς τινα κολπίσκον, ὅπου ἀποβάντες ἐπανεκάμψαμεν ἐφ' ἀμάξης εἰς τὸ χωρίον Gmünden.

Ἐνταῦθα ἐπεβιβάσθημεν εἰς τὸ χαριέντως σαλευόμενον πρὸ τῆς προκυμαίας ἀτμόπλουον, τὸ ὁποῖον ἤρξατο μετ' ὀλίγον νὰ τάρσασθ' ἐπὶ τὴν ἡρεμον ἐπιφάνειαν τῆς λίμνης. Ὑμεῖς, οἱ πολλὰκις διαπλεύσαντες τὸν Βόσπορον τὰς πρωίας τοῦ θερόους, δύνασθε νὰ φαντασθῆτε ὁποῖαν εὐχαρίστησιν καὶ ἀγαλλίασιν αἰσθάνεται ὁ ὁδοιπόρος, ἀπαντῶν ἀνελπίστως ἐν μέσῳ ὁρέων ἕνα Βόσπορον, κείμενον τρισχιλίους πόδας ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, καὶ φυσικῶς μὲν ὑπερτεροῦντα τοῦ ἡμετέρου, ὑπολειπόμενον δὲ μόνον κατὰ τὴν ζωηρότητα τῆς κινήσεως. Παραπλεόντες τὰς περιεργότερας ὁχθας, ἀφ' ὧν εἶδομεν ἐπὶ ζωῆς ἡμῶν, ἀκөрεστῶς ἡτενίζομεν πρὸς τὰς ὀπισθεν ἡμῶν φευγούσας ἀκρωρείας, καὶ πρὸς τὰς οἶονεῖ μαγικῶς ἀνελισσομένας πρὸ ἡμῶν νέας χαριέσσας ἀκτάς.

Ὁ ἀπὸ τῆς μιᾶς ὁχθῆς τῆς λίμνης, τουτέστιν ἀπὸ τῆς κωμό-

πόλεως τοῦ Gmünden, μέχρι τῆς ἐτέρας πλοῦς διαρκεῖ ἀκριδῶς μίαν ὥραν, τουτέστιν ἡ λίμνη αὕτη ἔχει τὸ αὐτὸ μὲ τὸν Βόσπορον μήκος, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὸ αὐτὸ πλάτος. Πρὸς τὴν ἐσχατιάν τῆς λίμνης, τὴν ἀντικειμένην τῷ Gmünden, ἡ ἀπόβασις γίνεται εἰς τὸ χωρίον Langbatli, πλήρες ἀλατοπηγείων καὶ ξυλοτομείων. Ἀπὸ δὲ τοῦ κομποῦ τούτου χωρίου οἱ περιηγῆται διευθύνονται ἐφ' ἀμάξης πρὸς τὴν κωμόπολιν τοῦ Ischl, ἣτις κεῖται ἀκριδῶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς περιοχῆς τοῦ Salzkammergut.

Ἡ μέχρι τῆς κωμοπόλεως ταύτης ὁδός, ἀκολουθοῦσα διαρκῶς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Τράουν, εἶναι ἀρκούντως περιποιημένη καὶ εὐθεῖα, λίαν δὲ γραφικὴ, καθότι εἰς ἐκάστην αὐτῆς καμπὴν καὶ ἀνά μίαν παρέχουσι περίεργον ἄποψιν τὰ πολυειδῶς καὶ ποικιλοτρόπως ἐναγκαλιζόμενα αὐτὴν ὄρη· διεκπεραιοῦνται δὲ ἐν διαστήματι τριῶν ὥρῶν διὰ λεωφορείων. Σημειώτεον ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦδε ὁδοιπορία μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τοῦ Salzkammergut ἐκτελεῖται ἐφ' ἀμαξίων, καθότι ὁ εὐεργέτικὸς σιδηρόδρομος δὲν ἐξέτεινεν εἰσέτι τοὺς πλήρεις ζωῆς καὶ κινήσεως πλοκάμους αὐτοῦ ἐντὸς τῆς περιοχῆς ταύτης. Καὶ ὅμως μὴ ὑπολάβῃ τις ὅτι οἱ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ὁδοιποροῦντες ἔχουν νὰ ὑποστῶσιν ὅσα οἱ τὰ ἐνδοτέρα τῆς ἡμετέρας Ἀνατολῆς διερχόμενοι· τοσαύτην πρόνοιαν κατέβαλεν ἐγκαίρως ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις καὶ ὅλον ἐν καταβάλλει πρὸς διατήρησιν καὶ καλλωπισμὸν τῶν ὁδῶν, ὥστε καὶ μεταξὺ τῶν ἀποτομωτέρων φαράγγων τῶν ὁρέων διερχόμενός τις ἐφ' ἀμαξήτης ὁδοῦ καὶ τὰ πυκνότερα διατρέχων δάση, μένει ἐκστατικὸς, ἀπαντῶν προφανῆ δείγματα τῆς εὐεργετικῆς αὐτῆς προνοίας. Οὐ μόνον αἱ ὁδοὶ διατηροῦνται ἐπιμελῶς ἐξωμαλισμέναι, οὐ μόνον κατὰ τὰ ἀπότομα καὶ ἐπικινδυνωδέστερα μέρη περιφράσσονται διὰ στερεῶν περιτειχισμάτων καὶ προφυλάσσονται δι' ἰσχυρῶν στεγασμάτων ἀπὸ τῆς ἐνδεχομένης καταπτώσεως λίθων ἢ κορμῶν δένδρων ἐκ τῶν ὑπερκειμένων ὁρέων, ἀλλὰ συχνὰ πυκνὰ σημειοῦνται αἱ σχετικαὶ ἀποστάσεις καὶ τὰ μίλια ὅσα διέτρεξεν ἡ ἔχει νὰ διατρέξῃ ὁ ὁδοιπόρος ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, αἱ ὥραι, αἱ διευθύνσεις καὶ ἅπασαι τέλος πάντων αἱ διευκολύνουσαι τὸν περιηγητὴν λεπτομέρειαι. Ἐὰν τυχὸν λάβῃ τις ἐξ ὑμῶν ἀνά χεῖρας τὴν ὁδοιπορικὴν ῥάβδον, τότε θὰ ἐννοήσῃ τί σημαίνει εἰς τοιοῦτος ἀψυχὸς ὁδηγός, ἐν μέσῳ τῶν ὁρέων καὶ τῆς ἐρημίας ἐξ ἀπροό-

πτου ἀπαντῶμενος. Εἶναι ὁ ὁδοδείκτης ἀστὴρ, τὸ παρήγορον φῶς τοῦ μὴ εἰδότος πολλάκις ποῦ πορεύεται ξένου.

Ἄπασα ἡ τριώρος ἡμῶν ὁδοιπορία ἐξετελέσθη λίαν εὐχαρίστως· ἀφ' ἑνὸς ἡ ποικιλία καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς περὶ ἡμᾶς φύσεως, τὰ περιβάλλοντα ἡμᾶς διαρκῶς οὐρανομήκη καὶ ἐντὸς τῶν νεφῶν κρύπτοντα τὰς χλοεράς αὐτῶν κορυφὰς ὄρη, καὶ ἡ ἐκ τῆς περὶ ἡμᾶς ἀφρόνου φυτικῆς οὐσίας ἐκπεριτομένη εὐώδης καὶ ζωογόνος αὔρα· ἀφ' ἑτέρου ὁ πλησίον ἡμῶν μορμυρίζων πολύφλοισθος ποταμὸς μὲ τοὺς πολυπληθεῖς αὐτοῦ φυσικοὺς καταβράκτας καὶ τὰ τεχνητὰ νησύδρια, ἡ γραφικότης καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἐνιαχοῦ ἀπαντωμένων καλυβῶν, ταῦτα πάντα κατέστησαν τὴν ὁδοιπορίαν ταύτην εὐφρόσυνον, καὶ πᾶς τις ἐκ τῶν συνοδοιπόρων ἠῦχτο νὰ παρετείνετο ἐπὶ πολλὰς εἰσέτι ὥρας. Τέλος πάντων διελθόντες στενὴν τινα κλεισωρείαν, κεκαλυμμένην ἐκατέρωθεν ὑπὸ πυκνῶν δασῶν, διηνοίξαμεν ἄπῳθεν τὰς στέγας τῆς ὄντως χαριτωμένης κωμοπόλεως τοῦ Ischl, ἥς τὰ κωδινοστάσια ἐφαίνοντο ἐπιφαύοντα διὰ τῶν κεχρυσωμένων αὐτῶν αἰχμῶν τὸν μεμακρυσμένον ὀρίζοντα.

Τὸ Ischl εἶναι ὡραία κωμόπολις, κειμένη ἐπὶ εὐρείας πεδιάδος, ἣτις πανταχόθεν περικυκλοῦται ὑπὸ πολυμόρφων καὶ διαφορῶν μεγέθους καὶ ὄψεως ὁρέων, βαθμολογικῶς στενουμένων περὶ τὸν ὀρίζοντα. Γραφικωτάτη ἡ τοποθεσία τῆς ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Τράουν διαβρεχομένης κωμοπόλεως ταύτης, καὶ μάλιστα ὅταν τις θεωρῇ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ὕψους ἑνὸς τῶν περιστεφόντων αὐτὴν γηλόφων· ὁ ὀφθαλμὸς ἀπαυδᾷ τῶντι παρακολουθῶν τὰς καμπὰς τῶν πανταχόθεν περιβαλλόντων τὴν εὐρείαν ταύτην πεδιάδα ὁρέων, καὶ θαυμάζει τὰ ποικίλα αὐτῶν σχήματα, τοὺς ἐξελιγμούς καὶ τὰς βαθμολογικὰς ἐξυψώσεις. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἀπαντᾷ γηλόφους πλήρεις χλόης καὶ φυτείας, περιζωννύοντας πλησιέστερον τὴν πεδιάδα· πέραν δὲ, τὰ ἀπότομα καὶ βραχύδη ὄρη τῶν Αὐστριακῶν Ἀλπεων, ὀλοσχερῶς γεγυμνωμένα πάσης βλαστήσεως, ἡ πλευράς τινος μόνον ἐκτείνοντα δένδραφύτους. Μάτην δὲ περιστρέφει πανταχοῦ τὸ ὄμμα, ζητῶν ν' ἀνακαλύψῃ διέξοδον ἐν μέσῳ τῶν ἀλλεπαλλήλως πολλαπλασιαζομένων ἐν τῷ βάθει τοῦ ὀρίζοντος κορυφῶν τῶν ὁρέων, καὶ ὑπολαμβάνει πολλάκις ὅτι τὸ πᾶν περικλείεται ἐντὸς τοῦ εὐρυχώρου ἐκείνου πλὴν ἀδιεξήτου κύκλου.

Τὸ Ischl κοσμεῖται ὑπὸ ἀρκετῶν ὡραίων οἰκοδομῶν, καὶ ἰδίως ναῶν. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τῆς πόλεως καὶ εἰς μαγευτικὴν τῳόντι θέσιν ὠκοδομήθη οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν λαμπρότατον αὐτοκρατορικὸν περίπτερον, τοῦ ὁποῖου αἱ κορυφαίαι καὶ ἀμφιλαφεῖς δεινὸς τοιχίαι χρησιμεύουσιν ὡς τόπος κοινοῦ περιπάτου. Καθότι ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἑσπερίᾳ, καὶ ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ, εἶναι ἄγνωστος ὁ τῆς Ἀνατολῆς ἐγώισμος, ὅστις τερατωδῶς πάνυ διαδεδομένος εἰς πᾶσαν τάξιν καὶ ἡλικίαν, ἀποκλείει ἀπὸ τοῦ δημοσίου παλάτια καὶ κήπους καὶ πᾶν ἄξιον περιεργείας καὶ ἐπισκέψεως ἀντικείμενον. Κρῆναι λοιπὸν καλλιμάρμαροι, καὶ πίδακες, καὶ ἀγροτικά σκιαῶδες, καὶ λίμναι τεχνηταί, καὶ γέφυραι, καὶ ἀγαλμάτων πληθὺς, καὶ ὅσα ἄλλα ἐμνηχανεύθη ἡ νεωτέρα τέχνη, κοσμοῦσιν ἐν ἀφθονίᾳ τὸν ἐκτεταμένον τοῦτον παράδεισον, καὶ εἰς οὐδένα ζήλοτυποῦσι τὰς καλλονὰς αὐτῶν.

Ἀπὸ ὑψηλοῦ τινος γηλόφου, ὑπερκειμένου τῶν χλοερῶν καὶ καταφύτων παραδείσων τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ τούτου περιπτέρου, ἀπολαμβάνει ὁ περιηγητὴς λαμπροτάτης θέας. Καὶ ἐνθεν μὲν τὸ βλέμμα ἐπαναπαύεται ἐπὶ τῆς συμμετρίας τῶν συσκίων λόφων καὶ τῶν χλοηφόρων πεδιάδων, ἐνθεν δὲ παρακολουθεῖ μετ' εὐχαριστήσεως τὸ ἐλικοειδὲς βεῖθρον τοῦ ποταμοῦ· παρέχει τέρεται ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐκτεινομένης καταλεύκου κωμοπόλεως, ὅπου οἰκοδομήματα καὶ δένδρα, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων καὶ μεγαλουργήματα τῆς φύσεως, συγχέονται καὶ συναναφύρονται ἐπιχαρίτως. Ὁλοκλήρους ὥρας καθήμενοι ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου γηλόφου καὶ ἐπὶ τῶν χόρτων νωχελῶς ἐξηπλωμένοι, περιεσκοποῦμεν τὸ ἐνώπιον ἡμῶν ἀναπτυσσόμενον ὡραῖον πανόραμα, οὔτινος ἡ καλλονὴ καὶ ἡ φυσικότης ἀδύνατον νὰ παρασταθῇ διὰ πεζῆς γραφίδος.

Ἐν τούτοις μετὰ λύπης ἀποχαιρετίζαντες τὸ τερπινότατον καὶ ἄξιον ἐκτεταμένης περιγραφῆς Ischl, ἐπεβιβάσθημεν ἐπὶ ἐλαφροῦ ὀχήματος, ἀκολουθοῦντες ἐπὶ τρεῖς ὥρας τὴν πρὸς τὴν πλησιόχωρον λίμνην τοῦ Hallstadt ἀγούσαν ὁδόν, ἥτις λίμνη ἐπίσης σχηματίζεται ὑπὸ τοῦ βεῖθρου τοῦ ποταμοῦ Τράουν.

Πολλάκις διηρχόμεθα ἀρκετὰ ἐκτεταμένας πεδιάδας, ἐν αἷς ἀπηντῶμεν πλείστα χωρίδια, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ πολυύδρου τούτου ποταμοῦ ἀφελῶς ἐκτισμένα. Εἰς πλείστα δὲ μέρη ἡ ὁδὸς διήρχετο ἀναμέσον τῶν χωρικῶν ἐπαύλεων, ὧν τὰ πολυειδῆ

καρποφόρα δένδρα ἐξέτεινον ἀνωθεν ἡμῶν τοὺς ἐκ τοῦ βάρους τῶν καρπῶν κλίνοντας πρὸς τὴν γῆν κλάδους αὐτῶν. Καὶ ὅμως οἱ ὁδοιπόροι παρέρχονται ἀδιαφόρως πρὸ τῶν καρποφόρων τούτων δένδρων, οἱ δὲ ἰδιοκτῆται αὐτῶν ἐνασχολοῦνται ἀμερίμνως εἰς τὰς ἐργασίας των, καθότι τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει ὁ νόμος καὶ τὸ πρὸς τὴν ξένην ἰδιοκτησίαν σέβας ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀκάκων ἐκείνων τέκνων τῆς φύσεως, ὥστε οὐδὲ σκέπτονται καὶ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτολμήσῃ ὁδοιπόρος τις νὰ ἐπιβάλλῃ χεῖρα ἐπὶ τῶν οὕτως ἀπροφυλάκτων καρπῶν αὐτῶν.

Οὐδέποτε θέλω λησμονῆσαι τὴν ἀφέλειαν καὶ τὴν καλοκάγαθίαν τῶν χωρικῶν τῆς Γερμανίας. Ὅσakis ἡ μικρὰ ἡμῶν συνοδιά διήρχετο χωρίδιόν τι, οἱ συναντῶντες ἡμᾶς χωρικοὶ ἐκατέρων τῶν φύλων ἐχαιρέτιζον ἡμᾶς οὐχὶ ἐπιτετηδευμένως, ἀλλ' ἐν συναισθήσει τοῦ καθήκοντος τῆς φιλοξενίας, ὡς ἐφαίνετο τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀφελῶν αὐτῶν φυσιογνωμιῶν· τὰ δὲ ξανθὰ καὶ γαλανόφθαλμα παιδία, παρατασσόμενα πρὸ τῶν περιτειχιζουσῶν τὸ χωρίον ξυλίων κιγκλίδων, ἔτεινον ἡμῖν τὴν χεῖρα, ἐπιλέγοντα διὰ τῆς ἀκάκου αὐτῶν φωνῆς τὸν συνήθη τοῖς χωρικοῖς χαιρετισμόν: christlich Gott! (ὁ Θεὸς νὰ σ' εὐλογῇ!) Ἡμεῖς ἐπροθυμοποιούμεθα νὰ ἀμείψωμεν τὴν ἀνεπιτήδευτον ταύτην φιλοφροσύνην τῶν ἀθῶων ἐκείνων πλασματῶν, δίδοντες αὐτοῖς ὀλίγα κεράτια· περιχαρῆ δ' ἐκεῖνα καὶ σκιρτῶντα ὡς εἰ εὖρον θησαυρόν, ἔσπευδον νὰ ἀναγγείλωσι τὴν εὐτυχίαν των πρὸς τοὺς γεννήτορας αὐτῶν, οἵτινες, ἐμφανιζόμενοι εἰς τὰς θύρας τῶν οἰκισκῶν, ἡδυχαρίστουν τρόπον τινὰ ἡμᾶς διὰ μειδιάματος.

Ἡ ὥρα ἰδίως, καθ' ἣν ἐπιστρέφουσιν οἴκαδε οἱ ἀγρόται οὗτοι ὅπως φάγωσι τὸν ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀποκτηθέντα ἄρτον καὶ ἀναπαύσωσι τὰ κεκμηκότα αὐτῶν μέλη, εἶναι ὄντως λαμπρὰ καὶ ὡραία. Νομίζω, ὅτι οἱ ποιηταί, οἱ πίστοί οὗτοι ἐρμηνεύται τῆς φύσεως, οὐδεμίαν τὴν ὑπερβολὴν προσέθηκαν, περιγράφαντες τὴν ζωὴν τοῦ χωρικοῦ, τὴν ἀγνὴν καὶ ἀπλοϊκὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν.

Ὡς προσφιλοτάτη ἀγροτικὴ ζωὴ! πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσῃ τὰ θέληγτρά σου ὁ μὴ λαβὼν τὸ εὐτύχημα νὰ σέ σπουδάσῃ ἐκ τοῦ πλησίον! Μόνος ὁ ὀλιγαρκῆς ἀγρότης, ὁ ἀγνοῶν τὴν γάγγραιναν τοῦ κακῶς ὀλυμένου πολιτισμοῦ, δύναται νὰ καυχῇθῃ ὅτι διέρχεται τὸν βίον αὐτοῦ μεθ' ἡσυχίας ἐν τῇ προσ-

καίρῳ ταύτῃ παροικία. Ὁ μακρὰν τῆς τύρβης καὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν πόλεων ζῶν χωρικός ἀγνοεῖ τί ἐστὶ πικρία τοῦ βίου καὶ ἀκόρεστος πόθος πρὸς ἀπόκτησιν πλούτου. Ζῇ τινόντι βίον ἥρεμον καὶ ἄφροντιν, ἐπαναπαυόμενος ἐν τῷ ὀλίγῳ αὐτοῦ, καὶ πλουσιώτερος ὢν τῶν ἡγεμόνων τῆς γῆς ἐν τῇ ὀλιγαρχείᾳ αὐτοῦ. Οὗτος μόνος, δυνάμεθα εἰπεῖν, ὅτι τρώγει πραγματικῶς τὸν ἄρτον ἐν τῷ ἰδρῶτι τοῦ προσώπου αὐτοῦ, ὀλίγιστοι δὲ γνωρίζουσιν ἐν ταῖς κοινωνίαις πόσον γλυκὺς εἰς γεῦσιν εἶναι ὁ ἐν τῷ ὕδατι τοῦ ἰδρῶτος ἐμβαπτόμενος ἄρτος. Μόλις ὑποφώσκει ἡ χαραυγὴ καὶ εὐρίσκει αὐτὸν γρηγοροῦντα, διότι καθὼς υἱὸς τῆς φύσεως, ὀφείλει νὰ ἀναπαύεται καὶ νὰ γρηγορῇ μετ' αὐτῆς· ἄλλως τε δὲ, ἡ λιτὴ αὐτοῦ ζωὴ καὶ ἡ καθαρὰ ἀτμοσφαῖρα, ἣν διαρκῶς ἀναπνέει, ἐπενεργοῦσιν ἐπ' αὐτοῦ ὅσον καὶ τὸ βάλαμνον τοῦ ὕπνου. Ἰδέτε τον μετὰ πόσης εὐχαριστήσεως ἀναλαμβάνει τὸν λίσγον εἴτε τὸ δρέπανον αὐτοῦ. Περὶ αὐτοῦ τινόντι εἶπεν ὁ ψαλμωδὴς ὅτι «ἐξελεύσεται ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἐσπέρας·» διότι αὐτὸς ἰδίως καταγίνεται «τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς,» ἐνῶ οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων δολιεύουσι τὰς ἐργασίας αὐτῶν, καὶ τὸν ἄρτον αὐτῶν προσπαθοῦν νὰ ἀποκτήσωσιν οὐχὶ διὰ τοῦ ἰδίου ἰδρῶτος, ἀλλ' εἰ δυνατόν διὰ τοῦ ἰδρῶτος καὶ αὐτοῦ πολλάκις τοῦ αἵματος τοῦ πλησίον αὐτῶν. Ἐκλίπειν οἱ τοιοῦτοι φυγόπονοι κηφήνες ἀπὸ τῆς γῆς ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτούς! διότι τοὺς τοιούτους ἐβδελύχθη καὶ ἐμίσησεν, ὁ ἐξανατέλλων χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων Ὑψιστος.»

Γ.

Τὸ χωρίον Halstadt κεῖται ἐπὶ τῆς ὄχθης τῆς ὁμωνύμου λίμνης, ἐκτισμένον κατὰ μέγα μέρος ἐπὶ τῶν βράχων. Ἡ φύσις ἐνταῦθα εἶναι ἀγρία, καθότι ἡ λίμνη περικυκλοῦται ὑπὸ ἀποτόμων ὀρέων, προεκτεινομένων ποικιλοτρόπως καὶ ἀποκαθιστῶντων τὴν περιφέρειαν αὐτῆς λίαν ἀνώμαλον. Τὸ χωρίον τοῦτο, αἰωρούμενον ἐπὶ τῶν βράχων ὡς φωλεὰ χελιδόνος, κατοικεῖται ὑπὸ πτωχῶν χωρικῶν, ὧν οἱ πλείστοι ἐργάζονται εἰς τὰ παρ' αὐτὸ εὐάριθμα ἀλατοπηγεῖα τῆς Κυβερνήσεως. Αἱ οἰκίαι εἰσὶν ὀλίγαι καλύβαι, αἱ ὁδοὶ στενώταται, διερχόμεναι κλιμακῶδ

τοὺς βράχους, καὶ πολλαχοῦ διρρέεσθαι ὑπὸ τῶν ἀφρόνων ἀπὸ τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους καταπιπτόντων ὑδάτων.

Διατρίψαντες ὀλίγον εἰς τὴν ἐπιβλητικὴν ταύτην τοποθεσίαν καὶ θαυμάσαντες πάντα χρόθεν τὴν καταπληκτικὴν θέαν τῆς λίμνης, ἐπισκεφθέντες δὲ καὶ τινὰ τῶν ἀλατοπηγέων, ἀνελάβομεν τὴν πρὸς τὰ πρόσω ὁδοποιρίαν ἡμῶν. Ἀπορῶ λόγων ὅπως περιγράψω τὴν φυσικὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου οὕτως ἰσχυρῶς ἀρχεται ἐξελισσομένη ἀναμέσον τῶν Ἄλπεων. Τὸ ὄμμα ἀπαυδᾷ ἀπαντῶν ἀδιακόπως βράχους οὐρανομήκεις, φυτεῖαν ἀπέραντον, καταβράχτας, χάσματα, κοιλάματα, φάραγας, ἐνιαχοῦ δὲ, ὡς βάσεις ἐντὸς ἐρήμου, χλοερὰς πεδιάδας, ἐφ' ὧν κεῖνται ἄσημα χωρίδια. Ἀπειράκις ἀναγινώσκει τις ἐν ταῖς ἀναμνήσεσι τῶν περιηγητῶν τὰς περιγραφὰς τοιούτων μεγαλουργημάτων τῆς φύσεως· καὶ ὅμως ὅ,τι αἰσθάνεται γινόμενος ἐκ τοῦ πλησίον αὐτόπτης τῶν ὠραιότητων τούτων εἶναι ἀπερίγραπτον.

Διελθόντες πολλὰς ἀνωφερίας καὶ κατωφερίας καὶ ὑπερβάντες τὸ ὠραῖον χωρίον Gosau, ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πρὸς τὰ πρόσω ὁδοποιρίαν ἡμῶν. Αἰφνης, ὅπισθεν χλοεροῦ ὑψώματος εἶδομεν ἀνελισσομένην ὀλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν μικρᾶς τινος λίμνης, ἥτις ἐξετείνετο πρὸ ἡμῶν ὡς μέγα κάτοπτρον, ἀντανάκλων ποικιλοτρόπως τὸ περὶ αὐτὸ γείσωμα τῶν ὀρέων. Ὡρᾶς ὀλόκληρους ἐδαπανήσαμεν θαυμάζοντες ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ἡμῶν τὸ μαγευτικὸν τοῦτο πανόραμα, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θὰ ἐξέλθῃ τῆς μνήμης μου. Ἐνταῦθα καταλήγουσιν αἱ ὑψίσται κορυφαὶ τῶν Αὐστριακῶν Ἄλπεων, ὧν ἡ μὲν, Donnerkog καλουμένη, ἔχει ὕψος 6,500 ποδῶν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἡ δὲ, ἡ καὶ ὑψηλότερα τῆς σειρᾶς ταύτης, φθάνει εἰς ὕψος 9,500 ποδῶν! Ἀπερίγραπτον ὄντως τὸ θέαμα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ χαίνοντος περιηγητοῦ ἡ μακρόθεν ἀοφίς τῶν ἐναγκαλιζομένων ὀρέων τὴν μικρὰν ταύτην λίμνην, ἥτις φαίνεται εἰς τὸν παρατηρητὴν ὡς πελώριόν τι φρέαρ εἰς μέγα βάθος κείμενον. Νομίζει τις ὅτι ἔχει πρὸ αὐτοῦ θεατρικὴν σκηνογραφίαν, ἐκ τῶν τεχνικωτάτων καὶ ἐκπληκτικῶν ἐκείνων, τὰς ὁποίας μόνον εἰς τὰ θεάτρα τῆς Εὐρώπης ἀπαντᾷ. Ἐντὸς συμμέτρου κρατήρος, πεπληρωμένου ἐκ χιόνος κατὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους, ὑψοῦνται μικροὶ λοφίσκοι ἐκ βράχου ἐν εἶδει

πυραμίδων, καὶ διὰ τῶν σκιῶν αὐτῶν, μάλιστα κατὰ τὴν ἀνατολήν καὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, παριστῶσι μυρία παίγνια σχιαγραφικῆς ἀπόψεως καὶ ἀπομιμήσεως, ἐκπληττούσης τὸν θεατὴν. **Περίεργός** τις ἐραστής τῆς φύσεως δυνατόν νὰ διέλθῃ ἐνταῦθα ἡμέρας ὀλοκλήρους, θαυμάζων τὸ ὡραῖον τοῦτο καὶ ἐν τῶν σπανίων παιγνίων τῆς μεγαλουργοῦ ταύτης θεᾶς, τῆς φύσεως, ἥς ἡ δύναμις καὶ τὸ κράτος μέγала τῶντι καὶ θαυμαστά εἰσι.

Παρελθόντες χωρία τινὰ καὶ ἐπαύλεις, ἐν αἷς ἀνεπαυόμεθα ἀπὸ τῶν μόχθων τῆς ὁδοιπορίας, χάρις εἰς τὴν φιλόξενον διάθεσιν τῶν κατοίκων, ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ὡραίαν κωμόπολιν **Golling**, παρεμφερῇ κατὰ τὴν τοποθεσίαν πρὸς τὴν τοῦ **Ischl**. Ἐνταῦθα ἀπεξέξαμεν ἐπὶ μικρὸν ὅπως περιεργασθῶμεν δύο ἐκ τῶν περιεργότερων ἔργων τῆς φύσεως, ἐξ ὧν εἶδομεν ἄχρι τοῦδε. Τοῦτέστι τὰ βάραθρα (**Aufen** γερμανιστὶ) τοῦ διερχομένου πλησίον τοῦ χωρίου τούτου ποταμοῦ **Salzach** καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὸν Δούναβιν, καὶ τὸν μέγαν καταβράχτην **Svarzberg**. Ἀμφοτέρων τούτων τῶν θαυμασίων θέλω ἀποπειραθῆ ὅσον ἐνεστὶν ἐν λεπτομερείᾳ τὴν περιγραφὴν.

Μία τῶν ὡραιότερων καὶ γραφικωτέρων ὁρεινῶν ὁδῶν τῆς Γερμανίας εἶναι καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ ἄνω εἰρημένου χωρίου **Golling** μέχρι τοῦ περιφήμου διὰ τὰ λουτρά αὐτοῦ **Gastein** προεκτεινομένη. Ἡ ὁδὸς αὕτη διέρχεται ἅπασα ἀναμέσον στενωπῶν καὶ φαράγγων, ἀδύνατον δὲ ὁ ὀφθαλμὸς νὰ ἀπαντήσῃ σπιθαμὴν γῆς μὴ κεκαλυμμένην ὑπὸ ἀφρόνου φυτείας. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ ταύτης πελώριός τις δείκτης δηλοποιεῖ τὸν περιγητὴν, ὅτι ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ πρὸς τὰ βάραθρα κατάβασις· ὥστε ὁ περιγητὴς στρεφόμενος δεξιὰ εἰσέρχεται εἰς δεινὴν στενωπὴν, καὶ ἄρχεται ἀναβαίνων πλαγίως τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους· ἡ ἀνάβασις αὕτη διαρκεῖ ἡμίσειαν περίπου ὥραν, μεθ' ἣν ἄρχεται καταβαίνων παραπλευρῶς πάντοτε. Καὶ ἐνταῦθα δύο προεκτάσεις τῆς σειρᾶς τῶν Ἄλπεων ἀποτελοῦσι στενοτάτην φάραγγα, ἀπὸ τοῦ χείλους τῆς ὁποίας δύναται τις νὰ καταβῇ σχεδὸν μέχρι τῆς βάσεως· πρὸς τοῦτο ἀνάγκη νὰ ὑπερπηδῇ δισχιλίαν περίπου ξυλῖνας κλίμακας, μέχρις οὗ φθάνει εἰς στερεῶς κατεσκευασμένην γέφυραν, προεκτεινομένην ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς εἰς τὴν ἐτέραν καὶ οἷον μετεωριζομένην ἐν τῷ βάθει τῆς φάραγγος.

Ἐνταῦθα ἡ θεὰ εἶναι λίαν ἐπιβλητικὴ καὶ ἀγρία, ὅταν μάλιστα

ἐκ τοῦ ἀπηρωρημένου ἐκείνου ξυλῖνου διαφράγματος καὶ ἀπὸ τοσούτου βάθους στρέφῃ τις πανταχοῦ περὶ αὐτὸν τὸ βλέμμα. Καὶ ἄνωθεν μὲν μόλις δύναται τοῦ καὶ τοῦ νὰ διακρίνῃ μέρος τοῦ οὐρανοῦ, καθότι τὸ ὕψος τῶν δύο χειλέων τοῦ ὄρους, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἴσταται, ἀποκλείει τὴν τοιαύτην θέαν. Βράχοι πελώριοι, πρὸ αἰώνων ἀποσπασθέντες ἀπὸ τῶν ἀποτόμως ἐξυψουμένων μέχρις οὐρανοῦ πλευρῶν τῶν ὀρέων, φαίνονται ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ θεατοῦ τῇδε κἀκεῖσε ἀτάκτως συμπεφυρμένοι, καὶ ἀποτελοῦντες διαφόρους αὐλακας, διὰ τῶν ὁποίων, ὡς διὰ γιγαντείων ὁπῶν, φαίνεται παφλάζων ἐν τῷ βάθει ὁ τρομερὸς ποταμὸς **Salzach**. Ὁ καταλαμβάνων ἐπὶ τῇ θεᾷ ταύτῃ τὸν περιγητὴν ἱλιγγος εἶναι ἀπερίγραπτος, ἀκαταμάχητος δὲ νευρικὴ διατάραξις σύρει αὐτὸν πρὸς τὸ χαῖνον πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ βάραθρον.

Ἐπίσης τρομερὸν θέαμα ἀναμένει τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἅμα στρεφόμενους πρὸς τὰ ἄνω. Ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ θεατοῦ προβάλλονται ὑπερμεγέθη τεμάχια βράχων, μόλις συγκρατούμενα καὶ ἔτοιμα νὰ καταπέσωσιν, ἐνῶ ἕτερα, ἔχοντα ἐξαίσιον μέγεθος καὶ πρὸ χρόνιων ἀποσπασθέντα, κατεκυλίσθησαν εἰς τὰ χαίνοντα ἐκεῖνα βάραθρα. Τρόμος κατέλαβεν ἡμᾶς ὅταν, στρέψαντες τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ ἄνω, παρετηρήσαμεν πελώριον τεμάχιον βράχου, συνεσφηνωμένου πιθανῶς ἐν τῷ μέσῳ τῶν χειλέων τοῦ ὄρους, καὶ ὡς ἄλλη σπάθη Δαμοκλέους ἀπειλοῦν τὰς κεφαλὰς ἡμῶν· ἀλλοίμονον εἰς αὐτὰς, ἂν τὸ τεμάχιον τῆς ὑπερόγκου ἐκείνης ὕλης συνέπιπτε νὰ κρημνισθῇ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπὶ τοῦ σανιδώματος, ἐφ' οὗ ἵστάμεθα!

Ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς ἀγριωτάτης ἐκείνης φύσεως καὶ τῆς προφανοῦς παλαιότητος τῆς προκειμένης πολυμόρφου ὕλης, ὁ ἄνθρωπος παραδίδεται εἰς φιλοσοφικὰς σκέψεις περὶ τοῦ μεγαλείου τῆς θείας παντοδυναμίας, καὶ κραταιοῦται ἐν αὐτῷ ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ὕλη ἐκείνη πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ ᾔῃ πρόσφατον δημιούργημα, κατὰ συνέπειαν δὲ, ὅτι ὁ πλανήτης, οὗτινος ἐλάχιστον ἀποτελεῖ αὕτη μέρος, ἀριθμεῖ ἀσυγκρίτως ἀρχαιοτέραν ὑπαρξίν, παρ' ὅσην ἐν τῇ μικρονοίᾳ ἡμῶν θέλομεν ν' ἀποδίδωμεν εἰς αὐτόν. Οἱ κατηροτριωμένοι ἐκεῖνοι βράχοι, τὰ κατεσκληρότα πλευρὰ τῶν ὀρέων, οἱ σεσαπημένοι καὶ ὀλοσχερῶς κεκλιμένοι πελώριοι κορμοὶ τῶν δένδρων, τὸ εὐθρυπτον καὶ χρωματοεῖδες τῶν λίθων, πάντα ταῦτα,

ἐταζόμενα διὰ προσεκτικῶς βλέμματος, συντελοῦσι πρὸς ἐπιθεβαίωσιν τοῦ ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας παραδεδεγμένου δόγματος, ὅτι ἀπηγείτο μυριάδων αἰώνων χρονικὸν διάστημα ὅπως συντελεσθῇ ἡ στερεοποίησις τοῦ γηγένου φλοιοῦ, καὶ ὅτι ἡ κατασύντριψις τοῦ μέρους ἐκείνου τῆς γηγένος ἐπιφανείας ὀφείλεται εἰς τὰς ὑπερνεργείας τρομερωτάτου ἡφαιστείου πυρὸς μᾶλλον, ἢ εἰς ἐξωτερικὰς ἐπενεργείας. Ὡρῶντι βλέπων τις τὰς καταπληκτικὰς ταύτας μεταβολὰς, ἐλσεινολογεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, τάλαιπωρὴν ἵνα κτίσῃ πόλεις καὶ ἀνεγείρῃ οὐρανομήκη καὶ καλλιμάρμαρα τεμένη, ἐνῶ ἐλεύσεται πιθανῶς ἡμέρα, καθ' ἣν μία τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως μετατροπῇ, εἴτε ἰδιοτροπία τις τῶν σπλάγγνων τῆς γῆς, θὰ καταχώσῃ αὐτὰ καὶ θὰ καταστήσῃ μικροσκοπικὰ συντρίμματα, μὴδὲν ἄφηγούμενα τὴν προηγούμενην αὐτῶν λαμπρότητα.

Αἱ ἰδέαι αὗται ἐξηκολούθησαν ἐπασχολοῦσαι ἡμᾶς, μέχρις οὗ ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἕτερον τῶν θαυμασίων φαινομένων τοῦ μέρους τούτου, τοῦτέστι τὸν καταρράκτην τοῦ Svatzberg. Ἐκεῖ αἱ προσβαλοῦσαι τὰ αἰσθητήρια ἡμῶν νέαι ἐντυπώσεις ἐξήλειψαν τὰς προηγούμενας, ὡς συμβαίνει ἐπὶ θεάτρου κατὰ τὴν διαδοχὴν τῶν σκηνογραφιῶν. Ὁ θόρυβος τοῦ πελωρίου τούτου καταρράκτου, τοῦ καταπίπτοντος ἀπὸ τοῦ ὕψους, οὐχὶ πλέον 70 ποδῶν ὡς τὸν προηγούμενως περιγραφέντα, ἀλλὰ τριακοσίων ποδῶν, ἤρχησε νὰ ἐξακούεται πολὺ πρὶν πλησιάσωμεν εἰς αὐτόν· ὅτε δὲ ἐπλησιάσαμεν, ἀδύνατον ἦν νὰ συνενοηθῶμεν ἐκ τοῦ κρότου, μεθ' οὗ τὸ ὕδωρ, διαβρῆγνύον τὰς πλευρὰς τοῦ ὄρους, ἐφέρετο ἀπὸ μεγίστου ὕψους κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦς πόσποδας αὐτῶν βράχων. Ὅσους καταρράκτας εἶδομεν ἄχρις ὥρας παρῆχον κατὰ τοῦτο τὴν μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιότητα, ὅτι ἐφέροντο κλιμακῶδὸς κατὰ τῆς δεξιμένης αὐτῶν, ἐνῶ ὁ ὑπ' ὅσιν ἡμῶν λίαν ἀποτόμως κατεκρημνίζετο ἀπὸ τοσοῦτου ὕψους. Δυσχερὲς ἀποβαίνει νὰ περιγράψω τὰ διάφορα σχήματα, τὰς μεταβολὰς, τοὺς παφλασμοὺς καὶ τοὺς ἀφρώδεις εἰσβίλους, ἅτινα ὑφίστατο τὸ ὕδωρ κατὰ τὴν τρομερὰν ἐκείνην κατάπτωσιν. Ὁ μὴ ἰδὼν ποτε καταρράκτην ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ ὁποῖαν κέκτηται δύναμιν τὸ ὕδωρ, τὸ ἄλλως τοσοῦτω ἥρεμον καὶ λεῖον. Ἐνώπιον ὀρμητικοῦ καταρράκτου δύναται τις ἐπὶ πολλὴν ὥραν νὰ συζητήσῃ, ἂν δὲν ἐκολάκευσε πολὺ τὸ ὕδωρ ὁ Πίνδαρος, ἀποκαλέσας αὐτὸ ἄριστον τὸ ὕδωρ

ὁμοιάζει ἀνθρώπους τινὰς, οἵτινες τόσον ἀγαθοὶ, τόσον προσηγεῖς καὶ ἡμεροὶ φαίνονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὥστε ἀδυνατεῖ τις νὰ πιστεῦσῃ τοὺς ἰδίους αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς, βλέπων αὐτοὺς μετατρεπομένους ἐνίστε εἰς θηρία καὶ παραφερομένους μέχρι μανίας εἰς στιγμὴν ἐξάψεως.

Δ'.

Ἀδύνατον νὰ αἰσθανθῇ ὁ περιγηγῆτης αἰσθημὰ κόρου, περιεργαζόμενος τὰς λαμπρὰς τοῦ μέρους τούτου τοποθεσίας, καὶ ἰδίως ἀτενίζων πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῶν περὶ αὐτὸν ἀπείρων θασσῶν. Ἐν τούτοις, εἰ καὶ μετὰ λύπης, ἀπεχαιρετίσαμεν τὰς ῥωμαντικὰς ταύτας χώρας, διευθυνόμενοι πρὸς τὸ τέρμα τῆς ὁδοπορίας ἡμῶν, τὸ χωρίον Hallein. Ἐπιβιβασθέντες λοιπὸν ἐφ' ἀμάξης συρομένης ὑπὸ τεσσάρων ῥωμαλέων ἵππων, ἐξηκολουθήσαμεν πορευόμενοι τὴν ἐπίπονον καὶ ὅλως ἀνάντη ὁδόν, ἥτις κατέστησεν ἀσθμαίνοντα τὰ ὑποζύγια. Ἐγὼ δὲ ἐλσεινολόγουν κατ' ἐμαυτὸν τὰ τάλαιπώρα κτήνη, τὰ ἀναγκαζόμενα νὰ ὑφίστανται τοσαῦτα μαρτύρια διὰ τὰς ἰδιοτροπίας τῶν ἀνθρώπων, ἀλαλήτους βεβαίως ἐκπέμποντα διαμαρτυρήσεις καὶ ἄρας κατὰ τῶν ἀπηνῶν αὐτῶν δεσποτῶν. Πιστεύσατέ με, ὅτι παθαίνεται ἡ καρδιά μου ἐπαισθητῶς, ὅσάκις βλέπω τὰ ζῶα, καὶ ἰδίως τὸ εὐγενέστερον αὐτῶν, τὸν ἵππον, ὑποβαλλόμενα εἰς τὰς τρομερὰς ἐκείνας κοπώσεις, ἐκ περισσοῦ δὲ ὑφίσταμεν τὴν δυσάρεστον ἐπαφὴν τῆς μαστίγος. Ποσάκις δὲν ἤλθον εἰς λόγους μετὰ τῶν ἀπηνῶς προσφερομένων κατὰ τῶν ζώων ἀμαξηλατῶν, καὶ ποτε ἤρπασα τὴν μαστίγα ἀπὸ τῆς χειρὸς τοιοῦτου τινὸς ἀναισθήτου, μὲ κίνδυνον τοῦ νὰ κρημνισθῶ ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀμάξης, ὡς ὁ Μυρτίλος ὑπὸ τοῦ Πέλοπος.

Καὶ ὑπομονὴ μὲν καθόσον ἀφορᾷ τὴν Εὐρώπην, ὅπου κατὰ μέγα μέρος γνωρίζουν τοῦλάχιστον νὰ ἐκτιμῇσιν τὰς ὑπηρεσίας τῶν δυστυχῶν ταύτων πλασμάτων, καὶ περιποιοῦνται αὐτὰ καλῶς, ἐπιβλέποντος καὶ τοῦ ὄμματός τῆς ἐξουσίας. Ἀλλ' ὅταν φέρω κατὰ νοῦν τὰς τάλαιπώριαις, τὰς ὁποίας ὑφίστανται τὰ ζῶα εἰς τὰ μέρη ἡμῶν, καὶ ἰδίως κατὰ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου οἱ ὁδηγοὶ αὐτῶν οὐδὲν διαφέρουσιν ἀπ' αὐτῶν; ὅταν ἀναλογισθῶ τοὺς τάλαιπώρους ὄνους τῶν ἐπαυθῶ ἀνελκῶν

Περσῶν ἢ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑβραίων, ὑποβεβλημένους εἰς τρομερὰ μαρτύρια ἐπὶ δόκλῃρον θερνὴν ἡμέραν, ἄνευ διακοπῆς, ἄνευ τροφῆς, καὶ ἐκ τῶν πολυειδῶν κακώσεων ρικνοῦς, ψωραλέους, πλήρεις πληγῶν καὶ μωλώπων; . . . Ὡ! τότε, πιστεύσατέ με, ἀδημονῶ μεγάλως διατὶ ἡ Πρόνοια δὲν ἔλαβε τὴν δέουσαν φροντίδα περὶ τῆς τύχης τῶν ἀσθενῶν τούτων πλασμάτων. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου παρηγοροῦμαι, ἀναλογιζόμενος ὅτι, ἐπειδὴ οὐδεμία ὑπερβασία ἀφίεται ἀτιμώρητος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, πιθανὸν οἱ ἀπηνεῖς ἐκεῖνοι ὀνηλάται μετὰ θάνατον νὰ μεταβάλλωνται εἰς κτήνη καὶ νὰ ὑφίστανται ἐπίσης τὰ μαρτύρια, ἅτινα ἄλλοτε ἐπέβαλον εἰς τὰ ταλαίπωρα ζῶα, χωρὶς νὰ δύνανται καὶ αὐτοὶ νὰ διαμαρτυρηθῶσιν.

Ἀλλ' ἄρκετὰ ἔστωσαν ταῦτα περὶ ὑποζυγίων καὶ κτηνῶν· ἀναλαμβάνω δὲ τὴν ἀφήγησιν τῆς πορείας ἡμῶν, ἀφ' ἧς αἰσθημά τι φιλανθρωπίας με ἠνάγκασε νὰ παρεκκλίνω πρὸς στιγμὴν. Εἶναι περιττὸν νὰ ματαιοπονῶ, συνιστῶν εἰς εὐγενεῖς καὶ φιλανθρώπους καρδίας τὴν πρὸς τὰ ζῶα στοργὴν καὶ περιποίησιν, καθότι δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι οἱ ἀναγνώσταί μου ἔχουσιν αἰείποτε ὑπ' ὄψιν καὶ πραγματοποιοῦσι τὸ Γραφικὸν ῥήτόν: «Ἀνὴρ ἀγαθὸς οἰκτεῖρει ψυχὰς ζώων.»

Ὡραῖον χωρίον τὸ Hallein! Δύναται τις νὰ φαντασθῇ αὐτὸ ἐπικαθήμενον χαριέντως ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὀχλῶν τοῦ ἀνά μέσον αὐτοῦ ἡρέμα ῥέοντος ποταμοῦ, καὶ ἐσοπτριζόμενον φιλαρέσκως ἐν αὐτῷ. Ἐνταῦθα ἐφοδιασθέντες διὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἐγγράφου ἀδείας τῆς Ἀρχῆς, καὶ ἐπιβάντες ἰδιορρόθμου ἐλαφροτάτου ὀχήματος συραμένου ὑπὸ δύο πελωρίων Οὐγγρικῶν ἵππων, ἐκινήσαμεν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἀλατωρυχείων τοῦ Döhlenberg.

Τὸ κεντρικὸν Κατάστημα, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου γίνεται ἡ ἐξέλιξις εἰς τὰ ἀλατωρυχεῖα ταῦτα, ἀνεγείρεται ἐν τῷ κέντρῳ ἐκτεταμένου ὄροπεδίου, ὅπερ ἀποτελεῖ ἡ πλησιόθεν τοῦ χωρίου τούτου διερχομένη σειρὰ τῶν Ἀλπεων, ἡ διαχωρίζουσα τὴν Αὐστρίαν ἀπὸ τῆς Βαυαρίας. Ἐμέλλομεν λοιπὸν νὰ ἀναβῶμεν ἐγκαρσίως ὅλον τὸ ὕψος τοῦ ὄρους τούτου, καὶ, τὸ παραδοξώτερον, ν' ἀναρρίχῃθωμεν καθ' ὅλην τὴν ἀνάστη ταύτην ὁδὸν ἐφ' ἀμάξης· τοσούτω δὲ καθέτως ἐπροχωροῦμεν συνεχῶς, ὥστε οἱ εἰς τὰ ἐμπροσθεν τοῦ ὀχήματος κατέβαλον ἄρκετὰς προσπάθειας ἵνα μὴ πέσωσιν ἐπὶ τῶν εἰς τὰ ὀπισθεν καθήμενων.

Ἡ ἐπίπονος αὕτη (κυρίως διὰ τοὺς ἵππους) ὁδοιπορία διήρκεσεν ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν, μετὰ τὸ τέρμα τῆς ὁποίας ἐβαδίζομεν χαλαπάζοντες ἐπὶ τοῦ εὐρέος καὶ γλαυροῦ ὄροπεδίου. Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὸ παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἀλατωρυχείου καὶ εἰς λίαν ἀποπτόν θέσιν ἐγγεγερμένον κόρυφον Κατάστημα τῆς Κυβερνήσεως, ὅπου ἔπρεπε ν' ἀναμείνωμεν μετὰ τῶν λοιπῶν περιηγητῶν τὴν ἀδειαν τῆς ἐπισκέψεως. Μετ' ὀλίγον ἡ ἀδεία αὕτη ἐχορηγήθη ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ ἐπὶ πληρωρῇ ἐλαχίστου ποσοῦ, πρῶτισμένον πρὸς διατροφὴν τῶν οἰκογενειῶν τῶν τυχόν ἀπονησκότων ἐργατῶν ἐν τοῖς ἀλατωρυχείοις, εἴτε τῶν ἀπομάχων.

Καὶ πρῶτον ὑπεχρεώθημεν νὰ ἀποδυθῶμεν τὰ ἐξωτερικὰ ἐνδύματα καὶ τοὺς πέλους ἡμῶν, καὶ νὰ ἐνδυθῶμεν χιτῶνας καὶ περικελίδας ἐκ λευκοῦ χονδρουφάσματος (καναβάτσου). Ἀφοῦ δὲ περιεβλήθημεν τὰ σουδάρια ἐκεῖνα, ἐκαλύψαμεν τὴν κεφαλὴν μὲ λευκὰ πιλίδια, παρυφασμένα διὰ κιτρίνων σειραδίων, περιεώσθημεν μὲ εἶδος δερματίνης ὀπισθοποδιάς, καὶ ὠπλισάμεν τὴν δεξιὰν χεῖρα διὰ τεράστιου χειροκτίου ἐκ παχυτάτου δέρματος. Φαντασθῆτε ὅποιος ἀσβεστός γέλως διηγέρθη τότε μετὰ τῶν συνοδοιπόρων, ὁσάκις ἕκαστος ἠτένιζε πρὸς τὸν γελοῖον μετασχηματισμὸν τοῦ ἑτέρου, κατ' οὐδὲν ὑπολειπόμενον τῶν καρναβαλικῶν μεταμφιεσμῶν.

Δύο ἐκ τῶν ἐργατῶν τοῦ Καταστήματος, κρατοῦντες ἕκαστος μέγαν καὶ πολύφωτον φανὸν, παρέλαβον τὴν μικρὰν ἡμῶν συνόδιαν καὶ ὠδήγησαν αὐτὴν πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ ἀλατωρυχείου, κειμένην κάτωθεν τοῦ Καταστήματος. Ἐννοεῖται πόσον αἱ καρδίαι ἡμῶν ἐπάλλον ὑπὸ περιεργείας καὶ φόβου, ὅταν ἐπατήσαμεν τὴν φλιάν τοῦ ζοφεροῦ σπηλαίου, εἰς ὃ ἐμέλλομεν νὰ εἰσεέλθωμεν. Ἀμα εἰσελθόντων ἡμῶν εἰς σκοτεινὸν τινα προθάλαμον, ἐκλείσθη ἐπιμελῶς ἡ θύρα, καὶ πάραυτα οἱ ὁδηγοὶ ἔταξαν κατὰ σειρὰν τὴν μικρὰν ἡμῶν στρατιὰν ὡς εἰς στρατιωτικὴν ἐπιθεώρησιν, ἐγχειρήσαντες ἐνὶ ἐκάστῳ ἐλαφρὸν ἀνημμένον κηροπήγιον, ὅπερ ὀφείλομεν νὰ κρατῶμεν μετὰ τῆς αὐτῆς προσοχῆς, μεθ' ἧς ὁ στρατιώτης διαχειρίζεται τὸ ὄπλον αὐτοῦ ἐν ὥρᾳ μάχης.

Καὶ ὁ μὲν εἰς τῶν ὁδηγῶν ἐτέθη ὡς ἀρχιστράτηγος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ τάγματος, ἐνῷ ὁ ἕτερος παρηκολούθει ὀπισθεν ὡς οὐραγός, κρατοῦντες ἀμφοτέροι τοὺς ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτῶν δι' ἀρπάγης πρόσρημοσμένους φανούς. Οὕτω τακτοποιηθέντες ἐκινήσαμεν,

βαδίσαντες ἐπὶ ὁλόκληρον τέταρτον τῆς ὥρας ὁδὸν στενὴν, ὅσῳ νὰ διέλθῃ εἰς μόνον ἄνθρωπος, καὶ τὴν ὁποίαν δύναται ν' ἀναπαρστήσῃ ἐπιτυχῶς κατὰ διάνοιαν ὅστις ἐξ ὑμῶν συνέπεσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἐν Χάσκιοι ἁγίασμα τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς. Ὁ διάδρομος οὗτος, τοῦ ὁποίου ἡ ὁροφὴ καὶ τὰ ἐκατέρωθεν πλάγια μόλις ἀπεῖχον μίαν σπιθαμὴν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν, προεκτείνεται εἰς μῆκος 700 ὀργυιῶν, καὶ εἶναι ἐσκαμμένος ἐξ ὁλοκλήρου διὰ τοῦ πρώτου στρώματος τοῦ ὄρους, ὅπερ σύγκαιται ἐξ ἀπλοῦ χύματος. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ ἐνδεχομένης καταπτώσεως, τὸ σκαφὲν τοῦτο χῶμα κρατεῖται ὑπὸ παχέων δοκῶν, εὐσυμμέτρως καὶ πυκνῶς προσηρμοσμένων κατὰ τὴν ὁροφὴν καὶ τὰ πλάγια τῆς ἐπιμήκους ταύτης ὑποβρυχίου ὁδοῦ.

Φρίκη καταλαμβάνει τὸν περιηγητὴν, βλέποντα τινὰς τῶν παχυτάτων τούτων δοκῶν ὑποκυψάσας ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ χύματος καὶ διαβράγείσας εἰς πολλὰ μέρη. Τοῦλάχιστον ἐγὼ, διερχόμενος τὴν σκοτεινὴν καὶ στενοτάτην ἐκείνην ὁδὸν, ἔτρεμον ἀναλογιζόμενος ὅποιον τραγικὸν τέλος θὰ ὑφίστατο ἅπανα ἡ συνοδία ἡμῶν, ἀνὲκ συμπτώσεως ὑπέκυπτον ὁλοσχερῶς ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ χύματος καὶ συνετρίβοντο δύο τῶν ἐμπροσθεν καὶ ὀπισθεν ἡμῶν δοκῶν, καὶ οὕτως ἐκλειόμεθα ζωντανοὶ ἐντὸς τοῦ τρομεροῦ ἐκείνου τάφου. Καὶ ὅμως ἡ πολύτιμος ἐλπίς ἔρχεται εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἄγγελος παρηγορίας εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ διασκεδάζει ἀπὸ τοῦ νοῦς αὐτοῦ τὰς τρομερὰς ταύτας ιδέας· ἀνευ τῆς ἐλπίδος, οὔτε βῆμα δύναται νὰ προχωρήσῃ ὁ ἄνθρωπος, καὶ μάλιστα εἰς τοιαῦτα ἐπικίνδυνα μέρη.

Τὸ τέταρτον, τὸ ὅποιον διήλθομεν ἐν ὀρησκειτικῇ σιγῇ ἐν τῇ στενῇ καὶ τεθλιμμένῃ ἐκείνῃ ὁδῷ, ἐφάνη εἰς ἡμᾶς μακρὸν ὡς μία ἡμέρα. Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς εὐρύχωρον θάλαμον, ἔχοντα πέριξ αὐτοῦ ἀρκετὰς ἐξόδους, παρεμφερεῖς πρὸς ἐκείνην, δι' ἧς εἰσῆλθομεν εἰς αὐτόν, καὶ ἐκάστη τῶν ὁποίων κλείεται ὑπὸ παχείας θύρας. Πρὸς τὰ δεξιὰ ἡμῶν παρουσιάσθη στενὸν χάσμα, λίαν ἐπικλινές, σκοτεινὸν καὶ βαρυσπῆδες, διὰ τοῦ ὁποίου γίνε-ται ἡ μετάβασις εἰς τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ περιηγητοῦ προεκτεινόμενον στρώμα τοῦ ὄρους. Ὅταν μᾶς ἐπληροφόρησαν, ὅτι ἐμέλλομεν σχεδὸν νὰ κρημνισθῶμεν διὰ τοῦ βαράθρου ἐκείνου, τοῦ ἔχοντος μῆκος διακοσίων ὀργυιῶν καὶ ὄντος στενοτέρου τῆς μέχρι τοῦδε διανυθείσης ὁδοῦ, ἀκούσιος τρόμος κατέλαβε καὶ

τοὺς γενναιοτέρους ἐξ ἡμῶν· ἀλλ' ὠφείλομεν νὰ ὑπακούσωμεν, διότι οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι.

Εἶπομεν ὅτι τὸ κάθετον διάστημα, τὸ ὅποιον ἐμέλλομεν νὰ διατρέξωμεν κρημνιζόμενοι, προεξτείνεται εἰς μῆκος 200 ὀργυιῶν· στερεὰ σανίς, καταλλήλως διευθετημένη καὶ λειοτάτη, φέρει ἀπὸ τῆς ὀπῆς μέχρι τοῦ ἐδάφους τοῦ δευτέρου διαμερίσματος, εἰς δ' ἐπρόκειτο νὰ κατέλθωμεν· παχεῖα δὲ κάλως (παλαμάρι), προσδεδεμένη στερεῶς ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀνοίγματος μέχρι τοῦ πυθμένος, χρησιμεύει ὡς κιγκλὶς πρὸς ὑποβάστασιν τῶν ὀλισθαίνόντων, ἢ μᾶλλον κρημνιζομένων περιηγητῶν, διὰ τῆς ἐπικλινούσης ἐκείνης σανίδος.

Καὶ πρῶτον ἐτακτοποιήθη ἱππεύσας ἐπὶ τῆς σανίδος ὁ προπορευόμενος ἐκ τῶν ὁδηγῶν, ὀπισθεν τοῦ ὁποίου ἐτάχθησαν οἱ ἡμίσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας συνοδίας, φροντίζοντες νὰ ἔχωσι τὸ σῶμα ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον κεκλιμένον πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ κρατοῦντες διὰ τῆς δεξιᾶς τὸν κάλων, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τὰ κρηπήγιά των. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀρκετὰ ἀκροσφαλοῦς γυμνάσματος τούτου, εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ἐκτελέσωσι τὴν παράδοξον ἐκείνην εἰς Ἀδοῦ κάθοδόν των ἐδόθησαν αἱ αὐστηρότεραι παραγγέλαι νὰ κρατῶσι τοὺς μὲν πόδας προτεταμένους καὶ ἐπιμελῶς προσκεκολλημένους, τὴν δὲ κεφαλὴν ὅσον ἔνεστι κεκλιμένην πρὸς τὰ ὀπίσω, καθότι διὰ τὸ λίαν στενὸν τοῦ ὀρύγματος ἦτο φόβος μὴ ἡ ἐλαχίστη μετατόπισις προξενήσῃ εἰς τι μέρος τοῦ σώματος λίαν ὀδυνηρὰν προστριβὴν, ὡς συνέβη πρὸ χρόνων εἰς τινὰς Κυρίας, διότι εὕρισκοντο καὶ Κυρίαι ριψοκίνδυνοι, ἀποφασίζουσαι νὰ ἐπισκεφθῶσι τὰ ἀνήλια ἐκεῖνα σπλάγχνα τῆς γῆς.

Δοθέντος τοῦ συνθήματος, ὁ ὁδηγὸς ἐξετέλεσε τὴν πρὸς τὰ πρῶτω κίνησιν, ἀφήσας τὸ σῶμα ἐλεύθερον ἐπὶ τοῦ κεκλιμένου ἐκείνου ἐπιπέδου· ἐν ῥιπῇ δὲ ὀφθαλμοῦ ἅπαντες οἱ ὀπισθεν αὐτοῦ συγκρατούμενοι ἤρχισαν νὰ ὀλισθαίνωσι μεθ' ὀρμῆς ἀκατασθέντος, φθάσαντες ἐν διαστήματι μόλις δύο λεπτῶν εἰς τὸν πυθμένα τῆς παραδόξου ταύτης καταβόρας. Ὡσαύτῃ δὲ ἦν ἡ ὀρμὴ τῆς προσωθήσεως, ὥστε ἡσανόμεθα τὴν ὥς ἐκ τῆς τριβῆς θερμότητά τῆς δεξιᾶς ἡμῶν, μεθ' ὅλον τὸ πάχος τοῦ χειροκτίου. Μετ' ὀλίγον κατεκυλίσθησαν διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ καὶ οἱ ὑπολειφθέντες τῆς συνοδίας ἡμῶν, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἐτέρου τῶν

ἐργατῶν· καὶ ἡμεῖς μὲν κάτωθεν ἐβλέπομεν αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ βάθους ἐκείνου σκότους ἐπερχομένους ὡς ταχυπετῆ φωτεινὰ μετέωρα, οὗτοι δὲ, καθόσον ἐπληροῖαζον εἰς τὸ τέρμα τῆς καθόδου, διέκρινον ἡμᾶς κάτω ὡς λευκοὺς πυρφόρους δαίμονας.

Συνενωθέντες καὶ αὖθις καὶ παραταχθέντες κατὰ στίχον, ἐξηκολουθήσαμεν νὰ πορευώμεθα εἰς ἕτερον διάδρομον, ἀπαράλλακτον τῷ ἀνωτέρῳ, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι ἡ στενὴ ἡμῶν ὁδὸς ἦν λελαξευμένη ἀναμέσον βράχων. Ἀδύνατον νὰ μὴ ἐκπλαγῇ τις ἐπὶ τῇ πανσοφίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, κατορθώσαντος νὰ διατρύψῃ εἰς τοιαῦτα βάθη καὶ ἐν τοῖς μυχοῖς τῆς μητρὸς Γῆς πυκνότατα στρώματα γρανίτου, καὶ νὰ κατασκευάσῃ ἐν αὐτοῖς ὁμαλιωτάτην ὁδόν, καὶ τοῦτο ἐπὶ διάστημα προεκτεινόμενον εἰς πλείους τῶν 800 ὀργυιῶν! Σημειωτέον δὲ, ὅτι οὐδαμοῦ τῶν σενῶν τούτων διαδρόμων ἡσθάνθημεν πνιγρὸν τὸν περὶ ἡμᾶς ἀέρα ἢ δύσπνοιάν τινα, ἀλλὰ μάλιστα πανταχοῦ ἀπηντῶμεν εὐάρεστον δρόσον καὶ ἐλευθέραν κυκλοφορίαν τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ δευτέρου διαδρόμου τούτου, διωλισθήσαμεν καὶ αὖθις δι' ἑτέρας καταβόθρας, ἐν ᾗ ἐτηρήθησαν αἱ αὐταὶ προφυλάξεις, αἵτι καὶ ἐν τῇ προηγηθείσῃ· ἐκ τρίτου δὲ ἡρχήσαμεν νὰ βαδίζωμεν τὴν ἀτελεύτητον στενωπὸν χιλίων ὀργυιῶν. Κατὰ τὸ λέγειν τῶν ὁδηγῶν, εὐρισκόμεθα τότε πλεον ὑπὸ τὸ ἔδαφος τῆς Βαυαρίας καὶ εἰς βάθος τετρακισχιλίων ποδῶν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, ὅθεν κατήλθομεν. Τούντεῦθεν ἡ παρ' ἡμῶν διανυομένη ὁδὸς ἦν ἐσκαμμένη ἀναμέσον τῶν βράχων τοῦ ἁλάτος, οἵτινες οὐδὲν ἕτερον εἰσὶν ἢ εἶδος μαλακῶν γρανιτῶν. Φθάσαντες εἰς τὸ πέρας τῆς μακρᾶς ταύτης ὁδοῦ, κατήλθομεν εἰς τρίτην καταβόθραν, εἰς τὸν πυθμένα τῆς ὁποίας ἐπεδείχθη ἡμῖν μικρὰ αἶθουσα, χρησιμεύουσα ὡς κομφότατον ὑποχθόνιον Μουσεῖον. Ἐν αὐτῷ ἐθαυμάσαμεν διαφόρους περιέργους κρυσταλλώσεις καὶ ἄλλα ὀρυκτὰ κεχρωματισμένα, ὅσα ἀπαντῶνται κατὰ τὰς ἀνίσκαφάς· πρὸς τούτοις εἶδομεν καὶ σητόβρωτά τινα ἀρχαῖα ξύλινα ἐργαλεῖα τῆς ἐποχῆς τῶν Ἰωμαίων, οἵτινες κατὰ πᾶσαν πιθανότητὰ ἐξεμεταλλεύοντο τὰς ἀλυκὰς τῶν ὀρέων τούτων. Διάφορα δὲ ἀγάλματα ἐκ γρανίτου καὶ ἁλάτος, παριστῶντα τὸν αὐτοκράτορα μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ ἑτέρας ἐπισημότητας, ἐκόσμουσαν τοὺς τοίχους τοῦ Μουσείου τούτου. Πού ἐφθασε τῶνόντι

ἡ φιλοκαλία τῶν Εὐρωπαίων! εἰς τὰ ἀνήλια καὶ ἀτέρμονα ἐκεῖνα βάθη ἀνεγείρουν Μουσεῖα, ὅπως παρέχῃσι τέρψιν καὶ ἀνάπαυλάν εἰς τοὺς πορευομένους ἐν σκότει καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου!

Καταβάντες ἐλικοειδῇ μικρὰν κλίμακα, ὅπισθεν τοῦ Μουσείου προεκτεινομένην, καὶ στραφέντες περὶ καμπὴν τινα, ἐφθάσαμεν εἰς μέρος, ὅπου τὸ λαμπρότερον τῶν θαμάτων ἐπληξε τοὺς ἐκθαμβοὺς ἡμῶν ὀφθαλμούς. Εὐρεῖα κυκλοτερὴς λίμνη ἀλατούχου ὕδατος ἐξετείνεται πρὸ ἡμῶν, περὶ δὲ τὴν περιφέρειαν τῶν ὄχθων αὐτῆς ἦσαν ἀνηρτημένοι ἐπὶ πασσάλων ἀπειράριθμοι λυχνίσκοι, ἢ λάμπες τῶν ὁποίων, ἀντανακλωμένη ἐπὶ τοῦ κοιμωμένου ὕδατος τῆς ὑποχθονίου ἐκείνης λίμνης, παρίστα τὸ ἀλησιμόνητον θέαμα ἐκπληκτικῆς φωταψίας. Τί ἡσθάνθημεν κατὰ τὴν στιγμήν, καθ' ἣν τὸ παράδοξον ἐκεῖνο καὶ ἀπρόοπτον φαινόμενον ἐπληξε τὰς ἡμετέρας αἰσθήσεις, ἀδυνατῶ νὰ περιγράψω. Τὸ κατ' ἐμὲ, ἐνόμισα ὅτι μετηνέχθη ὡς διὰ μαγικῆς ράβδου εἰς τὰς μυστηριώδεις ἐκείνας ὑποβρυχίους ἀκτὰς, ὧν αἱ περιγραφαὶ πληροῦσι τὰς σελίδας τοῦ Σεβὰχ Θαλασσινοῦ καὶ τοῦ Μοντεχρίστου!

Μόλις οἱ ἐκ τοῦ ἀπλέτου ἐκείνου καὶ οἰοεὶ μυστηριώδους φωτὸς θαμβηθέντες ὀφθαλμοὶ ἡμῶν ἤρχησαν νὰ ἐξοικειῶνται πρὸς αὐτὸ, καὶ διεκρίναμεν ἐνώπιον ἡμῶν εὐρεῖαν καὶ κομφὴν σχεδίαν διὰ μηχανισμοῦ κινουμένην ἐπὶ τῶν νεκρῶν ἐκείνων ὕδατων· ἐπιβιβάσθέντες δὲ εἰς αὐτήν, διεπλεύσαμεν τὴν νέαν ταύτην Ἀχερουσίαν λίμνην, καὶ μετ' ὀλίγον διεξεπεραιώθημεν εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην, μὴ παύοντες τοῦ νὰ θαυμάζωμεν τὴν ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν προεκτεινομένην λειοτάτην καὶ ἐκτεταμένην ὀροφὴν, τὴν ἐξ ἀλατούχου γρανίτου συγκειμένην, ὡς διὰ θαύματος δὲ ἱσταμένην ἀνευ ὑποστηρίγματος.

Καὶ τίνι τρόπῳ νομίζετε ὅτι ἐσχηματίσθη ἡ τεχνητὴ ἐκείνη λίμνη; Ἀποῦ κατασκευάσθησαν οἱ τεχνητοὶ διάδρομοι, τοὺς ὁποίους διετρέξαμεν, ἡνοιξαν περίξ τῆς λίμνης ταύτης πλείστας εὐρείας ὁπὰς, καὶ διωχέτευσαν δι' αὐτῶν τὸ ὕδωρ τῶν σπλάγχνων τῆς γῆς, ὅπερ ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατέφαγε καὶ ἀνέλυσε τοὺς γρανίτας ἐκείνους τοὺς ἀλατώδεις· τὸ δὲ λοιπὸν συνεπλήρωσεν ἡ ἀδάμαστος ἐπιμονή, ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ τέχνη τοῦ μεγάλουργοῦ ἀνθρώπου. Ὡστε ἡ λίμνη αὕτη δύναται εὐλόγως πάνυ νὰ συγκатаριθμηθῇ μετὰ τῶν ἐξαισίων τερατουργημάτων τῆς νέας ἐποχῆς.

Μετά τὸν πλοῦν τῆς εὐρείας ταύτης λίμνης, ἐβαδίσαμεν ἐφ' ἱκανὸν ἀκολουθοῦντες πλείστους λαβυρινθώδεις διαδρόμους, κατερχόμενοι ὅλον ἐν ἀνεπαισθήτως εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ λαμβάνοντες τὴν ὑπὸ τὸ Αὐστριακὸν ἔδαφος διεύθυνσιν. Ἐῖτα δὲ ἐστήμεν ἐνώπιον ἐπιμήκους τινὸς σανίδος ἐπὶ τροχιῶν στηριζομένης, ἐπὶ τῆς ὁποίας παρηγγέλθημεν νὰ ἱππεύσωμεν πάντες, ἐμπροσθεν καὶ ὀπισθεν ἡμῶν ἔχοντες τοὺς ὁδηγούς. Δοθέντος δὲ τοῦ σημείου, ἤρξάμεθα νὰ τρέχωμεν μὲ ταχύτητα σιδηροδρομικῆς ἀμάξης, διερχόμενοι στενοτάτους διαύλους, ἀναμέσον τῶν ὁποίων διεκρίνομεν εἰς τὸ φῶς τῶν λυχνιῶν ἡμῶν θαλαμίσκους τινὰς ὡς σταθμούς.

Ἡ παράδοξος ὁδοιπορία αὕτη διήρκεσεν ἡμίσειαν περίπου ὥραν, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὁποίας ἐξηκολουθοῦμεν νὰ προχωρῶμεν μετ' ὅλον ἐν αὐξούσης ταχύτητος, καθότι τὸ μὲν ὄχημα ἡμῶν διωλίσθαιεν ἐπὶ εἰδους ξυλοσιδηροδρόμου, οὕτως εἰπεῖν, ἡ δὲ ὁδὸς ἦν ἐλαφρῶς κεκλιμένη ὥστε ὁ σύρων τοσοῦτο βάρος ἐργάτης οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἡσθάνετο ἐνόχλησιν. Περὶ τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ ἐστάθημεν ἐπὶ τινος στιγμῆς, καὶ ὁ ὁδηγὸς κατέστησεν ἡμᾶς προσεκτικούς εἰς τὰ ἐμπροσθεν· τότε ἐγερθέντες μικρὸν, εἶδομεν διαλάμποντα εἰς τὰ ἀτέρμονα ἐκεῖνα βασίλεια τοῦ σκότους ὑποκύανον ἀστέρα, ὅμοιον πρὸς τὸν τῆς Ἀφροδίτης. Τί νομίζετε νὰ ἦτο τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο, τὸ λίαν παράδοxon καὶ ἐν ταῦτῳ ὡραῖον; Ἦτο ἡ θύρα, ἀφ' ἧς ἐμέλλομεν νὰ ἐξέλθωμεν, ἥτις ἀπεῖχεν ἀφ' ἡμῶν πλείστα ὅσα μίλια, καὶ διὰ τῆς ὁποίας διεφαίνετο οὕτως ἰσχυρῶς ἡ λάμψις τοῦ ἡλίου.

Ἀδυνατῶ νὰ σᾶς παραστήσω τὴν χαρὰν καὶ τὸ αἶσθημα τῆς συγκινήσεως, ἅτινα κατέλαβον τὰς ψυχὰς ἡμῶν, ὅτε, μετὰ τὴν πεντάωρον ἐκείνην διαμονὴν εἰς τὰ βασίλεια τοῦ σκότους καὶ ἐντὸς τῶν ἀγρίων κευθμῶνων τοῦ Ἄδου, ἐξηρχόμεθα εἰς τὸ γλυκύτατον φῶς τῆς ἡμέρας. Πρέπει νὰ παραμείνη τις ἐφ' ἱκανὸν ἐντὸς τοιούτων ὑπογείων λαβυρινθῶν, ὥστε κατὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ νὰ αἰσθανθῇ πόσον ἀπαράμιλλον κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τερψιθυμον εἶναι τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, τὸ ὅποιον ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν, καθὼ ἐξοικειωθέντες μετ' αὐτοῦ.

Τινὲς τῶν συνοδοιπόρων μου Γερμανῶν σπουδαστῶν ἤρξαντο μετ' ἀκατασχέτου ἐνθουσιασμοῦ νὰ χαιρετίζωσι τὸ ἡλιακὸν φῶς,

ψάλλοντες τὸν πρὸς αὐτὸ ὕμνον τοῦ πρώτου χοροῦ τῆς τοῦ Σοφοκλέους Ἀντιγόνης.

Ἄκτις ἀελλοιο, κάλλιτον. . . φάνεν
τῶν προτέρων φάος.
ἐφάνθη ποτ' ὡ χρυσίας ἀμέρας βλέφαρον!

Καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦτον συνεμερίσθησαν καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ξένων συνοδοιπόρων, καθὼ ἐντριβεῖς περὶ τὴν προγονικὴν ἡμῶν Μοῦσαν, καὶ συνέψαλον ἐπαναλαμβάνοντες τὰς στροφὰς τοῦ ὠραίου τούτου χορικοῦ τεμαχίου. Ἐγὼ δὲ καὶ ὁ συνοδεύων με ὁμογενῆς φοιτητῆς διετελοῦμεν ἐνεοί, τὸ μὲν ὑπὸ τῆς ζωνῆς ἐπενεργείας καὶ ἐντυπώσεως τοῦ λαμπροῦ φωτός τῆς ἡμέρας, τὸ ὅποιον μᾶς ἐφαίνετο πολὺ διαφορετικώτερον παρ' ὅ,τι καθημέραν ἐβλέπομεν αὐτὸ, τὸ δὲ ὑπὸ ἀπλέτου συγκινήσεως, ἀκούοντες ξένα χεῖλη ἐν ξένῃ χώρᾳ προφέροντα μετὰ σεβασμοῦ τὰ χρυσὰ ἔπη τῶν ἀθανάτων ἡμῶν προγόνων, τὰ ὅποια ἡμεῖς ἀσυγγνώστως ὀλιγωροῦμεν, ἀρεσκόμενοι οἱ πλείστοι εἰς τὸ νὰ πιθηκίζωμεν ξένης φαντασίας ξένα καὶ ἄθλια ἀποκυήματα.

I. M. ΡΑΠΤΑΡΧΗΣ.

ΑΙ ΘΑΛΑΣΣΙΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ.

Α.

Ο Κ Α Μ Α Ξ.

«Ὁ κατέναντι τῆς Γροιλανδίας ἀφικνούμενος ναυτικός (λέγει μετ' ἀφελείας ὁ Ἰωάννης Ῥόσς) οὐδόλως ἐνθύνεται εἰς τῆς γῆς ταύτης τὴν θέαν.» Δέν μοι φαίνεται ἄπαρον. Ἡ σπιλάς αὕτη ἔχει ὄψιν στυγνὴν, καὶ ὁ μέλας καὶ ἀπόκρημνος γρανίτης δὲν δύναται οὐδὲ τὰς χιόνας νὰ κρατήσῃ· εἰς πάντα τ' ἄλλα μέρη βλέπεις πάγους, οὐδαμοῦ δὲ φυτά. Ἡ ἔρημος αὕτη γῆ, ἥτις ἀποκρύπτει ἡμῖν τὸν πόλον, φαίνεται χώρα λιμοῦ καὶ θανάτου.

Κατὰ τὸ βραχυχρόνιον διάστημα καθ' ὃ τὸ ὕδωρ εἶναι πεπηγός, δύναται τις νὰ ζήσῃ εἰσέτι· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ διαμένει τοιοῦτον ἐννέα μῆνας ἐπὶ δώδεκα. Καθ' ὅλον δὲ τὸν χρόνον τοῦτον, τί ποιητέον; τί νὰ φάγωσιν οἱ ἄνθρωποι; Ἀδύνατος σχεδὸν ὑπάρχει ἡ ζήτησις τροφῆς. Ἡ νύξ διαρκεῖ πολλοὺς μῆνας, ἔστι δ' ὅτε τοσούτῳ εἶναι σκοτεινὴ, ὥστε ὁ Κανε ὑπὸ τῶν κυνῶν αὐτοῦ περιστοιχούμενος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεύρῃ τούτους ἄλλως, εἰμὴ ἐκ τῆς πνοῆς, ἐκ τῆς ὑγρᾶς ἀναπνοῆς αὐτῶν. Κατὰ τὴν μακροχρόνιον ταύτην σκοτίαν ἐν τούτοις, ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης τῆς ἀπογνώσεως καὶ τῆς ἀγωνίας καὶ τῶν ἀδιαβάτων πάγων, δύο πλανῶνται ἐρημίται, οἵτινες ἐκουσίως καὶ ἐπιμόνως ζῶσιν ἐκεῖ, ἐν τῇ φρίκῃ τῆς ἐρημίας. Καὶ ὁ μὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ ἀλιάς ἄρκτος, πλάνης φοβερός ὑπὸ τὸ πλούσιον δέρμα καὶ τὸ πυκνὸν λίπος, δυνάμει τοῦ ὁποῦ διατελεῖ ἐπὶ ἄρκετον ἐνίοτε διάστημα νῆστις. Ὁ δὲ ἕτερος, μορφῇ ἀλλόκοτος, φαίνεται μακρόθεν ὡς τις ἰχθὺς ὀρθὸς ἐπὶ τῆς οὐρᾶς ἰστάμενος, ἰχθὺς κακόσχημος καὶ ἄχαρις, μετὰ μικρῶν καὶ κρεμαμένων πτερυγίων· ὁ ψευδὴς οὗτος ἰχθὺς εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Οἱ δύο ἐρημίται ὁσφραίνονται τὴν παρυσίαν ἀλλήλων καὶ ζητοῦσιν ὁ εἰς τὸν ἕτερον, διψῶντες ἀλ-

λήλων τὸ αἷμα. Καὶ ὅμως ἡ ἄρκτος ἐνίοτε ὑποχωρεῖ, ὑποφεύγει τὴν μάχην, καθότι θεωρεῖ τὸν ἕτερον ἀγριώτερον καὶ πειναλεώτερον.

Ὁ ἄνθρωπος ὁ πεινῶν εἶναι τρομερός. Ἀπλὴν φέρων ἀκανθὰν ἰχθύος διώκει τὸ παμμέγεθες θηρίον· ἀλλ' ἡ ἀπώλεια αὐτοῦ ἠθελεν εἶναι ἄφευκτος, ἐὰν μόνον τὸν φοβερόν τοῦτον σύντροφον εἶχε πρὸς βρῦσιν. Ἐζήσῃ δι' ἐγκλήματος. Τῆς γῆς μὴδὲν γεννώσης, ἐζήτησεν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ, ταύτης κεκλεισμένης οὔσης, εὔρε διὰ τὴν φονεύσῃ μόνῃ τὴν φώκην, διότι εἰς ταύτην ἀπήνησεν συγκεκεντρωμένον τῆς θαλάσσης τὸ λίπος, τὸ ἔλαιον, ἄνευ τοῦ ὁποῦ ἠθελεν ἀποθάνει ἐκ ψύχους μᾶλλον, ἢ ἐκ πείνης.

Ὅνειρον τοῦ Γροιλανδοῦ εἶναι, νὰ μεταβῇ θανὼν εἰς τὴν σελήνην, ὅπου θέλει εὔρει καύσιμον ξυλικὴν, πῦρ καὶ θερμότητα. Ἐνταῦθα πάντων τούτων ἐπέχει τόπον τὸ ἔλαιον. Πίνων αὐτὸ κατὰ κόρον, θερμαίνεται καὶ ἀναψύχεται, καὶ τοῦτο μεγάλην ἀποτελεῖ ἀντίφασιν μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν νυσταλέων ἀμφιβίων, ἅτινα, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κλίμα, δύνανται νὰ διαβιώσωσιν ἄνευ μεγάλων βασάνων. Τὸ γλυκὺ καὶ ἡμέρον ὄμμα τῆς φώκης τὸ δεικνύει. Θρέμμα οὔσα τῆς θαλάσσης, συγγενεὺς πάντοτε πρὸς ταύτην· μένουσιν ἐπ' αὐτῆς πόροι, οἵτινες χρησιμεύουσι πρὸς τὴν προμήθειαν τοῦ ἐξαιρέτου κολυμβητοῦ. Ὅσον δὲ καὶ ἂν φαίνηται βαρεῖα, ἀναβαίνει ἐπιδεξιῶς ἐπὶ τμήματος πάγου, καὶ εὐκόλως μετακομίζεται. Πλήρες δὲν μαλακίων καὶ ἐμφύχων ἀτόμων, τὸ ὕδωρ τρέφει δαψιλῶς τὸν ἰχθὺν πρὸς χρῆσιν τῆς φώκης, ἥτις, ἀφ' οὗ καλῶς κορεσθῇ, ἀποκοιμάται ἐπὶ τοῦ βράχου αὐτῆς, καὶ οὐδὲν τὸν βαθὺν τοῦτον ὕπνον νὰ διακόψῃ ἰσχύει.

Ὅλως ἀντίθετος εἶναι ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου. Φαίνεται ὑπάρχων ἐκεῖ τοῦ Θεοῦ ἄκοντος, κατηραμένος, καὶ τὰ πάντα πολέμια πρὸς αὐτόν· εἰσι. Τὴν εἰκόνα μόνῃ βλέπων τοῦ Ἑσκιμίου, ἀναγινώσκεις τὴν φοβεράν αὐτοῦ μοῖραν ἐν τῷ ἀτενεῖ βλέμματι, ἐν τῷ στυγνῷ καὶ μέλανι αὐτοῦ ὀφθαλμῷ, τῷ σκοτεινῷ ὡς τὴν νύκτα. Ἀπολελιθωμένος φαίνεται ὑπὸ μιᾶς ὀπτασίας, τοῦ συνήθους δηλονότι θεάματος ἀπαισιόμορφου καὶ πενθίμου ἀπείρου. Ἡ φύσις ἐκείνη τοῦ αἰωνίου τρόμου κατεκάλυψε διὰ χαλκίνου προσωπείου τὴν ἰσχυράν αὐτοῦ νόησιν, τὴν ταχεῖαν ἐν τούτοις καὶ ἐφευρετικωτάτην εἰς βίον πλήρη ἀπροόπτων κινδύνων.

Τί ἤθελε πράξει; Ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ἐλίμωττε καὶ τὰ τέκνα ἐκλαυομένηζον· ἡ σύζυγος αὐτοῦ, ἔγκυος ἤδη, ἔτρεμεν ἐπὶ τῆς χιόνης. Ὁ ἀνεμος τοῦ πλόου ἐβρίπτεν ἀπαύστως ἐπ' αὐτῶν τὸν κατακλυσμὸν ἐκείνον τοῦ παγετοῦ, τὸ σμῆνος ἐκείνο τῶν ὀξέων βελῶν, τὰ ὁποῖα νύσσουσι καὶ εἰσδύουσιν εἰς τὰς σάρκας, ἀπηλιθοῦσι τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀποστεροῦσι τοῦτον τῆς φωνῆς καὶ τῆς αἰσθήσεως. Τῆς θαλάσσης ἀποκεκλεισμένης, ἰχθὺς οὐδαμοῦ... Ἀλλ' ὑπῆρχεν ἡ φώκη, καὶ ὅποσοι ἐν τῇ φώκῃ ἰχθὺς, ὅπόσους ἐν τῇ φώκῃ συνεσωρευμένος πλοῦτος ἐλαίου! Ὑπῆρχεν ἐκεῖ, κοιμωμένη, ἀνυπεράσπιστος. Καὶ ἀφυπνισθεῖσα ἔτι, δὲν φεύγει· δύνασαι νὰ τὴν πλησιάσῃς, νὰ τὴν ἐγγίσῃς. Πρέπει νὰ τὴν κτυπήσῃς, εἰς τὴν θέλῃς νὰ φύγῃ· αἱ μικραὶ μάλιστα τὴν ἡλικίαν, καὶ ἂν τὰς ρίψῃς εἰς τὴν θάλασσαν, σὲ ἀκολουθοῦσιν ἐπιμόνως. Ἡ τοιαύτη εὐχέρεια ὤφειλε νὰ θορυβήσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ ἐμπούνη αὐτῷ δισταγμὸν, νὰ πολεμήσῃ τὸν πειρασμὸν· ἀλλὰ τὸ ψυχρὸς ἐνίκησε, καὶ ὁ ἄνθρωπος διεπράξατο τὸν φόνον τοῦτον. Ἐκτοτε ἐπλούτησε, καὶ ἔζησε.

Ἡ σὰρξ τρέφει τοὺς λιμώττοντας. Τὸ ἄφθονον ἔλαιον ζωογονεῖ αὐτούς. Τὰ ὅσα χρησιμεύουσιν εἰς ἀπείρους οἰκιακὰς χρεῖας. Αἱ ἱνες μεταποιοῦνται εἰς σχοινία καὶ δίχτυα. Τὸ δέρμα τῆς φώκης, κοπτόμενον ἐπὶ τοῦ ἀναστήματος τῆς γυναικὸς, καλύπτει αὐτὴν καὶ καταπαύει τὸ ριγὸς τῆς. Τὸ αὐτὸ ὑπάρχει ἐνδυμα δι' ἀμφοτέρους, ἐξαιρουμένης τῆς μικρὸν τι χαμηλῆς ἄκρας, ἣν φέρει ἡ γυνὴ ἐκτεταμένην, καὶ πλὴν μικρὰς τιнос βυρσίνης ταινίας ἐρυθροχρόου, ἣν τίθησι χάριν κομψότητος κύκλωθεν τῆς ἐσθῆτος αὐτῆς, ἵνα ἀρέσῃ τῷ ἀνδρὶ καὶ ἀγαπηθῇ. Ἀλλὰ, ὅπερ ὠφελιμώτερον, διὰ δερμάτων συνεῤῥαμμένων κατεσκεύασαν τὴν ἐλαφρὰν μὲν πλὴν ἰσχυρὰν μηχανήν, ἐφ' ἧς τολμᾷ ὁ ἀτρόμητος οὗτος ἀνὴρ νὰ ἀναβῇ, καὶ τὴν ὁποῖαν λέμβον ὀνομάζει· μικρὸν καὶ ἄθλιον ὄχημα, μακρὸν, λεπτὸν, καὶ μηδὲν βαρύνον. Εἶναι στεγανῶς κεκλεισμένον, ἐκτὸς ὁπῆς τινος, εἰς ἣν ἐμβαίνει ὁ ἐρέτης, σφίγγων τὴν δорὰν περὶ τὴν ζώνην αὐτοῦ. Ὅστις ἤθελεν ἰδεῖ τὴν λέμβον ταύτην, θὰ ἔλεγεν ὅτι ἀφεύκτως μέλλει νὰ ἀνατραπῇ... Πολλοὺ γε καὶ δεῖ! Ὁ ἄνθρωπος τρέχει ὡς βέλος ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἐξαφανίζεται, ἐπιφαίνεται πάλιν, ἐν μέσῳ τῶν δινῶν, τὰς ὁποίας κύκλω ποιοῦσιν οἱ πάγοι μεταξὺ τῶν κυμαίνοντων ὀρέων.

Ἀνθρώπος καὶ λέμβος ἀποτελοῦσιν ἓν καὶ ταῦτό. Τὸ δλον, ἰχθὺς τεχνητός· ἀλλὰ πόσον εἶναι κατώτερος τοῦ ἀληθοῦς! Δὲν ἔχει τὴν «συσκευήν», ἡ δὲ κολυμβητικὴ κύστις, ἡ τὸν ἕτερον στηρίζουσα, καθίστησιν αὐτὸν βαρὺν ἢ ἐλαφρὸν, κατὰ θέλησιν. Δὲν ἔχει τὸ ἔλαιον, ὅπερ, ἐλαφρότερον τοῦ ὕδατος ὄν, ἐπιπλέει πάντοτε εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Δὲν ἔχει δὲ πρὸ πάντων ἐκεῖνο, ὅπερ δίδωσιν εἰς τὸν ἀληθῆ ἰχθὺν τὴν δύναμιν τὴν κινήτικὴν, ἥτοι τὴν ζωηρὰν συστολὴν τῆς σπονδυλικῆς στήλης, διὰ τὴν νὰ κινή ἰσχυρῶς τὴν οὐρὰν καὶ πλήσῃ τὸ ὕδωρ. Μιμείται δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀσθενῶς, τὰ πτερύγια τοῦ ἰχθύος. Αἱ κῶπαι μὴ ἐσφιγμέναι μὲν εἰς τὸ σῶμα, ἀλλὰ κινούμεναι μακρὰν διὰ μακροῦ βραχίονος, εἰσι πολὺ μαλακώτεραι ἐν συγκρίσει, καὶ ταχέως ἀπαυδῶσι. Τίς ταῦτα πάντα ἐπανορθοῖ; Ἡ τρομερὰ ἐνεργητικότης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ ζωηρὸς αὐτοῦ νοῦς, ὅστις ἀστραπηδὸν ἀποφασίζει, ἐξευρίσκει καὶ ἐπινοεῖ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, θεραπεύει ἀπαύστως τοὺς κινδύνους τῆς πλεούσης ἐκείνης δορᾶς, ἥτις μόνῃ ὑπερασπίζεται αὐτὸν κατὰ τοῦ θανάτου.

Πολλάκις δὲν δύναται τις νὰ διέλθῃ, ἀπαντῶν φραγμὸν ἐκ πάγου· τότε δὲ μεταβάλλοντα τὰ τῆς σκηνῆς πρόσωπα. Τὸν ἄνθρωπον ἔφερεν ἡ λέμβος, καὶ ἤδη ἐκεῖνος φέρει ταύτην· αἶρει αὐτὴν ἐπ' ὤμων, διέρχεται τὸν πάγον, ὅστις τρίζει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἐμβαίνει πάλιν εἰς τὸ ὕδωρ ἀπώτερον. Ἐνίοτε ὀρῃ πλέοντα ἔρχονται πρὸς αὐτὸν, παρουσιάζοντα στενοὺς διαδρόμους, οἵτινες ἀνοίγονται καὶ ἔπειτα κλείονται αἰφνης. Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐξαφανισθῇ ἐντὸς αὐτῶν, νὰ ταφῇ ζῶν. Ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν δύναται νὰ ἴδῃ τοὺς δύο κυανωποὺς τοίχους πλησιάζοντας καὶ βαρύνοντας ἐπὶ τῆς λέμβου του, ἐπ' αὐτοῦ, καὶ πιέζοντας αὐτὸν τόσον, ὥστε δύναται νὰ τὸν λεπτύνωσιν ὅσον εἶναι τῆς τριχὸς τὸ πάχος. Μέγα τι πλοῖον ἔπαθε τὸ δυστύχημα τοῦτο· ἐδιχοτομήθη, κατασυντριβείσων ἀμφοτέρων αὐτοῦ τῶν πλευρῶν.

Βεβαιοῦσιν, ὅτι οἱ προπάτορες αὐτῶν ἠλίευσαν τὴν φάλαιναν. Ἦσσαν ἄθλιοι τότε, θερμότερας κατὰ τι οὔσης τῆς γῆς των, ἐπενόουν περισσότερα, εἶχον σίδηρον ἀναμφιβόλως, προερχόμενον ἴσως ἐκ Νορβηγίας ἢ Ἰσλανδίας. Αἱ φάλαιναὶ ὑπῆρξαν πάντοτε ἄφθονοι εἰς τὰ ὕδατα τῆς Γροιλανδίας· μέγα κίνητρον δι' ὅσους τὸ ἔλαιον εἶναι ἡ πρώτη τῶν ἀναγκῶν! Ὁ ἰχθὺς χορηγεῖ αὐτὸ

κατὰ σταγόνας, ἢ φάκη ποταμῶδον, καὶ ἡ φάλαινα ἀφθονώτατα.

Εἰς μόνος ἄνθρωπος, ὁ πρῶτος τῶν ἐπιχειρησάντων τοιοῦτο ἔργον, ἐφθασεν, ἂν καὶ μὴ καλῶς ὠπλισμένος, ἐνῶ ἐδρόντα ἡ θάλασσα ὑπὸ τοὺς πόδας του, ἐν τῷ σκότει, εἰς τοὺς πάγους, κατάρμονος, ἐφθασε, λέγομεν, τὸν κολοσσόν. — ἐκεῖνος, ὅστις οὕτως δὴ ἐθάβρῃσεν εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὴν γενναιότητα αὐτοῦ, εἰς τὴν βάρμην τοῦ βραχίονος, εἰς τὴν ἰσχύϊν τοῦ κτύπου, εἰς τὸ βάρος τοῦ κάμακος. — ἐκεῖνος, ὅστις ἐπίστευσεν, ὅτι ἤθελε διαπεράσει τό τε δέρμα καὶ τὴν σάρκα. — ἐκεῖνος, ὅστις ἐπίστευσεν, ὅτι ἐν τῇ φοβερᾷ ἀφυπνήσει αὐτοῦ, ἐν τῇ θυέλλῃ, ἣν ὁ τραυματίας ἐξεγείρει διὰ τῶν ἀλμάτων καὶ τῶν διὰ τῆς οὐρᾶς κτύπων, δὲν ἐμελλε νὰ συγκαταβυθισθῇ μετ' αὐτοῦ. Πρὸς ἐπίμετρον δὲ τόλμης, προσέθετε κάλων εἰς τὸν κάμακα διὰ νὰ καταδιώξῃ τὴν λείαν του, κατεφρόνει τὸν φρικαλέον τιναγμόν, μηδαμῶς ἀναλογιζόμενος, ὅτι τὸ ζῶον ἠδύνατο νὰ κατέλθῃ ἀποτόμως, νὰ φύγῃ εἰς τὸν βυθόν!

Ἐπάρχει καὶ ἕτερός τις κίνδυνος, ὅπως ἀλλοῖος· ἀντὶ δηλαδὴ τῆς φαλαίνης, ἀπαντᾷ τις τὸν πολέμιον ταύτης, τὸν τρόμον τῆς θαλάσσης, τὸν φυσητῆρα (eachalot). Ὁ λεγόμενος φυσητῆρ δὲν εἶναι κῆτος μέγα· μόλις ἔχει 60—80 ποδῶν μήκος· ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ μόνη ἀποτελεῖ ἐν τούτοις τὸ τρίτον τοῦ σώματος, 20—25 πόδας. Εἰς τὴν συνάντησιν λοιπὸν ταύτην, ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀλιέως ἐστὶν ἀφευκτος· αὐτὸς καθίσταται ἰχθὺς ἤδη, γινόμενος τοῦ τέρατος βορά. Ὁ φυσητῆρ ἔχει 48 παμμεγέθεις ὀδόντας καὶ φοβεράς σιαγόνas, καὶ δύναται τὰ πάντα νὰ καταβροχθίσῃ, ἀνθρωπὸν τε καὶ λέμβον. Φαίνεται αἰμοδιψής εἰς τὸ ἐπακρον· ἡ τετυφλωμένη αὐτοῦ λύσσα καταπτοεῖ ἀπαξάπαντα τὰ κῆτη, καὶ φύγουσι ταῦτα μυκώμενα, ἐξοκέλλουσιν εἰς τὰς παραλίας, κρύπτονται εἰς τὴν ἄμμον ἢ εἰς τὴν ἰλύν. Καὶ νεκρὸς ἐτι, ἐμπνέει αὐτοῖς τρόμον· δὲν τολμᾷσι τὸ πτώμα αὐτοῦ νὰ πλησιάσωσι. Τοῦ φυσητῆρος τὸ ἀγριώτερον εἶδος εἶναι ὁ λεγόμενος ὄρυξ (orque), τὸν ὅποιον τόσῳ ἐφοβοῦντο οἱ Ἰσλανδοί, ὥστε εὕρισκόμενοι εἰς τὴν θάλασσαν δὲν ἐτόλμων νὰ ἐκφωνήσωσι τὸ ὄνομά του, ἐκ φόβου μὴ ἐμφανισθῇ μετὰ μικρὸν ἀκούσας αὐτό. Ἐπίστευον τούναντίον οἱ Ἰσλανδοί, ὅτι εἰδός τι φαλαίνης (jubarte) ἠγάπα αὐτοὺς καὶ ἐπροστάτευε, καὶ προῦχάλει τὸ κῆτος ὅπως σώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ κινδύνου.

Κατὰ τινας, οἱ πρῶτοι, οἵτινες κατεφρόνησαν τοιοῦτον τρομερὸν κίνδυνον, ἦσαν ἐξ ἅπαντος ἀνόητοι, θερμοκέφαλοι ἢ «ἐξημμένοι τὴν κεφαλὴν.» Ἦσαν δὲ οὗτοι, κατ' αὐτοὺς, οἱ Οὐάσκωνες, οἵτινες, διαπρέποντες καὶ κατὰ τὸν δρόμον, καὶ κατὰ τὴν ἀλείαν, καὶ κατὰ τὴν θηρευτικὴν, διέτρεχον τὴν ἰδιοτροπὸν αὐτῶν θάλασσαν, τὸν κόλπον ἢ τὴν καταβόθραν τῆς Οὐάσκονίας· ἐκεῖ ἠλίευσον τὸν θύννον. Εἶδον περιπολοῦσαν τὴν φάλαιναν, καὶ μετ' ὀλίγον, ὡς τρέχουσι λυσσωδῶς εἰς τοὺς κρημνοὺς καὶ τοὺς ἐλώδεις τόπους κατόπιν τοῦ αἰγάγρου, ἤρξαντο διατρέχειν τὰς ἀβύσσους καὶ ἐν γένει τὰ φρικαλεώτερα μέρη. Τὸ μέγα καὶ πολὺ τοῦτο θήραμα κατεδίωξαν ἐπιμόνως, λυσσωδῶς, ἐλκυόμενοι ἔκ τε τοῦ μεγέθους, τῆς πιθανῆς ἐπιτυχίας καὶ τοῦ κινδύνου, ὀλιγωροῦντες περὶ τοῦ μέρους ὅπου ἤθελε παρασύρει αὐτούς. Ἀνεπαισθήτως ἐβαῖνον πρὸς τὸν πόλον. Ἐκεῖ, ὁ δυστυχὴς κολοσσὸς ἐπίστευεν ὅτι ἐλυτρώθη, καὶ, μὴ ὑποθέτων βεβαίως τὴν τοιαύτην μωρίαν, ἐκοιμάτο ἡσύχως ὅτε οἱ ἡμέτεροι ἥρωες ἐπλησίαζον ἀφοψητῇ. Τὸν ἐρυθρόν αὐτοῦ ζωστήρα σφίγγων, ὁ ἰσχυρότερος καὶ εὐκίνητότερος πάντων ἐξώρμα τότε τῆς λέμβου, καὶ ἐνεπήγνυε τὸν κάμακα ἐπὶ τοῦ παμμεγέθους ἐκείνου κορμοῦ.

B.

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΩΚΕΑΝΩΝ.

Τίς ἠνέωξε τὴν θαλάσσιον πλοῖον; τίς ἀπεκάλυψε τὴν θάλασσαν, καὶ τὰς ζώνας, καὶ τὰς τρίβους αὐτῆς; τίς τέλος ἀνεκάλυψε τὴν σφαῖραν; Ἡ φάλαινα καὶ ὁ φαλαινοθήρας· καὶ ταῦτα πρὸ τοῦ Κολόμβου ἐτι καὶ τῶν πειροσότητων χρυσοθηρῶν, εἰς οὐ περιήφθη ἅπανα ἡ δόξα· καθότι πάταγος συνάδευσε τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀνεύρεσιν ἐκείνου, ὅπερ εὔρον οἱ ἀλιεῖς.

Ὁ τοῦ Ὠκεανοῦ διάπλους, ἐξυμνηθεὶς τοσούτῳ κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδῃ, ἐγένετο πολλάκις διὰ τοῦ μεταξὺ Ἰσλανδίας καὶ Γροιλανδίας στενοῦ, ἐτι δὲ καὶ διὰ τοῦ πελάγους, διότι οἱ Οὐάσκωνες ἐπορεύοντο εἰς τὴν Νεόγειον (Terre-Neuve). Ἦκιστα ἐφοβοῦντο τὸν διάπλουν ἄνθρωποι, οἵτινες εἰς τὴν ἐσχατιὰν τοῦ κόσμου ἐζήτουν τὸν ἐσχατον καὶ ὑπέρτατον ἐκείνον κίνδυνον, τὴν μετὰ τῆς φαλαίνης μάχην. Οἱ ριπτόμενοι εἰς τὰς ἀρκτώας θαλάσσας καὶ πολεμοῦντες ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸ ἐμπνουν.

δρος, ἐν μέσῃ νυκτὶ, τὸν πόδα ἔχοντες ἐπὶ τοῦ κήτους καὶ κά-
τωθεν τὴν ἄβυσσον, ἦσαν βεβαίως γενναῖοι τὴν καρδίαν καὶ καρ-
τερικοὶ τὴν ψυχὴν, διὰ τὰ ὀλιγωρῶσιν οὕτω πως τῶν θαλασσιῶν
κινδύνων. Πόλεμος εὐγενής, μέγα τῆς ἀνδρίας διδασκαλεῖον, ἡ
ἀλιεία αὕτη δὲν ἦτο, ὡς σήμερον, σφαγὴ εὐκολος, γινομένη
φρονίμως μακρόθεν μετὰ τινος μηχανῆς· ἡ χεὶρ ἐπλησσε, καὶ
ἐκινδύνευεν ἡ ὑπαρξίς. Ὀλίγας ἐφόνευεν ὁ ἀνθρώπος φαλαίνας,
ἀλλ' ἐξ ἐτέρου μεγάλως ἐκέρδαιεν ὡς πρὸς τὴν ναυτικὴν ἐπιδε-
ξιότητα, τὴν ὑπομονὴν, τὴν ἀγχίνοιαν, τὴν ἀτάραξιαν. Ὀλιγώ-
τερον ἐκέρδαιεν ἔλαιον καὶ πλείονα δόξαν.

Ἐκεῖ διεκρίνετο ἐκάστου ἔθνους τὸ εἰδικὸν πνεῦμα· ἀνεγνω-
ρίζετο ἐκ τῶν βημάτων αὐτοῦ. Ἐκατὸν εἶδη ὑπάρχουσι γενναϊό-
τητος, αἱ δὲ βαθμιαῖαι αὐτῶν ποικιλίαι ἦσαν ὡς μία ἡρωϊκὴ
ἐπταφωνία — πρὸς βορρᾶν, οἱ Σκανδιναυοί, αἱ πυρρότριχες φυ-
λαὶ (ἐκ Νορβηγίας εἰς Φλάνδραν), ἡ αἰμοχαρὴς αὐτῶν μανία·
— πρὸς μεσημβρίαν, ἡ οὐασκονικὴ ὁρμὴ καὶ ἡ φωτεινὴ παρα-
φροσύνη, ἥτις καθωδήγησεν αὐτοὺς τοσοῦτω καλῶς περὶ τὴν
γῆν — εἰς τὸ κέντρον, ἡ βρεττανικὴ σταθερότης, ἡ ἄφωνος καὶ
ὑπομονητικὴ, ἡ πλήρης ὑψηλοφροσύνης κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κιν-
δύνου — τέλος ἡ νορμανδικὴ σύνεσις, συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ
συνεταιρισμοῦ καὶ τῆς προβλέψεως. Τοιαύτη ἦν ἡ ὡραιότης τοῦ
ἀνθρώπου εἰς τὴν ἔξοχον ἐκδήλωσιν τῆς ἀνθρωπίνης γενναϊό-
τητος.

Εἰς τὴν φαλαίναν ὀφείλονται πολλά. Ἄνευ αὐτῆς, οἱ ἀλιεῖς
ἤθελον κρατηθῆ εἰς τὴν παραλίαν, διότι πᾶς σχεδὸν ἰχθὺς πα-
ραπλέει τὰς ἀκτὰς· αὐτὴ ἐχειραφέτησε καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς παν-
ταχοῦ. Ἀνήχθησαν, ἐλκόμενοι, εἰς τὸ πέλαγος, καὶ, μικρὸν κατὰ
μικρὸν, εὐρέθησαν τοσοῦτω μακρὰν, ὥστε ἀκολουθοῦντες αὐτὴν
πάντοτε μετέβησαν, ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἑτε-
ρον κόσμον. Ὀλιγώτεροι πάγοι ὑπῆρχον τότε, καὶ βεβαιοῦσιν
ὅτι ἤγγισαν εἰς τὸν πόλον (ἐξ ἀποστάσεως ἐπὶ τὰ μόνον λευγῶν).
Δὲν ἐδελέασεν αὐτοὺς ἡ Γροιλανδία, καθότι δὲν ἐπεζήτουν τὴν
ξηρὰν αὐτοῖ, ἀλλὰ τὴν θάλασσαν καὶ τῆς φαλαίνης τὰς ὁδοὺς.
Κατοικία αὐτῆς εἶναι ὁ Ὠκεανὸς, καὶ τὸ κῆτος περιδιαβάλλει ἐν
αὐτῷ, ἐν τῷ πελάγει πρὸ πάντων. Ἐκαστον εἶδος κατοικεῖ κατ'
ἐκλογὴν εἰς ἓν τι πλάτος, εἰς ζώνην τινὰ μᾶλλον ἢ ἥσσαν ψυ-
χράν. Τοῦτο ἐχάραξε τοῦ Ἀτλαντικοῦ τὰς μεγάλας διαιρέσεις.

Ὁ κυρφετὸς τῶν κατωτέρας τάξεως φαλαινῶν, αἵτινες ἔχου-
σιν ἐν πτερύγιον ἐπὶ τῆς βάχεως (φαλαινόπτερα), εὐρηται εἰς τὰ
θερμότερα μέρη καὶ εἰς τὰ ψυχρότερα, ὑπὸ τὸν ἰσημερινὸν καὶ
εἰς τὰς πολικὰς θαλάσσας. Εἰς τὴν μέσσην δὲ χώραν, ὁ ἄγριος
φουσητὴρ κλίνει πρὸς τὴν μεσημβρίαν, καὶ κατέρημοι τὰ χλιαρὰ
ὕδατα. Τούναντίον δὲ ἡ γνησία φαλαίνα φοβεῖται αὐτὰ, ἡ μάλ-
λον τὰ ἐφοβεῖτο ἄλλοτε, καθότι σήμερον εἶναι σπανιωτάτη. Τρε-
φομένη ἰδίως διὰ μαλακίων καὶ ἄλλων τροφίμων, ἐζήτει αὐτὰ
εἰς τὰ εὐκρατὰ ὕδατα, ὀλίγον τι πρὸς βορρᾶν. Οὐδέποτε εὐρί-
σκετο εἰς τὸ θερμὸν ρεῦμα τῆς μεσημβρίας· ἐκ τούτου δὲ παρε-
τηρήθη τὸ ρεῦμα, καὶ τοῦτο ἐπήνεγκε τὴν οὐσιώδη ἀνακάλυψιν
τῆς ἀληθοῦς ἐξ Ἀμερικῆς εἰς Εὐρώπην ὁδοῦ. Ἐξ
Εὐρώπης εἰς Ἀμερικὴν ὠδήγησαν οἱ ἐτησίαι.

Ἐὰν ἡ γνησία φαλαίνα βδελύσσεται τὰ θερμὰ ὕδατα καὶ δὲν
δύναται νὰ διέλθῃ τὸν ἰσημερινόν, δὲν δύναται καὶ νὰ περιέλθῃ
τὴν Ἀμερικὴν. Πῶς λοιπὸν συμβαίνει ὥστε φαλαίνα τραυματι-
σθεῖσα ἐν τῷ Ἀτλαντικῷ νὰ ἐπανευρίσκηται ἐνίοτε μεταξὺ Ἀμε-
ρικῆς καὶ Ἀσίας; Συμβαίνει, διότι διόδός τις ὑπάρχει
πρὸς βορρᾶν· δευτέρα αὕτη ἀνακάλυψις, ζωηρὸν φῶς πε-
σὸν ἐπὶ τοῦ σχήματος τῆς ὑδρογείου καὶ τῆς γεωγραφίας τῶν
θαλασσῶν.

Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ φαλαίνα ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς πάντας τοὺς
τόπους. Καταστᾶσα δὲ σπανία σήμερον, βιάζει ἡμᾶς ὅπως ἐρεу-
νῶμεν εἰς τοὺς δύο πόλους, ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἄκρας τοῦ Εἰρη-
νικοῦ μέχρι τοῦ Βεριγγείου πορθμοῦ, καὶ εἰς τὸ ἄπειρον τῶν
ἀνταρκτικῶν ὑδάτων. Ὑπάρχει μάλιστα καὶ χώρα τις ὑπερμεγέ-
θους, μοίρας τινὰς ἐκείθεν τῶν ἄκρων τῆς Ἀφρικῆς καὶ Ἀμερι-
κῆς, τὴν ὁποίαν οὐδὲν πλοῖον βασιλικὸν οὔτε ἐμπορικὸν διέρχε-
ται ποτε. Οὐδεὶς ὑπάγει ἐκεῖ, ἐκτὸς τῶν φαλαينوθηρῶν.

Ἐὰν ἤθελον οἱ ἀνθρώποι, πρὸ πολλοῦ ὁ ἀνεκάλυπτον ὅσα
κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα εὗρον καὶ ἔμαθον, καὶ τοῦτο, ἀποτεινόμενοι
ἀπλῶς πρὸς τοὺς ἀλιπλάγκτους, τοὺς Οὐάσκωνας, τοὺς Ἰσλαν-
δοὺς ἢ Νορβηγούς, τοὺς ἡμετέρους Νορμανδοὺς. Ἀλλ' ἐδυσπί-
στουν πρὸς αὐτοὺς, ἐνεκα διαφορῶν αἰτίων. Ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ
Πορτογάλοι ἤθελον νὰ μεταχειρισθῶσιν ἀνθρώπους ἰδικούς των
καὶ ἀνήκοντας εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν σχηματισθεῖσαν Σχολήν. Ἐ-
φοβοῦντο τοὺς Νορμανδοὺς ἡμῶν, οὓς ἐξεδίωκον καὶ ἐξώθουν

της αφρικανικής ακτής. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ τῆς Καστιλλίας βασιλεῖς ἔτρεπον πάντοτε ὑπονοίας πρὸς τοὺς ἐν Οὐάσκονιά ὑπηκόους αὐτῶν, οἵτινες δυνάμει τῶν ἑαυτῶν προνομίων ἐσχημάτιζον τρόπον τινὰ δημοκρατίαν, καὶ ἐκτὸς τούτου ὑπελαμβάνοντο ὡς ἐπικίνδυνοι καὶ ἀκαταδάμαστοι· καὶ τοῦτο ἐγένετο αἰτία ὅπως ἀποτύχωσιν εἰς πολλὰς ἐπιχειρήσεις οἱ εἰρημένοι ἡγεμόνες. Ἀς ἀναφέρωμεν δ' ἐνταῦθα μίαν μόνην, τὴν ἀήττητον Ἀρμάδαν. (α) Φίλιππος ὁ Β', ὅστις εἶχε δύο γηραιοὺς Οὐάσκωνας ναυάρχους, ἔδωκε τὴν ἀρχηγίαν εἰς ἓνα Καστιλλιανόν. Ἡ γνώμη ἐκείνων δὲν εἰσηκούσθη· ἐκ τούτου ἡ μεγάλη καταστροφή.

Νόσος δεινὴ ἐνέσκηψε κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, ἡ φιλοχρηματία, ἡ δίψα τοῦ χρυσοῦ, ἡ ἀπόλυτος ἀνάγκη τοῦ χρυσοῦ. Λαοὶ τε καὶ βασιλεῖς, οἱ πάντες διὰ τὸν χρυσὸν ἐθρήνουν. Οὐδὲν πλέον μέσον ὑπῆρχε πρὸς ἰσορροπίαν τῶν ἐξόδων καὶ ἐσόδων. Κιβδηλοποιῶν, σκληρὰς δίκας καὶ πολέμους δεινούς, τὰ πάντα τότε μετεχειρίζετο τις· ἀλλὰ χρυσὸς οὐδαμοῦ. Οἱ ἀλχημισταὶ ὑπέσχοντο χρυσόν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἤθελε κατασκευασθῇ τοιοῦτος· ἀλλ' ἐχρειάζετο ὑπομονή. Τὸ βασιλικὸν ταμεῖον, πειναλέου Φηρίου δίκην, κατέτρωγεν Ἰουδαίους, κατέτρωγε Μαύρους, καὶ εἰς τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ οὐδὲν ἐναπέμενεν ἐκ τῆς γλῶσσης ταύτης τροφῆς. Τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τοὺς λαούς· κάτισχνοι καὶ λειπόσαρκοι, ἐζήτουν θαῦμά τι, ὅπως ἐξ ὕψους καταπέσῃ ὁ χρυσός.

Γνωστὸν τὸ ὥραϊον ἐπεισόδιον τοῦ Σινδβάδ εἰς τὰς «Χιλίας καὶ μίαν Νύκτας». Ὁ πτωχὸς ἐργάτης Χινδβάδ, βαρέα ἐπ' ὤμων φέρων ξύλα, ἀκούει ἐκ τῆς ὁδοῦ τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰς μουσικὰς συναυλίας, αἵτινες γίνονται ἐντὸς τοῦ παλατίου τοῦ Σινδβάδ, τοῦ μεγάλου καὶ πλουσίου περιηγητοῦ. Βλέπει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θέσιν· φθονεῖ. Ὁ ἕτερος διηγεῖται αὐτῷ πᾶν ὅσα ὑπέμεινε μέχρις οὗ πλουτήσῃ. Ὁ Χινδβάδ μένει ἐκστατικὸς ἐκ τῆς ἀφηγήσεως. Τὸ τελικὸν δὲ ἀποτέλεσμα τοῦ διηγήματος εἶναι ἡ μεγαλοποιήσις τῶν κινδύνων, ὡς καὶ τοῦ κέρδους τοῦ μεγάλου τούτου «λαχείου» τῶν περιηγήσεων, καὶ ἡ ἀποθάρρυνσις τῆς μονίμου ἐργασίας.

(α) Περιβόητος ἐν τῇ ἰσπανικῇ ἱστορίᾳ στόλος ἐξ 110 πλοίων, παρασκευασθεὶς τῷ 1588 καὶ ἀποσταθεὶς ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β' πρὸς ἀπόδρασιν ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Ἀγγλίας, βασιλευσούσης τῆς Ελισάβετ, καὶ ἥς ἐμελέτα ἐκδίκησιν ὁ εἰρημένος τῆς Ἰσπανίας βασιλεὺς, καθὼς περιφρονήθεις ὑπ' αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ ἀκαταμάχητος ἐκεῖνος στόλος καταποντηρῶς ὑπὸ τρικυμίας πρὸς τῆς ἐπιχειρήσεως. Σ. Μ.

Ἡ παράδοσις, ἥτις κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα ἐθόρβει ἀπάντων τὰς κεφαλὰς, ἦν ἀναμάρτημα τοῦ μύθου τῶν Ἑσπερίδων, τοῦ Ἑλδοράδο (γῆς χρυσοῦ), ὅπερ ὑπετίθετο εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ὑπωπτεύετο ὡς ἐπίγειος παράδεισος, ὑφιστάμενος ἑσπεῖ ἐν τῇ ὑψηλίᾳ. Προῦκειτο μόνον νὰ εὑρεθῇ. Οὐδεὶς εἶχεν ὁρεῖν νὰ ζητήσῃ τὴν γῆν ταύτην πρὸς ἄρκτον· καὶ ἰδοὺ διατὶ τόσῳ μικρὰ ἐγένετο χρήσις τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Νεογείου καὶ Γροιλανδίας. Τούναντίον, πρὸς μεσημβρίαν, εὑρέθη ἡδὴ ἐν Ἀφρικῇ ἡ χρυσόκονις· ἱκανὸν θάβρος ἐνέπνεε τοῦτο. Οἱ ἀφηρημένοι τὸν νοῦν καὶ οἱ σχολαστικοὶ συσσωρεύσαντες ποτε ἐσχολίαζον τὰ κείμενα, ἡ δὲ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εὐχερὴς ἀνακάλυψις καθίστατο δύσκολος, χάρις τῇ ἀναγνώσει, τῇ διασκέψει καὶ ταῖς χιμαιρिकाῖς οὐτοπίασι. Ἡ χώρα ἐκείνη τοῦ χρυσοῦ ἦτο ἡ δὲν ἦτο ὁ παράδεισος; Εὐρίσκετο εἰς τοὺς ἀντίποδας ἡμῶν; Καὶ εἶχομεν ἀντίποδας; . . . Εἰς τὴν λέξιν ταύτην, οἱ δόκτορες, οἱ ρασοφόροι, ἐκράτουν τοὺς σοφοὺς, ὑπομινύσκοντες αὐτοὺς, ὅτι ὡς πρὸς τοῦτο πλέον ἢ τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλία ἦν ῥητὴ, διαβόηδην καταδικασθείσης τῆς αἵρέσεως τῶν ἀντιπόδων. Ἰδοὺ σπουδαῖον πρόσκομμα! Ἀνεχαιτίσθησαν πάντες.

Διὰ ποῖον λόγον ἡ ἡδὴ ἀνακαλυφθεῖσα Ἀμερικὴ ἀνεκαλύφθη τόσῳ δυσκόλως; Διὰ τὸν λόγον, ὅτι πάντες ἐπεθύμουν νὰ τὴν εὕρωσι, καὶ πάντες ἐφοβοῦντο.

Ὁ σοφὸς Ἰταλὸς βιβλιοπώλης Κολόμβος ἦν βεβαίωτατος περὶ ὧν ἐποίει. Μετέβη εἰς τὴν Ἰσλανδίαν, ὅπως συλλέξῃ τὰς παραδόσεις· ἀφ' ἑτέρου οἱ Οὐάσκωνες ἔλεγον αὐτῷ ὅσα ἐγνώριζον περὶ τῆς Νεογείου. Γαλλικανὸς τις εἶχε ῥιφθῇ ἐκεῖ καὶ κατοικήσει. Ὡς συνεταίρους παρέλαβεν ὁ Κολόμβος τοὺς Πινζόν, κυβερνήτας τῆς Ἀνδαλουσίας, οἵτινες πιστεύονται ὡς ὄντες οἱ Πινζόν τῆς Διέπτης.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο πιθανολογεῖται πως. Σχέσεις στεναὶ ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν κατοίκων ἐξ Νορμανδίας καὶ τῶν Οὐάσκωνων, ὑπηκόων τῆς Καστιλλίας, οἵτινες ἐπὶ τοῦ Νορμανδοῦ Βεθεγκοὺρ ἐποίησαντο τὴν περιβόητον εἰς τὰς Καναρίους νήσους ἐκστρατείαν. Οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς ἔδωκαν προνόμια εἰς τοὺς Καστιλλιανούς τοῦ Χονφλέρ καὶ τῆς Διέπτης· οἱ δὲ κάτοικοι ταύτης εἶχον ἀφ' ἑτέρου γραφεῖα εἰς Συβίλλην. Δὲν ἔχεται βεβαίωτος τὸ ὅτι κάτοικος τῆς Διέπτης εἶρε τὴν Ἀμερι-

κὴν τέσσαρα ἔτη πρὸ τοῦ Κολόμβου, σχεδὸν δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι οἱ Πινζὸν ἐκεῖνοι τῆς Ἀνδαλουσίας ἦσαν Νορμανδοὶ ἐφοπλισταί.

Οὕτε τῆς Οὐασκονίας, οὕτε τῆς Νορμανδίας κάτοικοι ἠδύναντο ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν ὀνόματι νὰ λάβωσι τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ σκοποῦ των παρὰ τῆς Καστιλλίας. Ἐπρεπε νὰ ὑπάρξῃ Ἰταλὸς ἐμπειρὸς καὶ στωμύλος, Γενουήνσιος πείσμων, ἵνα ἐπιδιώξῃ ἐπὶ ὅλην δεκαπενταετίαν τὸ πρᾶγμα, εὖρη μίαν μόνην στιγμὴν, δράξῃται τῆς εὐκαιρίας καὶ ἐξαφανίσῃ πᾶν ἵχνος φόβου. Ἡ στιγμή δὲ αὕτη ὑπῆρξεν ἐκεῖνη, καθ' ἣν ἡ Καστιλλία τοσοῦτω ἐζημιώθη ὑπὸ τῆς καταστροφῆς τῶν Μαύρων, καὶ ὅποτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔκραζον οἱ κάτοικοι αὐτῆς: « Χρυσόν! χρυσόν! » Ἡ στιγμή ὑπῆρξεν ἐκεῖνη, καθ' ἣν ἡ νικήτρια Ἰσπανία ἐταράσσεται ἐκ τῶν σταυροφοριῶν καὶ τῆς Ἱερᾶς ἐξετάσεως. Ὁ Ἰταλὸς ἐδράξατο τοῦ μοχλοῦ τούτου, εὐλαβέστερος τῶν εὐλαβῶν ἐγένετο, ἐνήργησε δι' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας· ἡ δὲ Ἰσαβέλλα ἐνόμισεν, ὅτι διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ χρυσοῦ ἤθελεν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀνακτῆσθαι τὴν Ἱερουσαλήμ.

Γνωστὸν, ὅτι ἐπὶ τριῶν πλοίων οἱ Πινζὸν ἐπρομήθευσαν τὰ δύο, αὐτοὶ αὐτὰ ἄγοντες. Προχώρησαν ἐπὶ τὰ πρόσω. Ναί μὲν, ἠπατήθη εἰς ἐξ αὐτῶν· ἀλλ' οἱ λοιποὶ, ὁ Φραγκίσκος Πινζὸν καὶ ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Βικέντιος, κυβερνήτης τῆς Νίνιας, ἐνευσαν τῷ Κολόμβῳ, ὅτι ἤθελον ἀκολουθῆσαι αὐτῷ πρὸς ΝΔ (12 ὁκτωβρίου 1492), καὶ ὁ Κολόμβος, πρὸς δυσμὰς βαίνων, ἤθελε συναντήσῃ ἐν ὑπόψει αὐτοῦ τῇ ὁρμῇ τὸ ἀπὸ Ἀντιλλῶν εἰς τὴν Εὐρώπην θερμὸν ρεῦμα. Ἦθελε διέλθῃ τὸν ὕγρον τοῦτον τοῖχον λίαν δυσκόλως. Ἦθελεν ἀπολεσθῇ, ἢ ἄλλως ἤθελε θαλασσοπορήσῃ μετὰ βραδύτητος, κατὰ τῆς ὁποίας ἤθελεν ἐξεγεροῦν ὅλον τὸ πλήρωμα.

Τούναντίον ὁμοίως οἱ Πινζὸν, οἵτινες ἴσως εἶχον παραδόσεις περὶ τοῦ πράγματος, διέπλευσαν τὴν θάλασσαν ὡς ἂν εἶχον γνῶσιν τοῦ ρεύματος ἐκείνου· δὲν κατεφρόνησαν δὲ αὐτὸ κατὰ τὴν ἐξοδὸν του, ἀλλὰ, πρὸς νότον κλίναντες, διέβησαν ἀκόπως καὶ προσήγγισαν ἐκεῖ ὅπου οἱ ἑτησίαι ὠθοῦσι τὰ ὕδατα ἀπὸ Ἀφρικῆς εἰς Ἀμερικὴν, εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Αὐτῆς. Τοῦτο δ' ἐπιμαρτυρεῖ καὶ τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Κολόμβου, ὁμολογοῦντος ἀφελῶς ὅτι ὁδηγούς εἶχε τοὺς Πινζὸν.

Τίς πρῶτος εἶδε τὴν Ἀμερικὴν; Εἰς ναύτης τῶν Πινζὸν, ἐὰν πιστεύσωμεν τὴν κατὰ τὸ 1513 γενομένην ἀνάκρισιν.

Ἐφαίνεται ἐκ τούτων πάντων, ὅτι τὸ πλεῖστον τῆς δόξης καὶ τοῦ ὀφέλους εἰς αὐτοὺς ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ. Ἐδικάσθησαν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἔκρινεν ὑπὲρ τοῦ Κολόμβου. Διὰ τί; Διότι κατὰ πάσας τὰς πιθανότητας οἱ Πινζὸν ἦσαν Νορμανδοὶ, ἡ δὲ Ἰσπανία προϋτίμησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ δικαίωμα Γενουηναίου ἀπάτριδος, ἢ τὸ τῶν Γάλλων, τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου ἔθνους, τῶν ὑπερκόων Λουδοβίκου τοῦ ΙΒ' καὶ Φραγκίσκου τοῦ Α', οἵτινες ἤθελον κατορθώσῃ μίαν ἡμέραν νὰ μεταβιβάσωσι τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς τοὺς ἑαυτῶν δεσπότας. Εἰς τῶν Πινζὸν ἀπέθανεν ἐξ ἀπελπισίας.

Τίς ὁμοίως πράγματι διέλυσεν τὸν μέγαν φραγμὸν τῶν θρησκευτικῶν ἀντιπαθειῶν, καὶ ἔδωκεν ὥσιν εἰς τὴν ἐκστρατείαν μετὰ τοσαύτης εὐγλωττίας, δεξιότητος καὶ ἐπιμονῆς; Ὁ Κολόμβος, μόνος ὁ Κολόμβος. Οὗτος ἦν ὁ γνήσιος δημιουργὸς τοῦ ἔργου, ὅπερ καὶ ἡρωϊκῶς ἐτέλεσε· καὶ οὕτως ἐστὶν ἄξιος τῆς δόξης, ἣν οἱ μεταγενέστεροι ὁμολογοῦσιν αὐτῷ.

Φρονῶ ἐν τούτοις, ὡς καὶ ὁ Κ. Ἰούλιος δε-Βλοσσεβίλλ, ὅτι πράγματι οὐδὲν ὑπῆρξε τὸ δύσκολον εἰς τὰς ἀνακαλύψεις ἐκεῖνας, εἰ μὴ ἡ περὶ τὴν γῆν στροφή, ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Μαγελλάνου καὶ τοῦ πρωράτου αὐτοῦ, τοῦ ἐξ Οὐασκονίας Σεβαστιανοῦ δελ-Κάνο. Τὸ ἐνδοξότερον δὲ καὶ τὸ εὐκολώτερον ἅμα ἦν ὁ διάπλους τοῦ Ἀτλαντικοῦ κατὰ τοὺς ἑτησίαις, ἡ συνάντησις τῆς Ἀμερικῆς, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἀνακαλυφθείσης κατὰ τὰ βόρεια. Καὶ οἱ μὲν Πορτογάλοι κατώρθωσαν πρᾶγμα οὐ πολὺ μέγα, καθ' ὅσον ὅλον αἰῶνα κατηνάλωσαν ἐν τῇ ἀνακαλύψει τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Ἀφρικῆς· οἱ δὲ Νορμανδοὶ ἐντὸς βραχέος χρόνου εὗρον τὸ ἥμισυ αὐτῆς. Ὅσα ἂν ἐρρέθησαν περὶ τῆς Σχολῆς τῆς Λισαβώνας καὶ περὶ τῆς ἀξιεπαίνου ἐπιμονῆς τοῦ πρίγκιπος Ἑρρίκου, τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς, ὁ Ἑνετὸς Καδαμόστος μαρτυρεῖ ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ περὶ τῆς ἀπειρίας τῶν Πορτογάλων κυβερνητῶν. Ὅτε ἀπέκτεσαν ἓνα τοιοῦτον ἀληθῶς τολμηρὸν καὶ ἐμπειρον, τὸν Βαρθολομαῖον Διάζ, ὅστις ἔκαμψε τὸ Ἀκρωτήριο, ἀντικατέστησαν αὐτὸν διὰ τοῦ Βάσκου δε-Γάμμα, μέγα ἀξίωμα ἔχοντος ἐν τῷ βασιλικῷ οἴκῳ καὶ ἄνδρα πολέμικόν. Ἐσχέποντο μᾶλλον πῶς νὰ κάμωσι κατακτήσεις καὶ πῶς γὰρ θη-

σαυρίζωσιν, ἢ νὰ πορεύωνται εἰς ἀνακαλύψεις. Ὁ Γάμμα εἶχε θαυμαστὴν γενναιότητα, ἀλλὰ διετέλεσε πιστότατος εἰς ἣν ἐλαβε διαταγὴν, νὰ μὴ ὑπομείνῃ τινὰ ἄλλον εἰς τὰ αὐτὰ ὕδατα. Πλοῖόν τι προσκυνητῶν τῆς Μέκκας, πλήρες οἰκογενειῶν, ὥς ὁ Γάμμα κατέσφαξεν, ἐξήγειρε τὴν ἀντιπάθειαν, ἠύξησε καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν τὴν πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ χριστιανοῦ φρίκην, καὶ ἐκλείσεν ἐπὶ μάλλον καὶ μάλλον τὴν Ἀσίαν.

Εἶναι ἄρα γε ἀληθές, ὅτι ὁ Μαγγελάνος εἶδε τὸν Εἰρηνικόν, σημειωθέντα προηγουμένως ἐπὶ σφαίρας ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Βεχαίμ; Οὐχί· ἡ σφαῖρα αὕτη δὲν δεικνύει τὸν Εἰρηνικόν. Εἶχεν ἄρα γε ἰδεῖ ἐν τῷ οἰκῷ τοῦ δεσπότη αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλίας, χάρτην τινὰ δεικνύοντα τὸν εἰρημένον Ὠκεανόν; Ἐρρέθη τοῦτο, ἀλλὰ δὲν ἀπεδείχθη. Πολὺ ὅμως πιθανώτερον εἶναι, ὅτι οἱ τυχοδιῶχται, οἵτινες ἀπὸ εἰκαστασίας ἤδη διέτρεχον τὴν ἀμερικανικὴν ἡπειρον, εἶδον αὐτοῖς ὄμμασι τὸν Εἰρηνικόν. Συνεφώνει δὲ θαυμασίως ἡ φήμη αὕτη πρὸς τὴν ἐξ ὑπολογισμοῦ προκύπτουσαν ἰδέαν περὶ ἀντιρρόπου τινός, ἀναγκαίου εἰς τὸ ἡμισφαίριον, ὅπερ κατοικοῦμεν, καὶ εἰς τὴν ἰσορροπίαν τοῦ κόσμου.

Βίον τρομερὸν ἔζησεν ὁ Μαγγελάνος, βίον, εἰς ὃν διακρίναι τις μάχας, ἐκτεταμένας θαλασσοπλοίας, φυγὰς καὶ δίκας, ναυάγια, δολοφονίαν ἀποτυχοῦσαν, τέλος δὲ θάνατον παρὰ τοῖς βαρβάροις. Πολεμεῖ ἐν Ἀφρικῇ, πολεμεῖ ἐν Ἰνδία· νυμφεύεται ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μαλαίων, πῶν τόσῳ ἀνδρείων καὶ ἀγρίων. Καὶ αὐτὸς φαίνεται ὑπάρξας τοιοῦτος. Κατὰ τὴν μακρὰν ἐν Ἀσίᾳ διαμονήν του, συλλέγει πάντα τὰ φῶτα, προπαρασκευάζει τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐκστρατείαν καὶ τὴν ἀπόπειραν ὅπως ὑπάγῃ διὰ τῆς Ἀμερικῆς πρὸς αὐτὰς τὰς νήσους τῶν ἀρωμάτων, εἰς τοὺς Μολούκους. Ἀρυόμενοι αὐτὰ ἀπ' αὐτῶν τῶν πηγῶν, βέβαιαι ἦσαν ὅτι ἤθελον ἀποκτήσῃ αὐτὰ εὐωδέτερον, ἢ ἂν ἐλάμβανον αὐτὰ ἐκ τῆς Δυσδεῖας. Οὕτω δὲ ἡ ἐπιχείρησις ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἀρχικῇ ἰδέᾳ ὅλως ἐμπορικῇ. Ἐκπτώσις δὲ τις ἐπὶ τοῦ πεπέρατος ἐχρησίμευσεν ὥς ἡ ἀρχικὴ αἰτία μιᾶς τῶν ἡρωϊκωτέρων περιηγήσεων, ὅσαι ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ πλανήτου ἡμῶν.

Ἐν τῇ Πορτογαλίᾳ τότε ἐπεκράτει τὸ αὐλικὸν πνεῦμα, ἡ βασιουργία. Κακὴν ἀπαντήσας ὑποδοχὴν ἐκεῖ ὁ Μαγγελάνος μετέβη εἰς Ἰσπανίαν, καὶ ὁ μεγαλόδωρος Κάρολος ὁ Πέμπτος

ἔδωκεν αὐτῷ συνοδὸν ἓνα Καστιλιανόν. Ἀνεχώρησε λοιπὸν ὁ Μαγγελάνος, εὐρισκόμενος μεταξὺ δύο πυρῶν, τῆς κασιγλιανῆς κακοβουλίας καὶ τῆς πορτογαλικῆς ἐκδικήσεως, ζητούσης ὅπως φονεύσῃ αὐτόν. Μετ' οὐ πολὺ ἀνταρσία συνέβη ἐπὶ τοῦ στόλου αὐτοῦ, καὶ ὁ Μαγγελάνος ἐπεδείξατο ἡρωϊσμόν· φοβερὸν, ἀκαταμάχητον καὶ βάρβαρον. Ἐρίψας τὸν συνέταιρον εἰς τὰ δεσμά, αὐτὸς ἀνέλαβε τὴν τῶν ὄλων διεύθυνσιν· τοὺς δὲ δυσπειθεῖς παρέδωκεν εἰς σφαγὴν καὶ θάνατον. Τοῦτοις πρόσθετος καὶ ναυάγιον, καὶ ἀπώλειαν πλοίων! Οὐδεὶς ἐπεθύμει πλέον ν' ἀκολουθήσῃ αὐτῷ, ὅτε ἐπεφάνη ἡ φρικώδης ὄψις τῆς ἐσχατίας τῆς Ἀμερικῆς, ἡ πανέρημος Γῆ τοῦ Πυρός καὶ τὸ στυνδὸν ἀκρωτήριο Φορβάρδ. Ἡ χώρα αὕτη, ἀποσπασθεῖσα τῆς λοιπῆς ἡπείρου ὑπὸ βιαίων σπασμῶν, ὑπὸ τῆς μανιώδους ἀναζέσεως ἀπειρῶν ἡφαιστειῶν, φαίνεται οἷονεὶ καταιγὶς καὶ σίφων γρανίτου· ἐξογκωθεῖσα δὲ, καὶ σχισθεῖσα δι' αἰφνιδίας ἀναψύξεως, προξενεῖ φρίκην. Βλέπεις ὄρη ὑψηλὰ, ὀδόντας τραχεῖς τριχορύφους, καὶ σύμπας ἐκεῖνος ὁ ὄγκος τῆς λάβης καὶ τοῦ πυρός καλύπτεται ὑπὸ ἀπαισίου χιόνος.

Ὁ Μαγγελάνος εἶπεν: «Ἀπώτερον ἄγωμεν!» Ἠρεύνησε, περιεπλανήθη μεταξὺ ἑκατὸν νήσων, εἰσῆλθεν εἰς θάλασσαν ἀπερίοριστον, εἰρηλικὴν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, διατηρήσασαν καὶ τὸ ὄνομα. Ἀπωλέσθη δὲ ὁ Μαγγελάνος εἰς τὰς Φιλιππίνας νήσους, ἀπολεσθέντων τεσσάρων πλοίων· εἰς τὸ διασωθέν δ' ἐκ τούτων, τὴν «Νίκη», ἐναπέμειναν μάλιστα δεκατρεῖς ἄνδρες· ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος κυβερνήτης Σεβαστιανὸς ἐπανήλθε μόνος (1521), πρῶτος τῶν θνητῶν περιελθὼν τὸν κόσμον.

Οὐδὲν λαμπρότερον τούτου. Τοῦ λοιποῦ βέβαιον ἦν τὸ σφαιρικὸν τῆς γῆς. Τὸ φυσικὸν ἐκεῖνο θαῦμα τοῦ ὕδατος, ἐκτεταμένου ἐπὶ σφαίρας, ἐφ' ἧς ὑποχωρεῖ μὴ φεῦγον, κατεδείχθη τέλος πάντων ἐγνώσθη ὁ Εἰρηνικός, τὸ μέγα καὶ μυστηριώδες ἐργαστήριον, ἐν ᾧ, μακρὰν τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, ἡ φύσις ἐργάζεται βαθύως τὴν ζωὴν, σχηματίζει εἰς ἡμᾶς κόσμους νέους, καὶ νέας ἡπείρους! . . . Ἀποκάλυψις μεγάλη, οὐ μόνον ὕλική, ἀλλ' ἡθικὴ, ἥτις ἐπολυπλασίαζε τοῦ ἀνθρώπου τὴν τόλμην καὶ παρῶρμα αὐτόν εἰς ἐτέραν περιήγησιν, ἐπὶ τοῦ ἐλευτέρου ὠκεανοῦ τῶν ἐπιστημῶν, εἰς τὸν τολμηρὸν πλὴν γόνιμον ἀγῶνα τοῦ περιελθεῖν τὸ ἄπειρον!

Γ'.

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΚΩΝ Η ΠΑΓΩΜΕΝΩΝ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ.

Τὸ τὰ μάλα τὸν ἄνθρωπον ἐλκύον ἐστὶ τὸ ἀνωφελές καὶ τὸ ἀδύνατον. Ἐκ πασῶν τῶν θαλασσιῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς μίαν μόνην ἐπεδείξατο πλείονα ἐπιμονήν, εἰς τὴν ἀνακάλυψιν δηλονότι διόδου τινὸς βορείως τῆς Ἀμερικῆς, πρὸς τὴν κατ' εὐθείαν ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν μετάβασιν. Ὁ κοινότερος νοῦς ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ, ὅτι ἐὰν ὑφίστατο ἡ διόδος αὕτη εἰς πλάτος τοσοῦτω ψυχρόν, εἰς τὴν ἐκ πάγων κατάμεστον ζώνην, εἰς οὐδὲν ἤθελε χρησιμεύσει, καὶ οὐδεὶς ἤθελε τολμήσει δι' αὐτῆς νὰ διέλθῃ.

Σημειώσατε, ὅτι ἡ χώρα αὕτη δὲν ἔχει τὴν ὁμαλότητα τῶν σιθρικῶν ἀκτῶν, ἐνθα διολισθαίνει τις ἐπὶ ἐλκλήρου· εἶναι ὄρος χιλίων λευγῶν ἐκτάσεως, πλήρες φρικτῶν ἀνωμαλιῶν, βαθείας φέρον βραγάδας. Θάλασσαί πεπηγυῖαι, ἀναλυόμεναι καὶ πηγνύμεναι ἀδιακόπως, διάδρομοι πάγων μεταβαλλόμενοι κατ' ἔτος, ἀνοιγόμενοι καὶ κλειόμενοι ἐφ' ὕμῶν! Τὴν διόδον δὲ ταύτην εὐρεν ἄνθρωπος, ὅστις, εἰσδύσας ἄπαξ καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, ὡς λίαν προχωρήσας, ἐβρίθῃ ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ διήλθε.

Λέγων ἀνωτέρω «τὸ ἀνωφελές,» κινεῖσθαι ὑπὸ τοῦ σκοποῦ, ὃν προὔτιθεντο οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος ἦν ἐμπορικὴ ὁδός· ἐπόμενοι ὁμῶς τῇ μωρᾷ ταύτῃ ἰδέᾳ, εὗρον ἄπειρα πράγματα, ὠφελιμώτατα εἰς τὴν ἐπιστήμην, εἰς τὴν γεωγραφίαν, τὴν μετεωρολογίαν, τὴν μελέτην τοῦ γήινου μαγνητισμοῦ.

Ἐξ ἀρχῆς τί ἐπεθύμουν οἱ ἄνθρωποι; Ν' ἀνοίξωσι βραχεῖάν τινα καὶ σύντομον ὁδὸν πρὸς τὴν χώραν τοῦ χρυσοῦ, πρὸς τὰς ἀνατολικὰς Ἰνδίας. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἄλλαι χῶραι, φθονοῦσαι τὴν Ἰσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν, ἠλπίζον νὰ καταλάβωσιν αὐτάς οὕτως ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ μακρυσομένου αὐτῶν κράτους, ἐν τῇ ἀδύτῳ τοῦ πλούτου. Ἐπὶ τῆς Ἑλισάβετ, χρυσοθηρᾶν, εὐρόντες ἢ νομίσαντες ὅτι εὗρον μόριόν τινα χρυσοῦ εἰς τὴν Γροιλανδίαν, ἀνεσκάλευσαν τὴν παλαιὰν παράδοσιν τῆς Ἀρκτοῦ, τὸν ὑπὸ τὸν πόλον κρυπτόμενον χρυσὸν, τὰς σωρείας τοῦ χρυσοῦ, τὰς ὑπὸ δαιμονίων φυλασσομένας· καὶ ἐξήφθησαν αἱ κεφαλαί. Ἡ ἐλπίς αὕτη ἦν λογικωτάτη, καὶ μέγας ἐπέμφθη στόλος ἐκ δεκαῆς πλοίων, φέρον ὡς ἐβελοντὰς εὐγενεστάτων οἰκωνομῶν. Ἐπὶ πολὺ ἤρισαν περὶ τοῦ τίς ἤθελεν ἀναχωρήσει διὰ τὴν πο-

λικὴν ταύτην γῆν τῆς ἐπαγγελίας· ἀλλ' εὗρον τὸν θάνατον, τὸν λιμὸν, τοίχους πάγου.

Καὶ ἡ ἀποτυχία δὲ αὕτη οὐδὲν κατώρθωσεν. Ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας καὶ ἐπέκεινα ἐξακολουθοῦσιν αἱ ἀναζητήσεις μετὰ λύσεως καὶ ἐπιμονῆς ἀξιοθαυμάστου. Μαρτύρων διαδοχή, καὶ οὐδὲν ἄλλο. Πρῶτος ὁ Καβὼ σώζεται μόλις διὰ τῆς ἀποστασίας τοῦ πληρώματος αὐτοῦ, ὅπερ κωλύει αὐτὸν τοῦ νὰ προβῇ περαιτέρω. Ὁ Βρέντ ἀποθνήσκει ἐκ τοῦ ψύχους, ὁ δὲ Βιλλουγβὺ ἐκ πείνης. Τὰ πλοῖα τοῦ Κορτερεάλ ἀπόλλυνται αὐτανδρα. Ὁ Οὐδσὼν ρίπτεται ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν, ἀνευ ζωοτροφῶν, ἀνευ ἰστίων, εἰς τινα λέμβον (chaloupe), καὶ ἀγνωστον τί ἀπογίνεται. Ὁ Βερίγκ, εὐρίσκων τὸν πορθμόν, (ὅστις ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ,) τὸν χωρίζοντα τὴν Ἀμερικὴν ἀπὸ τῆς Ἀσίας, ἀπόλλυται ὡς ἐκ τοῦ καμάτου, τοῦ ψύχους, τῆς ἀθλιότητος, εἰς τινα ἔρημον νήσον. Καὶ εἰς τὰς ἡμέρας ἡμῶν, ὁ Φραγκλῖνος ἐξαφανίζεται εἰς τοὺς πάγους, καὶ ἀνευρίσκεται νεκρὸς, ὑποβληθεὶς, αὐτὸς τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, εἰς τὴν φρικτὴν ἀνάγκην τῆς ἀλληλοφαγίας!

Ὅ,τι δύναται ν' ἀποθαρρύνῃ τὸν ἄνθρωπον εὐρίσκεται ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνηγμένον κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν βορείων τούτων θαλασσοποριῶν. Πολὺ πρὸ τοῦ πολικοῦ κύκλου, ὁμίχλη ψυχρὰ ἐπικάθηται τῆς θαλάσσης καὶ σὲ καταψύχει. Τὰ σχοινία σκληρύνονται, τὰ ἰστία γίνονται ἀκίνητα, τὸ κατάστρωμα καθίσταται ὀλισθηρὸν, καὶ ἡ ἐργασία δύσκολος. Αἱ κινούμεναι ὑφαλοὶ, τῶν ὁποίων πρέπει ν' ἀπέχη τις, μόλις διακρίνονται. Ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ἰστοῦ, ἐνεδρεύων εἰς τὸ παγετώδες οἰκημά του, ἀγγέλλει ἐκ διαλειμμάτων ὁ σκοπὸς τὴν ἐμφάνισιν νέου ἐχθροῦ, γιγαντώδους τινὸς φάσματος λευκοῦ, πολλάκις διακοσίους καὶ τριακοσίους πόδας ὑπερέχοντος τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Καὶ οὗτοι ὁμῶς οἱ κίνδυνοι ὠθοῦσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ νὰ προχωρήσῃ ἔτι πρὸς. Ἐν τῷ ἀγνώστῳ τοῦ πόλου ὑπάρχει ἔν τι θέλγητρον φρίκης ἐξόχου καὶ πάθους ἡρωϊκοῦ. Ὅσοι ἀπλῶς ἐπορεύθησαν πρὸς βορρᾶν καὶ παρετήρησαν τὰς δευδούρους ἐκείνας Κυκλάδας (Spitzberg) τοῦ κατεψυγμένου ὠκεανοῦ μένουσι καταπεπληγμένοι ἐκ τοῦ θεάματος. Ὁ σωρὸς ἐκεῖνος τῶν ὀρέων καὶ τῶν βράθρων, φέρων μέτωπον ἐκ κρυστάλλων τετρακισχιλίων καὶ πεντακοσίων ποδῶν, φαίνεται ὡς φάσμα τι ἐντὸς τῆς ἀπαισιομόρφου θαλάσσης. Οἱ δὲ πάγοι ἐξέχουσιν ἐπὶ τῶν ἀθαμβῶν

γινόντων ὡς ἀκτῖνες πράσιναι, κυαναῖ, πορφυραῖ, ὡς σπινθῆρες, ὡς λίθοι πολύτιμοι, οἵτινες φαίνονται ὡσεὶ περιβάλλοντες τὴν θάλασσαν διὰ λαμπροῦ διαδήματος.

Τὸ πᾶν ἐστὶν ὡς ἐν πρίσμα εἰς ἀτμόσφαιραν πειρηγόντων μορίων, ἐν ᾗ ὁ ἀήρ σχηματίζει κάτοπτρα καὶ μικρὰ κρύσταλλα· ἐκ τούτου καὶ οἱ ἀντικατοπτρισμοί. Πολλὰ ἀντικείμενα, ὁρώμενα ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἀντιστρόφως, φαίνονται τὴν κεφαλὴν ἔχοντα κάτω. Τὰ στρώματα τοῦ ἀέρος, τὰ παράγοντα τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα, εὐρίσκονται εἰς συνεχῇ καὶ σταθερὰν μεταβολήν· τὸ ἐλαφρότερον ἀναβαίνει καὶ μεταβάλλει τὰ πάντα. Ἡ ἐλαχίστη τοῦ κλίματος ποικιλία καταβιδάζει, ἀνυψοῖ, προσκλίνει τὸ κάτοπτρον· ἡ εἰκὼν συγχέεται μετὰ τοῦ ἀντικειμένου, εἴτα χωρίζεται ἀπ' αὐτοῦ, διασκεδάννυται· ἑτέρα εἰκὼν ἀναβαίνει, εἴτα ἐπιφαίνεται, ὡχρὰ, ἐξησθενισμένη, καὶ ἐκ νέου ἀνατεταμμένη. Εἶναι ὁ κόσμος τῆς φρεναπάτης.

Ἐὰν ἀγαπᾷς τὰ ὄνειρα, ἐὰν, ὀνειροπολῶν, ἐνασμενίζῃσαι παρακολουθῶν τὸ κινητὸν αὐτοσχεδίασμα καὶ τὸ παλγνιον τῶν νεφῶν, ὑπαγε πρὸς βορρᾶν· πάντα ταῦτα ἀνευρίσκονται πραγματικά εἰς τὸν σωρὸν τῶν κινητῶν πάγων. Τὸ θέαμα τοῦτο παρουσιάζουσιν οὗτοι καθ' ὁδόν· παριστῶσι πάντα τὰ εἶδη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἰδοὺ τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ὕψος, στοαὶ καὶ στήλαι μεγαλοπρεπεῖς. Ἐπιφαίνονται ὀβελίσκοι αἰγυπτιακοί, ὀβελοί, τῶν ὁποίων αἱ κορυφαὶ ἀνέρχονται πρὸς τὸν οὐρανόν, ὑπὸ ἐτέρων ὀβελῶν, πεπτωκότων, στηριζόμενοι. Εἴτα ἰδοὺ ὄρη, ἡ Ὅσσα ἐπὶ τοῦ Πηλίου, ἡ πόλις τῶν γιγάντων, προσφέρουσα τείχη κυκλώπεια, τραπέζας καὶ ἐνδύματα τῶν Κελτῶν. Κάτωθεν σπήλαια σκοτόεντα. Πάντα εἰσὶν ὑπέργηρα, παμπάλαια· πάντα εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου δονοῦνται καὶ πίπτουσιν. Ἄλλ' εἰς οὐδένα εὐχαριστεῖ τοῦτο, καθότι οὐδὲν κάθεται. Ἀνά πᾶσαν στιγμὴν ἐν τῷ ἀναστροφῷ ἐκείνῳ κόσμῳ εἰς οὐδὲν χρησιμεύει ὁ τῆς βαρύτητος νόμος· τὸ ἀδύνατον καὶ ἐλαφρὸν φέρει τὸ ἰσχυρὸν καὶ βαρὺ· τέχνη, ὡς φαίνεται, ἄφρων, παιδιὰ γιγαντώδης, ἐπαπειλοῦσα καὶ δυναμένη τὰ πάντα νὰ καταπνίξῃ.

Ἐνίοτε συμβαίνει ἐπεισόδιόν τι τρομερόν. Ἐνῷ ὁ μέγας ἐκεῖνος σωρὸς βραδέως κατέρχεται ἀπὸ βορρᾶ, αἶφνης ἐκ νότου ἔρχεται γίγας, βαθυτάτα ἔχων τὴν βάσιν αὐτοῦ, καὶ ὠλοῦμένος βιαίως ὑπὸ τῶν ρευμάτων. Μακρύνει, ἢ ἀνατρέπει τὰ πάντα·

προσπελάζει, φθάνει εἰς τὴν κοιλάδα τῶν πάγων, καὶ προχωρεῖ μῆδαμῶς κωλυόμενος. «Ἡ σύρτις ἐκείνη τῶν πάγων (ἔλεγε τῷ 1826 ὁ θαλασσοπόρος Dupoau,) συνετρίβη ἐντὸς ἑνὸς λεπτοῦ ἐπὶ διαστήματος πολλῶν μιλίων. Ἐκρότησεν, ἐβρόντησεν ὡς ἑκατὸν τηλεβόλα· ἐνομίσαμεν ὅτι ἡ γῆ συνεσειέτο. Ἐν τούτοις τὸ ὄρος παρήλθε πλησιόθεν ἡμῶν, καὶ μετὰ αὐτοῦ καὶ ἡμῶν τὰ πάντα κατεκαλύφθησαν ὑπὸ συνεττριμμένων ὄγκων. Ἀπώλλυμεθα· ἀλλ' ἐκεῖνο παρήλθεν, ὀρμητικῶς φερόμενον πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν μέρος.»

Ἡ μεγάλη αὕτη κατὰ τῆς φύσεως πάλη, ἡ ἀναζήτησις τῆς διόδου, ἐπανελήφθη τῷ 1848, μετὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν πόλεμον, ἐγκαινισθεῖσα διὰ σπουδαίου καὶ παραδόξου γεγονότος. Ὁ ἀνδρεῖος θαλασσοπόρος Ἰωάννης Ῥόσς, ἀποσταλὴς μετὰ δύο πλοίων εἰς τὸν κόλπον τοῦ Βαφίνου, ἠπατήθη ἐκ τῶν φαντασμαγοριῶν τοῦ κόσμου ἐκείνου τῶν ὀνείρων. Εὐδιακρίτως εἶδε γῆν, ἣτις δὲν ὑπῆρχε, καὶ διίσχυρίσθη, ὅτι ἀδύνατος ἦν ἡ διάβασις· ἐπιστρέψας δὲ, ἐπληρώθη διὰ λόγων προσβλητικῶν, κατηγορήθη ὡς μὴ τολμήσας νὰ διαβῇ, μάλιστα δὲ δὲν ἐκρίθη καὶ ἄξιός τοῦ βραβεῖου καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τιμῆς αὐτοῦ. Σικεροπώλης τις τοῦ Λονδίνου ἠθέλησε νὰ πράξῃ πλείονα τοῦ βρετανικοῦ κράτους· ἔδωκε δὲ τῷ Ῥόσς πεντακασιακισχίλια φράγκα, καὶ ὁ θαλασσοπόρος ἐπέστρεφεν, ἀπόφασιν ἔχων νὰ διέλθῃ ἡ ν' ἀποθάνῃ. Ἄλλ' οὔτε τοῦ ἑνὸς οὔτε τοῦ ἑτέρου ἐπέτυχεν· ἔμεινε δὲ, ἄγνωστον ὁπόσους χειμῶνας, κατὰμονος καὶ ἐλησημονημένος, ἐντὸς τῶν ἐρημιῶν. Φαλαινοθήραι ἐν τούτοις ἐπανήγαγον αὐτόν, οἵτινες, εὐρόντες τὸν ἄγριον ἐκεῖνον, ἠρώτησαν αὐτόν ἂν συνήντησέ ποτε τὸν μακαρίτην πλοίαρχον Ἰωάννην Ῥόσς.

Ὁ ὑποπλοίαρχος Παρρὺ, μὲ ὄλην αὐτοῦ τὴν βεβαιότητα περὶ τῆς ἀποτυχίας, ἐδοκίμασε καὶ ἠγωνίσθη τετράκις μετὰ μεγίστης ἐπιμονῆς, ὅτε μὲν διὰ τοῦ κόλπου τοῦ Βαφίνου καὶ ἐκ δυσμῶν, ὅτε δὲ διὰ τῶν βορείων Κυκλάδων καὶ ἐκ βορρᾶ. Ἀνεκάλυψε μέρη τινά, προϋχώρησεν εὐτόλμως ἐπιβαίνων εἰδους ἐλκκηθρολέμβου, ἣτις ἐναλλάξ ἐπέπλεεν ἢ διήρχετο διὰ τῶν πάγων· ἀλλ' ἀμετάβλητοι οὗτοι εἰς τὴν πορείαν αὐτῶν, ἀπώθουν τὸν Παρρὺ εἰς τὰ ὀπίσω. Ὅθεν δὲν ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ πλέον τοῦ Ῥόσς.

Τολμηρός τις νεανίας Γάλλος, ὁ Ἰούλιος δε-Βλοσσεβίλλ, ἠθέλησε (1832) νὰ περιποιήσῃ τὴν τιμὴν ταύτην εἰς τὴν Γαλίαν. Ἐσχόρπισε χρήματα, ἐβυσίασε τὴν ζωὴν του πρὸς τοῦτο· ἐπλήρωσε διὰ ν' ἀπολεσθῇ. Οὔτε τῆς ἐκλογῆς του πλοῖον ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ· τῷ ἐδόθη ἡ «Λιλλεία» (Lilloise), ἣτις ἐπαθεν ἀβαρίας κατὰ τὴν αὐτὴν τοῦ ἀπόπλου ἡμέραν. Ὁ Βλοσσεβίλλ ἐπεσκεύασε τὸ πλοῖον ἰδίαις δαπάναις, καταναλώσας τεσσαράκοντα χιλιάδας φράγκων, καὶ διὰ τοῦ ἀκροσφαλοῦς τούτου σκάφους ἠθέλησε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Γροιλανδίαν· κατὰ πάσας ὁμῶς τὰς πιθανότητας, οὔτε καὶ τὴν εἶδε.

Καὶ τοι δὲ τῶν Ἀγγλῶν αἱ προπαρασκευαὶ ἐγίνοντο μετὰ πλείονος συνέσεως καὶ δαπάνης, οὐχ ἥσσον καὶ αὐταὶ ἔμειναν ἀτελέσφοροι. Τῷ 1845 ὁ ἀτυχὴς Φραγκλῖνος ἀπώλεσθη εἰς τοὺς πάγους. Ἐπὶ δωδεκαετίαν ὅλην ἐπέμψθησαν πολλοὶ εἰς εὗρεσιν αὐτοῦ. Ἀξιέπαινον εἰς τοῦτο ἐπεδείξατο ἐπιμονὴν ἡ Ἀγγλία. Πάντες ἔδωκαν χεῖρα βοηθείας· καὶ ἐν τούτοις ἡ ἔρευνα αὕτη κατέφαγε πολλοὺς Ἀμερικανοὺς καὶ Γάλλους. Τὰ ὑψώματα, τὰ ἀκρωτήρια τῆς ἐρήμου ἐκείνης χώρας τηροῦσι μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Φραγκλίνου καὶ τὸ τοῦ Γάλλου Βελλῶ καὶ ἄλλων, οἵτινες ἠγωνίσθησαν ὅπως σώσωσιν ἓνα Ἀγγλόν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης Ῥόσς προσηνέχθη ὅπως διευθύνῃ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ Βλοσσεβίλλ, καὶ διοργανώσῃ τὴν ἐκστρατείαν.

Τοιαύτας ἔχει ἀναμνήσεις ἡ κατηφὴς Γροιλανδία, καὶ ἡ ἔρημος δὲν εἶναι πλέον ἔρημος, ὁπόταν ἐπανευρίσκωνται ἐν αὐτῇ τὰ ἀνθρωπίνην ἀδελφότητα μαρτυροῦντα ὀνόματα ἐκεῖνα.

Ἡ πίστις τῆς συζύγου τοῦ Φραγκλίνου ὑπῆρξεν ἀξιοθαύματος· οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐχῆρευσεν. Ἰκέτευσεν ἐπιμόνως, ἐζήτησε νὰ ἐνεργηθῶσι νέαι ἐκστρατεῖαι· ὠρκίσθη, ὅτι ἐκεῖνος ἔζη εἰσέτι, καὶ ἐκ τῆς βεβαιότητος ταύτης ἐπέισθη τοσοῦτον ὁ κόσμος, ὥστε ἐπτά μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Φραγκλίνου ἔτη ὠνομάσθη οὗτος ἀντιναύαρχος. Ἡ λαῖδου Φραγκλίνου εἶχε δίκαιον· ὁ θαλασσοπόρος ἔζη. Τῷ 1850 εἶδον αὐτόν, ὡς λέγουσιν, οἱ Ἐσκιμῶι μετὰ ἐξηκοντάδος ἀνδρῶν. Μετ' αὐτοῦ οἱ ἐξήκοντα οὗτοι περιεστάλησαν εἰς τριάκοντα, οἵτινες δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ προχωρήσωσιν, οὔτε νὰ ἀγρεύσωσιν· ἤναγκάσθησαν νὰ τρώγῃσι τοὺς ἀποθνήσκοντας. Ἄν εἰσηκούετο ἡ

λαῖδου Φραγκλίνου, οὗτος ἠθελεν ἀνευρεθῇ· διότι, κατὰ τὰ λεγόμενα τῆς χήρας, ἔπρεπε νὰ γένωνται ἔρευναι πρὸς νότον, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀπελπιστικὴν ἐκείνην θέσιν οὐδεὶς ἠθελεν ἐπιθυμήσει νὰ κινδυνεύσῃ φρικτότερον παρευόμενος πρὸς βορρᾶν. Ἐν τούτοις τὸ ναυαρχεῖον, ὅπερ δὲν ἐμερίμνα περὶ τοῦ Φραγκλίνου ὅσον περὶ τῆς περιβοήτου διόδου, ἐξέπεμπεν αἰετοτε τοὺς ἀπεσταλμένους αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν, ἡ δὲ ἀτυχὴς γυνὴ ἐπραξεν ἐπὶ τέλους ὅ,τι δὲν ἠθελον νὰ πράξωσιν ἄλλοι· δαπανήσασα ὑπέρογκα, ἐφώπλισε πλοῖον διὰ τὸ νότια μέρη. Ἀλλ' ἦτο ἀργὰ πλεόν· τὰ ὅσα τοῦ Φραγκλίνου εὐρέθησαν μόνα.

Ἐν τῷ μεταξῷ, περιηγήσεις μακρυνότεραι, στεφθεῖσαι οὐχ ἥσσον δι' ἐπιτυχίας, ἐγένοντο κατὰ τὸν ἀνταρκτικὸν πόλον. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει τὸ μίγμα ἐκεῖνο τῆς γῆς, τῆς θαλάσσης, τῶν πάγων, τὸ προξενοῦν τὴν πρὸς τὴν Γροιλανδίαν φρίκην τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι μεγάλη θάλασσα ἀπεριόριστος, παγοστάσιον ἐκτεταμένον, ὀλιγίστη γῆ· αἱ πλείσται δὲ, ὅσας εἶδον οἱ ἄνθρωποι, ἀφίνουσι πάντοτε ταύτην τὴν ἀμφιβολίαν, ἐὰν αἱ μεταβαλλόμεναι αὐτῶν παραλῖαι δὲν ἦσαν ἀπλῆ γραμμὴ πάγων ἐξακολουθητικῶν καὶ σεσωρευμένων. Τὰ πάντα μεταβάλλονται, ἀναλόγως τῶν χειμῶνων. Ὁ Μορέλ τῷ 1820, ὁ Οὐέδδελ τῷ 1824, ὁ Βαλλενὺ τῷ 1839, εὗρον μίαν ἐντομὴν καὶ εἰσέδυσαν εἰς θάλασσαν ἐλευθέραν, ἣν πολλοὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνεύρωσιν.

Ὁ Γάλλος Κεργουελὲν καὶ ὁ Ἀγγλος Ἰάκωβος Ῥόσς θαλασσοπορήσαντες εὗρον γαίας ἀδιαφιλονεικήτους. Ὁ πρῶτος τῷ 1771 ἀνεκάλυψε τὴν μεγάλην νῆσον τοῦ Κεργουελὲν, τὴν ὁποῖαν οἱ Ἀγγλοὶ καλοῦσιν «Ἐρήμωσιν». Μῆκος ἔχουσα διακοσίων λευγῶν, κέκτηται ἀξίους λόγου λιμένας, καὶ διατρέφει πλῆθος πτηνῶν καὶ φωκῶν, ἐξ ὧν δύναται νὰ ἐφοδιασθῇ πλοῖον. Εἰς τὴν ἐνδοξὴν ταύτην ἀντίληψιν, τὴν ὁποῖαν Λουδοβίκος ὁ ΙΣΤ' ἀντήμειψε δι' ἐνὸς βαθμοῦ, ἀπώλεσθη ὁ Κεργουελὲν· κατηγορήθη ἐπὶ ἐγκλήμασιν. Ἡ μανιώδης ἀντιζηλία τῶν τότε εὐγενῶν ἀξιωματικῶν κατεδίωξεν αὐτὸν ἀνηλεῶς. Μάρτυρες ἐναντίον αὐτοῦ ἐχρημάτισαν οἱ ἐχθροὶ του· καὶ ὁ δυστυχὴς ἔγραψε τὰ τῆς ἀνακαλύψεως αὐτοῦ ἐν εἰρκτῇ, ἐξ ποδῶν τετραγωνικῶν (1782.)

Τῷ 1838, ἡ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ἀμερικὴ ἐνήργησαν ὁμοῦ ἐκστρατείαν πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ περιόδο-

ξος Δυπερρέυ ήνέωξε τήν πρὸς τὰς μαγνητικὰς παρατηρήσεις ὁδόν· τήν ἐξακολουθῶσιν δὲ τῶν παρατηρήσεων τούτων ὑπ' αὐτὸν τὸν πόλον ἀνέλαθεν, ἐπιφορτισθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν, ὁ Ἰάκωβος Ῥόσς, ἀνεψιὸς, μαθητὴς καὶ ὑποπλοίαρχος τοῦ Ἰωάννου Ῥόσς. Αἱ προπαρασκευαὶ ἐγένοντο μετ' ἀξιοθαυμάστου συνέσεως καὶ φροντίδος. Ὁ Ἰάκωβος ἐπανεκάμφε, μὴ δ' ἐνα ἀπολέσας ἄνθρωπον, οὔτε ἀσθενῇ τινα φέρων ἐν τῇ ἐπιστροφῇ.

Τὰς αὐτὰς προπαρασκευὰς δὲν ἔκαμον ὁ Ἀμερικανὸς Οὐίλλιος καὶ ὁ Γάλλος Δυμόντ δ' Οὐβίλλ· ὅθεν τρομεροὶ ἐπέσκηψαν ἐπ' αὐτῶν κίνδυνοι καὶ φοβεραὶ νόσοι. Εὐτυχέστερος αὐτῶν, ὁ Ἰάκωβος Ῥόσς περιῆλθε τὸν ἀρκτικὸν κύκλον, εἰσέδυ εἰς τοὺς πάγους, καὶ εὔρε γῆν πραγματικὴν. Ὁμολογεῖ μετ' ἀξιοπαρατήρητου μετριοφροσύνης, ὅτι τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ὤφειλεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς ἀξιολόγους τῶν πλοίων παρασκευὰς. Δυναμίει τῶν ἀξιολόγων μηχανῶν, τοῦ ἐμβόλου, τῆς πλώρας, τῶν σιδηρῶν πλευρῶν των, ὁ «Ἑρεβος» καὶ ὁ «Γρόμος» ήνέωξαν τὴν ζώνην τῶν πάγων, ἐπλευσαν διὰ μέσου τῆς τριζούσης μάζης, καὶ πέραν εὖρον θάλασσαν ἐλευθέραν, φώκας, πτηνὰ καὶ φαλαίνας. Ἠφαίστειον δωδεκασχιλίων ποδῶν, ἴσον τῷ τῆς Αἰτνῆς ὕψος ἔχον, ἐξηρεύγετο φλόγας. — Φυτὰ οὐδαμοῦ, ἀλλὰ βράχοι ἀπόκρημνοι, ἐφ' ὧν οὔτε ἡ χιὼν δύναται νὰ μείνῃ. Εἶναι ἡ γῆ, οὐδεμίᾳ περὶ τούτου ἀμφιβολία· ἡ Αἶτνα τοῦ πόλου, ἥτις ὠνομάσθη «Ἑρεβος», μένει ἐκεῖ πρὸς μαρτύριον, μετ' τὴν πυρίνην αὐτῆς στήλην. — Πυρὴν ἀρα γήϊνος συγκεντροὶ τοὺς ἀνταρκτικούς πάγους (1841.)

Εἰς τὰ ἀφορῶντα τὸν ἀρκτικὸν πόλον, σημαντικὸν μέρος κατέχουσιν οἱ μῆνες Ἀπρίλιος καὶ Μαῖος τοῦ 1853.

Καὶ κατὰ μὲν τὸν Ἀπρίλιον, εὐρέθη ἡ ἐπὶ τριακόσια ἔτη ζητουμένη διέξοδος, ἡ δὲ ἀνακάλυψις αὕτη ὀφείλεται καθαρῶς εἰς μίαν στιγμὴν ἀπογνώσεως. Ὁ πλοίαρχος Μακλὸρ, εἰσελθὼν διὰ τοῦ Βερίγγειου πορθμοῦ, περικλεισθεὶς ἐντὸς τῶν πάγων, λιμώττων, καὶ μὴ κατορθώσας ἐπὶ δύο ἔτη νὰ ἐπιστρέψῃ, ἀπετόλμησε νὰ προβῇ ἐπὶ τὰ πρόσω. Μόλις δὲ προχωρήσας τεσσαράκοντα μίλια, εὗρεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν θάλασσαν πλοῖα ἀγγλικά. Ἡ τόλμη αὕτη τὸν ἔσωσε, καὶ οὕτως ἐπερατώθη ἡ μεγάλη ἀνακάλυψις.

Κατὰ δὲ τὸν Μαῖον τοῦ 1853, ἐγένετο ἐκ Νεοβοράκου (Now

York) ἐκδρομὴ διὰ τὰ ὑπερβόρεια μέρη. Νέος ναυτικός, μόλις τριακονταέτης ὁ Elischa Kent Kane, περιελθὼν ἤδη τὴν γῆν ὅλην, ἐρρίψεν εἰς τὸ μέσον μίαν τολμηρὰν, ἀλλ' ἀρίστην ἰδέαν, ἥτις ζωηρῶς τὴν ἀμερικανικὴν φιλοδοξίαν διηρέθειεν. Ὡς ὁ Οὐίλλιος ὑπέσχετο νὰ ἀνακαλύψῃ ἕνα κόσμον, ὁ Kane ἀνελάμβανε νὰ εὕρῃ μίαν θάλασσαν, θάλασσαν ἐλευθέραν, ὑπὸ τὸν πόλον· καὶ, ἐνῷ οἱ πολὺπειροὶ Ἀγγλοὶ ἐζήτουν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ὁ Kane ἐμελλε νὰ ἀνέλθῃ κατ'εὐθείαν πρὸς βορρᾶν, καὶ νὰ λάβῃ ὑπὸ τὴν κατοχὴν αὐτοῦ τὴν ἀνερευνήτον ἐκείνην λεκάνην. Παραχρῆμα ἀνεφλέχθησαν αἱ φαντασίαι. Εἰς ἐφοπλιστῆς τοῦ Νεοβοράκου, ὁ Γρίννελλ, γενναίως προσήνεγκε δύο πλοῖα· αἱ τῶν σοφῶν σύλλογοι ἐβοήθησαν, ὡς καὶ τὸ δημόσιον, αἱ δὲ γυναῖκες ἰδίαις χερσὶν εἰργάζοντο εἰς τὰς προπαρασκευὰς μετὰ ζήλου ὁρησκευτικοῦ. Γενομένης τῆς ἐκλογῆς τῶν πληρωμάτων, σχηματισθέντων ἐξ ἐθελοντῶν, ἐδόθησαν τρεῖς παρὰ τούτων ὀρκαί· ἦτοι ὑπέσχοντο τὰ πληρώματα ὑπακοὴν, ἐγκράτειαν ἀκριβῆ, καὶ ἀποχὴν πάσης ὕβρεως ἢ γλώσσης βεβήλου. Καί τοι δὲ ἀπέτυχεν ἡ πρώτη ἐκδρομὴ, ὁ Γρίννελλ δὲν ἀπώλεσε τὸ θάρρος αὐτοῦ, οὔτε τὸ ἀμερικανικὸν δημόσιον. Δευτέρα διωργανίσθη, τῇ συναρωγῇ ἀδελφοτήτων τινῶν τοῦ Λονδίνου, αἵτινες ἐπεδίωκον ἢ τὸν προσηλυτισμὸν, ἢ τελευταίαν τινα ἀπόπειραν πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Φραγκλίνου.

Τῆς θαλασσοπορίας ταύτης τοῦ Kane περιεργότεραν δὲν ἔχομεν σχεδὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐξηγεῖται δὲ θαυμασίως ἡ ἐπιβρόχῃ, ἣν εἶχεν ἐξασκήσει ὁ νεαρὸς ναυτικός. Ἐκάστη γραμμὴ φέρει τὸ σημεῖον τῆς ἰσχύος, τῆς ζέσεως αὐτοῦ, καὶ τῆς πάντοτε ἐπὶ τὰ πρόσω τάσεως. Ὁ Kane τὰ πάντα γινώσκει, περὶ πάντων εἶναι βέβαιος. Ζωηρὸς, πνεύματος ὁμῶς θετικοῦ, δὲν θέλει ὀπισθοδρομήσει· — τὸ αἰσθάνονται πάντες — ἐνώπιον τῶν κυλυμάτων. Θέλει προβῇ, θέλει ἀπέλθῃ μακρὰν, ὅσον μακρὰν δύναται τις νὰ ὑπάγῃ. Ὅθεν ὁ μεταξὺ τοιοῦτου χαρακτῆρος καὶ τῆς εὐκλειοῦς φύσεως τῆς Ἀρκτοῦ ἀγῶν εἶναι λίαν περίεργος, ἕνεκα τῶν ἀκαταμαχῆτων προσκοιμμάτων, ἀπερ ἐκείνος εἰς ταύτην θέλει ἀπαντήσῃ. Μόλις ἀναχωρήσας, καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ χειμῶνος, καὶ ἀναγκάζεται νὰ διαχειμάρῃ 28 μῆνας ὑπὸ τοὺς πάγους· καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ἔαρ, ψυχρὸς ἐβδόμηκοντα βαθμῶν! Ἐπελθόντος τοῦ δευτέρου χειμῶνος, τῇ 28 Αὐγούστου, ὁ Kane

ἐγκατελείφθη, ἐναπομεινάντων αὐτῷ ὀκτὼ ἀνδρῶν ἐπὶ δεκάεπτά. Ὅσον ὅμως ἐλαττοῦνται οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ πόροι αὐτοῦ, ἐπὶ τοσοῦτον γίνεται δραστήριος καὶ αὐστηρὸς, ἐπιθυμῶν, ὥς λέγει, νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν σεβαστότερον. Οἱ καλοὶ αὐτοῦ φίλοι Ἑσκιμῶι, οἵτινες χορηγοῦσι τὰ τῆς διατροφῆς του, καὶ οἵτινες μάλιστα βιάζουσιν αὐτὸν ἵνα δεχθῇ μικρά τινα πράγματα, εὐχαριστοῦνται λαμβάνοντες τρία ἀγγεῖα χαλκοῦ· ἀντὶ δὲ τούτων δίδουσιν αὐτῷ δύο γυναῖκας· τιμωρία ὑπερβολικὴ, βάρβαρος! Μεταξὺ τῶν μεινάντων ὀκτὼ ναυτῶν, τῶν ὁποίων καταναγκαστικῶς ἐχαλαρώθη ἡ πειθαρχία, δὲν ἦτο σχεδὸν φρόνιμος ἡ ἀπαγωγὴ τῶν ταιλαιπῶρων ἐκείνων γυναικῶν. Ἦσαν ὑπανδροὶ. «Ἡ Σιδού, σύζυγος τοῦ Μετέκ, καὶ ἡ Ἀνίγγα, σύζυγος τοῦ Μαροίγκα.» Πέντε ἡμέρας διατελοῦσι κλαίουσαι. Ὁ Κανε ἀγωνίζεται νὰ χλευάσῃ τοὺς θρήνους των, καὶ εἰς ἡμᾶς νὰ ἐμποιήσῃ γέλωτα. «Ἐκλαιον, λέγει, καὶ ἐπαλλον θρήνους, ἀλλὰ δὲν ἐφευγεν ἡ ὀρεξίς των.» Οἱ σύζυγοι καὶ οἱ γονεῖς ἔρχονται φέροντες τὰ ζητηθέντα πράγματα, καὶ βλέπουσι τὰ πάντα μετὰ γλυκύτητος, ὥς φρόνιμοι ἄνθρωποι, οἵτινες ἀντὶ ὅπλου ἔχουσι μόνον ἰχθυόκαυθον ἐναντίον τῶν πολυβόλων πιστολίων (revolvers). Στέργουσιν εἰς πάντα, υπογράφουσιν, ὑπισχνοῦνται φιλίαν, συμμάχίαν, ἀλλὰ μετὰ τινος ἡμέρας φεύγουσιν, ἐξαφανίζονται· μὲ ποῖα αἰσθήματα; . . . τὸ μαντεύει πᾶς τις. Φεύγοντες, θέλουσιν εἰπεῖ πρὸς τοὺς συναπαντωμένους καθ' ὁδόν, ὅπόσον ἀποτρόπαιος εἶναι ὁ λευκὸς ἄνθρωπος. Ἴδου πῶς ἀποκλείεται εἰς κόσμος!

Ἡ συνέχεια εἶναι θλιβερωτάτη. Ἐκ τῶν πολλῶν ἀθλιότητων, τινὲς μὲν ἀποθνήσκουσιν, ἄλλοι δὲ θέλουσι νὰ ἐπιστρέψωσιν ὀπίσω. Ὁ Κανε δὲν ἀπαυδᾷ· ὑπέσχετο μίαν θάλασσαν, πρέπει νὰ εὕρῃ λοιπὸν μίαν. Συνώμοσαι, λειποταξίαι, προδοσίαι, τὰ πάντα ἐπαυξάνουσι τὸ φρικτὸς τῆς καταστάσεως. Κατὰ τὴν τρίτην διαχείμασιν, μὴ ἔχων τροφὰς, ριγῶν ἐκ τοῦ ψύχους, ἤθελεν ἀποθάνει, ἂν δὲν ἔτρεφον αὐτὸν διὰ τῆς ἀλυσίας ἕτεροι Ἑσκιμῶι· καὶ ἐκεῖνος ἐθήρευε, χάριν αὐτῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ, τινὲς τῶν περὶ αὐτὸν, ἀποσταλέντες εἰς ἐκδρομὴν, ἐπιτυχάνουσι νὰ ἴδωσι τὴν θάλασσαν, τῆς ὁποίας τσαυτὴν ἔχουσι χρεῖαν. Ἀναφέρουσι τοῦλάχιστον, ὅτι παρετήρησαν μεγάλην ἔκτασιν ὕδατος ἐλευθέρου καὶ μὴ πεπηγότος, περὶ δὲ πτηνὰ, ἅπερ ἐφαίνοντο ζη-

τούντα κρησφύγετον εἰς τὸ μαλακώτερον τοῦτο κλίμα. Ἀρκοῦντα ἦσαν ταῦτα. Σωθεῖς ὑπὸ τῶν Ἑσκιμῶων, οἵτινες δὲν κατεχράσθησαν τοῦ ἀριθμοῦ ἑαυτῶν, οὔτε τῆς ὑπερβαλλούσης αὐτοῦ ἀβλιότητος, ὁ Κανε τοῖς ἀφίνει τὸ πλοῖόν του εἰς τοὺς πάγους. Ἐξησθενισμένος, ἐξηντλημένος, ἐπέτυχε πάλιν διὰ ταξιδίου ὀγδοήκοντα δύο ἡμερῶν νὰ ἐπιστραφῇ πρὸς νότον· ἀλλ' ἀπώλεσε τὴν ζωὴν. Ὁ ἄτρομος ἐκεῖνος νεανίας, ὅστις ἐπλησίασε πρὸς τὸν πόλον περισσότερο ἢ ὅσον οὐδεὶς ἄλλος θνητός, ἐπέτυχε τοῦ στέμματος, ὅπερ οἱ ἐν Γαλλίᾳ σύλλογοι τῶν σοφῶν ἔθηκαν ἐπὶ τοῦ τάφου του, τὸ μέγα βραβεῖον τῆς γεωγραφίας.

Εἰς τὴν διήγησιν ταύτην, ἐνθα τοσαῦτα βλέπει τις τρομερὰ πράγματα, ὑπάρχει ἐν συγχινητικόν, ἥτοι ὁ θάνατος τῶν κυνῶν τοῦ Κανε. Εἶχε κύνας τῆς Νεογείου λαμπροῦς, εἶχε κύνας ἐκ τοῦ τόπου τῶν Ἑσκιμῶων· αὐτοὺς δὲ εἶχε συντρόφους καὶ ὁπαδοὺς ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον. Κατὰ τὰς μακρὰς ἐκείνου διαχειμάσεις, κατὰ τὰς παρατεταμένας νύκτας, ἃς διήλθεν, οἱ κύνες ἡγρύνουν περὶ τὸ πλοῖον. Ἐξερχόμενος εἰς τὴν πυκνὴν σκοτίαν, συνήντα τὴν χλιαρὰν πνοὴν τῶν καλῶν ἐκείνων ζώων, ἅπερ ἤρχοντο ἵνα θερμάνωσι τὰς χεῖράς του. Κατ' ἀρχὰς οἱ τῆς Νεογείου ἡσθάνησαν, καὶ ὁ Κανε ἀπέδωκε τοῦτο εἰς τὴν ἑλλειψιν τοῦ φωτός· διότι, ὅτε τοῖς ἐδεικνύοντο φανοὶ, εἶχον κάλλιον. Μικρὸν κατὰ μικρὸν κατελήφθησαν ὑπὸ παραδόξου μελαγχολίας· ἐγένοντο παράφρονες. Τοὺς ἠκολούθησαν οἱ Ἑσκιμῶι κύνες. Καὶ αὕτῃ ἡ «Ἀνθή,» ἡ συνετωτάτη κύων τοῦ θαλασσοπόρου, συμμετέσχε τῆς τύχης τῶν λοιπῶν. Ἴδου τὸ μόνον τῆς διηγήσεως μέρος, καθ' ὃ ἡ εὐσταθὴς αὕτη καρδία φαίνεται συγκεκινημένη.

Δ'.

Ο ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΘΑΛΑΣΣΙΟΥΣ ΦΥΛΑΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.

Ἀνατρέχων εἰς τὰ προηγούμενα καὶ εἰς ἑλὴν ἐν γένει τὴν ἱστορίαν τῶν θαλασσοποριῶν καὶ τῶν περιγητήσεων, δύο ἀντίθετα αἰσθάνεται τις αἰσθήματα: θαυμασμὸν μὲν διὰ τὴν τόλμην καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν, μεθ' ἧς ὁ ἄνθρωπος κατεκτήσατο τὰς θαλάσσας καὶ κατεκράτησε τοῦ πλανήτου αὐτοῦ· ἐκπλήξιν δὲ, διότι βλέπει αὐτὸν τόσῳ ἀνίκανον εἰς τὰ ἀφορῶντα τὸν ἄνθρωπον, διότι, ὥς πρὸς τὴν κατὰκτησιν τῶν πραγμάτων, δὲν ἠδυνήθη νὰ

κάμῃ χρῆσιν τῶν προσώπων, διότι πανταχοῦ ὁ θαλασσοπόρος ἦλθεν ὡς πολέμιος, κατασυνέτριψε τοὺς νέους λαοὺς, οἵτινες, ἂν εὕρισκον περιποίησιν τινα ἐκ μέρους αὐτοῦ, ἤθελον καταστή, ἑκαστος ἐν τῷ μικροκόσμῳ αὐτοῦ, τὸ εἰδικὸν ὄργανον τῆς κατευοδωτέως του.

Ἴδου ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιον τῆς σφαίρας, ἣν ἀνεκάλυψεν· ὁμοιάζει πρὸς δόκιμον μουσικόν, ὅστις εὕρεται ἐνώπιον ὑπερμεγέθους ὄργανου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μόλις παίζει διαγράμματα τινα. Ἐξελθὼν τοῦ μεσαίωνος, μετὰ τοσαύτην θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν, εὐρέθη βάρβαρος, καὶ ἡδυνήθη μόνον τοὺς ἀρμολύτας τοῦ ἱεροῦ ὄργανου νὰ θραύσῃ.

Ὡς εἶδομεν, οἱ χρυσοθηραὶ ἤρξαντο, χρυσὸν μόνον καὶ οὐδὲν ἄλλο ζητοῦντες, συντρίβοντες τὸν ἄνθρωπον. Ὁ Κολόμβος, ὁ πάντων ἄριστος, δεικνύει τοῦτο ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ἡμερολογίῳ μετὰ τρομερῆς ἀφελείας, ἥτις ἐκ προτέρων ἐμποιεῖ ῥίγος εἰς πάντα διὰ τὰς μελλούσας πράξεις τῶν διαδόχων τοῦ Κολόμβου. «Ὅτε ἀπέβη εἰς τὴν Ἀυτὴν, «Ποῦ ὑπάρχει χρυσός; καὶ τίς ἔχει χρυσόν;» ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι αὐτοῦ λόγοι. Ταῦτα ἀκούοντες οἱ αὐτόχθονες ἐμειδίωσαν, ἐξεπλήσσοντο διὰ τὴν πείναν ἐκείνην τοῦ χρυσοῦ· ὑπισχνοῦντο αὐτῷ, ὅτι ἤθελον ζητήσῃ, καὶ ἐξέβαλον τοὺς ἰδίους αὐτῶν δακτυλίους, ὅπως ἱκανοποιήσωσιν ὅσον τάχος τὴν πείναν ἐκείνην.

Ὁ Κολόμβος συγκινητικώτατα περιγράφει τὴν ἀτυχὴ ἐκείνην φυλὴν, τὴν καλλονὴν, τὴν ἀγαθότητα, τὴν καταναυκτικὴν αὐτῆς ἐμπιστοσύνην. Καὶ μετὰ πάντα ταῦτα, ὁ Γενουήνσιος ἔχει ὡς ἀποστολὴν τὴν ἀγρίαν φιλαργυρίαν, τὴν σκληρότητα τῶν πνευματικῶν ἔξεων. Πόλεμοι δεινοί, κάτεργα φρικώδη καὶ κακοῦργοι ἐν αὐτοῖς, ἀνθρώπων πωλήσεις, ταῦτα ἦσαν ἡ κοινὴ ζωὴ. Ἡ θεὰ τοῦ νέου ἐκείνου κόσμου, ἀφωπλισμένου, τὰ ἄλλα ἐκεῖνα σώματα τῶν ὀλογύμων παιδῶν καὶ τῶν ἀθώων καὶ θελκτικῶν γυναικῶν, πάντα ταῦτα ἐμπνέουσιν αὐτῷ ἰδέαν κερδοσκοπικὴν· ἐκεῖνα τὰ πλάσματα δύνανται κάλλιστα νὰ δουλωθῶσι. Δὲν ἐπιθυμεῖ ἐν τούτοις ν' ἀπαγάγῃ αὐτά, «καθότι ἀνῆκουσιν εἰς τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν» προστίθῃ δὲ τοὺς ἀπαισίους τούτους καὶ πολυσημάντους λόγους: «Εἰσὶ δειλοὶ καὶ ἐπλάσθησαν πρὸς ὑπακοήν· θέλουσι πράξῃ, τι διαταχθῇ εἰς αὐτούς. Χίλιοι ἐξ αὐτῶν φεύγουσιν ἐνώπιον τριῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων. Ἐάν αἱ

Ἰμῶν Ὑψηλότητες μὲ διατάξωσι νὰ τοὺς ἀπαγάγω εἰς τὴν Εὐρώπην, ἢ νὰ τοὺς ἔχω ἐνταῦθα καθυποταγμένους, οὐδὲν θέλει εὐρεθῇ κώλυμα· ἀρκοῦσι πεντήκοντα ἄνδρες.» (14 Ὀκτωβρίου καὶ 16 Δεκεμβρίου 1492.)

Καὶ μετ' ὀλίγον θέλει ἐπανελθεῖ ἐξ Εὐρώπης ἡ περὶ τοῦ λαοῦ τούτου γενικὴ ἀπόφασις. Δούλοι καὶ εἰλωτές εἰσι τοῦ χρυσοῦ, εἰς εὕρεσιν τούτου ἐργάζονται, καὶ ἅπαντες καθυποβάλλονται εἰς τὸ κάτεργον. Αὐτὸς ὁ Κολόμβος λέγει πού, ὅτι μετὰ δώδεκα ἔτη τὰ ἐξ ἑβδομα ἐξηφανίσθησαν τῶν κατοίκων· καὶ ὁ Χερρέρας προστίθῃσιν, ὅτι ἐντὸς εἰκοσιπέντε ἐτῶν ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ἀπὸ ἐνὸς ἑκατομμυρίου ἡλαττώθη εἰς δεκατέσσαρας χιλιάδας.

Τὰ γινόμενα μετέπειτα γνωστὰ εἰσιν. Οἱ κάτοχοι μεταλλείων καὶ φυτειῶν ἐξωλόθρευσαν κόσμον ὀλόκληρον, οἰκίζοντες καὶ ἀνοικίζοντες αὐτὸν ἀπαύστως τῇ θυσίᾳ τοῦ μαύρου αἵματος. Τί δὲ συνέβη; Μόνος ὁ Μαῦρος ἔζη καὶ ζῇ εἰς τὰς πεδιάδας καὶ τὰ θερμὰ μέρη, εἰς τὰς γονίμους γαίας. Ἡ Ἀμερικὴ θέλει μείνει εἰς αὐτόν. Ἡ Εὐρώπη ἐπραξεν ὅλως ἀντιστρόφως πρὸς ὅ,τι ἤθελε· πανταχοῦ κατεδείχθη ἀνίκανος πρὸς τὸ ἀποικιακὸν σύστημα. Ὁ γάλλος τυχοδιώκτης δὲν ἡδυνήθη νὰ ζῇσῃ· ἤρχετο ἄνευ οἰκαγενείας, φέρων τὰς κακίας του, διὰ τῶν ὁποίων ἐμόλυνε τοὺς βαρβάρους ἐκείνους λαοὺς, ἀντὶ νὰ ἐκπολιτίσῃ αὐτούς. Ὁ Ἄγγλος, πλὴν δύο χωρῶν εὐκράτων, ὅπου ἀπώκησε παμπληθεῖ, δὲν δύναται νὰ ζῇσῃ περισσότερο πέραν τῶν θαλασσῶν· ἡ Ἰνδία ἐντὸς ἐνὸς αἰῶνος δὲν θὰ γνωρίζῃ, ὅτι ἔζησεν ἐκεῖνος ἐκεῖ. Ὁ καθολικὸς, ὁ διαμαρτυρόμενος ἱεραπόστολος ἔσχεν ἄρα γε ἐπιβράντινα; ἡδυνήθη νὰ κάμῃ ἓνα χριστιανόν; «Οὐδένα,» μοι ἔλεγεν ὁ Βυρνόφιος, ὅστις ἔχει βασίμους περὶ τοῦ πράγματος πληροφορίας. Μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἡμῶν τριάκοντα ὑπάρχουσιν ἑκατονταετηρίδες, τριάκοντα θρησκευματα. Ἐάν θελήσῃτε νὰ ἐκβιάσῃτε τὸ πνεῦμα αὐτῶν, συμβαίνει ὅ,τι ὁ Οὐμβόλδος παρέτήρησεν εἰς τινὰς ἀμερικανικὰς κώμας· ἀπολέσαντες τὴν ἰθαγενὴ ἱκμάδα καὶ οὐδὲν ἐξ ἡμῶν ἀρυσάμενοι, ζῶντες σωματικῶς καὶ τεθνεώτες τῷ πνεύματι, ἄγονοι, ἀνωφελεῖς ἔσται, μένουσιν οἰονεῖ παῖδες, ἀπεζωωμένοι, εὐήθεις.

Αἱ περιγῆγεις τῶν ἡμετέρων σοφῶν, αἵτινες τοσαύτην περιποιῶσι τιμὴν εἰς τοὺς νεωτέρους, ἢ συνάφεια τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης, ὠφέλησεν ἄρα γε τοὺς ἀγρίους; Οὐχί! Ἐγὼ αἱ

ἡρωϊκαὶ φυλαὶ τῆς βορείου Ἀμερικῆς ἀπόλλυνται ὡς ἐκ τῆς πείνης καὶ τῆς ἀθλιότητος, αἱ ἥσυχαι καὶ γλυκεῖαι φυλαὶ τῆς Ὠκεανίας τήκονται, πρὸς αἶσχος τῶν ἡμετέρων θαλασσοπόρων, οἵτινες ρίπτουσιν ἐκεῖ — εἰς τὸ ἄκρον τοῦ κόσμου — τὸ προσωπεῖον τῆς σεμνότητος· ἀσθενεῖς καὶ ἀξιαγάπητοι λαοί, παρ' οἷς ὁ Bougainville εὗρεν ὑπερβάλλουσιν ἀπλότητα, καὶ ὅπου οἱ ἐμποροαπόστολοι τῆς Ἀγγλίας κερδαίνουνσι πολὺ ἀργύριον καὶ ὀλίγας ψυχάς· ἐκλείπουσιν ὁσημέραι, ἀθλίως καταβιβρωσκόμενοι ὑπὸ τῶν κακιῶν καὶ τῶν νοσημάτων ἡμῶν.

Ἡ μακρὰ παραλία τῆς Σιθηρίας εἶχεν ἄλλοτε κατοίκους. Νομάδες ἔζων εἰς τὸ κατάσκληρον ἐκεῖνο κλίμα, θηρεύοντες τὰ παχύδερμα ζῶα, ἐξ ὧν ἐπορίζοντο τὰ πρὸς τροφήν καὶ θέρμανσιν. Ἀλλ' ἡ ῥωσικὴ ἀστυνομία ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐγκαταστῶσιν εἰς ὠρισμένον μέρος, νὰ καλλιεργήσωσι μέρη, τῶν ὁποίων ἐστὶν ἀδύνατος ἡ καλλιέργεια. Ἀποθνήσκουσι λοιπὸν, καὶ ἀνθρώπους δὲν βλέπεις πλέον! Ἀφ' ἐτέρου τὸ ἀχόρεστον ἐμπόριον, τὸ πληρὲς ἀπρονοησίας, μὴ φεισθὲν τοῦ ζώου κατὰ τὰς τερπνοτέρας αὐτοῦ ὥρας, ἐξωλόθρευσεν καὶ αὐτό. Ἐρημία σήμερον, τρομερὰ ἐρημία ἐπὶ ἀκτῆς, χιλιῶν λευγῶν ἔκτασιν ἐχούσης! Ἄς πνέῃ ὁ ἄνεμος, ἃς πῆγνυται ἡ θάλασσα, ἃς μεταμορφοῖ τὴν νύκτα τὸ βόρειον σέλας· σήμερον ἡ φύσις θεατὴν ἔχει ἑαυτὴν καὶ μόνην.

Τὸ πρῶτον ἔργον τῶν πρὸς τὴν Γροιλανδίαν πλευσάντων θαλασσοπόρων ὤφειλε νὰ ᾖ ὁ σύνδεσμος, δι' οὐτινοσδήποτε τρόπου, φιλίας μετὰ τῶν Ἑσκιμῶν, ἡ ἀνακούφισις τῶν ἀθλιότητων αὐτῶν, ἡ υἱοθέτησις τῶν τέκνων, ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ, ἡ σύστασις ἀποικιῶν καὶ σχολῶν ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἐξ ὧν ἐγράψεν ὁ Ἰωάννης Ῥόας καὶ τινες ἄλλοι, οἱ Ἑσκιμῶοι εἰσι νοήμονες, καὶ ταχέως δέχονται τῆς Εὐρώπης τὰς τέχνας. Γάμοι ἤθελον συναφθῇ μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῶν καὶ τῶν ἡμετέρων ναυτικῶν, καὶ μικτὸς τις ἦθελε γεννηθῇ λαὸς, κρατῶν τὴν βόρειον ἐκείνην ἥπειρον. Τοῦτο δὲ ἦν τὸ ἀληθὲς μέσον τῆς εὐχεροῦς εὐρέσεως τῆς περιζητήτου διόδου. Ἀπρητοῦντο τριάκοντα ἔτη· κατηναλώθησαν τριακόσια, καὶ οὐδὲν ἐπετεύχθη, διότι ἐκπτοήσαντες τοὺς δυστυχεῖς ἐκείνους ἀγρίους, οἵτινες πορεύονται πρὸς βορρᾶν καὶ θνήσκουσι, συνετρίψαμεν ὀριστικῶς τὸν ἄνθρωπον τοῦ τόπου καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ τόπου! Τί ση-

μαίνει, ὅτι εἶδομεν τὴν ἔρημον, ἐὰν αὕτη ἐσαεὶ μένη ἀκατοίκητος;

Κατανοεῖ δέ τις εὐκόλως, ὅτι, ἐὰν τοιουτοτρόπως μετεχειρίσθῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἄνθρωπον, δὲν ἔδειξε πλεῖον· ἐπιείκειαν πρὸς τὰ ζῶα. Τὰ ἡμερώτερα εἶδη ἀπῆντησαν εἰς τὸν ἄνθρωπον χεῖρα μαιφόνον, ἥτις τὰ κατέσφαξε, τὰ ἐξηγρίωσε διὰ παντός. Κατὰ τὴν ὁμόφωνον δὲ μαρτυρίαν τῶν παλαιῶν ἐκθέσεων, τὰ ζῶα βλέποντα ἡμᾶς τὸ πρῶτον προσεγγίζοντας ἐδείκνυσον πίστιν καὶ περιέργειαν συμπαθῇ. Διήρχοντο οἱ ἄνθρωποι ἀναμέσον οἰκογενειῶν φιλησύχων τῆς ἀλιάρκτου καὶ τῆς φώκης. Οἱ λιπαρόχηνες, οἱ ἀπτηνοδύται ἠκολούθουν τὸν περιηγητὴν, εἰσῆρχοντο εἰς τὸ κατάλυμα αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν νύκτα εἰσεχώρουν ὑπὸ τὸ ἐνδυμα τῶν ναυτῶν.

Οἱ πρόγονοι ἡμῶν ὑπέθετον, ὅτι τὰ ζῶα αἰσθάνονται ὡς ἡμεῖς· τοῦτο εἶχετο πιθανότητος. Οἱ Φλαμανδοὶ προσείλκουν τὴν θρίσσαν διὰ τοῦ ἥχου τοῦ κώδωνος. Μουσικὴν συμφωνίαν ἀκούουσα ἐπὶ τῶν λέμβων, προσήρχετο ἡ φάλαινα· ἰδίως δὲ ἐν εἶδος αὐτῆς, ἡ jubarte, ἠρέσκετο νὰ προσπελάζῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ περιτρέχῃ πηδῶσα καὶ παίζουσα.

Τὸ κάλλιστον παρὰ τοῖς ζώοις πρᾶγμα, ὅπερ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ διηνεκοῦς διωγμοῦ, ἦν ὁ γάμος. Φεύγοντα, ριπτόμενα εἰς τὴν μοναξίαν, ἔχουσι μόνον τὸν παροδικὸν ἔρωτα, πεσόντα εἰς τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῆς ἀγαμίας, ἥτις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἶναι ἄγονος καὶ στεῖρα. . . . Μὴ γελᾶτε, ἀναγνώσταί! Ὁ ὠρισμένος, ὁ πραγματικὸς γάμος ἐστὶν ὁ φυσικὸς βίος, ὅστις εὗρίσκετο σχεδὸν παρὰ πᾶσιν. Ὁ πιστὸς γάμος, ἡ μονογαμικὴ καὶ μέχρι τελευταίας στιγμῆς σύζευξις, ὑπάρχει εἰς τὴν δορκάδα, εἰς τὴν κίσσαν, εἰς τὴν περιστέραν, εἰς τὸν ἀχώριστον (εἶδος ὠραίου ψιττακοῦ), εἰς τὸν τολμηρὸν kamiehi (πτηνὸν τῆς Βρασιλίας), κ.τ.λ. Παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις πτηνοῖς διαρκεῖ τοῦλάχιστον μέχρις οὗ ἀδελθῶσιν οἱ νεοσσοί· ἡ οἰκογένεια ἀναγκάζεται τότε νὰ χωρισθῇ, βιαζομένη νὰ μεγεθύνῃ τὸν κύκλον, ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε ἐπορίζετο τὰ πρὸς ζωάρκειαν. Ὁ λαγῶδς ἐν τῇ πολυταράχῳ αὐτοῦ ζωῇ, ἡ νυκτερίς ἐν τῇ σκοτίᾳ αὐτῆς, μεγίστην τρέφουσι στοργὴν καὶ συμπάθειαν πρὸς τὴν οἰκογένειαν. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ μαλακόστρακα καὶ οἱ πολύποδες ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ προστατεύουσι· τὸ θῆλυ ἐὰν συλληφθῇ, τὸ ἄρρεν ὀρμᾷ καὶ εὐκόλως συλλαμβάνεται καὶ αὐτό.

Πόσον δὲ μάλλον εἰς τὰ ἡμέρα ἀμφίβια ὑπάρχει ὁ ἔρωρ, ἡ οἰκονόμεια, ἡ κυρίως εἰπεῖν γάμος! Ἡ βραδυτής, ἡ μόνιμος αὐτῶν ζωὴ, συντείνουσιν εἰς τὴν ὠρισμένην ἑνωσιν. Εἰς τὸν θαλάσσιον ἵππον (morue), τὸ παμμέγεθες ἐκεῖνο καὶ ἀλλοκότου μορφῆς θηρίον, ὁ ἔρωρ ἐστὶν ἀτρόμητος· ὁ σύζυγος θυσιάζεται ὑπὲρ τῆς συζύγου, καὶ αὕτη διὰ τὸ τέκνον. Τὸ παραδοξότερον δὲ, ὅπερ οὐδαμοῦ ἀνευρίσκομεν, οὐδὲ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνωτέρας τάξεως κτήνη, — τὸ τέκνον, περισωθὲν ἤδη καὶ κρυθὲν ὑπὸ τῆς μητρὸς, βλέπον αὐτὴν μαχόμενον ὑπὲρ αὐτοῦ, τρέχει διὰ νὰ τὴν ὑπερασπίσῃ, καὶ καρτερικῶς μάχεται καὶ ἀποθνήσκει ὑπὲρ αὐτῆς. Εἰς τὸ λεγόμενον otarie, ἕτερον ἀμφίβιον, ὁ Στέλλερ εἶδε σκηνὴν παράδοξον, πρᾶγμα τοῖς ἀνθρώποις μόνοις ἰδιάζον. Θήλειά τις ἀφήκεν ἀνθρώπους ν' ἀρπάσωσι τὸ τέκνον αὐτῆς· ἐκμανῆς ὁ σύζυγος τὴν ἐκτύπα, ἐκείνη δὲ εἶπεν ἐνώπιόν του, τὸν ἡσπάζετο, ἔχει δάκρυα θερμά. «Τὸ στήθος αὐτῆς ἦν περιβρεκτον!»

Καὶ εἰς τὰς φαλαίνας ὡσαύτως παρατηρεῖται, ὅτι εἰς τὰς διὰ τοῦ Ὠκεανοῦ περιπλανήσεις αὐτῶν εὐχαρίστως συμπεριφέρονται ἀνὰ δύο. Ὁ Duhamel καὶ ὁ Lacépède λέγουσιν, ὅτι τῷ 1723 φαλαίνας δύο τραυματισθεῖσαι δὲν ἠθέλησαν νὰ χωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων. Τῆς μιᾶς φονευθείσης, ἐρρίφθη ἡ ἑτέρα ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτῆς, φρικαλέας βήγνυσα ὠρυγὰς.

Τὸ μάλλον ἐν τῇ ὑψηλίᾳ ἄξιον περιποιήσεως πλάσμα ἦν ἡ γνησίᾳ φαλαίνα, θαυμασίως θησαυρός, ἐν ᾧ ἡ φύσις συνεσώρευσε τόσοτον πλοῦτον· ὃν ἀβλαβὲς καὶ ἀνυπεράσπιστον, οὐδένα καταπολεμοῦν, καὶ οὐδόλως διατρεφόμενον ἐκ τῶν εἰδῶν, ἅπερ ἡμᾶς τρέφουσιν. Ἐκτὸς τῆς ἐπιφόβου οὐρᾶς τῆς, οὐδὲν φέρει ὄπλον, οὐδεμίαν ὑπεράσπισιν, ἀλλ' ὅπως εἶναι ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ. Σύμψας ὁ κόσμος ἐκτραχύνεται κατ' αὐτῆς. Πολυάριθμα γένη κάθονται ἐπ' αὐτῆς καὶ διατρέφονται, καὶ αὐτὴν ἐτι τὴν γλῶσσαν τῆς κίμπα-τρῶγοντα. Ὁ μονόκερως (narval), ὁ ξυτάτους φέρων ὀδόντας, ἐμπήγνυσιν αὐτοὺς εἰς τὴν σάρκα τῆς ἀνηλεῶς. Δελφῖνες ἀναπηδῶσι καὶ δάκνουσιν αὐτὴν, ὁ δὲ καρχαρίας συνεχῶς ἀποσπᾷ ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς αἰμοσταγὲς ράκος.

Δύο ὄντα τυφλὰ καὶ ἄγρια καταπολεμοῦσιν ἀνάνδρως τὰς θηλείας, ὅταν ὦσιν ἐγκυοί· ταυτέστιν ὁ φυσητήρ (onchalo) καὶ ὁ ἀνθρώπος. Ὁ φοβερὸς φυσητήρ, οὐτινος ἡ κεφαλὴ ἀποτελεῖ τὸ τρίτον τοῦ σώματος, καὶ εἰς τὸν ὅποιον ὀδόντας μόνον βλέ-

πεις καὶ σιαγόνας, δάκνει τὴν φαλαίναν εἰς τὴν κοιλίαν μὲ τοὺς τεσσαρακοντακτῶ ὀδόντας του, καὶ τρώγει τὸ ἐν αὐτῇ κυφορούμενον. Μυχωμένην ἐκ τοῦ πόνου, τρώγει καὶ αὐτὴν. Ὁ ἀνθρώπος βασανίζει αὐτὴν ἐτι μάλλον, κατατραυματίζων ὅλον ἐν τῷ σῶμά της. Ἐπειδὴ δὲ ὁ θάνατος ἐπέρχεται λίαν βραδέως, ἀνασχιρτᾷ ἐν τῇ μακρᾷ αὐτῆς ἀγωνίᾳ, καὶ οἱ πόνοι τὴν ὠθοῦσιν εἰς ἀπελπιστικὰς κινήσεις καὶ ὁρμάς. Ἀποθνήσκει ἐπὶ τέλους, καὶ ἡ οὐρὰ αὐτῆς, οἷον γαλθανισθεῖσα, φρίσσει φοβερῶς. Πάλλουσιν οἱ πτωχοὶ βραχίονές της, οἱ ἄλλοτε τόσοι θερμοὶ ἐκ τῆς μητρικῆς στοργῆς· φαίνονται ζωντανοὶ εἰσέτι, ζητοῦντες τὸ ἐκ τῶν σπλάγχχνων ἀρπαγὲν τέκνον.

Ὅποῖος δὲ τις ἦν ὁ πόλεμος οὗτος πρὸ ἑκατὸν ἢ διακοσίων ἐτῶν, ὅποτε ἐβρίθον αἱ φαλαίνας, θαλασσοποροῦσαι ἀγεληδόν, ὅποτε πλήθη ἀμφιβίων κατεκάλυπτον ἀπάσας τὰς ἀκτὰς; Σφαγαὶ μεγάλα ἐποιοῦντο ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, αἰμοχυσίαι φοβεραὶ, οἷα δὲ συμβαίνουσιν εἰς μάχας δεινοτάτας. Ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐφανεύοντο δεκαπέντε ἢ εἴκοσι φαλαίνας καὶ χίλιοι πεντακόσιοι θαλάσσιοι ἵπποι, — ταυτέστιν ἐφόνευεν ὁ ἀνθρώπος διὰ νὰ φονεύῃ, διότι πῶς ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης καταστροφῆς τῶν κολοσσῶν, ὧν εἰς μόνος ἔχει τοσοῦτον ἔλαιον καὶ τοσοῦτον αἷμα; Τί ἐπεθύμει διὰ τοῦ αἱματηροῦ ἐκείνου κατακλυσμοῦ; Νὰ ἐρυθράνῃ τὴν γῆν, νὰ μολύνῃ τὴν θάλασσαν;

Ἦθελον οἱ ἀνθρώποι τὴν ἡδονὴν τοῦ τυράννου, τῶν δημίων· ἠθελον νὰ κτυπήσωσι, νὰ βασανίσωσι, νὰ ἀπολαύσωσι τῶν ἡδυτήτων τῆς βώμης καὶ τῆς μανίας των, νὰ χαρῶσι, θεώμενοι τὸν πόνον, τὸν θάνατον. Πολλάκις ἠρέσκοντο νὰ βασανίζωσιν, ἀπελπίζωσι, θανατῶσιν ἐπὶ τέλους βραδέως ζῶα, τὰ ὅποια ἦσαν πολὺ βαρέα ἢ πολὺ ἡμέρα καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντεκδιχηθῶσιν. Ὁ Ρέρον εἶδε ναύτην λυσσωδῶς κτυπῶντα μίαν φώκην· αὕτη ἐκλαίεν ὡς γυνή, ἔστενε, καὶ, ὅσας ἡνοίγε τὸ αἰμοστάζον αὐτῆς στόμα, ὁ ναύτης τὴν ἐκτύπα διὰ βαρείας κόπης καὶ συνέτριβε τοὺς ὀδόντας της. — Εἰς τὰς νῆδας Σητλανδίας, (λέγει ὁ Δυμόντ δ' Οὐρβίλλ,) οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ ἐξωλόθρευσαν τὰς φώκας ἐντὸς τετραετίας. Ὑπὸ τυφλῆς ὁρμώμενοι λύσεως ἐσφαλὼν τὰς νεογεννήτους καὶ ἐφόνευον τὰς θηλείας, ἐγκύους οὖσας. Πολλάκις ποιοῦσι τοῦτο χάριν τοῦ δέρματος μόνου, καὶ ἀφίνουσι σημαντικὴν ποσότητα ἐλαίου ὠφελιμωτάτου.

Αἱ θυσίαι αὐταὶ εἶναι σχολὴ ἀποτρόπαιος θηριωδίας, ἐξουθενούσης φρικτῶς τὸν ἄνθρωπον. Αἰσθήματα καὶ ἐνστικτὰ ἀπεχθῆ διακρίνουσι τὴν κρεουργικὴν ταύτην μέθην. Αἶσχος τῆς φύσεως! βλέπει τις τότε εἰς πάντας ἐν τι ἀπρόοπτον, φρικτόν. Λαὸς ἡ-συχος, παρὰ τερπνὴν κατοικίῳ παραλίαν, ἀλλόκοτον τελεῖ ἐορτήν. Συλλέγουσι πεντακοσίους καὶ ἑξακοσίους θύνους, ὅπως σφάξωσιν αὐτοὺς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ! Ἐντὸς περιβόλου λέμβων, τὸ εὐρύχωρον δίκτυον, ἡ σαγήνη, διαιρουμένη εἰς πολλὰ βόθρια, ὑπεχειρομένη διὰ βαρούλκων (cable-lift), ἀναβιβάζει αὐτοὺς μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰς τὸ νερὸν βόθριον. Πέριξ, διακόσιοι ἄνδρες, διὰ χαλκοῦ κεκαλυμμένοι καὶ κάμακας καὶ ἀρπάγας κρατοῦντες, περιμένουσι. Πολλαχόθεν συρρέει τὸ πλῆθος, γυναῖκες εὐεεῖς καὶ οἱ ἔρασται αὐτῶν· ἴστανται δ' ἐπὶ τῆς παραλίας, ὅσον τὸ δυνατόν πλησιέστερον, διὰ νὰ ἴδωσι κάλλιον τὴν σφαγὴν, καὶ σχηματίζουσι κύκλον ὥραϊον περὶ τὸν περίβολον. Τοῦ συνθήματος διδομένου, καταφέρονται οἱ κτύποι, καὶ οἱ ἰχθύς, ἀνθρώπων δίκην, ἀναπηδῶσι, κτυπώμενοι, διατρυπώμενοι καὶ κοπτόμενοι, φοινίσσοντες ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ ὕδωρ. Αἱ περιαλγεῖς καὶ σπασμωδικαὶ κινήσεις των καὶ τῶν δημίῳν ἡ λύσσα, ἡ θάλασσα, ἥτις δὲν εἶναι πλέον θάλασσα, ἀλλ' ἀφρίζον τι, ὅπερ ζῆ καὶ καπνιστὴς. . . πάντα ταῦτα φέρουσι παραφροσύνην. Οἱ πρὸς μόνην τὴν θεὰν ἐλθόντες ταρασσονται, κλονοῦνται, κραυγάζουσιν, εὐρίσκουσι τὸν θάνατον τῶν ἰχθύων βασιανιστικόν. Τέλος πάντων περιορίζεται τὸ διάστημα· ἡ πλῆθος τῶν τραυματιῶν, νεκρῶν καὶ ὀνησκότων, συγκεντροῦται ἐπὶ ἓν μόνον σημείον· ἄλματα σπασμωδικὰ, κτύποι ἐμμανεῖς! . . . Καὶ ἡ γενικὴ μέθη αὖτις εἰς τὸ ἔπακρον. Γυνὴ τις ἐκ τῶν γλυκυτέρων θαμβεῖται, παραφέρεται ὑπὸ τοῦ ἱλίγγου· ὅταν δὲ πάντα περατωθῶσιν, ἀναστεινάζει τεθλιμμένη, καὶ λέγει: « Πῶς! αὐτὰ μόνα! »

Ε'.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ.

Δημοτικὸς τις συγγραφεὺς, ὅστις διὰ μεγίστης ἀφελείας κοσμεῖ ὅ, τι πραγματεύεται, ὁ Κ. Εὐγένιος Νοέλ, εἶπέ που: « ὁ Ὠκεανὸς εὐκόλως δύναται νὰ μεταποιηθῇ εἰς ἐκτεταμένον ἐργαστάσιον τροφίμων, γονιμώτερον καὶ δραστηριώτερον τῆς γῆς

αὐτῆς, νὰ γονιμοποιηθῶσι δὲ καὶ αἱ θάλασσαι, οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ λίμναι. Μέχρι τοῦδε τὴν γῆν μόνον ἐκαλλιέργουν οἱ ἄνθρωποι· ἰδοὺ ἤδη ἡ τέχνη καὶ τῆς τῶν ὑδάτων καλλιέργειας. . . Ἀκούετε, ἔθνη; »

Γονιμώτερον τῆς γῆς! Ἀλλὰ πῶς; Ὁ Κ. Baude ἐξηγεῖ τοῦτο ἐν τινι πραγματείᾳ αὐτοῦ, λέγων ὅτι μεταξὺ ἀπάντων τῶν ὄντων ὁ ἰχθύς ἐστὶν ἱκανὸς, ἐλαχίστην λαμβάνων τροφήν, ν' αὐξηθῇ ὑπερμέτρως. Οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ἀπαιτεῖται πρὸς διατήρησιν αὐτοῦ. Ὁ Rondelet διηγείται, ὅτι κυπρίνος τις, ὃν διατήρησεν ἐντὸς βαυκάλεως ἐπὶ δλην τριετίαν ἄσιτον, ἐπαχύνθη τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκβληθῇ πλέον διὰ τοῦ στομίου τῆς εἰρκτῆς αὐτοῦ. Ὁ ἀττακεὺς (saumon) κατὰ τὴν δέμηνον ἐν τοῖς γλυκέσιν ὕδασι διαμονὴν αὐτοῦ ἀπέχει σχεδὸν πάσης τροφῆς, καὶ ἐν τούτοις δὲν ἀποθνήσκει· ἡ ἐν τοῖς ἁλμυροῖς δὲ ὕδασι διαμονὴ αὐτοῦ φέρει κατὰ μέσον ὅρον (αὕξησις τεραστία!) ἐξ λιτρῶν βάρους. Ὡς βλέπομεν, οὐδόλως ὁμοιάζει τοῦτο πρὸς τὴν πολυδάπανον καὶ βραδεῖαν πρόοδον τῶν παρ' ἡμῖν χερσαίων ζώων. Ἐὰν ἐπὶ τὸ αὐτὸ μέρος συνεπισωρεύσωμεν ὅσα πρὸς βρῶσιν διδομεν εἰς βοὴν ἢ μόνον εἰς χοῖρον, θέλομεν ἐκπτοηθῇ βλέποντες τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν ὅρος τῶν τροφίμων, ὅπερ καταχωνεύουσι μέχρις οὗ φθάσωσιν εἰς ἐκεῖνον τὸν ὄγκον.

Ὅθεν ὁ λαὸς ἐκεῖνος, παρ' ᾧ τὸ τῆς διατροφῆς ζήτημα ὑπῆρξε τὸ καὶ φοβερώτερον, τουτέστιν ὁ κινεζικὸς, λαὸς γόνιμος καὶ πολυπληθὴς, συγκείμενος ἐκ τριακοσίων ἑκατομμυρίων ψυχῶν, ἀπετάθη ἀπ' εὐθείαν πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην γεννητικὴν δύναμιν. Καθ' ὅλον τὸν ροὴν τῶν μεγάλων τῆς Κίνας ποταμῶν, πλήθη τερατώδη ἐζήτησαν ἐν τῷ ὕδατι τροφήν κανονικωτέραν ἐκείνης, ἣν εὐρίσκουσιν ἐν τῇ καλλιέργειᾳ τῶν φυτῶν. Ὁ γεωργὸς τρέμει πάντοτε· μία ἀνέμου πνοή, εἰς παγετὸς, τὸ ἐλάχιστον σύμβαμα δύναται νὰ τὸν ἀφαρπάσῃ τὰ πάντα καὶ νὰ ρίψῃ αὐτὸν ἐν ἀπορίᾳ. Τοῦναντίον δὲ, ἡ ζωὴ ἐκεῖνη συγκομιδῇ διατρέφει τὰς πολυαρίθμους οἰκογενείας, αἵτινες καλύπτουσι τοὺς ποταμοὺς ἐκεῖνους διὰ τῶν λέμβων αὐτῶν, πολυπλασιαζόμεναι καὶ πλήθουσαι ὅλον ἐν.

Ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ ποταμοῦ τῆς Κινεζικῆς αὐτοκρατορίας γίνεται κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον μεγάλη ἐμπορία ὧν τῶν ἰχθύων, τὰ ὅποια ἀγοράζουσιν ἔμποροι, μεταπωλοῦντες αὐτὰ εἰς ἐκεῖνους,

ὅσοι θέλουσι νὰ καταβάλωσιν εἰς τὰ οἰκιακὰ αὐτῶν ἰχθυοτροφεία τὸ στοιχεῖον τῆς γονιμότητος. Οὕτω δ' ἕκαστος ἔχει τὴν ἐφεδρείαν του, ἣν διατρέφει ἀπλούστατα διὰ τῶν ἀπομειναρίων τῆς ἰδίας τροφῆς. Τὸ αὐτὸ ἐποιοῦν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπεκτείνοντες τὴν τέχνην τοῦ συγχρωτισμοῦ καὶ τῆς μετὰ τοῦ κλίματος συνοικειώσεως μέχρι τῆς ἐν τοῖς γλυκέσιν ὕδασι ἐκκολάφews τῶν ὠν τῶν θαλασσίων ἰχθύων. Ἡ τεχνητὴ γονιμοποίησις, εὐρεθεῖσα κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τοῦ Jacobi, ἐφαρμοσθεῖσα δ' ἐν Ἀγγλίᾳ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης λῖαν ἐπιτυχῶς, ἀνεφευρέθη παρ' ἡμῖν περὶ τὸ ἔτος 1840 ὑπὸ ἀλιέως τινὸς τῆς Βρεσσίας, Ῥεμὺ τούνομα· καὶ ἀπὸ τότε ἡ τῶν ἰχθύων καλλιέργεια καὶ περιποίησις κατέστη πάγῃ χρηστος καὶ κοινοτάτη ἐν τε Γαλλίᾳ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ. Ἐπιλαβόμενοι δὲ τοῦ ἔργου οἱ παρ' ἡμῖν σοφοὶ κατέστησαν αὐτὸ ἐπιστήμην. Ἐγνώσθησαν μεταξὺ ἄλλων αἱ τακτικαὶ σχέσεις τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ γλυκέος ὕδατος, ἥτοι αἱ ἕξεις ἰχθύων τινῶν τῆς θαλάσσης, ἐρχομένων κατὰ τινὰς τοῦ ἔτους ὥρας εἰς τοὺς ἡμετέρους ποταμούς. Ἡ ἐγγέλus, οἰαδῆποτε καὶ ἂν ἡ ἡ συνήθους αὐτῆς κοιτῆς, ἅμα λαβοῦσα τὸ πάχος καρφίδος, ἀναβαίνει μετὰ σπουδῆς τὸν Σηκουάναν ἐν οὕτωσὶ δὴ μεγάλῳ ἀριθμῷ, ὥστε ὁ ποταμὸς λευκαίνεται. Καὶ ὅμως ὁ θησαυρὸς οὗτος, ἡ περιποίησις τοῦ ὁποῖου δύναται νὰ φέρῃ ἑκατομμύρια ἰχθύων ἀρχοῦντως βαρέων, καταστρέφεται ἀθλίως καὶ ἀναξίως, πωλούμενος ἐπὶ εὐτελεστάτῃ τιμῇ. Οὐχ ἥσσαν πιστὸς ὑπάρχει καὶ ὁ ἀττακεὺς, καθότι ἐπανερχεται πάντοτε ἐκ τῆς θαλάσσης εἰς τὸν ποταμὸν, ἐν ᾧ ἐγεννήθη· τοσούτῳ δὲ ἀγαπᾷ τὸ γενέθλιον ὕδωρ, ὥστε, ἐὰν τοῦτο κοπῇ διὰ φραγμῶν, διὰ καταρράκτου ἔτι, ὀρμᾷ, θανατηφόρους δοκιμάζων ἀγῶνας ἵνα ἐπαναβῇ.

Ἡ θάλασσα, ἥς ἡ ζωὴ ἐπὶ τῆς σφαίρας ταύτης ἤρξατο, ἤθελεν εἶναι καὶ τροφὸς αὐτῆς, ἂν ἡδύνατο ὁ ἄνθρωπος νὰ σεβασθῇ μόνον τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν αὐτῇ τάξιν, καὶ ἂν δὲν διετάρασσεν αὐτὴν συνεχῶς. Ὅφειλε νὰ μὴ λησμονήσῃ, ὅτι ἡ θάλασσα ἔχει ζωὴν ἰδίαν καὶ ἱερὰν, καὶ καθήκοντα ἀνεξάρτητα διὰ τὴν τοῦ πλανήτου σωτηρίαν. Αὐτὴ κατὰ πολλὰ συντελεῖ εἰς τούτου τὴν ἁρμονίαν, τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ὑγιεινότητα. Ταῦτα πάντα ἐτελοῦντο, ἐπὶ ἑκατομμύρια αἰώνων ἴσως, πρὸ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου· δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη τούτου καὶ τῆς σοφίας του. Οἱ

πρόγονοι αὐτοῦ, τέκνα τῆς θαλάσσης, συνεπλήρουν ἐντελῶς μετὰ αὐτῶν τὴν κυκλοφορίαν τῆς οὐσίας, τὰς συναλλαγὰς καὶ τὴν διαδοχὴν. Τί δύναται αὐτὸς εἰς τὴν κίνησιν ταύτην, τελεσθεῖσαν τόσῳ μακρὰν αὐτοῦ, εἰς τὸν σκοτεινὸν ἐκείνον καὶ βαθὺν κόσμον; Ὀλίγον καλὸν καὶ πολὺ κακόν. Ἡ καταστροφή τοῦ δεινὸς εἶδους δύναται νὰ βλάβῃ τὴν τάξιν καὶ ἁρμονίαν τοῦ Παντός. Ἄς συγκομίσῃ καὶ θερίσῃ ὅσα ἀφθονα, ἄς ζῇ ἐπὶ ἀτόμων, ἀλλ' ἄς διατηρῇ τὰ εἶδη· εἰς ἐν ἑκαστον αὐτῶν ὀφείλει νὰ σεβασθῇ ὅπερ διαδραματίζουσιν ὅλα πρόσωπον, ὡς τῆς φύσεως ἐργάται.

Διήλθομεν ἤδη δύο βαρβαρότητος αἰῶνας. Καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον, ἡ θάλασσα θεωρεῖται στερίφη καὶ ἄγονος, διαπέρωμένη ὑπὲρ ἐκείνων, ὅσοι ἀπέρχονται ὅπως ζητήσωσι πέραν θησαυροὺς μυθώδεις. — Κατὰ δὲ τὸν δεύτερον, παρετηρήθη ὅτι ὁ πλοῦτος τῆς θαλάσσης ἐγκτεῖται ἐν αὐτῇ ταύτῃ, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἔθληκαν τὴν χεῖρα ἐπ' αὐτῆς, ἀλλὰ βιαίως, κτηνωδῶς καὶ τυφλῶς. Ἡ ἐμπορικὴ, ἡ βιομηχανικὴ θηριωδία ὠπλίσθη διὰ τρομερῶν μηχανῶν, αἵτινες φονεύουσι μακρόθεν, φονεύουσιν ἀσφαλῶς, φονεύουσι σωρηδόν. Ἀνὰ πᾶσαν ἐν τῇ τέχνῃ πρόδοον, ἰδοὺ καὶ πρόδοος ἀγρίας βαρβαρότητος, πρόδοος εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν. Ἐστὼ ὡς παράδειγμα ὁ κάμαξ, ἐκτινασόμενος διὰ κεραυνοβόλου μηχανῆς· ἡ σαγήνη ἡ ὑποχὴ, εἶδος καταστρέπτικοῦ δικτύου, οὗ ἡ χρῆσις ἀνέρχεται μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος. Εἶδη πολλὰ ἰχθύων ἔφυγον ἐκ τῆς Μάγχης, μεταβάνατα πρὸς τὴν Γιβρόνδην· ἕτερα δὲ πάλιν ἐξέλιπον διὰ παντός. Τοῦτ' αὐτὸ γενήσεται καὶ διὰ τὸν σκόμβρον, λαμπρὸν ἰχθύν, ὃν καταδιώκουσιν οἱ ἄνθρωποι ἀνὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ χρόνου. Ἡ τεραστία γονιμότης τοῦ ἀντακαίου (μυραίνης) δὲν παρέχει ἐχέγγυα τῆς ἐπὶ πολὺ διατηρήσεώς του· ἐκλείπει βαθμηδὸν καὶ ἐξ αὐτῆς ἔτι τῆς Νεογείου· ἴσως ἐξορίζεται πρὸς ἀγνώστα μέρη.

Τὰ μεγάλα ἔθνη ὀφείλουσι νὰ συνεννοηθῶσιν, ὅπως τὴν ἀγρίαν ταύτην κατὰστασιν καταπαύσωσιν, ὅπως μὴ καταδαπανᾷ πλεόν ὁ ἄνθρωπος τὰ ἴδια αὐτοῦ ἀγαθὰ καὶ βλάβῃ αὐτόν. Γαλλία, Ἀγγλία, Ἡνωμένοι Πολιτεῖαι ὀφείλουσι νὰ προτείνωσιν εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη καὶ παρακινήσωσιν αὐτὰ, ὅπως προκηρύξωσι πάντα συγχρόνως ἐν δίκαιον τῆς θαλάσσης. Οἱ παλαιοὶ εἰδικοί κανονισμοὶ τῶν παρόχθιων ἀλιειῶν καθ' οὐδὲν πλεόν δύνανται νὰ

χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν νεωτέραν θαλασσοπλοίαν· ἀπαιτεῖται εἰς κώδεξ κοινός τῶν ἐθνῶν, ἐφηρμοσμένος ἐπὶ πασῶν τῶν θαλασσῶν, καὶ ρυθμίζων οὐ μόνον τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τὰς σχέσεις τούτου πρὸς τὰ ζῶα.

Εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς αὐτὰ ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ ρίπτηται εἰς τὴν ἀλυσίδα, ὡς εἰς θήραν, τυφλῶς, βαρβάρως, νὰ μὴ φονεύῃ πλείονα ἔσων ἀγρεύει, νὰ μὴ θυσιάζῃ ἀκερδῶς μικρὸν πλάσμα, ὅπερ ἐντὸς ἐνὸς ἔτους ἤθελε θρέψῃ αὐτὸν πλουσίως, καὶ τὸ ὀπίθον θ' ἀπῆλλασεν αὐτὸν τοῦ νὰ φονεύσῃ πληθὺς ἄλλων, φονευόμενον αὐτὸ μόνον. — Εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς αὐτὰ ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ διασπείρῃ ἀναίτιως τὸν θάνατον καὶ τὴν βλάβαν. Οἱ Ὀλλανδοὶ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ προσέχουσι πῶς νὰ φονεύωσιν ἀμέσως τὰς ἀφύας (hakeugs). Οἱ Γάλλοι, νωθρότεροι, ρίπτουσιν αὐτὰς ἐν τῇ λέμβῳ, τὰς συσσωρεύουσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ οὕτως οἱ δυστυχεῖς ἰχθῦς θνήσκουσιν ἐνεκα ἀσφυξίας. Ἡ μακρὰ αὕτη ἀγωνία ἄλλοι οἱ τὴν ἀφύην, ἀφαιροῦσα τὴν καλὴν αὐτῆς γεῦσιν. Σκληρύνεται ἐκ τοῦ πόνου, παθαινομένη ὅ,τι παρατηροῦμεν εἰς τὰ ἐκ νόσου ἀποθνήσκοντα κτήνη. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀντακαῖον, οἱ ἄλιεῖς ἡμῶν κατακόπτουσιν αὐτὸν καθ' ἣν στιγμὴν συλληφθῇ· ὁ πίπτων δὲ εἰς τὰ δίκτυα ἐν καιρῷ νυκτός, ὅστις δοκιμάζει πολύωρον ἀγωνίαν, οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν συγκριτικῶς πρὸς τὸν διὰ μιᾶς φονευόμενον.

Κατὰ ξηρὰν ἢ τῆς θήρας ἐποχὴ εἶναι κεκανονισμένη· τὸ αὐτὸ λοιπὸν πρέπει νὰ ἐνεργηθῇ καὶ διὰ τὴν ἀλυσίδα, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ὥρῶν, καθ' ἃς παράγεται ἕκαστον εἶδος. Ὅφειλομεν νὰ διευθετήσωμεν ἀλυσίδα, ὡς διευθετοῦμεν δάσος, δίδοντες εἰς τὴν παραγωγὴν τὸν καιρὸν τῆς ἐπανορθώσεως. — Ὅφειλομεν νὰ σεβώμεθα τοὺς νεοσσούς, τὰς ἐγκύους θηλείας, ἰδίως εἰς τὰ μὴ ἀφθονα εἶδη, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ ἀνώτερα καὶ ἥσσον γόνιμα, τὰ κήτη, τὰ ἀμφίβια.

Ἀνάγκη βιάζει ἡμᾶς νὰ φονεύωμεν· οἱ ὀδόντες, ὁ στόμαχος ἡμῶν, δεικνύουσιν ἐναργῶς ὅτι κεκτήμεθα τὴν ὀλεθρίαν ἀνάγκην τοῦ θανάτου. Ἀντὶ τούτου, ὀφείλομεν νὰ πολυπλασιάσωμεν τὴν ζωὴν. Ἐν τῇ ξηρᾷ, πολυπλασιάζομεν πολλὰ ὄντα, τὰ ὅποια δὲν ἤθελον γεννηθῇ, δὲν ἤθελον ἔχει μεγάλην γονιμότητα, καὶ θὰ ἠφάνιζοντο νέα ἔτι, ὑπὸ τῶν ἀγρίων θηρίων κατατρωγόμενα. Οἶονεὶ δικαίωμα τι ἔχομεν ἐπ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἐν τῇ θαλάσσῃ,

υπάρχουσι πλείονα ὄντα, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ εἶναι κατηργημένη· προστατεύοντες, διαδίδοντες καὶ καθιστώντες αὐτὰ πολυπληθέστερα, σχηματίζομεν δικαίωμα τι ζωῆς τῆς «ὑπερχειλίσεως,» καθ' ὅσον ἐκεῖ δυνάμεθα νὰ διευθύνωμεν τὴν γέννησιν ὡς τι στοιχεῖον, καὶ ν' αὐξήσωμεν αὐτὴν ἐπ' ἄοριστον. Εἰς ἐκεῖνον δὴ τὸν κόσμον ἐπιφαίνεται ὁ ἄνθρωπος ὡς ὁ μέγας θαυματουργός, ὁ πανίσχυρος ἡγεμὼν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς γονιμότητος. Εἶναι ἀντίπαλος τοῦ θανάτου, διότι, ἐὰν ἐπωφεληθῇ ὁ ἴδιος ἐξ αὐτοῦ, οὐδὲν σημαίνει ἡ μερίς, ἣν λαμβάνει, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς χεიმάρρους τῆς ζωῆς, ὅσους δύναται κατὰ θέλησιν νὰ δημιουργήσῃ.

Διὰ τὰ πολύτιμα εἶδη, τὰ ὅποια ἐκλείπουσιν ὁσημέραι, ἰδίως δὲ διὰ τὴν φάλαιναν, τὸ μέγιστον τῶν ζώων, τὴν πλουσιωτέραν ἐν ὅλῃ τῇ δημιουργίᾳ ζωὴν, ἀπαιτεῖται ἀπόλυτος εἰρήνη δι' ἡμῶν αἰῶνα. Ἡ ἀνάπαυλα αὕτη θέλει ἐπανορθώσει τὰς ζημίας· μὴ καταδιωκομένη πλέον ἢ φάλαινα θέλει ἐπανακάμψῃ εἰς τὸ φυσικὸν αὐτῆς κλίμα, τὴν εὐκράτον ζώνην, ὅπου θέλει ἀνευρεῖ τὴν ἀθώαν αὐτῆς ζωὴν, βόσκουσα εἰς ζῶντας λειμῶνας, ἥτοι τρεφόμενη διὰ τῶν στοιχειωδῶν ὄντων. Ἀναλαμβάνουσα δὲ τὰς ἀρχαίας αὐτῆς ἐξεις, θέλει ἀναλάβῃ καὶ τὴν ἀκμὴν τῆς, τὰς γιγαντώδεις διαστάσεις τῆς· τότε θέλομεν ἐπανιδεῖ φαλαίνας διακοσίων καὶ τριακοσίων ποδῶν μήκους. Ἰεραὶ ἔστωσαν αἱ παλαιαὶ αὐτῆς ἐρωτικαὶ συνεντεύξεις! τοῦτο κατὰ πολὺ θέλει συντείνει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐκ νέου αὐτὴν γόνιμον. Ἀλλοτε ἡγάπα ἓνα κολπίσκον τῆς Καλιφορνίας· διατί νὰ μὴ τῇ ἀφῶμεν αὐτόν; Δὲν θὰ ἐπορεύετο πλέον εἰς τοὺς φοβεροὺς πάγους τοῦ πόλου, ζητοῦσα ἄθλια χρυσφύγετα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔρχονται πάλιν καὶ διαταράσσουσιν αὐτὴν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστῇ ἀδύνατος πλέον ἢ φιλότης, ἐκ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ ὁ ἄνθρωπος.

Δῶμεν ἀνάπαυσιν εἰς τὴν γνησίαν φάλαιναν, δῶμεν ἀνάπαυσιν εἰς τὰ ἀμφίβια, τὰ πολύτιμα ἐκεῖνα εἶδη, ἅπερ δύνανται νὰ ἐκλίπωσιν ὅσον οὐπώ! Ἐχουσι χρεῖαν μακρὰς ἀναπαύσεως, ὅποια λίαν φρονίμως ἐδόθη ἐν Ἑλβετίᾳ εἰς τὸν αἵγαγρον (τὸν πλατύκερον), ὡραῖον ζῶον, ὅπερ ἐθηρεύθη καὶ σχεδὸν κατεστράφη· ἐνομίζετο μάλιστα ἐξαφανισθῆν διὰ παντός, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀνεφάνη.

Διὰ πάντα, ἀμφίβια τε καὶ ἰχθυῖς, ἀπαιτεῖται καιρὸς ἀναπαύσεως, ἀνακωχή. Τὸ κάλλιστον δὲ τῆς πολυπλασιάσεως αὐτῶν μέσον εἶναι, νὰ φειδόμεθα αὐτῶν καθ' ἡν στιγμήν ἡ φύσις, μητρικὸν τελούσα ἔργον, βοηθεῖ τὴν γέννησίν των. Φαίνεται δέ, ὅτι καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ ταλαιπωρα ὄντα ἐννοοῦσι τὸ ἱερὸν τῆς στιγμῆς ἐκείνης· φεύγει ἡ δειλία αὐτῶν, ἀναβαίνουσιν εἰς τὸ φῶς, καὶ πλησιάζουσιν εἰς τὰς παραλίας· φαίνονται βέβαια περὶ προστασίας. Τότε δὴ τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις αὐτῶν φθάνει εἰς ἀνώτατον βαθμόν. Ἡ στιλβηδὼν τῶν σωμάτων αὐτῶν δείκνυσι τὴν ὑπερτάτην ἀνάλαμψιν τῆς ζωῆς. Εἰς πᾶν εἶδος, ὅπερ δὲν εἶναι ἐπιφοβὸν ὡς ἐκ τῆς υπερβαλλούσης αὐτοῦ γονιμότητος, ὀφείλομεν εὐλαβῶς νὰ σεβώμεθα τὴν στιγμήν ἐκείνην. Ὡς ἀποθανῶσιν ἔπειτα, ἀδιάφορον! ἐὰν πρέπη νὰ τὰ φονεύσῃτε, φονεύσατέ τα· ἀλλ' ἐν πρώτοις ὡς ζῆσιν. Πᾶσα ἀθῶα ζωὴ δικαιοῦται ν' ἀπολαύσῃ τῆς πανευτυχούς ἐκείνης στιγμῆς, καθ' ἡν τὸ ἄτομον, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται ταπεινὴ ἡ τάξις αὐτοῦ, ὑπερπῆδᾷ τὸ ἀτομικὸν αὐτοῦ ἐγὼ, ἐπιθυμεῖ πράγματα ὑπέρτερα αὐτοῦ, καὶ εἰσδύει εἰς τὸ ἀπεῖρον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου μέλλει νὰ διαιωνισθῇ.

Ὡς συντελέσῃ τὸ κατὰ δύναμιν ὁ ἀνθρώπος εἰς τοῦτο! ὡς βοηθήσῃ τὴν φύσιν! Ἀπὸ τῆς ἀδύσσου μέχρι τῶν ἀστέρων εὐλογητὸν ἔσται τὸ ὄνομα τοῦ. Εὐγνώμον δὲ τοῦ Θεοῦ θέλει ἐφελκύσει βλέμμα, ἐὰν γένηται μετ' αὐτοῦ δημιουργὸς τῆς ζωῆς, τῆς εὐδαιμονίας, ἐὰν διανέμῃ εἰς πάντα τὴν μερίδα, ἣν καὶ τὰ μικρότερα αὐτὰ δικαιούνται νὰ ἔχωσιν ἐκ τῆς ζωῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας ταύτης ἐν τῷ κόσμῳ.

J. MICHELET.

(Μετάφρασις Γ. Α. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ.)

ΤΑ ΘΩΡΗΚΤΑ ΠΛΟΙΑ

ΤΩΝ ΝΑΥΤΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΓΓΓΗΑΙΟΥ.

Ἱστορικός τις τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, Βόσιος ὀνόματι, ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἱστορίᾳ τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλὴμ περιγράφει ἐν ἐκτάσει τὸ πρῶτον τεθωρακισμένον πλοῖον, ῥούτινος ἐγένετο ἐπιτυχῆς χρήσις κατὰ τὸ ἔτος 1530, βασιλεύοντος Καρόλου τοῦ Ε'. Κατὰ τὸν εἰρημένον ἱστορικόν, τὸ κάτεργον, ἡ ἡ γαλέρα αὕτη, ἐναυπηγῆθη ἐν Νικαίᾳ τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν ἐν λόγῳ Ἱπποτῶν, περιενεδύθη ἔξωθεν ὑπὸ ἀρκετὰ παχέως μολυβδίνου προκαλύμματος ὅπως ἀντέχῃ πρὸς τὰ τῶν πυροβόλων βλήμματα, καὶ ἐξοπλισθεῖσα διὰ πολλῶν καὶ μεγάλων τηλεβόλων καὶ δι' ἄλλων μηχανισμῶν, ἀπεστάλη μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου κατὰ τῆς Τυνιδος, πρὸς ἀλωσιν τῆς ὁποίας συνετέλεσε μεγάλως.

Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἀπόπειραν, οὐδαμῶς γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀποτελεσματικῆς χρήσεως περιτεφραγμένων διὰ σιδήρου πλοίων, μέχρι τοῦ 1813, ὁπότε πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὁ περίφημος Φούλτων ἐπινόησεν καὶ κατασκευάζει ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις ἀξιόλογον ἀτμοκίνητον σκάφος, οὐ μόνον περιβεβλημένον διὰ πλακῶν σιδήρου, πάχους ἀρκετοῦ ὡς πρὸς τὸ πυροβολικὸν τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ ἐφωδιασμένον διὰ πλείστων ὧν ὑποβρυχίων μηχανισμῶν, καταλλήλων πρὸς καταστροφὴν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1842 ἔτους ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ τελειοποιήσῃ τὸ τέως ἀτελὲς σχέδιον τοῦ Φούλτωνος, ἀναθεῖσα εἰς δύο τῶν διασημοτέρων μηχανικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸν Ροβέρτον καὶ τὸν Στιβενσὼνα, τὴν ναυπήγησιν ἀξιωμαχοῦ θωρηκτοῦ σκάφους, ἢ μᾶλλον πλωτῆς κανονιστοσύνης. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδαμῶς κατεπίγουσα ἀνάγκη ὑπῆρχε πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ τοιοῦτου πλοίου, ὡς ἐκ τούτου ἡ κατα-

σκευὴ αὐτοῦ ἐβράδυνεν ὑπὲρ τὸ δέον καὶ ἐπὶ τέλους παρημελήθη ὁλοσχερῶς, μέχρις οὗ ὁ ἐκραγὴς πόλεμος πρὸς τοὺς Νοτίους παρώτρυνε τὴν Ἀμερικανικὴν Ὁμοσπονδίαν νὰ ἐπαναλάβῃ λίαν ἄργά (τῷ 1861) τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐξακολουθεῖ ἀνεκδότως μέχρι σήμερον, καθὰ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ θέλομεν παρατηρήσει.

Ὡστε ὁ Νέος Κόσμος δύναται νὰ καυχᾶται ὡς ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς, οὕτως εἰπεῖν, τῶν τε ἀτμοκινήτων καὶ τῶν θωρακοφόρων πλοίων.

Α'.

Ἐν ἔτει 1854, ἐπισυμβάντος τοῦ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων πολέμου, παρετηρήθη τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν τότε πλοίων πρὸς καταστροφὴν τῶν λιθοκτίστων φρουρίων, ὑφ' ὧν προεφυλάσσοντο ἡ Σεβαστούπολις, τὸ Κρόνσταδ καὶ οἱ λοιποὶ λιμένες τῆς Ῥωσικῆς Αὐτοκρατορίας. Συνεπεία λοιπὸν τῆς πρωτοβουλίας τοῦ νῦν αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων Ναπολέοντος τοῦ Γ', (ἐπωφεληθέντος, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ παθήματος τοῦ θείου του μετὰ τοῦ Φούλτωνος,) ἀπεφασίσθη, μετὰ τὰς γενομένας ἀκριβεστάτας δοκιμὰς τῶν Γάλλων πυροβολιστῶν ἐν Βιγκένναις, ἡ κατασκευὴ πέντε πλωτῶν κανοννιστοιχιῶν (batteries flottantes,) εἰς ἃς ἐπεδόθησαν τὰ ἐξῆς ὀνόματα: Πύραυλος (Congrève,) Καταστροφὴ, Κεραυνοβόλος, Λάβα καὶ Βροντώδης. Ναυπηγηθεῖσαι δὲ ἐν διαστήματι ἑνὸς ἔτους καὶ περιβληθεῖσαι διὰ θώρακος πάχους δέκα ἑκατοστομέτρων, συνετέλεσαν πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἐν τῇ Ἀζοφικῇ φρουρίου Κίμπουρουν, καὶ οὕτως ἔλυσαν τὸ πρόβλημα, μεθ' ὃ εἶδομεν τὴν τηλικαύτην ἀλλοίωσιν εἰς τοὺς πολεμίους στόλους τῶν μεγάλων ναυτικῶν Κρατῶν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ θωρακοφόρα ταῦτα σκάφη ἀπεδείχθησαν λίαν δυσκίνητα καὶ ὅλως ἀκατάλληλα ὅπως εὐδοκίμησασιν ἐν ἀνοικτῷ πελάγει κατὰ πλοίων ταχυκινήτων, ἐνησχολήθησαν ἔκτοτε ἐπιμόνως ἐν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ πρὸς συνδυασμὸν τῆς βαρύτητος μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ταχυκινήσεως. Μετὰ πολλὰ δὲ καὶ διάφορα σχέδια, ἐπετεύχθη τῷ 1858 ἡ ναυπήγησις τῆς ὡραίας θωρηκτῆς ἡμιολίας (frégate) Δόξης, ἥτις, δυνάμεθα εἰπεῖν, ἐχρησίμευσε τὸ πρῶτον ὑπόδειγμα πρὸς κατασκευὴν τῶν

σημερινῶν μεγάλων θωρηκτῶν σκαφῶν. Εἰς τὸν ἐξοχὸν νοῦν τοῦ διασήμευ μηχανικοῦ Dupuy de Lôme, τοῦ πρώτου ἐφαρμόσαντος τὸν ἀτμὸν εἰς τὰ κολοσσιαῖα σκάφη, ὀφείλει ἡ Γαλλία τὴν τε σύλληψιν καὶ τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ πρώτου ἀξιόμαχου θωρηκτοῦ αὐτῆς πλοίου.

Καθ' ἣν δὲ ἐποχὴν καθειλκύνετο ἐν Τουλῶνι ἡ Δόξα, ἕτεροι λιμένες τῆς Γαλλίας, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ Χερβοῦργου, ἐδαυροφόρουν εἰς τὸ Γαλλικὸν ἔθνος τρεῖς ἑτέρας θωρηκτὰς ἡμιολίας τοῦ αὐτοῦ τύπου, ὠπλισμένας διὰ 36 χαρακωτῶν τηλεβόλων, καὶ κεκοσμημένας διὰ σιδηροφράκτων πυργίσκων μετ' ἐπάλξεων πρὸς προφύλαξιν τῶν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος. Αἱ ἡμιολίαι αὗται, φέρουσαι τὰ ὀνόματα Ἀήττητος, Νορμανδία καὶ Στέμμα, ἔχουσι μῆκος μὲν 78, πλάτος δὲ 17 μέτρων, τῶν σιδηρῶν αὐτῶν πλακῶν τὸ πάχος εἶναι ποῦ μὲν ἑνδεκα ποῦ δὲ δώδεκα ἑκατοστομέτρων, καὶ δύνανται νὰ διαπλεύσωσι 12 ἕως 13 1/2 μίλια ἐν ὥρᾳ γαλήνης.

Ἡ ἐκβασίς τῶν πλοίων τούτων ἐνεθάρρυνε τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν ὅπως ἐφαρμόσῃ τὸν θώρακα εἰς πλοῖα ὀγκωδέστερα, ἀνωτέρας δὲ δυνάμεως καὶ ἰσχυρότερα τῶν προηγησαμένων. Ἐπὶ τούτῳ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1859 ἐναυπηγήθησαν ἐν τοῖς νεωρίοις τῆς Βρέστης καὶ τῆς Λωραίνης αἱ δύο κολοσσιαῖαι πρωτοταγεῖς νῆες (vaisseau) τοῦ Γαλλικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, ἡ Μαγέντα καὶ τὸ Σολφερίνον, κατὰ δέκα μέτρα ἐπιμηκέστεραι τῆς Δόξης, ὀλίγον τι πλατύτεραι, ἐξωπλισμέναι δὲ διὰ διπλῆς σειρᾶς ραβδωτῶν τηλεβόλων, ἐν ὅλοις πεντήκοντα καὶ δύο.

Τὰ πλοῖα ταῦτα δὲν εἶναι ὁλοσχερῶς κατάφρακτα, διότι τὰ πρὸς τὴν πῦρραν καὶ τὴν πρύμνην διαστήματα, καθὼς χρησιμεύοντα πρὸς κατοικίαν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὡς νοσοκομεῖα καὶ μαγειρεῖα, μένουσι πάντῃ κενὰ ἐν ὥρᾳ μάχης καὶ διὰ τοῦτο στεροῦνται θώρακος. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου τὴν πῦρραν αὐτῶν ἔχουσιν ἐξωπλισμένην διὰ τρομεροῦ ὑποβρυχίου ἐμβόλου, ἐν σχήματι κριοῦ, οὐρινος ἢ ἰσχὺς καὶ τὰ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα ἐγένοντο κατὰδῆλα κατὰ τὰς ναυμαχίας τῆς Λίσσης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ὑπελογίσθη ὅτι τὸ Σολφερίνον, ἐπιτιθέμενον κατ' ἐχθρικοῦ πλοίου οἰουδὴποτε μεγέθους μετὰ τῆς ταχύτητος τῶν 13 μιλίων του, θέλει προξενήσῃ ἐπ' αὐτοῦ ἀποτέλεσμα, οἷον ἡ ταυτόχρονος πρόσκρουσις 120 σφαιρῶν τῶν τριάκοντα λιτρῶν!

Ἄπαντα τὰ βαρέα ταῦτα πλοῖα ἐδοκιμάσθησαν καὶ εἰς μακρὰς θαλάσσοπορίας (τῶν Καναρίων νήσων, τῆς Ἀλγερίας καὶ μέχρι τοῦ Μεξικοῦ, κτλ.) καὶ ἠδδοκίμῃσαν, καίτοι ἀπαντήσαντα σφοδρὰς τρικυμίας. Οὕτω δὲ ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις δύναται νὰ ἐπαπαύηται εἰς τε τὴν στερεότητα τῶν μεγάλων αὐτῆς θωρηκτῶν πλοίων καὶ εἰς τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν κυβερνώντων αὐτά· καὶ ὅτι ἐβεβαιώθη, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀνοικτῇ πελάγει εἰσὶν ἐπιτηδειότατα καὶ ὁ σάλος αὐτῶν εἶναι ἐλαφρὸς, καὶ μόνον διὰ τοῦ ἀτμοῦ κινούμενα φεύγουσιν ὅσον καὶ τὰ τάχιστα τῶν συνήθων ἀτμοπλόων, καὶ ἐν ἐλλείψει τοῦ ἀτμοῦ δύνανται πάλιν νὰ ποντοπορῶσιν οὐχὶ κακῶς.

Μετὰ τὴν κατασκευὴν τῶν βαρέων τούτων πλοίων, ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἔκρινεν ἐπ' ἀνάγκης νὰ προσῇ εἰς τὴν ναυπήγησιν πλωτῶν κανονιοστοιχιῶν, τελειοτέρων τῶν ἐπὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου κατασκευασθεισῶν καὶ καταλληλοτέρων πρὸς φρούρησιν τῶν παραλίων αὐτῆς. Ἐπὶ τούτῳ δὲ κατελήχυσθη ἀπὸ τοῦ 1860 μέχρι τοῦ 1862 κατ' ἴδιον σύστημα αἱ κανονιοφόροι Παίξαν, Πέι-χῶ, Παλέστρον, Σαϊγῶν, Ψηλοφροσύνη καὶ Ἐνεδρα, ὁπλισθεῖσαι ἐκάστη διὰ 14 τηλεβόλων καὶ διανύουσαι ἐπὶ μίλια κατὰ πᾶσαν ὥραν. Πρὸ τούτων δὲ εἶχον κατασκευασθῇ καὶ ἕτεραι ἀτμοκίνητοι θωρηκταὶ κανονιοφόροι, πλὴν ἀσυγκρίτως μικρότεροι τῶν προηγησαμένων, προωρισμένοι διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἰταλίας καὶ ἀκολούθως τῆς Κίνας, δυνάμεναι δὲ νὰ ἀποσυντίθενται καὶ νὰ συναρμολογῶνται λίαν τεχνήντως ἐν διαστήματι τριῶν ἡμερῶν. Ἀλλ' ἡ εἰρήνη τῆς Βιλλαφράγκας κατέστησε περιττὰς τὰς λιμναίας καὶ ποταμίους ταύτας κανονιοφόρους, αἵτινες ἀναμένουσιν ἐν ἡσυχίᾳ ἐντὸς τῶν κιβωτίων αὐτῶν τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν ἵνα τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν.

Ἐν τούτοις οἱ πανταχυκίνητοι Γάλλοι δὲν ἠθέλησαν νὰ περιρριθῶσιν εἰς ἓνα καὶ μόνον τύπον ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν ἐξάρτυσιν τῶν βαρέων αὐτῶν θωρηκτῶν πλοίων, ἀλλ' ἀπεφάσισαν, τοῦ καιροῦ προϊόντος, νὰ τελειοποιήσωσιν αὐτά. Ἐπὶ τούτῳ κατέλκυσαν ἀλλήλοδιαδόχως ἐκ τῶν πλουσίων αὐτῶν ναυπηγείων καὶ ἐν ὀλιγοχρονίῳ διαστήματι τὰ διαφόρου σχήματος πλοῖα Φλανδρία, Ἡρωΐνη, Μαρτέγγον, Ἰσκαανδρὸς καὶ Φριεδλάνδη, ἅτινα δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς θωρηκτὰ

πρώτης τάξεως, διότι καὶ ὁ θώραξ αὐτῶν εἶναι παχύτερος τῶν ἄχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ναυπηγηθέντων, καὶ τὰ ἐμβόλα στερεώτερα καὶ τὰ πυροβόλα λίαν βαρέα καὶ μεγαλότερα τὴν ὀλκὴν, καίτοι ὀλιγώτερα τὸν ἀριθμὸν. Ταυτοχρόνως ἐναυπηγήθησαν καθ' ἕτερον τύπον, ἀλλὰ κατὰ τὰς αὐτὰς διαστάσεις, καὶ τὰ ὠροῖα μονόκροτα (corvettes) Ἀρειμάνιος, Ἀλμα, Ἀταλάντη, Ἰωάννα Δάρκ, ἡ Λευκὴ Βασίλισσα, Θέτις, Ἀρμίδα, Ἰνδιάννα, κτλ. κτλ.

Ἀπὸ τοῦ 1866 ἐπηνέχθη σημαντικὴ τροποποίησις εἰς τὴν τάξιν ἰδίως τῶν θωρηκτῶν ἐκείνων πλοίων, ὅτινα ὡς ἐκ τοῦ σχήματος αὐτῶν ἐθεωρήθησαν κατάλληλα πρὸς περιπολίας καὶ φρούρησιν τῶν ἀκτῶν. Οἱ νεώτεροι ἀκταῖωροι (garde-côtes) κατασκευάσθησαν κατὰ μίμησιν τῶν ἀμερικανικῶν σαυροειδῶν (monitor), ἐφοδιασθέντες διὰ πυργίσκου φέροντος δύο τηλεβόλα μεγάλης ὀλκῆς, καὶ ὁπλισθέντες δι' ἰσχυροτάτου πρωριαίου ἐμβόλου. Δυστυχία εἰς τὸ πλοῖον, τὸ ὁποῖον ὁ ἀκταῖωρος ἤθελε καταφθάσει καὶ ἐμπήξει εἰς τὰ στέρνα αὐτοῦ τὸν φοβερόν κριὸν του! ἡ καταστροφή καὶ ἡ βύθις αὐτοῦ εἶναι ἀφευκτος. Ἀρκεὶ πρὸς τοῦτο νὰ ἀναπολήσωμεν τὸ ἀλγεινὸν πᾶθμα, ὅπερ ὑπέστησαν δύο ὠροῖαι καὶ πελώρια Ὀμοσπονδικαὶ ἡμισολῖαι ὑπὸ τοῦ τρομεροῦ μονίτορος τῶν ἀνθρωπικῶν Μέρμακ. Κατὰ τὸν τύπον λοιπὸν τοῦτον ἐναυπηγήθησαν οἱ ἀκταῖωροι Κριδς, Γαῦρος, Κέρβερος, Κύων (Boule-dogue,) κτλ. κτλ.

Συμπληροῦμεν τὴν περιγραφὴν τοῦ θωρηκτοῦ στόλου τῆς Γαλλίας, ποιοῦντες μνησθῆναι δύο ἐτέρων ὅπως νέας κατασκευῆς καὶ παραδόξου ὀψευς θωρηκτῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα οὐ πρὸ πολλοῦ ἀπέκτησεν ἡ Γαλλία δι' ἄδρας πληρωμῆς παρὰ τῆς Ἀμερικανικῆς Ὀμοσπονδίας. Τούτων τὸ πρῶτον, Δούνδερεργ καλούμενον, ἥδη δὲ μετονομασθὲν Rochambeau, εἶναι περίεργον τῶν πλοίων, μέγα (ἔχει μῆκος μὲν 115, πλάτος δὲ 43 μέτρων), ἰσχυρότατον καὶ αὐτόχρημα ἀτρωτον, διότι ἐλάχιστον αὐτοῦ μέρος μένει ἐν ὥρᾳ μάχης ἐκτὸς τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Τὸ ἐν τῷ κέντρῳ αὐτοῦ στέγασμα χωρεῖ εἴκοσι πυροβόλα τῆς μεγαλητέρας ὀλκῆς, ἧς ἐγένετο ἄχρις ὥρας χρήσις ἐπὶ τῶν πλοίων, καὶ τὰ ὁποῖα δεικνύουσι τὰ φοβερά αὐτῶν στόματα κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν· ἡ πρῶρα του δὲ, καίτοι λίαν χαμηλὴ, οὐχ ἥτον εἶναι ὀξεῖα καὶ φοβερά ἐν ὥρᾳ ναυμαχίας, καὶ ἡ δύναμις τῆς

ταχύτητός του δεκαπέντε μιλίων καθ' ἑκάστην ὥραν. Τὸ δ' ἕτερον, Ὀνοντάγα καλούμενον, εἶναι ἐφωδιασμένον διὰ δύο περιστρεφόμενων πύργων, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Ἀμερικανικοῦ μονήτορος Μιαντονομάχ, περὶ οὗ ἀκολουθῶς λεχθήσονται τὰ δέοντα, καὶ κινεῖται ὑπὸ διπλῆς μηχανῆς.

Ὁ σύμπας θωρηκτὸς στόλος τῆς Γαλλίας ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπαρτίζεται ἐκ πεντήκοντα σκαφῶν, ὧν τὰ ἡμίση ἀποτελοῦσιν οἱ ἀκταίωροι καὶ οἱ κριοί· ὁσονούπω δὲ πρόκειται νὰ αὐξηθῇ ὁ στόλος οὗτος εἰς ἐνεννήκοντα θωρηκτὰ σκάφη. Προσθετομένων τούτοις καὶ τῶν 250 διαφόρου μεγέθους ξυλίνων πλοίων, (τὸ ὅλον τηλεβόλα 7,000), καταφαίνεται ἡ Γαλλία ἐπίσης τρομερὰ καὶ ἀκαταμάχητος ὡς θαλασσία δύναμις.

Β.

Τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως αἱ δοκιμαὶ ἐπὶ τῶν θωρηκτῶν πλοίων χρονολογοῦνται ἐπίσης ἀπὸ τῶν Κριμαϊκῶν. Οἱ Ἀγγλοὶ, εἰδοποιηθέντες ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως περὶ τῶν τοιούτων ἀποπειρῶν αὐτῆς πρὶν εἶτι ἀποφασισθῇ ἡ κατασκευὴ τῶν πέντε πλωτῶν κανονιοστοιχιῶν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφάνησαν ἀμφιβάλλοντες, ἐπειδὴ τὸ πρόβλημα τοῦ ἐπιτυχοῦς θωρακισμοῦ τῶν πλοίων ἐθεωρεῖτο ἄλυτον. Μετὰ τὰς γενομένας ὁμῶς δοκιμὰς ἐν Βιγκένναις, ἐπαναληφθείσας ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐκβάσις ἀπεδείχθη ἀναντίρρητος, τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον διέταξε πάραυτα τὴν κατασκευὴν πέντε πλωτῶν κανονιοστοιχιῶν, ὁμοίων πρὸς τὰς Γαλλικὰς· τούτων αἱ δύο (ἡ Meteor καὶ ἡ Trusty,) συνειργάσθησαν μετὰ τῶν Γαλλικῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ.

Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ κανονιοστοιχίαι αὗται ἐθεωρήθησαν, ὡς εἴρηται, λίαν ἀκατάλληλοι πρὸς πελαγοδρομίαν διὰ τὸ βάρος αὐτῶν, οἱ Ἀγγλοὶ ἐξηκολούθουν θεωροῦντες τὴν μεταβολὴν ταύτην τοῦ ναυτικοῦ μὲ λίαν ψυχρὸν ὄμμα, ἀφότου μάλιστα ἐφευρέθησαν παρ' αὐτῶν τὰ περίφημα τηλεβόλα τοῦ Ἀρμistroγκ, ἅτινα ἠδύναντο νὰ διασχίσωσι πάντα σιδηροῦν ὄψακα. Ἀλλ' αἱ ιδέαι αὗται, αἱ κολακεύουσαι τὴν φιλαυτίαν τῶν Ἀγγλων, ἐκλονίσθησαν καθ' ἣν ἡμέραν νέα πειράματα ἀπέδειξαν τὸ ἀνίσχυρον τοῦ βλήματος τῶν ἀρμistroγκείων τηλεβόλων ἀπέναντι πλακῶν σιδήρου, ἐχουσῶν πάχος τεσσάρων καὶ ἡμίσεως

δακτύλων. Ἀκολουθῶς δὲ, ὅτε ἡ ἐμφάνισις τῆς Δόξης ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ κατασκευὴ μεγάλου τεθωρακισμένου πλοίου δὲν ἦτο ὄνειρον οὔτε χίμαιρα, ἐξήφθη ὑπερβαλλόντως ἡ ἀμιλλα τῶν Ἀγγλων ναυπηγῶν, ὥστε προέβησαν ἐν τέλει εἰς κατασκευὴν παραπλησίον σκαφῶν.

Ἐκτοτε ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐνησχολήθη μετ' ἐπιμονῆς καὶ δόξης πρὸς καταρτισμὸν τοῦ θωρηκτοῦ αὐτῆς στόλου. Καὶ ὁμῶς εὐκόλον εἶναι νὰ διῶδῃ τις ἐν ταῖς ἀποφάσεσιν αὐτῆς τὰ ἴχνη πολλῶν ἀμφιβολιῶν, ἀστασιῶν καὶ ιδεῶν κακῶς συλλαμβανομένων, ἐνίοτε δὲ μάλιστα καὶ ἀντικειμένων ἀλλήλαις. Ἐντεῦθεν τὰ πολλαπλὰ καὶ πολλάκις ἀντίθετα στοιχεῖα, τὰ συγκροτοῦντα τὸν ἐνεστῶτα Ἀγγλικὸν στόλον, οὐτινος τοὺς χαρακτηριστικοὺς τύπους δύναται τις νὰ ἀναγάγῃ εἰς δώδεκα διάφορα εἶδη.

Ἐκτὸς δὲ τούτων, τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον συνέλαβε τὴν ιδέαν τοῦ νὰ μεταβάλῃ τινὰ τῶν ξυλίνων καὶ ἱστιαφόρων μεγάλων πολεμικῶν πλοίων εἰς θωρηκτὰ ἀτμοκίνητα, ὡς καὶ ἐπραξεν· ἄλλαι ὁμῶς δυνάμεις δὲν ἐθεώρησαν τὸ σύστημα τοῦτο ὡς ἀξιόμιμντον. Ἐνὶ λόγῳ, ἡ Ἀγγλία, καίτοι ἡσπασθῇ τοὺς θεμελιωδεστέρους τῶν κανόνων, καθ' οὓς ἡ Γαλλία κατασκευάζει τὰ νεώτερα πολεμικὰ αὐτῆς πλοῖα, ἐπιζητεῖ ὁμῶς, ὡς φαίνεται, ἰδανικόν τινα τύπον ἀνεύρετον εἰσέτι, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν πλοῖόν της ὁμοιάζει πρὸς ἄλλο. Ὅπως δὴποτε ὁμῶς καθ' ἑκάστην αὐξάνει ὁ θωρηκτὸς αὐτῆς στόλος, καθὰ ἐρχόμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ἀμέσως.

Καθ' ἣν ἐποχὴν καθειλκύετο ἐν Τουλῶνι ἡ ἡμιολία Δόξα, ἀπεφασίζετο ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ναυπήγησις μεγάλης θωρηκτῆς νηός· αὕτη ἐκλήθη Μαχητής, ἐπρόκειτο δὲ νὰ ὑπερακοντίσῃ κατὰ πάντα τὴν συνάδελφον Γαλλικὴν, ἥς τινος ἡ ἀπρόοπτος ἐμφάνισις ἐτραυματίσῃ καιρίως τὸν ἐγωῖσμόν της ζηλοτύπου Ἀλβιδῶνος. Καὶ ὁμῶς, καίτοι κατόπιν τῆς Δόξης ναυπηγηθεῖσα, καίτοι διπλασίως περίπου μεγαλητέρα ἐκείνης ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις, καίτοι ἐντελέστερον ἐξοπλισθεῖσα, ἡ Ἀγγλικὴ αὕτη ναὺς ἀπεδείχθη πολλῶ ὑποδεεσττέρα τῆς Γαλλικῆς, καὶ, τὸ κυριώτερον, ἀνεπιτηδεῖα εἰς μακρὰν θαλασσοπορίαν. Ἀλλως τε δὲ, ὁ ὠρᾶξ ἐν τῷ πλοίῳ τούτῳ καλύπτει τὰ κεντρικὰ μόνον μέρη τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀφίνει ἀποκεκαλυμμένα καὶ ἀνυπερά-

σπισσα τὰ δύο ἄκρα, ὡς εἰν, φοβηθέντες οἱ καλοὶ Ἀγγλοὶ μὴ παθῇ τὸ σκάφος ἐκ τοῦ υπερβολικοῦ βάρους, καθυπεβλήθησαν εἰς τὸν προφανῆ κίνδυνον τοῦ νὰ ἀφήσωσιν ἐκτεθειμένην εἰς τὰς ἐχθρικὰς βολὰς ἀπ' ἄκρων ἕως ἄκρων τὴν προσφάουσαν τὴν θάλασσαν γραμμὴν (τὰ ἐξαλα·) ἐνῶ τὸ Γαλλικὸν πλοῖον τοῦ αὐτοῦ περιπου τύπου, ἡ *Μαγέντα*, καίτοι ἀπροκάλυπτον κατὰ τὰς δύο ἐσχατίας, διατελεῖ ὅμως θεωρακισμένον ὑπὲρ τὸ ἥμισυ μέτρον ἀνω τῆς ἐφαπταμένης τὴν θάλασσαν γραμμῆς.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ὑπόδειγμα ἐναυπηγήθησαν ἀπὸ τοῦ 1860 μέχρι τοῦ 1862 ἡ ναὺς *Μέλας Πρίγκηψ*, καὶ αἱ ἡμιολίαι *Ἀμυνα* καὶ *Ἀντίστασις*, αἱ τελευταῖαι αὗται πολλῶ ὑποδεέστεραι τοῦ *Μαχητοῦ*, καίτοι λίαν παρεμφερεῖς πρὸς αὐτό. Ὁ *Μέλας Πρίγκηψ* ἀπεδείχθη ἐπιτηδειότερος τοῦ συναδέλφου του πρὸς ποντοπορίαν. Τὸ μῆκος αὐτοῦ ἐξικνεῖται μέχρις 116 μέτρων ἐπὶ 18 πλάτους, ἐξ ὧν τὰ 67 καλύπτονται ὑπὸ θώρακος· τὸ δὲ τῶν δύο ἡμιολιῶν ὑπολογίζεται εἰς 85 μέτρων μῆκος ἐπὶ 16 πλάτους, καὶ ἐκ τούτων τὰ 44 μόνον εἰσὶ θεωρακισμένα.

Διδαχθέντες οἱ Ἀγγλοὶ ὑπὸ τῆς πείρας τὸ ἀνεπιτυχὲς τῶν, καίτοι ἡμιτεωρακισμένων, οὐχ ἦτον δαπανηροτάτων τούτων πλοίων, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιληφθῶσι τῆς κατασκευῆς ἐτέρων ὁλοσχερῶς κεκαλυμμένων ὑπὸ θώρακος· οὕτω δὲ ἐναυπηγήσαντο τὰς δύο ἡμιολίας *Ἐκτορα* καὶ *Ἀνδρεῖον*, μικρόν τι μεγαλητέρας τῆς *Ἀντιστάσεως*. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις ὑπερίσχυεν ἡ Ἀγγλικὴ ἰδιοτροπία, διότι ὁ θώραξ τῶν πλοίων τούτων, καταλήγων σχεδὸν μέχρι τῶν ἐξάλων, ἀφίνει ἀπροκάλυπτον τὸ ὑποβρύχιον μέρος αὐτῶν.

Τέλος πάντων ὁ ὁλοσχερὴς θεωρακισμὸς ἐφηρμόσθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν ἡμιολίαν *Ἀχιλλεὺς*, μετὰ ταύτην δὲ, εἰς τὰς μεγάλας νῆας *Μινώταυρον*, *Ἀζιγκούρτιον* καὶ *Νορ-βουμπερλάνδην*. Μέχρι τινὸς ὁ *Μινώταυρος* ἦτο τὸ μέγιστον πάντων τῶν θεωρηκτῶν τῆς ὑπερηφάνου Ἀλβιώνος, ἔχον μῆκος μὲν 122, πλάτος δὲ 18 μέτρων· αἱ σιδηραὶ αὐτοῦ πλάκες ἔχουσι πάχος 14 ἑκατοστομέτρων, φέρει δὲ πέντε ἰστίαι, 56 πυροβόλα καὶ σιδηροὺν ἐπὶ τοῦ κατασρώματος πύργον, ὡς ἅπαντα σχεδὸν τὰ Ἀγγλικά θεωρηκτά. Ἡ ἀξία ἐκάστου τῶν πελωρίων τούτων νηῶν ὑπερέβη τὰ ἑνδεκα ἑκατομμύρια λιτρῶν στερλινῶν.

Ἀκολουθῶς τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον ἐπελήφθη τοῦ μετα-

σχηματισμοῦ ἐξ ξυλινῶν πλοίων, ναυπηγουμένων ἀπὸ τοῦ 1858 ἐν τοῖς διαφόροις νεώρεσις, καὶ τὰ ὅποια φέρουσι τὰ ἐξῆς ὀνόματα: Βασιλικὴ δρῦς, Πρίγκηψ Σύζυγος, Καληδονία, Ὡκεανὸς καὶ Πρίγκηψ Ἀλφρέδος. Μετὰ ταῦτα ἑτέρα πλοῖα καθυπεβλήθησαν εἰς τὸν μετασχηματισμὸν τοῦτον, τὰ ἐξῆς: τὸ *Royal-Sovereign*, ἀρχαῖον τρίκροτον μεταποιηθὲν εἰς πυργώτῳ· ἕκαστος τῶν πέντε αὐτοῦ περιστρεφόμενων πύργων φέρει ἀνα' ἐν τηλεβόλῳ τῶν 300 λιτρῶν. Ὁ *Ζηλωτής*, δίκροτον, καὶ τὰ μονόκροτα *Εὐνοία* καὶ *Ερευνα*, ἅτινα ἐθώρακίσθησαν κατὰ τινα μόνον μέρη. Οὐχ ἦτον ὅμως αἱ πρὸς μετασχηματισμὸν τῶν πλοίων τούτων δαπάναι ἀπέβησαν ὑπὲρ ὅγκοι· καίτοι δὲ ὁ θώραξ αὐτῶν εἶναι λίαν στερεὸς, ἐν τοσοῦτ' τὰ πρῶτα αὐτῶν ἐμβόλα θεωροῦνται ἀνίσχυρα.

Ἀφ' οὗτου ἡ πείρα ἀπέδειξεν ἐπιλήψιμον τὸ υπερβάλλον μῆκος εἰς τὰ θεωρηκτά πλοῖα, οἱ Ἀγγλοὶ ἀπεφάσισαν νὰ συμμέρφωθῶσι πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις αὐτῆς, καὶ τοὶ λίαν ἀργά, σχετικῶς ὡς πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ ἐναυπηγήσαντο νεώτερά τινα πλοῖα ἀπὸ 55 μέχρις 80 μέτρων μῆκους, καὶ τὰ ὅποια ὥπλισαν δι' εὐαρίθμων μὲν, πλὴν μεγάλης ὀλκῆς τηλεβόλων. Κατὰ τὸν τύπον τοῦτον, ὅστις διακρίνεται ἐν τῇ ναυπηγίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα *blooρ-of-wark*, κατασκευάσθησαν τὰ πλοῖα *Ἐπιχειρήσις*, *Παλλὰς* καὶ *Πηνελόπη*.

Ἀλλ' ἡ Ἀγγλία, ἀδιαλείπτως μεριμνῶσα περὶ τῆς ὑπερόχης κατὰ θάλασσαν, δὲν παύει ἐνισχύουσα τὸν στόλον αὐτῆς διὰ κραταιοτέρων πλοίων, καθόσον μάλιστα προβαίνει ἡ τελειοποίησις τῶν πυροβόλων. Μετὰ τὰς βελτιώσεις λοιπὸν, τὰς ἐσχάτως γενομένας εἰς τὸ φοβερόν Ἀρμστρούγγειον κανόνιον, συνεπεία τῶν ὁπλοίων ἐδέησε νὰ κατασκευασθῶσι παχύτεροι ἐπὶ τῶν πλοίων θώρακες, οἱ Ἀγγλοὶ ἐναυπηγήσαν καὶ ἀνάλογα πλοῖα, τὸν *Λόρδον Οὐάρδεν*, τὸν *Λόρδον Κλύδην*, τὸν *Βέλλεροφόντην* καὶ ἐπὶ τέλους τὸν *Ἡρακλέα*, πλοῖον δικαίως φέρον τὸ ὄνομα τοῦ μύθοιο γούμένου θεοῦ τῆς δυνάμεως.

Τούτου αἱ σιδηραὶ πλάκες ἔχουσι πολλαχὺ πάχος ἐννέα δακτύλων, πρὸς σφύρηλασίαν δὲ αὐτῶν ἐδέησε νὰ κατασκευασθῶσι προηγουμένως καὶ μηχαναὶ ἀνάλογοι. Ὑπὸ τὰς πλάκας ταύτας ἀπαντᾷται σκληρὸν Ἰνδικὸν ξύλον (*teak*), ἔχον καὶ τοῦτο πάχος δώδεκα δακτύλων καὶ κρατούμενον ὑπὸ σιδηρῶν ράβδων,

τάς όποιás ύποβαστάζουσιν έτεραι δοκοί σιδηραί, καί μετ' αὐτάς τριπλαῖ σανίδες, ὧν ὅλων ὁμοῦ τὸ πάχος εἶναι 28 δακτύλων, μετὰ τὰς όποιás πάλιν ἄλλος θώραξ ἐκ πλακῶν κρατουμένων ὑπὸ δοκῶν, σιδηρῶν καί τούτων, ἔχουσιν πάχος ἑπτὰ δακτύλων. Ὡστε τὸ ὅλικόν πάχος τῶν πλευρῶν τοῦ Ἑρακλέους, ἀπὸ τοῦ ἐξωτάτου μέχρι τοῦ ἐνδοτάτου θώρακος, εἶναι 4½ δακτύλων! Τὸ τεράστιον τοῦτο πλοῖον φέρει 14 μόνον τηλεβόλα, ἀλλὰ τῶν 600 λιτρῶν ἡ μηχανὴ αὐτοῦ εἶναι ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων, ἀφ' ὧν κατεσκευάσθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ, χορηγῇ δὲ εἰς τὸν γιγάντειον τοῦτον ὄγκον μεσαίαν ταχύτητα 14 μιλίων. Κατὰ τὰς αὐτὰς διαστάσεις καὶ ἀναλογίας ναυπηγεῖται καὶ ἕτερον πλοῖον, ὁ Σουλτάνος.

Ἐξ ἑτέρα πλοῖα, νεωτέρας κατασκευῆς καὶ διαφοροτρόπως τεθωρακισμένα, ἐκόσμησαν τὸ Ἀγγλικὸν ναυτικὸν κατὰ τὰ ἔτη 1867 καὶ 1868, τὰ ἑξῆς: Σιδηροῦς Δοῦξ, Ὁρμητικὸς, Πρόσκοπος, Αὐθάδης, Ἀκαταμάχητος καὶ Θρίαμβος.

Τελευταῖον, ἀπὸ τῆς τρομερᾶς ἐκείνης θαλασσομαχίας τοῦ Νέου Κόσμου, τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον ἀπεφάσισε νὰ πλουτίσῃ τὸν στόλον αὐτοῦ καὶ διὰ κανονιοφόρων, οὐχὶ ὁμῶς σμικρῶν καὶ ταπεινῶν, ὡς τὰς σαυροειδεῖς τῆς Ἀμερικῆς, ἀλλὰ πάντῃ ἰδιορρυθμῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου καταλλήλων καὶ ὡς ἀκταιῶρων καὶ ὡς θαλασσομάχων θηρίων τοῦ ὠκεανοῦ. Τὸ Royal-Sovereign, περὶ οὗ ἐρρέθησαν ἀνωτέρω τὰ δέοντα, ἐχρησίμευσεν ὁ τύπος, καθ' ὃν ἐναυπηγήθησαν ἀκολούθως καὶ τὰ Wivenx, Πρίγκηψ Ἀλβέρτος καὶ Σκορπίος, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι ταῦτα εἰσὶν ὑποδεέστερα κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν, καθὼ φέροντα δύο μόνον πύργους. Τούτοις προσθετέον ἓνα μονόπυργον κατάφρακτον ἀκταιῶρον, φέροντα δύο βαρέα τηλεβόλα, καὶ ἓνα κριόν, ἐπίσης πυργοφόρον.

Συνεπεία τῶν τελευταίων διατάξεων τοῦ Ναυαρχείου, συμπληροῦται κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος ἡ ναυπηγία δύο τρομερῶν ὠκεανείων μονιτόρων, (τοῦ Captain καὶ Monarch), πάντῃ νέας κατασκευῆς. Ἐκαστον τῶν πλοίων τούτων θέλει κινεῖσθαι ὑπὸ διπλοῦ μηχανισμοῦ, καὶ διπλοῖ πύργοι, φέροντες ἕκαστος ἀνὰ δύο τηλεβόλα τῶν 600 λιτρῶν, θέλουν διασταυρόναι πανταχόθεν τὰ τρομερὰ πυρά των, ἐκτὸς τῶν δύο κατὰ τὴν πρῶραν καὶ τὴν πρὸμνην τεθειμένων μεγίστων τηλεβόλων, τῶν τῆς ἐφόδου

καὶ τῆς ὀπισθοχωρήσεως λεγομένων. Πρὸ τῶν δοκιμασιῶν, αἱ τινες γενήσονται μετὰ τὴν ἐξάρτυσιν ἀμφοτέρων τῶν πλοίων τούτων, οὐδαμῶς θέλουν ἀποπειραθῇ οἱ Ἀγγλοὶ νὰ ναυπηγήσῃσι κανονιοφόρους ἀμφοτέρων τῶν τύπων, τῶν διακρινομένων ὑπὸ τὰ ὀνόματα broad-side-ships καὶ turret-ship.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Ἀγγλικὸς θωρηκτὸς στόλος ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ Γαλλικοῦ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν σκαφῶν, καθὼ ἀπαρτιζόμενος ἐκ 42 μόνων πλοίων. Τὸ πλεονέκτημα τῆς δυνάμεως τῆς θαλασσοκρατίδος Ἀλβιῶνος ἔγκειται εἰς τὸν λοιπὸν ἐξόλιον στόλον αὐτῆς, ὅστις ἀριθμεῖ περὶ τὰ 430 σκάφη, ἅπαντα στερεὰ καὶ καλῶς ἐξοπλισμένα.

Γ.

Μεταβῶμεν εἰς τὴν τριταγωνιστοῦσαν μεταξύ τῶν πρωτεύουσῶν θαλασσίων Δυνάμεων, τὴν Ἀμερικὴν.

Τὸ πρῶτον βληθὲν εἰς τὴν θάλασσαν θωρηκτὸν πλοῖον τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν εἶναι τὸ κληθὲν Μόνιτορ (σαυροειδὲς), ὀνομασία, ἣτις ἐπεκράτησεν ἀκολούθως καὶ εἰς τὰ λοιπὰ τῆς κατασκευῆς ταύτης σκάφη. Τὸ πλοῖον τοῦτο, ὅπερ κατέστη περίφημον εἰς τὰ χρονικά τῶν ναυμαχιῶν, ἦτο ἔργον τοῦ Ἐριξῶνος, ἑνὸς τῶν τὰ μάλιστα ἐγνωσμένων μηχανικῶν τοῦ Νέου Κόσμου. Εἶχε μῆκος 12½ ποδῶν, καὶ συνέκειτο ἐκ δύο διακεκριμένων μερῶν: ἐκ τῆς σκάφης τῆς ἐσωτερικῆς, καὶ ἐκ τοῦ ἐπ' αὐτῆς ἐδραιώματος ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ πλοίου ἡγείρετο κυλινδρικός τις πύργος, ἐξοπλισμένος μετὰ δύο θαλγρενείων πυροβόλων 100 λιτρῶν ὀλκῆς. Ὁ θώραξ αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ πλακῶν διαφύρου πάχους, λίαν τεχνηέντως συνηρμοσμένων διὰ τοῦτο, ἐνῶ κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς 9 Μαρτίου 1862 ἐκρούσθη ὑπὸ 23 σφαιρῶν, οὐδεμία ἠδυνήθη νὰ τὸν διατρυπήσῃ, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ κραταιαὶ περόναι τοῦ Μέριμακ, ἐφορμήσαντος κατ' αὐτοῦ μανιωδῶς μεθ' ἀπάσης τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ του, ἡμδύνησαν ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὀλίγον καιρὸν μετὰ τὰς ἀνδραγαθίας του τὸ πλοῖον τοῦτο κατεποντίσθη αὐτανδρὸν ἐν μέσῳ ὠκεανῷ ὑπὸ τῆς πρώτης τρικυμίας, ἣν ἀπῆντησε, διδάξαν διὰ τοῦ παθήματός του κατὰ πόσον τὰ τοιοῦτου εἶδους σιδηρόφρακτα πλοῖα

ἀδικοῦσιν ἑαυτὰ, ἐκτιθέμενα εἰς τὰ μεγάλα τοῦ ὠκεανοῦ κύματα, ἐνῶ προωρίσθησαν μόνον διὰ τοὺς ἀκαλαρβείτας ποταμούς.

Ὁ φοβερός τοῦ Μονίτορος ἀντίπαλος, ὁ Μέρημακ τῶν Νοτίων, ἦτο παλαιά τις ἡμιολία, τὴν ὁποίαν ἡμίκαυστον εἶχον καταβυθίσαι οἱ Βόρειοι, ὅτε παρήτησαν τὴν Νορφόλκην· ταύτην ἀνελκύσαντες οἱ Νότιοι, ἀφοῦ ἐπεσκεύασαν καὶ περιέκειραν δεόντως, ἐκάλυψαν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου διὰ σιδηροῦ καταφράγματος, ὥστε εἰς τὸν θοατὴν ἐφαίνετο ὡς πᾶν ἄλλο ἢ πλοῖον, ὡς κιβώτος ἢ μᾶλλον ὄγκος τις ἄμορφος. Καὶ ὅμως ὁ ἄμορφος οὗτος ὄγκος ἑτερατούργησε, καθότι, εἰσορμήσας ἐντὸς τοῦ Ὀμοσπονδιακοῦ στόλου, κατέβυθισεν ἐκ πρώτης ἐφόδου τὴν μεγαλοπρεπὴ ἡμιολίαν Κουμβερλάνδην, ἐμπήξας τὰς δύο αὐτοῦ πέρνας εἰς τὰ πλευρὰ αὐτῆς, καὶ ἐπροξένησεν ἄλλας σημαντικὰς ζημίας εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Πεντήκοντα ἢ ἐξήκοντα σφαῖραι εἶχον προσβάλλει αὐτὸν λυσσῶδως, καὶ ὅμως οὐδεμίαν ὑπέστη ζημίαν ἀξιόλογον· τόσον ἦτο ἰσχυρὸν τὸ προκάλυμμα τοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ τροπαιοφόρος οὗτος τολμητίας ἔλαβεν ἐν τέλει τὰ ἐπιχειρήματα κακίας τοῦ, ἀνατιναχθεὶς εἰς τὸν ἀέρα ἵνα μὴ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν.

Εὐθὺς μετὰ τὴν μοναδικὴν ταύτην ναυμαχίαν, ἢ μᾶλλον θαλάσσιον μονομαχίαν, ἢ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνησις ἐπελήφθη τῆς κατασκευῆς τριακοντάδος μονιτόρων, σχεδὸν ἀπάντων τοῦ αὐτοῦ συστήματος. Ἐκ τῶν πλοίων τούτων τὰ μᾶλλον διακρίθεντα ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ εἰσὶ τὰ φέροντα τὰ ὀνόματα Δικτάτωρ καὶ Καθαριστής, ἔχοντα ἀμφότερα μῆκος ἑκατὸν μέτρων καὶ ἐφωδιασμένα διὰ πύργου. Ἀργότερα διετάχθη ἡ ναυπήγησις εἰκασὶν ἐτέρων μονιτόρων κατ' ἴδιον τύπον, κληθέντα light-draught, ἀλλ' ἢ ἐξάρτυσις αὐτῶν μόλις συνεπληρώθη ἅμα τῇ λήξει τοῦ πολέμου· ὥστε τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν μετεσχηματίσθησαν εἰς εἶδος πυρπολικῶν (torpedo).

Τὰ Ἀμερικανικὰ ναυτικὰ κέκτηται ὀλίγιστα θωρηκτὰ μεγάλων διαστάσεων· τούτων τὸ μέγιστον εἶναι τὸ καλούμενον Νέον Ἀἶρονσάϊτ, ἔχον μῆκος 232 ποδῶν, καὶ ἰσχυρὸν κέρας πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων. Θυρίδας ἔχει ὀκτὼ ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς· αὗται δὲ κλείονται διὰ δύο σφυρηλάτων σιδηρῶν πλακῶν, σὺναπτομένων ἐκ τῆς ἀναποδίσεως τοῦ πυροβόλου μετὰ τὴν ἐκπυρσοκρότησιν, κατὰ τὴν ἀμερικανικὴν μέθοδον.

ἀλλὰ μόνον τὸ μέρος, τὸ φέρον τὰ πυροβόλα, εἶναι σιδηρόφρακτον, τὸ δὲ πρὸς τὴν πρῶραν καὶ τὴν πρύμνην, ἦτοι ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω, μένει ἀπροφύλακτον.

Δύο ἕτερα ἐπιτήδεια πρὸς ποντοπορίαν πλοῖα, τὰ καλούμενα Ῥοανόκε καὶ Βρέντον, μετεσχηματίσθησαν εἰς θωρηκτὰ ἐξ ἀρχαίων δικρότων, φέρουσι δὲ ἀνὰ τρία πυργία καὶ κέρας· ἀλλ' ἔνεκα τοῦ κυλίσματος αὐτῶν ἐν ἀνοικτῷ πελάγει, ἐθεωρήθησαν ἀκατάλληλα πρὸς θαλασσομαχίας. Οὐχ ἦττον ἀξιοπεριέργος εἶναι εἰς τὸ εἶδός του καὶ ὁ Ἑσσεξ, καίτοι μὴ διαφέρων οὐσιωδῶς τῶν προειρημένων.

Μετὰ τὰ σκάφη ταῦτα οἱ Βόρειοι παρήγγειλαν περὶ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου καὶ ἄλλα σιδηρόφρακτα, διακρινόμενα ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Κριοὶ σιδηροκατάφρακτοι τῆς Δύσεως. Ταῦτα, καθὸ ταχυπλότατα καὶ ἀβαθῆ, προωρίσθησαν διὰ τὸν ποταμὸν Μισισσιππὴν. Εἰσὶν ἐλικοκίνητα καὶ τροχοφόρα, ἐφωδιασμένα μὲ ἰσχυρὸν πυροβολικόν, καὶ διὰ μηχανισμοῦ ἐκσφενδονίζοντα ἐν ἀνάγκῃ μεγίστην ποσότητα θερμοῦ ὕδατος· διακρίνονται δὲ διὰ λίαν περιέργων ὀνομάτων: Κεοκούκ, Σιλικὸτ, Τουσκούμπια, Ἰνδιάνολα κτλ. κτλ.

Ἐν τέλει, οἱ Ἀμερικανοὶ προέβησαν εἰς τὴν σημαντικὴν τροποποίησιν καὶ μεγέθυνσιν τοῦ πρωτοτύπου μονιτόρος, κατασκεύασαντες τὰ εἶδη τῶν με διπλὰ πυργίδια θωρηκτῶν. Ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ πρωτεύει τὸ περίφημον Μιαντόνομαχ, ὅπερ, περιφρονήσαν τὰ κύματα τοῦ ὠκεανοῦ, ἐπεδείχθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1866 λίαν πομπῶδως εἰς τοὺς λιμένας τῆς Εὐρώπης. Ἐκαστος τῶν πύργων τοῦ πλοίου τούτου, ἐνούμενος μετὰ τοῦ ἐτέρου διὰ σιδηρᾶς γεφύρας, εἶναι ἐξωπλισμένος διὰ δύο πυροβόλων· ἐν ὥρᾳ δὲ τῆς μάχης, τὸ πλήρωμα μένει κεκλεισμένον ὑπὸ τὸ κατάστρωμα, ὅπου ὑπάρχει αὐλὸς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέχρι τοῦ ἐτέρου πύργου πρὸς ἀερισμὸν τῶν κάτω μερῶν αὐτοῦ. Ἡ ἐλλειψὶς ἱκανοῦ ἀερισμοῦ εἶναι εἰς τὰ θωρηκτὰ πλοῖα σημαντικὸν κακόν.

Ἐν τούτοις οἱ Ἀμερικανοὶ, καίτοι πρῶτοι ἐφευρετὰ τῶν ἀρίστων σιδηρόφρακτων πλοίων τοῦ τύπου τῶν μονιτόρων, ἤρχθησαν ἀπὸ τινος θεωροῦντες μὲ ψυχρὸν ὄμμα τὸ εἶδος τῶν σωροειδῶν θωρηκτῶν, καὶ ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ φαίνονται σχεπτόμενοι περὶ ἀποκτήσεως στόλου, οὐχὶ μόνον καταλλήλου πρὸς ποτα-

μοιλοίων, ἀλλὰ καὶ ἀξιωμαχοῦ ἐν ἀνοικτῇ πελάγει. Ἴσως μετ' ὀλίγον πρόκειται νὰ ἴδωμεν ὁλοσχερῇ μεταβολὴν τοῦ ναυτικοῦ συστήματος παρὰ τῷ θαλασσομάχῳ τούτῳ ἔθνει. Καὶ ὅμως ἐν Εὐρώπῃ, παραδόξως πως, ἐπικρατεῖ ἡ ἐναντία ἰδέα. Ἀμφισβητεῖται ἂν τὰ βαρύτερα πλοῖα δύνανται ἐν ὥρᾳ πολέμου ν' ἀποβῶσι τελεσφόρα, ὅσον τὰ ἐλαφρότερα· ἀπὸ τινος δὲ φαίνεται τεθὲν ὡς πρόβλημα, πῶς νὰ ἀποκτᾶται ἡ μεγίστη δύναμις διὰ μέσων ἀσθενῶν, καὶ ἂν μικρά, στερεὰ καὶ εὐκίνητα πλοῖα, φέροντα ἐν ἡ δύο μεγάλα τηλεβόλα, δὲν εἶναι προτιμότερα τῶν γιγαντείων καὶ πολυδαπάνων, ἐφ' οἷς σεμνύνονται τὰ Εὐρωπαϊκὰ Κράτη.

Τὸ σύνολον τῶν θωρηκτῶν πλοίων τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν φθάνει ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς 54· τούτοις προσθετέον καὶ περὶ τὰ 200 ξύλινα πλοῖα διαφόρου μεγέθους, φέροντα τὸ ὅλον δισχίλια τηλεβόλα.

Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ Νέου Κόσμου ὁ λόγος, ρίψωμεν παροδικὸν βλέμμα καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἀξιωμαχοὺς θαλασσίας Δυνάμεις τῆς μεγάλης ταύτης ἡπείρου.

Τὰ δευτερεῖα τῶν Ὀμοσπόνδων Πολιτειῶν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ ποσὸν τῶν θωρηκτῶν πλοίων, κατέχει ἐν τῇ Ἀμερικανῇ ἡπείρῳ ἡ Βραζιλία. Ἐνεκα τοῦ μετὰ τῆς Παραγουαίας δημοκρατίας πολέμου, ἡ ἐπικράτεια αὕτη ἠναγκάσθη νὰ ναυπηγήσῃ σημαντικὸν ἀριθμὸν θωρακοφόρων καὶ καταφράκτων πλοίων, ἐν οἷς περὶ τοὺς εἴκοσιν ἐλαφροὺς μονίτορας, ὠπλισμένους διὰ πυργίσκου καὶ φέροντας ἀνὰ ἓν τηλεβόλον, καταλλήλους δὲ διὰ μεγάλους πόταμούς.

Ἐκτὸς τῶν μικρῶν τούτων πλοίων, ἡ Βραζιλία κατώρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ καὶ μεγάλα θωρηκτά, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύουσιν αἱ ἡμιολίαι Βραζιλία καὶ Ταμανδαρέ, πλοῖα στερεὰ καὶ ὠπλισμένα ἕκαστον δι' ὀκτὼ τηλεβόλων μεγάλης ὀκλῆς. Ἀμφότερα τὰ πλοῖα ταῦτα μετὰ τρίτου τινός, καλουμένου Ῥιον Τανέϊρον, ὑπέστησαν τὸ σφοδρότατον πῦρ τῶν κανονιστοιχιῶν τοῦ φρουρίου Κουρου-Παϊτὺ σχεδὸν ἄνευ βλάβης· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο κατεβυθίσθη ὑπὸ τῶν ὑποβρυχίων μηχανῶν τοῦ ἐχθροῦ.

Ἄλλα μικρότερα πλοῖα τοῦ Βραζιλιανοῦ ναυτικοῦ, φέροντα ἀνὰ δύο πύργους καὶ ὠπλισμένα διὰ τεσσάρων τηλεβόλων, εἰς

τὰ ἑξῆς: Μπαρόσο, Καβρός, Κολόμβος, Μαρία Μπαρός, Χερβάλ, Λίμα Μπαρός, Βαχία καὶ Σιλβάδο.

Τινὲς τῶν δημοκρατιῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἐν αἷς ἡ τῆς Παραγουάης, τῆς Χιλῆς, κτλ. καταγίνονται δραστηρίως πρὸς ἀποκτήσιν καταφράκτων πλοίων, ναυπηγουμένων ἐν Εὐρώπῃ.

Δ'.

Ἐκ τῶν δευτερευουσῶν ναυτικῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης αἱ σημαντικὸν ἀριθμὸν θωρηκτῶν πλοίων ἔχουσαι εἰσὶν αἱ ἑξῆς: ἡ Πρωσσία, Αὐστρία, Ἰταλία, Ἰσπανία, Ῥωσσία, Δανιμαρκία, Ὀλλανδία καὶ Τουρκία.

Τὸ ναυτικὸν τῆς Πρωσσίας, ἡ μᾶλλον τῆς νέας Γερμανικῆς Ὀμοσπονδίας, πλουτίζεται ὁσημέραι δι' ἰσχυρῶν θωρηκτῶν σκαφῶν. Τρεῖς νεωστὶ ναυπηγηθεῖσαι ἡμιολίαι, ὁ Οὐιλχέλμος Α', ὁ Φρειδερίκος Κάρολος καὶ ὁ Βασιλικὸς Πρίγκηψ, εἰσὶν ἐκ τῶν στερεωτέρων θωρακοφόρων, διακρινόμεναι διὰ τε τὸ πάχος τοῦ θώρακος, τὸν βαρὺν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν ταχύτητα τῆς κινήσεως. Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν πλοίων τούτων, τὸ καὶ ἀξιολογώτερον, εἶναι ἐξοπλισμένον δι' 23 μεγάλων τηλεβόλων καὶ διὰ καταλλήλων μηχανισμῶν πρὸς πυράκτωσιν τῶν ὀδουζίων· τὰ δ' ἑτέρα δύο φέρουσιν ἀνὰ 16 τηλεβόλα. Πρὸς τούτοις κέκτηται ἡ Πρωσσία καὶ δύο θωρηκτὰ μονόκροτα, τὸν Ἀρμίνιον καὶ τὸν Πρίγκηπα Ἀδαλθέρτον, φέροντα ἀνὰ 4 τηλεβόλα, καὶ ἐν κατάφρακτον πλοῖον μικροτέρων διαστάσεων.

Ἡ Αὐστρία κατασκευάζει τὰ ἑαυτῆς θωρηκτά ἐν ταῖς ἰδίαις ναυπηγείαις, περιφημότερα τῶν ὁποίων εἰσὶ τὰ τῆς Τεργέστης. Ἡ ναυμαχία τῆς Λίσσης ἀπέδειξε πόσον στερεὰ εἰσι τὰ θωρηκτά τῆς ἐπικρατείας ταύτης, καίτοι τὰ πλείστα μετασχηματισθέντα ἐκ ξυλίνων σκαφῶν, ἐν οἷς ὁ περιφημὸς Μαξιμιλιανὸς Α'. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ Αὐστριακὴ Αὐτοκρατορία κέκτηται ἑπτὰ θωρακοφόρους ἡμιολίας καὶ τινα μικρότερα πλοῖα.

Ἡ Ἰταλία, ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεώς της, ἐνησχολήθη μετὰ ζήλου εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ θωρηκτοῦ αὐτῆς στόλου. Ἐκτὸς τῶν ἑξ ἡμιολιῶν, τὰς ὁποίας ἐναυπηγήσατο ἐν Γαλλίᾳ, καὶ αἵτινες φέρουσι τὰ ὀνόματα Τρομερός, Ἰσχυρός, Καστελφιδάρδο, Βασίλισσα Μαρία Πία, Ἀγίος

Μαρτίνος και Ἀγκών, τὰ ἐγχώρια ναυπηγεῖα, καὶ πρὸ πάντων τὰ τῆς Βενετίας, εἰργάσθησαν μετ' ἐνεργείας πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ θώρακτος εἰς ἕτερα διαφόρου μεγέθους σκάφη. Σήμερον τὸ Ἰταλικὸν ναυτικὸν κέκτηται 23 θωρηκτὰ πλοῖα, ἐξ ὧν δώδεκα ἡμιολίαι, δύο μονόκροτα, εἰς κριός, πέντε κανονιοφόροι καὶ τρεῖς πλωταὶ κανονιοστοιχίαι. Ἡ ἡμιολία Βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας, ἡ καταστραφεῖσα ἐν Λίσση ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν, καὶ ὁ περίφημος Καταβυθιστής (Affondatore,) ἐναυπηγήθησαν ἐν Ἀμερικῇ.

Ὁ θωρηκτὸς στόλος τῆς Ἰσπανίας δὲν εἶναι ἀξιοκαταφρόνητος. Ἐκτὸς μικρῶν τινῶν καταφράκτων κανονιοστοιχιῶν, ἡ ἐπικράτεια αὕτη κέκτηται ἐξ θωρηκτῶν ἡμιολίας, ἐν αἷς ἐξέχει διὰ τὴν ὡραιότητα καὶ τὴν στερεότητα τῆς κατασκευῆς ἡ Νορμάντια· τὸ πλοῖον τοῦτο ὑπέστη ἐνδόξως τὸ πῦρ τῶν Περουβιανῶν τηλεβόλων, κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Καλάου.

Ἡ Μεγάλῃ Ῥωσικῇ Αὐτοκρατορίᾳ διατελεῖ εἰσέτι εἰς ὀπισθοδρομικὴν κατάστασιν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν θωρηκτῶν σκαφῶν· ἀλλ' αἱ ἤδη καταβαλλόμεναι δραστήριαι προσπάθειαι πιστεύεται, ὅτι ἐντὸς ὀλιγοχρονίου διαστήματος θέλουσι καστήσει τὴν δύναμιν ταύτην λίαν ἀξιόμαχον καὶ ἐν θαλάσῃ. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ Ῥωσσία κέκτηται ἑνδεκα ἡμιολίας καὶ 14 μονίτορας, ὠπλισμένα ἅπαντα δι' ἑκατὸν ἐνεσπινόμενα τηλεβόλων. Αἱ ἀξιολογώτεραι τῶν ἡμιολιῶν εἰσὶν αἱ φέρουσαι τὰ ἐξῆς ὀνόματα: Ναύαρχος Γκρέϊγ, Τσίτκαϊ Χαγκόρ. Τέσσερες ἕτεραι ἰσχυρότεραι τῶν προηγουμένων καὶ τελειότερον ἐξοπλισμέναι, ἔσονται ἐξηρτυμέναι κατὰ τὸ ἐνεσπινόμενον· αὗται φέρουσι τὰ ὀνόματα Κνιάζ - Πόζάρσκι, Ναύαρχος Λάζαρεφ, Ναύαρχος Σπυρίδωφ καὶ Μινίν· ἡ τελευταία αὕτη ἔσται τὸ μεγαλύτερον πλοῖον τοῦ Ῥωσικοῦ ναυτικοῦ, ἡ δὲ ἀξία αὐτῆς θέλει ἀναβῆναι μέχρις 1,500,000 ρουβλίων. Οὐ πρὸ ὀλίγου δὲ συνεπληρώθη καὶ ἡ ἐξάρτυσις δύο μεγάλων κανονιοστοιχιῶν μετὰ διπλῶν πύργων, αἵτινες ἐκλήθησαν Ροσσάλκα καὶ Τσαρ'όντιέσκα.

Ἡ Δανιμαρκία κέκτηται ἐξ θωρηκτῶν πλοῖα, ἐν οἷς τρεῖς ἡμιολίας: τὴν Δάνιμαρξίαν, εἰκοσιδύο τηλεβόλων, τὰς Πέδεξ-Σκράμ καὶ Δανεβρόγ, δεκατεσσάρων καὶ τρεῖς πλωτὰς κανονιοστοιχίας, τῶν τριῶν καὶ δύο τηλεβόλων.

Τὸ ναυτικὸν τῶν Κάτω Χωρῶν (Βελγίου καὶ Ὁλλανδίας) ἀριθμεῖ ὀλίγα τινὰ θωρηκτὰ σκάφη· δύο μονόκροτα διτῶν τηλεβόλων, (τὸ De-Buffel καὶ τὸν Σκρπίον,) πέντε μονίτορας καὶ μίαν πλωτὴν κανονιοστοιχίαν, φέρουσαν ὄνομα Lo-Tijger καὶ ὠπλισμένην διὰ 14 τηλεβόλων. Ἐκτὸς δὲ τούτων, μεταξὺ τῶν πλοίων αὐτῆς συγκαταλέγονται καὶ ἐξ ἑτεροῦ μονίτορος καὶ κανονιοφόρου ἀνευ ἀτμοῦ.

Τελευταίον, ἡ Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία ἐνασχολεῖται δραστηρίως πρὸς καταρτισμὸν θωρηκτοῦ στόλου ἀξιόμαχου. Ἐκ τῶν δεκαοκτῶ θωρηκτῶν σκαφῶν, ἅτινα ἐμελλον νὰ συμπληρώσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν ἐν ἐνεργείᾳ στόλον τῆς Ἐπικρατείας ταύτης, τὰ ἡμίση διατελοῦσι σχεδὸν ἐξηρτυμένα· τοιούτῃ τέσσαρα μονόκροτα, τὰ Μαχμουδιέ, Ἀζιζιέ, Ὁσμανιέ καὶ Ὁρχανιέ, δύο πλωταὶ κανονιοστοιχίαι τοῦ Δουνάβεως, καὶ δύο κατάφρακτοι μονίτορες, ναυπηγηθέντες διὰ τὴν δημοκρατίαν τῆς Χιλῆς ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀγορασθέντες ἐσχάτως. ἐπιδιώκεται δὲ λίαν δραστηρίως ἡ κατασκευὴ μεγάλης νηὸς, ναυπηγουμένης ἐν Λονδίνῳ κατὰ τὸν τύπον τοῦ Ἀγγλικοῦ Μινωταύρου καὶ ὀνομασθείσης Τουρκεστάν.

Καὶ ἡ μικρὰ Ἑλλάς ἤρξατο ἀπὸ τινος σχεπτομένη περὶ ἐνισχύσεως τοῦ ναυτικοῦ αὐτῆς διὰ θωρηκτῶν πλοίων. Τούτων δύο ἔσονται ὁσονούπω εἰς χεῖρας τῆς Κυβερνήσεως, ἡ ἐν Λονδίνῳ ναυπηγηθεῖσα κανονιοφόρος Βασιλεὺς Γεώργιος Α', τριῶν τηλεβόλων, καὶ τὸ ἐν Τεργέστη ἤδη κατελκυσθὲν μονόκροτον Βασίλισσα Ὁλγα, δώδεκα τηλεβόλων καὶ στερεώτατον. Ἰδοὺ τί ἐγράφεν Ἀγγλικὴ τις ἐφημερίς περὶ τοῦ πρώτου ἐκ τῶν πλοίων τούτων: «Τὸ σκάφος τοῦτο εἶναι θαυμαστὸν, ὅχι διὰ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀναλόγως τῆς σμικρότητος αὐτοῦ ἀμυντικὴν δύναμιν καὶ στερεότητα. Ἐναυπηγήθη ἐντὸς πέντε μηνῶν κατὰ τι σχέδιον πρωτοφανές, καὶ τοιοῦτο, δύναται ν' ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὸ μέγιστον τῶν μέχρι τοῦδε θωρηκτῶν. . . Ἡ ταχύτης τοῦ εἶναι σημαντικὴ, τὰ δὲ δύο μέγιστα πυροβόλα τοῦ εἶναι Ἀρματρώγκεια τῶν δώδεκα τόννων. Πρὸς μικρὰν δύναμιν, ὡς τὴν τῆς Ἑλλάδος, τὸ πλοῖον τοῦτο εἶναι ἀνεκτίμητον. . . Φρονοῦμεν ὅτι, πρὸς τοιαῦτα θωρηκτὰ ἀντιπαρατιτόμενα τὰ ἡμέτερα πυργοφόρα, θὰ ὤφειλον νὰ προβαίνωσι μετὰ προφυλάξεως πολλῆς.»

Ε.

Ἐξεθέμεθα, ὅσον ἡδυνήθημεν πληρέστερόν, τὸ καταστατικὸν τῶν ἐν θωρηκτοῖς πλοίοις ναυτικῶν δυνάμεων τῶν πρωτίστων Κρατῶν τοῦ Κόσμου. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν τὰ δευτερεύοντα καὶ τριτεύοντα Κράτη, ἀτινά ὑστέρησαν ἕνεκα τῆς τῶν πρωτευόντων δραστηριότητος, θέλουσιν ἔχει δυνάμεις τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἰσχυροῦσας τὸν ἀριθμὸν ἢ τὴν ποιότητα. Ποῖοί τινες τότε ἔσονται οἱ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ναυτικοὶ πόλεμοι; Ποῖον πρόσωπον θέλουσι παίξει κατὰ τὰς ναυμαχίας τὰ θωρηκτὰ πλοῖα; ποῖον δὲ καὶ τὰ παλαιὰ σκάφη, Δύσκολος εἶναι ἢ εἰς τὰ περίπλοκα ταῦτα ζητήματα ἀπάντησις. Ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ ἐφεύρεσις τῶν μεταλλικῶν θωράκων καθ' ὁλοκληρίαν κατέστρεψε τὴν τέχνην τῆς ναυμαχίας. Ἐνεκα τοῦ νέου ἀμυντικοῦ συστήματος τῶν πλοίων ἐναντίον πυροβολικοῦ ἐπιφόδου, ἐξηφανίσθη ἡ ἄλλοτε τακτικὴ, ἔργον τοσούτων αἰώνων, ἀφαιρεθέντος οὕτω μέρους τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐπαγγέλματος τοῦ στρατιώτου.

Συγκινητικώτερα σκηνὴ τῆς μεταξὺ δύο πλοίων τῆς γραμμῆς ναυμαχίας δὲν ὑπάρχει. Εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν στοιχείων προστίθενται καὶ οἱ τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ἱστία, διατρυπώμενα ὑπὸ τῶν βολίδων, κυμαίνουσιν εἰς τὸν ἀνεμὸν τὰ κατεσχισμένα αὐτῶν ῥάκη. Οἱ ἱστοί, κατασυντριβόμενοι ὑπὸ τῶν σφαιρῶν, πίπτουσιν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος μετὰ φρικαλέου πατάγου, συμπαρασύροντες ἐν τῇ πτώσει αὐτῶν τοὺς προτόνους καὶ τὰ σχοινία, καὶ καταθραύοντες ἀξιωματικούς τε καὶ στρατιώτας. Ὁ ναύτης, σίδηρον φέρων, ἐφορμᾷ λυσσωδῶς εἰς τὸ κατὰστρωμα τοῦ ἐχθρικοῦ σκάφους, καὶ, σῶμα πρὸς σῶμα μαχόμενος, διαμφισθῇ τὸ πλοῖόν του, τὴν δευτέραν πατρίδα του.

Οὐχ ἥττον ὅμως τρομερὰ εἶναι καὶ ἡ μεταξὺ δύο θωρηκτῶν πλοίων ναυμαχία, ἥτις παρέχει ἀξιόλογον εὐκαιρίαν εἰς τὸν ἀνθρώπον νὰ ἀναπτύξῃ τὸ πολεμικὸν αὐτοῦ ἔνστικτον. Ἡ νίκη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πρωτοβουλίας μᾶλλον τοῦ κυβερνήτου, ἢ ἐκ τῆς ἀτομικῆς ἀνδρίας. Ἡ σφαῖρα καὶ τὸ δόρυζιον, ἀνίσχυρα ἤδη νὰ πράξωσι τι κατὰ τοῦ σιδηροῦ θώρακος, ἀναπηδῶσιν ἀβλαβῆ εἰς τὴν θάλασσαν. Μόνον ἡ κυματίζουσα ἐθνικὴ σημαία θέλει δεικνύει, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ σιωπηλῷ καὶ κατηρεῖ ἐκείνῳ ὄγ-

κῶ καρδίαι στρατιωτῶν. Ἡ ὑπὸ μιᾶς καὶ μόνης θελήσεως καθοδήγησις τοῦ πλοίου καταφαίνεται ἐκ τῶν τακτικῶν κινήσεων καὶ τῶν πυροβολισμῶν αὐτοῦ. Πόσον ὅμως φοβερά ἐστὶν ἡ στιγμή, καθ' ἣν τὰ δύο ἐχθρικά πλοῖα πλησιάζουσιν ἀλλήλα! Ἰδετε αὐτά. Ἐἴτε ἐκ τοῦ ἐμβόλου, εἴτε ἐκ τῶν τηλεβόλων προέλθῃ ἡ προσβολή, ἕκαστον τῶν ναυμαχούντων πλοίων προφυλάσσεται, καὶ προσπαθεῖ νὰ συντρίψῃ τὸ ἀντίπαλον σκάφος διὰ κύπου ὀλεθρίου. Μόλις κατὰ τὴν συμπλοκὴν δύναται ὁ στόλαρχος νὰ προῖδῃ καὶ νὰ συνδυάσῃ κινήματα. Τὰ πάντα ἀπόκεινται ἑκτοτε εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ κυβερνήτου. Φρικώδης εὐθύνη! Πόση ἀταραξία καὶ ἀπάθεια στωϊκὴ πρέπει νὰ συνοδεύῃ τὸ βλέμμα του! Ὑπὲρ ἑξέ ποτε θέσις ἡρωϊκώτερα τῆς τῶν διευθυνόντων ναυμαχίας.

Ἡ πάγκοινος χρῆσις τοῦ μεταλλικοῦ θώρακος θέλει συνεπαγάγει ἐξίσωσιν τῶν θαλασσίων δυνάμεων, καθὼς μὴ λογιζομένου πλέον, ὥς ἄλλοτε, τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ μεγέθους τῶν πλοίων. Τὰ πάντα θέλουσιν ἐξαρτᾶσθαι ἐκ τοῦ πάχους τοῦ θώρακος, ἐκ τῆς ταχύτητος τῆς πορείας, ἐκ τῆς ταχύτητος τῶν κινήσεων, ἐκ τῆς καλῆς γνώσεως τῶν ὑφόρμων ἢ χρησφυγέτων, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν ἀπολύτων διαστάσεων τοῦ σκάφους καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ πυροβολικοῦ του. Μικρόν τι ἔθνος, οἷον ἡ Δανία, θέλει ἔχει μεγάλην ἰσχύν μετ' ἐλαφρότητά τινα, ἀναλόγως μικρὰν, θωρηκτῶν πλοίων, ὅταν τὰ πλοῖα ταῦτα ὦσι καλῶς ἐξοπλισμένα καὶ καλῶς νευαυπηγημένα. Ἀσθενὲς ναυτικὸν ἔθνος δύναται νὰ καταστήσῃ σεβαστὴν ἐν ταῖς θαλάσσαις τὴν σημαίαν του, ἐὰν κατορθώσῃ νὰ δαπανήσῃ περὶ τὰ πέντε ἑκατομμύρια φράγκων. Ἐάν, λόγου χάριν, Ἀγγλικὸς στόλος, ὡς τῷ 1807, ἐβομβάρδῃ τὴν Κοπεγχάγην, εὐκολώτατα ἡδύναντο οἱ Δανοὶ ν' ἀντεκδικηθῶσι, κεκτημένοι θωρηκτὰ τινὰ πλοῖα, διὰ νὰ πράξωσι τὸ ἴδιον εἰς πλουσίαν τινὰ τῆς Ἀγγλίας πόλιν, κειμένην ὅπουδῆποτε τῶν παραλιῶν αὐτῆς. Ὁ φόβος δὲ τῶν ἀντεκδικήσεων πάντως ἀναχαιτίζει ἐν τῷ μέλλοντι τοιοῦτους αἰμοσχάρεις σκοποὺς.

Οὕτω λοιπὸν ἡ χρῆσις τοῦ θώρακος θέλει κατατείνει εἰς τὴν ἐξίσωσιν τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν ἐθνῶν, αἵτινες θέλουσιν ἐξαρτᾶσθαι ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς βιομηχανίας μᾶλλον, ἢ ἐκ τοῦ μεγαλείου τῶν Κρατῶν. Διπλὴ δὲ πρόδοδος θέλει ὑπάρχει εἰς τοῦτο, καθόσον, ἐλασσομένης τῆς δεινότητος τῶν ναυμαχιῶν,

προκύπτει σπουδαία ανάπτυξις τῶν βιομηχανικῶν δυνάμεων ἐκάστου ἔθνους, ἀνάπτυξις, ἐξ ἧς θέλουσιν ὠφελῆθῃ ἡ μεταλλουργικὴ βιομηχανία καὶ ἡ μηχανικὴ ἐπιστήμη.

Χαίρομεν ὅμως παρατηροῦντες, ὅτι τὸ θεωρηκτὸν σύστημα ἀποβήσεται ὀλέθριον ἰδίως εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἥτις ἄλλως τε ἐντελῶς κατενόησε τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Καίπερ ναυτικὸν κεκτημένη πνεῦμα καὶ πλοῦτον καὶ πολυαρίθμους ἀποικίας, αἰσθάνεται ὅτι ἀπώλεσε πλέον τὴν ἄλλοτε ναυτικὴν ὑπεροχὴν τῆς, συνισταμένην εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ξυλίνων σκαφῶν καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῶν ναυτῶν. Ὁ δεσποτισμὸς αὐτῆς, ὅστις ἐβασίλευεν ἀπ' αἰῶνων ἤδη ἐν ταῖς θαλάσσαις, μὴδὲ τὰ δίκαια, μὴδὲ τὰς διαμαρτυρήσεις τῶν λαῶν σεβόμενος, ἤδη κλονεῖται. Τοῦ λοιποῦ ὁ σημαντικὸς ἀριθμὸς καὶ ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῶν ἀποικιῶν τῆς ἔσται εἰς αὐτὴν ὀλέθριος μᾶλλον ἢ λυσιτελής, καθότι θέλει ἀναγκάσει αὐτὴν νὰ διαιρῇ τὰς δυνάμεις τῆς ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τῶν θαλασσῶν, ἂν τυχὸν πόλεμός τις ἐξεβῇ γυνυτο μεταξὺ αὐτῆς καὶ ἐτέρου τινὸς μεγάλου Κράτους, οἷον τῆς Γαλλίας ἢ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Δυνάμεθα λοιπὸν εἰπεῖν, ὅτι ὁ καιρὸς τῆς ἰσχύος καὶ τῆς λαμπρόδος, τῇ δυνάμει τοῦ ὁποῦ ἐσχεν ἡ Ἀγγλία τὸ μονοπώλιον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, παρηλθε πλέον δι' αὐτὴν, ὡς καὶ διὰ πᾶν ἕτερον ἔθνος τῆς ὑψηλίου.

Τὸ περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ἡ μεταρρύθμισις αὕτη τῆς ναυτικῆς τακτικῆς, ἐξ ἧς θέλει προκύψει μεταμόρφωσις τις ἐν τῇ ἰσορροπίᾳ τῶν δυνάμεων τῶν νεωτέρων ἔθνων, δὲν εἶναι κατὰ βάθος εἰμὴ ἀπλὴ ἐπανάληψις τῶν ἄλλοτε εἰθισμένων. Ἡρὸ τῆς ἐφευρέσεως καὶ γενικεύσεως τῆς πυρίτιδος, οἱ στρατιωτικοὶ ἐθωρακίζοντο μὲ σιδήρον· σήμερον δὲ τὰ πλοῖα περιβάλλονται θώρακας. Ἐπανελήφθησαν λοιπὸν τὰ σημαντικὰ ἐκεῖνα μέσα, ἅτινα ἔπρεπε νὰ ἐξαφανισθῶσιν ἐξ ἅπαντος ἐνώπιον τῆς δυνάμεως τῆς πυρίτιδος. Ἐὰν δὲ δὲν ἐφαρμόζωνται, ὥσπερ κατὰ τὸν μεσαῖωνα, εἰς τὸ σῶμα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἵππων, γίνονται χρήσιμα ὡς σημαντικὸν μέσον προστασίας διὰ τὰ πλοῖα καὶ τὰς ὀχυρώσεις τῶν φρουρίων· σπουδαία ὕλη φιλοσοφικῶν σκέψεων, ἃς ἀφίνομεν εἰς τοῦ ἀναγνώστου τὴν φαντασίαν.

L. FIGUIER.

(Ἐρμηνεία καὶ διασκευὴ I. Μ. ΡΑΠΤΑΡΧΟΥ.)

ΛΟΓΟΙ ΕΝ ΛΙΘΟΙΣ ΚΑΙ ΛΙΘΟΙ ΕΝ ΛΟΓΟΙΣ.

(Μελέτη ἐπὶ νεοφανοῦς Συγγράμματος).

Παράδοξος, λίαν παράδοξος μάλιστα, θέλει ἴσως φανῇ τοῖς πολλοῖς ἡ ἐπιγραφή, ἣν δίδομεν τῇ παρούσῃ ἡμῶν μελέτῃ· ἀλλ' ὁ ἐκπλαγεὶς ἀκολουθεῖτω ἡμᾶς καὶ ἴδτω, ὅτι καλῶς καὶ οὐχὶ ἀπὸ σκοποῦ ἐπεγράψαμεν αὐτὴν οὕτω.

Λόγοι ἐν Λίθοις ἐστὶν ἡ ἐπιγραφή βιβλίου, Ἀγγλιστὶ μὲν ὑπὸ Ἀγγλοῦ δικηγόρου τοῦ Δομινίκου Μακωσλάνδου γραφέντος, ὑπὸ δὲ τοῦ σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀργολίδος Δανιὴλ Πετρούλια ἐξελληνισθέντος.

Ὅποιαν ὁ σεβάσμιος ἡμῶν ἱεράρχης παρέσχε τῇ πατρίδι ὠφέλειαν τῷ ἔργῳ, ᾧ ἐπεχείρησεν, ἕκαστος δύναται νὰ κρίνῃ ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ βιβλίου. Ὅποιαν ταῖς εὐσεβεῦσι ψυχαῖς τροφὴν ἔδωκεν, ἕκαστος, ἀναγνοὺς αὐτὸ, θέλει ἐννοήσῃ· διότι πάντως, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ ἐτάζων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, θέλει εὐρεῖ ὅτι χριστιανικώτερος ἐγένετο, τοιοῦτος δὲ γενόμενος, καὶ χρηστότερος τοῦ λοιποῦ καὶ θεοσεβέστερος ἔσται.

Εἰς ὁποῖαν σύγχυσιν ἐμβάλλει τὸ βιβλίον τοῦτο τοὺς ἀπίστους ὡς καὶ τοὺς εὐτραπείας ἐνεκα χλευάζοντας τὴν Ἀγίαν Γραφήν, κατὰδηλον γίνεταί, διότι ἐξ οἰκείων τὰ βέλη. Ἡ ἐπιστήμη ἐκείνη, ἡ γεωλογία, ἣν ὡς ὄπλον ἀήττητον κατὰ τῆς Ἱερᾶς Βίβλου ἐκράδαινον, ἐστράφη κατ' αὐτῶν, καὶ ἡ γῆ, ὡς ἄλλο ἱερὸν τεῦχος, ὑπ' αὐτῆς τῆς χειρὸς τοῦ Ὑψίστου χαραχθὲν, μαρτυρεῖ διὰ τῶν ἐπ' αὐτῆς ἀνεξιτήλοις τύποις ἐγκολαφθέντων ἔργων τοῦ Δημιουργοῦ, τῶν ἐν πᾶσι συμφωνούντων πρὸς τὰ ἐξ ἀποκαλύψεως ὑπὸ τοῦ προφήτου Αὐτοῦ Μωϋσέως τοῖς ἀνθρώποις διδασθέντα, ὅτι αἱ Ἱεραὶ Βίβλοι εἰσὶν ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ἀλήθεια.

Ἡμεῖς δὲ, εὐγνωμοσύνης φόρον τελοῦντες τῷ τε συγγραφεὶ καὶ τῷ μεταφραστῇ, διότι ἔδωκαν ἡμῖν ἀφορμὴν, τοὺς ὑψίστους λόγους ἐν τοῖς αἰωνίοις λίθοις γεγραμμένους μελετήσασι, καὶ εἰς

τὴν πίστιν τῶν πατέρων ἡμῶν ἐπὶ μᾶλλον νὰ στηριχθῶμεν, καὶ νέα ἴσως ἐπιχειρήματα ἐξ ἰδίας σκέψεως νὰ πορισθῶμεν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς θεοπνευστίας τῆς Γραφῆς, καὶ πρὸς τὴν ἀλάνθαστον παραγγελίαν «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς» νὰ συμμορφωθῶμεν· τέλος δὲ, νὰ συννοήσωμεν, ὅτι, ἂν αὐτοὶ οἱ λίθοι μαρτυρῶσι περὶ τῆς ἀληθείας τῶν Ἱερῶν Βιβλίων, ἀπρεπὲς καὶ ὅλως λογικῶς ὄντι ἀνοίκειον εἶναι τὸ κωφεύειν εἰς τὴν φωνήν, ἣν ἐκπέμπουσιν οἱ λίθοι, καὶ ἐκουσίως γίνεσθαι λίθον λόγῳ πεποιτισμένον.

Ἐπαναλέγομεν, ὅτι ἐπιχειροῦμεν οὐχὶ ἀνάλυσιν τοῦ βιβλίου, διότι τοῦτο ἐστὶν ἀνεπίδεκτον ἀναλύσεως· πᾶσα συνόψις αὐτοῦ ἤθελεν ἀφαιρέσει τὸ μέγιστον τῆς καλλονῆς τοῦ βιβλίου μέρος. Ἐπιχειροῦμεν ἀπλῶς ἐκθέσαι, ὁποῖας σκέψεις δι' ἡμῶν ἐκείνων οὐχ ὅλως ἀσυντελεῖς ἴσως πρὸς ἐμπέδωσιν τῶν ἐν ἐκείνῳ ἀληθειῶν, ἅ τε τεινύσας πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν ἐν ἐκείνῳ ἀποδείξεων.

Παρέλειψε, καθ' ἡμᾶς, ὁ συγγραφεὺς νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Μωϋσῆς, τὴν ἑξαήμερον γράφων, τὴν ἱστορίαν τῆς γῆς καὶ οὐχὶ τῆς ὅλης δημιουργίας συνέγραψεν. Ὁ ὄγκος λοιπὸν τῆς γῆς καὶ μόνον αὐτὸς ἀπετέλει τὸ μέλημα αὐτοῦ, τούτου δ' ἕνεκα ἄρχεται ἀμέσως διὰ τῶν ἐξῆς: «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.» Ὁ Μωϋσῆς λοιπὸν ἀμέσως διακρίνει τὸν οὐρανὸν ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ οὐρανὸν μὲν ὀνομάζει πάντα τὰ λοιπὰ οὐράνια σώματα, τὴν δὲ γῆν διαστέλλει τῶν λοιπῶν ὑπὸ τὸ γνωστὸν αὐτῆς ὄνομα. Ὡς οὐράνιον λοιπὸν σῶμα ἡ γῆ οὐκ ἐστὶ μέλημα αὐτοῦ· πῶς ἐπλάσθη καὶ πότε ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦτο κεῖται ἐν ταῖς ἀνεξιχνιάστοις Αὐτοῦ βουλαῖς, τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; Ἀλλ' ἱκανὸν διὰ τὸν ἄνθρωπον τὸ γινώσκειν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησεν αὐτὴν ἐν ἀρχῇ, ὡς καὶ τὸν λοιπὸν ὅλον οὐρανὸν, τουτέστιν, ὅτι ἐκ τοῦ μηδενὸς ἔδωκε καὶ τῇ γῇ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι, ὡς ἔδωκεν αὐτὴν καὶ τοῖς λοιποῖς οὐρανίοις σώμασι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἥλιος, περὶ ὃν ὡς περὶ κέντρον κινεῖται καὶ ἡ γῆ μετὰ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ πλανητῶν. Ὁ δὲ ἥλιος οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, εἰμὴ ἀστήρ τις τρίτου μεγέθους ἐν τῷ ἀστερισμῷ, τῷ ἐπὶ τῆς οὐρανοῦ σφαίρας σημειουμένῳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Περσέως· καὶ ὁμοῦς ἐν τῷ οὐρανῷ ἡρίθμησαν μέχρι

ποῦδε οἱ ἀστρονόμοι περὶ τὰς ἑκατὸν τριάκοντα χιλιάδας ἀπλανῶν ἀστέρων, οἵτινες εἰσὶ τοσοῦτοι ἥλιοι ἐν τῷ ἀπείρῳ, κατὰ πολὺ μεγαλῆτεροι τοῦ ἡμετέρου ἡλίου, ὅστις, ὡς εἰπομεν, δὲν εἶναι εἰμὴ ἀστήρ τρίτου μεγέθους. Πόσους δ' ἄλλους ἀστέρας ἀπώτατους δὲν ἀνεκάλυψαν εἰσέτι;

Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν τὴν ἀστρονομίαν, διότι ἀληθῶς καταπλήττεται ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου τὰ κατ' αὐτὴν ἐξετάζων καὶ τὰ μεγέθη τῶν οὐρανίων σωμάτων ὑπολογίζων, πρὸς τὰ ὁποῖα ἡ γῆ ἡμῶν συγκρινομένη μόλις εὐρίσκεται εἰς τοιαύτην ἀναλογίαν, ὅαν ἡ πρὸ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς μικρὰ νήσος Ψυττάλεια πρὸς τὸν ὅλον τῆς γῆς ὄγκον, καὶ ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν βίβλον τοῦ Μωϋσέως. Προτάττων ὁ Μωϋσῆς τὴν δημιουργίαν τοῦ οὐρανοῦ, τουτέστι τῶν λοιπῶν οὐρανίων σωμάτων, τῆς δημιουργίας τῆς γῆς, δὲν ἀποδεικνύει ὁ θεοπνευστος οὗτος προφήτης, ὅτι μεγίστη ἡ πλάνη ἐκείνων, οἵτινες εἶπον ὅτι ὁ λοιπὸς οὐρανὸς ἐπλάσθη διὰ τὴν γῆν, καὶ ἔδωκαν οὕτω τοῖς πολεμοῦσι τὰς Γραφὰς ἀφορμὴν πρὸς οὐ μικρὰν χλεύην, εἰ παρὰ λόγον τὸ πιστεῦειν, ὅτι τὰ ἀπειροπληθῆ ἡλιακὰ συστήματα, τὰ ἐν τῷ ἀπείρῳ διεσπαρμένα καὶ κατ' ὄγκους καὶ διαστάσεις ἀσυγκρίτως μέλονται τῆς γῆς ὄντα, ἐπλάσθησαν μόνον καὶ μόνον, ὅπως χρησιμεύωσιν εἰς θεῶν τοῦ ἀπὸ τῆς γῆς θεωμένου αὐτὰ ἀνθρώπου ὡς ἐλάχιστοι χρυσαὶ ἥλιοι; Ἡμῖν δὲ μάλιστα δέδοται ἀφορμὴ νὰ θαυμάζωμεν τὴν ἀπείρον τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα καὶ τὴν παντοδυναμίαν Αὐτοῦ νὰ γεραίρωμεν, ἀναλογιζόμενοι, ὅτι ἂν ἐπὶ τῆς μικρᾶς ταύτης γήινης σφαίρας, τῆς εἰς κατοικίαν ἡμῶν κατακληρωθείσης ὑπ' Αὐτοῦ καὶ ἀποτελοῦσης ἓνα τῶν μικροτέρων πλανητῶν ἐνός τῶν μικροτέρων ἡλιακῶν συστημάτων, εἰς ὃ αὕτη ἀνήκει, ἐπεδαψίλευσεν ἡμῖν τηλικαῦτα δῶρα καὶ ἐπλάσεν ἡμᾶς κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Αὐτοῦ, ὁποῖα ἄρα ὄντα ἄλλα τελειότερα ἡμῶν κατέστησε κατοίκους τῶν ἄλλων ἀπειροπληθῶν καὶ συγκριτικῶς πρὸς τὴν γῆν ἡμῶν μεγίστων κόσμων, οὗς ἐπίσης ἡ θεία Αὐτοῦ βούλησις ἐδημιούργησε; Κατὰ τί ἄρα γε ἡ ὑπόθεσις αὕτη δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὸν πρὸς τὸν Δημιουργὸν τοῦ παντός σεβασμὸν ἡμῶν; Τίνα δὲ ἀντίφασιν δύναται τις νὰ εὕρῃ ἐν τῇ ἐπομένῃ ἱστορίᾳ τῆς γῆς; — Οὐδεμίαν· ὡς θέλει ἀποδειχθῇ μετ' ὀλίγον. Ἄλλο λοιπὸν οὐρανὸς ἐν ὅλῳ, καὶ ἄλλο γῆς εἰδικώτερον.

Ἀφοῦ ὁ Μωϋσῆς ἐδήλωσεν, ὅτι τοῦ λοιποῦ περὶ μόνης τῆς γῆς ἔσται αὐτῷ ἡ ἀφήγησις, προβαίνει λέγων: «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἄόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου.» Ὁ Θεὸς, ρίψας εἰς τὸ ἀχανὲς τὴν πυρίνην μάζαν, ἐξ ἧς ἐμελλε νὰ μετασχηματίσῃ τὸν πλανήτην ἡμῶν, ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ καταψυχθῇ βαθμηδὸν, διότι, αἰώνιος Αὐτὸς ὢν καὶ ἀτελεύτητος, οὐδὲν εἶχε τὸ ἐπεῖγον Αὐτὸν ἵνα παραγάγῃ ἀμέσως τέλειον τὸ ἔργον Αὐτοῦ. Καὶ ἡδύνατο μὲν νὰ πράξῃ τοῦτο, δὲν τὸ ἐπράξεν ὁμως, διότι θέμενος τοὺς νόμους, καθ' οὓς ἐμελλε διὰ χρόνου νὰ μορφωθῇ τὸ ἔργον Αὐτοῦ, ἀφῆκε τοὺς νόμους τούτους, ὡς θεράποντας τῆς θείας Αὐτοῦ βουλῆς, ἵνα τελέσωσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν πάντως Αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ καθ' ἐκάστην τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν βλέπομεν τοῦτο γιγνόμενον. Ἰδοὺ δὲ πῶς: Δὲν δύναται ἄρα γε ὁ Θεὸς τὴν βάλανον ἐν μιᾷ στιγμῇ νὰ καταστήσῃ δρὺν ὑψικάρην καὶ ἀμφιλαφῆ; πρὸς τί λοιπὸν ἀφήσῃ τοὺς αἰῶνας ἵνα πράξῃσι τοῦτο; Δὲν δύναται ὁ Θεὸς τὸν κόκκον τοῦ σίτου ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ νὰ μεταβάλλῃ εἰς στάχυν; πρὸς τί λοιπὸν ἀφήσῃ εἰς τοὺς καιροὺς τὰ ἔτους καὶ εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς γῆς καὶ τῶν χυμῶν αὐτῆς τὸ ἔργον; Πάντως διότι οἱ αἰῶνες καὶ ἡ μία στιγμή ὁμοίως ἔχουσιν ἐν τῇ αἰωνιότητι Αὐτοῦ. Ὁ χρόνος ὑπολογίζεται ὑφ' ἡμῶν τῶν ἐφημέρων ὄντων πρὸς ἀρίθμῳ τοῦ βίου ἡμῶν, ὅστις ἔχει πεπερασμένα ὅρια· δι' Ἐκείνον ὅμως, δι' ὃν ἡ πλήρης, ἡ ἀτελεύτητος αἰωνιότης, χρόνος καὶ μῶριον χρόνου ὡς καὶ μῆκος χρόνου οὐχ ὑπάρχει. Ἡ γὰρ λοιπὸν ἔμενε ἀόρατος, τουτέστιν ἀδιάκριτος, ἐν τῷ σκότει τῷ βαθυτάτῳ τῷ περικαλύπτοντι αὐτήν· ἄβυσσος ἐκύκλου αὐτήν· τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν διὰ χρόνου ἐμελλε νὰ διαμορφωθῇ ἡ γῆ, ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ, καὶ κατεργάζοντο τὴν διαχώρισιν τῶν στοιχείων τούτων ἀπ' ἀλλήλων οἱ νόμοι ἐκεῖνοι, οἷς ὁ Θεὸς ἐνετείλατο τὸ ἔργον τῆς μεταμορφώσεως. Ἡ μάζα λοιπὸν τῆς γῆς, ἐν τῷ ἀπείρῳ κινουμένη, διὰ μόνης τῆς κινήσεως αὐτῆς κατεψύχετο, καὶ τὰ μὲν στερεὰ αὐτῆς μέρη, συγκολλώμενα ἀλλήλοις, ἰσχυρότατον ἐσχημάτιζον κέλυφος, ἵνα ἐντὸς αὐτοῦ κατακλεισθῇ ἡ ζέουσα ἐτι μάζα· ἀφ' ἑτέρου δὲ πὰ ὕδατῳ καὶ ἀέρια αὐτῆς μέρη βαθμηδὸν ἀπεχωρίζοντο, ὅπως ὑψωθῶσι καὶ περικαλύψωσι τὸν πυρῆνα καὶ μετασχηματισθῶσιν εἰς τὰ ὕδατα τῶν ὠκεανῶν, ἐξ ὧν πάλιν τὰ

λεπτότερα τοῦ ὕδατος μέρη ἐμαλλον διὰ χρόνου ν' ἀραιωθῶσι καὶ μορφώσωσι τὴν ἀτμοσφαῖραν. Ὅποια ἀληθῶς ἄβυσσος σοφίας καὶ δυνάμεως! ὅποια δὲ καὶ συγκατάβασις πρὸς τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν! Πάντως θέλων ὁ Θεὸς νὰ διδάξῃ ἡμᾶς, καὶ ἐν μέσῳ τῆς Ἑλλάδος ἀνέδυσεν ἐπ' ἐσχατῶν ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς θαλάσσης τὸ ἐν Θήρᾳ ἡφαίστειον, οὗ ἡ δύναμις, ἐπιπροσθούσα τὸ τὴν πυρίνην μάζαν τῶν ἐνδοτάτων τῆς γῆς περικαλύπτον κέλυφος, ποιεῖ ὥστε νὰ ὑποχωρῶσι τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης καὶ ἀνυψῶται ἡ ξηρὰ οὕτως, ὥστε ἐν μικρῷ νὰ βλέπωμεν καὶ σπουδάζωμεν ὅτι ἐν μεγάλῳ κατὰ τὴν τρίτην περίεδον τῆς γῆς κατεργάσθῃ ὁ λόγος Αὐτοῦ, τὴν ἐκ τοῦ πυθμένος τῶν ὑδάτων ἀνάδυσιν τῆς ξηρᾶς. Αὐτὰ δὲ ταῦτα ἐβεβαίωσαν καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἡφαίστεια εἰδικώτεροι μελέται τῶν φυσιοδιφῶν. Ἐξ ἀκόσιον περιπλου κρατήρες ἔτι καὶ νῦν ἐν ἐνεργείᾳ ἐπὶ τῆς γῆς εἰσιν ὡς τοσαῦται καπνοδόχοι, ὥς ἡ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου ὠκοδόμησεν, ὅπως δι' αὐτῶν ἐξερεύγεται τὸ κατὰ κλειστὸν πῦρ ἡ σφαῖρα ἡμῶν, ἥτις ἐξ ἀκόλουθι βαθμηδὸν καταψυχομένη ἀπὸ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον· μυριάδες δ' ἄλλαι κρατήρων ἀποσβεσθέντων πρὶν ἢ πλάσθῃ ὁ ἄνθρωπος, μαρτυροῦσι τὴν ἐν ἄλλῃ ἐποχῇ πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῆς γῆς συνέργειαν αὐτῶν διὰ τοῦ ἐξ αὐτῶν ἐν ἀφθονίᾳ ἀπορρέοντος ἀνθρακικοῦ ὀξέος, τοῦ συντελεστικωτάτου μὲν πρὸς τὴν γιγαντιαίαν βλάστησιν, ἀπροσφόρωτάτου δὲ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀερόπνδων ζώων, εἴτα δὲ διὰ τοῦ ἐξ αὐτῶν ἐκχυθέντος πυρὸς πρὸς ἀπανθρώκωσιν αὐτῆς ἐκείνης τῆς βλαστήσεως.

Ἀλλὰ καὶ σήμερον ὁ στερεοποιηθεὶς φλοιὸς τῆς γῆς μόλις ἐξικνεῖται εἰς βάθος πεντήκοντα χιλιάδων μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς πρὸς τὸ κέντρον. Καὶ ἱκανὸς μὲν ὁ ὄγκος αὐτός ὅπως ἀποβαίνει σχεδὸν ἀνεπαίσθητος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἡ τοῦ ἐσωτερικοῦ πυρὸς ἐνέργεια, εἶναι ὁμως σχεδὸν μὴδὲν ὁ φλοιὸς οὗτος πᾶρα βαλλόμενος πρὸς τὸν ὅλον ὄγκον τῆς γηίνης σφαίρας, ἅτε μόλις ὢν ἴσος τῷ τοῦ κελύφους τοῦ ὡοῦ πρὸς τὸν λοιπὸν τοῦ ὡοῦ ὄγκον.

Ἀλλ' ἐνῷ ἐπὶ μυριάδας μυριάδων ἐτῶν τὸ ἔργον τοῦτο ἐτελείτο, ὁ Θεὸς οὐχ ἔγκατέλιπεν αὐτὸ, ἀλλ' ἐφίστατο, ὡς καὶ εἰς τῆς λοιπῆς οὐρανοῦ δημιουργίας τὰς κινήσεις καὶ ἐνεργείας ἀδιαλείπτως παρίσταται. Αὐτός ἐστιν ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ

πάντα πληρῶν, καὶ θησαυρὸς ἀκένωτος τῶν ἀγαθῶν καὶ ζωῆς χορηγός· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἱστοριογράφος τῆς γῆς Μωϋσῆς ἐπιφέρει καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος.» Ὁ πάνσοφος τεχνίτης, σπουδάζων καὶ περὶ ἐν τῶν ἐλαχίστων Αὐτοῦ ἔργων, τὴν γῆν, οὐχὶ δὲ ποτε καὶ σπεύδων, ἐπεφέρετο ἐν πνεύματι ὑπεράνω τῆς ὁσημέραι διαπλαττομένης ἐπιφανείας τῆς ἀβύσσου τῶν ὑδάτων· καὶ ἦν δὲ στιγμὴν εὗρεν αὐτὴν ἱκανὴν ἵνα δεχθῇ τὰ πρῶτα τῆς ζωῆς σπέρματα, ἔρριπεν ἐν αὐτῇ, τῇ σκοτεινῇ ἐτι ἀβύσσῳ, λόγον ἕνα, καὶ ὁ λόγος οὗτος διὰ μιᾶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε τὰ ἀπλούστατα καὶ ἀτελέστατα τῶν ζῶν ἐχόντων ὄντων, τὰ μὴ χρῆζοντα φωτός, καὶ διὰ τοῦτο ἄμοιρα τοῦ ὀργάνου τῆς ὁράσεως, τὰ μηδεμίαν ἀνάγκην τῆς ἀκοῆς ἔχοντα ἐν τῇ φοβερᾷ ἐκείνῃ καὶ καταπληκτικῇ ἐποχῇ τῆς αἰωνίας σιγῆς, καὶ διὰ τοῦτο κωφάλαλα καὶ ἐν γένει κατάλληλα νὰ διαβιώσωσιν ἐν αὐτῇ.

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς.» Ἀμα ἔκρινεν ὁ Θεός, ὅτι ἐπέστη ὁ καιρὸς ἵνα τὸ φῶς καταβῇ ἐπὶ τῆς ἀμόρφου ἐτι καὶ ἀκατασκευάστου μάζης τοῦ πλανήτου ἡμῶν, καὶ τὸ φῶς ἤρξατο καταβαίνειν, ἀμυδρὸν ὅμως ἐτι, καὶ ὁ σκιαζόμενον ὑπὸ τῆς παχυτάτης νεφέλης τῶν ὑδατωδῶν ἀτμῶν, πῶν ἀποχωριζομένων τοῦ ὕδατος τῆς ἀβύσσου.

Τὸ μέρος τοῦτο τῆς Γραφῆς ἔχει ἀληθῶς ἀμίμητον ὕψος, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ περὶ ὕψους λόγου γράφας Λογγίνος, καίτοι ἑθνικός, ἐξιστάμενος ἐπὶ τῷ κάλλει τῆς ἐκφράσεως λέγει τὰ ἑξῆς: «Ταύτη καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ, » ἐπειδὴ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρισε κατέ- » φηγεν, εὐθύς ἐν τῇ ἐκβολῇ γράφας τῶν νόμων, «εἶπεν ὁ » Θεός,—φησί,—τί· γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο· » γενέσθω γῆ, καὶ ἐγένετο.»

Ἀλλὰ καὶ ἡ διάδοσις τοῦ φωτός διεπλήρωσε κατὰ τὸ θεῖον Αὐτοῦ θέλημα τὴν ταχύτητα, ἣν ὁ θεῖος λόγος ἐνεποίησεν αὐτῷ. Οὕτως οἱ φυσικοὶ ὑπολογίσαντες εὗρον, ὅτι τὸ φῶς διατρέχει διακοσίας χιλιάδας μιλίων ἀνὰ πᾶν δευτερόλεπτον, εἰς ὁκτὼ δὲ λεπτὰ κατέρχεται ἀπὸ τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν γῆν· καὶ ὅμως ὁ Ἑρσχιελλος ὑπελόγισεν, ὅτι τὸ φῶς τοῦ ἀπωτάτου τῶν νεφελειδῶν ἀστερισμῶν, τὴν ὥς ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν ταχύτητα διατρέχον, ἐδαπάνησε δὲ ὁ ἐκ αὐτομμύρια τῶν

καθ' ἡμᾶς ἐνιαυτῶν, ὅπως φθάσῃ μέχρι τῆς γῆς!! Ἄρα τὸ ἄστρον ἐκεῖνο ἔχει τοῦλάχιστον ἰσόχρονον ὑπαρξιν.

Οὗτος ὁ μέγας προφήτης πρόσωπον ἔθετο τηλαυγές, κατὰ Πίνδαρον, εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ μεγάλου τῆς δημιουργίας ἔργου. Τὴν δὲ δύναμιν καὶ σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ παντός ἐτι μάλλον κατανοοῦμεν, καὶ ἐπ' αὐτῇ καταπληττόμεθα, ὅταν ἀπὸ τῶν παμμεγίστων τούτων οὐρανίων σωμάτων στρέψωμεν τὸν νοῦν εἰς τὰ σμικρότατα· ὅταν, φέρ' εἰπεῖν, ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἐντὸς μιᾶς σταγόνης ὕδατος ζῶσι καὶ κινεῖνται πολλὰ ἑκατομμύρια ὄντων αὐτοτελῶν, ἅπερ ἀποκαλύπτει ἡμῖν τὸ μικροσκοπίον. Καὶ ὅμως! . . . δὲν δυνάμεθα ἄρά γε ν' ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἕκαστον τῶν καθ' ἡμᾶς ἐλαχίστων τούτων ὄντων ἔχει περὶ αὐτὸ ἄλλο πλῆθος, ἀοράτων εἰς ἡμᾶς ἀσυγκρίτῳ ὅμως λόγῳ μικροτέρων αὐτοῦ ὄντων, ἐξ ὧν τὰ πρὸς τροφήν καὶ ἡδονὴν αὐτοῦ προμηθεύεται; πάντως ναί, διότι οὐδὲν ἐπλασεν ὁ Θεός ἵνα δυστυχή, ἀλλ' ὅπου ἔχνος ζωῆς ἐκεῖ καὶ εὐζωίας πηγὴ.

Προβῶμεν ἐτι, καὶ εὐρήσωμεν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐτι μάλλον ἀποδεικνυομένην ἐπὶ τῇ πλάσει τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ τὸ τελευταῖον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ διὰ πόσης μυριάδων ἐπὶ μυριάδων αἰώνων σειρᾶς ὁ ἀγαθὸς τοῦ ἀνθρώπου Πλάστης παρεσκεύασε τὴν μικρὰν αὐτὴν γῆν, ὅπως καταστῇ κατάλληλος εἰς ὑποδοχὴν τοῦ μέλλοντος ἵνα βασιλεύσῃ ἐπ' αὐτῆς; Ἴνα δὲ ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος ψηλαφητὴν τὴν ἀποδείξιν τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ προνοίας τοῦ Ὑψίστου, κατέγραψεν ἡ χεὶρ Αὐτοῦ ἐν ἀνεξιτήλῳ βίβλῳ τὴν τῶν αἰώνων ἀπεργασίαν· τοῦτο δὲ, ἵνα μίαν ἡμέραν ὁ ἄνθρωπος, ἀγγελίστων τὰς σελίδας τῆς βίβλου τῆς φύσεως, εὐρὴ ἐν αὐτοῖς πᾶν ὅ,τι ὁ Δημιουργὸς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐποίησε, καὶ πιστεύῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν, συγκρίνων τὴν διὰ τῶν ἰδίων αἰσθητηρίων καὶ τῶν γνώσεων αὐτοῦ ἀνακαλυπτομένην πρὸς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως γνωσθεῖσαν αὐτῷ. Οὕτω καὶ ὁ ἱστορικός, πᾶς ἱστορικός τοῦ βίου ἐνός τινος ἔθνους, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰς ἐν τοῖς βιβλίοις ἀποταμιευθείσας παραδόσεις, ἐξετάζει τὰ νομίσματα, ἀνερευνᾷ τὰ ἐκ λίθων ἢ ἄλλης ὕλης μνημεῖα, παραβάλλει ἄλλα ἐγγραφα, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἀλλήλα συμφωνίας ὧν, ἀδιστακτικῶς πιστεύει, ὅτι τὸ ἔθνος, οὗ τὰ χρονικά καὶ τὰς τύχας συγγράφει, καὶ ἔζησε καὶ ἐπραξεν ἀληθῶς ὅ,τι λέγεται περὶ αὐτοῦ.

Οὕτως ἐπὶ τῆς σφαίρας, ἐφ' ἧς κατοικεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὁ μόνος χθесινὸς ἄνθρωπος, (τί γάρ ἐστιν ἡ ἀπὸ ἐπτακισχιλίων μόλις ἐτῶν πλάσις τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ἐξ οὗ πάντες καταγόμεθα, εἰ μὴ μόλις ὅ,τι ἡ ἡμέρα ἡ χθὲς πρὸς τὴν σήμερον,) ὅταν τὴν περίοδον τῶν ἐπτακισχιλίων τούτων ἐτῶν παραβάλωμεν οὐχὶ πρὸς τὸν ὅλον τῆς αἰωνιότητος χρόνον, διότι ἐστὶ σχεδὸν μηδὲν, ἀλλὰ πρὸς τὸν χρόνον, ὃν κατέβαλε τὸ ταχύτατα ὀδεύον φῶς, ὅπως ἀπὸ τοῦ ἀπωτάτου τοῦ ἀπὸ τῆς γῆς θεωμένου νεφελοειδοῦς ἄστρου κατέλθῃ μέχρι τῆς γῆς, δι' ὃ, ὡς ἄρτι εἵπομεν, δύο τοῦλάχιστον ἑκατομμύρια ἐτῶν παρήλθον, πόσων δ' ἄλλων ἄστρων ἄρα γε μέχρι σήμερον δὲν ἔφθασεν ἔτι τὸ φῶς πρὸς ἡμᾶς; Οὕτω, λέγομεν, ὁ μόνος χθесινὸς ἄνθρωπος, εἰ καὶ μὴ δυνάμενος ἐκ τῶν ἐνόητων ἵνα προσδιορίσῃ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐβρίθῃ ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἀπειρον τὸ προσωρινὸν τοῦτο κατοικητήριον αὐτοῦ, ἡ γῆ, ἀναδιφῶν τὰ ἀρχεῖα αὐτῆς εὕρισκει ὅτι ἐξ ἀνυπολόγιστων χρόνων προκατειργάσθη ὁ Θεὸς τὴν σφαῖραν ταύτην καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ, ὅπως ἐλθὼν ὁ ἄνθρωπος εὕρῃ αὐτὴν παρσκευασμένην εἰς χορηγίαν αὐτῷ παντός ὅ,τι συντελεῖ καὶ συντελέσει εἰς πραγμάτωσιν τοῦ ἐπ' αὐτῆς προορισμοῦ του, εἰς ἀσκήσιν τῶν λογικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, εἰς προετοιμασίαν αὐτοῦ διὰ τὴν ὁδοιπορίαν πρὸς τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ, οὐχὶ πλεόν ἐφήμερον, ἀλλὰ διαρκῆ καὶ αἰώνιον κατοικίαν, εἰς ἣν καλεῖ αὐτὸν ὁ Θεός.

Οὕτως ἀνεκάλυψεν ἡδὴ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ὁ Θεός, προορίσας αὐτὸν ἵνα ποτὲ ἐφεύρῃ τὴν τοῦ ἀτμοῦ δύναμιν, παρσκευάσεν αὐτῷ τὸ ὕδωρ ἵνα μεταποιῇ τὸ ὕδωρ εἰς ἀτμὸν ἐπὶ μυριάδας αἰώνων, παρήγαγε γιγαντιαία δάση, ἅπερ κατεκάλυψαν τὴν γῆν, εἶτα δ' ἀπηνθράκωσεν αὐτὰ καὶ ἐγκατέχωσεν ἐν τοῖς κόλποις τῆς γῆς, ὅπως ὁλόπητα διατηρηθῶσι καὶ χρησιμεύσωσι τῷ ἀνθρώπῳ ὡς ἀνεξάντλητον ἀποταμίευμα πρὸς τὰ μέλλοντα ἔργα, οἷς ἤθελεν ἐπιχειρήσῃ. Οὕτως ἀνεκάλυψεν ἔτι, ὅτι ἐπὶ μυριάδας αἰώνων μόνον πρὸς μόνον ἐγκατεκρύβη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῆς γῆς ἡ ἀπέραντος καὶ ἀνυπολόγιστος ποσότης τοῦ σιδήρου, τοῦ πολυτιμοτάτου τούτου μετάλλου, τοῦ κυριωτάτου τούτου συμπληρώματος ὅπως ὁ ἄνθρωπος γίνῃ ἀληθῶς ἄνθρωπος. Οὕτως ὁ ἡλεκτρισμός περιεχύθη, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ταχυδρόμος πρὸς μεταφορὰν τῆς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰ

ἀπώτατα διαστήματα, ἱσοταχῶς σχεδὸν πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν διάνοιαν. Οὕτως ὁ μαγνητισμός, ἵνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργῇ καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ἀπεράντου ὠκεανοῦ ὁδηγῇ αὐτόν. Οὕτως . . . ἀλλ' ἐπιλείπει ἡμᾶς ὁ χρόνος διηγούμενους τὰ θαυμάσια, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεός, ὅπως χρησιμεύσωσι τῷ μεγίστῳ ἴσως τῶν θαυμασίων Αὐτοῦ, τῷ ἀνθρώπῳ, πῶ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Αὐτοῦ πλάσθῃντι.

Ἄλλ' ἐπαnéλωμεν εἰς τὴν Βίβλον τοῦ Μωϋσέως.

Μετὰ τῆς δημιουργίας τοῦ φωτός συνετελέσθη ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἐπιγείου πλάσεως. Δὲν θέλομεν ἐκταθῇ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐν τῇ Γραφῇ λέξεως ἡμέρα, ἣν διὰ μακρῶν οἱ σοφοὶ σχολιασταὶ τῆς Ἱερᾶς Βίβλου ἐξέτασαν, καὶ δὴ καὶ ἀπέδειξαν ἐξ ἄλλων χωρίων τοῦ ἱεροῦ τεύχους, ὅτι ἡ λέξις αὕτη σημαίνει οὐ μόνον τὸν χρόνον τῆς περιστροφῆς τῆς γῆς πρὸς τὴν σφαῖραν περὶ τὸν ἄξονά της, ἀλλὰ καὶ μακροτέραν περίοδον χρόνου· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ, τὸ νυχθήμερον ἀπὸ πλανήτου εἰς πλανήτην διαφέρει, ὡς τοῦτο πασίγνωστον.

Ὡσαύτως καὶ ἡ λέξις στερέωμα, ἧς ἐν ἀρχῇ τῆς ἱστορίας τῆς δευτέρας ἡμέρας, ἥτοι τῆς δευτέρας περιόδου τῆς διαπλάσεως τῆς γῆς, γίνεται χρῆσις, καθ' ἣν οἱ Ἑβραῖοι ἀπέδειξαν, σημαίνει οὐ μόνον στερεὰν ὁροφὴν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἑκτασιν. Ὅθεν ὡς ἡ λέξις αὕτη πρέπει νὰ ἐκληφθῇ, ὁ Μωϋσῆς δὲν ἐκφράζει δι' αὐτῆς τὸ στερεόν, ἀλλὰ τὴν ἑκτασιν ἀπλῶς. Καὶ πραγματικῶς, πῶς ἡδύνατο νὰ δοθῇ εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὑδάτων τὸ ὄνομα στερέωμα; εἰ δ' εἰς ταῦτα οὐχ ἤρμοζε, πολὺ ὀλιγώτερον ἢ προσηγορία αὕτη προσήκε τῇ συναγωγῇ τῶν αἰωρουμένων ὑδάτων, ἐξ ὧν τότε μὲν διεμορφώθη ἡ ἀτμοσφαῖρα, ἔκτοτε δὲ καὶ νῦν τὰ νέφη, ἐξ ὧν καταπίπτουσι κατὰ περιόδους οἱ ὄμβροι, οἱ βοηθοῦντες τὴν γονιμότητα τῆς γῆς.

Ὅθεν ὁ Θεός τὴν δευτέραν ἡμέραν, ἥτοι κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν, διέταξε τὸν χωρισμὸν τῶν ὑδάτων, ἐξ ὧν τὰ μὲν κάτω ἔμελλον νὰ σχηματίσωσι τὸν ὠκεανόν, τὰ δὲ κουφότερα ἀνυψούμενα τὴν ἀτμοσφαῖραν. Καὶ ἐκάλεισεν ὁ Θεός τὸ στερέωμα οὐρανόν. Πρόδηλον ὅτι ὁ οὐρανός, περὶ οὗ ὥδε ὁ λόγος, ἐστὶν ἄλλος παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ οὐρανόν· ὁ ἐν ἀρχῇ οὐρανός περιλαμβάνει πάντα τὰ οὐράνια σώματα, ὁ δὲ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ ἐστὶν ὁ καὶ σήμερον κοινῶς λεγόμενος

οὐρανός, ἥτοι ἡ περικαλύπτουσα τὴν σφαῖραν ἀτμοσφαῖρα, ἐξ ἧς σχηματίζεται τὸ κυανοῦν ἐκεῖνο, ὅπερ οἱ ἄδαεις ἀστρονομίας ἐκλαμβάνουσιν ὥςτι στερεὸν κέλυφος καὶ ὀνομάζουσιν αὐτὸ οὐρανόν, ἐνῷ οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, εἰμὴ ὁ περιθέων τὴν γῆν ἀήρ καὶ εἰς ὀλίγα μίλια ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ἐκτεινόμενος, πέρα δ' αὐτοῦ τὸ κενόν. Ἀλλ' ὁ Μωϋσῆς, καὶ μὴ ὡς θεόπνευστος πιστευθῇ, οὐχ ἡττόν ἐστι βέβαιον, ὅτι ἦν ἐντρίβης «ἐν πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων», γνωστὸν δ' ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι καὶ πρῶτοι ἀνθρώπων ἀπάντων περὶ τὴν ἀστρονομίαν ἡσχολήθησαν, καὶ ἐντρίβίστατοι ἐγένοντο, ὡς καὶ τὰ μέχρις ἡμῶν περιπωθέντα ἀστρονομικὰ αὐτῶν διαγράμματα μαρτυροῦσιν. Ἦν ἄρα πάντως ἀδύνατον, καὶ κατ' ἀνθρώπον λαλῶν ὁ Μωϋσῆς, ἦν πάντως, λέγομεν, ἀδύνατον νὰ περιπέσῃ εἰς τοσαύτην πλάνην. Ἄν λοιπὸν ἡ ἐν τῷ ἐβραϊκῷ πρωτοτύπῳ τῆς Γενέσεως λέξις μεθερμηνευθῇ, ὡς ἄρτι εἵπομεν, διὰ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως ἑκτασις, ἡ δὲ λέξις ἑκτασις ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐν τῇ μεταφράσει τῶν ἐβδομήκοντα λέξιν στερέωμα, ὁ Μωϋσῆς εὐρεθήσεται ἐκφραζόμενος λίαν κυριολεκτικῶς οὕτω: «Γενηθήτω ἑκτασις ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, » καὶ ἔστω διαχωρίζουσα ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος· καὶ ἐγένετο οὕτω. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν ἑκτασιν, καὶ διεχώρισεν » ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος, ὁ ἦν ὑποκάτω τῆς ἐκτάσεως, » καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τῆς ἐκτάσεως καὶ ἐγένετο » οὕτω. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ἑκτασιν οὐρανόν.»

Ὁ ὄγκος λοιπὸν τῆς γῆς, ὁ κατ' ἀρχὰς πύρινος, ἄμορφος, ἀκατασκεύαστος καὶ σκοτεινός, ὁ περὶ τὸν ἄξονα αὐτοῦ περιστρεφόμενος καὶ διὰ τῆς κινήσεως καταψυχόμενος, κύκλιον τὰ κορυφώτερα τῶν μερῶν αὐτοῦ ἐξέπεμψε πρὸς τὰ ἔξω, μετεμορφώθη δ' οὕτως, ὥστε ἐκ τούτων τὰ μὲν μανώτερα καὶ βαρύτερα ἐσχημάτισαν τὴν συναγωγὴν τῶν εἰς ῥευστὴν κατὰστασιν ὑδάτων, τὰ δ' ἐλαφρότερα, ἀνυψωθέντα βαθμηδὸν καὶ ἀπαιωρηθέντα, συνεπαυρύνθησαν καὶ ἐσχημάτισαν τὴν ἀτμοσφαῖραν. Καὶ τὸ μὲν ὑδρογόνον στοιχεῖον ἔμεινε σχεδὸν ὅλον εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν ὑδάτων, ἐνῷ τὸ ἄζωτον ἀνέβη εἰς τὴν ὑπερώαν ἐκτασιν, ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς τὸ μέλλον τοῖς ἐν ταῖς ἐφεξῆς περιόδοις βλαστήσουσι δένδροις καὶ φυτοῖς· τοῦ δ' ὀξυγόνου, μέρος μὲν ἔμεινεν ἐν τῷ ὕδατι διὰ τοὺς ἰχθύας, μέρος δ' ἀνέπτη εἰς τὴν ὑπεράνω τῶν ὑδάτων ἐκτασιν πρὸς συντήρησιν ἀκολούθως τῆς ἐν

τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τοῖς ἀεροπνύοις ζώοις ζωῆς. Ἡ ἀρχικὴ αὕτη πάλῃ, ὁ αἰώνιος οὗτος ἀνταγωνισμὸς τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πυρός, ὁ ἔτι καὶ νῦν ἐξακολουθῶν, ἐστὶ μία τῶν κυριωτάτων τῆς γεωλογίας ἀρχῶν. Τῆς δὲ τοιαύτης γενέσεως δύναται ὁ βουλόμενος ἔτι καὶ νῦν νὰ λάβῃ πείραν, ἐμφυσῶν διὰ σωλήνος ἐν λεκάνῃ πεπληρωμένῃ ὕδατος· ὁ ἐμβαπτόμενος ἀήρ θέλει ἐξέλθαι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος ἐν εἶδει πομφολύγων, αἵτινες ἐρηγνύμεναι θέλουσι παρέξει αὐτῷ δίοδον ὅπως διασκορπισθῇ εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν.

Ἡ σφαῖρα λοιπὸν ἡμῶν δὲν παρίστα κατὰ τὴν δευτέραν αὐτῆς ἐποχὴν εἰμὴ ἐπιφανείαν ὑδατῶδη πανταχόσε, γῆ δὲ, ἥτοι ξηρά, οὐδαμοῦ ἐφαίνετο· πᾶσα ἦν ὑποβρύχιος ἐν τοῖς ὕδασι, ἐφ' οἷς τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπιφερόμενον ἔρριπτε τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ζωῆς, διαπλάττον τὰ πρῶτα καὶ ἀτελέστατα τῶν ζωοφύτων, τὰς ὀλιδάμιας, τοὺς γραπτολίθους, τοὺς ἐγκρινίτας κτλ.

Ληξάντης τῆς δευτέρας ταύτης περιόδου, διέταξεν ὁ Θεὸς ἵνα ἡ μὲν ἀτμοσφαῖρα μείνῃ περικαλύπτουσα ὅλην τὴν σφαῖραν, ἡ δὲ τῶν ῥευστῶν ὑδάτων συναγωγὴ ὑποχωρήσῃ εἰς μέρος τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς, ὅπως ὀφθῇ ἡ ξηρά. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· συνα- » χθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ (τῆς ἀτμοσφαίρας) » εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθῇ τῇ ξηρᾷ· καὶ ἐγένετο οὕτω... » Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν γῆν, καὶ τὰ συστήματα τῶν » ὑδάτων ἐκάλεσε θάλασσαν.»

Καὶ ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι, ὡς ἡ λέξις οὐρανός, δις ἐπαναλαμβανομένη ἐν ὀλίγοις στίχοις, διάφορον ἐν ἑκατέρῃ τῶν φράσεων ἔχει σημασίαν, διότι ἐν ἀρχῇ μὲν, ὡς εἵπομεν, ἐμφαίνει ὅλα τὰ λοιπὰ οὐράνια σώματα πρὸς διάκρισιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς γῆς, κατωτέρω δὲ ἡ αὕτη λέξις οὐρανός ἀπλῶς τὴν ἑκτασιν τῆς ἀτμοσφαίρας δηλοῖ, οὕτω καὶ ἡ λέξις γῆ, ἐν ἀρχῇ μὲν τὴν γῆν ὅλην σημαίνει σφαῖραν, ἀόρατον ἔτι καὶ ἄμορφον καὶ ἀκατασκεύαστον, εἶτα δὲ κατωτέρω ἡ αὕτη λέξις γῆ ἐπαναλαμβάνεται, εἰς ἄλλην ὁμῶς πολὺ μερικωτέραν σημασίαν, ὅπως δηλαδὴ εἰδικῶς σημάνη τὴν ξηρὰν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐπιτραπήτω λοιπὸν ἡμῖν ἵνα καὶ ἐνταῦθα ἐκφράσωμεν τὴν ἀπορίαν ἡμῶν πῶς τοὺς σοφοὺς σχολιάστας τῆς Γραφῆς διέλαθε καὶ ἡ παρατήρησις αὕτη, ὡς διέφυγεν αὐτοὺς καὶ ἡ

περί τῆς διττῆς ἐννοίας τῆς λέξεως οὐρανός. Καὶ ὁμοίως, ἐὰν μὴ πλανώμεθα, τὰ μέγιστα συντείνουσιν αἱ διακρίσεις αὐταὶ πρὸς σύγχυσιν ἐκείνων, οἵτινες, χλευάζοντες τὸν Μωϋσῆ, παριστῶσιν αὐτὸν μωρολογοῦντα, ὡς δὴθεν παριστῶντα τὸν Θεὸν δημιουργοῦντα τὸν ἥλιον καὶ τοὺς λοιποὺς φωστῆρας τὴν τετάρτην ἡμέραν, τὴν δὲ γῆν τὴν πρώτην ὡς πλάττοντα τὴν γῆν τὴν πρώτην ἡμέραν, καὶ ὁμοίως ἀποκαλύπτοντα αὐτὴν τὴν τρίτην κτλ.

Ἡ γῆ, ἀποκαλυφθεῖσα οὕτω καὶ τῆς συναγωγῆς τῶν ὑδάτων χωρισθεῖσα, ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς δάπεδον μόνιμον πρὸς τὴν βλάστησιν τῶν φυτῶν. «καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, βλάστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χορτοῦ.» Καὶ ἐνταῦθα ἡ γεωλογία ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ πρώτη καὶ γιγαντιαία ἐκείνη βλάστησις ἔλαβε τὰς μεγάλας αὐτῆς διαστάσεις ὑπὸ μίαν ἀτμοσφαῖραν. λίαν βεβαρημένην ὑπὸ νεφῶν καὶ τὰ μάλιστα ὑγρᾶν. Τὸ φῶς, τὸ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας κατελθὼν ἐπὶ τῆς γῆς, διαδοχικῶς δὲ φαινόμενον καὶ ἐκλείπον, διέκρινε μὲν ἕκτοτε τὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς νυκτός, ἀλλ' ἡ λίαν πεπυκνωμένη τῶν νεφελῶν στοιβάς ἐκώλυεν ἔτι τὸν ἥλιον τοῦ νὰ φαιδρύνῃ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὡς καὶ τὴν σελήνην τοῦ νὰ ἐπιχέῃ τὰς ἀργυρᾶς αὐτῆς ἀκτῖνας, καὶ τοὺς λοιποὺς φωστῆρας ὁμοίως. Ἐν ἄλλοις λόγοις, μέχρι τῆς τετάρτης ἡμέρας ἡ κατάστασις τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς φωτός ἦν σχεδὸν οἷα καὶ νῦν φαίνεται κατὰ τὰς ὁμιγλωδεστάτας τοῦ χειμῶνος ἡμέρας, ὅτε διακρίνεται μὲν τὸ φῶς, λίαν ὁμοίως ἀμυδρόν, σχεδὸν δὲ οὐδόλως ὁ ἥλιος, παντάπασιν δὲ ἡ σελήνη, ἂν πανσέληνος ᾗ.

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τῆς ἀτμοσφαίρας κατάστασις ὅποσον ἐστὶ συντελεστική πρὸς τὴν ταχεῖαν βλάστησιν πάντες οἱ περὶ τὴν γεωργίαν ἀσχολούμενοι συνίστασιν. ὑγρά καὶ σκιερὰ ἀτμοσφαῖρα καὶ θερμότης ταχύνουσι τὴν βλάστησιν, καὶ οἱ ἡμέτεροι γεωργοὶ τὴν τοιάνδε κατάστασιν φρουσκοδενδριὰν καλοῦσιν, ὡς τὰ μάλιστα συντελεστικὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν βλαστών, ἥτοι τῶν συγκεκολλημένων ἔτι νεαρῶν φύλλων τῶν δένδρων, καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς ἀφθονον διάπλασιν τῶν χυμῶν. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη, ζητητικὴ ἐν πᾶσι, διὰ πειράματος ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ κατὰ τὴν τρίτην περίοδον κατάστασις τῆς γῆς καὶ τῆς περικαλυπτούσης αὐτὴν ἀτμοσφαίρας ἦν ἐπιτηδειοτάτη πρὸς τὴν γιγαντιαίαν τῶν τότε φυτῶν ἀνάπτυξιν. Ἐλήφθη μύκης (μανιτάρ), πάντως οὐχὶ ἐκ τῶν μεγάλων τοῦ φυτικοῦ βασιλείου προϊ-

όντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ γένους τῶν κρυπτογάμων, οἷα ἦσαν αἱ πετρίδες, αἱ στιγμαρίαι, τὰ λεπιδόδενδρα, οἱ γιγαντιαῖοι κάλαμοι, καὶ τὰ λοιπὰ τὰ τῆς ἀνθρακοφόρου, ὡς ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν γεωλόγων, ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ μύκης οὗτος κατεκλείσθη ἐν θερμοστέγῳ ὑπὸ ὑψωμένην θερμοκρασίαν, συνάμα δὲ καὶ ὑγρὰν καὶ πεπληρωμένην ἀνθρακικοῦ ὀξέος, καὶ ὑπὸ φῶς ἀμυδρότατον ὑπὸ τὴν τεχνητὴν αὐτὴν κατάστασιν, παρεμφερῆ ὡς οἶόν τε πρὸς τὴν τότε τῆς γῆς ὄλης, ὁ μύκης ἐμεγαλύνθη, ἀνεπτύχθη γιγαντιαίως ἐν ὀλίγαις ἡμέραις, ἐγένετο ἐν ἐνὶ λόγῳ κολοσσιαῖον τέρας τῆς φυτικῆς φύσεως, καὶ εἰκόνησε τὰ τεράστια ἐκεῖνα κρυπτόγαμα, τὰ κατανθρακωθέντα καὶ ἐγκαταχωσθέντα ἐν τοῖς στρώμασι τῆς γῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

ὑπὸ τὴν περίοδον λοιπὸν ταύτην, καθ' ἣν τὴν ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων θερμότητα ἀνεπλήρου ἡ θερμότης τοῦ πυρῆος τῆς γῆνης σφαίρας, τοῦ πολὺ ἐγγύτερον τῆς ῥίζης τῶν δένδρων κειμένου, παρ' ὅ,τι κεῖται τὴν σήμερον, ὑπῆρχε δὲ ἀδιάκοπος ἡ τοσοῦτον τότε ἀναγκαία σκιά καὶ ὑγρότης, ἐβλάστησαν τὰ κολοσσιαῖα ἐκεῖνα δάση, τὰ κατακαλύψαντα τὴν γῆν, καὶ τὰ ὅποια ὑπὸ τοῦ ἐπελθόντος πυρίνου κατακλυσμοῦ ἀπετεφρώθησαν καὶ ἐγκατεχώσθησαν ἐν τοῖς ἐγχάτοις τῆς γῆς διὰ τῶν ἐπιπροσθησάντων δευτερογενῶν στρωμάτων αὐτῆς, ὅπως μίαν ἡμέραν χρησιμεύσωσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον, παρέχοντα αὐτῷ ἀποταμίευμα ἀνεξάντλητον καυσίμου ὕλης, τῆς τῶν λιθανθράκων.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ πῦρ ἀπετέφρου τὴν βλάστησιν, τὸ αὐτὸ πῦρ κατέτηκε καὶ τὰ διάφορα μέταλλα, καὶ εἰς ρευστώδη κατάστασιν μεταβάλλον αὐτὰ ἐσχηματίζε ρύακας μεταλλικοὺς, οἵτινες, ὡσαύτως καταψυχθέντες καὶ ἐν τῇ γῇ ἐγκαθειρθέντες, ἀνωρύχθησαν καὶ ἀνορύσσονται ἔτι ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰς πολυειδεῖς χρεῖας αὐτοῦ. Τίς δὲ γὰρ μὴ θαυμάσῃ καὶ δοξάσῃ τοῦ δημιουργοῦ τὴν πρόνοιαν, ὅστις τὴν ἀφθονίαν καὶ τὴν σπάνιν ἐκάστου μεταλλοῦ ἀνελόγησε πρὸς τὴν χρησιμότητα αὐτοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον, οὕτως ὥστε ὁ σιδηρὸς ἐστὶν ἀφθονώτερος τοῦ χαλκοῦ, καὶ οὗτος τοῦ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, μετάλλων, δηλονότι, ἅτινα ἂν μὴ ὑπῆρχον ὀλίγον ἤθελε βλάψει ἡ ἀπουσία αὐτῶν τὸν ἄνθρωπον, ὡς πρὸς τὴν ἐπιτέλεισιν τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν ἐπλάσθη ἐπὶ τῆς γῆς. Σημειώσωμεν δὲ κακεῖνο, ὅτι ἐνῶ ὁ ἀδάμας αὐτὸς οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰμὴ ἀνθραξ καθαρώτατος, τὸν μὲν

άνθρακα ὡς χρησιμώτατον καὶ ἀφθονώτατον ἐδωρήσατο ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, σπανιώτατον δὲ καὶ ἐν ἐλαχίστοις τμήμασι τὸν ἀδάμαντα, καὶ οἶονεῖ, (ἀς μὴ λογισθῇ δὲ τοῦτο εἰς βλασφημίαν,) μόνον πρὸς ἐπίδειξιν τῆς τέχνης Αὐτοῦ ἐν σμικροτάτῃ δόσει κατέκρυψεν ὁ Θεός.

Συντελεσάσης καὶ τῆς περιόδου ταύτης τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, ἄρχεται ἡ τετάρτη περίοδος προωρισμένη εἰς παραγωγὴν ἄλλων ἔργων, πρὸς τὰ ὁποῖα οὐχὶ πλέον ἐκείνη ἢ διηνεκῶς σκιερὰ καὶ ὑγρὰ καὶ θερμὴ καὶ πεπληρωμένη ἀνθρακικοῦ ὀξέος κατάστασις ἢ ἢ μάλλον συμφέρουσα, ἀλλ' ἑτέρα τις. Ἐφ' ᾧ καὶ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἡ βαρυτάτη καὶ νεφελωδεστάτη ἀτμοσφαῖρα ἡραιώθη ἐπὶ μάλλον καὶ ἔδωκε διόδον εἰς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας, ἵνα πέσωσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς. Οὕτως ὁ φωστὴρ τοῦ ἡλίου, ὁ ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου τῆς γῆς ἐπιχέων τῆς ἡμέρας τὸ φῶς, ἡμέρας ὅμως ἄμυδροῦ φωτός, καὶ ἀπλῶς ἀπὸ τοῦ βαθυτάτου τῆς νυκτός σκοτούς διακρινομένης, ὁ φωστὴρ, λέγομεν, τοῦ ἡλίου, τὴν τετάρτην ἡμέραν τῆς ἐπιγείου δημιουργίας διασχίζει τὰ νέφη, καὶ αἱ ἀκτῖνες αὐτοῦ ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι αὐτῶν χαιρετίζουσι τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Ὅθεν καὶ ἐν τῇ Γενέσει ἀναγινώσκουμεν: «Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν τῆς γῆς (καὶ ἄρχειν ἡμέρας καὶ νυκτός) » καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, » καὶ εἰς ἐνιαυτούς. » Ὁ Μωϋσῆς λοιπὸν δὲν λέγει, ὅτι μόνον τὴν τετάρτην ἡμέραν ἐδημιουργήθησαν ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες, διότι τὸ τοιοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ἀντικρὺ παραλογισμὸς, ἀφοῦ ἄρτι εἶπεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας διέταξε τὴν γένεσιν τοῦ φωτός, ἀφοῦ ἔτι εἶπεν, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, ἥτοι τὰ οὐράνια σώματα, ἀλλὰ λέγει, ὅτι τὴν τετάρτην ἡμέραν διέταξεν ὁ Θεὸς ἵνα οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ φωστῆρες γένωνται εἰς φαῦσιν τῆς γῆς, εἰς φωτισμὸν δηλονότι αὐτῆς καὶ εἰς διάκρισιν τῶν καιρῶν, τῶν μηνῶν καὶ τῶν ἐνιαυτῶν· ὥσει ἔλεγεν, ὅτι ἐπέταξεν ὁ Θεός, ἵνα ἡ ἐν ζοφερᾷ φυλακῇ καὶ ὑγρᾷ μέχρις ἐκείνης τῆς περιόδου περικεκλησμένη ὑδρόγειος σφαῖρα ἐξέλθῃ αὐτῆς καὶ ἴδῃ τὸν χαιρετίζοντα αὐτὴν ἥλιον, τὸν προωρισμένον ἵνα θερμαίνῃ καὶ φωτίζῃ καὶ ζωογονῇ αὐτήν, ὅθεν καὶ κατ' ἐπανάληψιν ἐπιφέρει «ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. » Τὰ

πρότερον λοιπὸν μόνον ἐν τῷ σύμπαντι ἀκτινοβολοῦντα σώματα, ἀπὸ τῆς τετάρτης περιόδου ἤρξαντο ἀκτινοβολεῖν καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπιτελεῖν τὸ πρὸς αὐτὴν τὴν γῆν ἐντεταλμένον αὐτοῖς ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας. Ὁ Μωϋσῆς, ἐπαναλέγομεν, διέταχθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἵνα γράψῃ ἰδίως τῆς γῆς τὴν διάπλασιν καὶ τὴν μόρφωσιν, καὶ ἡ μετὰ τριάκοντα καὶ πλέον αἰῶνας ἐπεληθοῦσα ἀκριβὲς τῆς γεωλογίας ἐπιστήμη ἐπεμαρτύρησε τῇ ἀληθείᾳ τῶν θεοπνεύστων μωσαϊκῶν λόγων. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη καὶ ἡ βοτανικὴ ἀπέδειξαν, ὅτι τὰ κατανθρακισθέντα ἐκεῖνα τῆς πρώτης βλαστήσεως φυτὰ, τὰ παραχθέντα καὶ μεγαλύναντα τεραστίως ὑπὸ τὴν σκιερὰν καὶ ὑγρὰν καὶ θερμὴν τῆς προτέρας ἀτμοσφαίρας κατάστασιν, οὐδὲν ἴχνος φέρουσιν ὅτι κατέπεσε ποτε ἐπ' αὐτῶν ἡλιακὴ ἀκτίς, ἐνῷ τούναντίον τὰ μετὰ τὴν διάσχισιν τῶν νεφῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος βλαστήσαντα φέρουσιν ἐπὶ τῶν στελεχῶν αὐτῶν δακτυλίους ὁμοκέντρους, μαρτύριον ἀλάνθαστον, ὅτι ἐπεσκέψατο αὐτὰ καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυσιν αὐτῶν ἐπεστάτησεν ἀκτινοβολῶν ἐπ' αὐτῶν ὁ ἥλιος, καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐνετύπωσεν ἐν τοῖς δακτυλίοις τούτοις, δι' ὧν μετὰ τοσοῦτους αἰῶνας δύναται ὁ γεωλόγος καὶ ὁ βοτανικός ν' ἀριθμήσῃ τὰ ἔτη, ἐφ' ᾗ ἔζησε τὸ δένδρον ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου περιεθάλφθη, ὡς ὑπὸ ἀγαθῆς μητρὸς, ἐμεγαλύνθη δὲ καὶ ἀνεπτύχθη.

Τοῦ ἡλίου ὠραίζοντος πλέον τὴν γῆν, ἡ ἐπίγειος δημιουργία λαμβάνει ἄλλην ὄψιν· ἡ ἀφθονία τῆς βλαστήσεως τῆς προτέρας περιόδου ἐλαττοῦται, ἀλλὰ δὲ πλάσματα τελειότερα ἔρχονται, θεία βουλήσει, ἵνα καταλάβωσι τὸ κράτος τῆς γῆς. Μέχρι τῆς πέμπτης περιόδου μόνῃ ἡ θάλασσα εἶχε κατοίκους, τὰ ζωόφυτα, τὰ μαλάκια, τὰ ὀστρακόδερμα, τοὺς ἰχθύας, ἐπὶ δὲ τῆς ξηρᾶς σιγῇ φοβερά, σιγῇ ἀδιάκοπος ἐπεκράτει· ἀλλ' εἶπεν ὁ Θεός, «ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ φυγῶν ζωῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερεῶμα οὐρανοῦ, καὶ ἐγένετο οὕτως. » Ὅποσον καταπληκτικὴ ὄντως ὑπῆρξεν ἡ στιγμή ἐκείνη, καθ' ἣν σμηνηρδὸν ἀπὸ τῶν ὑδάτων τῶν ὠκεανῶν ἐξώρμησαν ἐπὶ τὴν ξηρὰν οἱ ἀπειρομεγέθεις ἰχθυόσαυροι, πλησιόσαυροι, μεγαλόσαυροι, ἰγούανόδοντες, τὰ διάφορα τῶν πτεροδακτύλων εἶδη, καὶ αἱ ποικίλαι καὶ τεράστιαι ἄλλαι πτερωταὶ φυλαί, αἱ καταλιποῦσαι τὰ ἴχνη αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀπολιθωθέντος πετρώου καὶ τῆς

ἄμμου τῶν ὑπ' αὐτῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πατηθεισῶν ἀκτῶν! Ἐπὶ τῆς ἄμμου ἔμειναν ἐντετυπωμένα τὰ ἴχνη αὐτῶν· ναί, ἐπὶ τῆς ἄμμου, ὥσει ἤθελεν ὁ Θεὸς νὰ διδάξῃ τοὺς δυσσεβεῖς καὶ ἀρνούμενους Αὐτόν, ὅτι καὶ ἡ ἄμμος, ἀφ' ἧς πᾶν ἴχνος τὴν σήμερον τάχιστα ἀπλῆ πνοῇ ἀνέμου ἢ ὀρμῇ προσκλύζοντος κύματος ἐξαλείφεται, καὶ ἡ ἄμμος διετάχθη ἵνα κρατήσῃ ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη τῶν ἀπὸ μυριάδων μυριάδων ἐτῶν πατησάντων αὐτὴν στιφῶν τῶν ἑρπετῶν καὶ ἄλλων ψυχῶν ζώσων, ἅτινα δι' αὐτῆς διήλθον ὅπως ὀρμήσωσιν εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ νέου κράτους, ὃ παρέδιδεν αὐταῖς εἰς κατοχὴν ὁ Δημιουργὸς τοῦ παντός.

Ὁ ἄνθρωπος καταπλήττεται τὴν σήμερον, ἀνακαλύπτων τὰ συντετριμμένα λείψανα τῶν τεραστίων ἐκείνων ὄντων. Σαῦροι, ἔχοντες ὀφθαλμοὺς ἰσομεγέθεις πρὸς κεφαλὴν ἀνθρώπου, μῆκος δὲ πεντήκοντα καὶ ἑβδομήκοντα ποδῶν! πτεροδάκτυλοι μὲ κεφαλὴν καὶ ὀδόντας χροκοδείλου, πτέρυγας δὲ εἰκοσιπέντε καὶ τριάκοντα ποδῶν μήκους, πρὸς οὓς παραβαλλόμενος ὁ κόνδωρ, τὸ μέγιστον τῶν ἐπὶ τῶν Ἰνδῶν πτηνῶν, εἶναι νάνος! Καὶ δράκοντες, καὶ ὕδροι, καὶ ἄρπυιαι, καὶ σφίγγες, καὶ ὅτι ἄλλο μυθῶδες τέρας ἢ τῶν ποιητῶν ἐπλασε φαντασία, εἶναι μὴ δὲν ἀπέναντι τῆς τερατώδους ἐκείνης δημιουργίας, πρὸς ἣν εἰς λόγος τοῦ Θεοῦ κατεκλήρωσε τὸ κράτος τῆς γῆς, εἶτα δ' ἀποκλήρωσας αὐτοὺς τῆς κατοχῆς αὐτῆς, κατέχωσεν ἐν τοῖς ἐγκάτοις τοῦ πάλαι βασιλείου των τὰ συντετριμμένα αὐτῶν λείψανα, συντρίμματα οὐχὶ ἀπλῶς τῶν ὁρόνων αὐτῶν, ἀλλ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν βασιλέων τῆς γῆς, ὅπως ὁ μέλλων κύριος αὐτῆς, ὁ ἄνθρωπος, μελετῶν αὐτὰ κατανοῇ ὁποῖαν χάριν, ὁποῖαν εὐγνωμοσύνην, ὁποῖον σέβας ὀφείλει πρὸς Ἐκεῖνον, ὅστις, τοὺς μεγίστους τούτους τῆς δημιουργίας παραγαγὼν, ἀπηξίωσε νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν εἰκόνα Αὐτοῦ καὶ ὁμοίωσιν, καὶ ἐπεφυλάχατο αὐτὴν δι' αὐτόν, καὶ μόνον δι' αὐτόν, τὸν ἄνθρωπον!

Ἀλλὰ προχωρήσωμεν ἔτι, καὶ ἰδοὺ ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἕκτην περίοδον, τὴν ἡμέραν δηλόνότι ἐκείνην, καθ' ἣν καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη, ἀλλ' ἔσχατος πάντων. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, ἐξαγαγέτω » ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἑρπετὰ καὶ » θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος· καὶ ἐγένετο οὕτως.» Ἀλλ' ὁποῖα τὰ τετράποδα ταῦτα θηρία; Τὸ παλαιό θήριον, σύμμιχτον τέρας ἐκ ρινόκερω, ἵππου καὶ ταπίρου! τὸ δεινό θήριον, ἔχον

μῆκος ὀκτωκαίδεκα ποδῶν, ζῶον ἀσυγκρίτως λόγῳ τοῦ νῦν ἐλέφαντος μείζον! τὸ μεγαθήριον, τὸ μαμμοῦθ καὶ ἄλλα, ὧν τὰ λείψανα ἀνευρισκόμενα μαρτυροῦσιν, εἰ ἔτι ἦν ἀνάγκη νέων μαρτυριῶν, ὁποῖα ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ἐποίησεν ὁ Θεὸς διὰ μόνου τοῦ λόγου Αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον, τὸ πεφηλημένον Αὐτοῦ πλάσμα, ἀφοῦ ἀπεφάσισεν ἵνα πλάσῃ αὐτόν κατ' εἰκόνα Αὐτοῦ καὶ ὁμοίωσιν, δὲν διέταξεν ἀπλῶς ἵνα ἐξαγάγῃ καὶ τοῦτον ἡ γῆ ἢ τὸ ὕδωρ ὡς τὰ λοιπὰ τῶν ὄντων, ἀλλ' ἐπλασε «χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς» τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἐνεφύσησεν αὐτῷ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐνετύπωσε ἐν τῇ οὕτω δωρηθείσῃ τῷ ἀνθρώπῳ ψυχὴν τὴν εἰκόνα Αὐτοῦ καὶ ὁμοίωσιν ὁ Θεός, «καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.» ἰδὼν δὲ, ὅτι «οὐκ ἀλάδον εἶναι » τὸν ἄνθρωπον μόνον, εἶπε, ποιήσωμεν αὐτῷ βοήθον » κατ' αὐτόν. . . καὶ ὡκοδόμησε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν » πλευράν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ εἰς γυναικα.»

Καὶ ἡ γεωλογία μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ ἔσχατον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς δημιουργημάτων ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Ὅθεν καὶ κατὰ τοῦτο πλήρης καὶ τελεία ἁρμονία μεταξὺ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης. Οὐδεμίᾳ διαφωνία ἐν αὐταῖς, διότι καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐστὶν ἀλήθεια, ἣν ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἀνακαλύπτει, καὶ ἡ Γραφή ἐστὶν ἀλήθεια, ἣν ὁ Θεὸς ἡρετήσατο ἵν' ἀποκαλύψῃ διὰ τινων τῶν ἐκλεκτῶν Αὐτοῦ τοῖς λοιποῖς τῶν ἀνθρώπων.

Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς οἱ λίθοι ἐμαρτύρησαν καὶ μαρτυρήσουσιν ἔτι μᾶλλον ἀριδῆλως, (διότι πάντως οὐκ ἐφθασεν ἔτι ὁ ἄνθρωπος τὸ ἄκρον τῆς ἐπιστήμης πέρας, κατὰ πολὺ δὲ μάλιστα καὶ ἀπολείπεται αὐτοῦ,) ὅτι, εὐεργεσίαν ἐπ' εὐεργεσίαις δαφιλεύων διηγεκῶς αὐτῷ ὁ Θεός, προώρισεν αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τι τελειότερον παρ' ὅ,τι νῦν ἐστὶ, καὶ πρὸς τὸ μέλλον τοῦτο δέον ἵνα παρασκευασθῇ ἀπὸ τῆς γῆς, διότι, ἄλλως πράττων, ἀληθῶς γίνεταί λῖθος ἐν λόγοις.

Ὅτε ἀρχαῖος τις σοφὸς ὑπὸ ναυαγίου ἐρρίφθη εἰς ἄγνωστον ἀκτὴν, καὶ πλησίον αὐτῆς ἐθεάσατο γεωμετρικὰ τινα σχήματα, παρήγορήθη ἀπὸ τῶν σχημάτων τούτων ἐννοήσας, ὅτι τὴν χώραν, τὴν ἄγνωστον ἔτι εἰς αὐτὸν οὖσαν, κατῴκουν ἄνθρωποι πεπολιτισμένοι, διότι ἄλλως, ὡς ὀρθῶς εἶκασεν, ἦν ἀδύνατον νὰ εὐρεθῶσι γεωμετρικὰ σχήματα χωρὶς χειρὸς ἐπιστήμονος, ἥτις νὰ

ἐχάραξεν αὐτά. Ὅταν βλέπωμεν μηχανὴν τινα τεχνικῶς ἐξεργασμένην, ἀμέσως ὑποθέτομεν, ὅτι ἐστὶν ἔργον ἀνδρὸς σοφοῦ, διότι ἄλλως ἦν ἀδύνατον ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου νὰ εὕρεθῃ συγκεκροτημένη ἡ μηχανή. Πῶς λοιπὸν δυνάμεθα ἄνευ παραλογισμοῦ ἐσχάτου ἐνώπιον τῆς ὅλης δημιουργίας ἱστάμενοι, μόλις δὲ τὸ ἐλάχιστον αὐτῆς μέρος ἀτελῶς γινώσκοντες, καὶ ἀπέναντι τοῦ μεγέθους καὶ τῆς σοφῆς τάξεως, ἣν ἐν πᾶσι τοῖς τε μεγάλοις καὶ ἐλάχιστοις (ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἡ λέξις εἰ καὶ βαρβαρίζουσα) ἐξιστάμενοι, νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ τάξις αὕτη ἐστὶν ὅλως τυχαία; Ὅταν ὁ ἄνθρωπος μεθ' ὅλης τῆς ἐντελείας τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, μεθ' ὅλου τοῦ ὕψους τῆς διανοίας αὐτοῦ ἀδυνατῇ νὰ παραγάγῃ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι καὶ τὸ ἐλάχιστον τῆς ὕλης μόριον, πῶς δυνάμεθα, ἐὰν μὴ παραφρονῶμεν, εἰκάσαι ὅτι πᾶσα αὕτη ἡ ἀπέραντος δημιουργία ἐκ συναγωγῆς καὶ ἀλληλενεργείας τυφλῶν καὶ ἀψύχων παρήχθη δυνάμεων; Ὅταν ἡμῶν τὰ μετὰ τοσαύτης κρίσεως καὶ νοῦ παραχθέντα ἔργα διὰ χρόνου φθείρωνται μεθ' ὅλην τὴν ὁποίαν ἠθέλομεν πρὸς συντήρησιν αὐτῶν καταβάλλει ἐπιμέλειαν, ἐπιτρέπεται καὶ ἡμῖν ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὰ τῆς δημιουργίας συντηροῦνται ἄνευ Ν ο ὕ ἐπιστατοῦντος; Ὅταν ἡ θεραπείαις τῆς διανοίας ἡμῶν φύσις μετὰ τοσαύτης εὐπειθείας παρέχῃ ἡμῖν τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἵνα κατὰ τὴν βούλησιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν καὶ τὴν διάθεσιν τῆς κρίσεως ἡμῶν μεταχειρισώμεν αὐτάς, δὲν εἶναι ἀντικρὺς μωρία καὶ νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἀπὸ τῆς θεραπεινίδος ἡμῶν φύσεως παρήχθημεν ἡμεῖς ἄνευ Ν ο ὕ ἐπιστατοῦντος καὶ διατάκτοντος; Ἀλλὰ δεδόσθω, ὅτι παρήχθη ἐξ αὐτῆς τὸ σῶμα ἡμῶν, τὸ εἰς τοὺς αὐτοὺς ὡς καὶ ἡ λοιπὴ φύσις νόμους ὑποκείμενον· πλὴν τοῦ ν ο δ ς τοῦ ἐν ἡμῖν ὁμοίωμα ἔχει τι ἄλλο νὰ ἐπιδείξῃ ἡ φύσις σύμπασα; ὅτι δὲ αὕτη παντελῶς στερεῖται δύναται νὰ μεταδώσῃ εἰς ἄλλον; Τέλος δὲ, δὲν βλέπομεν καὶ αὐτὴν τὴν ὕλην διηνεκῶς ἀλλοιουμένην καὶ μεταμορφουμένην, οὕτω δὲ τὴν ἁρμονίαν ἐν τῇ σύμπαντι διατηρουμένην καὶ ἐκ τῆς φθορᾶς ἀναπλαττομένην; πῶς δὲ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνεῦμα, ἡ πνοὴ αὕτη τῆς θεότητος, (καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζώης, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν,) θέλει διὰ παντὸς ἐκλείπει, ἅμα τὸ σῶμα, τὸ γήϊνον αὐτοῦ σκήνωμα, ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη; Ὅχι! πολλῶς λογικώτερον

εἶναι νὰ εἰπώμεν καὶ νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὡς τὸ σῶμα ἐπιστρέφει εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ *Ε κ ε ἰ ο ν*, ὅστις ὡς εἰκόνα Αὐτοῦ ἐνεφύσησεν αὐτὸ εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Θαυμάσωμεν δὲ καὶ ἐνταῦθα τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγαθότητα τῆς θείας Προνοίας, ἥτις ἠυδόκησεν ἵνα καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἡμῶν πεισθῶμεν, ἐφ' ὅσον ἦν δυνατόν τὰ ἅλλα ἐκ τῶν ὕλικῶν νὰ εἰκασθῶσιν, ὅτι ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σώματος ἀνάστασις τῆς ψυχῆς ἐν εἰδὲι τελειοτέρῳ οὐκ ἐστὶ τι ἐναντίον τῆς φύσεως. Ὁ σκώληξ ἔρπει μετὰ κόπου σύρων τὸ βάρος τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ χαμαιζήλως βιοῖ, ἐτοιμάζει τὸν τάφον αὐτοῦ, καταθάπτεται ἐν τῷ βόμβυκι, ἐκείθεν δὲ, τῆς ἡμέρας τῆς ἀναστάσεως ἐπεληθούσης, ἐξέρχεται οὐχὶ πλέον ἔρπετον ὅμοιον τῇ ἐγκατακλεισθείσῃ τῷ βόμβυκι δυσειδεῖ κάμπῃ, ἀλλ' ὠραία χρυσαλὶς, πρὸς τὰ αἰθέρια ἀνιπταμένη ὕψη, τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ποθοῦσα, καὶ περιχαρὴς ὑπ' αὐτὰς πετώσα καὶ εἰς ὅ,τι ὠραιότατον ἅμα δὲ καὶ εὐοσμότατον, τὰ ἀνθῆ, ἐπικαθημένη. Εἰκὼν ἐξαισία ἅμα καὶ τερπνὴ, διδάσκουσα τὸν ἄνθρωπον, ὅτι καὶ αὐτὸς, ὁ τὸ πρὶν ἐπιπόνως ἐπὶ τῆς γῆς συρόμενος καὶ τοῦ δυσειδοῦς καὶ ταπεινοῦ τούτου σώματος τὸ βάρος φέρων, προώριστα μετὰ θάνατον ἐν εἰδὲι πολλῶ τελειοτέρῳ νὰ μεταστῇ πρὸς ἄλλον βίον φωτεινόν, ἐλλαμπόμενος καὶ ἀναπτυσσόμενος ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ νοητοῦ ἡλίου τῆς Θεότητος, καὶ εἰς τὰ κάλλιστα καὶ τελειότατα τῶν ἔργων Αὐτοῦ μελετῶν, νὰ βιώσῃ τὸν ἀκήρατον καὶ ἀγήρω αἰῶνα. Τοῦτο δὲ καὶ ἀριδὴλως προλέγει ἡμῖν ἡ Γραφή, λέγουσα: «*Νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ οὐπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα· οἶδαμεν δὲ, ὅτι ἐάν φανερωθῇ, ὅμοιοι Ἀβ-
ν τῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὁ ψόμεθα Αὐτὸν καθὼς ἐστίν.*»

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως πορίζομεθα τὴν ἀπόδειξιν βίου μέλλοντος καὶ πολὺ τοῦ παρόντος ἐντελεστερέου· ἐξ αὐτῆς πάλιν τῆς γεωλογίας. Ἡ σταθερὰ τοῦ παρελθόντος πρὸς τὸ νῦν ὃν πρόοδος ἀλάνθαστον παρέχει ἡμῖν τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἡ περίοδος αὕτη τῆς γῆς οὐκ ἐστὶν ἡ ἐσχάτη, ὅτι συνεπῶς μεταβολὴ τις πρέπει νὰ ἐπέλθῃ, καὶ ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐστὶ πάντως προοδευτικὴ. Ὡς μέχρι τοῦδε εἶδομεν, ὅτι αἱ προηγηθεῖσαι τῆς περιόδου ταύτης τῆς γῆς, καθ' ἣν εὕρισκόμεθα, μεταβολαὶ ἐγένοντο πάντοτε πρὸς τὰ πρόσω καὶ οὐχὶ πρὸς τὰ ὀπίσω, ὅτι ἡ σφαῖρα ἡμῶν ἀπὸ

τῶν ἀτελεστάτων πρὸς τὰ τελειότερα προέβη διαπλαττομένη, οὕτως ἐλλόγως συνάγομεν, ὅτι καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς περίοδον θέλει διαδεχθῇ ἄλλη ἀσυγκρίτως λόγῳ βελτίων τῆς παρούσης, διότι, ἐπαναλέγομεν, αἱ μέχρι τοῦδε μεταβολαὶ ὑπῆρξαν πάντοτε προοδευτικαὶ καὶ οὐχί ποτε ὀπισθοδρομικαί.

Τὸ δόγμα τῆς προόδου ταύτης τῆς φύσεως πρεσβεύουσι καὶ αὐτοὶ οἱ ὕλισται, καὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς τὸ ἐσχατὸν τῶν ἐπὶ γῆς πλασθέντων ὄντων ὁμολογοῦσι, καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ συμφωνοῦσιν ἐπίσης, οὐχὶ πλέον τῶν ἐπτακισχιλίων ἐνιαυτῶν ἔκτοτε ἀριθμοῦντες· ἀλλὰ πόσω κατώτεροι μένουσι, τὴν ἀληθῆ Ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀρνούμενοι! Δι' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ πλάσμα, ἀλλ' εἶναι ἀπόγονος, τίνος νομίζετε; . . . τοῦ βατράχου! Ἰδοὺ τί γράφει περὶ τούτου ἀνὴρ, νομίζων ἑαυτὸν σοφὸν καὶ τοιοῦτος νομιζόμενος ὑπὸ τῶν ὁμοίων αὐτῷ ὕλιστων: «Ἐκ » πασῶν τῶν ἐρπετωδῶν τάξεων ἡ βατραχαιοειδὴς » τάξις ἔχει τὰς δικαιοτάτας ἀξιώσεις, ὅτι ἐξ αὐ- » τῆς ἔλκει τὴν καταγωγὴν τὸ πρωτεῦον ἐπὶ τῆς » γῆς πλάσμα, ὁ ἄνθρωπος.» Ἡ ἀληθεία καὶ μὴ ὡς θεόπνευστον εἶχομεν τὴν μωσαϊκὴν βίβλον, πολὺ ὁμῶς μᾶλλον παρήγορον δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πρὸς τὴν ἐμφυτον ἡμῖν ἀλαζονείαν καὶ φιλοτιμίαν συμφωνότερον εἶναι νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὑπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ ἐπλάσθημεν μᾶλλον, παρά νὰ ἀποδεχθῶμεν ὡς προγόνους ἡμῶν τοὺς βατράχους. Ἀλλὰ τῶντοι ἄξιοι βατράχων προγόνων ἐρπετώδεις ἐπὶ τῆς γῆς λογικοὶ ἀπόγονοι εἰσιν οἱ οὕτω κοάζοντες κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ αὐτῶν, καὶ ὕβρεις ἀντὶ αἵνου ἐκπέμποντες πρὸς Αὐτόν, δι' ἃς ἐπεδαφιλεύσατο αὐτοῖς εὐεργεσίας, καὶ λίθοι χεῖρονες καὶ εὐτελέστεροι τῶν ἀψύχων λίθων ἐλέγχονται· διότι οἱ μὲν ἄψυχοι λίθοι διетήρησαν καὶ διατηρήσουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸ μαρτύριον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, ὡς τοὺς Λόγους, τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ τοῦ Λίθου ιδιότητι αὐτῶν φυλάξαντες, ἐκεῖνοι δὲ ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐκουσίως ἐξήλειψαν τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ Πλάστου των, διατηρήσαντες μόνον τὸν λόγον, ἔνεκα δὲ τούτου καὶ ἀληθῶς Λίθοι ἐν Λόγοις ἐγένοντο.

Μὴ λοιπὸν φοβώμεθα οἱ εὐσεβεῖς νὰ πλησιάζωμεν τῷ φωτὶ τῆς ἐπιστήμης, διότι ἡ ἐπιστήμη ὡς δώρημα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀπαύ-

γασμα τῆς μεγάλης Ἀληθείας, ἥτις ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεός, ἀδύνατον ν' ἀποκαλύψῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ εἰς τὴν διάνοιαν ἡμῶν τι, ὅπερ νὰ μὴ ᾔναι σύμφωνον πρὸς τὴν ἐν ταῖς ἱεραῖς Βίβλοις ἀλήθειαν. Ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ οὐδὲν ἔχομεν νὰ φοβῇ-θῶμεν ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τούναντίον δι' αὐτῆς δυνάμεθα νὰ κρατύνωμεν τὴν πίστιν ἡμῶν, ὡς ἐδραιώθησαν ἐπ' αὐτῇ οἱ Νεῦτωνες καὶ οἱ Κυβιέροι, οἱ δύο οὗτοι γίγαντες τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης, οἱ δύο οὗτοι ἱεροφάνται καὶ μυσταγῶγοι, δι' ὧν ἀνεκαλύφθησαν ἡμῖν οἱ νόμοι τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ὑποχθονίων. Ναι, ὡς ἡ λυδία λίθος ἐστὶν εὐτελεστέρα τοῦ ἐπ' αὐτῆς δοκιμαζομένου χρυσοῦ, οὕτω καὶ ἡ ἐπιστήμη, ὡς ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης, καὶ διὰ τοῦτο ἀτελοῦς, διανοίας, ἐστὶ ταπεινότερα τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως προσγεγεννημένης ἡμῖν γνώσεως περὶ τῶν πρὸ ἡμῶν καὶ μεθ' ἡμᾶς. Ἀλλ' ὡς ἡ λυδία λίθος αἶρει πᾶσαν ἀμφιβολίαν, ὅτι τὸ ἐπ' αὐτῆς δοκιμασθέν ἐστὶ χρυσοῦς, ὅταν χρυσοῦς ᾖ, οὕτω καὶ ἡ ἐπιστήμη πᾶσαν διαλύει ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ Γραφὴ περιέχει πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ αἰὼν ἡμῶν ἐστὶ ζητητικὸς κατὰ πάντα, τὰ ψεῦδη διαλύονται, πᾶσα πλάνη διασκεδάζεται καὶ ἐξαφανίζεται, ἡ ἀλήθεια προβαίνει εἰς φῶς, νικᾷ δὲ τὸ φῶς τὸ σκότος καὶ θριαμβεῖ. Ὁ ἄνθρωπος, ὅταν τὸ ὅλον τῆς ἐπιστήμης περιλάβῃ, δυνήσεται ὡς ὁ Ἰὼβ ἐν τῇ ἐκτάσει αὐτοῦ νὰ ἐπιφωνήσῃ: «Ἀκοῇ μὲν ὡς τὸς ἡκούδον σου τὸ πρότερον, νυνὶ δὲ ὁ ὀφθαλμός μου ἑώρακέ σε.» Τότε δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἐμπλεὺς σοφίας καὶ μέχρις ἐγκάτων τῆς ψυχῆς αὐτοῦ πλήρης θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν πλάσαντα αὐτὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Αὐτοῦ, θέλει μετὰ θάμβους καὶ ταπεινώσεως ὁμολογήσῃ, «ὅτι ἐξ Αὐτοῦ καὶ δι' Αὐτοῦ καὶ εἰς Αὐτὸν τὰ πάντα, Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας,» καὶ θέλει ἀπευθύνει ἐκ βάθους καρδίας πρὸς Αὐτόν τὴν δέξαιν, ἵνα, ὡς ἡρδόκησεν ἀποκαλύψαι αὐτῷ τὰ ἔργα Αὐτοῦ, εὐδοκήσῃ μετῴσιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ παρόντος βίου εἰς ἄλλον βίον τελειότερον, καταστήσῃ αὐτὸν κοινωνὸν τῆς δόξης Αὐτοῦ, ἵνα ὑμνῇ καὶ λατρεύῃ καὶ λειτουργῇ καὶ δοξάζῃ Αὐτόν εἰς αἰῶνας αἰώνων, καὶ βυθισθῇ οὕτως ὁ νῦν πεπερασμένος ἄνθρωπος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀπείρου.

Ν. Ι. ΣΑΡΙΠΟΔΟΣ.

ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΚΑΙ ΩΦΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

Τὴν Ἱστορίαν παραμελοῦσιν οἱ ἀρεσκομένοι εἰς παράδοξα ἀνέκδοτα, εἰς ἀλλοκότους γραιδίων διηγήσεις, εἰς τὰ κακῇ τύχῃ πλεονάσαντα μυθιστορήματα. Τὴν ἀποφεύγουσιν οἱ νομίζοντες, ὅτι αὕτη βαρύνει τὴν μνήμην, ἐπισπρεύουσα δὴθεν ὀνόματα ἐπὶ ὀνομάτων καὶ χρονολογίας ἐπὶ χρονολογιῶν. Τὴν ἀποστέρουσιν οἱ δύστροποι καὶ οἱ δύσκολοι, οἱ μελαγχολικοὶ καὶ οἱ μισάνθρωποι, οἵτινες, δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ κόσμου, τῶν ἀνθρώπων καὶ ἑαυτῶν, οἰκτείρουσι τὴν γῆν ὡς κοιλάδα κλαυθμῶνος, ἐκχέουσι τὴν πικρὰν χολὴν των κατὰ παντός, ὅτι ἀνθρώπινον, καὶ μυκτηρίζουσι τὴν ἱστορίαν ὡς ἐλεεινὸν κατάλογον μωριῶν καὶ δυστυχημάτων.

Κατὰ τοὺς εὖ φρονοῦντας ὅμως καὶ τοὺς φιланθρώπους, ὅτι ὁ ἥλιος ἐν τῷ κόσμῳ, τοῦτο ἡ ἱστορία ἐν τῷ τριπλῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὡς τὰ οὐράνια σώματα κινοῦνται περὶ τὸν ἥλιον, οὕτω καὶ τὰ πλείστα τοῦ ἐπιστητοῦ εἶδη στρέφονται περὶ τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις. Καθὼς ἀνευ μὲν ἡλιακῆς θερμότητος οὐδεμία βλάστησις ἐπὶ γῆς, ἀνευ δὲ ἡλιακοῦ φωτός οὐδεμία χρωμάτων ποικιλία, οὕτω καὶ ἀνευ ἱστορίας οὔτε γένεσις καὶ αὐξήσις, οὔτε μεταβολὴ καὶ ποικιλία διανοητικοῦ βίου καὶ ἡθικοῦ. Ὅσω μᾶλλον ἡ ἀνθρωπότης προχωρεῖ ἐπὶ τὰ πρόσω, τοσούτω μεγαλητέραν συναισθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ κατανοήσῃ τὴν ἱερὰν τριάδα τῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰς τοιαύτην ἀνάγκην οὐδεμία ἐπιστήμη ἐπάρκει πλειότερον παρὰ τὴν ἱστορίαν. Εἰσερχόμενοι ἡμεῖς εἰς τὸν κόσμον, διαδεχόμεθα ἄλλους, οἵτινες, ἅμα γνωρίσαντες αὐτὸν, καὶ τὸν ἐγκατέλιπον. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δὲν διαμένομεν αἰῶνιοι οὐδ' ἡμεῖς· τούναντίον, εἰμεθα προσωρινοὶ δακτύλιοι

τῆς μικροτάτης ἀλύσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ, φθειρομένων τῶν εἰδῶν, διασώζεται μόνον καὶ τηρεῖται τὸ γένος. Πῶς λοιπὸν ᾔθελαμεν διυγηθῇ νὰ ρυθμίσωμεν τὴν γνῶσιν ἡμῶν καὶ τὰς πράξεις, ἐὰν περιοριζόμεθα εἰς μόνην τὴν ἀτομικὴν ἡμῶν ὑπαρξιν; Ὀλίγον ὑπέρτεροι τῶν ζώων, ἴσως δὲ καὶ δυστυχέστεροι τούτων, ἐὰν ἀφινόμεθα εἰς τὰς ὁρμὰς τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἡδονῆς, θὰ ὁμοιάζομεν πρὸς νήπια παιδία, γεννώμενα περὶ μέσας τὰς νύκτας, τὰ ὁποῖα, πρώτην φοράν ἰδόντα τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα, ὑπολαμβάνουσιν ἐν τῇ ἀπλοϊκότητι των, ὅτι ἀληθῶς τότε πρώτην φοράν συνεπλάσθη μετ' αὐτῶν καὶ ὁ ἥλιος.

Τί δὲ εἶναι Ἱστορία; Κατὰ τὴν συνήθη τῆς λέξεως ἐννοίαν, εἰδήσεις καὶ ἀφήγησις τῶν γεγονότων. Κατὰ τὴν ὑψηλοτέραν τοῦ δαιμονίου Πλάτωνος ἰδέαν, ἡ ἱστορία αὐτό που σημαίνει, ὅτι ἴσῃσι τὸν ῥόον. Σημαίνει, δηλονότι, οὐχὶ τὸ ῥέον ἐν τῷ ῥεύματι τοῦ χρόνου, ἀλλὰ τὸ ἤδη ῥεῦσαν καὶ πεπηγὸς καὶ λαθὼν παιάν τινα στερεὰν μορφήν. Κατὰ τὴν ἐννοίαν ταύτην, θὰ περιλαμβάνανεν ἡ Ἱστορία τὸ σύνολον παντός, ὅ,τι ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς κόσμου μέχρις ἡμῶν. Ἀλλὰ τίς ἀνθρώπινος νοῦς δύναται νὰ συμπεριλάβῃ τὸ μέγα σύνολον τοῦτο; Διὰ τὸ ἀνέφικτον τοιαύτης γνώσεως εὐρυτάτης, ἡ ὅλη χωρίζεται εἰς δύο, εἰς φυσικὴν καὶ εἰς κυρίως ἱστορίαν. Ἡ μὲν ἀσχολεῖται πρὸς τὸν μέγιστον ὥρον τοῦ ὀλικοῦ κόσμου, ἐξετάζει τὰς ἀρχαιοτάτας ἐπαναστάσεις του, ἀνευρίσκει τὰς μηχανικὰς κινήσεις του, τὰς περιοδικὰς μεταβολὰς του, καὶ τοὺς ἀκριβεῖς καὶ ἀπαρασαλεύτους μαθηματικούς νόμους, κατὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχει. Ἡ δὲ προτίθεται νὰ περιγράψῃ βίον ὑψηλότερον, βίον ὑπάρχοντα οὐχὶ χάριν ἄλλου, ἀλλὰ χάριν ἑαυτοῦ, βίον, οὗτινος αἱ μορφαὶ δὲν ἐπανέρχονται περιοδικῶς, βίον ἔχοντα αὐτοσυνείδησιν, γινώσκοντα, δηλονότι, καὶ ὀρίζοντα ἑαυτὸν, καὶ μεταβάλλοντα τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ τὰς ἰδέας του, βίον ἀείποτε ἀνανεούμενον, βίον λογικῶν ὄντων καὶ αὐτενεργειῶν. Τοιοῦτος αἰετοτε ἀναπτυσσόμενος τῆς ἀνθρωπότητος ὁ βίος καταφαίνεται εἰς τὰς τρεῖς κυρίας σχέσεις, τὰς ὁποίας ἔχει ὁ ἄνθρωπος πρὸς ἑαυτὸν, πρὸς τὸν κόσμον καὶ πρὸς ἑκείνον, ὅστις εἶναι ἀμφοτέρων ἡ βάσις καὶ τὸ πρῶτον κινῶν, πρὸς τὸν Ἀπειρον, εἰς ὃν ἀνάγεται ἅπαν τὸ πεπερασμένον. Ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῶν τριῶν τούτων σχέσεων ἐξήρτηται τὸ λογικὸς πράττειν καὶ ἐνεργεῖν πρὸς ταύτην ρυθμίζει ὁ ἄνθρω-

πος τὰ κατ' αὐτόν. Ἡ ἱστορία λοιπὸν εἶναι εἰκὼν τῆς καθολικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς πραγματοποιήσεως πασῶν τῶν ἱκανότητων του, τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ πνεύματος ἐν τῷ χρόνῳ. Ἡ ἱστορία εἶναι, κατὰ τὸν Σχελίγγιον, «τὸ μέγα κάτοπρον τοῦ παγκοσμίου πνεύματος, ἡ ὑψηλὴ ἐποποιία τῆς τοῦ Θεοῦ διανοίας.» Ὅτι ἐνέθηκεν ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, τοῦτο πρέπει νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ ν' ἀποκαλυφθῇ ἐν τῷ διαστήματι τῶν χιλιοετηρίδων. Πάντα τὰ ἔθνη μετέχουσι τῆς ἐργασίας ταύτης. Ὀρησκεία λοιπὸν καὶ νομοθεσία, φιλοσοφία καὶ καλλιτεχνία, ἐμπόριον καὶ βιομηχανία, πολιτικὴ καὶ φιλολογία, τὸ εὐγενές καὶ τὸ ἀγενές τῶν αἰσθημάτων, τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρὸν τῶν πράξεων, ἡ ἐνθουσιαστικὴ ἀνακάλυψις νέας τινὸς ἀληθείας, ἡ μύριοκτόνος ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀποπλάνησις, ἐνὶ λόγῳ, ἡ βλάστησις καὶ ἡ ἀνωθις, ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ μαρανσις τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν, ἡ πρόοδος καὶ ἡ ὀπισθοδρομήσις των, ταῦτα εἶναι τὸ τῆς ἱστορίας ἀντικείμενον. Ὅπου ἀνάπτυξις, ἐκεῖ ἱστορία· λαοί, αἰετοί ποτε κινούμενοι ἐν τῇ αὐτῇ τροχίᾳ, λαοί, παρὰ τοῖς ὁποίοις τὰ παθήματα οὐδεμίαν ἐπήνεγκον πνευματικὴν πρόοδον καὶ μεταβολήν, κείνται ἔξω τοῦ τεμένους τῆς μεγάλης θεᾶς. Μόνον ὅπου ὑπάρχει πρόοδος ἐν τῇ γνώσει καὶ πράξει, μόνον ὅπου καταφαίνεται μεγαλεῖον καὶ καλλὸν ἀτομικῶν χαρακτήρων, ἐκεῖ παρίσταται ὁ ἱστοριογράφος, συλλέγει καὶ συναρμολογεῖ τὰ καθ' ἕκαστα ρέοντα καὶ ἐναποτίθῃσιν αὐτὰ εἰς τὸ ἱερόν τῆς Μνημοσύνης καὶ τῆς Ἀθανασίας.

Πρὸς ἐν τοιοῦτον μάθημα, οὐράνιον ὄντως καὶ θεῖον, ἀγεί ἡμᾶς ἐν πρώτοις φυσικόν τι αἶσθημα, ἡθικὴ τις ἀνάγκη. Καθ' ὃν τρόπον ὁ μὲν χόνδρος τοῦ αἵτου ὀργᾷ ἵνα πέσῃ καὶ φυτευθῇ εἰς τὴν γῆν, ἡ δὲ γῆ ἔχει τάσιν τινὰ πρὸς τὸν ἥλιον τοῦ ἡμετέρου πλανητικοῦ συστήματος, αὐτὸς δ' οὗτος πάλιν ἔχει τάσιν πρὸς τὸν κεντρικώτατον τῶν ἡλίων τοῦ παντός, οὕτω καὶ πᾶς εὐφρων ἄνθρωπος ἔχει ὁρμὴν ὅπως γνωρίσῃ τὸ ἔθνος του καὶ τὴν ἀνθρωπότητα. Αὕτῃ ἡ τάσις εἶναι ἡ αἰτία πάσης ἱστορικῆς σπουδῆς, ὡς ἡ τάσις πρὸς τὸν ἀνέσπερον ἥλιον τῶν πνευμάτων εἶναι ἡ αἰτία πάσης ὀρησκείας. Πρὸς τούτοις ἡ τοῦ ἀνθρώπου φαντασία ἐνάσμενίζεταί ἐνδιατρίβουσα εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ παρελθόντος, ἡ καρδία του τέρπεται ἀναπολοῦσα τοὺς πρότερον

χρόνους. Ὁ Κέλτης ἀοιδὸς, θέλων νὰ ἐκφράσῃ ὁποῖαν εἰς τὴν ψυχὴν του ἐπίδρασιν ἐνασκοῦσιν οἱ ἤχοι τῆς μουσικῆς, λέγει, ὅτι γλυκυθύμως ἐπενεργοῦσιν ἐπ' αὐτὴν ὡς ἡ ἀνάμνησις τῶν προγενεστέρων αἰώνων. Ἐπιθυμεῖ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ μάθῃ τὴν καταγωγὴν, τὸν χαρακτήρα, τὰς πράξεις καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ἔθνους, οὗτινος ἀποτελεῖ μέλος, τὴν βαθμιαίαν διάπλασιν τῶν σημερινῶν αὐτοῦ σχέσεων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν, τοὺς πόρους του, τὰς προόδους του καὶ τὰ κωλύματα τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας του. Μὴ ἀρκούμενος ὅμως εἰς τὸ ἐγγὺς, θέλει νὰ γνωρίσῃ καὶ τὸ ἀπωτέρω· δὲν στέργει μόνον εἰς τὰ τῆς οἰκογενείας, τῆς φυλῆς καὶ τοῦ ἔθνους του, ἀλλ' ἄνθρωπος ὢν, ἐνδιαφέρεται εἰς τὰς τύχας ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

Πόθεν δὴ ἡ καθολικὴ αὕτη τάσις καὶ πρὸς τὴν γνῶσιν ὁρμὴ; Ἐγκεῖται εἰς τὰ ἐνδότατα τῆς ἡθικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, ἡτις, ἐφ' ὅσον διαμένει ἀγνή καὶ ἀδιάφορος, συμπαθεῖ πρὸς τὸν πλησίον καὶ τὸν ὅμοιον τῆς, ἀνευρίσκει δὲ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς οὐχὶ ἐν τῇ ἀπομονώσει καὶ τῇ ἐρημίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ καθολικότητι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀπὸ πόσων χιλιοετηρίδων οἰκοῦσιν ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς; Πόσα ἑκατομμύρια βροτῶν ἐτελείωσαν τὴν ἐπὶ γῆς περιήγησίν των; Ὅποια ἡ τύχη των ἡ αἰσία ἡ ἀπαίσιος; Ὑπῆρξαν μεγάλοι ἢ μικροί; Περιεσώθησαν ἡμῖν αἱ εὐγενεῖς πράξεις των, ἡ δὲν ἔτυχον ἀοιδοῦ ἵνα μεταδώσῃ αὐτὰς τοῖς μεταγενεστέροις; Πόθεν πηγάζει τὸ ὠκεάνειον ρεῦμα τῶν ἐθνῶν; πρὸς ποῖαν διεύθυνσιν ῥέει; ποῦ ἡ θάλασσα, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐκβάλλει; τίς ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως τῆς ἀνθρωπότητος; πῶς ἐξετέλεσαν τὸν σκοπὸν τοῦτον οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἔθνη τὰ πρὸ ἡμῶν; —Τοιαύτας ἐρωτήσεις ποιεῖ καὶ ὀφείλει νὰ ποιῇ ἡ εὐγενὴς καὶ ἡθικὴ τοῦ ἀνθρώπου φύσις, ἡτις, μὴ ἀρκουμένη εἰς τὸ στιγμιαῖον, ἐξέρχεται τούτου, ὡς θείαν ἔχουσα τὴν καταγωγὴν. Ὅσα ἰσχυρότερα καὶ ἀγνοτέρα εἶναι αὕτη, τοσούτω πλείοτερον ἐπιθυμεῖ νὰ συμπεριλάβῃ ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς τὸν κόσμον ὅλον, νὰ νοήσῃ τὸ τρισμέγιστον τοῦτο καὶ ἐνιαῖον γένος, εἰς ὃ ἀνήκει καὶ αὕτη, νὰ καταλάβῃ τὸν ἀπέραντον καὶ βαθυδίνην ὠκεανὸν τοῦ ὕλικου, διανοητικοῦ καὶ ἡθικοῦ βίου του, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ κύματα πλέει καὶ τὸ μικρότατον ἐνδὸς ἐκάστου ἡμῶν σκάφος, καὶ νὰ γνωρίσῃ πρὸς ποῖον εὖορμον λιμένα διευθύνει τὸν πλοῦν αὐτοῦ. Ποῦ δὲ ἄλλοῦ κατανοεῖται ἡ ἀνθρω-

πότης, ἐν τῇ ἀληθείᾳ μορφῇ τῆς καὶ ἐν τῷ ἀληθεῖ βίῳ τῆς, ἢ ἐν τῇ ἱστορίᾳ;

Ὁ ἀληθὴς ὁμῶς τῆς ἀνθρωπότητος βίος οὐ μόνον ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλὰ, τὸ δὴ μέγιστον, καὶ ἐνυπάρχει ἐν αὐτῇ. Ῥήτρα τις, κατὰ Πίνδαρον, ἐπικρατεῖ παρ' ἀνθρώποις, ὅτι ἡ ἀγαθὴ καὶ γενναία πράξις δὲν πρέπει διὰ τῆς σιγῆς νὰ ταφῇ· θεῖον ἄσμα ἀρμόζει εἰς αὐτήν.

Ἔστι δὲ τις λόγος ἀνθρώπων, τετελεσμένον ἐσλὸν
μὴ χαίρει σιγᾷ καλύψαι·
θεσπεσία δ' ἀέθλων καύ-
χαις ἀοιδᾷ πρόφορος.

Διότι νεκρὰ κεῖται ἡ τῶν ἀρχαίων πράξεων δόξα καὶ λησμονεῖται ὑπὸ τῶν βροτῶν, ἐὰν μὴ σύζῃται καὶ ἀκμαΐῃ διὰ τοῦ κόσμου τῶν ἐπέων.

ἀλλὰ καλαῖά γάρ
εἴδαι χάρις, ἀμνάμονες δὲ βροτοί,
ὅ,τι μὴ σαρίας ἅων ἀκρυ-
κλυταῖς ἐπέων βοᾷ-
σιν ἐξίηται ζυγόν.

Πολλοὶ κλεινότατοι ἥρωες ἐξῆσαν πρὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος, κατὰ τὸν Ὀράτιον· ἅπαντες ὁμῶς ἀδάκρυτοι καὶ ἀγνώστοι πιέζονται ὑπὸ βαθείας νυκτός, διότι δὲν ἔλαχον ἱεροῦ ἀοιδοῦ, ψάλλοντος κλέα ἀνδρῶν. Ἄνευ τῆς ἱστορίας λοιπὸν πᾶσα γενεὰ θὰ ἐβιάδιζεν ἰδίαν ὁδὸν, καὶ θὰ ἐπεχείρει ἐκάστοτε ἐκ νέου τὴν αὐτὴν πορείαν, ἣν διήνυσεν ἡ γενεὰ ἡ προτέρα. Ἡ ἱστορία ὁμῶς, συνέχουσα καὶ συγκρατοῦσα πᾶσας τὰς γενεάς ἐν μιᾷ ἀλύσει, εἶναι ἡ διηγετικὴ αὐτοσυνείδησις τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῶν λαῶν. Εἰς αὐτὴν ἀνήκει τῶν αἰώνων ἡ πείρα καὶ ἡ παράδοσις μετὰ τῶν θησαυρῶν τῆς. Τὰς γνώσεις, τὰς ιδέας, τὰς εφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις πάντων τῶν χρόνων καὶ τῶν ἐθνῶν, πᾶν ὅ,τι ἐν τοῖς ἀρχαίοις καιροῖς διανοήθησαν ἢ ἐδίδαξαν οἱ σοφοί, ἡ ἱστορία τὰ μεταδίδει τοῖς μεταγενεστέροις, οὗτοι δὲ, ἀρχόμενοι ἐκεῖθεν ὅπου οἱ πρότερον ἐλήξαν, δύνανται νὰ προβῶσι μέχρις ἀορίστου τελειότητος βαθμοῦ.

Τούτου ἕνεκα ἔλεγεν ὁ Σκῶτος Καρλὺς Σλος, ὅτι «ἡ ἱστορία εἶναι μεγάλη τις καὶ διδακτικὴ ἐπιστολή, τὴν ὁποίαν συνέταξαν αἱ πρότερον γενεαί, καὶ κατέλιπον αὐτὴν κληροδότημα εἰς τὰς αἰέποτε ἐπερχομένας· εἶναι τὸ ἐγγράφον εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον

σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης ἐπιστέλλει πρὸς ἕνα ἕκαστον ἡμῶν· εἶναι ἡ ἐναρθρὸς ὁμιλία καὶ συγκοινωνία, τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ παρεληλυθὸς μετὰ τοῦ ἐνεστώτος, τὸ ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἐνταῦθα.» Ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐξανίστανται οἱ νεκροί, οἱ ἥρωες συνδιαλέγονται μετ' ἡμῶν, τὸ παρελθὸν γίνεται ἐνεστώς, οἱ λόγοι τῶν δεινῶν ῥητόρων ἡχοῦσιν ἐναυλοὶ εἰς τὰ ὦτα ἡμῶν, αἱ τῶν ἀοιδῶν φόρμιγγες καταγοητεύουσι τὰς ἡμετέρας ἀκοάς, οἱ μεγάλοι τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφοι λύουσι κατὰ τὸ δυνατόν τὰ δύσκολα αἰνίγματα τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως.

Πρώτη ἐπομένως τῆς ἱστορίας ἀξία εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὁποῦ ὁ ἀτομικὸς βίος εἶναι μία στιγμή, ζῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ διέρχεται ὁλοκλήρους χιλιοετηρίδας. Λίαν ὀρθῶς εἶπεν ὁ Σχίλλερος, ὅτι «ἡ ἱστορία, συνειθίζουσα ἀφ' ἑνὸς τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἐξοικειωθῶσι πρὸς ὅλον τὸ ἀπώτατον παρεληλυθὸς, προσφέρουσα δ' ἀφ' ἑτέρου αὐτοῖς τὴν κλεῖδα, δι' ἧς νὰ ἀνοίξωσι καὶ ἴδωσι τὸ ἀπώτατον καὶ ἀσαφὲς μέλλον, κρύπτει μυστηριωδῶς τὰ δύο ἐσχατὰ ἄκρα, δηλαδή τὰ ὅρια τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, καὶ δι' ὀπτικῆς τινος ἀπάτης παρατείνουσα τὴν βραχείαν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν εἰς ἕνα ἀπείρον χώρον, μεταφέρει τὸ εἶδος εἰς τὸ γένος.»

Οὕτως ἡ τῆς ἱστορίας σπουδὴ ἀνυφοῖ ὅλην ἡμῶν τὴν οὐσίαν, ὀξύνει τὸν νοῦν, παρέχει εἰς τὴν φαντασίαν τὰς ὑψηλότερας εἰκόνας, πληροὶ τὴν καρδίαν εὐγενῶν αἰσθημάτων, καὶ διδάσκει ἡμᾶς νὰ ἀγαπῶμεν καὶ ἐκτιμῶμεν τὰ πνευματικὰ τοῦ βίου ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ἡγιασθῆσαν διὰ πολλῶν αἱμάτων, βασάνων καὶ μαρτυρίων. Διότι, ὅταν ἴδωμεν, ὅτι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ παλαιοῦ βίου ἀνεγείρεται βίος νέος καὶ ὑψηλότερος· ὅταν ἴδωμεν τὴν θαυμασίαν τῶν πραγμάτων διεύθυνσιν, ἣτις ἀναγκάζει καὶ αὐτὸ τὸ πονηρὸν νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὴν τελείαν νίκην τοῦ ἀγαθοῦ, τότε δὴ ἡ θεὰ αὕτη ἐνσταλάζει θεῖαν τινά παραμυθίαν εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν. Ἡ ιδέα, ὅτι τὸ σχέδιον τοῦ παντός ὑπάρχει διὰ πάντας καὶ δι' ἕνα ἕκαστον ἡμῶν· ἡ ιδέα, ὅτι ἕκαστος ἡμῶν εἶναι ἐνεργὸν μέλος τῆς αἰέποτε ἐπὶ τὰ πρόσω κινουμένης λογικῆς μηχανῆς· ἡ ιδέα, ὅτι ἕκαστος ἡμῶν, καὶ ὁ ἐλάχιστος, συντελεῖ εἰς τὴν κατάρθωσιν τοῦ ὑψηλοῦ τῆς ἀνθρωπότητος σκοποῦ, ὀξύνει τὴν δραστηριότητα ἡμῶν, καὶ ἐνῶ παραινεῖ ἡμᾶς ἀφ' ἑνὸς νὰ ὀφείλωμεν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς πρὸ ἡμῶν ζήσαντας, ὁτρί-

νει ἡμᾶς ἀφ' ἑτέρου νὰ φανῶμεν ἄξιοι τοῦ ἡμετέρου προορισμοῦ.

Καὶ τινόντι παρεκτός ἥς ἔχομεν ὁρμῆς νὰ μάθωμεν τὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος, ἔχομεν δὲ καὶ τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν καὶ ἱκανότητα. Πᾶς ἀληθινὸς ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ εὐρύνη τὴν ἰδίαν του ἀτομικὴν συνείδησιν εἰς τὴν καθολικωτάτην συνείδησιν τοῦ κόσμου ὅλου, νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ αἰσθανθῇ ὅσα διανοήματα καὶ αἰσθήματα ἀνέβησάν ποτε εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν ἀνθρώπου, νὰ ἐπιζητήσῃ ἐσωτερικῶς καὶ ἐν ἑαυτῷ εἰς τὰς χαράς, εἰς τὰς ἀλγηδόνας, εἰς τὰς τύχας καὶ εἰς τὰς περιπετείας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκαστος ἄνθρωπος εἶναι δυνάμει ἡ ἀνθρωπότης ὅλη, καθὼς πάλιν ἡ ὅλη ἀνθρωπότης ἐνεργεῖα δὲν εἶναι ἄλλο, ἢ ὁ πληρέστατος ἀνεπτυγμένος ἀρχέγονος ἄνθρωπος, ὁ προπάτωρ Ἀδάμ. Ἐκαστος ἄνθρωπος εἶναι υἱὸς τοῦ Ἀδάμ καὶ μετέχει τῆς ἀρχαίας ἐκείνου ἱκανότητος· ἕκαστος εἶναι δυνάμει ἱερεὺς, προφήτης, ἥρως, βασιλεὺς, καλλιτέχνης, ἀοιδός, ποιητής, φιλόσοφος.

Τοιαύτη πολλαπλὴ γνῶσις εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιδράσῃ καὶ εἰς τὸ ἠθικόν. Τὸ πρῶτιστον τῆς ἱστορίας ἀποτέλεσμα εἶναι τὸ αὐτὸ, ὅπερ τῆς καλλιτεχνίας καθόλου, τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τραγωδίας· χάθαρσις, δηλονότι, ἀνύψωσις, ἐνίσχυσις, ἀγιάσις τῆς αἰσθανομένης ψυχῆς, τοῦ διαγινώσκοντος πνεύματος, τῆς ἠθικῆς θελήσεως καὶ ὅλου τοῦ χαρακτήρος. Μία βιογραφία τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, κατὰ πάντα σύμφωνος πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἀλήθειαν, ἐπιτυχεστάτη κατὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν μελῶν τῆς, ἐπενεργεῖ εἰς τὸ ἠθικόν πολὺ ἀποτελεσματικώτερον ἢ τὰ ὁμώνυμα δράματα τοῦ Σαχσεπτήρου· διότι ἐν μὲν τῇ τραγωδίᾳ συγκινεῖται ὁ θεατὴς μόνον προσκαιρῶς καὶ διὰ λόγων πιθανῶν, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ διδάσκεται καὶ πείθεται διὰ παντός καὶ διὰ λόγων ἀληθινῶν. Ὅποιαν ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ εἰς τὴν ψυχὴν ἡ γνησία τοῦ ἡρωικοῦ βίου εἰκὼν, ὁ Ἀχιλλεὺς τοῦ Ὀμήρου, τὴν αὐτὴν ἐμποιεῖ καὶ ἡ γνησία τοῦ ἱστορικοῦ βίου εἰκὼν, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Ὅπως ἐπιδρᾷ εἰς τὴν καρδίαν ἡ θέα τῆς ἐκ μαρμάρου τραγικῆς Νιόβης, οὕτως ἐπιδρᾷ καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, τῆς ἀληθοῦς καὶ μεγάλης Νιόβης τῶν ἐθνῶν.

Καθὼς ὁ πνέων τὸν ἀέρα τοῦ ὅρου αἰσθάνεται τὰ μέλη του

ἐλαφρώτερα, ἐλαστικώτερα καὶ ἰσχυρότερα, πιστεύει δὲ, ὅτι ἡ ψυχὴ του, εὐρυνομένη, δύναται νὰ διασχίσῃ τὸν ἀέρα καὶ ἀναβῇ εἰς τὰ ὕψη, οὕτως ἀνακουφίζει καὶ ἐνισχύει ἡμᾶς διανοητικῶς καὶ ἠθικῶς ὁ ἀὴρ, τὸν ὁποῖον πνέομεν ἐνώπιον τῶν μεγάλων τῆς ἀνθρωπότητος ζητημάτων. Ὁ διὰ τῆς σπουδῆς τῆς ἱστορίας ἀναβάς εἰς μέγα ὕψος, ὁπόθεν καθαρὰ ὁλόκληρα ἔβη μετὰ τῶν ἡρώων των παρατεταγμένα καὶ παρερχόμενα ἐνώπιόν του, συνεπιζὼν εἰς τὰς τύχας των, συναισθανόμενος τὴν λύπην καὶ τὴν χαρὰν καὶ τοὺς ἀγῶνάς των, ἀναπολῶν τὰ μεγάλα καὶ καθολικά τῆς ἀνθρωπότητος παθήματα, κλονεῖται, συγκινεῖται, διότι διδάσκεται ὅτι πᾶν πλημμέλημα θάττον ἢ βράδιον τιμωρεῖται, ὅτι πᾶν ἀμάρτημα καίεται ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ πυρὶ, ὅτι «οἱ θεοί, δίκαιοι ὄντες, μεταποιοῦσι τὰ φαῦλα πάθη εἰς φοβερὰν μάστιγα, δι' ἧς μαστιγοῦσι τοὺς ἐμπαθεῖς.» Οὕτω δὲ καθαίρεται τὴν ψυχὴν,

^{τερψόμενος νείτται καὶ πλείονα εἰδώς,}

ὡς ἔμπειρος δὲ ναυτίλος καὶ κυβερνήτης ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς παγκοσμίου ζωῆς ὠκεανῷ, περιμένει μετὰ θάρρους τὰς ἐν τῷ βίῳ τρικυμίας, οὐδ' ἀποδειλιά ἐπ' αὐταῖς, ἀφοῦ εἶδε καὶ ἤκουσεν ἄλλας φοβερωτέρας.

Πολλοὶ μὲν καὶ μεγάλοι φιλόσοφοι ἰσχυρίσθησαν, ὅτι κατὰ τὰ ἀποτελέσματά της ἡ ποίησις εἶναι τέχνη ὑψηλότερα καὶ θειοτέρα τῆς ἱστοριογραφίας. Ὁ Ἀριστοτέλης λ.χ. εἶπεν, ὅτι «τοῦ ποιητοῦ τὸ ἔργον εἶναι νὰ παριστάνῃ οὐχὶ τὸ πραγματικῶς γινόμενον, ἀλλ' ὅσα ἐνδέχεται νὰ συμβῶσι κατὰ τὸ πιθανόν ἢ τὸ εἰκός. Ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ διαφορὰ τοῦ ἱστοριογράφου καὶ τοῦ ποιητοῦ, ὅτι ἐκεῖνος μὲν παριστάνει τὸ ἀληθὺς γινόμενον, οὗτος δὲ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ συμβῇ κατὰ τοὺς νόμους τῆς πιθανότητος· διὸ καὶ φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ποίησις ἱστορίας ἐστίν, ἡ μὲν γὰρ ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἡ δὲ ἱστορία μᾶλλον τὰ καθ' ἕκαστα λέγει.» — Ὁμοίον τι ἀπεφώνησε καὶ ὁ Βάκων: «Ἐπειδὴ ἡ περιστοιχίζουσα ἡμᾶς φύσις δὲν ἐξαρκεῖ εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, προσπαθεῖ ἡ ποίησις νὰ δώσῃ ἡμῖν ὅ,τι ἀρνεῖται πρὸς ἡμᾶς ὁ πραγματικὸς βίος, τουτέστιν ὑψηλότερον μεγαλεῖον, τελειότεραν τάξιν καὶ ὠραιότεραν ποικίλιαν. Ἐνῷ ἡ ἀληθὴς ἱστορία, ἅτε δὴ μονότονος οὖσα, προξενεῖ ἡμῖν ἐνίοτε ἀηδίαν, τέρπει καὶ ψυχαγωγεῖ ἡ ποίησις διὰ τῶν ἀπροσδοκῆτων καὶ ποικίλων μεταβολῶν, διὰ τοῦ ὄγκου

της φράσεως καὶ τῆς χάριτος τῆς μεταφορᾶς, διότι αναβιβάζει ἡμᾶς εἰς σκοπιὰν ὑψηλοτέραν, ἀφ' ἧς καθορῶμεν τὰ ἀνθρώπινα, καὶ καθυποβάλλει οὕτω τὰ πράγματα εἰς ἡμᾶς, οὐχὶ δὲ ἡμᾶς εἰς τὰ πράγματα. Ἐνῶ ἡ ἀληθὴς ἱστορία ἀναφέρει ἀπλῶς τὰς πραγματικὰς ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας, οὐδαμῶς ἐξετάζουσα ἐὰν αὗται ἀρμόζωσιν εἰς τὰς ἀρετὰς ἢ τὰς κακίας τῶν δρώντων προσώπων, διορθοῖ τὸ ἔλλειμμα τοῦτο ἢ ποίησις, παριστάνουσα τὴν τελείαν τῶν πραγμάτων ἔξοδον κατὰ τὴν ἀτομικὴν ἀξίαν τῶν δρώντων καὶ κατὰ τοὺς νόμους τῆς Νεμέσεως.»

Τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ εἶχεν ὁρθῶς, ἐὰν ἐν μόνῳ τῷ ἀτομικῷ ἀνθρώπῳ, ἐν μόνῳ τῷ πνεύματι τοῦ ποιητοῦ ὑπῆρχε καὶ νοῦς καὶ δικαιοσύνης αἴσθημα, ἐν δὲ τῷ συνόλῳ τῆς φύσεως, ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου μὴ ὑπῆρχε μήτε νοῦς, μήτε δικαιοσύνης αἴσθημα, μήτε κανονικότης, μήτε Νέμεσις, ἀλλὰ τυφλὴ τύχη, τοῦθ' ὅπερ βεβαίως οὐδέποτε ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν οὔτε τοῦ μεγάλου Σταγειρίτου οὔτε τοῦ Βάκωνος. Ὡστε, εἰ καὶ μὴ ἀρνούμενοι τῆς τραγωδίας τὴν ἀξίαν, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι οὐδεὶς θεοσεβέστερος καὶ φρονιμώτερος, οὐδεὶς δικαιότερος καὶ ἐναρετώτερος, οὐδεὶς μᾶλλον φιλόπατρις καὶ φιλελεύθερος, ἢ ὁ νοῦν καὶ καρδίαν διαπλάσας διὰ τῶν ὑψηλοτάτων τῆς ἱστορίας ἀληθειῶν.

Ἡ ἱστορία εἶναι διδάσκαλος τῆς θεοσεβείας, πράγμασι δεικνύουσα, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἀνώτατος τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν κυβερνήτης καὶ διευθυντής. Πολλάκις ὁλόκληρος σειρὰ σπουδαιωτάτων γεγονότων προκύπτει ἐξ αἰτίου κατὰ τὸ φαινόμενον ἀσημάντου· ὁ δὲ ἀσθενὴς τὴν διάνοιαν ἀνθρώπος θαυμάζει παρατηρῶν τὸν λεπτὸν δακτύλιον, ἀφ' οὗ ἐξήρτηται μακρὰ καὶ βαρεῖα ἄλυσις ἀποτελεσμάτων. Εἰρήνην, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀποφασίσασα τὰς τύχας τῶν λαῶν, πόλεμος, πυρπολήσας ἐν ὀλίγαις ἡμέραις μυρίας πόλεις καὶ κύμας, ἐγένετο οὐχὶ δι' ἄλλον λόγον, ἢ διότι οὕτως ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν ληστικῆς βασιλείας καὶ ἰδιοτρόπου τυράννου. Διαδόχου τινὸς ἢ γέννητις ἢ ὁ θάνατος ἐνδέχεται νὰ κλονήσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ ἥμισυ τοῦ κόσμου, καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ εὐτυχὴ ἢ δυστυχῆ. Ἡ ἐκθασίς μάχης, ἢ βασιλεία ἀνεγείρασα ἢ καθελοῦσα, ἐξήρτηθη πολλάκις ἀπὸ τῆς λάμψεως τοῦ ἡλίου, τοῦ καταθαμβώσαντος τοὺς στρατοὺς, ἢ ἀπὸ λαίλαπος μεγάλα χόνεως νέφη ἐγειράσης καὶ κα-

ταθαψάσης τοὺς μαχομένους. Ἐὰν μὴ ἔτρωγεν ὁ Λευδοβίκος ἸΓ' ὀλίγον ζωμὸν ἐν τῇ κόμῃ Βαρὲν, ἐὰν ἀγγλικὸν πλοῖον συνελάμβανε τὸν ἐξ Αἰγύπτου ἐπανερχόμενον Ναπολέοντα, ἢ ὅπως τοῦ κόσμου θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως πάντῃ διάφορος, ἢ ὅποια ὑπῆρξε κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετηρίδα. Ὅμοια φαινόμενα παρατηροῦνται καθ' ἑκάστην καὶ ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ. Μικρὸν λιθάριον ρίπτομεν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀμέσως σχηματίζεται μέγας ἀριθμὸς κύκλων ἀείποτε εὐρυνομένων. Μικρὰ σταγὼν ὁρόσου, ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καταπίπτουσα, διαλύει τὸν ἐπὶ τῶν ὀρέων ἀπλετον καὶ καταστρεπτικώτατον τῆς χιόνος σωρόν. Μικρὸς σπινθὴρ ἀναφλέγει ἐπισωρευθεῖσαν εὐάναπτον ὕλην, καὶ μεταποιεῖ εἰς σποδὸν ὁλοκλήρους συνοικίας. Τοιαῦτα συμβάντα ἀναγκάζουσι τὸν ἄνθρωπον νὰ κλίνη γόνυ ἐνώπιον τῆς παγκρατοῦς Ἰσχύος, ἣτις δι' αἰτίων κατὰ τὸ φαινόμενον σμικροτάτων καταγελά τῶν ὑπολογισμῶν τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, ἐξελέγχει τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, καὶ ἐκτελεῖ τὰ μεγάλα αὐτῆς σχέδια.

Ἡ ἱστορία εἶναι διδάσκαλος τῆς φρονήσεως. Φρόνησις εἶναι πείρα καὶ γνῶσις ἀνθρώπων, ἡ δὲ ἱστορία σύνολον πάσης πείρας καὶ ἀνθρωπογνώσεως. Καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον καὶ εἰς τὸν δημόσιον, καὶ εἰς τὸ ἀτομον καὶ εἰς τὴν πολιτείαν, ἡ ἱστορία, ὅτε μὲν νουθετοῦσα, ὅτε δὲ προτρέπουσα, παρέχει σοβαρὰς ἀληθείας, ὁμοιοειδεῖς ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτῶν, ἑτεροειδεῖς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ των. Ὅ,τι ἀληθεύει περὶ τοῦ μεγάλου, ἀληθεύει καὶ περὶ τοῦ μικροῦ· ἡ εὐδαιμονία τοῦ οἴκου καὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν λαῶν προσδεύει καὶ κρατύνεται διὰ τῆς ἀγχινοῖας καὶ τῆς δραστηκότητος, διὰ τῆς προνοίας καὶ τῆς μετριοτήτος, καταστρέφεται δὲ διὰ τῆς ἀβελτηρίας καὶ τῆς νωρότητας, διὰ τῆς ἀκηδίας καὶ τῆς ὁρασύτητος.

Ἀλλ' ὅταν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰσδύσῃ τὰ διδάγματα τῆς θεοσεβείας καὶ τῆς φρονήσεως, τότε δὴ καὶ τὰ παραγέλματα τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀρετῆς θὰ εἰσακουσθῶσιν ἕνεκα τοῦ μεγαλείου τῶν πρωτότύπων των. Δυστυχῶς οὔτε τὸ δίκαιον πάντοτε νικά, οὔτε ἡ ἀρετὴ πάντοτε θριαμβεῖ· τοῦτο ὁμῶς αὐξάνει ἀμφοτέρων τὴν ἀξίαν. Τὴν ἀξίαν δὲ γεννᾷ ἡ αὐταπάργνησις, καθὼς διδάσκει ἡ καθόλου ἠθικὴ, ἡ περὶ καθήκοντων διδασκαλία· ἀλλ' ἡ ἀφηρημένη τοῦ καθήκοντος ἰδέα, ὅταν μὴ αἰ-

σθηματοποιῆται διὰ τῶν παραδειγμάτων, σπανίως κερδαίνει τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς. Ἡ ἱστορία μόνη προσφέρει ὑψηλὰ πρωτότυπα αὐταπαρνήσεως, ἐπιβάλλοντα σεβασμὸν καὶ ἀγάπην, καὶ ἀποδεικνύει οὕτω τὸ ξηρὸν τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας σύστημα ζωηρὰν εἰκόνα δρώντων ἀνθρώπων. Ὁ εἰσερχόμενος εἰς τοιαύτην ἐμφυχὸν πινακοθήκην μεγάλων καὶ εὐγενῶν ἀνδρῶν πάσης ἐποχῆς καταπλήσσεται τὴν καρδίαν, θαυμάζει τὴν ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐνθουσιᾶται καὶ προτρέπεται εἰς μίμῃσιν.

Ἐκ τῶν πολλῶν, δύο εἶναι τῆς ἱστορίας τὰ πρωτότοκα τέκνα: ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, ἀγάπη πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Τοῦ χρόνου ἡ βίβλος βρίθει τοιούτων παραδειγμάτων, διότι ἀμφότεραι αἱ ἀρεταὶ ἐπιδρῶσι κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν δημόσιον βίον, καὶ παράγουσι μεγάλα κατορθώματα, χρυσοῖς γράμμασιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναγραφόμενα. Ποσάκις τοῦ Λεωνίδου τὸ ὄνομα δὲν συνετέλεσεν ἵνα κατατροποθῶσιν ἰσχυροὶ στρατοὶ; Ποσάκις ἡ ἀνάμνησις τῆς ἱερᾶς σκιάς τῶν θυμάτων τοῦ πατριωτισμοῦ δὲν ἀνεβρίπτετο τὸ θάρρος τῶν εὐγενῶν τῆς ἐλευθερίας προμάχων; Ποσάκις τὸ ὄνομα μεγάλου ἐθνάρχου δὲν κατήσχυε τοὺς εἰς ξένην δύναμιν πωληθέντας ἀπογόνους του;

Τελευταῖον ἡ παγκόσμιος ἱστορία εἶναι τὸ παγκόσμιον δικαστήριον, ἐν ᾧ βίβλοι ἀνοίγονται καὶ τὰ κρυπτὰ δημοσιεύονται· εἶναι ὁ αἰώνιος Ἄρειος Πάγος, οὗτινος τὴν τελεσίδικον καὶ ἀνέκκλητον ἀπόφασιν δὲν διεξέφυγον οὐδ' αὐταὶ αἱ ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις τὴν βασιλικὴν πορφύραν περιβληθεῖσαι μάστιγες τῆς ἀνθρωπότητος. Διότι καθὼς ἡ ἀγχόνη καὶ ἡ λαϊκητόμος ἀπειλοῦσι κατ' ἐκάστην τοὺς ὑπηκόους, οὕτω καὶ ἡ μάχαιρα τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος; τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Βρούτου καὶ τῆς Καρλότας Κορδαίης, οἱ ὑπόγειοι τῆς Ῥώμης ὀχετοὶ, ἐξοχα δὲ πάντων ἡ τῆς ἱστορίας γραφαὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι καὶ οἱ αὐτογνωμόνως καὶ ἀπηνῶς τὴν ἀνθρωπότητα ἄλλοτε κατατυραννεύσαντες κατελήφθησαν ἐν τέλει ὑπὸ τῆς Νεμέσεως καὶ ὑπὸ τῆς τιμωρίας τῆς Δικαιοσύνης. Ποσάκις ὁ νέαν τινὰ ἀλήθειαν ἀνερῶν καὶ δι' αὐτῆς τὴν ἀνθρωπότητα εὐεργετήσας δὲν ἔλαβεν ἀντὶ ἀμοιβῆς στέφανον μαρτυρίου; Ποσάκις δὲν παρεγνωρίσθη ὁ ἀγαθός, καὶ δὲν ἐσυκοφαντήθη ὁ ἐνάρετος; Ποσάκις τούναντίον δὲν κατάρθρωσαν δόλιοι καὶ ἰσχυροὶ κακοῦργοι νὰ ἐξαπατήσωσι τοὺς συγχρόνους των, νὰ ἐξαγοράσωσι τοὺς ἐπαί-

νους των, νὰ ἐκβιάσωσι τὴν ἐξωτερικὴν ὑπόληψίν των, νὰ καταφιμώσωσι τοὺς ὀνειδισμούς των; Ἀλλὰ καὶ οἱ σύγχρονοι πάντες ἐὰν σιγήσωσιν ἢ ἐὰν διαστρέψωσι τὴν ἀλήθειαν, δὲν σιγᾷ οὐδὲ διαστρέφει αὐτὴν ἢ μετὰ ταῦτα ἱστορία, ὁ ἀδέκαστος οὗτος κριτὴς καὶ ἀμερόληπτος μισθαποδότης. Ἄνευ ὀργῆς καὶ ἄνευ ζήλου, ἄνευ φόβου καὶ ἄνευ ἐλπίδος ἡ ἱστορία δοκιμάζει τὰς μαρτυρίας, δικάζει τὰς μαρτυρίας, δικάζει τὰς πράξεις, καὶ κατ' ἀξίαν ἀποδίδει ἑπαινον ἢ ψόγον, ἀνεγείρουσα ἀνδριάντα μὲν εἰς τοὺς εὐεργέτας τῆς ἀνθρωπότητος, αἰσχύνῃς δὲ στήλην εἰς τοὺς καταδυναστεύοντας αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς εἶναι ὁ τὰ πάντα κατὰ τὸ ἴδιον θέλημα διέπων, ὁ εἰς ἄδου κατάγων καὶ ἐξ ἄδου ἀνάγων, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Διόδωρος ἀποκαλεῖ τοὺς μὲν ἱστοριογράφους ὑπουργοὺς τῆς θείας δικαιοσύνης, τὴν δὲ ἱστοριογραφίαν ἀγγέλον καὶ προφήτιδα τῆς ἀληθείας. Καὶ πάλιν, ἐπειδὴ ἐμφυτος ἐν τῇ καρδίᾳ ἐκάστου ὑπάρχει ἡ ἐπιθυμία τῆς τιμῆς, τῆς δόξης καὶ τῆς ἀθανασίας, διὰ τοῦτο μία μόνη ἀνάμνησις, ἐν μόνον βλέμμα πρὸς τὴν ἀμείλικτον ταύτην μισθαποδοτικὴν πικραίνει πολλάκις τὴν χαρὰν καὶ τοὺς θριάμβους τοῦ εὐδαιμονούντος κακοῦργου, τὸν ἀναγκάζει καὶ ἄκοντα νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθὸν τοῦλάχιστον πρὸς τὸ θεαθῆναι, καὶ ἀναβρίπτει τὸ θάρρος τοῦ καταπατηθέντος δικαίου καὶ τῆς ἀναξιοπαθούσης ἀθωότητος.

Καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τῆς καθόλου ἀξίας τῆς ἱστορίας. Εὐκόλον ἦδη ἐντεῦθεν νὰ εἰκάσωμεν, ὅποσον ταπεινωτικὸν πρέπει νὰ ᾔηται τὸ συναίσθημα τοῦ ἀγνοούντος αὐτήν, καὶ ὅποσον οἰκτρὰ ἡ θέσις του, προκειμένου ν' ἀποφανθῇ τινα γνώμην εἴτε ἐν τῷ δημοσίῳ εἴτε ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ. Ὁ ἄπειρος τῆς ἱστορίας εἶναι ξένος ἐπὶ τῆς γῆς, ξένος πρὸς τὸ ἴδιον γένος του, ξένος καὶ πρὸς ἑαυτόν. Παρ' οὐδὲν τίθεται τὰ ὑψηλὰ συμφέροντα, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἀνέκαθεν ἡγωνίσαστο καὶ διατελεῖ ἀγωνιζομένη ἡ ἀνθρωπότης. Τοῦ καθολικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος βίου μετέχει ὡς μέλος παθητικόν, ὡς τυφλὸν ὄργανον, ὡς τροχὸς μὴ γινώσκων πρὸς τίνα ὑπηρετεῖ σκοπόν. Οὐτε βιβλίον σπουδαῖον νοεῖ, οὔτε ἐφημερίδα, οὐδ' ἄλλο περιοδικὸν σύγγραμμα διεξέρχεται μετ' ὠφελείας· πανταχοῦ πλανᾶται ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τὸ παρὸν εἶναι πρὸς αὐτὸν αἰνιγμα, τὸ μέλλον ἀσαφές καὶ ἐσφραγισμένον σφραγίσιν ἐπτά. Παντοῖαι προλήψεις τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐποχῆς, τῆς

ανατροφῆς καὶ τῆς τάξεως, δεσμεύουσι τὴν διανοητικὴν καὶ ῥηθι-
κὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν. Τὰ μὲν συνήθη ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ, ἐνώ-
πιον δὲ τῶν ἀσυνήθων καταπλήσσεται καὶ ἀποδειλιά.

Ὅποσον, ἀπ' ἐναντίας, ὑπέρτερος καθίσταται ὁ τὴν ἱστορίαν
ἐσπουδακώς; Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τούτου ἀνοίγεται θέα εὐρυτάτη
καὶ σαφεστάτη: ἀπὸ ὑψηλῆς σκοπιᾶς καθορᾷ καὶ κρίνει ἅπαντα
τὰ ἀνθρώπινα· ὑπ' οὐδενὸς συμβάντος ξενίζεται, ὑπ' οὐδενὸς θο-
ρυβεῖται. Ἀνακαλύπτει τὰ μυστηριώδη τῶν γεγονότων ἐλατή-
ρια, καὶ προμαντεύει τὰς πιθανὰς αὐτῶν συνεπείας, διότι κατέχει
τὸ παρελθόν ὡς κλεῖδα τοῦ ἐνεστώτος καὶ τοῦ μέλλοντος. Ἄ-
μοιρος ὢν προλήψεων, ἐκτιμᾷ ἕκαστον πρᾶγμα κατ' ἀξίαν, καὶ
οὔτε ὑπὲρ τῶν παλαιῶν σφόδρα ἐνθουσιᾷ, οὔτε τῶν νέων ὑπερ-
φρονεῖ, οὔτε τὰ ἴδια ἀποκλειστικῶς καὶ ἀείποτε προτιμᾷ καὶ ἐκ-
θειάζει, οὔτε τῶν ἀλλοτριῶν ὀλιγωρεῖ καὶ καταλαλεῖ. Ἦν μὲν
πρώτιστον ὅρον τῆς φιλοανθρωπίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐπι-
ζητεῖ ἐν τῇ πολιτείᾳ, τὴν δὲ θεότητα ἀνακαλύπτει ἐν τῇ
διευθύνσει τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν, τὴν δὲ ἀθανασίαν ἀνευρί-
σκει ἐν τῷ γενικωτάτῳ προαισθήματι πάντων τῶν ἐθνῶν.

Ἄφοῦ εἶδομεν τὴν ὠφέλειαν τῆς ἱστορίας καθόλου, περιττὸν
νὰ μακρηγορήσωμεν περὶ τῆς ὠφελείας αὐτῆς εἰς σκοποὺς δευ-
τερεύοντας. Εἰς μὲν τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας ἡ ἱστορία εἶναι
τὸ πᾶν, διότι αἱ καθολικώταται τῆς πολιτικῆς τέχνης ἀρχαὶ οὐδὲν
ἄλλο εἶναι, ἢ τὸ ἐξαγόμενον τῆς ἀγαθῆς καὶ τῆς κακῆς πείρας
τῶν λαῶν. Εἰς τὸν στρατιώτην παρέχει ἡ ἱστορία ἐξοχα
πρὸς μίμησιν πρότυπα πειθαρχίας καὶ αὐταπαρνήσεως, φιλοπα-
τρίας καὶ ἡρωϊσμοῦ. Ἦν ἱερεὺς ἀναμνησκει τὴν σπουδαιότητα
τῆς ἐντολῆς του, τὰς δεινὰς συνεπείας τῆς παρανοήσεως ἢ κα-
ταχρήσεως τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς του· τὸν νοθετεῖ ὅπως δια-
στέλλῃ τὸν φλοιὸν ἀπὸ τοῦ σπόρου, τὸ φαινόμενον ἀπὸ τῆς
οὐσίας, καὶ χορηγεῖ αὐτῷ τραγὰ περὶ τῆς θείας Προνοίας τεκμή-
ρια, καὶ πλοῦτον ἀνεξάντλητον ῥηθικῶν παραδειγμάτων. Εἰς τὸν
νομομαθὴ ὑπαγορεύει τὴν πρωτίστην βᾶσιν πάσης κοινωνικῆς
συμβιώσεως, σέβας δηλονότι πρὸς τὸ φυσικὸν δίκαιον, τό τε
ἐγγραφον καὶ τὸ ἀγραφον· τῷ ἀναπτύσσει δὲ τὸ πνεῦμα τῶν
νόμων καὶ τὴν σχέσιν τούτων πρὸς τὴν κατάστασιν καὶ πρὸς
τὰς ἀνάγκας τῶν λαῶν. Παρά ταύτης μανθάνει καὶ ὁ ἰατρός
τὴν περιπλάνησιν τῶν νόσων, τὴν διαδοχικὴν ἢ περιοδικὴν ἐμ-

φάνισιν των, τὴν ὀλικὴν ἢ μερικὴν ἐκλείψιν των, καὶ τὰ πρό-
σφορα ἢ μὴ μέσα τῆς θεραπείας των· παρά ταύτης διδάσκεται
τίνι τρόπῳ συνέχεται ἡ γένεσις καὶ ἡ διάδοσις τῶν νοσημάτων
μετὰ παντοίων πολιτικῶν συμβάντων, πολέμων, ἀποικήσεων, ἢ
μετὰ τῆς εἰσαγωγῆς ξένων ἥθων καὶ ἐθίμων εἰς τὴν διαίταν καὶ
εἰς τὸν ἱματισμόν.

Εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὰς καλὰς καὶ εἰκαστικὰς
τέχνας παρέχει ἡ ἱστορία ἀπέραντον καλλιτεχνικῆς ἐπεξεργα-
σίας ὕλην, ὅποιαν οὐδ' αὐτὴ ἡ γονιμωτάτη ὑψηλῆς φαντασίας
δὲν δύναται ν' ἀντικαταστήσῃ. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἔμπορον ὠφελεῖ ἡ
ἱστορία, διδάσκουσα αὐτὸν τὴν μεγάλην τοῦ ἐμπορίου ἐπίδρασιν
ἐπὶ τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν λαῶν, ὑποδεικνύουσα
αὐτῷ τὰς ἀναγκαιοτάτας ἀρετᾶς καὶ τὰς κινδυνωδεστάτας πλά-
νας τῶν ἐμπορικῶν κρατῶν, ἀνυψοῦσα αὐτὸν ὑπεράνω τοῦ κα-
πηλικοῦ πνεύματος, καὶ παροτρύνουσα αὐτὸν ἵνα συναρμολογῇ
τὰς ἰδίας κερδοσκοπίας πρὸς τὸ συμφέρον ἑαυτοῦ τε, τῆς πατρί-
δος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐνὶ λόγῳ, ἡ ἱστορία κρατεῖ τὸ κέρας τῆς Ἀμαθείας· προσ-
φέρει δ' αὐτὸ ἐνὶ ἐκάστῳ, ὅστις προσέρχεται πρὸς αὐτὴν μετὰ
ἀγνοῦ πνεύματος καὶ μετὰ καθαρᾶς καρδίας.

Θ. ΛΙΒΑΔΑΣ.

ΕΛΙΚΩΝΙΑ ΑΝΘΗ.

Ἐντός αὐτῆς τῆς ζοφερᾶς κοιλάδος τοῦ κλαυθμῶνος
ἡ λύπη μόνη διαρκεῖ καὶ τῆς ψυχῆς ὁ πόνος.
Ναί, οὕτως ἅπας συμφορὰ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου,
καὶ ἄλγος ἐπὶ τοῦ θνητοῦ ἐγγέγραπται μετώπου.

Κ. Πώπ.

Τὰ γέλοια μὲ τὰ κλαύματα, ἡ χαρὰ μὲ τὴν πίκραν
εἰς μίαν ὥραν σπάρθηκαν, μαζὶ ἐγεννηθήκαν.

Δημῶδες.

Ὅταν ἡ νεότης φύγῃ, τῆς ζωῆς ἡ πρώτη δρόσος,
τί μᾶς χρησιμεύουν τ' ἄλλα; ὁ ἀγὼν πρὸς τί ὁ τόσος;

Ἄλ. Σοῦτσος.

Τῆς εὐτυχίας τ' ὄνειρο ὅαν ἀστραπὴ διαβαίνει,
κι' ἀφίνει μιὰ πικρὴ βαφὴ ὅς τὰ πονεμένα στήθια·
ὅλα φαντάσματα ὅς τῇ γῇ, ἓνα καὶ μόνο μένει,
ἓνα δὲν εἶναι φάντασμα — τῆς συμφορᾶς ἡ ἀλήθεια.

Γ. Χ. Ζαλοχώστας.

Εἶναι ἄγγελος ἡ κόρη τὴν ζωὴν σου συνοδεύων,
εἶναι πνεῦμα ἐκ τοῦ ὕψους τ' ἀσθενῇ σου θεραπεύων·
τὴν κατάλληλόν της χρῆσιν εὐτυχῆς ἐὰν γνωρίσῃς!
Εἶν' εὐτόνιστος κιθάρα λεπτοτάτη, ἥς ἡ χρῆσις
εἰς τὰ δάκτυλά σου κεῖται· μὲ σκαιότητ' ἂν τὴν ψαύσῃς,
ἢ κακὸν θὰ κρούσῃς μέλος, ἢ καὶ τὰς χορδὰς θὰ θραύσῃς.

Ἡλ. Τανταλίδης.

ὦ! διατί ἐπὶ τῆς γῆς τὸ μέγα καὶ ὠραῖον

νὰ διαρκῇ προσκαίρως; . . .

καὶ διατί νὰ σβέννυται ἡ δόξα καὶ ὁ ἔριος,
ὥς φθόγγος λύρας μαγικῆς, ὥς στεναγμοὶ ἐκπνέων;

Θ. Γ. Ὀρφανίδης.

ΕΛΙΚΩΝΙΑ ΑΝΘΗ.

187

ὦ! δῶρον εἶναι τ' οὐρανοῦ ὁ πόνος τῶν θανόντων,
ὅστις ὡς μύρον εὐσεβὲς ἐν τῇ ψυχῇ μας καίει.

Δ. Παπαῤῥηγόπουλος.

αὐτὸς συνδέει τοὺς νεκροὺς μετὰ τῶν ἐπιζώντων,
αὐτὸς τοὺς ἐπιζήσαντας μὲ τοὺς νεκροὺς συνδέει.

Γ. Χ. Ζαλοχώστας.

Τὸ παρελθὸν εἶναι σωρὸς ἐκπληκτικῶν συννέφων,
καὶ τὸ παρὸν ὁ κεραυνὸς ὁ τὰς θυέλλας στέφων.

Εἶναι τὰ ἄνθη ἐκφρασις ἐρώτων σιωπῶσα·
ἐκφράζουν πάθος, ἔρωτα, στοργὴν, μελαγχολίαν.
Εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ οὐρανοῦ, τῆς φύσεως ἡ γλῶσσα,
ἡ βοηθοῦσα τὴν ἀγνὴν τῶν ἐραστῶν δειλίαν.

Χρ. Σαμαρτσίδης.

Εἶν' ἡ καρδιά ἡλῖος, κρυπτός ὡς ἐν νεφέλῃ,
κ' ἐπὶ τὰ χεῖλη μας ἀκτὶς ὁ λόγος ἀνατέλλει.

Ὠρίων.

Σὲ ἀγαπῶ! . . . Ποίας πληγᾶς ἡ λέξις αὕτη μόνη
ἀπὸ τὰ χεῖλη γυναικὸς συχνὰ δὲν βαλσαμώνει!

Γ. Παράσχος.

Ἡ λατρευμένη κεφαλὴ ἂν εἰς τὸν τάφον θάλλῃ,
ὡς λέγουν ὅτι θέλουσιν οἱ ἄφρονες οἱ ἄλλοι·
ὁμως ἐγὼ δὲν πείθομαι, δὲν πείθομαι ἀκόμα,
ὅτ' εἶναι δρόμος τ' οὐρανοῦ τοῦ μνήματος τὸ χῶμα.

Δ. Α. Κ.

Εἶναι ὁ θάνατος βαρὺ, ὀδυνηρὸν φορτίον·
φάσμα, τὴν τύχην τῶν θνητῶν ἐκμηδενίζον ὅλως,
ἀφοῦ ἀρπάζει πᾶν καλὸν καὶ νέμεται πᾶν θεῖον,
ἀφοῦ πᾶν ὅ,τι ἀπαντᾷ συντρίβει παραδόλως.

Δ. Ἀλεξανδρίδης.

Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι, φίλοι, φῶς ἀβέβαιον καὶ σβύνον,
φῶς λυχνίας ὑψηλίου, φῶς αἰσθήσεων γηίνων·
ὀφθαλμὸς πλὴν εἶναι θεὸς σταθερώτατος ἐμμένων,
καὶ ἀνατολὴν ἢ δύσιν τοῦ ἡλίου μὴ προσμένων.

Ι. Ι. Σκυλίτσης.

Ἡ κόρ' εἶν' ἄνθος τρυφερὸν, φυλλορροεὶ ὡς τ' ἄνθη·
ὡς ἐκτεθῇ παράκαιρα, ἀμέσως ἐμαράνθη.

Ἄλ. Παγκαθῆς.

ὦ! πόσον, πόσον ἡ γυνὴ τὸ δένδρον ὁμοιάζει!
Καθὼς αὐτὸ τὰ φύλλα του ἀτάραχον ἀλλάζει,
καὶ νέα περιβάλλεται καὶ λησμονεῖ τὰ πρῶτα,
ὁμοίως στρέφει καὶ αὐτὴ ἀλλάζοντα τὰ νῦτα.

Α. Παράσχος.

Τῆς φαντασίας τ' ἄλματα, τοὺς κλόνους τῆς καρδίας
ἂν ἡ γραφίς ἐχάρασσε, τὸ χεῖλος ἂν ἐλάλει,
ἀστέρες πόσοι τηλαυγεῖς καὶ πόσοι κόσμοι ἄλλοι
εἰς τοὺς ναοὺς θ' ἀνέτελλον τῆς μεγαλοφυΐας.

Ὠρίων.

Ἡ ζωὴ βαρὺ φορτίον, πλὴν ἡ κάμηλος μὴ ρίπτει
τὸ φορτίον εἰς τὸν δρόμον,
εἰς τὸν εὐπειθῆ τῆς ὤμων
τὸ κρατεῖ καὶ ἂν ἀσθμαίνῃ, κί' ἂν ἀπηυδημένη πίπτῃ.

Π. Σοῦτσος.

Ναί, ἡ συμπάθεια, παλμὸς ἀφράστου ἁρμονίας,
ἡχώ τῆς θείας μουσικῆς εἰς τὰς θνητὰς καρδίας,
ἀπὸ τὸν Πλάστην ὡς τροφὴ εἰς τὰς ψυχὰς ἐδόθη,
καὶ εἰς αὐτὴν ποτίζονται οἱ φίλτεροί μας πόθοι.

Ἀλ. Παγκαβῆς.

Σκληρόν, νὰ χρύπτουν σύννεφα ἐαρινὴν πρωΐαν,
καὶ δάκρυα νὰ βρέχωσι τὴν νέαν ἡλικίαν·
νὰ τέμν' ἡ τύχη πᾶσάν τῆς μ' ἀνηλεῆ ψαλίδα
χρυσὴν ἐλπίδα!

Σ. Θ. Π.

ὦ! εὐτυχὴς ὅστις ποτὲ τοῦ βίου τὴν σελίδα
ἀναγινώσκων, ὄνομα γνωστὸν μὲ τὴν σφραγίδα
τὴν μελανὴν τοῦ Χάρωνος δὲν εἶδε σφραγισμένον,
καὶ φίλον ὃν δὲν ἐκλαυσεν εἰς τάφον ἐρριμμένον!

Στ. Σκουλούδης.

Ποῖος τὸ παρὸν ἂν φεύγῃ σκέπτεται ἢ ἐξετάζει;
εἰς τὸ ἄδηλόν του μέλλον ἕκαστος τὸ οὐσιάζει·
καί, χρυσὴν σκιάν διώκων πῶποτε μὴ ψαυομένην,
παρατεῖ τὴν ἀληθῆ του ὑπαρξίν ἀπερχομένην.

Π. Σοῦτσος.

Στιγμὴ στιγμὴν ἀκολουθεῖ, ἡμέραν ἢ ἡμέρα,
τὸ ἔτος ἔτος, καὶ μ' αὐτὰ φεύγουν ἐλπίδες καὶ χαρὰι·
φεύγει ἡ ὥρα πάντοτε ἢ μᾶλλον τερπνοτέρα,
καὶ μένουν ὥραι λυπηραί.

Γ. Α.

Ἐκ τοῦ καρποῦ των λάβετε ὀρθὴν ἰδέαν ὧλων·
γεννῶντ' ἐκ βάτου σταφυλαί, καὶ σῦκα ἐκ τριβόλων, . . .

Π. Σοῦτσος.

Περνᾷ μ' ἀγῶνας ὁ θνητὸς ἡπείρους καὶ θαλάσσας,
περνᾷ, καὶ δὲν κατέλιπεν οὐδ' ἔχνος, οὐδὲ μνήμην·
δακρύων πρὸς τὴν ἀναυδὸν προστρέχει ἐπιστήμην,
καὶ πρὶν σπουδάσῃ τὴν ζωὴν, ἀπέθανε γηράσας.

Ἀλ. Παγκαβῆς.

Καλὲ ὄγητε τ' εἶν' ὁ χρόνος! τὸ ὡς χθὲς ἀκόμη ἴφετος
πέρου ἔγεινεν ἀμέσως, πέθανε 'ς τὸ νέον ἔτος.

Ἡλ. Τανταλίδης.

Βαβαί! ἡ ἀντιπάθεια, στρυφνὸς τοῦ ἄδου γέλως,
κακοφωνία βλάσφημος εἰς τοῦ Θεοῦ τὸ μέλος,
εἰς τὴν ὥραϊαν φύσιν του ἐπανεγείρει πάλιν,
καὶ τῆς ζωῆς μὲ ἄψινθον νοθεύει τὴν φιάλην.

Α. Παγκαβῆς.

Εἶναι γλυκὺς ὁ βίος μας, ὅπότεν καθορῶμεν
τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ τὴν λείαν, τὴν ὥραϊαν·
ἀλλ' ἂν αὐτὴ διαβράγῃ κ' ἐνδότερον προβῶμεν,
οὐά ἴδωμεν τὴν ἐποψίν αὐτοῦ τὴν φρικαλέαν.

Σ. Π. Λάμπρος.

Εἶν' ἡ σιγὴ ὑπέρτατον τῶν ἀστρῶν μεγαλεῖον,
τὸν Θάνατον καὶ τὸν Θεὸν σιωπηλοὺς ἐγκλείον.

Ὠρίων.

Δὲν πρόσποιεῖ τὸ κλαῖσιον ἀξίαν εἰς εἰκόνα,
ἥς πεφυρμένα χρώματα ἀποτελοῦσι μόνα
τὴν ἐγγραφεῖσαν ἀτεχνῶς πολὺπλοκον σκηνήν·
οὔτε ἀρέσκει ὁ καρπὸς, ὁ ἔξωθεν ὠραῖος,
σκόληξ ἐνῶ 'ς τὰ σπλάγχνα του φωλεῶν πειναλέος,
λυμαίνεται τὴν γύρω του λευκόχυμον τροφήν.

Στ. Σκουλούδης.

Ἀπαύστως ἡ γῆ στρέφεται κ' οἱ ἄνθρωποι μαζί της·
τὸ βᾶδισμά της δὲν μετρά ἄνθρώπων διαβήτητος.
Ὁ σήμερον ὑπέρπλουτος, ὁ τώρα βασιλεύων,
εἰς τὰς τριόδους αὔριον κυλίνεται ζητεύων.

Ἄλ. Ῥαγκαβῆς.

Δὲν εἶναι, ὄχι! ἡ αἰγὴ ἡ τοῦ δεσμωτηρίου
ὁμοία πρὸς τὴν σιωπὴν τοῦ νεκρικοῦ φορείου.
Εὖρε τοῦ τάφου ὁ νεκρὸς ἀνάπαυλαν τῶν πόνων,
ὁ τῆς εἰρκτῆς σπαράσσεται ὑπὸ παθῶν, ἀγώνων.

Σ. Π. Λάμπρος.

Βλέπει παντοῦ τὴν ἀρετὴν ἡ εὐγενὴς καρδιά·
ἀλλὰ εἰς τοῦ συμφέροντος τὸν βράχον ἀποτόμως
συγκρούονται θραυόμενα καὶ οἶκτος καὶ θυσία,
καὶ εἶναι μόνῃ ἡ ἰσχὺς σαφὴς καὶ μέγας νόμος.

Δ. Παπαῤῥηγόπουλος.

Ἄλλ' ὄχι! θῦμα πέπρωται ἡ ἀρετὴ νὰ πίπτῃ,
νὰ γαυριᾷ μὲ κομπασμὸν ἡ ἀναιδὴς κακία,
ἐνῶ ῥακῶδες ἐνδυμα ἀγνάς καρδίας κρύπτει,
εἰς ἅς λυγμοὶ καὶ δάκρυα ὑπάρχουν ὡς βραβεῖα.

Τιμ. Δ. Ἀμπελᾶς.

Θάνατε! εἶσαι ἄχαρις, καὶ μάτην ὡς ἐσπέρας
σὲ παριστῶσιν ἡσυχον ἔς τὸ τέρμα τῆς ἡμέρας.
Μάτην τὸν φόβον ἡ ἐλπίς θέλουσα νὰ καλύπτῃ,
μὲ ἄνθη ἀσμενίζεται τὰς φρίκας σου νὰ κρύπτῃ.
Εἶς' ἄχαρις, ὦ Θάνατε, ἄχαρις καὶ φρικιῶδης,
κ' ἡ μισαρὰ ἀγκάλη σου σκληρὰ καὶ παγετώδης!

Στ. Σκουλούδης.

Μὴ ἀφίνωμεν τὸν χρόνον νὰ παρέρχηται ματαίως,
χρυσάλιδας κυνηγοῦντες εἰς λειμῶνας δροσεροῦς,
καὶ ἅς τρέχωμεν προθύμως ἐὰν νύμφη τις ἡδέως
εἰς δεινρῶνας μᾶς φωνάζῃ πυκνοφύτους, σκιερούς.

Κλ. Γ. Παππάς ο γ λ ο υ ς .

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΑΠΕΛΛΗΣ.

Μεμφιμοιροῦσιν ὅλαι αἱ ἐποχαί, ὅτι δὲν ὁμοιάζουσι πρὸς τὴν
προγενεστέραν· οἱ υἱοί, συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἐν ταπεινώσει
πρὸς τοὺς γονεῖς, πολλάκις ἀποκαλοῦσι παρακμὴν τὰς φυσικὰς
μεταβολὰς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἀλλὰ, καθὼς εἶναι τοῦ
ὕλικου κόσμου νόμος ἡ κίνησις, οὕτως εἶναι καὶ τοῦ κόσμου τῶν
ἰδεῶν· καὶ ὅταν μὲν αἱ κοινωνίαι εὐρίσκωνται εἰς τὴν παιδικὴν
ἡλικίαν των, αὕτη ἡ ἀκατάπαυστος κίνησις εἶναι πρόοδος, ὅταν
δὲ φθάσωσιν εἰς τὴν ὀριμότητά των, εἶναι ὀπισθοδρόμησις, πα-
ρακμὴ. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ἡ φορὰ ὑπάρχει ἀκατα-
μάχητος, καὶ ἡ ἀνθρωπότης, ματαίως πειρωμένη νὰ σταθῇ, ὑπο-
χωρεῖ ὡς εἰς πεπωμένον.

Οἱ Ἕλληνες, ὁ ζωηρότατος καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα εὐμεταβλη-
τότατος λαὸς ἐκείνος, ἐζήτησαν παντὶ σθένει ν' ἀντισταθῶσι
κατὰ τῆς παρασυρούσης αὐτοὺς δυνάμεως. Αἱ σχολαὶ των ἦσαν
διωργανωμέναι θαυμασίως, ἐνέμενον εἰς τὰ πατροπαράδοτα ἐ-
πισταμένως, ἤξiou ὅτι παρ' αὐτοῖς ἡ τοῦ καλοῦ ἐπιστήμη πα-
ρεδίδετο εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὡς κληρονομία· ἀλλ' ὁμοί-
καὶ αὐτοὶ, ὡς οἱ ἄλλοι λαοί, ἤκμασαν μέχρις οὗ παρήκμασαν.
Τινὲς τῶν μεταγενεστέρων διατείνονται, ὅτι ἐν τῇ ἐλληνικῇ τέχνῃ
ἡ τελειότης ὑπάρχει σταθερά· χυδαία πρόληψις, ἀναιρουμένη ὑπό-
τε τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἱστορίας. Ἀγνοῶ ἂν οἱ Ἕλληνες κα-
τέβησαν βραδύτερον τὸ κατωφερὲς, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶχον ἀναβῇ ὑψη-
λότερον, ἡ κατάβασις ὑπῆρξε μακροτέρα.

Ἐν σταθερῷ τῷ αἵῳ τοῦ Περικλέους, ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῷ
τῆς σχολῆς τοῦ Φειδίου, βασανίζονται ἤδη τοῦ Φειδίου αἱ ἀρχαί.
Ὁ ἀριστος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Ἀλκαμένης διαφωνεῖ ὑποκρύ-
φως πρὸς τὸν διδάσκαλον· ἤδη τὰ ἐξαισία αὐτοῦ πρότυπα ὑπερ-
φρονοῦνται· αἱ αὐταὶ ἐκεῖναι χεῖρες, αἵτινες εἶχον γλύψει ἀρτίως
τὸ γαλγηῖον καὶ σεμνὸν διάζωμα τοῦ Παρθενῶνος, ἐκπονοῦσι

(ΤΕΤΧΟΣ Α'.—ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1869.)

μακράν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ διδασκάλου τὸ διάζωμα τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐνθα ὑπολανθάνει ἢ ὑπερβολὴ καί τις ἐπιτήδευσις. Μήπως δὲ ὁ Θουκυδίδης, Ἀθηναῖος τοῦ καιροῦ του, δὲν ἀποφαίνεται πού, ὅτι «εἰς τὰς τέχνας προτιμότερον πάντοτε εἶναι τὸ νεώτερον;» Βαδὺς λόγος, τὸν νόμον τῆς προόδου συγκεφαλαίων, καὶ ὅχι μόνον τῆς τέχνης ἐξηγῶν τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν συρμόν, τὰς ἐπαναστάσεις καὶ τῶν κοινωνιῶν τὴν τύχην αὐτήν.

Ἐάν, ἀντὶ νὰ διέλθωμεν ἐπὶ τινά, ὑπερπηδήσωμεν ἄλλον ἕνα αἰῶνα, θαυμάζομεν βλέποντες μέχρι τίνος ἡ χρεία αὐτῆ τοῦ νεωτερισμοῦ παρέσυρε τοὺς Ἕλληνας. Ἐπὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ Ἀλεξάνδρου, χάριν παραδείγματος, ὅχι μόνον οἱ καλλιτέχναι θέλουν νὰ εὐφραστῇσιν δι' ἐντυπώσεων διαφόρων καὶ θελγῆτρων ἀερόπτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ δημοσίου ἡ φιλοκαλία ἄλλα ἀπαιτεῖ, καὶ πᾶς κλάδος τῆς τέχνης μεταπλάσσεται. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐγκαταλείπει τὸν δωρικὸν ῥυθμόν, τὸν ῥυθμόν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων· βαρύνεται τὴν ὠραίαν καὶ ὑγιὰ γυμνότητα τοῦ ῥυθμοῦ τούτου, καὶ ἐγκολποῦται τὸν μᾶλλον κεκοσμημένον καὶ ἄβρὸν ἰωνικόν, ἀναπτύσσει δὲ καὶ τὸν κορινθιακόν, ὅστις διὰ τὴν πλουσίαν λεπτοουργίαν του ἐμελλεν ἔπειτα καὶ τὸν ἰωνικόν νὰ παραγκωνίσῃ. Ἡ γλυπτικὴ δὲν πλάττει πλέον τύπους μεγαλοπρεπεῖς, ὡς τὸν τοῦ Διὸς ἢ τῆς Ἀθηνᾶς, οὐδὲ ζητεῖ ἐν τῷ κάλλει τῶν σχημάτων τὴν παράστασιν τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου, ἀλλὰ τέρπεται πρὸς τοὺς δευτερεύοντας τύπους· τὸν Βάκχον καὶ τοὺς Σατύρους γλύφουσιν ὁ Πραξιτέλης καὶ ὁ Σκόπας, τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἑρώτα, τὸν Ἑρμαφρόδιτον καὶ τὰς Νύμφας, κόσμον ἐράσμιον, ἡδυπαθῆ, οὐτινος ἢ τῶν σχημάτων ἐξηρευνημένη γλυκύτης λαλεῖ πρὸς τὰς αἰσθήσεις μᾶλλον ἢ πρὸς τὸν νοῦν. Ἡ ζωγραφικὴ, ἐνισχυομένη δι' ὅλων τῶν μέσων τῆς ἐπιστήμης τῆς, προάγει τέλεια ἔργα· ἀλλ' ἤδη ἀγνοεῖ πλέον πῶς νὰ ἐκτείνῃ ἐπὶ τῶν τοίχων τὰς εὐμεγέθεις παραστάσεις αὐτῆς, καὶ συστελλομένη δὲν ἀπεικονίζει βίους ἡρώων ἢ μάχας ὁμηρικὰς. Ἐξέλιπεν ἡ τολμηρὰ ἐπίνοια καὶ ἡ γονιμότης τῶν παλαιῶν διδασκάλων· εὐφραστοῦσιν αἱ εὐπερίγραφοι ὑποθέσεις, τὰ μικρὰ περιχειρώματα, ἐν οἷς ἡ τελειότης ἀποκτᾶται βεβαίως δι' ἐπιμελείας καὶ μεθόδου. Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ δευτερεύουσαι τέχναι, ἡ χαλκογραφία, ἡ τορευτικὴ, ἡ κεραμικὴ,

τιμῶνται ἐξαιρέτως, διότι τὸ ἐλαττήριον τοῦ σθένους αὐτῶν ἔγκειται ἐν τῇ ὑπομονῇ μᾶλλον ἢ ἐν τῇ περινοίᾳ. Ἡ προσωπικὴ θέσις τῶν τεχνιτῶν συντείνει εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς τέχνης· τὰ ἔργα αὐτῶν πληρώνονται ἁδρῶς διὰ χρυσοῦ, ἀλλ' αὐτοὶ ζῶσιν ὑπὸ τὰ νεύματα τῶν ἀρχόντων. Καὶ πρόην μὲν εἰργάζοντο ἵνα τιμῶσι τοὺς θεοὺς καὶ κλείζωσι τὴν πατρίδα, τοῦ λοιποῦ δὲ διατελοῦσιν αὐλόδουλοι, εὐχαριστοῦντες τὴν φαντασίαν τῶν βασιλέων.

Ἐξ ἰδιωτικῶν παραδειγμάτων λαμβάνει τις ἀκριβεστέραν ἰδέαν περὶ γενικοῦ τινος πράγματος, καὶ ὁ βίος ἐνδόξου ἀνδρὸς μεγάλως συμβοηθεὶ πρὸς γνῶσιν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ· διὰ τοῦτο, σπουδάζοντες σήμερον τὸν περίφημον ἐκεῖνον ζωγράφον, τὸν θεῖον Ἀπελλήν, θὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διέφερεν ἡ τῶν καλλιτεχνῶν θέσις, παραβαλλομένη πρὸς τὴν μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, ὅτε ἔζη ὁ ζωγράφος Πολύγνωτος, τί οὖτοι προϋτίθεντο, ποῦ ἤγον αὐτοὺς οἱ θρίαμβοι τῶν. Ἰσως ἴδωμεν ἐκ τούτων, ὅτι, καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αὐτοῖς, ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς αὐστηρᾶς μεγαλοπρεπείας εἰς ἐξηρευνημένην τινὰ τελειοποίησιν εἶναι ἤδη παρακμῇ.

Α'.

Τρεῖς πόλεις ἀντεποιοῦντο τὴν τιμὴν, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐγεννήθη ὁ Ἀπελλῆς· Κῶς, ἡ περίφημος διὰ τὰ κάλλη τοῦ ὀρίζοντος αὐτῆς, Ἐφεσος, ἡ μεγαλοπρεπὴς, Κολοφῶν, μία τῶν ἐπτὰ ἐρίζουσῶν περὶ ρίζαν Ὀμήρου. Ἡ Κῶς πρὸς δικαιολογίαν αὐτῆς ἐδείκνυεν ὁπόσας ἐκέκτητο εἰκόνας τοῦ διδασκάλου, τὴν Ἀναδυσμένην Ἀφροδίτην αὐτοῦ, καὶ ἄλλην Ἀφροδίτην, τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν ἀτελῆ τελευτήσας. Ἡ Ἐφεσος ἀνέφερεν, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς διῆλθε μέρος τοῦ βίου ἐν αὐτῇ, ὅτι ἀπῆλαυε δικαιωμάτων πολίτου, ὅτι ἔλαβε τὰ πρῶτα μαθήματα ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Ἐφόρου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἐγεννήθη εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· ὅτι ἐπὶ τῶν νεανικῶν του χρόνων διεβίωσεν ἐν τῷ τῶν τρυφῶν καὶ τῆς ἡδυπαθείας τῆς Ἰωνίας· ὅτι ἠλικιώθη μεταξὺ κοινωνίας βιομηχάνου, ὀλβίας, φιληδόνου, ἐπιβρεποῦς πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἀπολαύσεις ὡς ἐκ τῆς συναφείας, ἣν εἶχε μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, συντεϊνάσης τὰ μέγιστα πρὸς τὴν

ανάπτυξιν τῆς τέχνης, ἐπειδὴ ἡ τέχνη ὑπῆρχε πρὸς πᾶσαν φυχήν ἑλληνίδα ἢ πρωτίστη τῶν τέρψεων. Εἰς τὴν Ἰωνίαν ἢ ἀρχιτεκτονικὴ προσέλαβε τὰ χαριέστερα τῶν σχημάτων καὶ τὰς γλυκυτέρας τῶν γραμμῶν· εἰς τὴν Ἰωνίαν ἢ ζωγραφικὴ, τέχνη ἐπιτηδαιοτάτη πρὸς κολακείαν τῶν αἰσθήσεων διὰ τῆς ζωῆς τῶν χρωμάτων, ἐκαλλιεργήθη κατὰ πρῶτον· εἰς τὴν Ἰωνίαν ἢ μουσικὴ κατεκρήλει διὰ τῶν μαλακοτέρων ἢ συγκινητικωτέρων πρὸς πάθος μελῶν· εἰς τὴν Ἰωνίαν τέλος ἐμορφύοντο ἐντὸς εἰδικῶν σχολείων αἱ καλὰ καὶ εὐφρεῖς ἐκεῖναι ἐταῖραι, γυναῖκες ἄξια νὰ συνδιαλέγωνται μετ' ἀνδρῶν ἐπιλέκτων καὶ νὰ δουλεύωσιν αὐτοὺς, ἐκεῖθεν δὲ διεσκορπίζοντο καθ' ὅλην ἔπειτα τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ἂν καὶ πρῶτον ὑπῆρξαν τὰ πάντα παρὰ τοῖς Ἰωσι, δὲν διήρκεσαν ἐπὶ μακρόν· ἡ φιλαυτία καὶ ἡ ἡδονὴ εἰσὶν ἐπισφαλὴ θεμέλια. Ἡ τέχνη, καθὼς καὶ τὸ πολιτικόν τῶν Ἰωνῶν μεγαλεῖον, περιήλθε πολλάκις εἰς μαρασμόν ταχύν, καὶ συνεχεῖς ὑπέστη περιόδους ἀφορίας, διότι κατεγίνετο ν' ἀρέσκη μᾶλλον ἢ νὰ ἀνερευνᾷ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς καὶ νὰ μεταδίδῃ αὐτάς. Ἡ παράδοσις ἐξῆσθέει, καὶ πλέον δὲν ἀπηντῶντο, ἐντὸς ἀνίσων διαστημάτων χρόνου, εἰμὴ ἐνιαῖα περιφανῆ πρόσωπα.

Ὅταν ἀνέτειλεν ὁ Ἀπελλῆς, οὐδεὶς ὑπῆρχε περὶ αὐτὸν διδάσκαλος διακεκριμένος. Ὁ Ἐφέσιος Ἐφορος, οὐτινος εἶχε λάβει τὰ μαθήματα, ἦτο μέτριός τις ζωγράφος, ὃν μόνος διέσωσεν ἐκ τῆς λήθης ὁ μαθητὴς αὐτοῦ. Ὡφειλε λοιπὸν ὁ Ἀπελλῆς νὰ ζητήσῃ μακρὰν τῆς πατρίδος ὅ,τι δὲν εἶχε νὰ τῷ παρέξῃ ἡ πατρίς. Τύχῃ ἀγαθῇ, ἢ μᾶλλον ἢ πρῶτος εὐστοχία του τὸν παρέπεμψεν εἰς τὴν Σικυῶνα, σχολὴν δωρικὴν, ὅπου ἐμέλλε νὰ εὕρῃ αὐτὸ ἐκεῖνο, ὃ ἔλειπεν ἐκ τῶν ἰωνικῶν σχολῶν· σοβαρὰν ἐπιστήμην, τὴν ἐν ταῖς παραδόσεσι σταθερότητα, τὴν μέθοδον ἐν πάσῃ αὐστηρότητι. Ὁ μὲν Φειδίας εἶχεν ἤδη ἀποδείξει, ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε γονιμώτερον τῆς ἐνώσεως τῶν δωρικῶν ἀρχῶν μετὰ τῶν ἰωνικῶν· τοῦ δ' Ἀπελλοῦ ἡ περίνοια συνέκειτο ἐκ τῆς περινοίας ἀμφοτέρων τούτων τῶν φυλῶν. Ἡ Σικυὼν ἀπείχε μικρὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐν μέρει ἐπιβλέπουσα τὸν κόλπον, εἰς ὃν ἡ Κόρινθος ἐξέτεινε τὸ ὄνομα αὐτῆς. Ἐπὶ ὁροπεδίου κεκμένη, ἡ πόλις συνεδέετο μετὰ τῆς παραλίας διὰ μακρῶν τειχῶν, ὡς τὰ τῶν Ἀθηνῶν, περιεκυκλοῦτο δὲ ὑπὸ πεδιάδος πλουσίας καὶ τερπνῆς, τὴν ὁποίαν συνεμερίζετο μετὰ τῆς Κορίνθου· καὶ κράτος μὲν

εἶχεν ὀλίγον, ἐμπορίον ὅμως ἀνθηρόν, καὶ ἔρωτα πρὸς τὰς τέχνας, καὶ πάθος πρὸς τὴν δόξαν. Οὐδὲν γλυκυτέρον τοῦ κλίματος τῆς Σικυῶνος, οὐδὲν ἐρατεινότερον τῆς θέας, ἥτις πανταχόθεν παρίστατο εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ θεατοῦ. Πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ Ἀκροκόρινθος, ὄρος ἀληθές, οἱ ζωγραφικοὶ τοῦ ὁποίου βράχοι ὑπεβάσταζον ἀνυψοῦντες μέχρις οὐρανοῦ ναοὺς διὰ χρωμάτων λαμπρῶν βεβαμμένους. Ὁ κόλπος ἐξετείνετο ὁμαλῶς ἐν σχήματι ἡμικυκλίου παρὰ τὰ σφυρὰ τῆς Ἀκροκορίνθου μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ἀκραιᾶς Ἡρας, κρύπτοντος τὴν θάλασσαν τῶν Ἀλκυόνων. Ἐπροχώρουν δὲ τότε τὰ βλέμματα πορρωτέρω, ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδος, περικοπτομένων ὑπὸ τῶν γλαυκῶν κυμάτων ἐπ' ἄπειρον. Εἰς τὸν ὀρίζοντα διεκρίνοντο αἱ κορυφαὶ τοῦ Παρνασσοῦ, τοῦ Ἑλικῶνος, ὀνόματα ποιητικὰ, τοῦ Κιθαιρώνος, τραγικοῦ τὴν ἀνάμνησιν ὁ ὠχρὸς καὶ διαφανὴς ἐκεῖνος τῆς Ἑλλάδος οὐρανὸς ἀνέδιδεν εὐκρινεστέραν τὴν τῶν σχημάτων ἁρμονίαν, ἐναργεστέραν τὴν τῶν χρωμάτων ἀλήθειαν. Λαδὸς, ἐνώπιον τοιοῦτου θεάματος ζῶν, δὲν ἦτο τῶντονι προωρισμένος εἰς τὴν φιλοκαλίαν, εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ὥραιων τεχνῶν;

Ἡ τὴν Σικυῶνα λαμπρόνασα ζωγραφικὴ σχολὴ ἐπεφάνη ὀψιαιτέρον, πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἵματος τοῦ Ἀλεξάνδρου ταύτης ἰδρυτῆς ὑπῆρξεν ὁ Εὐπομπος. Οὗτος εἶχεν ἐννοήσει, ὅτι μεταξὺ τῶν ἰδανικῶν ἢ ἐπιδεικτικῶν συνθέσεων τῶν ἀθηναίων ζωγράφων καὶ τῶν ἀνθηρῶν ἢ διαλαμπῶν εἰκόνων τῶν ζωγράφων τῆς Ἰωνίας ὑπῆρχε θέσις διὰ τρίτον τι σύστημα, ἐπιδιῶκον τῆς φύσεως τὴν σπουδὴν, τῶν σχημάτων τὴν ἀλήθειαν, καὶ προτιθέμενον τὸ ν' ἀρέσκη διὰ τῆς ἐπιστήμης μᾶλλον ἢ διὰ τῆς ἐμπνεύσεως, διὰ τοῦ χαρακτηρὸς μᾶλλον ἢ διὰ τῆς χάριτος. Τὸ δωρικὸν πνεῦμα ἠγάπα τοὺς κανόνας, τὴν ἀκρίβειαν, τὴν μέθοδον· ὁ Εὐπομπος ἔθεσεν ὡς πρῶτιστον πάντων τὴν γνῶσιν τῶν ἀναλογιῶν, ἀνέλυσε τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ περιέλαβεν εἰς ἀρχὰς, καθὼς πράττει ὁ γεωμέτρης βαίνων κατ' ἀφαιρέσεις, καὶ κατάρθρωσεν οὕτω νὰ ζωγραφῇ τὸ τελειότερον ἐκεῖνο πρότυπον, τὸ ὅποιον οἱ μεταγενέστεροι ἀποκαλοῦσιν ἀκαδημαϊκόν. Τὸ δωρικὸν πνεῦμα ὑπῆρχεν ἀκριβές, ὑγιές, θετικόν, ἐρώμενον τοῦ ὁρθοῦ λόγου μᾶλλον ἢ τῆς ποιήσεως· ὁ Εὐπομπος δὲν ἀπεμακρύνθη μὲν τοῦ πραγματικοῦ, ἀντέγραψε δὲ τὸ ζῶν πρότυπον, καὶ παρὰ πᾶσαν

ἄλλην ἀξίαν προέκρινε τὴν τοῦ νὰ ἦναι ἀληθής. Αὐτὸς οὗτος, ἀπαντήσας μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἀγορὰν τὸν γλύπτην Λύσιππον, νέον ἔτι καὶ ζητοῦντα διδάσκαλον, « Ἴδε, τὸν εἶπεν, αὐτὸ τὸ πλῆθος, τὸ κινούμενον πρὸ τῶν ὀμμάτων σου· αὐτὸ ἔχε διδάσκαλον, τὴν φύσιν. » Ὁ Λύσιππος ἔπραξε κατὰ τὴν συμβουλήν, καὶ ὑπῆρξεν ὁ ἐγκαινιστὴς τῆς οὕτω προφανοῦς τῶν Ἑλλήνων τάσεως πρὸς τὸ πραγματικόν· ἔπραξε, δηλαδή, ἐν τῇ γλυπτικῇ ὅ,τι ὁ Εὐπομπος ἐν τῇ ζωγραφικῇ.

Ὅτε ἀφίχθη ὁ Ἀπελλῆς εἰς τὴν Σικυῶνα, ὁ Εὐπομπος πλεόν δὲν ἔζη, ἀλλὰ τὴν σχολὴν διηύθυνεν ὁ μαθητὴς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Πάμφιλος. Οὗτος διετύπωσε τὴν διδασκαλίαν στερεώτερον, τὴν κατέστησε σύστημα, τυχὸν τῆς ἐπικυρώσεως τῶν ἀρχόντων καὶ λαβὸν νόμου ἰσχύος. Πρῶτος αὐτὸς ἀνεκῆρυξε τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς τέχνης· ἀπηγορεύθη εἰς τοὺς δούλους ἡ πρᾶξις αὐτῆς, μόνοι δὲ οἱ ἐλεύθεροι ἄνδρες ἠδύναντο νὰ γίνωσι ζωγράφοι. Ἡ σχεδιογραφία ἀνηγορεύθη πρώτη τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν, τὰ τέκνα τῶν πολιτῶν ἐμάνθανον νὰ σχεδιογραφῶσι πρὶν ἢ μάθωσι τὰ γράμματα· ἀρχόμενα τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐλάμβανον ἀνὰ χεῖρας πινακίδιον πύξου καὶ χρωστήρα. Ἡ μικρὰ καὶ ἄμοιρος πολιτικὴς δυνάμειος Σικυῶν ἐξεδόθη ἐνθουσιωδῶς εἰς μεταρρυθμίσεις, μέλλουσας νὰ κλείσῃ αὐτήν· ὄντως δὲ τὴν ἐμιμήθησαν οὐκ ὀλίγαι Ἑλληνικαὶ πόλεις.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Πάμφιλος ἐφαίνετο αὐστηρὸς καὶ φιλότιμος. Ἀπῆτει παρὰ τῶν μαθητῶν του παιδείαν οὐ τὴν κοινήν· ὤφειλον ὅχι μόνον φιλοσοφίας, ποιήσεως καὶ ἱστορίας νὰ ἦναι ἐγκρατεῖς, ἀλλὰ καὶ κάτοχοι τῶν ἐπιστημῶν, ἰδίως μάλιστα τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς γεωμετρίας. Ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ μένωσι παρ' αὐτῷ δέκα ἔτη, διότι δέκα ἐτῶν ἐργασία μόλις ἐπῆρκει ἵνα μυηθῶσιν εἰς ὅλα τῆς τέχνης τὰ μυστήρια. Τῷ προεπλήρωνον δίδακτρα ἐν τάλαντον, ἥτοι ἑξακισχιλίας δραχμᾶς, ποσὸν ἰσοδυναμοῦν τὴν σήμερον πρὸς τὸ δεκαπλοῦν. Ἦθελε τοιοῦτοτρόπως ὁ Πάμφιλος νὰ ἰδρύσῃ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς τέχνης· ἡ ζωγραφικὴ καθίστατο προνόμιον, καὶ ὁ πλοῦτος ἐξασφάλις τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ζωγράφων, ἐχέγγυον τοῦ ἐργάζεσθαι εὐσυνειδήτως, ὅχι πορισμοῦ χάριν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἀξιοπρεπῶς. Ὑπὸ τοιοῦτο ἀπόλυτον σύστημα, ἀναμνηστικὸν τὴν δημοκρατίαν τοῦ Πλάτωνος, διαφαίνεται τι ἰδανικόν, ὡς καὶ

ἀπεδείχθη ἔπειτα· ἀλλ' ὅμως ὁποῖα γενναία χίμαιρα (ἐὰν ἦναι τοῦτο χίμαιρα,) τὸ νὰ θέλῃ διὰ τοὺς καλλιτέχνους βίον ἐλεύθερον, ἀπηλλαγμένον πάσης δουλοφροσύνης, τιμώμενον ὑπὸ τοῦ κράτους! Σημειωτέον ἄλλως τε, ὅτι εἰς τὰς δωρικὰς πόλεις οἱ θεσμοὶ εἶχον μεγάλην ἰσχύος, καὶ ὅτι οἱ νόμοι ἐφηρμόζοντο ἐν λογικῇ, ἥς ἡ αὐστηρότης ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἰδιωτῶν. Ἀπόδειξις τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης.

Ὁ Ἀπελλῆς ὑπεβλήθη εἰς τοὺς ὄρους τοῦ Παμφίλου, καὶ, κατὰ τὰς ἀρχαίας μαρτυρίας, εἰς τοσοῦτον μάλιστα εὐπειθείας προέβη, ὥστε μετὰ θάνατον τοῦ Παμφίλου, διορίσαντος διάδοχόν του ἐν τῇ διευθύνσει τῆς σχολῆς τὸν ζωγράφον Μελάνθου, ἓνα τῶν μαθητῶν του, ἔστερξε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν πρῶτον συμμαθητὴν του, ἀπεδέχθη τὰ μαθήματα αὐτοῦ, καὶ συνειργάσθη μετ' αὐτοῦ ἀπὸ κοινοῦ. Διεσώθη δὲ μέχρις ἡμῶν ἐν τῶν πεφίλημένων παραγγελμάτων τοῦ Μελάνθου, ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὁ ἴδιος τρόπος τῶν ζωγράφων τῆς Σικυῶνος. «Τὰ ἔργα σας, ἔλαγε, πρέπει νὰ ἐμφαίνωσι τόλμην καὶ τραχύτητα.» Αὕτη ἡ τραχύτης, αὕτη ἡ ἀκόλαστος καὶ πῶς ἀγρία τόλμη, μοὶ φαίνονται δωρικαὶ τρεφόντι ιδιότητες. Νομίζει τις, ὅτι ἀκούει τοὺς Σικυωνίους διδασκάλους προσθέτοντας: «Μακρὰν ἀφ' ἡμῶν ἡ χάρις, ἡ μαλθακότης, ὁ δολαστικὸς χρωματισμὸς, ἡ ἡδυπάθεια τῆς Ἀσιανῆς σχολῆς! μακρὰν δὲ καὶ ἡ φαντασία, ἡ γονιμότης, αἱ μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἰδεώδεις καὶ ἔπειτα εὐφυεῖς καὶ ἀβραὶ συνθέσεις τῆς Ἀττικῆς σχολῆς! Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν, ἡμεῖς τιμῶμεν ὅ,τι ἀληθές, ὀρθόν, ζωηρόν, δεσποτικόν, στενωὺς ἀκριβές, στερεὸν τόσον, ὥστε νὰ προσεγγίξῃ πρὸς τὸ ἀκαμπτον, χαρακτῆρας θρασυεῖς μὲν καὶ τραχεῖς, ἀλλ' ἐμποιοῦντας ἐντύπωσιν εἰλικρινή, ἀπλήν, ἄμεσον, ἐκπληκτικὴν. Παρὰ τὰς ἀνειμένας περιελίξεις προκρίνομεν τὰς σοβαρὰς γραμμὰς· τὴν σοφίαν τῶν συνθέσεων παρὰ τὴν αἰγλήν τῆς ποιήσεως· θέλομεν πρὸ πάντων ὕψος καὶ χαρακτῆρα. Δὲν μᾶς μέλει δὲ ἀν' διαφυλάττωμεν παραδόσεις ἀρχαίας, σχεδὸν παραγεγραμμένας· πράττομεν ἀνενδοιάστως ὅ,τι καὶ οἱ γλύπται τῆς Αἰγίνης ἐπὶ τῶν ἀετωμάτων τοῦ παρ' αὐτοῖς ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς.»

Οὕτως ὁ νέος Ἀπελλῆς, ἀγαθὴ τύχη, τὴν ὁποίαν προεῖδε καὶ ἐξεζήτησεν, εὐρὼν ἐν τῇ σχολῇ τῆς Σικυῶνος τάσεις ἐκ διαμέτρου ἐναντίας πρὸς τὰς τῆς φυλῆς του, βεβαίως δὲ καὶ πρὸς

τάς ιδίας αὐτοῦ, ἐπωφελήθη τὴν διυκότητα, ἐξ ἧς αἰέποτε ἐφάνη συγκείμενος ὁ Ἑλληνικὸς νοῦς· πρᾶγμα ὅχι δύσκολον εἰς τὸν Ἀπελλῆν, ὅστις ἕνεκα τῆς ἀνατροφῆς τοῦ συγκατεῖχε πρὸς τὰ τῶν Ἰώνων καὶ τὰ τῶν Δωριέων προτερήματα. Οὐδ' ἠλλοιόθη ποσῶς ἐκ τούτου ἡ ἰδιεξία αὐτοῦ ὡς ζωγράφου, διότι αἱ γενναῖαι ἰδιοκρασίαι ἀντέχουσι κατὰ πάσης στενοχωρίας· μᾶλλον δὲ ἐνισχύθη ὑπὸ τῆς σωτηρίου ὑποταγῆς του, προεφυλάχθη κατὰ πάσης ὑπερβολῆς, καὶ ἠκολούθησε τὴν μέσην ὁδὸν, τὸ μέτρον ἐκεῖνο τοῦ καλοῦ, δι' οὗ μόνου δύναται τις νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν ἐντέλειαν, καὶ ὅσον δίδεται εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἐν Σικυῶνι διαμονῆς του, ὁ Ἀπελλῆς συνεβόηθη τὸν Μέλανθον, ζωγραφήσαντα εἰκόνα τινὰ περίφημον, τὴν τοῦ τυράννου Ἀριστράτου, ἱσταμένου ἐπὶ τεθρίππου πλησίον τῆς Νίκης. Ὅτε βραδύτερον ὁ Ἀρατος ἀπελύτρωσε τὴν Σικυῶνα καὶ ἐξήλειψε τὰς εἰκόνας τῶν τυράννων, ὁ ζωγράφος Νεαλκῆς παρεκάλεσε νὰ φεισθῶσι τοιοῦτου ὠραίου ἔργου· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀρατος ἐφαίνετο ἀκαμπτος, ὁ Νεαλκῆς ἐπέμεινε καθικετεύων αὐτὸν μετὰ δακρύων, καὶ ὑποσχόμενος νὰ ἐξαλείψῃ μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀριστράτου, ὡς καὶ ἔπραξε, θέσας ἀντ' αὐτοῦ κλάδον φοίνικος· εἰς τρόπον ὥστε ὁ πίναξ ἐκεῖνος παρίστα τοῦ λοιποῦ ἀπλῶς Νίκην τινὰ ἐπὶ τεθρίππου. Εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς συνέθεσε καὶ ἄλλα ἔργα ἐπὶ τῆς δεκαετοῦς ἐν Σικυῶνι διαμονῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν διεσώθη ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων ἢ μνήμη των. Ἡ νεολαμπὴς αὐτοῦ φήμη, τὸ κύρος τῆς σχολῆς, εἰς ἣν ἀνήκεν, ἢ φιλία τοῦ Μεγάλου, τὸν κατέστησαν ἀκουστὸν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὅστις τὸν ἐζήτησε· καὶ μετέβη λοιπὸν ὁ Ἀπελλῆς παρὰ τῷ Φιλίππῳ, πατρὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἦτο ἤδη γέρον ὁ Φίλιππος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν· πολλῶν δὲ πόλεων ὑπῆρχε κύριος καὶ πολλῶν Θησαυρῶν κάτοχος, καὶ θεμελιωτὴς αὐτοκρατορίας, ἣν ἡγγίζε νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὸν υἱόν του, καὶ ἡ ὁποία ἐμέλλε νὰ κατακάμψῃ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Μακεδόνες, οἱ Πεδεμόντιοι οὗτοι τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, εἶχον ἰσχυρὸν στρατιωτικὸν διοργανισμόν καὶ τὴν ἐνότητα, ἀρετὴν, ἧς αἰέποτε ἠμοίρισαν αἱ διὰ τὰς ἑριδας αὐτῶν ἐξησθενησμέναι δημοκρατίαι τῆς Ἑλλάδος. Ἀπομεμαχρυσμένοι πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Πηνειοῦ, πρὸ πολλοῦ ἔμενον ἀλλότριοι

πρὸς τὴν διανοητικὴν πρόοδον τῶν Ἑλλήνων, θεωρούντων αὐτοὺς ὡς βαρβάρους. Διὰ τοῦτο οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, ἐπιμόνως ποθοῦντες ἵνα καὶ αὐτοὶ λογίζωνται ὡς Ἕλληνες, ἐξεζήτησαν ἵνα ὦσι δεκτοὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια, εἰς τὰς εἰρηνικὰς ἐκείνας συνόδους τῶν φυλῶν τῆς αὐτῆς καταγωγῆς· ἐπεδείκνυσαν λοιπὸν ζῆλον πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἀν δὲ καὶ ὁ τόπος των δὲν παρήγεν οὐδὲ ποιητὰς, οὐδὲ καλλιτέχνας, προσεπάθουν νὰ προσελκύσιν εἰς τὴν αὐλὴν των τοὺς Ἕλληνας καλλιτέχνας καὶ ποιητὰς. Οἱ περιφανέστεροι τῶν ἐξορίστων ἐτύγχανον παρ' αὐτοῖς περιθάλψεως καὶ τιμῆς. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ Εὐριπίδης ἐζήτησε παρηγορίαν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀδικίαν τῶν Ἀθηναίων· ἐκεῖ δὲ καὶ ὁ Ζεῦξις εἶχε προσηλωθῇ ἵνα κοσμήσῃ τὰ ἀνάκτορα τοῦ βασιλέως Ἀρχελαοῦ διὰ τῆς γραφίδος του. Παρεκτός ὅμως τῶν ἐκ τῆς πολυτελείας τέρψεων, αἰτίνες θέλγουσι καὶ τοὺς ἡκιστα πεπολιτισμένους τῶν ἡγεμόνων, αὗται αἱ περιποιήσεις ἦσαν πολιτικαὶ μᾶλλον ἢ εἰλικρινεῖς, μάλιστα δ' ἐκ μέρους τοῦ Φιλίππου, ἀνδρὸς πρακτικοῦ, πανούργου, μικρὸν εὐαισθήτου πρὸς τὰ καλὰ, καὶ μόνον μέγα ἔχοντος τὴν φιλοδοξίαν· ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ ἄριστος τρόπος ἵνα κατακτήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἦτο νὰ φανῇ πρὸς αὐτοὺς ὡς κατακεκτημένος ὑπὸ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν. Ὁ Ἀπελλῆς λοιπὸν κατέστη ὁ ζωγράφος τῆς αὐλῆς· ἐζωγράφησε πολλὰς εἰκόνας προσώπων, ὅχι μόνον τὸν βασιλέα, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱόν του, καὶ τοὺς στρατηγούς, καὶ τοὺς κυριωτέρους τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ. Ἡ τῆς φύσεως σπουδῇ, ἢ ἐν ὑπομονῇ ἀνάλυσις τοῦ ἐμφύχου πρωτοτύπου, ἢ τοῦ ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ ἀναζήτησις, ἦν ἐπέβαλον εἰς αὐτὸν οἱ Σικυῶνιοι διδάσκαλοι, τὸν καθίστων θαυμασίως ἐπιτήδειον εἰς τοῦτο τὸ ἔργον.

Ἡ πρὸς αὐτὸν εὖνοια διετρανώθη δτε μάλιστα ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀλέξανδρος. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ἡγάπα τὴν δόξαν ἐμμανῶς, δεικνύων κατὰ τοῦτο ψυχὴν ὄντως Ἑλληνικὴν. Ἐὰν κατ' ἐπιτήδευσιν ἔθετε κατὰ πᾶσαν νύκτα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, εἰς αὐτὴν τὴν Βαθυλῶνι, δτε εἶχε τὴν Ἀσίαν πρὸ τῶν ποδῶν του, προσεποιεῖτο ὅτι ἔτρεμεν ἐνώπιον τῆς γνώμης τῶν Ἀθηναίων, ἐνεθάρρυνεν ὅμως τὰς τέχνας μεθ' ὑπερβαλλούσης ἀσωτείας, ἐπειδὴ ἐγίνωσκε τίνι τρόπῳ καθιεροῦται ἡ δόξα. Ὁ πόθος, ὃν

έτρεφεν ὅπως ἀπαθανатиθῶσιν οἱ χαρακτῆρες τῆς μορφῆς του καὶ παραδοθῇ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἢ εἰκὼν αὐτοῦ ὅσον οἶόν τε εὐειδῆς, ἐξεδηλοῦτο μετὰ νοήμονος προσπαθείας, ἀλλὰ καὶ μετὰ δεσποτισμοῦ ἀφελοῦς· διότι εἰς μόνους τοὺς ἀρίστους καὶ περιωνυμοτέρους τῶν τεχνιτῶν ἐπέτρεπε νὰ τὸν ἀπεικονίζωσι. Μόνος ὁ Λύσιππος εἶχε τὸ προνόμιον τοῦ γλύφειν ἢ χύνειν τὰ ἀγάλματά του· μόνος ὁ Πυργοτέλης ὥφειλε νὰ χαράτῃ τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἢ τῶν τιμαλφῶν λίθων· μόνος ὁ Ἀπελλῆς ἠδύνατο νὰ ζωγραφῇ αὐτόν. Φύσει οἱ ἀπόλυτοι βασιλεῖς θέλουν νὰ ἐξασκῶσιν ἐπὶ τῆς τέχνης ἀμεσον ἐξουσίαν ἐξ αὐταρεσκείας, ἢ χάριν τῶν ὁρέξεών των. Ἀλλ' ὁμολογητέον καὶ τοῦτο· ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς πᾶς ἰδιώτης ἀπλοῦς, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς τεχνίτας, εἰς τῶν ὁποίων τὰς χεῖρας ἐνεπιστεύετο ἑαυτόν· καὶ ἂν δὲ θεωρηθῇ ὡς μὴ ἀπηλλαγμένος ζηλοτυπίας τινὸς τυραννικῆς κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥττον, τὸ νὰ μεριμᾷ τοιοῦτοτρόπως περὶ τῆς ἰδίας του μνήμης πόσον εἶναι φυσικώτερον τῆς ἀλαζονείας τῶν καθ' ἡμᾶς Γάλλων μοναρχῶν, χαραττόντων τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν στοιχεῖα, δίκην σφραγίδος ἰδιοκτησίας, ἐπὶ τῶν πετρῶν παντὸς κτιρίου ἐγειρομένου διὰ δαπάνης κοινῆς. Καὶ μακάριοι ἡμεῖς, ὅταν δὲν προσθέτωσιν εἰς αὐτὰ καὶ τὰ τῶν ἐρωμένων των!

Ὁ Ἀπελλῆς λοιπὸν ὑπῆρξε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ὅ,τι ὁ Βελάσκης πρὸς Φίλιππον τὸν Δ' καὶ τὴν αὐλὴν τῆς Ἰσπανίας. «Δὲν δύναται τις ν' ἀπαριθμήσῃ, λέγει ὁ Φυσιολόγος Πλίνιος, ποσάκις ἐζωγράφησε τὸν Φίλιππον, μάλιστα δὲ τὸν Ἀλέξανδρον.» Ὁ Ἀλέξανδρος ἔτι παιδίον, ἔφηβος, ἀνὴρ, ἔτι δὲ καὶ θεὸς, τουτέστι κρατῶν τὸν κεραυνὸν Διὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος ἔφιππος ἢ ἐπὶ δίφρου, στεφανούμενος ὑπὸ τῆς Νίκης ἢ δορυφορούμενος ὑπὸ τῶν Διοσκούρων, ἐπὶ τοῦ ὀρόνου αὐτοῦ ἢ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, οἱ συνέταιροι τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ ἵπποι του, αἱ ἐρωμέναι του, ὅτε μὲν ὁ Κλίτος καὶ ὁ Ἀντίγονος, ὅτε δὲ ἡ περικαλλὲς Παγκάστη καὶ ὁ ἀκάθεκτος Βουκέφαλος, ταῦτα καὶ ἄλλα ἀπασχόλησαν τὴν γραφίδα του ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Ὅποια ἀντίθεσις πρὸς τὰς μεγαλοπρεπεῖς καὶ ὄντως ἐθνικὰς σελίδας, τὰς ὁποίας ὁ μὲν Πολύγνωτος ἐχάραττεν ἐπὶ τῆς Ποικίλης Στοᾶς, ὁ δὲ Φειδίας ἐγλυφεν ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος! Ἀλλ' εἶχε παρέλθῃ πλέον ὁ καιρὸς τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Περικλέους·

ὁ αἰὼν τῆς ἐλευθερίας ἐτελεύτα πρὸς τοὺς τεχνίτας, ὡς ἐτελεύτα καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τῶν πολιτῶν, μετὰ δὲ τῆς ἐλευθερίας συναπέθνησκε καὶ τὸ μεγαλεῖον. Ὁ Ἀπελλῆς τοῦλάχιστον ἐθυσταύριζε πλοῦτον οὐχὶ ἀσήμαντον, καὶ ὑπέμενε μὲν τὸν αὐλικὸν βίον, δὲν ἐθυσίαζεν ὅμως οὐδ' ἅπασαν τὴν φιλοτιμίαν του, οὐδέ τινα περὶ τὸ λέγειν ἀνεξαρτησίαν, ἀναγκαίαν εἰς πάντα ἀνδρα σεβόμενον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δόξαν. Σῶζεται τι ἀνέκδοτον μαρτυροῦν, ὅτι ὑπῆρχεν ἀνεκτόν ἐξ αὐτοῦ πᾶν ἔπος, χάριν τῆς εὐφύιας καὶ τῆς οἰκιακῆς εἰρωνείας ἐκείνης, ἣν μετεχειρίζοντο τοσοῦτον χαριέντως οἱ Ἕλληνες. Διηγοῦνται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχετο συνεχῶς εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ἀπελλοῦ· ἐνῷ λοιπὸν ἐκάθητό ποτε ἵνα ζωγραφηθῇ, ἠμφισβήτει συγχρόνως περὶ τῆς τέχνης, καὶ αἱ κρίσεις, τὰς ὁποίας ἐξέφερε, τὸν ἐξήλεγchon ὡς ἐννοοῦντα αὐτὴν πολὺ ὀλιγώτερον ἢ τὴν τοῦ κυβερνήτου. «Πρόσεξε, τὸν λέγει ὁ Ἀπελλῆς μίαν ἡμέραν, δὲν παρατηρεῖς ὅτι κινεῖς εἰς μεδίαμα καὶ τοὺς δούλους αὐτοῦς, οἵτινες μοῦ τρίβουσι τὰς βαφάς;» Ὅ,τι σχεδὸν ὁ Βολταῖρος παρὰ Φρειδερίκῳ τῷ μεγάλῳ. Πιστεύω ὅτι τὸ μάθημα τοῦτο θὰ ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν· ἀμφιβάλλω δὲ ἂν θὰ τὸ ἠνείχετο μετὰ τὸν φόνον τοῦ Κλίτου καὶ τὴν πυρκαϊὰν τῆς Περσεπόλεως. Οὐχ ἥττον ἐθώπευε τὸν Ἀπελλῆν, διότι ἡ τέχνη του ἐμελλε νὰ συντείνῃ πρὸς ἐλκυσμὸν τῆς εὐμενοῦς γνώμης τῶν μεταγενεστέρων· μάλιστα δ' ἔπραξε πρὸς αὐτὸν καὶ θυσίαν τινὰ, ἱκανὴν νὰ ἐκθερμάνῃ τὰς εὐφημίας τῶν βιογράφων του. Ὅταν ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ τῶν ἀσιατικῶν αὐλῶν τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἡδυπαθείας, ὁ Ἀλέξανδρος προσέλαβε περὶ αὐτὸν πολλὰς ἐκλεκτὰς δούλας, καὶ ἐσχημάτισε γυναικωνίτην ἀληθῆ. Ὡραισιτάτη δὲ καὶ ἐρασιμιωτάτη πασῶν τῶν γυναικῶν τούτων ἦτο ἡ Παγκάστη, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀπελλῆς παρηγγέλθη νὰ ζωγραφῇ ἐν ὅλῃ τῇ γυμνότητι τοῦ λαμπροῦ αὐτῆς σώματος. Ὁ ζωγράφος ἠράσθη τοῦ προτύπου του περιπαθῶς· ὁ Ἀλέξανδρος, ἐννοήσας τοῦτο, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν Παγκάστην. Ὅπως ἂν θελήσῃ τις νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πρᾶξιν ταύτην, εἴτε ὡς ἐπιτήδευσιν, εἴτε ὡς πόθον ἵνα ὁ κόσμος κινήθῃ εἰς θαυμασμόν, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἀπηρτεῖτο μεγάλη ψυχὴ.

Ὅτε ὁ Μακεδὼν ἀνεχώρησε μετ' ὀλίγων τινῶν ἀνδρῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Περσίας, ὁ Ἀπελλῆς ἀποκατέστη ἐλεύθερος,

καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἐφεσον, τὴν πατρίδα τοῦ ἱσως, ἢ τοῦλάχιστον τὴν πόλιν, ἐνθα διήγαγε τὴν πρώτην αὐτοῦ νεότητα. Φαίνεται δὲ, ὅτι ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξελέξατο ταύτην τὴν διαμονήν, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς, προβλέπων τοὺς θριάμβους αὐτοῦ, ἠδύνατο, κύριος ὢν τῆς Ἀσίας, νὰ ἔχῃ ὑποχείριον τὸν ζωγράφον καὶ φίλον του. Ἄλλ' ἡ ζωὴ τοῦ ἥρωος ὑπῆρξε τόσον βραχεῖα ὅσον τὸ μεγαλεῖόν του ταχύ, καὶ ὁ Ἀπελλῆς μετ' ὀλίγον, ἐξ οὐδενὸς ἐξαρτώμενος, κατέστη κύριος ἑαυτοῦ· ἂν δὲ προσεκληθῇ εἰς Περσέπολιν ἢ εἰς Ἐκβάτανα, μετὰ θάνατον ὁμοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἐφεσον. Αὐτόθι ἐζωγράφησε πολλὰς εἰκόνας, αἵτινες διετηροῦντο ἐν τῷ περιφθίμῳ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος· αὐτόθι δὲ καὶ ἐπεξεργάσθη τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου ἱερέως Μεγαβύζου, ἢ μᾶλλον ἐξεικόνισε τὴν πάνδημον πομπείαν, ἣν ᾔγειν ὁ μέγας ἱερεὺς.

Ἐπειδὴ ὁ βίος τοῦ Ἀπελλοῦ οὐδαμοῦ ὑπάρχει γεγραμμένος, καὶ εἶναι χρεῖα νὰ συναχθῶσι τὰ κατ' αὐτὸν ἐξ ἀνεκδότων διησπαρμένων εἰς τοὺς συγγραφεῖς, ἀδύνατον νὰ τηρηθῇ ἀκρίβεια ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ τῆς ἐξιστορήσεως· βλέπομεν μόνον, ὅτι μετὰ θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου μετέλθε τὴν ἐλευθερίαν του περιερχόμενος τὴν Ἑλλάδα, ὅτι διέμεινεν εἰς διαφόρους πόλεις ἐκτελῶν παραγγελλομένας αὐτῷ ἐργασίας. Αὐταὶ αἱ περιοδαί, τῶν ὁποίων εἶχον δώσει ἤδη τὸ παράδειγμα ὁ Πολύγνωτος, ὁ Ζεῦξ καὶ ἄλλοι τεχνῖται, ἐκίνουν τὰς ἀνευφημίας τῶν κατοίκων. Οἱ μεγάλοι ζωγράφοι ὑπῆρξαν ἀείποτε δημοφιλέστεροι τῶν μεγάλων γλυπτῶν, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀπενέμοντο τιμαὶ ὡς πρὸς ἡμιθέους. Ἐπέστρεψε λοιπὸν ὁ Ἀπελλῆς εἰς τὴν Σικυῶνα, ἵνα ἐπανίδῃ τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἀντιζήλους του, καὶ, ὡς πιθανόν, αὐτόθι ἐγένετο ὁ περίφημος συναγωνισμὸς ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου θέμα ὑπῆρχεν εἰς ἵππος. Ὁ Ἀπελλῆς ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν, ἀλλὰ παρατήρησας ὅτι οἱ ἀντίπαλοί του περιεπόλουν τοὺς κριτὰς, εἰήτησεν ἵνα ληφθῶσιν ὡς κριταὶ αὐτὰ τὰ ζῶα. Ἦχθησαν λοιπὸν ἵπποι ἐνώπιον τῆς ζωγραφίας ἐκάστου τῶν συναγωνιζομένων, καὶ πρὸ μὲν τῆς τοῦ Ἀπελλοῦ ἐχρεμέτισαν, πρὸ δὲ τῶν ζωγραφιῶν τῶν ἄλλων ἔμεινον σιωπηλοί. Ὁ Αἰλιανὸς διαστρέφει ταύτην τὴν διήγησιν, ἥτις, ὁμολογῶ, ὁμοιάζει μὲ μῦθον· διατείνεται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μίαν τῶν ἡμερῶν ἐξήλεγχε τὸν ἵππον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀπελλῆς τὸν παρίστα καθήμενον, ὁ δὲ ζωγράφος εἶπε

νὰ φέρωσιν ἓνα ζῶοντα ἵππον, ὅστις ἐχρεμέτισεν ἅμα ἰδὼν τὴν εἰκόνα του. «Παρατηρεῖς; εἶπεν ὁ Ἀπελλῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον· τὸ ζῶον τοῦτο ἔχει γινῶσιν τῆς ζωγραφικῆς πλειοτέραν παρ' ὅσῃν σύ.» Ὁ Αἰλιανὸς, ἀνθ' ἑνὸς εὐφυοῦς πλάσματος, ἀντικατέστησε μίαν χυδαίαν ῥῆσιν.

Ἡ Σικυῶν ἀπέχει τῆς Κορίνθου ὀλίγας ὥρας. Ὁ Ἀπελλῆς ἐπεσκέφθη τὴν Κορίνθον. Πλησίον τῆς πηγῆς Πυρήνης ἀπήντησε καὶ παρέλαβεν εἰς τὴν οἰκίαν του τὴν ἑταίραν Λαῖδα, τὴν δευτέραν, ἥτις, καὶ τοι ἤδη ἡλικιωμένη, δὲν ἐγήρασεν, ἐπειδὴ διετηρεῖτο ἡ καλλονὴ τῆς, καὶ ἡ ὠριμότης αὐτῆς ἠῦγαζεν ὡς τὰ θερὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἡλίου κεχρυσωμένα. Εἰκάζεται εὐλόγως, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἠθέλησε νὰ ἰδῇ καὶ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες, φεῦ! μόνον μεγάλων ἀναμνήσεων πόλις ὑπῆρχον ἔκτοτε. Δὲν ἀναφέρει ἡ ἱστορία ἂν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ὑπεδέχθησαν μετὰ διακεκριμένης εὐνοίας, ἢ ἂν ἐπεθύμησαν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ εἰκόνα τινὰ ὑποτίθεται ὅτι πρὸς τὸν εὐνοούμενον τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας προσηνέχθησαν ψυχρῶς. Ἡ σιγήσασα Πυλὴ, ὁ ἐξορισθεὶς Δημοσθένης, ὁ ἐν πάσῃ ψυχῇ φόβος, ἀπέδειξαν τί προϋτίθετο ὁ θαυμασμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν· αἱ κολακαίαι τῶν διαδεξαμένων αὐτὸν ὑπέκρυπτον ἐτι βαρυτέραν καταπίεσιν. Γινώσκουμεν μόνον, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς παρευρέθη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Ἐλευσίνος, ὅπου καὶ ἐμυήθη εἰς τὰ μυστήρια καὶ αὐτὸς, ὡς ὅλοι οἱ πεφωτισμένοι νόες τῆς εἰδωλολατρείας. Ἐπιστρεφούσης τῆς ἱερᾶς πομπῆς, καὶ διερχομένης τὴν ἐρατεινὴν ἐκείνην παραλίαν τοῦ ὁρμου τῆς Σαλαμῖνος, ἐφ' ἧς ἐκπνέει τὸ νωχελὲς κύμα ἀφλοισθόν, ἀπέναντι τῶν ὀρέων τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Μεγάρων, ὧν αἱ ὑπόκλιναι κορυφαὶ παρίστανται διαφανεῖς ὡς ὁ οὐρανός, ἐν τῷ μέσῳ πάσης λαμπρότητος τῆς μειδιώσης φύσεως, ἐφάνη αἰφνιδίως ἀναδύσασα ἐκ τῶν ὑδάτων ἡ ἑταῖρα Φρόνη, γυμνὴ ὡς ἡ Ἀφροδίτη, ὠραία ὡς ἀγαλμα· καθήσασα δ' ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἄμμου, καὶ τοὺς πόδας ἔχουσα βρεχομένους ὑπὸ τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης, ἤρχισε νὰ συστρέφῃ τὴν ὑγρὰν τῆς κόμην, ἀποθλίβουσα τὸ ὕδωρ ἐξ αὐτῆς. Τοιαύτην ἐντύπωσιν ἐπροξένησε τὸ θέαμα τοῦτο εἰς τὸν Ἀπελλῆν, ὥστε ἅμα ἐπιστρέψας οἶκαδε καὶ παγιώσας αὐτὸ ἐν τῇ μνήμῃ του, ἐζωγράφησε τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην. Τὴν ἐκπληκτικὴν ταύτην ἐντύπωσιν τοῦ ὠραίου εἰς τοιοῦτον ἐπίλεκτον νοῦν δύναται νὰ φαντασθῇ ἕκαστος.

Ὁ Ἀπελλῆς ἐπεσκέφθη καὶ τὴν νῆσον Ῥόδον, ἥ δὲ ἀποδημία του αὕτη εἶναι ἰδίως ἀξιωμακτικὸς, διότι ἐπ' αὐτῆς τοιαύτην ἐκφαίνει ὁ ἀνὴρ γενναιότητα καὶ εὐγένειαν αἰσθημάτων, ὥστε ἐλκύει ἀγάπην. Εὐρίσκετο εἰς τὴν Ῥόδον ζωγράφος τις ἄριστος, ὀνόματι Πρωτογένης. Μετρίοφρων ὁ ἀνὴρ οὗτος καὶ εἰσέτι ἄσημος, ὡς παραγνωριζόμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του, εἶχε καταστήσει νὰ ζωγραφῇ πλοῖα ἵνα πορίζηται τὰ πρὸς ζωὴν, καὶ τοῦτο μέχρι τῶν πεντήκοντα ἐτῶν τῆς ἡλικίας του· ἀλλ' ἐκέρδαιεν ὀλίγους τινὰς ὁδολοῦς, καὶ ἠγόραζε θερμούς (λουπινάριον) ἱκανοὺς ὥστε νὰ ἔχῃ διὰ τινὰς ἡμέρας νὰ τρώγῃ, ἐκλείετο ἐντὸς τῆς οἰκίας του καὶ τότε κατεγίνετο εἰς τὰ μάλλον ἐπιμελημένα καὶ λεπτότερον ἐπεξεργασμένα ἔργα αὐτοῦ. Ἐν ἐξ αὐτῶν, παραδείγματος χάριν, ἦτο ὁ κυνηγὸς αὐτοῦ Ἰαλυσὸς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐνησχολήθη ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη. Ὁ Πρωτογένης ἦτο πνεῦμα δύσκολον, οὐδέποτε ἠὺχαριστεῖτο ἐξ ὧν ἐζωγράφει, εἰργάζετο δὲ μετ' ἐπιμονῆς καὶ αὐστηρότητος. Τὸ ἐναντίον τοῦ Ἀπελλοῦ· ὁ μὲν σκυθρωπὸς καὶ ἐχέμυθος, ὁ δὲ ἰλαρότατος καὶ ὁμιλητικὸς· ὁ μὲν ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἄθλιος, ὁ δὲ εὐδαίμων καὶ ὀλβιος. Ἐν πάσῃ ἐποχῇ ἡ τύχη ἀρέσκειται ἀντιπαραθέτουσα οὕτω τὰς μοίρας. Τούλάχιστον ὁ Ἀπελλῆς, ἰδὼν εἰκόνα τινὰ τοῦ Πρωτογένους, καὶ ἐκτιμήσας αὐτὸν ὡς ἐξαιρετον ἀνταγωνιστὴν, ἦλθεν εἰς βοήθειάν του, τὸν ὑπέδειξεν εἰς τοὺς συγχρόνους ὡς ἄξιον προσοχῆς, καὶ τάχιστα περιεποίησεν εἰς αὐτὸν φήμην καὶ πλοῦτον. Οἱ Ῥόδιοι ὑπεδέχθησαν τὸν εὐνοούμενον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐνθουσιωδῶς, διότι ἠγάπων περιπαλῶς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα· εἶχον σχολὰς ῥητορικῆς καὶ γλυπτικῆς λαμπρυνάσας αὐτοὺς κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς Ἑλληνικῆς, δὲν λέγω ἀνεξαρτησίας, ἀλλ' αὐτονομίας. Πόσον ἐθαύμασαν ὅλοι, ὅταν εἶδον τὸν Ἀπελλῆν, ὅτι μόλις ἀποβάς ἀπὸ τοῦ πλοίου κατηυθύνθη εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ πτωχοῦ Πρωτογένους, εἰς ὃν προσέφερε διὰ μίαν καὶ μόνην εἰκόνα πεντήκοντα τάλαντα, ἥτοι 300,000 δραχμῶν! Τὸν ἐνόμισαν φρενοβλαβῆ. «Ψυχεῖτε, εἶπε πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν, ἕκαμα μίαν ἐξαιρετον ἀγοράν. Ἡ τέχνη τοῦ Πρωτογένους εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου θ' ἀναγκασθῇτε ν' ἀναγνωρίσητε αὐτήν· ἐγὼ δὲ τὴν εἰκόνα ταύτην θὰ πωλήσω εἰς διπλασίαν τιμὴν.»

Καὶ ὁντως, ἔκτοτε ὁ Πρωτογένης ἐφημίσθη καθ' ὅλην τὴν

Ἑλλάδα. Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς, Ἀντίγονος ὁ βασιλεὺς, οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοὶ ἐπορεύοντο ἵνα τίς πρῶτος ἀποκτῶσιν εἰκόνας του. Μαντεύει ἐκ τούτων ἕκαστος, ὅτι ἔλαβε χώραν στενὴν φιλία μεταξὺ τῶν δύο ἀριστοτεχνῶν. Ὁ Ἀπελλῆς ἐνεθάβρυνε πάντοτε τὸν Πρωτογένην· τὸν ἔλεγεν, ὅτι τὸ μόνον του ἐλάττωμα ἦτο ἡ ὑπερβολικὴ ἐργασία καὶ ἡ ἀναζήτησις ἀκατορθώτου τινὸς τελειότητος. «Ἐγὼ, τὸν ἔλεγε, κατὰ τοῦτο μόνον σὲ ὑπερέχω, ὅτι ἐγκαίρως ἀφίσταμαι τῆς εἰκόνης μου, παυόμενος τῆς περαιτέρω ἐπεξεργασίας.» Πολλάκις διηγήθησαν ἀνέκδοτόν τι, τὸ ὁποῖον φαίνεται μὲν παιδαριῶδες κατὰ πρῶτον, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νομίζω αὐτὸ χαρακτηριστικώτατον τῶν ἡθῶν καὶ τῶν τάσεων τῶν ζωγράφων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Μίαν ἡμέραν ὁ Ἀπελλῆς, μὴ εὐρὼν τὸν Πρωτογένην ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ, παρετήρησε πίνακά τινα κείμενον ἐπὶ τοῦ ὀκρίδαντος· λαμβάνει μίαν γραφίδα καὶ ἄγει ἐπὶ τοῦ πίνακος μίαν γραμμὴν τόσον λεπτὴν, ὅσην καὶ εὐχερῆς, ὥστε ὁ Πρωτογένης, ἐπιστρέψας, ἀνέκραξεν ὅτι μόνος ὁ Ἀπελλῆς ἦτον ἱκανὸς νὰ διευθύνῃ γραφίδα τοσοῦτον ἀπαρεγκλίτως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βαφὴ εὐρέθη ἤδη στεγνὴ, ὁ Πρωτογένης μεταχειρισθεὶς ἄλλο χρῶμα, ἤγαγεν ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ Ἀπελλοῦ ἄλλην λεπτοτέραν, μὴ κρύπτουσαν τὴν πρώτην, ἀλλὰ τέμνουσαν αὐτὴν ἐν τῷ μέσῳ καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς. Ὁ Ἀπελλῆς, μὴ θέλων νὰ μείνῃ νενικημένος, ἔλαβε τρίτου χρώματος βαφὴν καὶ ἤγαγε τρίτην γραμμὴν ἐπὶ τῆς τοῦ Πρωτογένους. Ὡστε ἤχησαν γραμμαὶ τρεῖς, ἡ τρίτη ἐντὸς τῆς δευτέρας, ἡ δευτέρα ἐντὸς τῆς πρώτης, διαφόρου χρώματος καὶ ἡ μία λεπτοτέρα τῆς ἄλλης. Ὁ Ἰταλὸς ἀριστοτέχνης Μιχαὴλ Ἀγγελὸς ἐφρόνει, ὅτι ἡ γραμμὴ αὕτη ἐσχημάτιζε τὸ περίγραμμα καλῆς τινος μορφῆς ἐσχεδιασμένης γλαφυρῶς· ἀλλ' ὁ Πλίνιος μαρτυρεῖ, ὅτι ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπῆρχεν ἀνηρτημένος ἐν Ῥώμῃ ὁ πίναξ οὗτος, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐβλέπε τις ἐπ' αὐτοῦ εἰμὴ τὴν πολυθρόνητον εὐθεῖαν γραμμὴν. Μεταξὺ δὲ καὶ ἄλλων ἀριστουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἐφέλκευ μακρόθεν τοὺς θεατὰς διὰ τῆς γυμνότητος του, καὶ ἐξέπληττεν αὐτοὺς πλησιόθεν διὰ τῆς ἐπιδεξιότητος τῶν δύο τεχνιτῶν.

Ἐκ τῆς ἀσφαλείας ταύτης καὶ λεπτότητος περὶ τὴν μεταχειρῆσιν τῆς γραφίδος δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν εἰς ὅποιον βαθμὸν ἐντελείας προήχθησαν οἱ ζωγράφοι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, καὶ ὁ

ποία θαυμαστά έργα λεία μετεχειρίζοντο. Ἡ σχεδιογραφία ἦτο εἰς αὐτοὺς ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας οἰκεία, καὶ ὄχι σχεδιογραφία εὐκόλος, πρόχειρος, πλήρης ἐπιδιορθώσεων καὶ συναρμογῶν, ἀλλὰ στερεά, ἀκριβής, λεπτή, ἀλάνθαστος, ἄγουσα τὰ γλαφυρώτατα τῶν σχημάτων μετὰ βεβαιότητος γεωμέτρου, ἄγοντος κύκλον διὰ τοῦ διαβήτου. Παρατηρήσατε τινόντι τὰ τοσαῦτα ἐζωγραφημένα ἀρχαῖα ἀγγεῖα, ὧν πολλὰ σώζονται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ οὐ θαυμάσητε τὴν καθαρότητα τῶν σχεδιογραφιῶν, τὰς ὁποίας ἐχάραττον ἐπ' αὐτῶν εὐχερῶς οἱ ζωγράφοι τῶν Ἑλληνικῶν ἐργοστασίων διὰ γραφίδος ἐμβεβαμμένης εἰς μέλαν βερενίκιον καὶ ἐπὶ κεράμου πορώδους καὶ στρογγύλου, ἐτελειοποιοῦν ἐκ πρώτης βολῆς συνθέσεις, τὰς ὁποίας οἱ μεταγενέστεροι ἀδυνατοῦντες νὰ μιμηθῶσιν ἀπελπίζονται. Ἐὰν δὲ τόσῃ εἶχον ἐπιτηδειότητα οἱ ἀπλοὶ τεχνῖται, τί δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ κατορθώσωσιν οἱ ἀληθεῖς ζωγράφοι, μάλιστα δὲ οἱ τῆς τέχνης διδάσκαλοι!

Ἄν ἀφ' ἐνός ἢ γενναιότης τοῦ Ἀπελλοῦ τῷ περιποιοί φίλους, ἡ τέχνη τοῦ ἀφ' ἑτέρου τῷ ἐπροξένει ἐχθρούς· καὶ ἀπόδειξιν περὶ τούτου ἔχομεν τὰς ἐν Αἰγύπτῳ τύχας τοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἤδη τεθνεὺς, καὶ ἡ Αἴγυπτος κατεῖχτο ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις δὲν εἶχε μὲν λάβει εἰσέτι τὸν τίτλον βασιλέως, ἀλλ' ἐκέχτητο πᾶσαν ἐξουσίαν βασιλικήν· τοῦλάχιστον εἰς τὴν αὐλήν τοῦ ἐφαίνετο πᾶσα ἡγεμονικὴ πολυτέλεια, καὶ οἱ κόλακες τοῦ ἐπεδείκνυν τὸν τύφον, ὃν ἔχουσιν ἐν γένει οἱ αὐλόδουλοι. Μίαν τῶν ἡμερῶν τὸ πλοῖον τοῦ Ἀπελλοῦ, ὠθούμενον ὑπὸ τῆς τρικυμίας, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τῆς Ἀλεξανδρείας τὸν λιμένα. Ὁ Ἀπελλῆς δὲν ἔκρινε καλὸν νὰ κατευθυνθῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Πτολεμαίου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου δὲν ἠγαπάτο ποσῶς, διότι ἴσως ἔτυχέ ποτε νὰ τὸν προσβάλῃ διὰ τολμηροῦ τινος λόγου, ὁμοίου πρὸς τὰς ἐπιπλήξεις, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν ἐλευθέρως πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ διότι ἡ δυσμένεια τοῦ Πτολεμαίου ὑπεβάλλετο ἐπιμελῶς ὑπὸ τοῦ Ἀντιφίλου, ἄλλου ζωγράφου φθονεροῦ, ἔχοντος τὴν οἴησιν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐφάμιλλος τοῦ Ἀπελλοῦ, ἐπειδὴ ἐμίσει αὐτόν. Ὁ Ἀντίφιλος οὗτος ἦτο γέννημα τῆς Αἰγύπτου, ὅπου εἶχε φήμην· πρὸ πάντων ἐπαινεῖτο μίαν τῶν εἰκόνων αὐτοῦ παριστῶσα παιδίον φουσὼν πρὸς πῦρ· ἡ ἀντανάχλασις τῶν φλογῶν ἐφώτιζε τὸ πρόσωπον τοῦ παιδίου

καὶ ὅλον τὸν θάλαμον. Εἶχεν εὐχέρειαν μεγάλην, πνεῦμα δηκτικόν, καὶ ὑπῆρχεν ὁ ἐφευρετὴς εἶδους τινὸς γελοιογραφιῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον γρύλλους. Ἐζωγράφησέ τινα σύγχρονον ὀνόματι Γρύλλον, παραστήσας αὐτὸν ἔχοντα χοίρου κεφαλὴν, εἴτε διότι ὠμοίαζε μετὰ τοῦ ζώου τούτου, εἴτε διότι γρύλλος σημαίνει Ἑλληνιστὶ χοιρίδιον. Ὁ ἀστεῖσμός ἦτο σκαιὸς, ἀλλ' ἡυδοκίμησεν ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἐξησθένει ἡδὴ ἡ τέχνη καὶ ἡ κοινὴ φιλοκαλία. Ἐπεκράτησε κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας τὸ εἶδος τούτου τῶν γελοιογραφιῶν, ὡς ἀπαντῶνται ἐν τῇ Πομπηῇ παραδείγματα αὐτοῦ· ὁ φιλόστοργος Αἰνείας, ὁ Ἀγχίστης καὶ ὁ μικρὸς Ἀσκάnios ἐκεῖ φαίνονται ἔχοντες ζώων κεφαλὰς. Συμπεραίνει λοιπὸν ἕκαστος τὴν ἀποστροφὴν τοῦ Ἀπελλοῦ πρὸς τὸ βάνυσον τοῦτο εἶδος, τὰ σκώμματα αὐτοῦ καὶ τὴν ἐχθρὰν τοῦ Ἀντιφίλου.

Ἀντὶ, φρονίμως ποιῶν, νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ πλοίου μέχρις οὗ πνεύσῃ οὐριος πρὸς ἀπόπλουν ἄνεμος, ὁ Ἀπελλῆς διέτρεξε τὴν ἀπέραντον καὶ μεγαλοπρεπὴ πόλιν, ἣν εἶχε χτίσει ὁ Ἀλέξανδρος· ἀπαντηθεὶς δὲ καθ' ὁδὸν, ἐγνωρίσθη, καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἐπενόησαν ἀμέσως νὰ διαφθεύωσιν ἓνα τῶν οἰκείων τοῦ Πτολεμαίου, τὸν ὁποῖον ἐπεισαν νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου τοῦ τὸν Ἀπελλῆν εἰς συμπόσιον. Ὁ Ἀπελλῆς ἐπορεύθη εἰς τὴν πρόσκλησιν ἀνυπόπτως· συμπεραίνει δ' ἕκαστος ὁποίας ἔτυχεν ὑποδοχῆς, ὡς καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Πτολεμαίου. Ἀναγκασόμενος νὰ ὁμολογήσῃ ἐκεῖνον, ὅστις τὸν ἠπάτησεν, ὁ ζωγράφος ἔλαβεν ἀνθρακα ἐσβεσμένον ἀπὸ τινος ἐστίας καὶ ἐσχεδίασεν ἐπὶ τοῦ τοίχου μορφὴν τινα, τὸσον ὁμοίαν τῆς τοῦ πταίστου, ὥστε ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτὸν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ συμποσίου. Τότε ὁ Πτολεμαῖος ὄχι μόνον ἔδωκε τόπον ἀμέσως εἰς τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ ἐνέπλησε δώρων τὸν Ἀπελλῆν· εἰς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον διέφυγεν, ὁ Ἀπελλῆς ἐζωγράφησε τὸν περίφημον πίνακα, ἐν ᾧ παρίστατο ἡ Συκοφαντία.

Ὁ Ἀπελλῆς διέτριψε καὶ εἰς Σμύρνην ἐπὶ τινα καιρὸν, ἐκεῖ δὲ ἐζωγράφησεν ἐντὸς τοῦ Ὁδείου μίαν Χάριτα καὶ τὴν Καθημένην Τύχην. «Τὴν παρέστησα καθημένην, εἶπεν, ἐπειδὴ οὐδὲν ἀσταθέστερον τῆς τύχης.» Ἀπὸ Σμύρνης, τελευταίου σταθμοῦ τοῦ πλανοδίου βίου του, μετέβη εἰς Κῶ, εἰς τῆς ὁποίας

τοὺς κατοίκους ἐπώλησε τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην του, τεθεῖσαν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πρὸς τὰ τέλη τοῦ βίου του, διαφλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ἐντελείας, ὅστις εἶναι τὸ κέντρον ὅλων τῶν μεγάλων τεχνιτῶν, ἠθέλησε ν' ἀνταγωνισθῇ κατὰ τῶν ἰδίων του δυνάμεων, νὰ ὑπερτερήσῃ τὸ ἀριστούργημά του. Ἐπεχείρησε νὰ ζωγραφίσῃ καὶ ἄλλην Ἀφροδίτην, ἐτι ὡραιότεραν τῆς πρώτης, ἀλλ' ἐπῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ θάνατος καὶ ἔμεινε τὸ ἔργον τοῦτο ἀτελές. Ματαίως οἱ κάτοικοι τῆς Κῶ ἐζήτησαν ἄλλον τινὰ ζωγράφον, ἵνα οὗτος τελειώσῃ ὅ,τι ἤρχησεν ὁ Ἀπελλῆς· οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ μετρήσῃ τὰς δυνάμεις του πρὸς τοιοῦτον φοβερὸν ἀντίζηλον, οὐδὲ νὰ ἐγγίσῃ προσχεδίασμα, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ἤδη ὡς ἱερόν. Ταύτης τῆς τιμῆς τρανοτέρα ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν μνήμην του.

B.

Ἡ δόξα τοῦ Ἀπελλοῦ εἶναι ἐκ τῶν περιφανεστέρων, ἃς κα-
θιέρωσεν ἡ ἱστορία· ἐτι δὲ μᾶλλον ἠϋξήσαν αὐτὴν οἱ μεταγενέ-
στεροι, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀπελλοῦ προφέρεται πρῶτον πάντων,
ἅμα θελήσῃ τις νὰ ποιήσῃ λόγον περὶ ζωγράφων τῆς ἀρχαιότη-
τος. Ἐξεστὶν εἰπεῖν, ὅτι εἶναι τόσοι δημοτικόν, ὅσον καὶ περίφη-
μον. Καὶ τὰ μὲν αἷτια τῆς ὀψιγενοῦς εὐνοίας ταύτης δὲν εἶναι
δύσκολον νὰ διακρίνωμεν· ὁ μετὰ τοῦ βίου τοῦ Ἀλεξάνδρου συ-
νημμένος βίος του, αἱ πόσιν διεγείρασαι περιπάθειαν ἐπὶ τῆς ἀ-
ναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπακολουθησάντων αὐτῇ
αἰώνων διηγήσεις τοῦ Πλουτάρχου, τὰ δηκτικὰ ἢ χαρίεντα ἀνέκ-
δοτα, ἅτινα συνέλεξαν οἱ Ἑλληνας καὶ οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς,
καὶ τὰ ὁποῖα μανθάνομεν ἀπὸ τῶν θρανίων τοῦ γυμνασίου, ἢ ἀ-
νεξομολόγητος ἐκείνη ῥοπή ἡμῶν, τοῦ νὰ προτιμῶμεν ὅ,τι τέ-
λειον καὶ ἐπαγωγὸν παρ' ὅ,τι μέγα καὶ αὐστηρόν, τὰ πάντα συ-
νέτεινον ἵνα ἐπεκταθῇ μέχρι τῶν μεταγενεστέρων ἡ γοητεία τοῦ
Ἀπελλοῦ ἐπὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Δὲν προτίθεται λοιπὸν πο-
σῶς νὰ διαφιλονεικῶ τοιαύτην ἐδραϊὰν δόξαν· δότε ὅμως νὰ
πειραθῶ, ἵσως τοῦλάχιστον δράξω τινὰς τῶν χαρακτήρων τῆς
φυσιογνωμίας τοῦ τεχνίτου, ἢ τινὰ τῶν διακριτικῶν τεκμηρίων
τῆς τέχνης αὐτοῦ. Παραθέτων τὰς μαρτυρίας, ὅσαι ἀπαντῶνται
διεσπαρμέναι εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, θὰ προσπαθῶσω

ὅπως ἀνακαλέσω τὴν ἐντύπωσιν, ἣν παρήγον εἰς τοὺς θεατὰς
τὰ ἔργα ἐκεῖνα, ἔργα μὴ δυνάμενα, φεῦ! ν' ἀναζήσωσι. Τῶν Ἑλ-
λήνων αἱ κρίσεις εἶναι τόσοι λακωνικαί, αἱ περιγραφαὶ τόσοι
ἀτελεῖς, ὥστε συνεχῶς θὰ φαινόμεθα διστάζοντες· ἀλλὰ θὰ
πράττωμεν καθὼς ὁ περιηγητὴς ἐνώπιον εἰκόνων παλαιῶν, τῶν
ὁποίων τοὺς τύπους ἐξήλειψεν ὁ πανδαμάτωρ χρόνος. Ἀτενίζων
πρὸς αὐτὰς ἐν ὑπομονῇ καὶ εὐλαβείᾳ, πρῶτον διακρίνει περί-
γραμμά τι, ἔπειτα ἐν πρόσωπον, ἔπειτα τεμάχιόν τι τῆς συνθέ-
σεως· καὶ βλέπει μὲν ὀλίγα, ἀλλ' ὅσα βλέπει εἰσὶν ἀληθῆ, καὶ
τόσον πλείονος ἀπολαύει εὐχαριστήσεως, ὅσον κατέβαλε κόπον
ἵνα ἐξακριβώσῃ αὐτά.

Αἱ εἰκόνες τοῦ Ἀπελλοῦ εἶναι διαφόρων εἰδῶν· χρεῖα λοιπὸν
πρῶτον νὰ διαιρέσωμεν αὐτὰς κατὰ τάξεις, ἵνα ὀρίσωμεν τὸν
κύκλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ περικλεισθῶμεν. Δημόσια
κτίρια δὲν ἐκόσμησε, καθὼς ὁ Πολύγνωτος καὶ ὁ Ζεῦξις. Δὲν
ἀνεπέτασεν ἐπὶ τῶν τοίχων ναῶν ἢ στοῶν τὰς εὐρείας ἐκείνας
σελίδας, αἵτινες ἤξιζον ὅσον μία ῥάψωδις τοῦ Ὀμήρου ἢ ἐν βί-
βλιον τοῦ Ἡροδότου· δὲν ἐξεικόνισεν οὐδὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶ-
νας, οὐδὲ τὰς σκηνάς τοῦ Ὀλύμπου ἢ τοῦ Ἄδου, οὐδὲ μάχας
ἐθνῶν. Ἡ φαντασία του ἐξαίρεται εἰς ὀλιγώτερον ὕψος, αἱ ὑπο-
θέσεις του εἰσὶ περιγεγραμμέναι, ὁ Ἀπελλῆς καταβάλλει ὅλην
τοὺ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὸ κάλλος, καὶ ἐπειδὴ
ὅ,τι ἀν ποιήσῃ θέλει νὰ ἦναι ἐντελές, λαμβάνει τὸ μέτρον τῶν
ἀνθρωπίνων δυνάμεων, καὶ δίδει εἰς τοὺς πίνακάς του ἀναλογίαν
τοιαύτην, ὥστε νὰ μὴ παραμεληθῇ ὑπὸ τῆς γραφίδος του οὐδε-
μία λεπτομέρεια. Ὅλος ἐκδοτός εἰς τὸ πραγματικόν καὶ τρεφό-
μενος ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἐπηγγέλλετο ἢ σχολῇ τῆς
Σικυῶνος, ὑπῆρχε προωρισμένος ν' ἀναδειχθῇ ζωγράφος προσώ-
πων· ἐκ τούτων ἤρξατο τοῦ σταδίου, συμβοηθήσας τὸν Μέλαν-
θον νὰ εἰκονίσῃ τὸν τύραννον Ἀρίστρατον.

Προσκολληθεὶς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάν-
δρου ἐπὶ πολλὰ ἔτη, μόνον ἐνησχολήθη ὅπως ἀπαθανάτισῃ τοὺς
χαρακτήρας τῆς αὐτῶν μορφῆς. Οἱ ἀρχαῖοι, λέγοντες ὅτι πλει-
στάκις ἐζωγράφησε τὸν Ἀλέξανδρον, τρεῖς μόνον ἀναφέρουσιν
ὡς ἀξιωματικὸν εἰκόνας αὐτοῦ. Ἡ πρώτη παρίστα τὸν Ἀ-
λέξανδρον θριαμβεύτην· ὀπισθεν τοῦ ἄρματός του εἶπετο
ὁ Πόλεμος, δεσμευμένος ἔχων τὰς χεῖρας. Ἡ δευτέρα παρίστα

αὐτὸν στεφανοῦμένον ὑπὸ τῆς Νίκης, ἴσταντο δὲ πλησίον αὐτοῦ ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης. Τὰ δύο ταῦτα ἀριστουργήματα, μετακομισθέντα εἰς Ῥώμην καὶ ἀναρτηθέντα εἰς τὸν φόρον τοῦ Αὐγούστου, ὑπέστησαν τὸ ἀναξιώτατον τῶν πασημάτων· ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος διέταξε καὶ ἀπέξεσαν ἐπ' ἀμφοτέρων τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ εἰς τόπον αὐτῆς ἐζωγράφησαν τὴν τοῦ Αὐγούστου. Ἡ τρίτη εἰκὼν, διατηρηθεῖσα ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος, εἰς τὴν Ἑφεσον, παρίστα τὸν Ἀλέξανδρον κεραυνοῦχος· εἰκονίζετο δ' ἐν ταύτῃ τῇ εἰκόνι ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου ὡς υἱὸς τοῦ Διὸς, καὶ τόσον γλαφυρὰ ἦτο αὕτη ἡ ζωγραφία, τόσον ζωηρὰ ἡ ἀποτύπωσις, ὥστε ὁ κεραυνὸς καὶ ἡ χεὶρ, ἥτις ἐκράτει αὐτόν, ἐφαίνοντο ὡς ἐξερχόμενα ἐκ τοῦ πίνακος. Οὕτως ἡ κολλακία ὑπεδούλου τὴν θρησκείαν εἰς τοὺς βασιλεῖς, καὶ ἀπένεμεν εἰς αὐτοὺς τῶν θεῶν τὰ σύμβολα· ἀλλ' ἡ τέχνη ὁμως ἐπορίζετο ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης νέα χορηγήματα, καὶ ἔτεινε πρὸς τὸ ἰδανικόν.

Ἀντὶ ν' ἀπεικονίζωσι τοὺς βασιλεῖς ὅποιοι ἦσαν πραγματικῶς, καὶ ἐν τῇ ἀσχημίᾳ τῶν ἐνίοτε, οἱ ζωγράφοι ἐκόντες ἄκοντες τοὺς ἐξωμοίουν πρὸς τοὺς θεοὺς. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἰδίαν εἶχεν οὐσίαν τὸ ν' ἀποθεῶνῃ τὰ πάντα, ἦτοι ν' ἀνάγῃ τὰ πάντα εἰς ἓνα τύπον. Ὁ Ἀπελλῆς λοιπὸν ἐπλάσσε τὸν ἰδανικὸν τύπον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Λύσιππος παρίστα ἐν τοῖς ἀγάλμασί του τὸν βασιλέα ἔχοντα τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην ἐλαφρῶς πρὸς τὸν ἀριστερὸν ὄμω, τὰ ὄμματα πλήρη ἡδυπαθείας καὶ γλυκύτητος, ἐνῶ τὸ μέτωπον διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἐξοχῶν αὐτοῦ ἀνεμίνησκε τὴν ὄψιν τοῦ λέοντος. Ὡστε ὁ μὲν Λύσιππος παρίστα τὸν καλοκάγαθον μονάρχην, ὁ δ' Ἀπελλῆς τὸν ταχύτερον τῆς ἀστραπῆς κατακτητὴν, τὸν ὅμοιον τοῖς θεοῖς ἥρωα. Εἰκάζω ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἰδανικὸς τύπος ἐκολάκευσε τὸν Ἀλέξανδρον περισσότερον, διότι πολλάκις εἶχεν εἰπεῖ, ὅτι ὑπῆρχον δύο Ἀλέξανδροι, ὁ ἀήττητος υἱὸς τοῦ Φιλίππου καὶ ὁ ἀμύμητος υἱὸς τοῦ Ἀπελλοῦ. Ὁ ἀμύμητος λοιπὸν υἱὸς οὗτος ἦτό τι ὑπέρβχον τοῦ πραγματικοῦ· τὸ κάλλος αὐτοῦ ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, μεταπλάσαντος τὸ πρῶτότυπον ἐπὶ τῆς ἀντιγραφῆς. Πολὺ μεγαλύτεραν ἀπῆντησε δυσκολίαν ὁ ζωγράφος, ὅτε ἐδέχσε νὰ ποιήσῃ τὴν εἰκὼνα τοῦ Ἀντιγόνου, ἐνὸς τῶν στρατηγῶν καὶ ἀκολούθως ἐνὸς τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀντίγονος ἦτο μονό-

φθαλμος, καὶ γνωρίζομεν πόσῃ ἀποστροφῇ εἶχεν ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀσύμμετρον· διότι τὸ ἀσύμμετρον εἶναι χειρόν τοῦ δυσειδοῦς. Ὁ Ἀπελλῆς ἔλαβε τὴν μορφήν τοῦ Ἀντιγόνου κατὰ τὰ τρία τέταρτα αὐτῆς, καὶ τόσον ἐπιτηδεῖως διένειμε τὸ φῶς καὶ τὰς ἐπ' αὐτῆς σκιάς, ὥστε ἀπεκρύβη ὁλωσδιόλου τὸ ἐλάττωμά του. «Ἐνόμιζέ τις, λέγει ὁ Πλίνιος, ὅτι ἐκ τῆς εἰκόνης καὶ ὄχι ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἔλαιπέ τι,» ἐννοῶν, ὅτι ὁ ἀσθενὴς ὁφθαλμὸς, συγχέομενος μετὰ τῆς σκιάς δὲν διακρίνετο. Ἡ μεγάλη αὕτη ἐπιτηδειότης, δι' ἧς ἀπεκρύβησαν αἱ ἐλλείψεις τοῦ πρωτοτύπου, ἐξέπληξε τοὺς συγχρόνους τοῦ Ἀπελλοῦ, κηρύξαντας τὴν εἰκὼνα τοῦ Ἀντιγόνου ὡς ἐν τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ ζωγράφου· ἡ δοκιμὴ αὕτη ἀπεπειράθη καὶ δευτέραν φορὰν, καὶ πάλιν ἐπέτυχεν. Ἡ πρώτη εἰκὼν, ἡ θεωρουμένη καὶ ὡς ἐπιτυχέστερα πάσης ἄλλης, παρίστα τὸν Ἀντίγονον ἐφιππον· ἡ δευτέρα τὸν παρίστα πεζοποροῦντα, τεθωρακισμένον, καὶ ἄγοντα τὸν ἵππον τοῦ ἀπὸ τοῦ χαλινοῦ.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἰκόνων τοῦ Ἀπελλοῦ ἀναφέρεται καὶ ὁ Κλίτος ἐφιππος, ἀπερχόμενος εἰς μάχην καὶ λαμβάνων τὴν περικεφαλαίαν τοῦ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ἵπποκόμου του· ὁ Νέοπιτόλεμος, μαχόμενος ἀπὸ τοῦ ἵππου κατὰ Περσῶν· ὁ Ἀρχέλαος μετὰ τῆς γυναίκος καὶ τῆς θυγατρὸς του· ὁ Μένανδρος, βασιλεὺς τῆς Καρίας· ὁ Χαβρών, ὁ Ἀγκαῖος, ὁ ἠθοποιὸς Γοργασθένης, ἡ ὡραία Παγκάστη, ἡ μόνη γυνή, ἧς ἐποίησεν ὁμοίωμα· ἦτο δὲ γυμνὴ καὶ ἐπὶ ποδός. Τέλος, ὁ Ἀπελλῆς ἐζωγράφησε καὶ τὴν ἰδίαν του εἰκὼνα. Ὅλα ταῦτα τὰ ὁμοιώματα, (διότι ἦσαν ἀληθῆ ὁμοιώματα,) μόλις ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν παλαιῶν συγγραφέων· ἀλλὰ καὶ τοὶ ἀτελεῖς αἱ περιγραφαὶ αὐτῶν, ἐπαρκοῦν ὅπως καθοδηγήσωσι τὴν φαντασίαν ἡμῶν, ὑποδεικνύουσαι ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἕκαστον πρόσωπον ἐν ἐνεργείᾳ, περιεστοιχισμένον ὑπὸ τῶν οἰκείων, τῶν θεραπόντων καὶ τῶν νεنيχμένων πολεμίων. Ἐνίοτε ἐπιτείνεται ἡ εὐγένεια τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὑπὸ ἀλληγορικῶν προσώπων. Τὰ πλεῖστα τῶν ὁμοιωμάτων εἰσὶν ἐφιππα· ὅταν δὲ οἱ Ἕλληνες διηγῶνται, ὅτι οἱ ἔμψυχοι ἵπποι ἐχρεμέτιζον ἐνώπιον ἵππου ἐζωγραφημένου ὑπὸ τοῦ Ἀπελλοῦ, καταλαμβάνει ἕκαστος, ὅτι τοῦτο εἶναι εὐφυὲς ὑπερβολή, ὡς καὶ οἱ τοῦ Ζεύξιδος βότρες, τοὺς ὁποίους βλέποντα τὰ πτηνὰ καὶ ἀπατώμενα, ἤρχοντο νὰ κεντήσωσι διὰ τοῦ ράμ-

φους των, καὶ ἡ αὐλαία ἐκείνη τοῦ Παρράσιου, ἣν ὁ ἀντίζηλος αὐτοῦ ἐκινήθη ν' ἀνασύρη. Τρόπος τοῦ καθιστᾶν τὸν ἔπαινον συγκινητικώτερον τὸ λέγειν, ὅτι ἡ τέχνη ἡπάτα διὰ τῆς ἐντελείας αὐτῆς τὴν ὄρασιν, ἀπομιμουμένη τὴν φύσιν μετὰ θαυμαστῆς ἀκριθείας. Οἱ τοῦ Παρθενῶνος ἵπποι μαρτυροῦσιν ὅποια θὰ ἦτο ἡ ὠραιότης ἐκείνων, ἐφ' ᾧ ὁ Ἀπελλῆς παρίστα καθημένους τοὺς ἀναβάτας του. Οὐδέποτε ἴσως ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου δὲν περιεβλήθη πλειότερον μεγαλεῖον, εἴτε ὡς ἐξομοιούμενη πρὸς τὴν τῶν θεῶν, εἴτε ὡς εἰκονίζομένη ἐπὶ μεγάλων πινάκων, καὶ ἔτι μᾶλλον ἀναδιδομένη ὑπὸ ἐμβλημάτων χαρακτηριζόντων τὸ κράτος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτῆς. Αἱ ἀλληγορικαὶ μορφαί, τὰς ὁποίας εἰσήγεν ὁ Ἀπελλῆς, ἡ Νίκη, παραδείγματος χάριν, καὶ μάλιστα ὁ Πόλεμος, διαδηλοῦσι τὰς τινὰ ιδιάζουσας εἰς τὸν τεχνίτην μᾶλλον ἢ εἰς τὸν αἰῶνα αὐτοῦ, καὶ παρέχουσιν ἡμῖν ἀφορμὴν λόγου περὶ τῶν ἄλλων προϊόντων τῆς γραφίδος του.

Ὁ Ἀπελλῆς, τοῦ ὁποίου ἡ φαντασία ὑπῆρχεν ἀνθηρὰ καὶ εὐχερής, ἀλλ' ἐφοβεῖτο τὰς μεγάλας διαστάσεις, ἀπέφυγεν ἄετι πρὸς τὸν κόσμον τῶν καθαρῶν πλάσεων· δὲν εἵλκυον αὐτὸν ποσῶς τὰ εἰς ἓν καὶ μόνον πρόσωπον, τὸ τοῦ Διὸς ἢ τῆς Ἥρας, τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἢ τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἢ τῆς Ἀφροδίτης, συμπεριλαμβανόμενα ποικίλα ἐκείνα εἶδη τῆς καλλονῆς· δὲν ἐφρόντιζε νὰ περιγράψῃ τὴν ἱστορίαν, οὐδὲ τὰς ἐριδας ἢ τοὺς ἔρωτας τῶν ὄντων τούτων, τὰ ὅποια οἱ μὲν ποιηταὶ εἶχον καταστήσει μεγαλῆτερα τοῦ ἀνθρώπου, οἱ δὲ γλύπται καὶ οἱ ζωγράφοι ὠραιότερα. Ἐπροτίμα τὴν ἀλληγορίαν, τούτέστι τὴν παιδιὰν ἐκείνην τοῦ πνεύματος, ἥτις δίδει σῶμα εἰς τὰς ἀρετάς ἢ τὰς κακίας τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἥτις ἐθέλξῃ τὸσον τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν εὐφυῶν καὶ ψυχρῶν συνδυασμῶν αὐτῆς. Ἡ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ περιγραφομένη περίφημος εἰκὼν τῆς Συκοφαντίας ἐξηγεῖ καλῆτερον παρὰ τοὺς λόγους μου πῶς ἐνόει ὁ μέγας ἐκεῖνος τεχνίτης τὴν ἐφευρετικὴν ἐπίνοιαν.

Δεξιόθεν τῆς εἰκόνης, λέγει ὁ Λουκιανός, φαίνεται ἀνδρωπὸς τις ἔχων μέγала ὦτα, καὶ πλησίον αὐτοῦ δύο γυναῖκες, ἡ Ἄγνοια καὶ ἡ Ὑποψία· οὗτος ὁ ἀνθρωπος, ὅστις τείνει τὴν χεῖρα μακρόθεν πρὸς τὴν Συκοφαντίαν, εἶναι τὸ Δημόσιον, ὡς εὐκολόπιστον, φθονερὸν, ἐπιποθοῦν τὰ σκάνδαλα, καὶ πιστεῦον τὸ κακὸν μᾶλλον ἀσμένως ἢ τὸ καλόν. Ἀριστερόθεν προβαίνει

ἡ Συκοφαντία· ἔχει δὲ αὕτη μορφήν ὠραιότατης γυναικὸς, ἥθος ὑπερήφανον καὶ εἶναι ὀλίγον τι συνωφρυνμένη· βλέπει τις ἐπ' αὐτῆς τὴν ὀργὴν καὶ τὸ πάθος. Καὶ διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς κρατεῖ δᾶδα ἀναμμένην, διὰ δὲ τῆς ἄλλης σύρει ἀπὸ τῆς κόμης νέον τινὰ αἶροντα πρὸς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας, ὡς ἐπιμαρτυρόμενον τοὺς θεούς. Ὁδηγεῖ δὲ αὐτὴν ἀνὴρ τις ὠχρὸς, ἰσχνὸς, ἔχων ὀφθαλμοὺς βαθεῖς καὶ βλοσυρὸν βλέμμα, ὁ Φθόνος, μετὰ τῶν δύο ἀχωρίστων αὐτοῦ συντρόφων, τῆς Ἀπάτης καὶ τῆς Ἐπιβουλῆς. Τὴν ἀκολουθεῖ δὲ περίλυπός τις καὶ σκυθρωπὴ γυνή, ῥακενδύτις, ἡ Μετάνοια, ἥτις στρέφει τὰ βλέμματα αὐτῆς πρὸς τὰ ὀπίσω κατησχυμένη καὶ ἀτενίζει πρὸς τὴν Ἀλήθειαν, ἐπερχομένην. Ἔργον πολυσύνθετον ἀληθῶς, καὶ ὅπερ ἡδύνατο εἰσέτι νὰ ἐκταθῇ ἐπ' ἀπειρον, ἐπειδὴ ἀναρίθμητοι εἰσὶν αἱ κακίαι καὶ ἀρεταὶ ἡμῶν, καὶ συνέχονται διὰ δεσμῶν μυρίων. Ὁ θεατὴς προσηλοῦτο, ἡσθάνετο τὸ πνεῦμα τῆς εἰκόνης, ἐμάντευεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν ἐννοιαν ἐκάστου προσώπου, καὶ ἠὺφραίνετο διὰ τὸ διορατικὸν αὐτοῦ. Ἀλλ' εἶναι ἄρα γε οὗτος ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς τέχνης; Ἐχουσί τι αἱ τοιαῦται λεπταὶ καὶ σοφαὶ ἐπίνοιαι ὁμοιάζον ἐμπνευσιν; Δὲν τολμῶ νὰ ἐλέγξω πλειότερον πρᾶγμα, τὸ ὅποιον ἤρεσεν εἰς τοὺς νεωτέρους διδασκάλους, καὶ τὸ ὅποιον πολλοὶ, ὑπὸ τῆς περιγραφῆς τοῦ Λουκιανοῦ ὁδηγούμενοι, ἠθέλησαν ν' ἀναστήσωσιν. Οὕτως ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀπελλοῦ Συκοφαντία ἀντεγράφη ἐπὶ φαβεντιανοῦ κεραμίου, διατηρουμένου ἐν Ῥώμῃ· καὶ χαλκογράφος δὲ τις Γερμανός, ὁ Holbein, ἀπεμιμήθη αὐτὴν ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ἑράσμου· καὶ Γάλλος τις ζωγράφος, ὁ Roussin, ἐξωσθεὶς ἐκ Παρισίων, κατηγορεῖτο ζωγραφῶν τὸν τῆς Συκοφαντίας πίνακα, ὅστις ὤφθη ἐν τῷ παλατίῳ Manfrin. Ἀλλ' ὅμως τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συνθέσεως παραπονεῖ τὴν προσοχὴν ταχέως, καὶ μόνον διὰ τῆς ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ δυνάμειος δύναται νὰ παρατείνῃ αὐτήν· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοῦτο κυρίως ἡρίστευεν ἡ τέχνη τοῦ Ἀπελλοῦ, φαντάζεται τις πόσον ἐξοχὸν ὑπῆρχε τὸ ἔργον ἐκεῖνο. Προκειμένου περὶ προσωποποιήσεως ἰδεῶν ἀφηρημένων, ἰδεῶν ἡθικῶν, ἥρκει νὰ εὕρῃ ὁ ζωγράφος ὠραία γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν πρότυπα· πᾶν δὲ πρότυπον μετεμορφοῦτο ἀδιαφόρως εἰς κακίαν ἢ εἰς ἀρετὴν, κατὰ τὸ ἥθος καὶ τὴν εὐθέτησιν, ἣν ἤθελε νὰ δώσῃ εἰς αὐτό. Ὡστε καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Ἀπελλῆς ἡδύνατο νὰ

πράττη κατὰ τὰς ἐξεις του, ἀντιγράφων τὴν φύσιν καὶ διευθετῶν ἀρμονικῶς σειρὰν σχεδιογραφῶν, αἵτινες ἦσαν πάλιν ὁμοιώματα.

Εἰκάζεται, ὅτι πλείοτέραν εὐτολμίαν καὶ ἐπίνοιαν ἐξήλεγchon αἱ εἰκόνες, εἰς τὰς ὁποίας ἠθέλησε νὰ προσωποποιήσῃ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, τὰ τρομερώτερα καὶ βιαιότερα τῶν φαινομένων αὐτῆς· ἐπεχείρησε νὰ δώσῃ μὲν μορφήν εἰς τὴν βροντὴν, εἰς τὴν ἀστραπὴν, εἰς τὴν κεραυνοβολίαν. Οὐδεμίαν σώζεται μέχρις ἡμῶν περιγραφή τῶν τοιούτων εἰκόνων, ἐμφανιστῶν πράγματα δυσκολώτατα παριστῶμενα· φαίνεται ὅμως ἡ βροντὴ, ἡ ἀστραπὴ καὶ ἡ κεραυνοβολία ἐπροσωποιοῦντο εἰς γυναῖκας, αἵτινες, διὰ τῆς φυσιογνωμίας καὶ τῶν ἐμβλημάτων αὐτῶν, ἐδίδον εἰς τὸν θεατὴν νὰ ἐννοήσῃ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Πρὸ πάντων δὲ συμπεραίνεται, ὅτι ὁ χρωματισμὸς αὐτῶν θὰ ὑπῆρχε λαμπρότατος καὶ ὅτι τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐνσκήπτον πῦρ θὰ διέχυνεν ἐπὶ τῶν προσώπων ὅπως πρωτοφανεῖς ἀντανακλάσεις. Βεβαίως ἡ ἐπιτυχία τῆς εἰκόνος τοῦ Κεραυνοῦχοῦ Ἀλεξάνδρου θὰ ἐνεθάρρυνε τὸν ζωγράφον πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ νέου τούτου θριάμβου τῆς γραφίδος του.

Ἐν ἐκ τῶν περιφημοτέρων ἔργων τοῦ Ἀπελλοῦ ἦτο σειρὰ τις ὁμοιωμάτων, ἐπιτηδείως διατεθειμένων εἰς δράμα. Ἐνῷ κατῴκει εἰς τὴν Ἐφεσον, τὴν θετὴν πατρίδα του, παρέστησε τὸν μέγαν ἱερέα Μεγάβυζον προσφέροντα θυσίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος, περιεστοιχισμένον ὑπὸ τῶν ἱερέων, τῶν θυτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως. Τὸ τοιοῦτο εἶδος τῶν εἰκόνων εἶναι περίπου ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐν Εὐρώπῃ ἀποκαλεῖται σήμερον ἐπίσημος ζωγραφικὴ. Τὰ πλείστα τῶν ἐν τῷ πίνακι τούτῳ προσώπων ἦσαν ἀκριβῆ ὁμοιώματα· ἐννοεῖται δὲ, ὅτι ἡ φαντασία ὀφείλει νὰ προσθέσῃ περὶ αὐτὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὴν ὡραιότητα τῶν ἐνδυμασιῶν, τὴν ἱερὰν πομπήν, τὰ δοχεῖα, τὰ ἄνθη, τὰ τιμαλφέστατα κοσμήματα, ἵνα καταλάβῃ ὅλον τὸ μεγαλεῖον καὶ ὅλην τὴν πλουσιότητα τοῦ πίνακος. Ἰσως ἀντίστοιχος πρὸς τοῦτον τὸν πίνακα ὑπῆρχεν ὁ ἄλλος ἐκεῖνος, ὁ παριστῶν τὴν Ἀρτεμιν ἐν τῷ μέσῳ νέων παρθένων θυουσῶν. Ἐπειδὴ ἡ Ἀρτεμις ἦτο ἡ μεγάλη θεοτὴς τῆς Ἐφέσου, ἐνδέχεται ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἠθέλησε νὰ ζωγραφίσῃ καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἱερεῶν τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ τὰ τῶν θυγατέρων τῶν διασημοτέρων πολιτῶν.

Ἀναφέρεται δὲ πρὸς τοῦτοις παρὰ τῶν συγγραφέων καὶ ἡ εἰ-

κὼν, τὴν ὁποίαν εἶχε ζωγραφίσῃ ἐν τῷ Ὡδεῖῳ τῆς Σμύρνης· αὕτη παρίστα Χάριτα γυμνὴν. Ἔτι δὲ ἐζωγράφησε τὴν Τύχην, ὅχι ὀρθίαν, ἀλλὰ καθήμεν· τὸν Ἡρακλῆ, ἔχοντα ἀπεστραμμένην τὴν κεφαλὴν· ἀλλὰ τόσον ἐπιτηδεῖαι καὶ λεπταὶ ἦσαν αἱ μικρομέρειαι ἐν ταύτῃ τῇ εἰκόνι, ὥστε ἐξεδηλοῦτο ἡ ὁμοιότης, καὶ ὅχι μόνον ἐμαντεύοντο οἱ χαρακτῆρες τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀλκμήνης, ἀλλ' ἐφαίνοντο προφανῶς. Μὴ λησμονήσωμεν καὶ γυμνὸν τινα Ἡρώα τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου, εἰς τὴν ἐντέλειαν ἀμιλλώμενον πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν, ὥστε ὁ θεατὴς ἐφριττεν, ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε ψυχὴν ἢ εἰκὼν, καὶ ὅτι ἡ μορφή ἐκείνη ἠτομάζετο νὰ κινήθῃ. Ὁ Ἀπελλῆς ἀπεικόνισε προσέτι καὶ ἐκπνεόντας, περὶ ὧν ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι καὶ περὶ τῶν ἐκπνεόντων Ἀριστείδου τοῦ Θηβαίου, ὅτι ἐμετροῦντο ἐν ἀγωνίᾳ ψυχῆς ὅσαι στιγμαὶ ζωῆς τοῖς ὑπελείποντο.

Τέλος, τὸ ἀριστοῦργημα τοῦ Ἀπελλοῦ, ἡ εἰκὼν, ἣτις ἐφείλκυσε τὸν μέγαν θαυμασμόν τῆς ἀρχαιότητος, ἦτο ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη αὐτοῦ, ἐνθύμημα τῆς ὡραίας Φρύνης, ἣν εἶχεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ ζωγραφῶν· διότι ὁ Ἀπελλῆς ἠγάπα τὰς εταῖρας, καὶ ἀνεζήτην τὰς περιφημοτέρας αὐτῶν, ὧν ἡ βασιλεία ὑπῆρχεν ὁ αἰὼν ἐκεῖνος. Πρέπει μάλιστα νὰ τῷ χρεωστῶμεν χάριν, ὅτι δὲν ἐποίησε ζωγραφίας ἀσέμνους, ὡς οἱ πλείστοι τῶν συγχρόνων αὐτοῦ συνείθιζον· ἡ διαφθορά τῶν ἠθῶν παρηκολούθει τὸν ἀξευτελισμὸν τῶν χαρακτήρων. Ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη ἐπωφθαλμιᾶτο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἕως οὗ ὁ Αὐγουστος ἠγόρασεν αὐτὴν παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Κῶ ἀντὶ ἑκατὸν ταλάντων, ἰσοδυναμούντων πρὸς 600,000 δραχμῶν, τιμὴ, ἣτις ἀναλογεῖ σήμερον πρὸς πέντε ἑκατομμύρια γαλλικῶν φράγκων. Αὕτη ἡ ἐξαισιος εἰκὼν ἐτέθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Καίσαρος, διότι ὁ οἶκος τῶν Ἰουλίων ἠξίου, ὅτι εἶχε τὸ γένος ἐκ τῆς Ἀφροδίτης. Μετὰ παρέλευσιν καιροῦ ἐπαθὲν τινα βλάβην πρὸς τὰ κάτω, ἀνδρὲς καὶ προσεκληθῆσαν οἱ ἐπιτηδειότεροι ζωγράφοι διὰ νὰ τὴν ἐπιδιορθώσωσιν, οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ θέσῃ χεῖρα ἐπ' αὐτῆς· ἐξαίρετον δίδαγμα πρὸς τοὺς νεωτέρους βεβηλωτάς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος ἐπροχώρει ἡ σάθρωσις τοῦ ξύλου, καὶ τὰ χρώματα κατεβιβρώσκοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ὁ ζωγράφος Δωρόθεος ἀντέγραψε τὸν πίνακα, κατὰ παραγγελίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Οὕτω περιορισμένος ὑπῆρχεν ὁ κύκλος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιεκλείετο ὁ Ἀπελλῆς. Παρ' αὐτῷ ἡ ἐπιστήμη ἐπεκράτει τῆς φαντασίας, ἡ χάρις ὑπερτέρει τῆς γονιμότητος, τὸ πνεῦμα τῆς δυνάμειος, ἡ ἐπιτηδειότης τῆς ἐφευρέσεως. Ὁ Ἀπελλῆς δὲν ἐζήτει νὰ καταπλήξῃ τὰς ψυχὰς διὰ τοῦ μεγέθους τῶν ἀντικειμένων, ἀλλ' ἐπρωτίμα νὰ θέλγῃ αὐτὰς διὰ τοῦ κάλλους τῶν προσώπων καὶ διὰ τῆς περὶ τὰ καθέκαστα ἐντελείας. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι κύριον μέλημα εἶχε τὴν ἐπεξεργασίαν. Σπουδάζας τὴν φύσιν κατὰ βάθος, ἐπραγματοποιεῖ μετ' ἐξόχου φιλοκαλίας τύπους, τοὺς ὁποίους δὲν ἐπλαττεν αὐτὸς, ἀλλ' ἐβλέπε πρὸ τῶν ὀμμάτων του. Τοὺς ἐξέλεγε, τοὺς συνηρμολόγει, χρειὰς τυχούσης τοὺς ἀπεθῶνεν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ καταβαίνει ἀπὸ τῆς ιδέας εἰς τὸ σχῆμα, ἀνυψοῦτο εἰς τὸ ἰδανικὸν διὰ τῆς παρατηρήσεως. Ἐμπεφορημένος ἐκ τῶν ἰδεῶν τῶν Σικυωνίων διδασκάλων, συνειθισμένος ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἐκπαιδεύσεως νὰ σέβηται τὸ ἐμψυχον πρότυπον καὶ νὰ ὑπερνικᾷ τὰς ἐν τούτῳ δυσκολίας, κάτοχος τῆς εὐκαμπτοτάτης καὶ σοφωτάτης τῶν γραφίδων, συνεβίβασε τὰς χάριτας τῆς ἰωνικῆς περινοίας μετὰ τῶν γενναίων προτερημάτων τῆς δωρικῆς. Ἐκαυχᾶτο ὅτι δὲν παρῆλθεν ἡμέρα χωρὶς νὰ ἐξασκήσῃ τὴν χεῖρά του, θέλων οὕτω νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ θαυμασία ἐπιδεξιότης του ἦτο καρπὸς πολλοῦ καμάτου μᾶλλον ἢ θεόσδοτον δῶρον. Ἀπεστρέφετο πᾶν ὅ,τι προέδιδε τάχος ἢ ἀμέλειαν. Ὅτε ταχύχειρ ζωγράφος, ἐξ ἐκείνων ἴσως, τοὺς ὁποίους οἱ Ἴταλοι συνήθως ὀνομάζουσι *fa presto*, τῷ εἶχε δεῖξει εἰκόνα τινά, ἐγκουχόμενος, ὅτι τὴν ἐζωγράφησεν ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας, «Αὐτὸ φαίνεται, ἀπεκρίθη ὁ Ἀπελλῆς· μάλιστα καὶ ἐντὸς μιᾶς πρωΐας θὰ ἔλεγα ὅτι τὴν ἐζωγράφησες.»

Ἠγάπα νὰ ἐπικρίνῃ, καὶ προεκάλει μάλιστα τὰς ἐπικρίσεις διὰ νὰ ὠφελῇται ἐξ αὐτῶν. Ἐνίοτε ἐξέθετε τὰς εἰκόνας του καὶ ἐκρύπτετο, διὰ ν' ἀκούῃ τί ἔλεγε περὶ αὐτῶν τὸ δημόσιον. Εἶναι πασίγνωστον τὸ ἀνέκδοτον τοῦ σανδαλοποιοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐμέμφετο μίαν ἡμέραν τὰ σάνδαλα, ἅτινα ἐφόρει εἰς τῶν ἡρώων τοῦ Ἀπελλοῦ· τὴν ἐπιοῦσαν τὸ λάθος ἐπεδιωρθώθη· τὴν εἶχεν ὑπομονὴν, καὶ τὴν προσοχὴν ὁ μέγας τεχνίτης ἐκείνος, μὴ ποτε ἀμελήσῃ καὶ τὴν ἐλαχίστην λεπτομέρειαν! Ἀλλ' ἡ ἐκπόνησις δὲν ἄφινεν ἔχνη εἰς τὰ ἔργα τοῦ διδασκάλου· τὸ πρὸς τὰς πρακτικὰς μεθόδους σέβας αὐτοῦ δὲν ἐδόσμενε τὴν φύσιν, οὐδὲ

τὴν ἐλευθερίαν, οὐδὲ τὴν χάριν. Κατέχων ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸ μέτρον ἐκεῖνο, ὃ ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐγίνωσκε νὰ ἐπέχῃ ἐγκαίρως, ἀφικνούμενος μέχρι τῆς ὀριμότητος, ἣτις χαρακτηρίζει τὴν ἀκμὴν τῆς ἐντελείας. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔλεγεν, ὅτι κατὰ τοῦτο μόνον ὑπερεῖχε τοῦ Πρωτογένους, ὅτι ἐγκαίρως ἔπαυεν ἐφαπτόμενος τῶν εἰκόνων αὐτοῦ.

Ἡ ἰχνογραφία του τόσον ἦτο ἀσφαλὴς καὶ ἀκριβὴς, ὥστε ἐξισοῦτο μετ' αὐτοῦ τοῦ πρωτοτύπου· συνήρπαζε τὸ χαρακτηριστικὸν σημεῖον καὶ τὴν ἰδιαιτέραν καλλονὴν οὕτως, ὥστε τὰ διὰ χειρὸς του ὁμοιώματα ἦσαν ἀληθέστερα τῶν πρωτοτύπων. Τὸ μνημονικὸν τὸν ἐβοήθει τὰ μέγιστα· ἔμενον εἰς αὐτὸ ἐντετυπωμένα τὰ σχήματα, αἱ γραμμαὶ, πᾶσα ὁμοιότης. Ἦρκει εἰς αὐτὸν νὰ ἴδῃ ἅπαξ μόνον τινὰ τῶν οἰκείων τοῦ Πτολεμαίου, διὰ νὰ τὸν σχεδιογράψῃ ἐκ μνήμης, καὶ ὅλη νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ἡ αὐλή. Οἱ Ἕλληνες ἀστρολόγοι ἠξίουσαν, ὅτι, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν εἰκόνα τινὰ τοῦ Ἀπελλοῦ, εὐκολώτατα ἐμάντευον πόσα ἔτη ἔζησεν ὁ ἀπεικονιζόμενος, καὶ πόσα ἔμελλεν εἰσεῖναι νὰ ζήσῃ. Ἀπεστρέφετο τὰς ἐπιδείξεις ἐν τῇ ζωγραφίᾳ, ἀγαπῶν τὴν εὐγενῆ ἀπλότητα. Ὅτε ζωγράφος τις τῷ ἐδείκνυε μίαν Ἑλένην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀπεικονίσει πλήρη κοσμημάτων καὶ στολιδίων τιμαλφῶν, «Μὴ δυνάμενος νὰ τὴν παραστήσῃς ὡραίαν, τῷ εἶπε, τὴν παρέστησες πλουσίαν.» Ἀλλὰ τὸ τρωτὸν μέρος τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ἀπελλοῦ ἦτο ἡ σύνθεσις. Κατὰ τοὺς εἰδήμονας ἐκείνου τοῦ καιροῦ, ὁ Σικυώνιος Μέλανθος συνέθετε τὰς εἰκόνας αὐτοῦ τεχνικώτερον ἢ ὁ Ἀπελλῆς· προσετίθετο, ὅτι ὁ Ἀσκληπιόδωρος ὑπερεῖχε κατὰ τὴν ὡραιότητα τῶν ἀναλογιῶν καὶ διατάξεων. Ὁ Ἀπελλῆς αὐτὸς, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα καὶ θαυμάσας τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν διδασκάλων, ὡμολόγει ἐν εἰλικρινείᾳ, μετεχούσῃ μετριοφροσύνης καὶ ὁμοῦ δικαίας ἐπάρσεως, ὅτι τῶν μὲν ὑπῆρχε κατώτερος, τῶν δὲ ἀνώτερος κατὰ τοῦτο ἡ ἐκεῖνο τὸ προτέρημα, ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν κατεῖχεν εἰς βαθμὸν, ὅποιον αὐτὸς, τὸ ἐξαίσιον ἐκεῖνο θέλητρον, τὸ ὅποιον ἀποκαλεῖται *χάρις*· ἅπαντες δὲ οἱ σύγχρονοί του ἐπεσβεβαίουσαν ταύτην τὴν κρίσιν.

Ὅστις θέλει νὰ φαντασθῇ τί πρέπει νὰ ἦτο ἡ χάρις τῆς ἀρχαίας τέχνης μετὰ τὸν Φειδίαν καὶ Ζεῦξιν, μετὰ τὸν Ἀπολλόδωρον καὶ τὸν Πραξιτέλην, ἅς προσέξῃ εἰς τὸν Κορρήγιον, τὸν Λεονάρδον Δεβίχην, καὶ τὸν Ραφαήλ, καὶ ὑπὸ τὰς ἐκ τῶν ἐρ-

γων αὐτῶν οὐρανίας ἐντυπώσεις, ἃς συγχύσῃ αὐτάς, ὥς τὰ ἐκλεκτότερα τῶν ἀρωμάτων· καὶ πάλιν ὁμοῦς ἀμφιβάλλω ἂν πλησιάζῃ ἀρκούντως εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἀφοῦ ἡ Ἑλλάς, ἐκεῖνη ἡ μήτηρ τῶν γοητειῶν καὶ τῶν μειδιαμάτων, ἡ βρίθουσα ἔργων πνεόντων τὴν χάριν καὶ τὴν ἰδανικὴν τρυφήν, ἐξεπλήττετο ἐνώπιον νεοφανοῦς τινος τοιοῦτου, πράγματος καὶ τὸ θεώρει ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐπαγωγὸν καὶ ἀνώτερον, πάντως ὁ Ἀπελλῆς ὑπῆρξε θαυμάσιος γόης. Πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἡ χάρις ἦτο τὸ οἰκειότατον καὶ ὁμοῦ ἀνερμηνευτότατον τῶν πραγμάτων· ὅλοι ἡσθάνοντο αὐτὴν ἐξ ἐνστίγματος, ἐξ ἀμέσου τινὸς παλμοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐπεχείρει νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τί συνέκειτο. Ἐποίησαν αὐτὴν θεότητα, καὶ τὴν ἐλάτρευον. Ὁ Ἀπελλῆς ἐπλήρωσε τὸν σεβασμόν, ὃν ὤφειλεν εἰς τὴν ἐμπνεύσαν αὐτὸν θεάν, ζωγραφήσας αὐτὴν ἐν τῷ Ὠδεῖῳ τῆς Σμύρνης. Περὶ δὲ τῶν Ῥωμαίων, οὗτοι μὴ εὐρίσκοντες πῶς νὰ ἐκφράσωσι τὴν συγκίνησιν, ἣν ἡσθάνοντο ἐνώπιον τῶν ἔργων τοῦ Ἀπελλοῦ, μετῆρχοντο τὴν λέξιν *vonistas*, ὡς θέλοντες νὰ εἰπῶσιν, ὅτι ἦσαν αὐτόχρημα ἡ ὠραιότης, ἡ χάρις, ἡ ἀκάθεκτος δύναμις, ἡ οὐσία αὐτῆς τῆς Ἀφροδίτης. Πῶς λοιπὸν οἱ μεταγενέστεροι δύνανται νὰ φαντασθῶσιν, ἔστω καὶ βαναύσως, τὴν τοιαύτην γοητείαν, αὐτοὶ, οἵτινες οὐδέποτε εἶδον, καὶ οὐδέποτε θὰ ἴδωσιν, ἐλάχιστον ἔχνος ζωγραφίας τοῦ Ἀπελλοῦ; Πᾶν ὅ,τι εἰκάσωσιν εἶναι ἄγονον, διότι, διὰ νὰ πλάσῃ τις ἐν τῇ διανοίᾳ πρόσωπόν τι τοῦ Ἀπελλοῦ, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τόσῃν μεγαλοφυίαν, ὅσην ἐκεῖνος. Ἐάν ἡ ζωγραφικὴ θέλγῃ διὰ τῶν εἰκόνων μᾶλλον ἢ ἡ γλυπτικὴ διὰ τῶν ἀγαλμάτων· ἐάν οἱ ζωγράφοι, ἐνόσω ζῶσιν, ᾗναι δημοτικώτεροι τῶν γλυπτῶν, ὁ χρόνος ὁμοῦς ἐκδικεῖ ἔπειτα τοὺς γλύπτας καὶ τοὺς ἀνυφοῖ. Μετὰ παρέλευσιν εἰκοσιτεσσάρων αἰώνων, τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος μᾶς ἀποκαλύπτουσιν εἰσέτι τὸν Φειδίαν, ἐνῶ ὁ Ἀπελλῆς ὅλος ἀπέθανε.

Τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, ἐκ μαρτυριῶν τῶν συγγραφέων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἐδίδετο εἰς τὰ χρώματα, ἐκτρέπόμενος ἐκ τῶν σοβαρῶν τόνων τῆς σχολῆς τῆς Σικυῶνος, ἐξ οὗ καὶ ἐφαίνετο ἡ ἀσιανὴ αὐτοῦ φύσις, διότι οἱ Ἴόνιοι ἠγάπων τὴν λαμπρότητα, τὰς ζωηρὰς καὶ ἀνθηρὰς ἀποχρώσεις. Καὶ ὅτε μὲν ἔδιδεν εἰς τὰς θεάς του ἢ εἰς τὰς ἀπεκλειασμένας ἐταίρας σάρκα λευκὴν καὶ φαινήν, οὐδόλως παρεμφερῆ πρὸς τὴν τοῦ

αἵματος τῶν ὀνητῶν, ὅτε δ' ἐπέχεεν εἰς τὸ στήθος καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰς φλογώδεις ἀνταναχλάσεις τοῦ κεραυνοῦ, τὸν ὅποιον ἐκράτει, καὶ τόσον ἰσχυρὰν ἐνεποίει εἰς τὸν θεατὴν ἐντύπωσιν, ὥστ' ἐνόμιζεν, ὅτι ἔβλεπε τὸν βασιλέα τοῦ Ὀλύμπου. Συγχρόνως δὲ, φοβούμενος τὴν τᾶσιν, τὴν ὁποίαν εἶχε, τοῦ νὰ ἐπιχέῃ δαφιλῶς τὴν ὠχρότητα ἢ τὴν λάμψιν, προσεπάθει νὰ συγχωνεύσῃ τὰς χροιάς, μεταβιβάζων αὐτάς ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἀνεπαισθήτως ἀπὸ τῆς σκιάς εἰς τὸ φῶς· τὰ σκιερὰ μέρη ὑπεστήριζον καὶ ἀνέδιδον τὰ φωτεινὰ. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς τέχνης ἐπέδωκεν ἐκ τῶν νεωτέρων, ζωγράφων τῆς Εὐρώπης πρὸ πάντων ὁ Ἰταλὸς Λεονάρδος Δαβίγκης. Δὲν ἤρκει δὲ τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς γλυκυτέραν τινὰ καὶ τελειοτέραν ἀρμονίαν μετῆρχετο καὶ ἄλλο τι μυστήριον, τὸ ὅποιον κατεῖχε μόνος αὐτός. Ἀφοῦ ἀπετελείωνε τὸν πίνακά του, ἔχριεν αὐτὸν διὰ τινος βερενικίου, ἀπαλύνοντος μὲν τὰ λαμπρότερα τῶν μερῶν, λαμπρύνοντος δὲ τὰ σκιερώτερα· τὸ χρίσμα τοῦτο, καίτοι ἐπαισθητὸν εἰς τὴν ἀφήν, ἦτο λεπτόν καὶ διαφανές, καὶ μακρόθεν ἐνόμιζέ τις ὅτι ἔβλεπε τὴν ζωγραφίαν διὰ ὑάλου. Ἐκ τίνος κομμιδίου συνέκειτο τὸ βερενίκιον τοῦτο; ἐκ τοῦ πολυτίμου ἄρα γε ἐκείνου τῆς Χίου, τὸ ὅποιον καὶ ἡ νεώτερα τέχνη μεταχειρίζεται; Ὁ Ἀπελλῆς ἐκρυψε τὴν ἐφεύρεσίν του ταύτην, ἀποσιωπήσας αὐτὴν καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, ἐπειδὴ συνέγραψε πραγματείας περὶ ζωγραφικῆς, καὶ ἀφιέρωσεν αὐτάς εἰς τὸν Περσέα, μαθητὴν αὐτοῦ, ὃν προέκρινεν, ἀλλ' ὅστις ἔμεινεν ἄσημος, καὶ μόνον ὁ διδάσκαλος ἔσωσεν ἐκ τῆς τελείας λήθης τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Ἐάν τις παραβάλλῃ τὸν Ἀπελλῆ, τὸν μέγαν ζωγράφον τοῦ αἰῶνος τοῦ Ἀλεξάνδρου, πρὸς τὸν Πολύγνωτον, τὸν μέγαν ζωγράφον τοῦ αἰῶνος τοῦ Περικλέους, βλέπει ἐκ τε τῆς ἀντιθέσεως τοῦ βίου των καὶ ἐκ τῶν ἔργων, πόσον διαφέρουσιν αἱ ἐποχαί, πόσον, ἐν διαστήματι ἑκατὸν πενήκοντα ἐτῶν, ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία ἡλλοιωθῇ καὶ ἡ τέχνη ἡλαττώθῃ. Ἀμφότεροι οἱ καλλιτέχναι οὗτοι ἀποδημοῦσιν ἐκ τῆς πατρίδος καὶ διαμένουσιν εἰς διαφόρους τόπους, ἀλλ' ὁ μὲν Πολύγνωτος διὰ νὰ ζῇ ἀνεξάρτητος, ὁ δὲ Ἀπελλῆς διὰ ν' ἀρέσκη εἰς τοὺς βασιλεῖς· ὁ μὲν δίδει τὰ ἔργα του ἀμισθί, ὁ δὲ ἀντὶ χρυσοῦ πολλοῦ· ὁ μὲν παρακαλεῖται ὑπὸ τῶν περιφημοτέρων πόλεων, προσφεροσθῶν εἰς τὴν γραφίδα του τοὺς ναοὺς αὐτῶν, στολισμοῦ χρεῖαν ἔχον-

τας, ὁ δὲ ἐπιδιώκει τὴν εὐνοίαν τῶν τυράννων καὶ φοβεῖται τὴν ὀργὴν αὐτῶν. Ὁ Πολύγνωτος, ἐλεύθερος ἐν ταῖς ἐλευθέραις δημοκρατίαις, παρίσταται ἰσότημος πρὸς τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν, μόνος τὰς τιμὰς τοῦ Πρυτανείου ἀποδεχόμενος, καὶ τὰ ἀγαθὰ του εἰς τοὺς λαοὺς μεταδίδων· ὁ Ἀπελλῆς, φιλόγελως, ἄβρως, εὐφυής, μόλις τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτήρος του διασώζει ἐπὶ τοῦ ὀλισθηροῦ ἐδάφους τῶν αὐλῶν. Ἀμφότεροι ἠράσθησαν τῶν ὠραίων γυναικῶν· ἀλλ' ὁ μὲν Πολύγνωτος ἐλάμβανεν ἐρωμένην τὴν Ἑλπινίχην, θυγατέρα καὶ ἀδελφὴν βασιλέων, ἐνῶ ὁ Ἀπελλῆς ἦγεν εἰς τὴν οἰκίαν του τὴν ἑταίραν Λαΐδα, ἣν ἀπήντα εἰς τὴν βρύσιν, ἣ βασιλικὴν τινα παλλακὴν, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος κατεδέχετο νὰ παραιτήσῃ εἰς αὐτόν. Ὅπουδῆποτε παρουσιάζετο ὁ Πολύγνωτος, τὸν ἐδεξιοῦντο ὡς θριαμβευτὴν· ὁ δ' Ἀπελλῆς ἐφοβεῖτο χώρας τινὰς, ἐνθα ἐδασίλευον ὅσοι τῶν ἡγεμόνων δὲν τῷ ἦσαν εὐμενεῖς. Ὁ Πολύγνωτος ἐθεώρει τὴν τέχνην ὡς πρᾶγμα ἱερὸν, εἶδος ἱερατείου· ὁ Ἀπελλῆς ἤσκει ἐπὶ τῆς τέχνης βασιλείαν πραεῖαν, δελεαστικὴν, γενναίαν, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὑπῆρχεν αὐλικός. Διὸ καὶ αἱ συνθέσεις τοῦ Πολυγνώτου ἔχουσι τι μεγαλόφρον καὶ τολμηρόν. Ὁ Πολύγνωτος ἀμιλλᾶται μετὰ τοῦ Ὀμήρου ὡς περὶ νοῖα πρὸς περὶ νοῖαν· εἰκονίζει τὰς μάχας τῶν ἡρώων, τοὺς ἄλλους τῶν ἡμιθέων, τὰς νίκας τῶν Ἀθηναίων, ἣ τὴν πολυθρύλητον τῆς Τρωάδος ἄλωσιν, τὴν βρίθουσιν διδαγμάτων καὶ μεγαλείου τραγικοῦ. Τούναντίον δὲ ἐνδοιασμός τις καὶ ποιόν τι πάθος πρὸς τὰ πραγματικὰ δεσμεύουσι τὸν Ἀπελλῆν πρὸς τὴν γῆν, πρὸς τὸν ἐνεστῶτα χρόνον, πρὸς τὸ πρότυπον, τὸ ὅποιον κάθηται ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν του διὰ νὰ ζωγραφηθῇ. Πόρρω ἀπέχει τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνσαρκώσεων τῆς θεϊκῆς περινοίας· πόρρω τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν Μουσῶν, τοῦ Κάστορος καὶ Πολυδεύκους, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Ὀδυσσεύς· πόρρω τοῦ Μαραθῶνος ἢ τῆς Σαλαμῖνος, καὶ τῶν ἐνδόξων εἰκόνων τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, πρὸ τῶν ὁποίων ἐπαλλεν ἡ καρδία τῶν Ἑλλήνων, διδασκουσῶν αὐτοὺς ν' ἀγαπῶσιν ἔτι μᾶλλον τὴν πατρίδα! Νῦν πρόκειται νὰ ἐξευγενισθῶσιν οἱ χαρακτῆρες τῆς μορφῆς τοῦ πανούργου Φιλίππου, πρόκειται νὰ σκεπασθῇ τὸ ἐλάττωμα τοῦ ὠραίου Ἀλεξάνδρου, ἔχοντος τὸν ἑτερον τῶν ὤμων προέχοντα, πρόκειται νὰ κρυβῇ ὁ τυφλὸς ὀφθαλμός τοῦ Ἀντιγόνου, πρόκειται νὰ χρεμετίσωσιν οἱ ἵπποι εἰς τὴν

θέαν τοῦ Βουκεφάλου, ἵνα ἀποδειχθῇ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι ὁ ἀγαπητὸς αὐτοῦ ἵππος ὑπῆρχε πανόμοιος. Αἱ εἰκόνες τοῦ Ἀπελλοῦ ἦσαν ἀναμφιβόλως τελειόταται διὰ τὴν ἀμίμητον ἐπεξεργασίαν, ἀλλ' ἐντὸς ὁποίων ὀρίων στενῶν περιείχετο ἡ τελειότης των! Ὅταν ὁ Πολύγνωτος ἐγήρασεν, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη ὑπὲρ ἄλλοτε ποτε πρὸς τὰς σοβαρὰς σκέψεις, πρὸς τὰς ὀρησκειτικὰς· ἐθεώρει τὸν θάνατον γελῶν, ἠρέσκετο ἐμβαθύνων εἰς τὴν ἐπιούσαν τῆς ζωῆς, εἰς τὴν τύχην τῆς ἀθανάτου ψυχῆς, καὶ, ὑπὸ τῶν εὐγενῶν τούτων σκέψεων ἐμπνεόμενος, ἐζωγράφησεν ἐπὶ τῶν πλατυτάτων τοίχων τῆς Λέσχης τῶν Δελφῶν τὰ Ἑλύσια, χώραν τῶν μακάρων, τὸν Ἀδην, χώραν τῶν φαύλων, θέλων νὰ δώσῃ εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ τροπὴν ἠθικὴν, φιλοσοφίαν εὐγλωττον, βαθέως συγκινοῦσαν τὸν θεατὴν. Ὁ δὲ Ἀπελλῆς, ὅταν ἠσθάνθη ὅτι ἡγγίζεν εἰς τὸ τέρμα τοῦ βίου του, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κῶν, ἐκάθησεν ἐνώπιον τοῦ ἀριστουργήματός του, τῆς Ἀναδυομένης Ἀφροδίτης, δηλαδὴ ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τῆς ἑταίρας Φρύνης, καὶ ἐπεχείρησε νὰ ποιήσῃ καὶ ἄλλην Ἀφροδίτην ἔτι ὠραιότεραν, ἥτοι ἔτι γλυκυτέραν, ἔτι δελεαστικωτέραν. Ἐνὶ λόγῳ, προέβη εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τῆς πάλης πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὰς ἰδίας του δυνάμεις· ἡ ψυχὴ του οὐδὲν ἄλλο ἐγίνωσκεν ἰδανικὸν εἰμὴ τὸ σχῆμα, οὐδεμίαν ἄλλην μέριμναν εἰμὴ τὴν ὕλικήν ἐντέλειαν. Τὸ γῆρας τῶν δύο μεγάλων ζωγράφων συμφωνεῖ μετὰ τοῦ ἐπιλοίπου βίου των καὶ συγκεφαλαιοῖ αὐτόν. Καὶ ἰδοὺ τί ἐξάγεται· ὅτι αἱ θωπεῖαι τῶν βασιλέων ἐνίοτε εἶναι ὀλεθριώτεραι τῆς δυσμενείας των, καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν τοσοῦτοι ἄνθρωποι συκοφαντοῦσιν ἢ ἀποκηρύττουσι, διπλασιάζει τὴν δύναμιν τῆς περινοίας, ἀφίνουσα εἰς αὐτὴν ἅπασαν τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῆς.

ΒΡΥΞΕΛ.

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΣ ΕΙΣ ΑΘΩΝΑ.

Ὁ περιηγούμενος τὰς πεπολιτισμένας τοῦ κόσμου χώρας εὐρίσκει μὲν εἰς ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ποικιλίαν καὶ διαφορὰς σημαντικὰς, οὐχ ἥττον ὁμοίως δὲν ἐξέρχεται τοῦ ὁμοιομόρφου ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῇ φαινομένη ποικιλίᾳ πανταχοῦ ἀπαντᾶται. Οὕτως ὁ ἀπὸ Γερμανίας εἰς Γαλλίαν, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς Ἀγγλίαν, καὶ ἐντεῦθεν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀμερικὴν μεταβαίνων θέλει ἀπαντήσῃ λαοὺς, διαφέροντας μὲν κατὰ τὰ καθέκαστα τοῦ πολιτεύματος, ἐν τούτοις μὴ παύοντας τοῦ ἀποτελεῖν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν.

Ἵνα ἀπαντήσῃ ὁ περιηγητὴς ἰδιάζον τι καὶ οὐσιωδῶς διαφέρων τῶν συνήθων κοινωνιῶν, ὀφείλει νὰ φέρῃ τὸ βῆμα εἰς τὰς εὐαρίθμους ἐκείνας γωνίας τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, ὅπου αἱ κοινωνικαὶ πρόλήψεις διατελοῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐξωστρακισμέναι, καὶ ἐν αἷς ὁ ἄνθρωπος ἀπεφάσισε νὰ βιώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀπερίσπαστος ὑπὸ περιττῶν κοσμικῶν μεριμνῶν. Ἐκεῖ δύναται ν' ἀναπνεύσῃ ἀέρα, οὕτως εἰπεῖν, ἀμόλυντον, καὶ ν' ἀπολαύσῃ τοῦ ἄκρου πάντων τῶν ἀγαθῶν, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰρήνης πρὸς ἑαυτόν· διότι οὐδεὶς ποτε, ἐντὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας βιῶν καὶ ἀναστρεφόμενος, δύναται νὰ εἴπῃ ἐν συνειδήσει: «Εἶμαι ἐλεύθερος!»

Μία τῶν ἐξαιρετικῶν θέσεων τῆς γῆς, ἐν τῶν ἰσχυρῶν ἐκείνων προτειχισμάτων κατὰ τῶν ὑπερβασιῶν τοῦ καταπλημμυρίσαντος τὸν κόσμον βιωτικοῦ σάλου, εἶναι ἡ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις περιέργος Ἀθωνίτις χώρα, τὸ κρησφύγετον τῶν φίλων τοῦ θεωρητικοῦ βίου. Ῥίπτων τις τὸ βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, θέλει ἀπαντήσῃ εὐχερῶς τὸν προβλήτα τοῦτον κολοσσόν, ἀποτελοῦντα τὴν βορειοτέραν προεκβολὴν τῆς

τριγλῶχινος Χαλκιδικῆς χερσονήσου, καὶ προνεύοντα εἰς τὸ πέλαγος μεγαλοπρεπέστερον τῶν λοιπῶν συναδελφῶν ἀκρωτηρίων. Ὡστε καὶ αὕτη ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ Ἀθωνος εἶναι ἐκ τῶν μοναδικῶν.

Κείμενον τὸ διάσημον τοῦτο ὄρος πρὸς τὸ στόμιον τοῦ Ἑλλησπόντου, ἐν τῷ μέσῳ δύο παραλλήλων θαλασσῶν, ἔχει λίαν εὐάρεστον τὸν ὀρίζοντα, ἐπειδὴ κατέχει τὴν ὠραιότεραν μοῖραν εἰς τὴν γεωγραφικὴν σφαῖραν, ὑπὸ τὴν εὐκρατον ζώνην, μὲ φυσικὰς τιθόντι χάριτας, μὲ κατασκίους κοιλάδας, καὶ ἀλσώδεις φάραγγας, μὲ πλήθρη δένδρων παντοδαπῶν, καρποφόρων τε καὶ κάρπων. Αἱ κατὰ μέρη πεδιάδες, τὰ αὐτοσχέδια παράλια, μάλιστα τὰ ἐκ τῶν Ἀθωνικῶν ὑψομάτων καταλειδόμενα ἀφθονα καὶ ἀδρυσιστικὰ νάματα, τὰ πάντα χορηγοῦσι τιθόντι εἰς τὸν θεωρητικὸν νοῦν ἀφορμὰς ἐμπνεύσεως πρὸς ἠθικὴν εὐθυμίαν, γαλήνην πνεύματος καὶ πόθον φιλοσοφίας· πάντα ταῦτα εἰσὶ τόσα θέλγητρα τῶν αἰσθήσεων, ἀνυψοῦντα τὴν ἐν θεοσεβείᾳ στοχασμοῖς διαβιώσαν ψυχὴν πρὸς τὸν Θεόν.

Εἰς τοιαύτην εὐχαριν γῆν κατῴκει τὸ πάλαι κοινωνία, συνισταμένη κατὰ πόλεις. Ὁ Φιλόστρατος ἀναφέρει, ὅτι πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων, φίλοι τῆς ἡσυχίας, ἀπεσύροντο ἐκ τῶν πόλεων καὶ κατῴκουν τὸν Ἀθῶνα, ὅπως φιλοσοφῶσι θεωρητικώτερον καὶ μελετῶσι τὴν φύσιν.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν ἐντυπώσεων, ὅσας προξενεῖ εἰς τὸν φιλοπερίεργον παρατηρητὴν ἡ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Ἀθωνος περιήγησις, καλὸν ἡγοῦμαι νὰ προτάξω σύντομον ἱστορικὴν ἀφήγησιν τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως τῆς χώρας ταύτης μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, καθόσον ἡδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω τὰ κατ' αὐτὴν ἐκ τε τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, καὶ ἐκ τῶν σωζομένων εἰσέτι ἀρχαίων χειρογράφων ἐν τισι τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν μοναστηρίων.

Α'.

Αἱ πρῶται περὶ Ἀθωνος ἱστορικαὶ γνώσεις ὑπάρχουσι λίαν συγκεχυμέναι καὶ ἀσαφεῖς· μόνον δὲ παρὰ Θουκυδίδῃ καὶ Πλουτάρχῳ ὀλίγα τινα ἀκροθιγῶς πως καὶ ἐν παρόδῳ ἀπαντῶνται,

καὶ τοῦτο, καθόσον οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι λαμβάνουσιν ἀφορμὴν ἐκ τῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας τῶν Περσῶν βασιλέων Δαρείου καὶ Ξέρξου.

Ὁ ἱστορικὸς Ἡρόδοτος ἐξηγεῖται σαφέστερον. Διορίζει τὴν θέσιν τοῦ Ἰθωνος, καὶ διαγράφει ἀκριβῶς τὰς οἰκουμένας τότε πόλεις ὑπὸ μικτῆς κοινωνίας, ἐλληνικῆς τε καὶ βαρβαρικῆς: «Ὁ γὰρ Ἰθως ἐστὶν ὄρος μέγα τε καὶ οὐνομαστόν, ἐς θάλασσαν κατῆκον, οἰκημένον ὑπὸ ἀνθρώπων. Τῇ δὲ τελευτᾷ ἐς τὴν ἡπειρον τὸ ὄρος χερσονησοειδὲς τε ἐστὶ, καὶ ἰσθμὸς ὡς δυνάδεα σταδίων· πεδίον δὲ τοῦτο καὶ κολωνοὶ οὐ μεγάλοι ἐκ θαλάσσης τῆς Ἀκανθίων ἐπὶ θάλασσαν τῆς ἀντίον Ὀριώνης. Ἐν δὲ τῷ ἰσθμῷ τούτῳ, ἐς τὸν τελευτᾷ ὁ Ἰθως, Σάνη πόλις Ἑλλάς οἰκηταί· αἱ δὲ ἐντὸς Σάνης, ἔσω δὲ τοῦ Ἰθω οἰκημένοι, εἰσὶν αἶδε, Δῖον, Ὀλόφυξος, Ἀκρόθωον, Θύσσοις, Κλεωναί.»

Πρώτην λοιπὸν τῶν Ἀθωνιάδων πόλεων ἀπαντῶμεν τὸ Δῖον, κείμενον κατὰ τὴν θέσιν ὅπου σήμερον ἀνεγείρεται ἡ μεγαλοπρεπὴς μονὴ τοῦ Βατοπεδίου. Δευτέραν πόλιν εὐρίσκομεν τὴν Ὀλόφυξον, κατοικουμένην ὑπὸ βαρβάρων, ἐκτεινομένην δὲ εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὑψηλῶν λόφων, τῶν συγκροτούντων τὰ πρὸς τὸν Ἰθωνα κατ' ἀναλογίαν βουνά· εἰς τὰ ἐρείπια ταύτης, ἐν ὁμαλῷ τόπῳ, ὑπάρχει σήμερον ἡ Μονὴ τοῦ Φιλοθέου. Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως ταύτης ἦτο λίαν ἐπιτήδειος πρὸς τε τὴν ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἀναγκαίων, καὶ διὰ τὰς μετὰ τῶν ἄλλων κοινωνιῶν σχέσεις τῶν κατοίκων.

Προχωροῦντες κατ' εὐθείαν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ὄρους, εὐρίσκομεν κατὰ μέτωπον τοῦ Ἰθωνος τὴν Ἀκρόθωον ἢ Οὐρανόπολιν, ἥτις ἦν μᾶλλον πολίχνη· μικρὰ δὲ λείψανα καὶ ἐρείπια καὶ τεῖχη τῆς ἀρχαιότητος φαίνονται ἄχρι σήμερον. Ἐπὶ τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ Νυμφαίου λεγομένου ἀκρωτηρίου, μεταξὺ τῶν δύο βορειονοτίων θαλασσίων πτερύγων, ἔκειτο ἡ πόλις Θύσσοις, ἥς καὶ ἐρείπια κατὰ τόπους ἀναγνωρίζονται· ἀντὶ δὲ τῆς πόλεως, ἀκμᾶζει σήμερον ἡ μεγίστη μονὴ τῆς Λαύρας.

Τέλος, κατὰ τὴν νότιον ἀκτὴν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς χερσονήσου, πρὸ τῆς Σιγγιτικῆς νοτίου θαλάσσης, ἔκειτο ἡ μητρόπολις τῶν Κλεωνῶν, ἥτις διεγνώσθη ἐκ τινῶν σημείων ἀρχαιότητος, οἷον κεράμων, δακρυδόχων καλπῶν, λίθων διαυγῶν, μαρμάρων λευκοτάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρέθη τεμάχιον φέρον

τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν Δῆμος Ἀθηνόδωρου. Ὀλίγον ἄνω τῆς θέσεως ταύτης εἶναι σήμερον ἡ τοῦ Ἀγίου Παύλου μονή.

Ἀναμφίβολον, ὅτι αἱ πόλεις αὗται ὑπήγοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Ἀθηναίων ὡς συμμαχικαὶ πόλεις, καίτοι ὑπὸ ἰδίων ἀρχόντων κυβερνῶμεναι. Κατὰ τοῦτο μᾶς πιστοποιεῖ ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, διηγούμενος καὶ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ὑπετάγησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Μακεδόνων. Ἀκολούθως Βρασίδας, ὁ τῶν Λακεδαιμονίων στρατηγός, ἀφοῦ ὑπέταξε πλείστας ὅσας συμμαχικὰς πόλεις κατὰ παρακίνησιν τοῦ βασιλέως Περδίκκα, στρατεύσας ἐπὶ τὸν Ἰθωνα, τινὰς μὲν τῶν συμμαχικῶν πόλεων ἔπεισε ν' ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τοῦς Ἀθηναίους, τινὲς δὲ ὑπετάγησαν, καὶ αἱ ἀντιστάσαι κατεστράφησαν ἐξ ὀλοκλήρου.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ σημαντικώτερον γεγονός εἶναι ἡ πρώτη τῶν Περσῶν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἀπεφάσισε καὶ ἀνεδέχθη ὁ στρατηγός τοῦ Δαρείου Μαρδόνιος, ὅπως φανῇ παρέχων γενναίαν ἐκδούλευσιν εἰς τὸν κύριόν του. Ἐντοσούτῳ ἀγωνιζόμενος νὰ παραπλεύσῃ τὸ συνεχῶς τριχυμιῶδες ἀκρωτήριο τοῦ Ἰθωνος, ἵνα κυριεύσῃ πρότερον τὰς παραλίους χώρας, κατεποντίσθη μετὰ τριακοσίων πλοίων καὶ εἰκοσακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν. Τοῦτον δὲ τὸν κίνδυνον φοβούμενος μετὰ ταῦτα ὁ τοῦ Δαρείου υἱὸς Ξέρξης κατὰ τὴν δευτέραν εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατείαν, διώρυξε τὸν ἰσθμὸν, εἰς ὃν ὁ Ἰθως τελευτᾷ, καὶ διεξεπεραίωσε οὕτω τὸν ναυτικόν του στόλον εἰς τὴν ἀντιπέραν θάλασσαν. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὅπου ἡ χερσονήσος τοῦ Ἰθωνος συνάπτεται μετὰ τῆς Χαλκιδικῆς πεδιάδος, ἔκειτο ἡ πόλις Ἀκανθα, ἐξ ἧς καὶ ὁ ἰσθμὸς ἐκλήθη Ἀκάνθιος.

Εἰς τὸ ὄρος τοῦ Ἰθωνος παρεγένετο καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Ἐνῷ δ' ἐσκέπτετο ποῦ νὰ κτίσῃ πόλιν, δι' ἧς ν' ἀπαθανάτισθῃ ἡ δόξα του, προσήλθεν αὐτῷ ὁ ἀρχιτέκτων Σησιπράτης, καὶ ἐξητήσατο τὴν ἄδειαν νὰ διατμήσῃ τὴν ὑπερήφανον κορυφὴν τοῦ Ἰθωνος εἰς ἀνδριάντα, ἢ μᾶλλον κολοσσὸν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, μὲν τῶν χειρῶν κρατοῦντα πόλιν ὀχυροτάτην καὶ πολυάνθρωπον, ἀπὸ δὲ τῆς ἐτέρας προχέοντα βαθυκοίτην ποταμόν. Ἀγνοοῦμεν διὰ ποίους λόγους ὁ μεγαλεπήβολος κοσμοκράτωρ ἀπηξίωσε νὰ παραδεχθῇ τὸ θαυμαστὸν σχέδιον τοῦ Ἑλλήνος ἀρχιτέκτονος.

Ἀκολούθως, ὅταν τὴν τῶν Μακεδόνων κοσμοκρατορίαν διε-

δέχθη ἡ τῶν Ῥωμαίων, ἡ Χαλκιδική γῆ ὑπέστη πλείστας ὄσας ἀλλοιώσεις, αἱ πλείότεραι δὲ τῶν Ἀθωνικῶν καὶ τῶν περίεξ παραλίων πόλεων ὑπέκυψαν ὑπὸ τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον τῆς ἀκορέστου δόξης τῶν Kaisάρων. Τότε καὶ ναοὶ πλείστοι τῆς ἀρχαίας λατρείας περίφημοι κατεκρήσαν, καὶ πολλοὶ τῶν Χαλκιδέων, φεύγοντες τὰς καταδρομὰς καὶ τὸν καταπιεσμὸν τοῦ ἐχθροῦ, μετώκησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς ἄλλας χώρας.

Τὰ δεινὰ ταῦτα ἐξηκολούθουν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Διοκλητιανοῦ. Τούντεθεν ἀρχεται ἄλλη φάσις ὑπὸ τὸ παντοκράτορ ἔμβλημα τῆς χριστιανωσύνης, καὶ ἔκτοτε εἰς τὸ ὄρος τοῦ Ἀθωνος, ἀντὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν συνοικιῶν, τὰς ὁποίας αἱ καιρικαὶ περιστάσεις ἐξ ὀλοκλήρου κατέστρεψαν, βλέπομεν χοροὺς μοναστῶν καὶ μεγαλοπρεπῆ ἱερὰ σκηνώματα, ἀφοῦ καὶ τοῦ τόπου τούτου αἱ φυσικαὶ χάριτες συνεφώνησαν πρὸς τὰς πνευματικὰς διαθέσεις τῶν διαδεχθέντων τοὺς φιλοσόφους Ἑλληνας μοναχῶν. Ἐνταῦθα, ἀπ' ἀρχῆς τῶν κατ' αὐτῆς διωγμῶν, εὔρεν ἡ Ἐκκλησία τὴν ἐπέραστον ἀνάπαυσιν, ἐν μέσῳ μυρίων αἱρέσεων ἀναστρεφόμενη.

Πότε ἀκριβῶς τὴν τύρβην τῶν πόλεων διεδέχθη ἐπὶ τῆς Ἀθωνίτιδος χώρας ἡ μοναχικὴ γαλήνη, εἶναι σκοτεινὸν καὶ ἀβέβαιον. Ἡ κοινὴ φήμη θέλει τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, (300 μ. Χρ.) τὸν ἥρωα τοῦτον τῆς Ἐκκλησίας, μετωκίσαντα τοὺς ἐν αὐτῇ κατοίκους εἰς ἄλλα μέρη, καὶ ἀφιερῶσαντα τὸν τόπον εἰς κατοικίαν μοναχῶν. Καίτοι δὲ τὸ μοναχικὸν πολίτευμα συνέστη ἀπ' αὐτῆς τῆς Α' ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἀπόδειξις τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ Θηβαΐδα καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἰνδίαις πολυπληθὴ κοινόβια καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἡσυχαστῶν σκηνώματα, οὐχ ἦττον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου οὐδεμίαν ἐπισημότητα εἶχε τὸ ὄρος.

Ὁ πρῶτος λοιπὸν ἐπίσημος, οὕτως εἶπεῖν, οἰκιστὴς τοῦ Ὀρους ἦν Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, κτίσας καὶ τρεῖς αὐτόθι ναοὺς, ἐν οἷς καὶ τὸν τοῦ Πρωτάτου λεγόμενον, ἐν τῇ πολίχνῃ τῶν Καρεῶν. (α) Ἀλλ' ἐν ὅσῳ ἐν Παλαιστίνῃ, Συρίᾳ, Λιβύῃ, καὶ ἐν

(α) Καίτοι δοκεῖ ἀμφίβολος ἡ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἀνοικοδόμησις μοναστηρίων ἐν Ἀθωνί, φαίνεται ὅμως πιθανόν, ὅτι ἦσαν ἤδη πρὶν αὐτοῦ ἀποκαταστημένοι μοναχοὶ ἐνταῦθα, μονῶδρια διάφορα οἰκοῦντες καὶ ἡσυχαστήρια. Οὕτως ἐν παναρχαίᾳ μεμβράνῃ φέρεται: Ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῷ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ Ισακίου

τοῖς ὄρεσι τοῦ Ὀλύμπου, καὶ κατὰ Βόσπορον καὶ Πόντον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων ἐβρίθον πλήθη μονῶν καὶ μοναχῶν, τὸ ὄρος διατέλει ὃν ἀσήμαντον. Ὅτε δὲ ἡ καταστροφή τῶν βαρβάρων ἀφ' ἐνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ τῶν παραβατῶν βασιλέων μανία κατεδίωκε σκληρῶς τοὺς μοναχοὺς, καὶ ἰδίως ἀπὸ Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ πρώτου εἰκονομάχου, καὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, τότε τὸ ὄρος ἀπέβη τὸ ἀσυλὸν καὶ κρησφύγετον αὐτῶν, καὶ ἔκτοτε φαίνεται ἐπαισθητῶς προαχθεῖσα ἡ τῶν μονῶν καὶ τῶν ιδιωτικῶν σκηνωμάτων καὶ κελλίων αὐξήσις.

Ἀπὸ τῆς πρώτης λοιπὸν ἐχριστιανίσεως τοῦ Ἀθωνος, (καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦτέλους τοῦ Γ' αἰῶνος, ὅτε ἤγμαζεν ὁ εὐσεβὴς Θεόδωρος καὶ ἡ διὰ περικαλλῶν καθιδρυμάτων λαμπρὴ νῆσσα τὸ ὄρος βασιλεὺς Πουλχερία,) μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος, ὅσα συνέβησαν ἐν Ἀθωνί εἰσὶν ἄγνωστα καὶ ἀδηλα, πλην ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου, Ἡρακλείου, Λέοντος τοῦ Κόνωνος, Θεοφίλου καὶ Μιχαήλ, οἱ βάρβαροι Ὀστρογότθοι καὶ Ἀβάρες, κατὰ διαλείμματα ἐμφανιζόμενοι εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐδήουν πολλάκις καὶ τὰς παραλίους μονὰς τοῦ Ὀρους· ὥστε οἱ μοναχοὶ ἐβιάζοντο νὰ ἐκλέγῃσι τὰ ὀρεινότερα μέρη καὶ τὰ μάλλον ἀπόκεντρα, πρὸς ἴδρυσιν τῶν οἰκημάτων αὐτῶν.

Μόνον ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκά (866) ἀπήλαυσαν τὰ ἱερὰ σκηνώματα ἐντέλους γαλήνης. Ἐν τούτοις οὐδὲν τῶν μεταξὺ ἐπισυμβαινόντων πολιτικῶν προσκομμάτων καὶ ἄλλων περιπετειῶν καὶ ὀρησκειτικῶν διαφωνιῶν, οὔτε αἱ τῶν Ἀράβων καὶ Ἀγαρηνῶν ἐπιδρομαὶ, ἴσχυσαν ὅπως παραλύσωσι τὸν ζῆλον τῆς μοναστικῆς πολιτείας, ἥτις προέβαινε πάντοτε βοηθουμένη ὑπὸ τῆς εὐνοίας τῶν πλείστων ἐκ τῶν ὀρθοδόξων βασιλέων· διότι, ὑπὸ τὴν συνεχῆ ἀδράνειαν τῆς πολιτικῆς, αἱ μέριμναι τῶν αὐτοκρατόρων ὑπὲρ τῶν μοναχῶν τοῦ Ἀθωνος οὐκ ἐπαύσαντο.

Νικηφόρος ὁ Φωκάς, γενικὸς ὢν εἰσέτι στρατηγός, ὑπερηγάπα τὸν ἐν τῷ Ὀρει διαπρέποντα μοναχὸν Ἀθανάσιον, μεθ' οὗ ἀπεφάσισε καὶ νὰ συμμονάσῃ, ἀνταλλάσσων τὴν δόξαν τοῦ κόσμου διὰ τοῦ μοναχικοῦ τριβωνίου. Ἀλλ' ἡ ἐνδοξος νίκη του κατὰ τὴν Κρήτην καὶ τὰ λοιπὰ ἀνδραγαθήματα, ὅσα ὕψωσαν αὐτὸν μέχρι τοῦ τῆς αὐτοκρατορίας βαθμοῦ, φαίνεται ὅτι μετέ-

λου Κωνσταντίνου ἀποδομήθη ὑπὸ Στεφάνου μοναχοῦ τὸ τῶν Εἰσοδίων μονῶν, ἐν ᾧ χώρῳ ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος βασιλεὺς ὕψωτο, κτλ.)

τρεφαν ἐν αὐτῷ τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Οὐχ ἤττον ὅμως δὲν ἔπαυσεν ὑπεραγαπῶν καὶ σεβόμενος τὸν ἀριπρεπῆ μοναχόν, καὶ διὰ γενναίας αὐτοῦ προσφορᾶς συνετέλεσε πρὸς ἴδρυσιν τῆς περιωνύμου μονῆς τῆς Λαύρας κατὰ τὸ ἔτος 964.

Ἴδου ὅποια τις ἦν ἡ τοῦ τότε καιροῦ κατάστασις τῶν ἐν τῷ Ὄρει ἀσκουμένων μοναχῶν, κατὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ ἀναμορφωτοῦ τῆς μοναστικῆς πολιτείας Ἀθανασίου: «Ὡς δ' οὖν ἐπέβη τοῦ Ὄρους (ὁ Ἀθανάσιος,) περινοστεῖ μὲν αὐτὸ, περισκοπεῖ δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ, οὐ πολλοὺς ὄντας τότε τοὺς ἀσκουμένους· καὶ τούτων τὴν τραχυτάτην ἀγωγὴν ἀνιχνεύσας καὶ τὸν ἐρημικὸν καὶ ἀπράγμονα βίον, ἐθαυμάζετο καὶ ἤδετο τούτοις. Καὶ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀτεχνῶς ἀσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα· οὐ γὰρ γῆν ἤρουν, οὐκ αὐλακα ἔτεμνον, οὐ βοῦν εἶχον, οὐκ ὑποζύγιον, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἀχθοφόρων ζώων, ἀλλὰ καλύβας ἐκ μικρῶν πηξάμενοι ξύλων, καὶ ὀροφὴν αὐταῖς ἐκ χόρτου συμφορηθεῖσαν ἐπισχεδιάσαντες, οὕτως ἐν θέρει, οὕτως ἐν χειμῶνι διεκαρτέρουν, τῶν ἐναντίων τοῦ ἀέρος ἀνεχόμενοι προσβολῶν. Εἰ δέ ποτε καὶ γένοιτό τις χρεῖα μετακομίσαι τι τῶν παρ' αὐτοῖς, αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν τὴν τῶν νυτοφόρων ζώων χρεῖαν ἐπλήρουν. Τροφὴ αὐτοῖς, μετὰ τὴν πνευματικὴν, ἡ σωματικὴ, ἄσχευος πᾶσα καὶ ἀπέριττος καὶ τὸ ἕλὸν ὀρειος· τῶν ἀγρίων δένδρων συλλέγοντες τοὺς καρποὺς, αὐτοσχέδιον ἑαυτοῖς παρετίθουν τὴν τράπεζαν, πλὴν εἰ μὴ που πλοίου ποθὲν ἐποκείλαντος, εὐχῆς χάριν περιέβαλλον τινες αἴτου ἢ κέγχρου, εἰ τύχοι, ἢ τινος ἄλλου τῶν σπερμάτων.» Ὡστε ὁ Ἀθανάσιος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρῶτος ἀναμορφωτὴς τῆς ἐν τῷ Ὄρει πολιτείας· ἐννοεῖται δὲ, ὅτι οἱ φανατικώτεροι τῶν μοναχῶν βαρέως κατ' αὐτοῦ ἔφερον.

Ἀποθανόντος τοῦ Νικηφόρου, οἱ τέως ἀχθόμενοι κατὰ τῶν καινοτομιῶν, ἃς εἰσήγαγεν ἐν τῇ χερσονήσῳ ὁ λίαν φιλόκαλος καὶ μεγαλουργὸς οὗτος πατήρ, ἀπῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν διαδεξάμενον τὴν βασιλείαν Ἰωάννην τὸν Τσιμισχὴν, καὶ κατηγόρουν τὸν Ἀθανάσιον «ὡς καταδυναστεύοντα τοῦ Ὄρους, καὶ τοὺς ἀρχαίους τύπους καὶ τὰ ἔθιμα καταλύοντα. Οἰκοδομᾷ γὰρ ἀνήγειρε πολυτελεῖς, καὶ πύργους καὶ λιμένας ἐνήργησεν, ἐπιβρόας τε ὑδάτων κατήγαγε, καὶ ζεύγη βοῶν ὠνήσατο, καὶ εἰς κόσμον ἤδη τὸ Ὄρος μετεποίησεν· ἀγροὺς γὰρ ἔσπειρε, καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνας, καὶ καρπὸν γεννήματος

ἐποίησεν. . . . ὅτι τε τοὺς ἀρχαίους νόμους παρακινεῖ, καὶ μεταποιεῖται τὰ παλαιὰ ἔθνη καὶ ὅρους.» Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, καίτοι τὸ πρῶτον ὀργισθεὶς μετεπέμψατο τὸν Ἀθανάσιον, φιλοφροσύνῃς αὐτὸν πληρώσας ἀκολούθως, ἀπέστειλεν εἰς τὸ Ὄρος, ἐπιδοκιμάσας τὰς μεταρρυθμίσεις, ἃς τινες εἰσήγαγεν ἐν αὐτῷ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, μετὰ τὴν σύμπληξιν καὶ παγίωσιν τῆς τέως κυμαινομένης μοναχικῆς πολιτείας ἐν τῷ Ὄρει διὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ ἐτέρων μεγαλοπρεπῶν μονῶν καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως πλείστων ἀδελφῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, ἡ τοῦ Ὄρους ὄψις ἔλαβε κοινωνικωτέραν μορφήν. Ὁ βίος τῶν μοναστῶν ἐγένετο κοσμικώτερος, ἕως οὗ ἀπὸ κοινοβιακοῦ μετετράπη εἰς τὸν ιδιόρρυθμον, καὶ ἤρξαντο ἐρίζειν περὶ πρωτείων καὶ διανομῆς γῆς καὶ ἄλλων κοσμικῶν διενέξεων, κατὰ δηλοῦσι τὰ κατὰ καιροὺς ἐκδεδομένα βασιλικά σιγίλλια καὶ χρυσόβουλλα, τὰ ὀρίζοντα τὰς τοποθεσίας καὶ τὰ λοιπὰ τῶν μοναχῶν προνόμια.

Β.

Ἡ Ἀθωνιάς χερσονήσος προεκτείνεται εἰς μῆκος πεντήκοντα περίπου χιλιομέτρων, ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ αὐτῆς ἐπικαθῆται μεγαλοπρεπὴς καὶ σοβαρὸς ὁ πελώριος κῶνος τοῦ Ἀθωνος, προεκτεινόμενος εἰς ὕψος 6,400 ποδῶν. Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος, ὁ τῶν Ἀργοναυτῶν ποιητὴς, λέγει, ὅτι ἡ σκιὰ τοῦ ὄρους τούτου καλύπτει μέρος τῆς νήσου Λήμνου, ἐπεκτεινομένη μέχρι τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως Μυρίνης. Ἀδύνατον δὲ νὰ παρασταθῇ καὶ διὰ τῆς ποιητικωτέρας γραφίδος ἢ λαμπρότης καὶ τὸ πάντερπον τῆς θέας, ἣν ἀπολαμβάνει ὁ περιηγητὴς, μετεωριζόμενος ἐπὶ τὰ αἰθέρια ἐκεῖνα ὕψη.

Τερπνότεταί τι φάνηται καὶ ποιητικαὶ αἱ θέσεις τοῦ λασίου τούτου ὄρους. Καταρράκται, λόχμη πυκνὴ, ἀνεμώδεις δειράδες, πυκνὰ καὶ βαθύσκια δάση, κολωνοὶ περικλειόντες τὰς ὑπὸ κισσοῦ κεκαλυμμένας τρώγλας τῶν θιασωτῶν τοῦ μονήρους βίου, ἀλαχοῦ δὲ κρημνοὶ ἀπότομοι, καὶ φάραγγες, καὶ χαράδραι, πέραν δὲ πάλιν πέλαγος νησοφυτευμένον, καὶ σαυφείρινος οὐρανός—ἰδοὺ ὅ,τι προσβάλλει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου ριπτόμενον εἰς τὴν περὶ ἑαυτὸν φύσιν ὄμμα τοῦ περιηγητοῦ. Ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς καὶ ταύτοχρόνως παντέρπου ταύτης

σκοπιάς, ἥτις πανταχοῦ παρέχει εἰς τὰς αἰσθήσεις αὐγκεκερασμένον τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ὑψηλόν, οἰκοθεν ἡ ψυχὴ ἀνεπαισθήτως ὑψαῖται εἰς τὸν Δημιουργόν, πληρουμένη ἀνεκλαλήτου θρησκευτικοῦ αἰσθήματος.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἄθωνος, εἰς τὰ κοιλώματα τῆς ὁποίας εὐρίσκονται αὐτοφυῆ ῥόδα ἀμάραντα καὶ πληθὺς εὐωδῶν ἱαματικῶν φυτῶν, καὶ ὅπου τὸ πάλαι ἴστατο τὸ ἀγαλμα τοῦ νεφεληγερέτου καὶ τερψικεραύνου Διός, σήμερον ὑπάρχει ἐν εἵδει στεφάνης ναῖσκος, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως, τὸ ὕψιστον τοῦτο τῆς Ὁρθοδοξίας σημεῖον, ἀφ' οὗ ἐξυμνεῖται ὁ Δημιουργὸς τοῦ παντός δι' Ἑλληνίδος φωνῆς. Ὀλίγον δὲ κατωτέρω τῆς κορυφῆς, περὶ τὸ μέρος ὅπου ἔκειτο ἡ τὸ πάλαι Ἀκρόωος, εὐρίσκεται σήμερον ἡ λεγομένη Κεραιὰ, ἡ εὐερωτέρα καὶ ὑγιηρεστέρα τῶν πολιχνίων τοῦ Ἄθωνος. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Μελέτιον, οἱ τὰς τοποθεσίας ταύτας οἰκοῦντες ἔζων τεσσαράκοντα καὶ πεντήκοντα ἔτη πλείότερον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων.

Ὁρμώμενοι ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ Ἄθωνος, ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας, πρὸς τὴν ἐσχατιάν τῆς ἀπ' αὐτοῦ κληθείσης ἡερσονήσου, ἀπαντῶμεν ἐκ μὲν τῆς βορείου αὐτῆς πλευρᾶς κατὰ σειρὰν τὰς ἐξῆς ὀκτὼ μονὰς, ἀπάσας σχεδὸν ἐκτισμένας παραλίως καὶ ἐπὶ ῥωμαντικωτάτων τοποθεσιῶν κειμένας: τὴν τῆς Λαύρας, τὴν τοῦ Καρακάλλου, Φιλοθέου, Ἰβήρων, Σταυρονικήτα, Παντοκράτορος, Βατοπεδίου καὶ Ἐσφιγμένου. Ἐκ δὲ τῆς νοτίου πλευρᾶς, ἀντιστοιχοῦσας ταῖς ἀνωτέρω, ἑτέρας ὀκτὼ μονὰς: τὴν τοῦ Ἀγίου Παύλου, Διονυσίου, Γρηγορίου, Σιμωνόπετρας, Ξηροποτάμου, Ῥωσαιοῦ, Ξενοφώντος καὶ Δοχειαρίου. Τέσσαρες δ' ἑτεραι, τουτέστιν ἡ τοῦ Κουτλουμουσίου, Κωνσταμανίτου, Ζωγράφου καὶ Χιλιανδαρίου, κεῖνται μεσογειῶς. Σημειωτέον, ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς μιᾶς θαλάσσης μέχρι τῆς ἑτέρας πλάτος τῆς ἡερσονήσου κατὰ μέσον ὅρον εἶναι δύο ὥρων, ἡ δὲ μεταξὺ ἐκάστου μοναστηρίου ἀπόστασις ποικίλει ἀπὸ μιᾶς μέχρι τεσσάρων ὥρων.

Ἐκτὸς τῶν εἰκοσι τοῦτων σεβασμίων διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν καὶ ἱστορικῶν μονῶν, ἀπαντῶνται καὶ ἅπαν τὸ μῆκος τῆς ἡερσονήσου δεκατρεῖς μεγάλα ἱσκήται, τινὲς τῶν ὁποίων εἰσὶν ὠραιότεραι καὶ εὐρύτεραι τῶν πρωτευόντων μοναστηρίων, ἀφ' ὧν ἐξαρτῶνται πρὸς δὲ, περὶ τὰ 350 κελλῖα, ἕκαστον τῶν ὁποίων κέκτηται ἴδιον ναῖσκον καὶ ἰδίας περὶ αὐτὸ προσοδοφόρους

γαίας. Πενταχιχίλιοι δὲ περίπου μοναχοὶ καὶ ὑπὲρ τοὺς χιλίους κοσμικοὺς ἐργάτας ἀποτελοῦσι τὸν ὅλον πληθυσμὸν τῆς ἀξιοπεριέργου ταύτης κοινωνίας.

Τὰ ἡμίση τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος διετήρησαν τὸ κοινονοβιακὸν πολίτευμα, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀπὸ τῶν πρώτων ἰδρυτῶν τοῦ μοναχικοῦ βίου θεσπισθὲν καὶ κληροδοτηθὲν. Κατὰ τοῦτο, πάντες οἱ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ ἐνασκούμενοι ἀδελφοὶ ὀφείλουσι νὰ ἐκτελῶσιν ἀγογγύστως τὰς ἐπιβαλλομένας αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου λειτουργίας, ἐνδεικνύμενοι ἐν παντὶ τελείαν ὑπακοήν, ἐξασκοῦντες ἀπόλυτον κοινονομοσύνην, καὶ καθυποβαλλόμενοι εἰς διαίταν αὐστηροτέραν τῆς τῶν λοιπῶν μοναχῶν, καθὼ ἀπέχοντες κρεῶν καὶ ἄλλων πολυποικίλων καὶ ἀρεκτικῶν βρωμάτων. Τὰ δὲ λοιπὰ ἡμίση ἡσπάσθησαν τὸ ἰδιόρρυθμον λεγόμενον σύστημα, καθ' ὃ ἕκαστος ἀδελφὸς ἔχει τὸ ἐλεύθερον νὰ βιοῖ ἀνετώτερον τοῦ ἄλλου, καὶ νὰ διαχειρίζεται κατ' ἀρέσκειαν τὴν ἰδίαν περιουσίαν, ἥτις μόνον μετὰ θάνατον ἀνήκει εἰς τὸ κοινὸν τῆς μονῆς ταμεῖον. Τριμελὲς δὲ, ἡ καὶ πολυμελεστέρα πολλάκις, ἐπιτροπὴ διαχειρίζεται τὴν περιουσίαν τῆς μονῆς, καὶ προνοεῖ περὶ τῶν συμφερόντων καὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς. Εἰς τρόπον ὥστε, τὸ μὲν κοινοβιακὸν πολίτευμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἀπόλυτον μοναρχικόν, καθόσον μάλιστα ὁ κατὰ καιρὸν Ἡγούμενος ἐκάστης μονῆς κέκτηται ἰσχὺν ἰσόβιον· τὸ δὲ ἰδιόρρυθμον ἰσοδυναμεῖ κάπως πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, τῆς πολυμελοῦς ἐπιστασίας ἀντικαθισταμένης ὑπ' ἄλλης καὶ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα.

Τὰ εἰσοδήματα τῶν μοναστηρίων προέρχονται ἐκ τῆς ὕλοτομίας τῶν δασῶν, ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἐπιτοπίων προϊόντων, καὶ ἰδίως τῶν λεπτοκαρύων καὶ τῶν ἐλαιῶν. Ἡ τοῦ Κουτλουμουσίου μονὴ συγκομίζει κατ' ἔτος περὶ τὰς 200,000 ὀκάδας λεπτοκαρύων ἢ τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων καὶ τοῦ Φιλοθέου ἐξάγουσι κατ' ἔτος ξυλικὴν οὐκ εὐκαταφρόνητον. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐπιτοπίων τούτων προϊόντων, τὰ μοναστήρια κέκτηνται διαφόρους ἰδιοκτησίας, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον προσοδοφόρους, καλουμένας Μετόχια, ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν τοῦ Ἄθωνος κειμένης νήσου τῆς Θάσσου, ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ἡερσονήσου τοῦ Λόγκου, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ γηπέδου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Εὐαρίθμων δὲ τιγῶν διατηροῦνται εἰσέτι ἐν Βεσσαραβίᾳ καὶ ἄλ-

λαχοῦ τῆς Εὐρώπης λίαν πλούσια κτήματα, ἀποφέροντα οὐκ εὐκαταφρόνητον ἐτήσιον εἰσόδημα.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀθωνίτιδος χερσονήσου, κατὰ τὸ παν-
μεσόγειον καὶ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς βορείου κοιλάδος, κεῖται ἡ
τῶν Καρεῶν πολίχνη, ἡ πρωτεύουσα, οὕτως εἰπεῖν, τῆς χώρας.
Αὕτη ἀπαρτίζεται ὑπὸ πλείστων ὄσων ἀγροικιῶν ἢ κελλίων,
γραφικώτατα διεσπαρμένων εἰς τὰς χλοερὰς κλιτύας τῶν λόφων
καὶ μεταξὺ τῶν καταφύτων κοιλάδων· ὑπὸ τῶν οἰκημάτων τῶν
ἀντιπροσώπων, εἴτε ἐπιστατῶν τῶν εἴκοσι μοναστηρίων· ὑπὸ τι-
νων ἐργαστηρίων χειροτεχνῶν καὶ ἄλλων καταστημάτων, ἐν οἷς
πωλοῦνται τὰ χρειώδη. Ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τοῦ χωρίου ἱδρύται ὁ
ἀρχαιότατος Καθολικὸς ναὸς, ὁ κοινῶς Πρωτάτον καλούμε-
νος, καθότι ἐνταῦθα ἐδρεύει ἡ Ἱερὰ Κοινότης, ἀπαρτιζομένη ἐκ
τῶν ἀντιπροσώπων τῶν εἴκοσι μονῶν· εἰς δὲ πρόεδρος (Πρω-
τος,) ἐκλεγόμενος κατὰ τετραετίαν, διαχειρίζεται τὴν ἐκτελε-
στικὴν ἐξουσίαν μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων μονα-
στηρίων Λαύρας, Βατοπεδίου, Ξηροποτάμου καὶ Χιλιανδαρίου.

Ἐν ἀρχῇ τὴν διοίκησιν τοῦ Ὄρους εἶχεν ὁ Πρώτος, χαίρων
οὐκ ὀλίγα προνόμια· ἀλλὰ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Χριστιανικῆς
βασιλείας, ἡ τοῦ Πρώτου ἀρχὴ ἐξησθένισε, καὶ ἐσυστήθη ἡ λεγο-
μένη π εν τὰς ἐκ τῶν πρωτευόντων μοναστηρίων, ἐξ ὧν εἰς πα-
τὴρ ἐπέχει τὸν τόπον τοῦ παλαιοῦ Πρώτου, ὑπὸ τὸν τίτλον
Πρωτεπιστάτης. Ἀπασαὶ δὲ αἱ ἀποφάσεις ἢ αἱ διατάξεις
τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ὀφείλουσι νὰ φέρωσιν ἐπὶ τούτῳ σφραγι-
δα, ἥς τινος ἕκαστος τῶν τεσσάρων ἀντιπροσώπων κατέχει ἀνά
ἐν τεταρτημόριον. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀνεγνώρισε τὴν μι-
κρὰν ταύτην μοναχικὴν δημοκρατίαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων-
σταντινουπόλεως, καὶ ὑπερησπίσθη αὐτὴν ἀείποτε δυνάμει μι-
κροῦ τινος ἐτησίου φόρου, διαβιβαζομένου διὰ τοῦ ἐν Καρεαῖς
ἐδρεύοντος μετὰ τοῦ μικροῦ ἐπιτελείου τοῦ Ὀθωμανοῦ Ἀγᾶ.

Ἀπασα μὲν ἡ Ἀθωνίτις χώρα παρέχει τοποθεσίας πλήρεις
καλλονῶν καὶ μεγαλείου, ἀλλ' ἰδίως ἡ τῆς μικρᾶς ταύτης πολί-
χνης ἀποψις εἶναι ἡ θυμηδεστέρα καὶ μᾶλλον ἀξία λόγου. Ἡ
φύσις ἐνταῦθα, μεγαλοπρεπὴς καὶ πλουσία, κοσμεῖ τὸ ἔδαφος
διὰ παντοίων δένδρων καὶ θάμνων· φυτὰ δὲ εὐωδέστατα, ἀναρρι-
χώμενα εἰς τὰ κτήρια καὶ εἰς τὰ δένδρα καὶ πλήρη ἀνθῶν ποι-
κιλοχρόων, αἰωροῦνται εἰς τὸν ἀέρα καὶ πληροῦσι πανταχοῦ

εὐωδίας τὴν ἀτμοσφαῖραν. Βεβαίως τὰς τοποθεσίας ταύτας εἶχεν
ὑπ' ὄψιν Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς, περιγράφων ὡς ἐξῆς τὴν φύσιν
τῆς χώρας: «Τὰ τε γὰρ ἄλλα τὸ ὄρος ὁ Ἀθως θαυμάζεσθαι ἄ-
ξιον εἶναι δοκεῖ μοι, ὅτι τε πρὸς ἀέρα κέκραται πάνυ τοι εὐφυῶς,
καὶ ὅτι πολλῇ τινι καὶ παντοδαπῇ τῇ χλότη κοσμεῖται. . . . καὶ
πολλὴν εὐθὺς περιβάλλεται τὴν τῆς τέρψεως ἡδονήν. Καὶ βεῖ
πανταχόθεν, ὥσπερ ἐκ θησαυρῶν, τό τε εὐπνουν τῆς ὁσμῆς καὶ τὸ
τοῦ ἀνθους εὐχρουν. . . . δένδρεσι τε πολυειδέσι κομᾶ, καὶ ἄλσῃ
καὶ λειμῶνας ποικίλους, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, πλουτεῖ. . . καὶ
τέρψεώς τις πέπλος ἐντεῦθεν ὑφαίνεται ξένος ἐκεῖ συμμιγῆς,
οὐκ ἥρος ὥρα μόνῃ, ἀλλ' ἐν ἅπαντι καιρῷ καὶ χρόνῳ. . . . καὶ
ἅμα πηγαῖς αὐτοφυῶν ὑδάτων ὁ χῶρος ἄρδεταί τε καὶ περιαν-
τλεῖται πολλαῖς.»

Παρά τὰς ὄχθας τῶν ρευμάτων, ὑπὸ τὴν δροσερὰν αὔραν τῆς
φιλόρας ἡ εἰς τὰς ἀλλαχοῦ ἡδέως ψιθυρίζουσας πλατάνους, ἐν τῷ
μέσῳ τῆς πυκνοφύλλου καὶ χλοερᾶς καστανίας, ἐνῷ ἀκούονται
τὰ μελωδήματα τῶν πτηνῶν, ὁ οὐρανομήκης νοῦς τοῦ ἀνθρώπου
ὑψοῦται καὶ εἰσδύει εἰς τὰ βάθη τοῦ ἀπείρου ἡσυχος καὶ γαλη-
νιαῖος, τὸ δὲ βλέμμα τέρπεται εὐρίσκον πανταχοῦ ποικίλα κάλ-
λη, ποικίλας χάριτας, ποικίλας μεγαλοπρεπείας. Μεθ' ὁποῆς
χάριτος ἀναδύει ἐνταῦθα ἐκ τοῦ πολυφύλλου δάσους τὸ ἐρημη-
τήριον, ὃ περιστέφει ἡ δάφνη, τὸ κλῆμα, ἡ νάρδος καὶ ἡ μυρ-
σίνη! πόσον δὲ λαμπρὰ, ὡς στιλπνότατος ἀργυρος, ἀναβλύζει
ἐκ τῶν πετρῶν ἡ πηγὴ, καὶ πόσον ἁρμονικὰ ψιθυρίζει τὸ ρεῖθρον
ὑπὸ τὰς ῥοδοδάφνας καὶ τὸν κισσόν!

«Οὐδαμοῦ τῶν περιηγήσεών μου, (λέγει Ἀγγλος τις περιη-
γητῆς, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ὄρος πρό τινων ἐτῶν,) εἶδα θέαν θελκτι-
κωτέραν τῶν μικρῶν τοῦ Ἀθωνος ἐπαύλεων. Ἰκεῖνται δ' αὐταὶ
συνήθως εἰς τὰ πλάγια τῶν βουνῶν, ἐν μέσῳ τῶν καλλιεργη-
μένων ὑπὸ τῶν μοναχῶν ἀγρῶν, καὶ συνίστανται εἰς μικροὺς τε-
τραγώνους πυργίσκους, μὲ βραχὺ περιτείχισμα καὶ ναῖσκον, ὃ-
θεν ὁ ἦχος τοῦ σημαντρου, ὃ καλῶν τοὺς μοναχοὺς εἰς πρόσευ-
χὴν, διαχέεται μελαγχολικὸς εἰς τὰ πλησίον ἀρχέγονα δάση.
Καὶ ἐνθεν μὲν καθεῖθεν ἡ ἀνεμώνη καὶ τὸ κυκλάμινον στολίζει
τὴν γῆν, καταβάσκει δὲ κρυσταλλίνων ὑδάτων καταπίπτουσι
εἰς τὰς κοιλάδας καὶ τὰς φάραγγας ἀπὸ βράχων καὶ λιβάδων.
Ἄν τὸ ὄρος, τὸ περιέχον τὰς ὡραίας ταύτας σκηνάς, ἤθελε,

κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ Λυσίππου, (α) μεταποιηθῇ δι' ὑπερφυοῦς ἀγῶνος τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης εἰς ἀνδριάντα τοῦ Ἀλεξάνδρου, διστάζω ἂν ἤθελε παράσχει θέαν μεγαλοπρεπεστέραν τῆς ὑπὸ τὰ ὀμματαί μου μαγικῆς σκηνῆς, ἣν καθωραΐζον ἔτι μάλλον αἱ ὑπερνεφεῖς θόλοι καὶ πύργοι τῶν μοναστηρίων.»

Τὸ ὄνομα Καραεὶ διαφοροτρόπως ἐξηγείται καὶ γράφεται. Κατὰ τινάς, ὀφείλομεν νὰ ἀκολουθῶμεν τὴν γραφὴν Καραεὶ, κληθείσης οὕτω τῆς χώρας ἐκ τῆς πληθύος τῶν περὶ αὐτὴν λεπτοκαρυῶν. Κατὰ δὲ τὸν πολὺν Σιμωνίδην, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ Καριάπολις, ἥτοι Καρῶν ἀποικία, ἀνάγκη νὰ γράφωμεν καὶ νὰ προφέρωμεν Καραεὶ. Ἐπειδὴ δὲ συνέπεσεν ὁ λόγος περὶ τοῦ ἀκαμάτου τούτου ἀρχαιολόγου, ὅστις ἀρχοῦντως ἐλέλιξε πρό τινος τὸν φιλολογικὸν κόσμον, καὶ ὡς σπάνιον τι μετέωρον ἀνέλαμψε καὶ ἐσθέσθη ἐν ἀκαρεῖ, νομίζω οὐχὶ ἄσκοπον νὰ παραθέσω ἐνταῦθα, χάριν τῶν φιλοπεριέργων, τὰς ἀντιστοιχούσας ταῖς σημεριναῖς μοναῖς ἀρχαίας πόλεις καὶ πολέχνας μετὰ τῶν ὀνομασιῶν αὐτῶν, ὅσας καθώρθωσε νὰ ἐξιχνιάσῃ ὁ ἀνένδοτος οὗτος καὶ παράδοξος ἀρχαιοδίφης.

« Ἐν τῇ θέσει τῇ καλουμένῃ τανῦν Ἀμολιανῇ, ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον Δικτίδιον. Ἡ Διοσκουριάς, ἐνθα νῦν τὸ παλαιὸν Ῥωσικὸν μοναστήριον. Ἡ τῶν Ἀκροθῶων, ὅπου νῦν ἡ Κερασιά, ἥτις, ἀκρόπολις οὖσα τῆς τῶν Ἀκροθῶων πόλεως, ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Κερασφόρος, ἀπὸ βωμοῦ τινος τῆς Κερασφόρου Ἀρτέμιδος λαβούσα τὴν ἐπὶ κλησιν. Ἡ Σάνη ἔκειτο ὅπου ἤδη ὁ Πρόβλακας· αἱ δὲ Κλεωναὶ, πλησίον τῆς τοῦ Ξηροποτάμου μονῆς, (β) ἐνθα νῦν ὁ λιμὴν Δάφνης, λαβὼν τὴν προσηγορίαν ἐκ τοῦ ἱδρυμένου ποτὲ ἐνταῦθα ἱεροῦ Δάφνης. Ἡ κωμόπολις Πίλωρος, μετὰξὺ

(α) Περιέργον τὸ τοῦ γλύπτου τούτου πολυάνυμον παρὰ τοῖς σημερινοῖς Ἑθνωπαίοις! Ἄλλος περιηγητὴς, ὁ Γάλλος Λ. Froust, περιελθὼν τὸ ὄρος κατὰ τὰ 1858, ἀποκαλεῖ τὸν ἀρχιτέκτονα τοῦτον Δημόφιλον· ἄλλοι δὲ θέλουσιν αὐτὸν Δεινοκράτην, κτλ.

(β) Τὰς τοιαύτας τῶν παρ' Ἡεροπόταμον μνημονευμένων πέντε πόλεων τῆς Ἀθωνιάδος χώρας λίαν διαφοροτρόπως ὀρίζει ὁ ἀρχαιολόγος Σιμωνίδης, παρ' ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης πραγματείας ἐταξινομήθησαν. Οὕτω τὴν Ὀλύμπιον θέλει εἰς τὴν θέσιν τῆς τοῦ Βατοπεδίου μονῆς· τὴν κωμόπολιν Ἀθῶσαν, πλησίον τῆς Λαύρας· τὸ Δίον, ὅπου ἤδη ἡ τοῦ Κωνσταντίνου μονὴ ἢ Κωνσταντινίτου· τὴν δὲ Θύσαν καὶ τὰς Κλεωνὰς πλησίον ἀλλήλων, τοιούτων ἐν τῇ σημερινῇ θέσει τῆς μονῆς Ξηροποτάμου καὶ τοῦ παρ' αὐτὴν λιμενίσκου τῆς Δάφνης. Ἐπὶ τίνων ἀρχαιολογικῶν ὑπομνημάτων περὶδύναται αἱ καινότεροι αὗται μετατροπαὶ ἀγνοῶ.

τῶν μονῶν Δοχειαρίου καὶ Ξενοφώντος, ὅπου καὶ ἱαματικά ἀφθόνως ἀναβρύουσιν ὕδατα ἀνευ ἀποτελέσματος, καθὸ ἀγνοούντων τῶν μοναχῶν τὴν ἱαματικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἡ Σάρτη, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀθῶνος, ἐνθα νῦν ἡ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ σκῆτη· ἡ δὲ Σερφυλία ἔκειτο μετὰξὺ τῆς τοῦ Ἐσφιγμένου μονῆς καὶ τῆς τοῦ Χιλιανδαρίου, ἀκριβῶς δὲ ἐν τῇ θέσει Ἐσφιγμένου ἦν ἡ πολίχνη Τισιφόνη. Τορώνη δὲ ἦν ἡ νῦν καλουμένη Σουκιὰ, λιμὴν ἀπέναντι τῆς Δάφνης ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Λόγκου.

« Ἀπασαὶ σχεδὸν αἱ τοῦ Ἀθῶνος ἐπὶ ἐρειπίων ἀρχαίων ἱερῶν ὠκοδόμηται. Οὕτως ἡ τοῦ Γρηγορίου ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Ποσειδῶνος ἀνίδρυται· ἡ τοῦ Διονυσίου, ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Εὐρυγενείου Κρόνου, παρ' αὐτὸν δὲ ἔκειτο ναὸς τῆς Καλλιπλοκάμου Δήμητρος· ἡ τοῦ Πρωτάτου, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἱεροῦ Καρίου Διὸς καὶ Γοργοφώνου Ἀθηνᾶς· ἡ τοῦ Βατοπεδίου, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων τοῦ περιστύλου ναοῦ τῆς Ἀνυμφεύτου Ἀθηνᾶς, ὅστις πρῶτος καθιερώθη εἰς λατρείαν τῇ Ἀσιπαρθένῳ Μαρίᾳ, τὰ δὲ ἐν αὐτῷ εἰδωλεῖα εἰς λεπτὸν συνετρίβη· ἡ τοῦ Δοχειαρίου ἱδρύεται ἐπὶ ναοῦ τινος τοῦ Ὀκυπτέρου Ἑρμοῦ· ἡ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ζωοδόχου Διὸς· ἡ τοῦ Ῥωσικοῦ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τῶν Διοσκούρων καὶ τοῦ τῆς Εὐλόχου Ἀφροδίτης· ἡ τῆς Ἀγίας Ἀννης σκῆτη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων εἰδωλείου τῆς Βουναίας Ἡρας, κτλ. κτλ.»

Γ'.

Σύντομός τις περιγραφή ἐνός ἐκάστου τῶν πρωτευόντων μοναστηρίων τοῦ Ἀθῶνος δὲν θὰ ἦτο ἀσυντελής πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς περιεργείας τῶν κατὰ πρῶτον ἤδη διεξερχομένων πραγματεῖαν, ἔστω καὶ μικρὰν, περὶ τῆς πλησιοχώρου μὲν ἡμῖν κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν, ἀλλὰ λίαν ἀποκέντρου ὡς πρὸς τὰς ἡθικὰς σχέσεις γωνίας ταύτης τοῦ ἡμετέρου πλανήτου. Ἀρχόμεθα δὲ, κατὰ τὴν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἀπαρίθμησιν, ἀπὸ τῆς ἀρχαίας καὶ μεγίστης ἰδιοβρύχμου μονῆς τῆς Λαύρας.

Ἡ μονὴ αὕτη, λίαν παρεμφερὴς πρὸς φρούριον παλαιόν, περιχυλῶνται ὑπὸ ὑψηλῶν λευκῶν τειχῶν, ὑπεράνω τῶν ὁποίων φαίνονται συμπεφυρμένα θόλοι, πύργοι ἀλλοχότου σχήματος,

καὶ κορυφαὶ κυπαρίσσω. Πρὸ τῆς εἰσόδου ὑπάρχει πρόστυον βυζαντινῆς ἐργασίας, ἥτοι θόλος ἐπὶ τεσσάρων στηριζόμενος κιόνων, ὅπερ ἀπαντᾷται εἰς τὰ πλείστα τῶν μοναστηρίων. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς μονῆς περιλαμβάνει δύο μεγάλας αὐλὰς καὶ ἄλλας μικροτέρας, πέριξ δὲ τούτων ἐκτείνονται στοαί, συγκοινωνοῦσαι μετὰ τῶν κελλίων τῶν μοναχῶν, οἵτινες σήμερον ἀριθμοῦνται περὶ τοὺς 120. Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς μεγάλης αὐλῆς κεῖται τὸ Καθολικόν, ἐστρωμένον διὰ λαμπρῶν πολυχρῶν μαρμάρων, καὶ ἀφθονοῦν εἰς ἀρχαιοτάτας εἰκόνας, ὧν δύο, δωρηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ παραπετάσματος τοῦ ἱεροῦ προσηλωμέναι, εἰσὶ περιεργότατα τεχνικὰ μνημεῖα, ἐξεργασμένα πολυτελῶς διὰ χρυσοῦν συρμάτων καὶ λίθων πολυτίμων, σαπφείρων καὶ σαρδίων καὶ ἄχατῶν. Ἀπέναντι δὲ τοῦ Καθολικοῦ κεῖται τὸ περιώνυμον ἐστιατόριον, κατάκοσμον ὑπὸ τοιχογραφιῶν, ἀναγομένων εἰς ἐποχὴν πολὺ ἀρχαιοτέραν τῆς τοῦ περιωνύμου ἱερογράφου Πανσελήνου.

Τὸ πολυτιμότερον τῶν κειμηλίων τῆς μεγίστης Λαύρας εἶναι θήκη τις περιέχουσα τεμάχιον τοῦ τιμίου ξύλου, δωρηθεῖσα εἰς τὴν μονὴν παρὰ τοῦ θεμελιωτοῦ αὐτῆς Νικηφόρου τοῦ αὐτοκράτορος. Σύγκειται ὅλη ἐκ χρυσοῦ ἀπέφθου, ἔχουσα ὕψος 18 δακτύλων, κλειομένη διὰ θυρίδος, ἥς ἑκάτερα τὰ φύλλα φέρουσιν ἔξωθεν διπλὴν σειρὰ ἀρχαιοτάτων ἀδαμάντιων, σμαράγδων, μαργαριτῶν καὶ ρουβινίων μεγάλων ὡς ἡμιδραχμῶν. Ἀνοιγομένης τῆς θυρίδος, φαίνεται εἰς τὰ ἐντὸς τὸ τεμάχιον τοῦ σταυροῦ καταστράπτων ἀπὸ πετράδια. Ἡ θυρίς ἐνδοθεν, ὡς καὶ πᾶσα τῆς θήκης ἡ ἐπιφάνεια, καλύπτεται ἀπὸ γλυφᾶς παριστώσας ἁγίους, καὶ κοσμεῖται ἐπίσης μὲ λίθους πολυτελεῖς. Ἡ μεγαλοπρεπεστάτη αὕτη θήκη εἶναι ἀριστοῦργημα βυζαντινῆς τέχνης.

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ μοναστηρίου, κειμένη ἀριστερόθεν τῆς ἀμέσως μετὰ τὴν εἰσόδον μεγάλης αὐλῆς, συνίσταται ἐκ δύο προσεχῶν δωματίων, ἐν οἷς τὰ βιβλία φυλάσσονται μὲ ἱκανὴν τάξιν ἐντὸς ξυλίνων θηκῶν. Ἀπαρτίζεται δὲ ὑπὸ τετρακισχιλίων περίπου τόμων, ὧν αἱ τρεῖς χιλιάδες ἐντυπα, ἐκκλησιαστικὰ τὰ πλείστα συγγράμματα, καὶ ὀλίγα τινὰ κλασικῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἐν οἷς καὶ ἡ πρώτη ἐκδοσις τῆς Ἀνθολογίας γράμ-

μασι κεφαλαίους. Ἐκ δὲ τῶν ἐννεακοσίων χειρογράφων, τὰ μὲν ἑξακόσια εἰσὶν ἐπὶ χάρτου, τριακόσια δὲ ἐπὶ μεμβράνης, ἅπαντα σχεδὸν ἐκκλησιαστικῆς ὕλης, πλὴν τόμων τινῶν περιεχόντων θύραθεν συγγραφεῖς, καὶ δύο περιέργους πραγματείας περὶ βοτανικῆς μετὰ σχεδίων βοτανῶν, πιθανῶς συγγραμμάτων τοῦ Διοσκουρίδου.

Εἰς ἀπάσας τὰς βιβλιοθήκας τοῦ Ὄρους μέγα μέρος τῶν περγαμηνῶν χειρογράφων, ἐξ ὧν ἐσεβάσθη ἡ ἀρχαιοπρεπὴς κόνις καὶ ὁ καταστρεπτικὸς σῆς, θέλει εὐρεῖ ὁ περιηγητὴς κατεχόμενον ὑπὸ ἀντιγράφων Εὐαγγελίων, μετὰξὺ τῶν ὁποίων εὐρηγνταί τινα γεγραμμένα δι' ὠραίων δακτυλίων χαρακτῆρων, καὶ κεκοσμημένα διὰ λαμπρῶν κεχρωματισμένων πλαισίων καὶ διαχρύσων εἰκόνων, καὶ ἄλλων καλλιγραφικῶν λεπτοουργημάτων, κινούντων τὸν θαυμασμόν τοῦ θεατοῦ. πρὸς δὲ, ὑπὸ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Χρυσοστόμου εἰς φύλλον, καὶ ἄλλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰ πλείστα γραφῆς ἀπὸ τοῦ 9^{ου} μέχρι τοῦ 16^{ου} αἰῶνος. Πλὴν τίς βεβαιοῖ ἡμᾶς, ὅτι μετὰξὺ τῶν χειρογράφων τούτων δὲν ὑπάρχουσι καὶ παλίμψηστα πολλὰ, καὶ ὅτι ὑπὸ τὰ τροπάρια τῆς Ὀκτωήχου δὲν ὑποκρύπτονται ἴσως κωμωδία Μενανδρική, πολυστένακτα ἀντικείμενα τῶν πόθων παντὸς ἐραστοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἀθανάτου Μούσης;

Τὸ μετὰ τὴν Λαύραν ἐρχόμενον καὶ τετράωρον αὐτῆς ἀπέχον κοινόδιον τοῦ Καρακάλλου, παρεμφερὲς πρὸς ἀρχαῖον Γοθικὸν φρούριον, ἔχει θέσιν τερπινοτάτην ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ, ὅθεν καθορᾶται ἡ γλαυκοτάτη θάλασσα, μακρὰν ὁ ὑψηλὸς βράχος τῆς Σαμοθράκης, καὶ εἰς βαθυτέραν ἀπόστασιν καταρτίζοντα τὸν μαγικὸν τοῦτον πίνακα τὰ ὄρη τῆς Ἠπείρου. Ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου Ἀντωνίου Καρακάλλα ἢ Καρακάλλου, ἀγνώστου ἐποχῆς καὶ τόπου, καὶ κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ πεντήκοντα περίπου μοναχῶν. Ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς ἰδρυμένος ναὸς, ὡς ἅπαντες οἱ τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἀθῶνος, εἶναι κατάκοσμος μὲ εἰκόνας ἁγίων, ὧν αἱ νεώταται ἀναβαίνουνσι μέχρι τοῦ 16^{ου} αἰῶνος. Ἐν τῷ σκευοφυλακείῳ τῆς μονῆς, καίτοι πενιχρᾶς, ὑπάρχουσι δύο σκυροί, ἐξ ἧς ὀκτὼ δακτύλους ὑψηλοί, χρυσόδετοι, πεπόκιλμένοι διὰ λίθων πολυτελῶν καὶ θαυμαστοὶ τὴν τεχνικὴν ἐξεργασίαν. Ὁ εἰς μάλιστα, δῶρον τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Τοιμισκῆ, εἶναι περιεργότατον μνημεῖον τῆς ἀρχαίας

ἀδαμαντουργίας. Ἡ δὲ βιβλιοθήκη περιλαμβάνει τριακοσίους ἢ τετρακοσίους τόμους ἐντύπους, καὶ ἑκατοστὺν τινα χειρογράφων, ἐξ ὧν τριάκοντα μόνον ἐπὶ μεμβράνης, τὰ δὲ λοιπὰ ἐπὶ χάρτου.

Τὸ πλησιόχωρον ἰδιόρρυθμον τοῦ Φιλοθέου, ὥρας ὁδὸν ἀπέχον, κεῖται εἰς γραφικωτάτην θέσιν, ἀφιστάμενον ἀρκούντως τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ τὸ τοῦ Καρακάλλου. Περικυκλοῦται ἐπίσης ὑπὸ ὑψηλῶν ἐκ λίθου τοίχων, καὶ οὐδὲν ἄξιον λόγου περιέχει, οὔτε εἰς κειμήλια οὔτε εἰς βιβλία, ἐκτὸς τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ κομποῦ αὐτοῦ ναοῦ. Περὶ τοὺς τεσσαράκοντα μοναχοὺς κατοικοῦσιν ἐν τῷ μονυδρίῳ τούτῳ, ἀπολαμβάνοντες τῆς μαγευτικωτέρας φυσικῆς θεᾶς, καὶ ἀναπνέοντες τὸν καθαρώτερον ἀέρα· καθότι τὸ ἱερὸν τοῦτο καθίδρυμα, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, εἶναι ἀπηλλαγμένον τοῦ ψυχροῦ ἐκείνου ἀπογείου ἀνέμου, ὅστις, πνέων μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀπὸ τῆς ξηρᾶς εἰς τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηρίων, προσβάλλει καιρίως τὴν υἰεῖαν τῶν ἐν αὐτοῖς μοναχῶν. Πρὸς τούτοις τὸ ὕδωρ ἐνταῦθα εἶναι ἐλαφρὸν, γλυκὺ καὶ ὑγιεινότατον· πλεονέκτημα, ὅπερ χαίρουσιν ἅπασαι αἱ ἀπὸ τῶν ἀκρωρείων τοῦ Ἁθῶνος μέχρις ἐνταῦθα τοποθεσίαι.

Τὸ μικρὸν ἀπέχον ἰδιόρρυθμον τῶν Ἰβήρων, ἐκτισμένον ἐπὶ τερπνῆς παραθαλασσίῳ κοιλάδι, εἶναι ἐν τῶν πρωτευόντων ἐπὶ πλούτῳ καὶ μεγέθει μοναστηρίων, καίτοι οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου ὀλοσχερῶς ἀποτεφρωθέν. Ἐθεμελιώθη ὑπὸ Θεοδώρου, γυναικὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ, υἱοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, μετὰ τῶν 916 καὶ 922· ἐπεσκευάσθη δὲ μετὰ ταῦτα ὑπὸ ἡγεμόνος τινὸς τῆς Γεωργίας ἢ Ἰβηρίας, ὁπόθεν ἔλαβε καὶ τὴν κλήσιν. Διαμένουσιν ἐν αὐτῷ περὶ τοὺς 150 μοναχοὺς. Ὁ ναὸς, ἱκανὸς εὐμεγέθης, ἴσταται κατὰ τὸ σύνηδες ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς, πέντε ἔχων θόλους, πολλοὺς κίονας καὶ ἀπείρους τοιχογραφίας· πληθὺς δὲ ἐτέρων ναίσκων ἢ παρεκκλησίων, διεσπαρμένων κατὰ τὴν λοιπὴν ἑκτασιν τῆς αὐλῆς καὶ μετὰ τοῦ τετραγώνου οἰκοδομήματος, καθωραΐζουσιν αὐτό. Πάντα τὰ μεγάλα μοναστήρια ἀφθονοῦσιν εἰς τοιαῦτα παρεκλήσια, εἰς τινα δὲ ἀριθμοῦνται ὑπὲρ τὰ εἴκοσι ἢ καὶ τριάκοντα.

Ἡ βιβλιοθήκη, ἡ ἀρίστη καὶ πλουσιωτάτη τῶν ἐπὶ τοῦ Ἁθῶνος καίτοι λίαν παραμελημένη, κεῖται ἄνωθεν τοῦ τῆς εἰσόδου τοῦ Καθολικοῦ προστόου, ὅπου συνήθως εἶναι εἰς τὰ μοναστήρια

ὁ τόπος τῶν βιβλιοθηκῶν· περιέχει δὲ πενταχισχιλίους τόμους ἐντύπους, καὶ διςχίλια χειρόγραφα ἐπὶ περγαμηνῆς καὶ χάρτου ἐκ μετὰξής, ἅπαντα σχεδὸν θρησκευτικῆς ὕλης, ἐν οἷς ἑκατὸν εἰς γλῶσσαν Ἰβηρικὴν, καὶ τινα Κοπτικά, Ψαλτήρια ἀναμφιβόλως καὶ Εὐαγγέλια. Μεταξὺ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξια εἰσὶν, ἐν μέγα Εὐαγγέλιον εἰς φύλλον, συνεστιχωμένον διὰ βελούδου ἐρυθροῦ καὶ κοσμούμενον δι' ὠραίων εἰκονογραφιῶν καὶ ἄλλων ποικιλιμάτων γραφικῆς, ἀρίστα διατηρημένων, ἐργασίας τοῦ Θ' αἰῶνος, καὶ ἐν ὠραιότατον χρυσόγραφον τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαυὶδ, ἔργον, καθὰ λέγεται, Ἀννης τῆς Κομνηνῆς. Κειμήλια πλεῖστα ὅσα εὐρίσκονται ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς ταύτης, ἀλλ' οἱ ἐν αὐτῇ μοναχοὶ φαίνονται ἴσως πέραν τοῦ δέοντος αὐστηροὶ περὶ τὴν τήρησιν τῶν τοιούτων ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν, καὶ οὔτε ἔχουν τὴν φιλοφροσύνην νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς οὐδένα ξένον νὰ ἐπεξεργασθῇ αὐτούς.

Πλησίον τοῦ μοναστηρίου τούτου, μετέωρον ἐπὶ βράχῳ ὑψηλοῦ προσκλινυρῶς, κεῖται τὸ γραφικὸν ἰδιόρρυθμον τοῦ Σταυροεικέτα, κτισθὲν ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ Πατριάρχου κατὰ τὸ 1522, καίτοι ὡς ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοῦ φαίνεται πολλὰ ἀρχαιότερον· ἴσως ἐπεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ ἱεράρχου τούτου. Ὁ ὀδοντωτὸς καὶ λίαν ὑψηλὸς πύργος, καίμενος ἀκριβῶς ἐν τῷ κέντρῳ τῆς οἰκοδομῆς, παρέχει εἰς τὸ σύνολον αὐτῆς ἀποφιν Γοτθικοῦ φρουρίου. Ἡ βιβλιοθήκη, μία τῶν ἀξιολόγων βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁθῶνος, περιέχει ὀκτακοσίους τόμους, ὧν οἱ διακόσιοι χειρόγραφα περγαμηνὰ καὶ ἱσάριθμα ἐπὶ χάρτου. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἐξέχουσιν τὰ ἅπαντα τοῦ Χρυσοστόμου εἰς ὀκτὼ τόμους μεγάλου σχήματος, ἐν Εὐαγγέλιον τοῦ Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνος, καὶ μία Κλίμαξ, κοσμούμενα ἀμφότερα ὑπὸ πληθύος χαριεστάτων μικρογραφιῶν, ἀριστουργημάτων τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἕνεκα τῆς ἀβελτηρίας τῶν ἐν αὐτῷ μοναχῶν, συμποσομένων περὶ τοὺς τεσσαράκοντα, ὁ εὐρὺς καὶ ὁ σῆς κατέστρεψαν καὶ ὁ σημεῖραι καταστρέφουσι τὰ ὠραῖα ταῦτα κειμήλια, ὧν τὴν ἀξίαν ἀλίγιστα ἐξ ἡμῶν γνωρίζουσιν.

Εἰς ἀπόστασιν μεγαλητέραν τῆς μίας ὥρας κεῖται ἐπὶ θελικτικῆς τοποθεσίας τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ Παντοκράτορος, ἐκτισμένον ἐπὶ βράχῳ προεξέχοντος εἰς τὴν θάλασσαν, ἧς τὰ κύματα θραύονται ἀενάως εἰς τοὺς πρόποδας αὐτοῦ, καὶ κατοικοῦμενον

ὑπὸ πεντήκοντα μοναχῶν. Ὡκοδομηθὲν ὑπὸ Μανουὴλ καὶ Ἀλεξίου τῶν Κομνηνῶν, κοσμεῖται δι' ὠραίου καὶ κομψοῦ Καθολικοῦ, λίαν φιλοκάλως περιπεποιημένου. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἡ ἄλλοτε ὠραία τοῦ μοναστηρίου τούτου βιβλιοθήκη κατεστράφη κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, καὶ μετὰ λύπης βλέπει τις σήμερον τὰ ἐλεεινὰ λείψανα αὐτῆς, φυλαττόμενα εἰς τὸν μέγαν τετράγωνον πύργον, παράρτημα ἀχώριστον ὧν τῶν μοναστηρίων. Ἐνταῦθα δύναται τις νὰ ἴδῃ χειρόγραφον ἐπὶ μεμβράνης εἰς μικρὸν σχῆμα, ἐκ τοῦ εἶδους τῶν καλουμένων κουβαράδων, περιέχον ἀναμικξ Εὐαγγέλια καὶ Πράξεις, καὶ Ψαλτήρια, καὶ νεαρὰς καὶ διατάξεις αὐτοκρατόρων, τοῦ ὁποίου ἡ λεπτογραμμία εἶναι ἀξιοθαύμαστος.

Τὸ πλουσιώτατον καὶ τὸ στερεώτατον ὠκοδομημένον ὧν τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἀθῶνος, ἀλλὰ καὶ τὸ πολυπαθέστερον ἐνταῦθα, εἶναι τὸ ἰδιοῦρρυθμον τοῦ Βατοπεδίου, ὅπερ δύναται νὰ ὀνομασθῇ μικρὰ ὠχυρωμένη πόλις, ἐνεκα τῆς ἐκτάσεως τῶν οἰκοδομημάτων, τοῦ πλήθους τῶν πύργων, τῶν ἐπάλξεων καὶ τῶν ναίσκων. Κεῖται εἰς τὸ πρηνὲς ὄρος, ὅθεν ἄρχεται εὐρεῖα κοιλάς, ἡνεωγμένη πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ καταλήγουσα εἰς γραφικώτατον ὄρμον. Ἡ κτίσις τοῦ μοναστηρίου τούτου ἀποδίδεται εἰς τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον· κατεδαφισθὲν δὲ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ὑπὸ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, ἀνεκτίσθη ὑπὸ Θεοδοσίου, ἀλλὰ τῷ 862 ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ἀνοικοδομηθὲν ἀκολούθως διὰ τῆς εὐλαβοῦς μερίμνης εὐκαταστάτων τινῶν κοσμηκῶν, μονασάντων ἐν αὐτῷ.

Τὸ σχῆμα τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου μοναστηρίου κατὰ παράδοξον ἐξαίρεσιν εἶναι τριγωνοειδές· κατὰ δὲ τὴν κορυφὴν τοῦ τριγώνου κεῖται τὸ Καθολικὸν αὐτοῦ, ὁ μεγαλύτερος καὶ στερεώτερος τῶν ἀρχαίων ναῶν τοῦ Ἀθῶνος, κεκοσμημένος διὰ πολλῶν ἱερογραφιῶν, ὧν τινες διὰ μωσαϊκῶν, ἔργα τοῦ διασήμου ἁγιογράφου Πανσελήνου. Ἐνταῦθα διατηροῦνται εἰκόνες πλήρεις πολυτίμων λίθων, μετενεχθεῖσαι ἐκ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ, καθὰ λέγεται, ἔργα τῆς βασιλίσσης Θεοδώρας· ἀλλὰ δὲ κειμήλια, προϊόντα τῆς ἀρχαίας τέχνης, οἷον πολυτελεῖς σταυροὶ, ποιμαντικαὶ ράβδοι, κεντήματα καὶ ἱερὰ ἄμφια, θῆκαι ἁγίων λειψάνων, ἱερὰ σκεύη, χρυσόβουλλα καὶ σφραγίδες βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ Πατριάρχων, ἀπαντῶνται εἰς πλῆθος ἐν τῷ

σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς, εἰς ἣν τὰ πάντα διηγοῦνται πλοῦτον καὶ εὐπορίαν.

Ἡ βιβλιοθήκη, καίτοι συγκειμένη ἐκ τετρακισχιλίων τόμων ἐντύπων καὶ χιλιάδος περίπου χειρογράφων, ὧν τριακόσια ἡ τετρακόσια περγαμηνά, οὐδὲν ἀξιοσημείωτον περιέχει, ἐκτὸς τῶν συνήθων Εὐαγγελίων καὶ ἄλλων Πατερικῶν βιβλίων· εἶναι δὲ κάλλιστα διατετηρημένη, κατέχουσα τὴν ἀνω ὀροφὴν πύργου, ἐπίτηδες ἐπιδιορθωθέντος οὐ πρὸ πολλοῦ. Εἰσερχόμενος ἐν αὐτῇ ὁ περιηγητής, αἰσθάνεται θυμηδίαν, βλέπων τὴν φιλοκαλίαν, μεθ' ἧς οἱ καλοὶ κάγαθοὶ Βατοπεδῖνοι περιποιοῦνται τὰ ἄφωνα ταῦτα μνημεῖα ἀρχαίας εὐκλείας. Ὑπὲρ τοὺς διακοσίους μοναχοὺς ἀποτελοῦσι τὸν πλῆθυσμόν τῆς μικρᾶς ταύτης πόλεως, ἐν ἣ διατηρεῖται πρὸς τοῦτοις νοσοκομεῖον καὶ σχολεῖον.

Ἐπὶ τινος παρ' αὐτῷ κατασκήνου λόφου σώζονται τὰ ἐρείπια οἰκοδομῆς, ἐν ἣ ἰδρύσατο ἄλλοτε τὴν σχολὴν αὐτοῦ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, καὶ ὅθεν ἐξέλαμψεν ἐφ' ἱκανὰ ἔτη ἐπὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ φάρος τῆς παιδείας. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ ἀοίδιμος οὗτος ἀνὴρ τὴν ὠραιότητα τῆς τοποθεσίας ταύτης εἰς τινα πρὸς τὸν Ἱεροδιάκονον Κυπριανὸν ἐπιστολὴν του: «Ἐκεῖ ταραχὴ καὶ τύρβη, ἐνταῦθα ἡσυχία καὶ ἀνεις· ἐκεῖ ἐρημία καὶ μόνωσις, ἐνταῦθα ὁμιλία καὶ διατριβὴ γλυκυτάτη. Αἰσχύνομαι νὰ παραβάλλω τὴν Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὴν Ἱεριχώ· ἐπειδὴ τί νομίζεις τῶν ἀνθρωπίνων εἰς ἡδονὴν ἴσον ἀπὸ τὴν ἀταραξίαν τῆς ψυχῆς καὶ ἀσφάλειαν; τί ἀπὸ τὸ ἐλεύθερον τοῦ ἡγεμονικοῦ καὶ ἀδούλωτον; . . . Ἐνταῦθα πάντα ταῦτα εὐρήσεις, καὶ παρὰ ταῦτα μυρία ἕτερα καλὰ πλουτεῖ ὁ ἡμέτερος οὗτος λόφος, ἅτινα οὐδεὶς λόγος ἀκριβῶς παραστήσαι δύναται. Ἐντεῦθεν καὶ ὕδατα καλλιῆρα, καὶ ἄηρ εὐκραέστατος, καὶ αὔρα ποντίας τὸ περιέχον ἡμᾶς καταψύχουσα, ἄλση τε συνηρεφὴ καὶ κατάσκια πανταχόθεν, καὶ χλόη ἀειθαλὴς τὴν ὄρασιν κατατέρπουσα· φυτῶν δὲ εἶδη παντοῖα, ἐλαῖαι, ἄμπελοι, δάφναι, μυρσίαι. Σιγῶ τάλλα, τὰ μὲν εἰς τροφήν, τὰ δὲ εἰς τρυφήν, γῆς ὑγαινούσης βλαστήματα, καὶ πτηνῶν πλήθη καλλικελεύων, ἐν οἷς πολλὴ ἡ ἀηδὼν καὶ ὁ κόσσυφος καὶ ἡ χελιδὼν. . . . Θάλασσά τε ὑπεστρωμένη κυκλόθεν, νῦν μὲν γαληνῶσα καὶ κρυσταλλίζουσα, νῦν δ' ὑποφρίσσουσα καὶ πρὸς τὸ οὔλον ὑποτραχυνομένη, νῦν δ' ἐπαφρίζουσα καὶ ἐκ μυχῶν ταρασσομένη, ἄλλοτε ἄλλως ποικίλον παρίσταται θέαμα.

Πάντα καλά, πάντα γλυκυθυμίας ὄσης οὐκ ἔχω εἰπεῖν πρόξενά.»

Εἰς τρίωρον περίπου ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου μοναστηρίου κεῖται παραλίως, συνεσφιγμένον ἐντὸς στενῆς κοιλάδος καὶ μεταξὺ τριῶν λόφων, τὸ κοινόδιον τοῦ Ἑσφιγμένου, κατοικοῦμενον ὑπὸ ἑκατοντάδος μοναχῶν, καὶ κομψότατον τὴν διασκευήν. Ἀνηγέρθη, καθὼς ἡ παράδοσις θέλει, ὑπὸ τῆς βασιλείας Πουλχερίας, ἀδελφῆς Θεοδώρου τοῦ μικροῦ. Ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐτῆς ἰδρυμένος καθολικὸς ναὸς εἶναι ἐκ τῶν κομψοτέρων τοῦ Ἀθῶνος. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς ταύτης, καίτοι ἀπαρτιζομένη ὑπὸ χιλίων πεντακοσίων τόμων, ὧν τὸ τρίτον εἰς χειρόγραφα ἐπὶ χάρτου, οὐδὲν σχεδὸν ἀξιοπεριέργον περιέχει· ἀπ' ἐναντίας, τὸ σκευοφυλάκιον πλουτεῖ εἰς πλεῖστα ὅσα ἱερὰ κειμήλια. Μεξὺ τούτων διαπρέπει ἀρχαῖος χρυσοῦς σταυρὸς ἀδαμαντοκόλλητος, σπανιώτατον φιλοτέχνημα Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἡ κορυφή τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου σταυροῦ καὶ τὰ ἄκρα τῶν δύο αὐτοῦ βραχιόνων φέρουσι τρεῖς εὐμεγέθεις λαμπροὺς σμαράγδους, προσηλωμένους ἕκαστον διὰ τριῶν χρυσῶν ἡλων. Τὸ ἀξιάγαστον τοῦτο τεχνούργημα εἶναι ἀξιολογώτατον τόσον διὰ τὴν τέχνην ὥς καὶ διὰ τὴν ὕλικὴν αὐτοῦ ἀξίαν. Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς ταύτης ὑπάρχει μέγα τεμάχιον πολυτελῶς χρυσοκεντήτου ὑφάσματος, πεποικιλμένου διὰ προσώπων τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, καθὰ λέγουσι, τεμάχιον τῆς σκηνῆς τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, ὅπερ οὐκ οἶδ' ὅπως περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν· τοιοῦτό τι τεμάχιον, χρησιμεῖον ἀντὶ παραπετάσματος τῆς ὥραιας πύλης κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν πανηγύρεων, εὕρισκεται καὶ εἰς τὴν μονὴν τῆς Λαύρας.

Εἰς σμικρὰν τοῦ ἀνωτέρου ἀπόστασιν κεῖται μεσογειῶς τὸ κοινόδιον τοῦ Χιλιανδαρίου, μέγα οἰκοδόμημα, ἔχον σχῆμα ριπιδίου ἀνοικτοῦ, θεμελιωθὲν κατ' ἄγνωστον ἐποχὴν ὑπὸ Συμεῶνος, ἡγεμόνος τῆς Σερβίας. Περιέχει ὀγδοήκοντα περίπου μοναχοὺς, ὧν οἱ πλεῖστοι Βούλγαροι καὶ Σέρβοι· ἐφ' ᾧ αἱ ἀκολουθίαι ἐνταῦθα, ὥς καὶ εἰς τὸ μετὰ τοῦτο μοναστήριον τοῦ Ζωγράφου, τελοῦνται εἰς Σλαβικὴν γλῶσσαν. Τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ἀρχαίου τούτου καθιδρύματος περιλαμβάνει ἀρκετὰ κειμήλια, ἐν οἷς ὥραϊον δισκοπότηρον ἐξ αἱματίτου λίθου, χρυσόδετον, δῶρον ἑνὸς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ, καίτοι ὁλοσχερῶς συγκεκροτημένη ἐκ Ῥωσικῶν ἢ Βουλγαρικῶν βι-

βλίων, περιέχει τὸ κάλλιστον τῶν χειρογράφων, οὐ μόνον τοῦ Ἀθῶνος, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς μοναστηρίοις εὐρισκομένων, ἐκτὸς τοῦ περιωνύμου Σιναίου χειρογράφου τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι Εὐαγγέλιον Ἑλληνικόν, γεγραμμένον χρυσοῖς γράμμασιν ἐπὶ λαμπρᾷ λευκῇ μεμβράνῃ, καθ' ὅλως ἰδιόρρυθμόν τινα τυπογραφικὴν τάξιν, τουτέστιν εἰς δύο στήλας, τὸ πλάτος τῶν ὁποίων ἀποτελοῦσι δύο ἢ τρεῖς τὸ πολὺ λέξεις. Ὁ ἀξιοθαύμαστος οὗτος τόμος ἐδώρθη εἰς τὸ μοναστήριον ὑπὸ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ περὶ τὰ 1184· καίτοι δὲ οὐχὶ τοσούτω ἀρχαῖος, πλὴν ὥς βασιλείου καταγωγῆς καὶ ἀριστα χρυσογραφημένος, ἤθελεν εἶσθαι πολυτελὲς κειμήλιον πάσης βασιλικῆς βιβλιοθήκης, καὶ πολύτιμον κτῆμα εἰς τοὺς ἐραστὰς τῶν φιλολογικῶν θησαυρῶν.

Ἀπὸ τῆς μονῆς ταύτης διὰ μακρῶν πεδιάδων χλοηφόρων καὶ δενδροκαλύπτων μεταβαίνει τις ἐν διώρῳ διαστήματι εἰς τὸ κοινόδιον τοῦ Ζωγράφου, μέγα ὀχυρὸν κτίριον, κείμενον ἐπὶ κορυφῆς ἀποτόμου βουνοῦ, αἱ ὑπώρειαι τοῦ ὁποίου βρίθουσι κήπων· κάτωθεν δ' αὐτοῦ ἀρχεται κοιλὰς βαθεῖα, διατεινούσα μέχρι τῆς ὥριαϊον διάστημα ἀφισταμένης θαλάσσης. «Τὸ μοναστήριον τοῦτο, λέγει περιηγητὴς τις, ἐσταμάτησε τρόπον τινα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ γηλόφου, ἐνῷ ἀνῆρχετο εἰς τοὺς οὐρανούς.» Ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ σοφοῦ ὑπὸ τριῶν εὐγενῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναλαβόντων ἐν αὐτῷ τὸ μοναχικὸν σχῆμα· καταστραφέν δὲ ὑπὸ τῶν λατινοφρόνων, ἀνώκοδομήθη τῷ 1502 ὑπὸ Στεφάνου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας. Ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ οὐδὲν Ἑλληνικὸν χειρόγραφον περιέχει· ἀλλ' ἅπαντα σχεδὸν βουλγαρικά καὶ ὄχι πολὺ ἀρχαίας ἐποχῆς. Ἀξιοθαύμαστα δ' ἐν τῷ πλουσίῳ τούτῳ μοναστηρίῳ εἰσὶ τὰ ἀντικαθιστῶντα τὰ ἀρχαῖα νεώτερα οἰκοδομήματα, κολοσσιαῖα τῶντι καὶ πολυδάπανα. Περὶ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα συμποσοῦνται οἱ ἐν αὐτῷ ἐνασκούμενοι μοναχοί, διακρινόμενοι ἐπὶ καθαριότητι καὶ φιλοξενίᾳ.

Εἰς ἡμίωρον ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου τούτου ἀπόστασιν κεῖται τὸ μικρὸν καὶ πτωχότατον, ἀλλὰ ζωγραφικώτατον τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, κοινόδιον τοῦ Κωνσταμονίτου, ἀνεγερθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἀλλὰ πλείστας ὑποστάν περικτείας. Οὐδὲν ἀξιοσημείωτον περιέχει, εἰμὴ ἑγγράφον τι

βασιλικόν, δι' οὗ Μιχαήλ ὁ Παλαιολόγος παρεχώρησεν εἰς τὴν μονὴν τὰς γαίας, ὅς κέκτῃται μέχρι τοῦ νῦν· ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου εἶναι πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὸ καλῆτερον, μέγα μέρος τῶν γαίων τούτων ἐσφετερίσθησαν τὰ περὶ αὐτὸ ἰσχυρά μοναστήρια. Τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὰς λοιπὰς μονὰς τοῦ Ἀθῶνος μέχρι τῆς σήμερον, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀτελεύτητοι καὶ πολυδάπανοι ἐκεῖναι διαδικασαί μεταξὺ τῶν μοναχῶν, αἵτινες δυστυχῶς παραβιάπτουσι τὴν ἐνότητα τῆς ἱερᾶς αὐτῶν Ὁμοσπονδίας. Ὁ ὅλος πληθυσμὸς τῆς πενιχρᾶς ταύτης μονῆς ἀποτελεῖται ὑπὸ τριάκοντα περίπου μοναχῶν, ὁ δὲ μικρὸς αὐτοῦ καθολικὸς ναὸς ἀνοικοδομεῖται ἤδη μεθ' ἱκανῆς κομψότητος.

Ἀπὸ τοῦ μεσογείου τούτου μονυδρίου, διωρον ἀφιστάμενον, κεῖται κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν παραλίαν τῆς χερσονήσου τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ Δοχειαρίου, κτισθὲν ἐπὶ τῆς βασιλείας Νικηφόρου τοῦ Βοτονιατοῦ, καὶ ἐπισκευασθὲν τῷ 1578 ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας. Ἡ θέσις του εἶναι λίαν γραφικὴ, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ κελλίων ἐνατενίζῃ τις πρὸς τὸ πανόραμα τοῦ χρυσαύρου ἡλίου κατὰ τὴν δύσιν του τὰς μεμακρυσμένας κορυφὰς τοῦ ἀμυδρῶς διακρινομένου Ὀλύμπου. Κατοικεῖται ὑπὸ ἐξήκοντα μοναχῶν, ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ περιέχει δισχιλίους περίπου τόμους, ἐν οἷς πενταχόσια χειρόγραφα περγαμηνά, συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πλείστα ἐπὶ χάρτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διαπρέπει ἐν ὡραῖον λεξικὸν τοῦ Σουΐδα εἰς φύλλον· ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ παρὰ τοῖς ἐνταῦθα μοναχοῖς ἐλλείπει ἡ φιλοκαλία, καθότι τὰ βιβλία κεῖνται μίγδην συμπεφυρμένα καὶ ἐκτεθειμένα εἰς τὰς καταστρεπτικὰς ἐπενεργείας τῶν πολυειδῶν αὐτῶν ἐχθρῶν.

Ὁδοιπορία ἡμισείας ὥρας φέρει τὸν περιηγητὴν εἰς τὸ παράλιον κοινόδιον τοῦ Ξενοφώντος, ἐπίσης εἰς ὡραῖαν κείμενον τοποθεσίαν, κτισθὲν δὲ εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐρυχώρου καὶ ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων περιβρεαμένης αὐλῆς ἀνωκοδομήθη πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν κομψὴ καὶ καλλιμάρμαρος ἐκκλησία, ἡ εὐρυτάτη πασῶν τῶν τοῦ Ἀθῶνος, τῆς ὁποίας τὸ ἐκ μαρμάρου τέμπλον εἶναι ἄξιον συστάσεως. Ἡ βιβλιοθήκη σύγκειται ἐκ χιλίων πεντακοσίων τόμων ἐντύπων, ἐν οἷς ὀλίγιστα χειρόγραφα ἐπὶ μεμβράνης καὶ χάρτου. Μεταξὺ τῶν πρώτων ὑπάρχον οὐ πρὸ πολλοῦ κειμήλιά τινα ἄξια προσοχῆς,

καὶ ἰδίως ἐν Εὐαγγέλιον τοῦ Θ' ἢ Ι' αἰῶνος, κομψῶς κεχρυσωμένον, καὶ φέρον πέριξ τῶν σελίδων σχόλια, πρᾶγμα σπάνιον εἰς τὰ ἀντίγραφα τῶν Εὐαγγελίων. Πρὸς τούτοις ἕτερον ὀγκῶδες Εὐαγγέλιον εἰς τέταρτον, ὅπερ λέγεται γραφὴν ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ· ἐκάστης αὐτοῦ σελίδος τὸ κείμενον διάκειται ἐν σχήματι σταυροῦ, ἵσως δὲ μόναι αἱ δύο σελίδες, αἱ φέρουσαι γράμματα ἐρυθρὰ ἐπιπεπασμένα διὰ χρυσοῦ, ἐγράφησαν διὰ χειρὸς τοῦ βυζαντινοῦ μονάρχου. Ἀλλὰ ταῦτα ἤρπασε δι' ἀπάτης τῷ 1837 Ἀγγλος τις περιηγητῆς, Ροβέρτος Κούρζων, ὅστις λίαν σαρκαστικῶς διηγείται τίνι τρόπῳ κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ παρὰ τῶν ἀμαθῶν μοναχῶν τὰ πολύτιμα ταῦτα βυζαντινὰ τεχνουργήματα, καὶ ἄλλα ἄλλοθεν ἐθνικὰ κειμήλια. Περὶ τοὺς ἐβδομήκοντα μοναχοὺς κατοικοῦσι σήμερον τὸ πενόμενον μοναστήριον τοῦτο.

Ἀπ' αὐτοῦ ἡμυριαῖον ἀφιστάμενον κεῖται τὸ Ῥωσικὸν λεγόμενον κοινόδιον, τὸ πολυπληθέστερον πάντων καὶ λίαν εὐρύχωρον, καθὼ οἰκούμενον ὑπὸ τετρακοσίων μοναχῶν, ἐν οἷς οἱ πλείστοι Ῥῶσοι. Τὸ μοναστήριον, κείμενον τὸ πρῶτον εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας τοῦ σημερινοῦ καὶ μεσογείως, ἐθεμελιώθη ὑπὸ τοῦ Κνέζου Λαζάρου τοῦ ἐκ Σερβίας· πυρποληθὲν δὲ ἀκολούθως, ἀνωκοδομήθη εἰς ἣν εὐρίσκεται ἤδη παράλιον θέσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Σκαρλάτου Καλλιμάχη. Συντηρεῖται ὑπὸ τῶν ἐκ Ῥωσσίας ἀφθόνως ἀποστελλομένων βοηθημάτων, ἐφ' ᾧ κομψότατα καὶ μεγαλοπρεπῆ κτίρια διαδέχονται ὁσημέραι τὰ ἐτοιμόρροπα ἀρχαῖα, καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ὁ κόσμος τῶν ἐν αὐτῷ πολυπληθῶν ναῶν καὶ παρεκκλησιῶν ἐκθαμβοῖ τὸν περιηγητὴν. Εἶναι δὲ πρόδηλον, ὅτι ὁ πανσλαβισμὸς ἐνταῦθα θέλει ὑποσκελίσαι μίαν ἡμέραν τὸν Ἑλληνισμόν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀτόπως πάνυ σφετερισθέντος τὴν Ῥωσικὴν ἐπὶ κλησιν καθιδρύματος τούτου ἐκδιωχθήσονται, τοῦ καιροῦ προϊόντος, καὶ οἱ μείναντες ὀλιγάριθμοι Ἕλληνες μοναχοί. Ἡ βιβλιοθήκη, καίτοι ἐπιμελῶς διατηρουμένη, οὐδὲν ἄξιον λόγου χειρόγραφον περιέχει· τὸ δὲ σκευοφυλάκιον πλουτεῖ εἰς πληθὺν πολυτελῶν ἀμφίων νέας κατασκευῆς καὶ ἄλλων ἱερῶν σκευῶν, ἐκάστοτε δωρουμένων ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας.

Εἰς μακρὰν τοῦ ἀνωτέρω ἀπόστασιν κεῖται τὸ γραφικὸν ἰδιόρρυθμον τοῦ Ξηροποτάμου, ὅστις οἱ ἑκατὸν μοναχοὶ διακρίνεται μεταξὺ τῶν πλείστων τοῦ Ἀθῶνος κατὰ τὴν τάξιν καὶ κα-

θαριότητα. Θεμελιωθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ περὶ τὸ ἔτος 920, ἀνωκοδομήθη ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' περὶ τὸ 1320· καταστραφέν δὲ ὑπὸ σεισμοῦ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου (ἢ ἴσως ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου) Σελήμ τοῦ Α'. Ἐν τέλει, Ἀλέξανδρος, ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ὑπῆρξεν εἰς τῶν μεγαλοδώρων εὐεργετῶν καὶ τούτου καὶ ἄλλων μοναστηρίων τοῦ Ἀθῶνος· καθότι ἐν γένει τὰ ἱερὰ ταῦτα καθιδρύματα μέγα ἀφείλουσιν εἰς τὴν εὐσέβειαν τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῶν Παραδουναβείων χωρῶν. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ κομποῦ τούτου καὶ καθαρίου σκηνώματος οὐδὲν ἄξιον λόγου περιέχει, ἐκτὸς χρυσοβούλου τινὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου, φέροντος καὶ τὴν ἀργυρὰν αὐτοῦ σφραγίδα. Εἰς δὲ τὴν ὠραιότατην αὐτοῦ ἐκκλησίαν, μεταξὺ ἄλλων ἱερῶν κειμηλίων, φυλάττεται μέγα τεμάχιον τοῦ τιμίου σταυροῦ, ἡντρεπισμένον διὰ λίθων πολυτελῶν καὶ φέρον τὴν ὁπὴν τοῦ ἥλου· δῶρον τῆς βασιλίδος Πουλχερίας, ἥτις οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε πρὸς κόσμον τοῦ τε μοναστηρίου τούτου ὡς καὶ ἐτέρων ἐκ τῶν τοῦ Ὁρους.

Εἰς τρίωρον ἀπὸ τοῦ ἐν λόγῳ μοναστηρίου ἀπόστασιν κεῖται ἐπὶ βράχου ἀποτόμου, καθέτου καὶ ὑπὲρ τοὺς 700 πόδας ὕψους, τὸ μικρὸν κοινόβιον τῆς Σίμωνος πέτρας, θεμελιωθὲν ὑπὸ Σίμωνος τινος ἀναχωρητοῦ ἀγνώστου ἐποχῆς. Ἡ οἰκοδομὴ συνέχεται μὲ τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους δι' ὠραίου ὕδραγωγείου, ἔχοντος διττὰς σειρὰς ἀλεπαλλήλων ἀφίδων, καὶ διὰ μιᾶς γεφύρας, τολμηρῶς ἐκτοξευομένης ὑπεράνω βαθείας φάραγος παρὰ τὰ τεῖχη τοῦ μοναστηρίου. Κατοικεῖται ὑπὸ ἑκατὸν περίπου μοναχῶν, ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ περιέχει ἑκατὸν πεντήκοντα χειρόγραφα, ἐξ ὧν τὰ πεντήκοντα ἐπὶ περγαμηνῆς, ἅπαντα βιβλία θρησκευτικά.

Ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου τούτου μικρὸν ἀφίσταται τὸ τοῦ Γρηγορίου κοινόβιον, πενιχρὸν καὶ ἐν τῶν μικροτέρων μοναστηρίων τοῦ Ἀθῶνος, ἀλλὰ ζωγραφικώτατα ἐμπεπηγμένον εἰς βράχον ἀλίπτυπον. Ἡ ἐποχὴ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγνώστου, τὰ δὲ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ, ἢ μᾶλλον ἐν τῇ ὑπογείῳ αὐτοῦ, μετὰ τῆς μεγαλητέρας ἀφίλοκαλίας ἐρριμμένα βιβλία οὐχὶ τόσον ἄξια προσοχῆς. Κατοικεῖται ὑπὸ ἑκατοντάδος μοναχῶν, τῶν φανατικωτέρων τοῦ Ἀθῶνος.

Τὸ μικρὸν τοῦ ἀνωτέρω ἀφιστάμενον κοινόβιον τοῦ ἁγίου

Διονυσίου εἶναι ἐπίσης ὠκοδομημένον ἐπὶ βράχου, ὀρθομένου εὐθὺς ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Ἐκτίσθη ὑπὸ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, οὗτινος σώζεται τὸ δωρητήριον χρυσοβούλλον, πολύτιμον τῶντι κειμήλιον διὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν καλὴν αὐτοῦ κατὰστασιν. Ἡ ἐκκλησία, ἱκανῶς εὐρύχωρος, διατηρεῖται ἀριστα, καὶ παρὰ τὴν πύλην τῆς εἰσόδου φαίνεται ἡ περίεργος καὶ πολυτελής εἰκὼν τοῦ Ἀλεξίου, ἐνδεδυμένου τὴν αὐτοκρατορικὴν στολήν. Εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τῆς κομφῆς μονῆς ταύτης διατηροῦνται πλείστα ὅσα κειμήλια, ἐν οἷς τινὰ ἀξιοθαύμαστα κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὴν τέχνην τῆς κατασκευῆς· οἷον, ἐν εὐμέγεθες δισκάριον ἐκ μίγματος πολλῶν λίθων τιμίων τοῦ εἶδους τῶν καλαίδων, συνδεδεμένον διὰ χρυσοῦ ἀπέφθου, πολυτελῶς κεκοσμημένον μὲ ἔκκρουστα ζώδια καὶ ἀνάγλυφα παριστῶντα ἁγίους καὶ μὲ ἀρχαιοτάτας ἐπιγραφάς, δῶρον δὲ τῆς βασιλίδος Πουλχερίας. Πρὸς τούτοις ἡ ἐν σχήματι βυζαντινῆς ἐκκλησίας ὠραία λειψανοθήκη τῆς τιμίας κάρας τοῦ Προδρόμου, θαυμαστήν καὶ ὅλως ἰδιότροπον ἔχουσα τὴν τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν, πλούσιον καλλιτέχνημα ἀγνώστου χρόνου καὶ τόπου, καὶ ἐν τῶν περιεργωτέρων μνημείων τοῦ Ἀθῶνος. Ἐπίσης ἡ ἐπιμελῶς περιτεποιημένη βιβλιοθήκη τῆς μονῆς περιέχει ὅχι ὀλιγώτερα τῶν χιλίων χειρογράφων, ἐν οἷς ἀρκετὰ πλείστου λόγου ἄξια· ἐξ ὧν καταδεικνύεται, ὅτι τὸ μοναστήριον τοῦτο, κατ' εὐτυχίαν τινὰ συγκυρίαν, δὲν ἔπαθεν ὅσα τὰ λοιπὰ, ἐπειδὴ ἀναλόγως πρὸς τὴν μικρὰν τοῦ ἑκτασιν περιέχει θησαυροὺς ὄντως ἐκπληκτικούς. Ἐνασχοῦνται δ' ἐν αὐτῷ περὶ τοὺς ἐβδομήκοντα μοναχοὺς.

Τὸ τελευταῖον πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην τῆς Ἀθωνίδος χειρὸς τοῦ μοναστηρίου εἶναι τὸ τοῦ ἁγίου Παύλου κοινόβιον, θεμελιωθὲν ὑπὸ Βιαγκοβάνου, ὁσποδάρου τῆς Βλαχίας. Ἀφιστάμενον περὶ τὸ ἥμισυ μίλιον τῆς παραλίας, κεῖται ἐπὶ γραφικωτάτης θέσεως, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἔχει τις ἐξαισίαν ἀποψιν τοῦ μεγαλοπρεπῶς ὑπερκειμένου κώνου τοῦ Ἀθῶνος. Ἡ ἐκκλησία αὐτοῦ, μία τῶν εὐρυχωροτέρων τοῦ Ὁρους, καθὼς νεόδμητος, εἶναι παρεμφερὲς πρὸς τὴν τοῦ Ξενοφώντος, καίτοι ἤττον πολυτελής ἐκείνης. Ἡ βιβλιοθήκη, καλῶς διατηρουμένη, περιέχει ὀλίγιστα Ἑλληνικὰ χειρόγραφα, περὶ τὰ τριακόσια δὲ Σερβικὰ καὶ Βουλγαρικὰ, ὧν τινὰ ἄξια τῶντι προσοχῆς, καὶ μάλιστα Εὐαγγελίον τι ἐκ φύλλου, γεγραμμένον εἰς ἀρχαίαν Βουλγαρικὴν γλῶσ-

σαν, καὶ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους πλήρες ζωγραφημάτων. Περὶ τοὺς ἑκατὸν μοναχοὺς ἀποτελοῦσι τὸν πληθυσμὸν τοῦ κομφοῦ τούτου καθιδρύματος, πάντες ἀγαθοὶ καὶ εἰς ἄκρον φιλόφρονες.

Μένει νὰ εἰπωμέν τινα καὶ περὶ τοῦ μεσογείου κοινοβίου τοῦ Κουτλουμουσίου, τὸ ὁποῖον ἀπέχει μόλις τέταρτον ὥρας τῆς πολίχνης τῶν Καρεῶν. Θεμελιωθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ καταστραφέν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, ἀνωρθώθη τῇ εὐσεβείᾳ πολλῶν ὁσποδάρων καὶ ἡγεμόνων τῆς Βεσσαραβίας. Κατοικεῖται ὑπὸ ὀγδοήκοντα μοναχῶν, ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν τετρακοσίων χειρογράφων τῆς, περιέχει οὐκ ὀλίγα Ἐκκλησιαστικά καὶ ἄλλα συγγράμματα, κάπως ἀξια προσοχῆς διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν καλλιγραφίαν των. Ἡ περὶ τὴν μονὴν ταύτην τοποθεσία εἶναι τερπνὴ ὅ,τι μάλιστα, ἡ δὲ θέα λαμπρά, καθότι ἀπ' αὐτοῦ καθορᾶται ἐλευθέρως ἡ θάλασσα μὲ τὴν γλαυκὴν Σαμοθράκην ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ ἐν ἀπόπτῳ ἡ συνεχῶς ὑπὸ νεφῶν κεκαλυμμένη κορυφὴ τοῦ Ἀθωνος. Ἐκτείνονται δὲ περὶ τὴν μονὴν πρασιαὶ, καὶ κῆποι μεγάλοι, καὶ ἄμπελοι, καὶ ἐλαιῶνες, καὶ πληθὺς ῥοδακινεῶν καὶ ἄλλων ὁπωροφόρων δένδρων, εἰς ἅπερ ἀφθονεῖ ἰδίως ἡ γραφικωτάτη τῶν Καρεῶν πολίχνη.

Δ'.

Ὁ ἐπιζητῶν τὴν ἀρχὴν τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀνάγκη νὰ ἀναδράμῃ εἰς ἐποχὴν πολὺ προγενεστέραν τοῦ Χριστιανισμοῦ: εἰς τὰ Ἀσιατικά, ἢ Σεμιτικά ἔθνη. Ἐν τῇ μυριοβίβλῳ τοῦ Φωτίου ἀπαντῶμεν περὶ τούτου τὰ ἑξῆς: « Ἀνεγνώσθησαν τῶν παρὰ Ἰουδαίοις φιλοσοφησάντων τὴν τε πρακτικὴν καὶ τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν βίοι· ὧν οἱ μὲν Ἑσσηνοὶ, οἱ δὲ Θεραπευταὶ ἐκαλοῦντο, καὶ μοναστήρια καὶ σεμνεῖα ἐπήγνυντο, καὶ τῶν νῦν μοναζόντων τὴν πολιτείαν προὔπεγραγον. » Γνωστὸν δὲ ἐστίν, ὅτι ἀπὸ Βαβυλῶνος καὶ Ἰνδίας παρέλαβον οἱ Ἑβραῖοι τὸν τύπον τῆς μοναστικῆς ζωῆς.

Ἐπάρχουσι σήμερον πολλοὶ βαρεῖς καὶ βαθεῖς ἐπικριταὶ τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος, θεωροῦντες αὐτὸ ὅλως ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ αἵωνος, ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κατὰ συνέπειαν πάντῃ περιττόν. Κατ' αὐτοὺς, μάτην ζητοῦμεν τὸν Θεόν

εἰς ἔρημον κελλίον, διότι οὐδὲν ἄλλο σαφέστερον δεῖγμα τῆς εὐκλείας αὐτοῦ ὑπάρχει ἀπὸ τὰ λαμπρὰ δημιουργήματά του, ἀπὸ τὴν αἰ ζῶσαν καὶ ἐνεργοῦσαν φύσιν· οὔτε θ' ἀπολαύσῃ μαιδίαμα τοῦ Πλάστου ἐν οὐρανῷ ὁ εἰς τὸν κόσμον παρελθὼν χωρὶς ν' ἀφήσῃ ἶχνος τῆς ὑπάρξεώς του, καὶ ὁ βιώσας αὐτόχρονα ζωντανόνεκρος.

Ἄλλ' ὑπάρχουσιν ἕτεροι πολὺ διαφορετικώτερα σκεπτόμενοι. Ὅτι, δηλαδή, πᾶς τις δὲν ἐπλάσθη διὰ τὴν πάλιν τὴν βιωτικὴν· ὅτι ἡ εὐτυχία καὶ αἱ ἀπολαύσεις δὲν εἶναι τῶν ἀνθρώπων ὅλων ὁ κλῆρος· ὅτι, τέλος πάντων, καθὼς ὁ ἐλαυνόμενος ὑπὸ τρικυμίας ποντοπόρος εὕρισκει ὄρμον κατὰ τῆς λύσεως τῶν στοιχείων, οὕτω καὶ ὁ κλυδωνισθεὶς εἰς τὸ τρικυμιωδέστερον τοῦ ὠκεανοῦ πέλαγος τῆς ζωῆς ὀφείλει νὰ ἐπιζητῇ λιμένα κατὰ τῶν ἡθικῶν βασάνων. Ὡστε ὁ μοναχικὸς βίος εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖος, τὰ δὲ ἀναχωρητήρια ἐκεῖνα, τὰ μακρὰν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς τύρβης αὐτῶν ἀνεγερθέντα ὑπὸ τῆς θλίψεως καὶ τῆς μετανοίας, εἰσὶ λιμένες τοῦ πολυκύμονος πελάγους τῆς ζωῆς. Ἐν αὐτοῖς μόνον δύναται ὁ ἄνθρωπος ν' ἀνατείνῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πρὸς τὸν μέγαν Δημιουργὸν τοῦ παντός, διότι εἰς τὰ χειροποίητα τῶν ἀνθρώπων κατοικητήρια, ἐντὸς τῶν μυρμηκιῶν των καὶ τῆς πολυδακρύτου τύρβης των, ἀπόλλυται ἡ ἰδέα τοῦ Ὑψίστου.

Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστος εἶναι σήμερον ἐλεύθερος νὰ σκέπτηται ὅπως θέλῃ, παρατίθημι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου καὶ τρίτην τινὰ γνώμην, μέσον τῶν ἀνωτέρω βαδίζουσας, καὶ ἥτις πιστεύω νὰ ᾔῃ ἀσπαστὴ παρὰ πολλῶν. Ἐνόσω τὸ μοναχικὸν πολίτευμα περιορίζεται εἰς ἀπλὴν ἀσκητικὴν καὶ μισάνθρωπον ἀπομόνωσιν, ἔχει τὸ μεμπτὸν καὶ ἀπάδον εἰς τὸ σήμερον ἐπικρατοῦν πνεῦμα τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ· διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐγεννήθη διὰ νὰ ζῇ μονήρης ὡς θηρίον, καὶ τὸ ζῆν καὶ φροντίζειν περὶ μόνου ἑαυτοῦ εἶναι εἰς ἄκρον ἐγωϊστικόν, εἶναι τι παρὰ φύσιν. Ἐνόσω ὅμως ὁ μοναχὸς, τουτέστιν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὅστις, συνεπείᾳ διαφορῶν ψυχολογικῶν παθήσεων, ἡσθάνθη ἀκατάσχετον ῥοπὴν πρὸς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀπομόνωσιν, καὶ ἐννοεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ ὠφελήσῃ τὸν κόσμον μένων ἐν αὐτῇ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει· ἐνόσω, λέγω, ὁ τοιοῦτος μοναχὸς, χωρὶς νὰ ἐντρυφᾷ ἐκ τῶν ἰδρώτων τῆς ἐργατικῆς τῆς κοινωνίας τάξεως, κρατεῖ τὸ ἄροτρον, τὸ δρέπανον καὶ τὴν δίκελλαν, καὶ ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου αὐ-

τοῦ τρώγει τὸν ἄρτον του, ὀφείλει ἡ κοινωνία νὰ ἀνέχεται αὐτόν, καὶ εἶναι ὁ τοιοῦτος αὐτοδικαίως σεβαστός.

Τώρα, ἐὰν οἱ σημερινοὶ μοναχοὶ εἰσὶν ἄξιοι τῆς ἀνοχῆς ταύτης ἐκ μέρους τῆς κοινωνίας ἢ ὄχι, τοῦτο εἶναι ζήτημα, πλείστοις ἔχον τοὺς ὑπὲρ καὶ κατὰ λόγους, καὶ ἐπομένως δυσδιάλυτον. Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν πολιτῶν τούτων τοῦ μεγάλου Βασιλείου ὁ ἐπὶ μισελληνισμῷ διαβόητος Φαλμεράνερ, διατρίψας εἰς τὸ Ὅρος κατὰ τὸ 1840. Ἰσως ἐκ τῶν ἐντυπώσεων τοῦ αὐστηροῦ τούτου καὶ προκατειλημμένου ἐπικριτοῦ διῶδωμέν τι, ταῖνον πρὸς δικαιολογίαν τοῦ παραγνωρισθέντος μοναχικοῦ βίου· καθότι οἶδε καὶ πολέμιος θαυμάζειν ἄνδρὸς ἀρετάν.

«Ὁ μεμονωμένος οὗτος κόσμος, ὅπου τάξις, καθαριότης, ἐπιείκεια καὶ ἐνταυτῷ αὐστηρὰ πειθαρχία διδάσκουσι τὴν λήθην τοῦ κόσμου, εἴλκυσε τὰς συμπαθείας μου Ἵρις τῆς ἡμέρας ἀντηχοῦσιν εἰς τοὺς οὐρανούς ἀπὸ δεκαπέντε αἰῶνων οἱ ὕμνοι εὐσεβῶν μοναχῶν, τηρούντων τὴν θέσιν, τὴν στάσιν, τὸ σχῆμα, ὅπερ ἤδη πρὸ χιλίων περίπου ἐτῶν διέγραψεν αὐτοῖς ὁ μέγας αὐτῶν νομοθέτης, ἐπίσκοπος Καππαδοκίας μέγας Βασίλειος. (α) Ἡ Ἀνατολὴ ἔλυσε πρόβλημα, ἐνώπιον τοῦ ὁποῦ ἐναυάγησαν οἱ Εὐρωπαῖοι μεθ' ὅλης αὐτῶν τῆς σοφίας καὶ τῆς τέχνης. Ἐν τῇ Εὐρώπῃ ὁ χρόνος ἐν μέρει μὲν ἔθραυσεν, ἐν μέρει δὲ ἀνεμόρφωσε τὸ μοναστικὸν σύστημα· ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ὁμοῦς Ἐκκλησίᾳ, τὰ πράγματα ὡς πρὸς τοῦτο εἰς τὸ αὐτὸ ἔτι σημεῖον εὐρίσκονται, εἰς δ' οἱ πρῶτοι τοῦ συστήματος καθιδρυταὶ ἀφῆκαν αὐτά . . . Εἰς ἄλλους ἀφίνομεν νὰ ὑπολογίσωσιν ὁπόσων στερεῖται κοινωνία τις, εὐρισκομένη ἐντὸς τοῦ κύκλου

(α) Χάριν περιεργείας παρατίθηναι ἐνταῦθα τὴν ἀφορῶσαν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ μοναχοῦ περιοκὴν ἐκ τοῦ περὶ ἀσκήσεως καὶ πῶς δεῖ κοσμεῖσθαι τὸν μοναχόν· «Δεῖ τὸν μοναχὸν πρὸ πάντων ἀκτῆμονα βίον κεκτῆσθαι, σώματος ἡρεμίαν καὶ κοσμιότητα σχήματος, φωνὴν σήμετρον καὶ λόγον εὐτακτον, τροφήν καὶ πότον ἀθόρυβον, καὶ μετὰ εὐσταθείας ἐπὶ πρεσβυτέρων σιωπᾶν, ἐπὶ σοφωτέρων ἀκροᾶσθαι, πρὸς τοὺς ἱσους ἀγάπην ἔχειν, καὶ πρὸς τοὺς ἐλάττους ἀγαπητικὴν συμβουλίαν· ἀπὸ τῶν φαύλων καὶ σαρκικῶν καὶ φιλοπραγμῶν ἀναχωρεῖν· πλεῖστα νοεῖν, ὀλίγα φθέγγεσθαι, μὴ θρασύνεσθαι λόγῳ μηδὲ περιττεῖν ὁμιλίαις, μὴ πρόχειρον γίνεσθαι περὶ γέλωτα, αἰδοῖ κοσμεῖσθαι, κάτω τὸ βλέμμα ἔχειν ἄνω δὲ τὴν ψυχὴν, μὴ ἀντιλέγειν ἀντιλογίαις, εὐπειθὴ εἶναι, μνημονεύειν τῶν ἐσχάτων πάντου, τῇ ἐλπίδι χαίρειν, τῇ θλίψει ὑπομένειν, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν.»

τῆς προόδου, τῆς διηγετοῦς βελτιώσεως καὶ τοῦ δυτικοῦ νεωτεριστικοῦ πνεύματος. Εἰς ἐμὲ ἀρκεῖ τοῦτο, ὅτι ὑπάρχει ἐτι ἐντεῦθεν τοῦ Ἑλλησπόντου τόπος, ὅπου δύναται τις ν' ἀντιστῇ ἐνταυτῷ καὶ εἰς τὴν τυραννίαν τῆς ἀπολαύσεως, καὶ εἰς τὰ τεχνάσματα τῆς ἐξουσίας, καὶ εἰς τοὺς συλλογισμοὺς τῶν αὐλικῶν· σοφιστῶν. Ἀνθρώποι, οἵτινες τολμῶσι τὸν πόλεμον κατὰ τῆς ὕλης, δὲν εἶναι βεβαίως μωροί. . . Ἐλεύθερος εἶναι μόνος ὁ δυνάμενος νὰ στερηθῇ· ἐν τῷ Ἀθωμόνῳ οὐδεμία ποτὲ ἐγένετο μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς πολυτελείας συνθήκη. . . Αὐτὸ δὲ τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεὶς τῶν κατοίκων τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐτόλμησεν ἐπὶ δεκαπέντε αἰῶνας νὰ προτείνῃ τροποποιεῖν τινα τοῦ συστήματος, ἐπέθηκεν εἰς τὰ ἐγκαθιδρύματα αὐτοῦ τὸν τύπον τῆς αἰωνιότητος καὶ τὴν σφραγίδα τῆς ἀκρας εὐγενείας.»

Ἡμεῖς, οἱ κάτοικοι τῆς γῆραιας ταύτης Ἀνατολῆς, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην, ὅπως θαυμάσωμεν τὴν μεγαλειότητα τῆς φύσεως, νὰ ζητῶμεν τὰς ἐρήμους καὶ τοὺς ἀθάτους δρυμῶνας τοῦ νέου κόσμου. Ὁ Πλάστης ἀνήγειρεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῇ τῶν χωρῶν μας τὸ ἁγιάνυμον τοῦτο ὅρος, ὅπου, ὡς ἡ φύσις, οὕτως ἡ θρησκεία ἡμῶν, οὕτως ἡ διαδοχὴ τῆς γλώσσης ἡμῶν καὶ τοῦ ἔθνισμοῦ, διτηρήθη ἄσπιλος καὶ πρωτογόνος, ὡς εἰς ἀκρόπολιν τινα τοῦ Γένους καὶ τῆς πίστεως. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐποψὶν ἐθεώρησα τὸ ἐνδιαίτημα τοῦτο τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὡς σωστικὴν δὲ λαδὴν κιβωτὸν τῶν προσφιλεστέρων ἡμῖν πραγμάτων. Ὅπόσας τωόντι δὲν διεγείρει ἕκαστον τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἀθῶνος ἀναμνήσεις εἰς τὸν ἐπισκεπτόμενον αὐτὰ Ὁρθόδοξον! Ὅπόσας παραδόσεις κατακυνηκτικὰς δὲν διασώζει ἕκαστον αὐτῶν! Μόνον οἱ ἄλλοθενεῖς δύνανται νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν Ἀθῶνα χωρὶς ὑψηλοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, καὶ ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ συλεῖσιν τὰς κατακλαπείσας ὑπ' αὐτῶν βιβλιοθήκας τῶν μοναστηρίων, ἅτινα δι' αὐτοὺς εἶναι Μυσῶν λεία. (α) Καὶ ὁμοῦς δ-

(α) Μεθ' ὁπόσης εὐχαριστήσεως βλέπει τις σήμερον τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα χειρόγραφα, ἅτινα εὐτυχῶς δὲν ἀπεκινώθησαν, χάρις εἰς τὴν εὐσυνειδησίαν τῶν μοναχῶν ἐκεῖνων, οἵτινες, ἀποβλέψαντες εἰς τοσοῦτον ἀειμνήστων δωρητῶν ἐπιτίμια, ἠδέσθησαν αὐτὰ ὡς ἔθνικα κειμήλια. Εἶθε οἱ πανταχοῦ ἐπιτετραμμένοι τὰς μοναστηριακὰς βιβλιοθήκας νὰ ἐσέβοντο ἀρχῇθεν καὶ συνετήρουν ἀναπαλλοτρίωτον τὴν πατρῴαν ταύτην κληρονομίαν τῶν ἀρχαίων χειρογράφων. Εἶθε τοῦλάχιστον τὰ δεινὰ ποθήματα γένοιτο ἡμῖν λυσιτελεῖν τοῦ μέλλοντος μαθήματα. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι τινὲς τῶν ἀπάθῃ γυμνούτων ἡμᾶς Ἑλλήνων περιηγητῶν ἐχλεύασαν κυνικῶς οὐ μὲν

ταν οἱ ἄλλοι οὗτοι ἐκφράζονται ὡς ἀνωτέρω περὶ πραγμάτων ἡμᾶς ἀφορούντων, ποίας καταδίκης εἴμεθα ἄξιοι ἡμεῖς αὐτοὶ περιφρονούντες αὐτά;

Ὁμολογῶ ὅτι, ὅταν προσεγγίζω διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸ ἀγιῶνιμον Ὅρος, παρετήρησα μακρόθεν τὰ μοναστήρια, ἐγειρόμενα ἐπὶ μεμονωμένης λοφιάς, ἢ ἐπὶ ἐρήμου καὶ ἀποκρήνου παραλίας, ἢ κρυπτόμενα ἐντὸς πτυχῆς ὄρους ἢ κοιλάδος, πλέον ἢ ἀπαξ ἐζήλευσα τὸν βίον τῶν ἀναχωρητῶν ἐκεῖνων, καὶ ἡ ψυχὴ μου, λησμονοῦσα τὰ ἐπίγεια, ἐσφάδαζει ἐντός μου καὶ ἀνίπτατο πρὸς κόσμους ἄλλους ἀγνώστους, πρὸς τοὺς κόσμους τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς θεότητος. Ὅτε δὲ ἐπλησίασα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν πρόναον τοῦτον τοῦ οὐρανοῦ, ὅτε εὗρέθην εἰς τὸ σκήνωμα τοῦτο τῆς θρησκείας καὶ τῆς εἰρήνης, ἡσθάνθην πραγματικῶς ἄφατον ψυχικὴν εὐφροσύνην, καὶ γαλήνη διεχύθη αἴφνης ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Τότε ὡμολόγησα ἐν συναισθήσει, ὅτι θεόπνευστος ὄντως ἦν ὁ πρῶτος στήσας τὸ σκήνωμά του εἰς τὸ ὑψίλοφον τοῦτο ὄρος, ὅπερ, ὑψούμενον μέχρι νεφελῶν, φαίνεται πληπιάζον τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὰ οὐράνια, καὶ ὡς κλίμαξ τις μεταβιβάζον εἰς τὸν θρόνον τῆς θεότητος τὰς δεήσεις καὶ τὰ δάκρυα αὐτοῦ.

Πανταχοῦ τὰ μοναστήρια προσφέρουσι χριστιανικὴν φιλοξενίαν εἰς πάντα διαβάτην καὶ ὁδοιπόρον· εἶναι ὡς ξενῶνες τοῦ Κυρίου, ὅπου ὅχι μόνον ἡ ψυχὴ εὕρισκει ἀνάπαυσιν καὶ τροφήν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. Ὡς πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην ἀρετὴν, οἱ ἀγαθοὶ μοναχοὶ ἀκολουθοῦσιν ἀπαρεγκλίτως τὰς διατάξεις τῶν πρωτίστων αὐτῶν εὐεργετῶν, τῶν Ἑλληνογλώσσων αὐτοκρατόρων. «Καὶ εἶπερ τινὲς τῶν χριστιανῶν (λέγει τὸ χρυσόβουλλον Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ,) τυχὸν παραβάλλωσιν ἐνταῦθα κατὰ πάροδον, εἰ μὲν διὰ θεωρίαν καὶ ἱστορίαν καὶ προσκύνησιν ἐστὶ τοῦ τόπου καὶ τῆς μονῆς καὶ τοῦ Ὁρους, ὀφείλουσιν οἱ μοναχοὶ, ἀσπασίως δέχεσθαι τούτους καὶ ξεναγωγεῖν ὡς ἐφικτόν.»

Εἶναι δυστυχῶς ἀληθές, ὅτι οἱ μοναχοὶ τοῦ Ὁρους παρημέλησαν ἐν γένει τὰ γράμματα, καίτοι οὐκ ὀλίγοι ἄνδρες, κεκοσμημένοι τὴν τε ἔσω καὶ τὴν θύραθεν σοφίαν, διέπρεψαν ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῷ Ἀθῶνι. Εἰς τῶν ἀρχαίων περιηγητῶν τοῦ Ὁρους, ὁ περιώνυμος φυσιολόγος Ἰωάννης Μπελῶν, λέγει, ὅτι οἱ ἱερά-

νον τὴν ἀγνοίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην, μεθ' ἧς εὐγενῶς τε καὶ χριστιανικῶς ἐν Ἀθῶνι καὶ ἄλλαχοῦ ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς οἱ ἡμέτεροι.

χαι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἐχθροὶ ἀσπονδοὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀφώρισαν πάντας τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχοὺς, τοὺς ἔχοντας βιβλία τῆς θύραθεν σοφίας· συνεπεία τούτου πλείστα συγγράμματα ἐξωτερικὰ ἀπωλέσθησαν, καὶ μόνον τὰ θεολογικὰ διετηρήθησαν.» Παρακατιὸν δὲ ἐκφέρει τὴν ὑπὸ Λέοντος Γ' Πάπα Ῥώμης μνημονευομένην μαρτυρίαν Δημητρίου Χαλκοκονδύλη, ἀνδρὸς σοφωτάτου καὶ κατόχου τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ὅτι «οἱ Ἕλληνες μοναχοί, καθὼς ἔχοντες μεγίστην ἐπιβρόην παρὰ τῇ αὐτῇ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, προεκάλεσαν παρ' αὐτῶν ψήφισμα νὰ παραδώσωσιν εἰς τὸ πῦρ μέγαν ἀριθμὸν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων.»

Ἡ ἀλήθεια ὀφείλει νὰ μὴ κρύπτεται, ὅσον πικρά καὶ ἄν ᾔ. Οἱ ἡμέτεροὶ μοναχοὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαλλαχθῶσι τῆς μομφῆς τῆς μὴ ἐκτιμήσεως τῶν εἰς χεῖρας αὐτῶν περιελθόντων ἀρχαίων συγγραμμάτων, ἣν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τε τὴν ἀμάθειαν καὶ εἰς τὸ σφοδρὸν αὐτῶν καὶ ἀρχαιοπαράδοτον μῖσος πρὸς πᾶν τὸ ἔξω ἐθνισμοῦ. Ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι ἀνέκαθεν ὑπεβλέποντο ὑπὸ τοῦ κλήρου ἀπάσης τῆς χριστιανωσύνης ὡς καταστρεπτικαὶ δῆθεν τῶν δογμάτων αὐτῆς, τοῦτο οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ· καὶ σήμερον δὲ ἐν τῷ Ὅρει δύναται τις ν' ἀπαντήσῃ μοναχοὺς θεωροῦντας ὡς αἱρετικὸν τὸν ὑποστηρίζοντα τὴν κίνησιν τῆς Γῆς, καὶ περὶ ἀντιπόδων ποιοῦντα λόγον.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐν ἐπιταφίῳ περὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγει: «Ἀστρονομίας δὲ καὶ γεωμετρίας καὶ ἀριθμῶν ἀναλογίας τοσοῦτον λαβὼν, ὅσον μὴ κλονεῖσθαι τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα κομποῖς, τὸ περιττὸν διέπτυσεν ὡς ἀχρηστον τοῖς εὐσεβεῖν ἐθέλουσι.» Τοιαῦται Πατέρων ῥῆσεις, κακῶς ἐρμηνευόμεναι, καὶ ἰδίως ἡ τοῦ Ἀποστόλου, «ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τοῦτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶ,» φαίνεται ὅτι παρέσχον ἀνέκαθεν λαβὴν πρὸς τὰς τοιαύτας ἀντιστρατεύσεις κατὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν. Στενὸς ὅμως ὁ περιορισμὸς οὗτος καὶ ἐπιδραβὴς κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐποχὴν, καὶ ἰδίως τῷ ἡμετέρῳ κλήρῳ, ὅποτε οἱ θεομάχοι ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπιχειρίζονται ν' ἀνατρέψωσι τοῦ χριστιανισμοῦ τὰ θεμέλια· πρὸς οὗς πολλὴ μὲν ἢ πολυμάθεια ἀπαιτεῖται ἐκ τῆς φιλολογίας, πολλὴ δὲ ἢ δύναμις ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς καλλιερ- γείας τοῦ πνεύματος.

Ἀλλὰ καίτοι οἱ μοναχοὶ τοῦ Ὄρους παρημέλησαν τὰ γράμματα, ἐξηκολούθησαν ὁμῶς τὰς ἐργασίας τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς ξυλογλυπτικῆς, καὶ ἠυδοκίμησαν ἀρκούντως ἐν αὐταῖς. Ἐν τοῖς Καθολικοῖς διαφόρων μοναστηρίων διατηροῦνται εἰκόνες τῆς πλέον προοδευτικῆς ἐποχῆς τῆς Ἀθωνιάδος σχολῆς, αἱ πλείους δὲ τούτων ἀποδίδονται εἰς τὸν διάσημον ἱερογράφον Μανουήλ, τὸν ἐπιλεγόμενον Πανσέληνον, γεννηθέντα ἐν Θεσσαλονίκῃ περὶ τὸν ΙΒ' αἰῶνα· οὗτος θεωρεῖται ὡς ὁ διδάσκαλος ἀπάσης τῆς Βυζαντινῆς σχολῆς, καθότι κατέλιπεν «Ἑρμηνείαν περὶ ζωγραφικῆς,» ἐν ἣ περιέχονται συνταγαὶ ζωγραφίας καὶ χρωματογραφίας τῶν ἱερῶν ἀπεικονισμάτων, τὰς ὁποίας διατηρεῖ ἀπαρεγκλίτως ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία. Ἐν τῷ Καθολικῷ τῶν Καρεῶν, εἰς εἰκόνα τινὰ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἔργον τοῦ Πανσελήνου, καίτοι μεμελανωμένην ὑπὸ τῆς αἰθάλης τῶν θυριαμάτων, καὶ ἐν τῇ τραπέζῃ τῆς Λαύρας δύναται τις νὰ σπουδάσῃ τὴν βυζαντινὴν τέχνην· εἰς δὲ τὰ ἐν τοῖς θησαυροφυλακίοις τῶν διαφόρων μονῶν διατηρούμενα ξυλογλυφικὰ ἀριστουργήματα, σταυροῦς, νάρθηκας θυριατηρίων κτλ. δύναται νὰ θαυμάσῃ τὴν ἐντέλειαν τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς.

Σήμερον, ὅποτε ἡ ὁσημέραι καταπλημμυρίζουσα τὰς κοινωνίας πρόδοδος καὶ ἡ πρὸς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν παγκόσμιος τάσις κατέστησε καὶ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ὄρους μᾶλλον χορσμοπολίτας ἢ ἐρημίτας, μετ' ἅκρας εὐχαριστήσεως βλέπει πᾶς ὁ φιλοπρόδοδος τὰ τε γράμματα καλλιεργούμενα παρ' αὐτῶν, ὡς καὶ τινες τῶν ὠραίων τεχνῶν. Ἡ ἐν Καρεαῖς ἀπό τινος συζηθεῖσα κεντρικὴ Σχολὴ καὶ ἡ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου ἰδιαιτέρα, ὁ πόθος τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἀναχωρητῶν τούτων πρὸς ἀνάγνωσιν διαφόρων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν συγγραμμάτων καὶ πρὸς ἀπόκτησιν παντὸς καινοφανοῦς βιβλίου, πρὸς δὲ αἱ εἰς τὰ πλείοτερα τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν κελλίων ἐκτελούμεναι ξυλογλυφικαὶ ἐργασίαι, ὧν τινες διέπρεψαν καὶ εἰς τὰς κατὰ καιροὺς παγκοσμίου ἐκθέσεις τῆς Ἑσπερίας, εἰσὶ τρανὰ ἐχέγγυα τῆς διαδοθείσης ἀπὸ τινος ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Ὄρους φιλοπροόδου τάσεως. (α)

(α) Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐλῇ τῆς τοῦ Βατοπεδίου μονῆς ἀπαντᾷ τις μεταξὺ διαφόρων ἁγίων χοροστατοῦντας καὶ ἐθνικοὺς φιλοσόφους, τὸν Σόλωνα, Ἀριστοτέλην, Σοφοκλῆν, Πλάτωνα κτλ. Μεγάλῃ τιμῇ, ἐπαινῶς ἀποδιδόμενη ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας τοῖς ἐθνικοῖς, καὶ μαρτυροῦσα πόσον αἱ ἰδέαι τῆς ἀνεκτικότητος ἐπεξετάθησαν παρὰ τοῖς ἄλλοτε μισαρχαίοις μοναχοῖς.

Ἐκτὸς δὲ τῆς λοιπῆς ἡμέρας τῇ ἡμέρᾳ βελτιουμένης ἐλαφρᾶς βιομηχανίας, ἀξία προσοχῆς εἶναι καὶ ἡ ζωγραφικὴ, ἥτις, ἀποβαλοῦσα τὸν μονότονον καὶ στερεότυπον αὐτῆς τύπον, περιεβλήθη καλλιτεχνικωτέραν μορφήν, χάρις εἰς τὴν ἐπιμιξίαν τῶν μοναχῶν μετὰ τῶν Ῥώσων. Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἐσφιγμένου δύναται ὁ περιηγητὴς νὰ ἐπισκεφθῇ οὐχὶ ἄνευ θυμηδίας τὸ καλῆτερον τῶν ἱερογραφικῶν καταστημάτων τοῦ Ὄρους, ὅπερ ὑπόκειται μέλλον εὐχάριστον διὰ τὴν ὑψηλότεραν ταύτην τῶν ὠραίων τεχνῶν.

Ἐπιθυμῶ νὰ κλείσω τὴν σύντομον ταύτην περιγραφὴν μετὰ τῆς διακαεστάτης εὐχῆς, ὅπως τὸ μοναχικὸν πολίτευμα ἀπαλλαγῇ ὁλοσχερῶς ἀπὸ τῶν ἀσχημίζουσῶν αὐτὸ ἐν μέρει πληγῶν τῆς προκαταλήψεως καὶ τῆς ἰδιοτελείας, καὶ ἀσπασθῇ ἐλαφρὰς τινας μεταβρύθμισεis, αἵτινες οὐ μόνον οὐδαμῶς παραβλάψουσιν τὸν ἀρχικὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ προορισμόν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας συντελέσουσι μέγας πρὸς παγίωσιν καὶ ἐπαύξεισιν τῆς ἀξιοπρεπείας αὐτοῦ. Ἄν ἀνεφαίνετο νέος τις Ἀθανάσιος, μεταποιεῖν τὰ παλαιὰ ἔθνη καὶ ὅρους, ὅσα ἀσυμβίβαστά εἰσι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ σημερινοῦ αἵματος, θὰ εὐηργέτει πραγματικῶς τὴν μεγάλην ταύτην κοινωνίαν καὶ θὰ ἀνεδείκνυνεν αὐτὴν ὀτιμάλιστα. Ἀνέγερσις μεγάλης Θεολογικῆς σχολῆς, ὡς καὶ σπουδαστηρίου συστηματικοῦ τῶν ἀναγκαιουσῶν ὠραίων τεχνῶν· σύστασις κεντρικῆς βιβλιοθήκης ἐκ τῶν σπανιωτέρων χειρογράφων καὶ λοιπῶν ἐγκατεσπαρμένων ἐν ταῖς διαφόροις μοναῖς καὶ κελλίοις ἀξίων λόγου βιβλίων· ἀνίδρυσις μουσείου, περιλαμβάνοντος τὰ τε ἀρχαῖα ἐπίσημα χρυσόβουλλα καὶ σιγγιλιώδη ἔγγραφα ὡς καὶ διάφορα πολύτιμα κειμήλια· σχηματισμὸς ἀξιολόγου τυπογραφείου, προωρισμένου πρὸς ἀναδημοσίευσιν τῶν σπανίων συγγραμμάτων, καὶ ὑποβοηθουμένου ὑπὸ πλουσίου φωτογραφείου· — ἰδοὺ ὅ,τι ἤθελε καταστήσει τὴν Ἀθωνιάδα χερσόνησον ὄντως φάρον τηλαυγῆ, πολλὰς παρέχοντα ὑπηρεσίας τῷ παντοίοις ἀνέμοις κλυδωνιζομένῳ σκάφει τοῦ ἡμετέρου ἔθνους.

Ι. Μ. ΡΑΠΤΑΡΧΗΣ.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΤΜΟΠΛΟΪΑΣ.

Οἱ πλείστοι τῶν πραγματευθέντων περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀτμομηχανῆς εἰσέωρσαν τὴν ἀρχαιότητα ὡς κοιτίδα τῆς μεγάλης ταύτης ἀνακαλύψεως. Ἄλλ' ἡ ἰδέα αὕτη φαίνεται κάπως ἀπαράδεκτος, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ἣν ἀποκαλοῦμεν σήμερον Φυσικήν, δὲν ὑπῆρξε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· ὀλίγισται δὲ γνώσεις, τυχαίως ἢ ἐκ τῶν βαναύσων τεχνῶν προελθοῦσαι, συγκεφαλαιοῦσιν ὁλοκλήρους τὰς ἐπιστημονικὰς παραδόσεις τῆς τε Ῥώμης καὶ τῆς Ἑλλάδος. (α)

Ἡ ποιητικὴ φαντασία τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων παρέσυρε τὴν ἀρτιγενῆ ἐπιστήμην εἰς ὁδὸν ἐναντίαν πρὸς τὴν πρόσδον αὐτῆς· ἐπειδὴ, ἀντὶ τῆς μελέτης τῶν ὑποπιπτόντων εἰς τὰ αἰσθητήρια πραγμάτων, ἐζήτουν οὗτοι νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν φαινομένων, καὶ νὰ ἀνέλθωσι μέχρι τῆς μυστηριώδους οὐσίας τῶν αἰτίων αὐτῶν. Ἡ σπουδαιότης καὶ τὸ μέγεθος τῶν συμβεβηκότων συνεκέντρου ἰδίως τὴν προσοχὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὥστε πεισματωδῶς παρηκολούθουν τὰ μηδέποτε λυθησόμενα προβλήματα, κατασκευάζοντες τὸ σύμπαν πρὶν διδῶσιν αὐτὸ ἀκριβῶς. Ἐπομένως ἡ φιλοσοφία αὕτη ἡμπόδιζεν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας.

(α) Οἱ συγγραφεῖς ἀπάντων σχεδὸν τῶν ἐθνῶν ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἡ πρώτη σύλληψις τῆς ἰδέας περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ ἀνήκει ἀδιαφιλονεικῶς εἰς τὸν λεπτὸν, ἐφευρετικὸν καὶ ὀξυδερκῆ νοῦν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὁ Εὐκλείδης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχον εὐκρινῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀτμοῦ, ἡ δὲ Ἀρχιμήδης πιθανώτατα μεταχειρίσθη αὐτὴν εἰς τὰς ἐκπληκτικὰς μηχανάς του, ἃς εἶχε περιγράψει ἐν τῇ ἀπολειοθέντι συγγράμματι αὐτοῦ περὶ Πυρός. Ὁ Ἰταλὸς Λεονάρδος Βίντشي, ζῶν κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα, ἐν τοῖς περὶ φυσικομαθηματικῶν συγγράμμασιν αὐτοῦ περιγράφει ἀτμολόγον, ἀναφέρων ταῦταχρόνως, ὅτι ἡ ἐφεύρεσις τούτου ἀνήκειν εἰς τὸν Ἀρχιμήδην. Ὡστε ὁ Κ. Φιγιέρρος, καθ' ἡμᾶς, φαίνεται λίαν καινοτόμος, ἵνα μὴ εἴπωμεν τολμηρῶς, ἀντιστρατευόμενος οὕτως ἀποτόμως κατὰ τῆς κοινῆς γνώμης.

Σ. Μ.

Ἡθέλομεν λοιπὸν παραχαράξει τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις, εἰς ἀπεδίδωμεν εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν σπουδαιότεραν ἀνακάλυψιν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἡ δὲ ταχεῖα ἔρευνα τῶν πραγμάτων θέλει δείξει ἐπὶ ποίων σαθρῶν βάσεων ἐρείδεται ἡ γνώμη αὕτη.

Οἱ πλείστοι τῶν νεωτέρων συγγραφέων ἀποδίδουσι τὴν δόξαν τῆς ἀνακαλύψεως καὶ κατασκευῆς τῆς πρώτης ἀτμομηχανῆς εἰς τὸν Ἡρώνα, φιλόσοφον τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, ζήσαντα 120 π. Χρ. Μικρὰ τις πραγματεία τοῦ σοφοῦ τούτου περιλαμβάνει τὰς ὀλίγας λέξεις, δι' ὧν ἡξιώθη ν' ἀναγορευθῇ ὁ πρῶτος ἐφευρετὴς μηχανῆς, κατασκευασθείσης δεκαοκτῶ αἰῶνας μετ' αὐτόν. Τὸ βιβλίον τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ φιλοσόφου δὲν εἶχε βεβαίως τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀξίωσιν, καθὼ περιλαμβάνον τὴν περιγραφὴν σειρᾶς ὀργάνων, σκοπευόντων νὰ καταδείξωσι περιέργᾳ τινα ἀποτελέσματα τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος, ἀνευ λογικῆς σειρᾶς. Ἵνα δὲ κρίνωσι περὶ τούτου οἱ ἀναγνώσται, ἀναφέρομεν τὰ διάφορα χωρία, ἐφ' ὧν βασιζόμενοι, ἀποδίδουσι τῷ Ἡρῶνι τὴν πρώτην ἰδέαν τῆς διὰ τοῦ πυρός μηχανῆς.

Τὸ 4^{ον} σκεῦος, τὸ περιγραφόμενον ὑπὸ τοῦ Ἡρώου, σύγκειται ὑπὸ λέβητος, περιέχοντος ὕδωρ καὶ μίαν μόνον ὀπὴν ἔχοντος, δι' ἧς διέρχεται σωλὴν κάλυτος καὶ ἀνοικτός, ἐν ᾧ τίθεται μικρὰ σφαῖρα, ἐκσφενδονιζομένη πρὸς τὰ ἐκτὸς διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ πυρός. Τινὲς τῶν νεωτέρων ὠνόμασαν τὸ σκεῦος αὐτοῦ ἀτμολέβητα ἐκσφενδονίζοντα σφαῖραν· ἀλλ' ἡμεῖς ἠθέλομεν ἀποκαλέσει αὐτὸ ἀπλούστερον λέβητα ἀνυψοῦντα τὸ ἐπίπωμα αὐτοῦ. Εἶναι δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τοῦ συμβεβηκότος τούτου δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Ἡρώνα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὅστις, καθήμενος ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς ἐστίας του, εἶδε τὸ ἐπίπωμα τοῦ λέβητος, ἐν ᾧ ἡ τροφή αὐτοῦ ἐβράζεν, ἀνυψούμενον ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ. Ἐὰν δὲ τὰ ἐπὶ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀτμομηχανῆς δικαιώματα τοῦ Ἑλλήνου φιλοσόφου δὲν ἐστηρίχοντο ἐπὶ σπουδαιότερων βάσεων, βεβαίως θὰ διεφιλονεικῇ αὐτῷ τὴν προτεραιότητά των ἑγγονός τις τοῦ Ἀδάμ.

Ὁ Ἡρῶν περιγράφει πρὸς τούτοις διαφόρους μηχανισμούς, ἐν οἷς, μέσον πεπυκνωμένου ἢ ἡραιωμένου ἀέρος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ πυρός, κατορθοῦται νὰ σαλπίζῃ αὐτόματόν τι, ἢ νὰ συρίξῃ δράκων ξύλινος, ἢ νὰ στρέφονται ἐν χορῷ μικρὰ νευρό-

σπαστα. Είναι ανάγκη νὰ εἰπωμεν, ὅτι περιγράφουν τὰ παίγνια ταῦτα ὁ Ἀλεξανδρινὸς φιλόσοφος, δὲν παρίστα αὐτὰ ὡς δυνάμενα νὰ καταστῶσιν ἡ πηγὴ κινητικῆς τινος δυνάμεως. Ἐὰν δὲ ἀναζητήσωμεν ὁποῖαν θεωρητικὴν ἐξήγησιν ἐκφέρει ὁ Ἦρων περὶ τοῦ ἀνωτέρω περιγραφέντος ἔξου σκευάσματος αὐτοῦ, θὰ ἀνεύρωμεν, κατὰ τὰ γράφόμενα αὐτοῦ, τὴν θερμότητα ὡς πρώτην αὐτοῦ πηγὴν· διότι τὸ πρόβλημα αὐτοῦ ἐκφέρει, λέγων: περιδινῆσαι σφαῖραν μικρὰν διὰ λέβητος θερμοῦ, καὶ ὅχι διὰ τοῦ ἀτμοῦ τοῦ ὕδατος. Ὁ Ἦρων δὲν ἠδύνατο ποσῶς ν' ἀποδώσῃ τὴν κίνησιν εἰς τὸν ἀτμὸν τοῦ ὕδατος, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἀτμοῦ τούτου ἦτο ἄγνωστος τότε· ἐπειδὴ πάντες οἱ φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ὁ Ἦρων μετ' αὐτῶν, ἐθεώρουν τὴν ἐξάτμισιν τῶν ὑγρῶν ὡς μεταμόρφωσιν αὐτῶν εἰς ἀέρα.

Καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ ἐπελθόντες φυσικοὶ ἐξήγησαν τὸ φαινόμενον τῆς περιστροφῆς τῆς μικρᾶς σφαίρας διὰ τῆς βιαίας ἐκροῆς καὶ ἀντιδράσεως τοῦ θερμοῦ ἀέρος, ὅστις προήρχετο ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ ὕδατος εἰς ἀέρα. Ὡστε τὸ παίγνιον τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ φιλοσόφου δὲν εἶναι ποσῶς ἀντάξιον τῆς δόξης τοῦ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἱστορίας τῆς ἀτμομηχανῆς. Ἐπομένως δὲν εἶναι παράδοξον, ὡς ἐκ τῶν σφαλερῶν ἰδεῶν, αἰτινες ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεκράτησαν περὶ τῶν φαινομένων τῆς ἐξατμίσεως τῶν ὑγρῶν, νὰ βλέπωμεν ὁλοκλήρους αἰῶνας παρερχομένους καὶ μὴ παρέχοντας οὐδεμίαν γνώσιν περὶ τῶν μηχανικῶν αποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ.

Πρὸς δεῖξιν τῶν ἀσθενῶν πηγῶν, εἰς ἃς καταρεύουσιν οἱ πλείστοι πρὸς ἀναζήτησιν τῶν φαινομένων τοῦ ἀτμοῦ, ἀρκεῖ ἡμῖν ν' ἀναφέρωμεν τὸ ἀνέκδοτον τοῦ βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Ἀγαθίου, ἔχον ὡς ἐξῆς:

«Ὑπῆρχεν ἐν Βυζαντίῳ ἀνὴρ τις, Ζήνων· τὸ ὄνομα, ἐκ τῶν διασήμεων ῥητόρων καὶ γνωστὸς τῷ αὐτοκράτορι· κατώκει δὲ πλησίον τοῦ περιφήμου ἀρχιτέκτονος Ἀνθεμίου τοῦ ἐκ Τράλλεων, καὶ ἐλαφρὸν τειχίον ἀπεχώριζε τὰς δύο αὐτῶν οἰκίας, ὡς τε νὰ φαίνωνται ὅτι ἀποτελοῦσιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ οἶκημα. Συνέπεσεν οἱ δύο οὗτοι σοφοί, ὡς γείτονες, νὰ ἔλθωσι ποτε εἰς ἐριδας, εἴτε συνεπείᾳ παραθύρου τινὸς ἀνοιχθέντος παρὰ τὰ νενομισμένα, εἴτε διὰ τὸ ὑπερβάλλον ὕψος οἰκοδομῆς, παρεμποδι-

ζούσης τὴν θεάν τοῦ ἐτέρου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀνθέμιος δὲν ἦτο ἱκανὸς ν' ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὴν ῥητορικὴν ἱκανότητα τοῦ ἀντιπάλου του, ὑπερισχύσαντος ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐμηχανεύθη ἐκδίκησιν λίαν παράδοξον καὶ πρωτοφανῆ. Πληρώσας ὕδατος πλείστους λέβητας, ἔθεσεν αὐτοὺς παρὰ τὰ θεμέλια τοῦ οἴκου τοῦ Ζήνωνος· εἶτα δὲ περιβαλὼν αὐτοὺς διὰ σκυτίνων αὐλῶν, κάτω μὲν λίαν εὐρέων, ὥστε νὰ περιβάλλωσι τὴν ὅλην στεφάνην τοῦ λέβητος, ἐφεξῆς δὲ στενουμένων ὡς περ σάλπιγγας, προσήρμοσε τὰ ἄκρα αὐτῶν πλησίον τῶν δοκῶν καὶ τῶν σάνιδων τῆς στεγῆς, εἰς τρόπον ὥστε ὁ εἰσερχόμενος διὰ τῶν αὐλῶν ἀτμοσφαιρικός ἀήρ νὰ ἀνέρχεται εὐχερῶς διὰ τῆς κενότητος αὐτῶν, καὶ νὰ προσφάσῃ τὴν ὀροφὴν τοῦ ἐνδαιτημάτος τοῦ Ζήνωνος. Μετὰ τὰς μυστικὰς ταύτας προπαρασκευασίας, ὁ Ἀνθέμιος ἤναψε σφοδρὸν πῦρ ὑπὸ τοὺς λέβητας, τὸ δὲ ὕδωρ, ἐκθερμανθὲν καὶ ἀνακοχλάζον, ἐξέπεμπε πρὸς τὰ ἄνω ἀτμὸν πολλὸν καὶ πεπυκνωμένον, ὅστις, μὴ ἔχων ἄλλην διέξοδον, προσέκρουε κατὰ τοῦ ὀροφώματος τῆς οἰκίας, καὶ διέσειεν αὐτὴν ὥστε νὰ ὑποτρέμῃ ἅπασα. Τότε ὁ Ζήνων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, πλήρεις τρόμου, ἐξώρμησαν εἰς τὰς λεωφόρους, καὶ ἡρώτων τοὺς διαβαίνοντας ἂν ἡσθάνθησαν τὸν τρομερὸν σεισμόν.»

Κατὰ τὰς περὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ ἀτμοῦ γνώσεις ἡμῶν, τὸ πείραμα τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὰ ἀνωτέρω ἀποτελέσματα, ἐκτὸς ἂν ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀγαθίου περιγραφόμενος μηχανισμός δὲν εἶναι ὁμοίος πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου κατασκευασθέντα. Τὸ πλατὺ ἄκρον τῶν σωλήνων ἔπρεπε νὰ εὐρίσκετο ὑπὸ τὰς δοκοὺς καὶ οὐχὶ παρ' αὐταῖς, καὶ ἵνα κατορθωθῇ ζωηρὸς τιναγμός, ἔπρεπε νὰ ἀνοίγεται αἰφνιδίως διὰ δικλίδων ἢ στροφίγων. Δυστυχῶς ὁμοῦς ὁ βυζαντινὸς ἱστορικός δὲν ἀναφέρει οὔτε στροφίγγα, οὔτε δικλείδας· ὥστε εἶναι ἀπλούστερον νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀδέσποτον τὸ μυθιστορικὸν τοῦτο ἀνέκδοτον τοῦ Ἀνθεμίου.

Ὁ Ἀραγὼ καὶ πάντες οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς, οἱ μετ' αὐτὸν ἀσχοληθέντες περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀτμομηχανῆς, παραδέχονται, ὅτι τὸ πρῶτον πείραμα περὶ τῶν μηχανικῶν αποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ τοῦ ὕδατος, ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος παρὰ τινος εὐγενοῦς τοῦ ἀνακτοβουλίου Ἐρβίκου τοῦ Δ', καλουμένου Λαβιδ' Ριβώλτου, μεγιστάνος τῆς Φλωρεντίας καὶ

παιδαγωγού Λουδοβίκου τοῦ II'. Ὁ σοφὸς οὗτος ἀνεκάλυψε τυχαίως, ὅτι σφαῖρα παχεῖα, περιέχουσα ὕδωρ καὶ τεθεῖσα ἐπὶ τοῦ πυρὸς, ἐκρήγνυται ὅταν ἐπιπωματισθῇ καλῶς, τουτέστιν ὅταν κωλυθῇ ἢ ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸν ἀέρα διάχυσις τοῦ σχηματισθρομένου ἀτμοῦ. «Τὸ ὑγρὸν ὕδωρ, μεταβαλλόμενον εἰς ἀέρα, ἀραιούται· ἡ δὲ ἀραίωσις αὐτοῦ δύναται νὰ καταπλήξῃ καὶ τοὺς μᾶλλον ἀτρομήτους τῶν ἀνθρώπων, διότι παρακολουθεῖται ὑπὸ βίας.»

Μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἡ ἀνθρωπότης οὐδεμίαν εἵχεν ἀποκτήσει γνώσιν τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήσῃ ἡμᾶς, ἀναμνησκομένους ὅτι τὸ σύνολον τῶν γνώσεων, τῶν φερουσῶν σήμερον τὸ ὄνομα τῆς φυσικῆς, ἐκαλύπτετο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπὸ πυκνοτάτου σκότους. Μόνη ἡ δημιουργία τῆς φυσικῆς ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀκριβῆ γνώσιν συμβεβηκότων, ἀρ' ὧν, ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας, προήλθεν ἡ ἀνακάλυψις τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ὡς δυνάμεις κινητικῆς.

Αἱ ἐπὶ τοῦ ἀπεράντου βασιλείου τῶν Ἀράβων ἀναλάμψασαι λαμπρῶς ἐπιστημονικαὶ ἀληθελαι εἶχον ἐκλείψει μετ' αὐτῶν, τῆς φλογὸς αὐτῶν σβεσθείσης ἐν τῇ μεσαιῶνι τῆς Εὐρώπης. Ὀλίγιστα δὲ μεγαλοφυῖαι μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, οἵα ὁ Παρακέλσος, Ῥάμος, Καρδάν, Γέσνερος, Ἀγρικόλας, Τυχοβράχιος, Κοπέρνικος, ἀνέδειξαν διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας· ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὐτῶν ἀπέβησαν ἄγονοι.

Ἐν τούτοις ἡ ὑπὸ τοῦ Λουθήρου διεκπεραιωθείσα ἐν τῇ μεταξὺ ὀρησκειτικῆς ἀναμόρφωσις ἐθεμελίωσε τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, καὶ αἱ πρῶται λαμπρῶδες τῆς πολιτικῆς ἀπελευθερώσεως ἤρχισον ν' ἀνατέλλωσιν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης. Ὁμοίᾳ ταύτης μεταμόρφωσις δὲν ἤργησε ν' ἀναφανῇ καὶ ἐν ταῖς ἐπιστήμῃς, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν σωτήριον ἀναγέννησιν, ἥτις ἐμελλε ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὰ φυσικὰ δικαίωματα αὐτῆς. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον ἀναφαίνονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου τρεῖς ἄνδρες, κεκλημένοι ἵνα θέσωσι τὰ θεμέλια τοῦ νέου οἰκοδομήματος τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ὁ Βάκων ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ Καρτέσιος ἐν Γαλλίᾳ καὶ ὁ Γαλιλαῖος ἐν Ἰταλίᾳ, οἱ πρωτοεργαὶ τῆς ἀξιωματικῆς ταύτης μεταβολῆς. Διάφοροι οὖν τὴν πατρίδα, τὸν νοῦν καὶ τὸν χαρακτήρα, προσβάλλουσιν,

ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν μόρφωσιν καὶ δεξιότητα τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ, τὸ πανάρχαιον ἱκρίωμα τῆς σχολαστικῆς διδασκαλίας, ἥτις περιώριζε δοῦλον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· καὶ διὰ παντὸς κρημνίσαντες διὰ τῶν εὐτόλμων καὶ σωστικῶν προσπαθειῶν τῶν, ἀνήγειραν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ νέαν φιλοσοφίαν. Γενόμενοι δὲ αὐτοὶ κανὼν καὶ παράδειγμα, διδάσκουσι τοῖς πᾶσι τὴν ἀληθῆ μέθοδον πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν, καὶ μορφοῦσι διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτῶν τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀναγεννωμένης ἐπιστήμης.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀναμόρφωσις, ἡ γενομένη διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Βάκωνος, τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Γαλιλαίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Καρτεσίου, περιλαμβάνει καλῶς ὀρισμένην χρονικὴν περίοδον, ἀρχαμένην περὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος διὰ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Γαλιλαίου, καὶ λήξασαν περὶ τὰ μέσα τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος (κατὰ τὸ 1642) μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ σοφοῦ τούτου. Τότε πρῶτον παγιοῦται ὀριστικῶς ὁ θρίαμβος τῆς νέας ἐπιστήμης, καὶ, στηριζομένη αὕτη τοῦ λοιποῦ ἐπὶ ἀκλονήτου βάσεως, προβαίνει ἀκωλύτως εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ κατὰ τὰ πενήντα ἔτη τῆς περιόδου ταύτης ἡ ἐπιστήμη παλαίει μετὰ κόπου κατὰ τῶν λειψάνων τοῦ παρελθόντος φιλοσοφικοῦ πνεύματος, καὶ δὲν ἐξέρχεται τῆς πάλης ταύτης πάντοτε νικήτρια. Ἐπὶ πολὺ εἰσέτι ἡ σκιὰ τῆς παλαιᾶς πλάνης περικαλύπτει τὰς ἀντιλήψεις τῶν σοφῶν, καὶ σκοτεινὴ μεταφυσικὴ δυσκολεῖ τὰς ἐπιστημονικὰς θεωρίας, τῶν ὀρησκειτικῶν μάλιστα καὶ ἠθικῶν ἰδεῶν ἀναμιγνυομένων ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐξηγήσεσιν. Ὅθεν βλέπομεν τοὺς ἄνδρας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σκεπτομένους περὶ τοῦ κενοῦ καὶ πλήρους, καὶ περὶ τῶν οὐσιωδῶν καὶ ἐπουσιωδῶν ἰδιοτήτων τῶν σωμάτων, διαλεγόμενους περὶ τῆς ξηρότητος καὶ ὑγρότητος καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν στοιχείων, φιλονεικοῦντας πεισματωδῶς καὶ ἀσχόπως περὶ τῆς ὑστάτης αἰτίας τῶν φαινομένων, σχηματίζοντας ὑποθέσεις ἀτελευτήτους περὶ τῆς φύσεως τοῦ πυρὸς καὶ τῆς ἀναμίξεως τῶν στοιχείων, ἀποδίδοντας τῇ φύσει ἠθικὰ συναισθήματα, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀποπλανωμένους ἐν τῇ ματαίᾳ μικρολογίᾳ τῶν σχολαστικῶν θεωριῶν. Σπανίως βλέπομεν αὐτοὺς ἔχοντας ὁδηγὸν τὴν πείραν, καὶ ἂν που καταφεύγωσιν εἰς αὐτὴν, σκοπεῖν πάντοτε τὴν λύσιν νηπιωδῶν ζητημάτων· ἀντὶ

δὲ τούτου, ἀσχολοῦνται εἰς μηχανικὰς ἐρεῦνας πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἀσματος τοῦ Μερκνόνειου ἀγάλματος, τῆς μυσηριώδους ἀλλήσεως τῆς χορδοσύριγγος τοῦ Πάπα Σιλβέστρου, ἢ τῆς πτήσεως τῆς περιστέρως τοῦ Ἀρχύτα, καὶ πληροῦσιν ὁλοκλήρους τόμους πρὸς ἀνέυρεσιν τῶν λόγων τῆς διαλύσεως τοῦ χρυσοῦ μόσχου, ἢ πρὸς καταμέτρησιν τῶν μυριάδων τῶν ἀγγέλων, οἵτινες δύνανται ἀνευ στενοχωρίας νὰ σταθῶσιν ὄρθιοι ἐπὶ τῆς αἰχμῆς βελόνης.

Περὶ τὰ μέσα τῆς ἐποχῆς ταύτης τῆς ἱστορίας τῶν ἐπιστημῶν, καίτοι τῆς φυσικῆς μὴ ὑπαρχούσης εἰσέτι, πάντες οἱ συγγραφεῖς πᾶραδέχονται ἐκ συμφώνου ὅτι ἀνεκαλύφθη ἡ ἀτμομηχανή. Καὶ ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ἀποδίδεται ἡ τιμὴ τῆς ἐφευρέσεως ταύτης εἰς τὸν Σβολμῶντὰ Δὲ Κᾶους, ἀρχιτέκτονα καὶ μηχανικὸν ἀσχημον, γράψαντα κατὰ τὸ 1615 περὶ τῶν αἰτίων τῶν κινήσεων τῶν ἀνὰ μέγαν. Εἰς δὲ μόνος κάλαμος ἐν Ἀγγλίᾳ ἀποδίδει αὐτὴν εἰς τὸν Μαρκῆσιον Βορκέστερ, πολιτικὸν ταραξίαν καὶ μηχανικὸν ἀμφισβητήσιμον, ζήσαντα ὑπὸ τοὺς τελευταίους Στουάρτας. Οἱ Ἰταλοὶ συγγραφεῖς ἀντιποιοῦνται ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτῶν τὴν πρώτην ἐφεύρεσιν τῆς μηχανῆς τοῦ πυρός, προβάλλοντες τὰ δικαιώματα τοῦ Φυσικοῦ Πόρτα, γράψαντος κατὰ τὰ 1605, ἢ τὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Giovanni Branca, δημοσιεύσαντος ἐν Ρώμῃ κατὰ τὸ 1629 σύγγραμμά τι μηχανικόν.

Ἐν σπουδαίᾳ ἱστορίᾳ τῆς ἀτμομηχανῆς πάντα ταῦτα τὰ δνόματα ἀνάγκη νὰ παραλειφθῶσι διὰ μυρίους λόγους, οὓς ἤθελεν εἶσθαι μακρόν νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα· πρὸ πάντων ὅμως, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον οἱ ἐφευρεταὶ οὗτοι νὰ εἶχον κατασκευάσει μηχανήν τινα στήριζομένην ἐπὶ τῆς ἐλαστικῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ τοῦ ὕδατος, καὶ ἢ ἐποχὴν συνεχέοντο μετὰ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος τὰ ἐλαστικά ρευστά, τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν ἀναζεόντων ὑγρῶν· καὶ ἢ ἐποχὴν αἱ περὶ τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ γνώσεις, προσκτεθεῖσαι πρὸ αἰώνων διὰ τῶν κοινῶν παρατηρήσεων, διετέλουν συγκεχυμέναι καὶ πάντῃ κεχωρισμέναι πάσης θεωρητικῆς καταλήψεως· καὶ ἢ ἐποχὴν οἱ κυριώτεροι νόμοι τῆς ὑδροστάτικῆς ἦσαν εἰσέτι μυστήρια, καὶ μόλις εἶχε χάραχθῇ τὸ πρῶτον σκιαγράφημα τῆς γενικῆς φυσικῆς.

Ἐν τούτοις ἐπλησίαζεν ἡ ἐποχὴ, καὶ ἢ αἱ ἀόριστοι καὶ συγκεχυμέναι γνώσεις τοῦ μεσαίου αἰῶνος ἔπρεπε νὰ ὑποσκελισθῶσιν

ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Εἶδομεν δὲ, ὅτι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Γαλιλαίου χρονολογεῖται ἡ μόρφωσις τῆς νεωτέρας φυσικῆς, ὡσανεὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἀνέμενον τὸν θάνατον τοῦ ἐνδόξου τοῦ φιλοσόφου, ἵνα λάβωσι τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, ὡς ὤφειλον εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ. Ἡ ὑπὸ τοῦ Τορρίκελλῆ καὶ Πασχάλη ἐφευρέσις τοῦ βαρομέτρου ἦν τὸ πρῶτον βῆμα τῆς ἀρτιγεννοῦς φυσικῆς, καὶ ἡ βάσις τῆς ὑπὸ τοῦ Διονυσίου Παπίνου τῷ 1690 ἐφευρεθείσης πυρομηχανῆς. Ὡστε ἡ μεγάλη ἀνακάλυψις τοῦ βαρομέτρου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς στενώτατα συνδεομένη μετὰ τῆς ἀτμομηχανῆς, καὶ ἀπ' αὐτῆς, ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας, ὠρμήθησαν οἱ φυσικοὶ τῆς 17^{ης} ἑκατονταετηρίδος πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ὀλίψεως, καὶ πρὸς βαθμολογικὴν κατασκευὴν τῶν ἀπείρων ἐκείνων φυσικῶν πειραμάτων, αἵτινα ὑπῆρξαν οἱ πρόδρομοι τῆς μηχανῆς τοῦ ἀτμοῦ.

Ὅταν, τοῦ χρόνου προβαίνοντος, αἱ ἐπιστῆμαι συλλέξωσιν ἀριθμὸν τινα θεωρητικῶν ἀληθειῶν, ἐπιδεκτικῶν ὠφελίμου ἐφαρμογῆς εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι σπάνιον νὰ μὴ ἐπέλθῃ μέγας τις νοῦς ἵνα διεξαγάγῃ ἐκ τῶν γενικῶν τούτων γνώσεων τὰς περιλαμβανομένας ἐν αὐταῖς συνεπείας, καὶ ἵνα βιάσῃ τὴν στιγμήν, καὶ ἢ ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλῃ νὰ ἀπολαύσῃ τῶν νέων τούτων ἀγαθῶν. Ὁ μεγαλόφυγος ἀνὴρ, δι' οὗ ἐπέπρωτο νὰ γονιμοποιηθῇ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ σύνολον τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γενομένων ἀνακαλύψεων, ἦν ὁ Γάλλος Διονύσιος Παπῖνος· ἀπ' αὐτοῦ νέα ὄντως ἤρξατο ἐποχὴ ὡς πρὸς τὴν ἐφρημοσμένην μηχανικὴν.

Γεννηθεὶς ὁ περίδοξος οὗτος ἀνὴρ ἐν Βλουασίῳ (Blois) τῆς Γαλλίας τῷ 1647, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσπούδασε τὴν ἱατρικὴν, εἴτα δ' ἐνησχολήθη εἰς τὰ μαθηματικά, καὶ ἰδίως εἰς τὴν μηχανικὴν. Πρῶτος οὗτος ἐφαντάσθη νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ἐμβολὸν εἰς τὴν ἀτμομηχανήν, δίδων εἰς αὐτὸ παλινδρομικὴν κίνησιν διὰ τοῦ κενοῦ καὶ τοῦ ἀτμοῦ ἐναλλάξ· τὴν ἀτμομηχανὴν δὲ ταύτην μετέχειρίσθη πρὸς ἐξάντλησιν ὕδατος. Ὁ Παπῖνος ἐτελειοποίησεν τὸν λέβητα, διὸ καὶ παπίνιος ἐπωνομάσθη· ἐφήρμοσε τὴν ἀσφαλιστικὴν διχλεῖδα, καὶ προεῖπεν ὅτι ἡ ἀτμομηχανὴ τοῦ ἡδύνατο νὰ κινήσῃ διάφορα ἀντικείμενα, πρὸς δὲ καὶ τὰ πλοῖα· ἐξ οὗ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν μηχανικοὶ ὠρμήθησαν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ῥήσεως ταύτης.

Ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1698, ὁπότε ὁ Ἀγγλος πλοίαρχος Θωμᾶς Σιβέρης κατεσκεύασε μεγάλην τινὰ ἀτμομηχανήν, μέχρι τοῦ 1798 ὅλον ἐν διάφοροι μηχανικοὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου ἐνησχολήθησαν μετὰ δραστηριότητος, τιμώσης τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὅπως ἐφαρμόσωσι τὸν ἀτμὸν πρὸς κίνησιν πλοίων καὶ ἀμαξῶν, ἀλλ' ἄνευ σπουδαίου ἀποτελέσματος.

Κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν, τουτέστι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος, διέτριβεν ἐν Παρισίοις ὁ Ἀμερικανὸς Ῥοβέρτος Φούλτων, ἀνὴρ εὐφυέστατος καὶ εὐρείας φαντασίας. Οὗτος, ἄσπονδος ἐχθρὸς ὢν τοῦ Ἀγγλικοῦ ἔθνους, ἐπανειλημμένως εἶχε κάμει θερμὰς προτάσεις πρὸς τὴν Γαλλικὴν κυβέρνησιν, παρακινῶν αὐτὴν ὅπως, μεταχειρισθεῖσα διάφορα σχέδια ὑποβρυχίων πλοίων καὶ ἀτμοπλόων, καταστρέψῃ τὰς θαλασσίας δυνάμεις τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις, εἴτε ἀπὸ ὑπερηφάνειαν πρὸς τὸν ξένον εἴτε καὶ ἀπὸ δυσπιστίαν, οὐδαμῶς συνήνεσε νὰ συνδράμῃ τὰ σχέδια τοῦ μεγαλεπήβολου Φούλτωνος. Ἐν τούτοις ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Λιβίξτων, ὅστις ἦν τότε πρέσβυς παρὰ τῇ Γαλλικῇ Κυβερνήσει, ἐνεψύχωσε διὰ γενναίας συνδρομῆς τὸν Φούλτωνα, ὅστις ἐπέτυχεν οὕτω νὰ κατασκευάσῃ τὸ πρῶτον συστηματικὸν ἀτμοκίνητον σκάφος, ὅπερ, δοκιμασθὲν ἐπὶ τοῦ Σηκουάνα, διεβρήχθη διὰ τὴν δυσαναλογίαν τῆς μηχανῆς πρὸς τὸ πλοῖον.

Ἐκ τῆς ἀποτυχίας ταύτης καταβληθεὶς ὁ Φούλτων, ἐπεχείρησε τῷ 1803, τῇ χρηματικῇ συνδρομῇ τοῦ ἰδίου Λιβίξτιανος, ὅπως κατασκευάσῃ δεύτερον ἀτμόπλοον, ὅπερ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μελῶν τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπέτυχε πληρέστατα. Ὑπὸ τῆς πρώτης δὲ ταύτης ἐπιτυχίας ἐνισχυθεὶς, ἀπηύθυνε νέας πρὸς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν προτάσεις, παροτρύνων αὐτὴν ὅπως διὰ τῶν ἀτμοπλόων ἐκπεραιώσῃ τὴν κατὰ τῆς Ἀγγλίας μελετωμένην ἀπόβασιν. Διό ὁ μέγας Ναπολέων, οὕτινος ἡ διορατικὴ φαντασία εἰσέδουεν ἔνθα καὶ ἡ τοῦ Φούλτωνος, παραδεχθεὶς ἀσμένως τὰς προτάσεις τοῦ, ἔσπευσεν ἵνα διατάξῃ τὴν σύστασιν Ἐπιτροπῆς ἐκ τῶν διαφόρων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας πρὸς ἐξέτασιν τοῦ σχεδίου τοῦ Φούλτωνος, ὅπερ, ἐάν ἡλθήνε, κατὰ τὴν ἑκφράσιν τοῦ Ναπολέοντος, ἡ λ λ α ζ ε τ ῆ ν ὁ ψ ι ν τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ τὰ ἐπὶ τούτῳ συνελθόντα μέλη τῆς Ἀκαδημίας, ἀχρoασθέντα τοὺς τοῦ Φούλτωνος λόγους, ἐθεώρησαν

τοῦτον μὲν φαντασιοκόπον, τὴν δὲ ἰδέαν αὐτοῦ μωρὰν καὶ κοῦφον! κατὰ συνέπειαν δὲ, ἀπεβρίφη ἡ πρότασις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως.

Τότε ὁ Φούλτων, ἐπανελθὼν εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, μετὰ πολλὰς δοκιμὰς, ὑπερενίκησε τὰς ἀντενεργείας τῶν ἀνοήτων ἢ τῶν φοβούντων καὶ ἀπιστούντων εἰς τὰ ἔργα του, καὶ ἀπέδειξεν ἀριδύλως τὸ ἀληθὲς τῆς ἐφευρέσεώς του. Κατεσκεύασε λοιπὸν ὥραιον ἀτμόπλοον, καὶ τὴν 17 Αὐγούστου τοῦ 1807 πρώτην ἡδὴ φοράν ἀνέπλευσε τὸν ποταμὸν Οὐδσωνα, μεταβάς ἀπὸ Νεοβοράκου εἰς τὴν Ἀλβάνην, πόλιν ἀπέχουσαν 170 περίπου μίλια ἀπὸ τῆς πρώτης. Ὅποια ἐνδοξος τῶντι ἡμέρα ἐκείνη, καὶ ἦν ὁ περικλητὸς Φούλτων, ὑπερνικήσας τοσαῦτα ἀνυπολόγιστα κωλύματα, ἔκαμε τὸ πείραμα αὐτοῦ ἐνώπιον ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου! ταύτης ἐφάμιλλος ἄλλη δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἐκείνης, καὶ ἦν ὁ Γουτεμβέργης ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἐντυπον βιβλίον.

Οὕτω λοιπὸν ἐν Ἀμερικῇ ἐγένετο ἡ πρώτη περιστροφή τῶν τροχῶν ἀτμοπλόου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκατολόγητος ἐπιβρόχῃ ἐπέπρωτο νὰ ἐπενεργήσῃ τοσούτῳ δραστηρίως ἐπὶ τοῦ μέλλοντος ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

I. FIGURE.

(Ἐράνισμα καὶ διασκευή Α. ΣΠΑΘΑΡΗ).

Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ.

Ὡς πολλά ἐκ τῶν μεγάλων ἔθνων, ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων, μεσουρανοῦντα εἶδον τὸν ἥλιον τῆς προόδου αὐτῶν καὶ ἀνῆλθον εἰς τὴν ὑψίστην περιωπὴν τῆς ἀκμῆς των διὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς μεγαλοφυΐας ἀνδρῶν ἐξόχων καὶ ἐπιχειρηματιῶν, ὡς ἡ Ῥώμη τὸν Αὐγουστον εὐλογεῖ, καὶ ἡ Γαλλία τὸν Λουδοβίκον ΙΔ' ἢ τὸν Λ' Ναπολέοντα, καὶ εἰς τὸν Κρόμβελλον ἢ Ἀλβινὸν τὴν δόξαν τῆς οφείλει, ὡς εἰς τὸν μέγαν Πέτρον ἢ Ῥωσσία, οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι λάμπων ὁ ἥλιος τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸ μεσουράνημα ἀνῆλθεν, ὁπότεν τῆς κυβερνήσεως τὰς ἡνίας ὁ Ὀλύμπιος κατέλαβε Περικλῆς, ἢ μᾶλλον ὁπότεν αἱ ἀρεταί, ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ δημοτικότης, αἱ μεγάλαι ἀρχαί του, ἡ εὐγλωττία, αἱ ἀπαστράπτουσαι καὶ ἀκτινοβολοῦσαι ἰδέαι ἐπέθηκαν ἐπὶ τῆς δαφνηφόρου κεφαλῆς του τὸ στέμμα τῆς τῶν Ἀθηνῶν μοναρχίας.

Ὁ Περικλῆς ἦν εἰς ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες καταβαίνουσιν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς κονίστρας, ὡς ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος πολλάκις ἀναφαίνονται λαμπρὰ καὶ μεγαλοπρεπῆ μετέωρα, φωτοβολοῦντα μὲν μικρὸν εἰς τὴν γῆν τῶν μερόπων, ἀλλὰ ταχέως εξαφανιζόμενα καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν κατάστασιν τὴν ἀτμοσφαῖραν ἐπανάγοντα. Δημοκρατικὸς, φιλελεύθερος, ἐπιχειρηματίας, δημοτικὸς, μεγαλοφυΐας, εὐγλωττος. — ὁ Περικλῆς ἠθέλησε τὰς περικλεεῖς Ἀθήνας κέντρον καὶ ἐστίαν τοῦ πολιτισμοῦ νὰ καταστήσῃ, ἐπ' αὐτῶν νὰ συγκεντρώσῃ πᾶσαν τὴν αἵγλην καὶ ἅπαν τὸ φῶς τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας, τῆς ποιήσεως, τοῦ ἐμπορίου, καὶ οὕτως, ἰσχυροποιῶν τὴν ἐστίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, νὰ μεγαλύνῃ καὶ νὰ δοξάσῃ ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ἀντίπαλον πολιτικὸν ἔχων τὸν Κίμωνα, τὸν ὁποῖον καὶ ἐπὶ τέλους ἐξωστράκισε, τὸν Κίμωνα, ὅστις, εἰ καὶ ἐξωτερικῶς ἐφαί-

νετο δημαγωγὸς καὶ φιλελεύθερος, κατ' ἀρχὴν ὅμως ἦν συντηρητικὸς, ἀδυνατῶν νὰ ὑποφέρῃ τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ ἀντιπολιτευομένου του, ὁ Περικλῆς διετύπωσεν ἰδιαίτερον πολιτικὸν πρόγραμμα, ἀνύψωσε σημαίαν ἱερὰν, οὐδέποτε ἐλαττώσας τὴν πρὸς αὐτὴν θρησκευτικὴν εὐλάβειάν του καὶ, τοῦ λαοῦ πατὴρ καὶ ἡγήτωρ, τὸν λαὸν ἠθέλησε νὰ διαφωτίσῃ, ἐπεκτείνων ὅσον τὸ δυνατόν τὰ δικαιώματα καὶ διὰ νέων ἐλευθεριῶν προικοδοτῶν αὐτόν.

Ἡ Ἑλλὰς τότε εὕρισκετο εἰς τὸ φαινότερον σημεῖον τῆς δόξης αὐτῆς. Καταβαλοῦσα τοὺς Πέρσας καὶ μετὰ περιφρονήσεως μακρὰν τῆς ἑαυτῆς γῆς ἀπωθήσασα τοὺς γῆν καὶ ὕδωρ ὑπερῆλάνως παρ' αὐτῆς αἰτήσαντας, μετ' ἀκαθέκτου ὁρμῆς προέβαινεν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ὅπερ ἔμελλε νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὴν εἰς τὸν περικλεῆ Περικλείον αἰῶνα, ἀφικνουμένη εἰς τὸ πέρας τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἐνσαρκοῦσα τὸ ἄωτον ἰδανικὸν τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἐκπληροῦσα ἐν μέρει τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο πολιτικὸν πρόγραμμα, ὅπερ μετὰ μίαν γενεάν ἔμελλε νὰ συλλάβῃ ἡ δαιμόνιος τοῦ Πλάτωνος φαντασία. Ὁ Περικλῆς, ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ βαθυνοίᾳ ἐνόησεν, ὅτι σκοπὸς ἦδη τῆς Ἑλλάδος καὶ μέλλον μάλιστα αὐτῆς ἦν, οὐχὶ ἡ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κατὰκτησις καὶ ἡ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων καὶ ἰσως, κατὰ τὰ ὄνειρα τοῦ Κίμωνος, ἡ τῶν Περσῶν ὁλοσχερὴς κατατρόπωσις, ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ διοργάνωσις, ἡ συστάσις ἐφικτῆς ἰσοπολιτείας, ἡ διὰ διηγεκῶν συμμαχιῶν αὐξήσις τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἐξουσίας, ἡ τῶν ἀποικιῶν πολλαπλασιάσις, ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐλευθεριῶν, ἡ ἀνίδρυσις ἀληθοῦς κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἡ ἐπὶ τὰ κρείττω ὥσις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ προστασία τῆς καλλιτεχνίας. Ὁ Κίμων ἀπ' ἐναντίας ἐφρόνει, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὡς ἦρως Ἀχιλλεὺς εἰς τὰς μάχας ἔπρεπε νὰ ἐξέλθῃ, ὅχι πλέον ἀμυνομένη καὶ μαχομένη χάριν τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ στέμματος τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐπιτιθεμένη κατὰ τῶν Περσῶν καὶ μόνη εἰς ἔρευναν αὐτῶν ἀπερχομένη. Ὁ παραβάλλων πρὸς ἀλλήλα τὰ πολιτικὰ προγράμματα τῶν δύο περικλεῶν ἀντιπολιτευομένων εὐκόλως τὸν στέφανον τῆς νίκης τῷ Περικλεῖ παρέχει, καὶ τῆς διπλωματίας τὴν βαθύνοϊαν θαυμάζει παρ' αὐτῷ, ἐὰν πρὸς στιγμὴν ἀναλογισθῇ τί ἄρα ὁ ἑλληνισμὸς θὰ ἐγίνετο ἂν, ἀπερχόμενος εἰς τὰς ἐσχάτιας τῆς Περσίας καὶ ἐκστρατεύων εἰς χώρας ἀγνώστους, δὲν ἠγύναίτο ἐν

μῆ μάχῃ ὑπὸ τοῦ Ἄρεως, ἢ ἂν οἱ Πέρσαι, ἀμυνόμενοι καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ τῶν πατρίδι μαχόμενοι, ἐνίκων τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπελθόντας Ἑλλήνας. Τίς οἶδεν ἂν τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Θερμίστοκλέους αἱ μαραθῶναι καὶ παλαμίναι δάφναι δὲν ἐμαραίνοντο καὶ ὠχρίων ἀπέναντι μιᾶς ἡττης τῶν Ἑλλήνων, ἀπέναντι ἐνὸς θριάμβου τοῦ περσικοῦ στρατοῦ; Τίς οἶδεν ἂν ἡ διδάσκαλος καὶ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος πόλις τῶν Ἀθηνῶν διὰ παντός δὲν ἐστερεῖτο τῆς ἐξουσίας αὐτῆς, ἂν εἰς τοῦ Κίμωνος τὸν πολεμικὸν παιᾶνα ὑποχωροῦσα ἐρρύσκοινδύνευε τὴν δόξαν αὐτῆς ἐν τῇ γῇ τῶν βαρβάρων; — Ἐμελλεν ὅμως νὰ ὑπάρξῃ εἰς Περικλῆς ἐν ταῖς Ἀθήναις, ὅστις, διὰ κεραυνῶν καὶ ἀστραπῶν τοῦ Κίμωνος τὴν ὀλεθρίαν πολιτικὴν καταπολεμήσας, νὰ χειραγωγήσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸ ἀληθὲς τῆς ἀκμῆς τῶν σημείων, προστατεύων διὰ τῆς εὐεργετικῆς δεξιᾶς του τὸν πολιτικὸν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰς ὠραίας τέχνας.

Ἡ σωτηρία βεβαίως τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἦν ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνότης, ἡ ἐνότης ἐκείνη, δι' ἧς ὁ ἐλληνισμός, συσσωματωμένος καὶ συνενῶν τὰς δυνάμεις του δὲν ἤθελε προετοιμάσει τὴν τῶν Ῥωμαίων κυριαρχίαν, οὐδὲ θὰ ἔσκαπτεν ἰδίαις χερσὶ τὸν τάφον τῆς παρακμῆς του. Θὰ ἦτο τότε μέγας, ἰσχυρὸς, πανταχοῦ γῆς διακεχυμένος, ὡς διαχέονται ἀνά τε δύσιν καὶ ἀνατολήν αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες, ἀλλ' ἡ πηγὴ θὰ ἦτο μία, τὸ ὄνομα ἐν, μία ἡ σημαία καὶ ἐν τῷ σύμβολον τοῦ ἐλληνισμοῦ. Οὐδεὶς ἀρνεῖται, ὅτι ἡ μετὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους καὶ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον παράκμῃ τῶν Ἑλλήνων δύο κυριωτάτας εἶχεν αἰτίας: πρῶτον τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐνότητος, χιμαιριῶδους πάντοτε θεωρηθείτης, καὶ δεύτερον τὴν ἔλλειψιν τῆς ἰσοπολιτείας, τὴν ὑπαρξὶν μάλιστα τῆς τάξεως ἐκείνης τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ὠναμάζοντο δοῦλοι, μὴ διαφλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ γενναίου πατριωτισμοῦ, καὶ ἐν ὥραις κινδύνων καὶ ἀναγκῶν μεγάλως παραβλάπτοντες τὰ ἐλληνικά συμφέροντα.

Μόνη ἡ ἐνότης ἠδύνατο ἀκλόνητον νὰ καταστήσῃ τὸν ἐλληνισμὸν αὕτη καὶ μόνη ἠδύνατο νὰ προλάβῃ καὶ ἀποτρέψῃ τὴν πτώσιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, νὰ φιμώσῃ μάλιστα τὴν ἀπαισίαν τῶν μισελλήνων φωνῇ, φρονούντων, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατο νὰ καταρτίσῃ κράτος μέγα καὶ ἀκλόνητον. Αὕτη ἐπὶ τέλους καὶ μόνη φαινότερον θὰ καθίστατο τὸ πολιτικὸν τοῦ Περικλέους στέμ-

μα, σεβασμιώτερον τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα, ἐλληνικωτέραν τὴν σημαίαν, πλείονα τὴν δόξαν καὶ σταθερώτερον τὸν θρίαμβον.

Τί ὅμως πταίει ὁ Περικλῆς; τί ἄλλως ἠδύνατο νὰ πράξῃ, ἀφ' οὗ ἐκυριάρχει λαοῦ, πόθον τρέφοντος φλογώδη τὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κυριαρχίαν αὐτοῦ, ἀφοῦ τὰ πράγματα αὐτάωθουν τὴν ἐλληνοκρατίαν τῶν Ἀθηνῶν, προητοίμαζον μάλιστα τὸν σφαγέα τοῦ ἐλληνισμοῦ πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἀφοῦ αὕτη αὕτη ἡ ἐποχὴ δὲν συνηγόρει ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐνότητος; Ὁ πόση δ' εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται τῷ ἀνδρὶ, ἀφοῦ συνειδὼς οὗτος τὸ ἀνέφικτον τῆς ἐνότητος ἠθέλητε τοῦλάχιστον νὰ δημιουργήσῃ τὴν λαμπροτέραν σελίδα τῆς ὅλης τοῦ ἐλληνισμοῦ ἱστορίας, περὶ τὰς Ἀθήνας νὰ συγκεντρώσῃ αὐτὸν, νὰ ἐμψυχώσῃ τὰς τέχνας, νὰ προστατεύσῃ τὸν Ἑλικῶνα, νὰ καθιερώσῃ τὴν πόλιν διὰ τῶν ἀπαυγασμάτων τῆς μεγαλοφυΐας Καλλικράτους, Φειδίου, Ἰκτινίου καὶ τῆς λοιπῆς τῶν καλλιτεχνῶν χορείας, ν' ἀπαθανάτισῃ ἐπὶ τέλους τὴν προνομιοῦχον γῆν τῶν Ἀθηνῶν, παραδιδούς τὸ ὄνομα τῆς εἰς τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸ σέβας τῶν ἐπερχομένων γενεῶν;

Διὰ ταῦτα ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους χρυσοῦς ὠνομάσθη, καὶ ἐν αὐτῷ ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ἐναθρύνεται. Ἡμεῖς δ' ἀφέντες τὰς θεωρίας, ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ πράγματα, ἐξάγοντες ἐκ περιφανοῦς καλῆς ἐνδόξους ἀδάμαντας ἐνδόξων ἔργων ἐλληνικῶν.

Ἐν ἐκ τῶν κυριωτέρων συστατικῶν τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐλληνισμοῦ ὑπῆρξε καὶ ἡ πρὸς τὰς ἀποικίας τάσις, κρατύνασα τὴν δύναμίν του καὶ μέχρι τῶν ἀξένων τοῦ Πόντου χωρῶν τὰ δροσοστάλακτα ῥόδα του μεταφυτεύσασα. Διὰ τῶν ἀποικιῶν ὁ ἐλληνισμὸς οὐ μόνον αὐτὸς ἐδοξάσθη καὶ κραταιὸς ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ χώρας, ἐν βαρβάρῳ καταστάσει διατελούσας, ἐξεπολίτισε, ποτίσας τὰς αὐχμηρὰς καὶ ἀνύδρους αὐτῶν ἀτμοσφαίρας διὰ τῆς ἀναψυκτικῆς του ἀντιλήψεως, ἥτις, ὡς δρόσος κατὰ σταγόνας καταβρέουσα, διέλυε τῆς ἀγνοίας τὰ νέφη, ἐν οἷς οἱ ἀποικοὶ ἐπεπόλαζον, προσπεπαταλευμένοι εἰς τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν βαρβαρότητα.

Τὴν μεγάλην τοῦ ἀποικισμοῦ ἀρχὴν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὁ Περικλῆς ἐνόησας, ἀπέστειλεν ἀποίκους ἀνὰ χιλιάδας εἰς Εὐβοίαν καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους, εἰς τὴν Στρυμόνα καὶ τὴν Ἀμφίπολιν, εἰς τὴν Λήμνον καὶ τὸν Ἑλλάσποντον, εἰς τὴν Σινώπην καὶ

τὴν Μίλητον, εἰς Σύβαριν καὶ εἰς Κρότωνα, ἐγκαινιάζων οὕτω τὸ ἔργον ἐκεῖνο, ὅπερ ἐμελλε νὰ συμπληρώσῃ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, μέχρι τῶν Ἰνδιῶν προωθήσας τοῦ ἑλληνισμοῦ τὸν εὐεργετικὸν ροῦν.

Καὶ ἤδη τὸ ἐμπόριον ἀνεπτύσσεται, ὁ λαὸς εἰς ἀναρίθμους ἐργασίας ἐνησχολεῖτο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ συνδυάζοντες τὴν πρᾶξιν μετὰ τῆς θεωρίας, προέβαινον ἐνθουσιωδῶς εἰς τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν μεγαλεῖον καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἠθικὴν κυριαρχίαν.

Ἀλλ' ὅ,τι τότε ἐν Ἀθήναις παρίστα καταπληκτικὴν εἰκόνα μεγαλείου καὶ ἐλευθερίας, ὅ,τι ἰδίως συνεκρότει τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν τῆς Κεκρωπίας μεγαλοπρέπειαν καὶ στέμμα ἀνάσσης ἐπ' αὐτῆς ἐπετίθει, ἦν ἡ μεγάλη τοῦ λαοῦ δύναμις, ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις, ἡ ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασι συμβιώσις του, αἱ ἀναρίθμητοι ἐλευθερίαι καὶ ἡ τῆς ψήφοφορίας ἐπέκτασις. Ὅ,τι ἐν τῇ Εὐρώπῃ μετὰ αἰῶνας ἐγένετο, ὅ,τι σήμερον χίμαιρα φαίνεται καὶ κοῦφον ὄνειρον εἰς τὰ τῆς Ἑσπερίας κράτη, τοῦτο πρὸ τρισχιλίων ἐτῶν ἦν τετελεσμένον ἐν μέσαις Ἀθήναις, τοῦτο πρὸ τῶν αἰώνων κατώρθωσαν αἱ δημοκρατικαὶ τοῦ Περικλέους ἀρχαί. Ψήφου δικαίωμα εἰς τοὺς πολίτας ὅλους ἦν καθιερωμένον, ἡ περιφανὴς κληροδοσία καθιερώθη μετέπειτα, πεντακισχίλιοι δὲ πολῖται συνεδρίαζον ἐν τῇ γενικῇ συνελεύσει, καὶ τὸ πολίτευμα ἦν καθαρῶς κοινοβουλευτικόν.

Ἐνίστε τῆς δόξης τὰ ἀφρόντα κύματα πνίγουσι τὴν φωνὴν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἡ αὖρα αὐτῆς εἰς τὸν τάφον βυθίζεται τοῦ μεγαλείου. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην μαρτυροῦσι πολλὰ τῆς ἱστορίας σελίδες· πρὸ πάντων καταπληκτικὴν αὐτῆς εἰκόνα παρέχει ἡ Γαλλία, ἥτις ὑψώσασα τὴν σημαίαν τῆς δημοκρατίας τῷ 1789 ἐκλίεν ἐῖτα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς μοναρχίας, διότι ἐπληξάν τὰ ὦτα τῶν Γάλλων οἱ παιᾶνες τῆς Ἰένης καὶ τῆς Αὐστέριότητος, διότι ἔνεκα τῶν δροσοβράντων τοῦ πολέμου δαφνῶν εὐώδη ἀτμοσφαῖραν ἀνέπνεον, διότι ὁ Βοναπάρτης ἐγνώριζε νὰ χαλιναγωγῇ τὸ ἀκράτητον πνεῦμα τῶν Γάλλων, καὶ θυσιάζων τὰς ἐλευθερίας αὐτῶν νέον μεγαλεῖον περιῆπτεν εἰς τὴν ἐθνικὴν σημαίαν. Ἐκπνεύσαντος ὅμως τοῦ δαφνηφόρου Καίσαρος ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Ἀγίας Ἑλένης, οἱ Γάλλοι καὶ ἐκ δευτέρου καὶ ἐκ τρίτου ὑψώσαν φωνὴν ἐλευθερίας, διότι θάπτομένου τοῦ μεγαλείου ἐγείρεται ἐκείνη.

Μεγαλοφύεστερος τοῦ Ναπολέοντος ὁ Περικλῆς, τῆς δημοκρατίας τὸν ἅγιον πόθον ἐν τῇ καρδίᾳ του τρέφων, δὲν ἠθέλησε νὰ βαυκαλίσῃ τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τὴν Μαραθωνομάχον δόξαν, οὐδὲ νὰ διαβουκολήσῃ τοὺς φύσει φιλελευθέρους ἄνδρας μετὰ νέας νίκας κατὰ τῶν Περσῶν, ἡ μὲν νέα μοναρχοκρατία στέμματα ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος πάσης. Ἐνῷ λοιπὸν ἐπτερύγιζον ὑπεράνω τοῦ λαοῦ αἱ θυμῆρες τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Πλαταιῶν ἀναμνήσεις, ἐνῷ ἡ σαλαμινομάχος γενεὰ ἐτρέφετο βλέπουσα τρόπαια νικῶν περιδόξων, ἡ λάγνηος τῆς ἐλευθερίας ἀφειδῶς ἐξηγνέτο, ἡ δύναμις τοῦ λαοῦ ἐκρατύνετο, καὶ μακρὰν μελανειμονοῦν ἐξωσσετο πᾶν ἀποτρόπαιον τῆς ἀριστοκρατίας φάσμα, πᾶς τῆς ὀλιγαρχίας σκελετός. Καὶ ἦν ἡ χεὶρ τοῦ Περικλέους ἡ κρατοῦσα τὴν λάγνηον· καὶ ἦν ἡ δημοκρατία, ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας πάντα ταῦτα ἐγένοντο.

Ὅσον δὲ πλείονος ἐλευθερίας ἀπήλαυνεν ὁ Ἀθηναῖος λαὸς, τόσον καταφανέστερα ἐγίγνετο ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις, τόσον ταχύτερον καὶ βιαιότερον ἐβαινε ἐπὶ τὴν λεωφόρον τοῦ πολιτισμοῦ. Ὅποια νοὸς ἀνάπτυξις ἐβασίλευε τότε, ὁποία καρδίας μόρφωσις ὑπῆρχεν, ἀφοῦ ὁ ἀπλούστερος ἐργάτης ἐκπληκτικὸς πρὸ τοῦ Παρθενῶνος ἵστατο, καὶ τρέφων τὴν ἐμφυτον αὐτῷ καλλιαισθησίαν τὸ ἔργον τοῦ Φειδίου ἐθαύμαζε, μαγείας θέλγητρα ἀπολαμβάνων; ἀφοῦ οἱ πάντες ἔτρεχον ν' ἀκούωσι τὴν μελίβρυτον τοῦ Περικλέους γλῶσσαν, ἡ τὰς ἀφελεῖς τοῦ Προδότη ἱστορίας, ἡ τοῦ Ἀναξαγόρου τὴν ἐμβριθῆ φιλοσοφίαν, ἡ τοῦ Σοφοκλέους τὰ ἀπαράμιλλα τῆς τραγωδίας ἀπαυγάσματα; ἀφοῦ ὁ εὐφυὴς ἐκεῖνος καὶ καλλιτεχνικὸς λαὸς, βλέπων ναοὺς χιλιόταλάντους ἀνεγειρομένους καὶ ὑπέρογκα χρηματικά ποσὰ δαπανώμενα εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν διακόσμησιν, δὲν ἐδυσανασχέτει, ἀλλ' ἀφθονωτέραν τὴν δημοτικότητα τῷ Περικλεῖ παρεῖχε, ζωηροτέραν τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν καθιστῶν; Καὶ ὅταν ἀπαξ συμπαρὰσυρόμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Περικλέους δημαγωγῶν ἐδυσανασχέτει κατὰ τῶν γενομένων ἐξόδων εἰς τὰ τόσα καλλιτεχνικά ἔργα τῶν Ἀθηνῶν, ἀγέρωχος ὁ Περικλῆς ἐπὶ τοῦ βήματος ἀνῆλθεν, εἰπὼν τὰ ἐξῆς: «Δυσανασχετεῖτε διὰ τὰ ἐξοδα, λυπεῖσθε διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων θησαυρῶν; Τοῦ λοιποῦ τὰ ἔργα τῆς τέχνης τὸ ἰδιαίτερον ταμεῖόν μου θὰ προστατεύῃ, ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν μόνον τὸ ἰδικόν μου ὄνομα θὰ ἐγγραφῇ.»

Καὶ ἡ φωνὴ τοῦ ἐπνίγη ἐν μέσῳ ζωηρῶν ἀποδοκιμασιῶν, καὶ ὁ λαὸς ἐκεῖνος, ὁ ποδηγέτην ἔχων τὸν Περικλέα, ἡσθάνθη ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀναταραχθεῖσαν τὴν χορδὴν τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου, δικαιώσας τὰ ἀπαράμιλλα τοῦ Περικλέους ἔργα.

Τότε ἐπίσης εἶχον συγκροτηθῇ τὰ Παναθηναῖα, οἱ περιδοῖοι μουσικοὶ ἀγῶνες. Ἐπρεπε νὰ ὑπάρξῃ εἰς Περικλῆς ἐν ταῖς Ἀθήναις, ἐνθερμος προστάτης τῶν γλυκυθύμων οὐγατέρων τῆς Μνημοσύνης, ἵνα συνέλθωσιν ἐν αὐταῖς ἐκ τῆς ὅλης ἐλληνικῆς περιφερείας ἄνδρες ἐνδοξοὶ καὶ περιφανεῖς, ἵνα δρέψωσι τὰ ἀκροθίνια τῶν ἀγώνων αὐτῶν, ἵνα βραβευθῶσι τὰ λαμπρότατα τῆς μεγαλοφυΐας τῶν ἔργα.

Ἐναβρύνονται οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ διὰ τὰς παγκοσμίους αὐτῶν ἐκθέσεις, ἐναβρύνονται πρὸ πάντων διὰ τὴν μεγάλην πρωτοβουλίαν τῶν τοιούτων ἔργων· πλειότερον ὅμως ἐκείνων ἐναβρυνόμεθα ἡμεῖς, βλέποντες τοὺς Εὐρωπαίους ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν πατέρων μας χωροῦντας, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν ὡς ἀνταυγείας τῆς μεγάλης ἐκείνων αἰγλῆς θεωροῦντες. Διότι εἰς τὰ Παναθηναῖα καὶ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας ἐπαρουσίαζον τὰ ἔργα αὐτῶν ὁ ποιητής, ὁ ἱστορικός, ὁ φιλόσοφος, ὁ μουσικός, ὁ καλλιτέχνης· διότι ἐκεῖ ἀγῶνες τῆς μεγαλοφυΐας ἐτελοῦντο, ὡς ἐν τῇ κοσμοκράτορι Ῥώμῃ ἀγῶνες ταύρων καὶ ἀγρίων θηρίων ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις ἐγίνοντο, σύμβολα τῆς ὕλιστικῆς τῶν Ῥωμαίων ζωῆς.

Ἐλέγχουσι μεμφίμοιροί τινες τὸν Περικλῆ διότι τὴν μεγαλητέραν αὐτοῦ προσοχὴν περὶ τὰ τοιαῦτα θεάματα συνεχέντρωσε. Καὶ ὅμως τίς ἀρνεῖται ὅτι τὰ μεγάλα θεάματα γεννῶσι τὰς μεγάλας ιδέας, ὅτι ἐκεῖ εἰς τοῦ Φειδίου τὰ ἔργα καὶ τοῦ Ἡροδότου τὴν ἱστορίαν ἀντενακλάτο ἡ εὐφυΐα τοῦ Ἑλλήνος, ὅτι ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἡ θεωρία ἠκολούθει τὴν πράξιν, ὅτι ἀμίλλα φαντασιῶν ἐτελεῖτο, καὶ ἐνῶ ὁ Περικλῆς τῆς τέχνης παρὰ τοῦ Ὀμήρου ἤρθετο τὰς μεγάλας τῶν ἔργων του ιδέας, ἐχώρει ἐπὶ τὰ πρόσω ἡ φιλοσοφία, τὸν χρυσοῦν κύκλον ὁ Μέτων ἀνεκάλυπτε, καὶ εἰργάζετο ὁ Σοφοκλῆς διὰ τὰ περιφανῆ αὐτοῦ δράματα, καὶ ἐμελεπεν ὁ Εὐριπίδης τῶν ἡρωίδων αὐτοῦ τὰς ἀρετάς, καὶ ἐκωμῶδει ὁ Ἀριστοφάνης τὴν νεολαίαν τῶν Ἀθηναίων.

Συναισθανθεὶς δὲ ὁ μέγας Περικλῆς ὅποιαν ἐπιρροὴν ἐξασχεῖ

τὸ θέατρον ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, καὶ μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπῃ τὴν τάξιν τῶν πενήτων δι' ἑλλειψιν ὀλίγων ὀβολῶν ἀποξενουμένην τοῦ μεγάλου ἐκείνου καὶ πρακτικοῦ σχολείου, οὐδὲ μαγευομένην ὑπὸ τῆς ἀκτινοβολούσης τῶν τραγικῶν ποιητῶν φαντασίας, καθώρισε τὸν νόμον τῶν θεωρικῶν, καὶ οὕτω μίαν πρὸς τὰ ἄνω βαθμίδα ἀνεβίβασε τὴν ἡθικὴν τῶν Ἀθηναίων ἀνάπτυξιν. Συγκινεῖται ὁ ἄνθρωπος βλέπων, ὅτι ἐκάστη τοῦ Περικλέους ιδέα ἦν μία ἀστραπὴ εὐφυΐας, φωτοβολοῦσα ἐν τῇ γῇ τῆς πολιადος Ἀθηνᾶς καὶ διαλύρουσα τὸ ἐλάχιστον τῆς ὀπισθοδρομητικότητος σκότος. Ὅποια πρόδος ἐλληνικὴ ἐνεσάρκωθη τότε ἐν ταῖς Ἀθήναις, ὅποια εὐγένεια αἰσθημάτων ἐγεννᾶτο ἐν ταῖς καρδίαις τοῦ εὐφυοῦς ἐκείνου λαοῦ, ὅποια μαθήματα ἤρθετο ἐκ τῶν δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου.

Ὅποιον δὲ πλῆθος σοφῶν συνηθροίσθη τότε ἐν Ἀθήναις, καὶ πῶς αὐτόκλητος ἡ πόλις ἐκείνη τῆς Ἑλλάδος διδάσκαλος ἐγένετο! Μόνον ὁ ἐν νυκτὶ αἰθρία καὶ ἀνεφέλῳ ἀπλοῦν βλέμμα ρίπτων ἐπὶ τοῦ ἀστερόεντος καὶ σαπφειροχρύσου οὐρανοῦ, μόνος ὁ ἐκπλησσομένης τίνα πρῶτον ἐκ τῶν φωσφορολαμπῶν ἀστέρων νὰ θαυμάσῃ, ἐκεῖνος μόνος δύναται νὰ λάβῃ σμικρὰν τινα ιδέαν τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὡς θυροφόροι τότε ἤχηζον περὶ τοῦ Περικλέους ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, ὁ Λυσίας καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Μέτων καὶ ὁ Ἱπποκράτης, ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Φειδίας, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Ἀπολλόδωρος καὶ ὁ Ζεῦξ, ὁ Παρράσιος καὶ ὁ Πολύγνωτος· καὶ ἐμελλον νὰ γεννηθῶσι καὶ ἄλλοι ἐπὶ τοῦ στερεώματος φωτολαμπεῖς πλανῆται, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ ἕκαστον ἐξ ὧν τούτων ὄνομα μετὰ ποίας ἱστορίας, μεθ' ὅπως ἀναμνήσεων, μετὰ τίνος παρελθόντος εἶναι συνδεδεμένον; Ὅποιās δὲ ιδέας καὶ ὅποια αἰσθήματα διεγείρουσι τὰ ὀνόματα ταῦτα, ὅταν ἀναλογισθῇ τις ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ θερμουργότεροι ἀπόστολοι τοῦ ἀρχαίου καὶ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ὅτι αὐταῖς καὶ μόνοις ἀφείλεται ἡ διανοητικὴ μόρφωσις τοῦ πλανήτου ἡμῶν.

Δίκαιον λοιπὸν εἶχεν ὁ νῦν ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας ν' ἀναφωνῇ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ: «Τί ἐμελλον νὰ γίνωσιν οἱ μαθηταὶ τοιούτων διδασκάλων; Ὅτι ἐγένοντο οἱ μαθηταὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁλοκλήρου τοῦ κό-

σμού. Ἴδετε τὸ ἄνθος αὐτὸ τῆς δημοκρατίας ἀπὸ τοῦ θεάτρου τοῦ Σοφοκλέους εἰς τοῦ Φειδίου τὸν Παρθενῶνα ἀπερχόμενον ἢ εἰς τὸ βῆμα, ὅπου ὁ Περικλῆς τὴν φωνὴν ἀκούει τῶν θεῶν, ἀκροώμενον τὸν Ἡρόδοτον ἀφηγούμενον τὴν μεγάλην σύγκρουσιν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας· τὸν Ἱπποκράτην ἀνακαλύπτοντα μυστήριά τινα τῆς φύσεως· τὸν Ἀναξαγόραν διαχωρίζοντα τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ θεοῦ· τὸν Σωκράτην θεμελιούντα τὴν ἀνθρωπίνην ἠθικὴν. Ὅποια μαθήματα! ἡ τέχνη, ἡ ποίησις, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἱστορία, ἡ φιλοσοφία, γενναίαν λαμβάνουσιν ὥσιν. Δὲν ὑπάρχει χώρα δι' οὐδένα δευτερεύοντα χαρακτηῖρα, δι' οὐδὲν εἶδος δευτερεύον. Ἡ τέχνη, τὴν ὁποίαν αἱ Ἀθῆναι τιμῶσιν; εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν τέχνη, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἢ ποίησις εἶναι τὸ δρᾶμα, ἡ ὑψηλότερα τῆς ποιήσεως ἔκφρασις, διότι συνενοῖ ἐν ἑαυτῷ ὅλα τὰ εἶδη, ὡς ἡ ἀρχιτεκτονικὴ προσκαλεῖ εἰς βοήθειάν της ὅλας τὰς τέχνας. Οὕτως, ἐν τῇ εὐτυχῇ ταύτῃ στιγμῇ, τὸ πᾶν εἶναι μέγα: ἢ τε τῶν Ἀθηναίων ἐξουσία, καὶ ἡ τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν εὐφυΐα, ποδηγετούντων καὶ τιμῶντων τὰς Ἀθῆνας.» Ταῦτα ὁ Δουρουῆς.

Ἐμέλλε δ' ἐπὶ τέλους, πρὶν σβέσῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο τῆς εὐφυΐας πῦρ, νὰ ψηφισθῇ τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐνότητα βῆμα, ἵνα συνέλθωσιν εἰς Ἀθῆνας οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. «Ἐπὶ ταῦτα, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐπὶ ταῦτα δ' ἄνδρες εἴκοσι τῶν ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότων ἐπέμφθησαν, ὧν πέντε μὲν, Ἴωνες καὶ Δωριεῖς, τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ νησιώτας ἄχρι Λέσβου καὶ Ῥόδου παρεκάλουν, πέντε δὲ τοὺς ἐν Ἑλλησπόντιῳ καὶ Θράκῃ μέχρι Βυζαντίου τόπους ἐπήεσαν, καὶ πέντε ἐπὶ τούτοις εἰς Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Πελοπόννησον· εἰς δὲ ταύτας, διὰ Λοκρῶν, ἐπὶ τὴν πρόσσικον Ἱππειρον ἕως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμβρακίας ἀπεσάλησαν· οἱ δὲ λοιποὶ δι' Εὐβοίας ἐπ' Οἰταίοις, καὶ τὸν Μαλιέα κόλπον, καὶ Φθιώτας καὶ Ἀχαιοὺς καὶ Θεσσαλοὺς ἐπορεύοντο, συμπείθοντες ἰέναι καὶ μετέχειν τῶν βουλευμάτων, ἐπ' εἰρήνῃ καὶ κοινοπραγίᾳ τῆς Ἑλλάδος.»

Ἐπέπρωτο ὅμως νὰ ὑπάρξῃ μία δύσπιστος Σπάρτη, ἥτις νὰ ματαιώσῃ τὸ ψήφισμα τοῦ Περικλέους, διαλύουσα τὸ γλυκύθυμον ὄνειρον τῆς ἐλληνικῆς ἐνότητος.

Ἰδοῦ, ὡς ἐν πανοράματι, ἡ πολιτικὴ ἐπὶ Περικλέους κατάστασις τῶν Ἀθηναίων.

Β. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ.

ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ.

Ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης ἐστὶν ἔκθεσις τῆς προόδου καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, διαγράφουσα τὴν πορείαν αὐτοῦ. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς ἀένναον διατελεῖ κίνησιν· ὅταν δὲ βλέπωμεν αὐτὸ ἀκίνητον, ὀφείλομεν νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐσφαλμένη ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων βιβλίων καὶ τῶν σχολαστικῶν προλήψεων ἀνεχαίτισε τὴν πρόδον αὐτοῦ.

Ἐὰν ᾗ ἀληθές, ὅτι εὐκόλως δὲν ἀποκαλύπτει ἡ φύσις νέα μυστήρια, ἀλλ' ἐρωτημένη διὰ παντός ἀποκρίνεται ἅπαξ τοῦ αἰῶνος διὰ μιᾶς μόνης λέξεως, ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἰῶνες ἐχρειάσθησαν πρὸς ἐξαφάνισιν τῆς σχολαστικῆς ἐπιβροχῆς, τῆς θεμελιωθείσης διὰ τῆς ἐξουσίας τῶν ἐχόντων διαρκῶς ἀνὰ τὸ στόμα, ὅτι δὲν εἶναι δεδομένον εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐτάξῃ τὰ μυστήρια τῆς δημιουργίας. Ἀλλ' ἐξέλιπεν ἡ προγενεστέρα τῆς ἀνακαινίσεως τῆς φιλοσοφίας ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ οὐδεὶς ὑπάρχει πλέον φόβος τοιούτων κωλυμάτων.

Ἄλλως τε δὲ, ἐκ τῆς ἱστορίας διδασκόμεθα πῶς νὰ κατανικῶμεν τὰς παλαιὰς συνηθείας, καθορῶντες τὰς δυσαρέστους συνειδήσεις τῶν ἀνεξετάστως προσυνειλημμένων ἰδεῶν, τῆς βίας ἐπιβαλλομένης πρὸς κατάπνιν τῆς διανοίας· ἐξ αὐτῆς δὲ μανθάνομεν πρὸς τούτοις τὰ αἷτια τῶν τρόμων, οἵτινες ταρασσουσι τὰς συνειδήσεις, καὶ τοὺς πρὸς ἐξαφάνισιν αὐτῶν ἀγῶνας τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἡ ἱστορία καταλήγει εἰς τὴν διανοητικὴν χειραφῆτησιν, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀληθοῦς μεθόδου ἐν ἀπάσαις ἡμῶν ταῖς μελέταις, ἥτοι τοῦ ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως βασιζομένου συλλογισμοῦ. Ἡ ἱστορία διακρίνει ἐκ τοῦ ἀληθοῦς, οὗ ὁ τύπος ὑπάρχει πανταχοῦ τῆς φύσεως, τὸ ψευδές, ὅπερ ἐστὶ προϊόν τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀτελείας· λύει τέλος τοὺς πλαστοὺς δεσμοὺς τοὺς ἐνοῦντας τὴν εὐπιστίαν μετὰ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, καὶ κληροδοτεῖ τῇ ἐνεστώσῃ γενεᾷ τὸ ὄφελος τῶν ἐργασιῶν τοῦ

παρελθόντος, διαμοιράζουσα τοῖς διαδόχοις ἡμῶν ὅσα ἡμεῖς θέλομεν ἀφήσει.

Τὴν ἱστορικὴν λοιπὸν ἔκθεσιν τῶν ἀστρονομικῶν ἀνακαλύψεων θέλομεν ἔχει ὡς γνῶμονα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, ὅπως μνησώμεν αὐτὸ εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς ἐπιστήμης, προλεάνωμεν αὐτῇ τὴν ὁδὸν, ἥτις ἡγάγε προνομιούχους τινὰς ἄνδρας εἰς τῆς ἀληθείας τὸ ἄδυτον, καὶ γνωστοποιήσωμεν αὐτῇ ποῖαν ὁδὸν ἐβάδισαν οἱ ἐξετασταὶ τῶν τῆς φύσεως ἀπορρήτων, ὅπως κληροδοτήσωσιν ἡμῖν τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα ἀποτελέσματα, ἐφ' οἷς τοσοῦτω σέμνυνόμεθα.

Ἐν τῇ συντόμῳ ταύτῃ πραγματεία θέλομεν ἐνασχοληθῆ, οὐχὶ εἰς τὴν ἀπόδειξιν ἀρχῶν τῆς ὑψηλῆς τῶν ἀστρων ἐπιστήμης, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἔκθεσιν τῶν ἀνακαλύψεων, ὧν τὸ σύνολον καθίστησι τὴν περὶ τοῦ σύμπαντος γνῶσιν ἡμῶν τὸ λαμπρότερον μνημεῖον, ἐφ' ᾧ δύναται νὰ καυχᾶται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Α'.

Ἡ ἀρχὴ τῆς Ἀστρονομίας φαίνεται ἀπλουστάτη, ἐὰν ἀποδώσωμεν αὐτὴν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν οὐρανῶν, γενομένην ὑπὸ ποιμένων ἢ ποιητῶν, θαυμαζόντων τῆς δημιουργίας τὰς καλλονὰς. Ἡ περιέργεια, ἀποτέλεσμα τῆς δραστηριότητος, ὡς καὶ ὁ πόθος τοῦ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀνθρωπίνην εἰμαρμένην, ἔστρεψε μετ' οὐ πολὺ πάντων τὰς ἰδέας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὰς παρὰ τοῖς ἀκαλλιεργήτοις καὶ εὐπίστοις πνεύμασι πρόλήψεις. Ἡ τάσις αὕτη, προϊέουσα ἐκ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, ἐδέχθη νὰ ὑποστῇ ριζικὴν μεταμόρφωσιν, νὰ ἐκδηλωθῇ ὑπὸ ἐτέραν μορφήν, ὅτε τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν τῆς κοινωνίας ἀναγκῶν ἐβίασε τὸν ἄνθρωπον νὰ μελετήσῃ τὰ οὐράνια σώματα. Τοῦ χρόνου προϊόντος, προώδευεν ὁ πολιτισμὸς, κατὰ συνέπειαν δὲ ἐπαισθητὴ κατέστη ἡ ὠφελιμότης τῶν ἀμοιβαίων συνάλλαγών καὶ τῶν σχέσεων τῶν λαῶν. Πρὸς ἀποκατάστασιν ὅμως τῶν σχέσεων τούτων, πρὸς διάβασιν τῶν ἐρήμων καὶ τῶν θαλασσῶν, ἐπέστη ἀνάγκη σημείων, ἀσφαλῶν ὁδηγῶν, οὓς ὠφείλεν ὁ ἄνθρωπος νὰ εὕρῃ ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ. Γενομένων δὲ τότε παρατηρήσεων, ἀπλουστάτων κατ' ἀρχάς, ἀπεδείχθη τὸ ἀμετά-

βλητον τῶν ἀμοιβαίων θέσεων τῶν ἀστέρων, ὡς καὶ αἱ κινήσεις τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν πλανητῶν καὶ ἔκτοτε ἐγεννήθη ἡ Ἀστρονομία, ἥτις, τῇ βοήθειᾳ θεμελιωδῶν τινῶν ἀρχῶν, ἐδειξέ πως τὴν ποικιλίαν τῶν ἐν τῷ ἀπείρῳ δημιουργημάτων. Ἀλλ' ὡς εἶκος, μόλις μετὰ πολλῶν αἰώνων παρέλευσιν ἡ φύσις ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ὑποκλέψῃ τινὰ τῶν ἀπορρήτων αὐτῆς, συγχωροῦσα ἐκ διαλειμμάτων εἰς αὐτὸν νὰ διανοίξῃ τοὺς πέπλους τῆς.

Ἐκ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν πρώτη ἡ Ἀστρονομία δίδωσι τὴν μεγίστην ἰδέαν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ ἐν τούτοις πόσον ἀτελής ἐστὶν εἰσέτι! Τί γνωρίζομεν περὶ τῶν ἀπείρων μυστηρίων, τῶν κρυπτομένων ἐν τῇ μεταμορφώσει τῆς νεφελώδους ὕλης, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας σχηματίζονται δυνάμεις ἐλκτικαὶ, ἀστέρες ὅτε μὲν ἀποχωρίζομενοι, ὅτε δὲ προσεγγίζοντες ἀλλήλοις, καὶ κινούμενοι οἱ μὲν περὶ τοὺς δέ; Τίς ἔχει τὴν τόλμην ἀπλῶς μόνον νὰ διῶδῃ τὴν ἐξαισίαν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ σύμπαντος, καὶ νὰ εἴπῃ μέχρι τίνος δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ μικρὸν μέρος τῆς ἐκτάσεως, τὸ προσιτὸν εἰς τὰ βλέμματα ἡμῶν; Τὸ αἶσθημα τοῦ γνωστοῦ ἐνώπιον τοῦ ἀπείρου ἐξουθενοῖ καὶ καταπλήσσει ἡμᾶς διὰ τὴν ἀπέναντι τοῦ περὶ ἡμᾶς ἀπείρου ἀσθένειαν ἡμῶν. Εὐρισκόμενοι ἐπὶ σφαίρας ἀριθμουμένης μεταξὺ τῶν κόσμων ὡς ἄτομον ἐντὸς στροβίλου κονιορτοῦ, φωτιζόμενοι ὑπὸ ἡλίου, δυναμένου μόλις νὰ συγκριθῇ πρὸς ἓνα τῶν σπινθήρων τοῦ Γαλαξίου, ὅστις ἀφ' ἐτέρου μηδενίζεται ἐντὸς τοῦ ἀπείρου, τί γνωρίζομεν ὡς πρὸς τὸν ἀκατανόητον συνδυασμὸν τῶν κινήσεων, ἀποστάσεων, τοῦ βάρους, τῶν ὅγκων, ἀφ' οὗτο ἐκφέρομεν παρατηρήσεις ἐπὶ παρατηρήσεων; Οὐδὲν σχεδόν! Καὶ—χωρὶς νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ ἡμετέρου ἡλιακοῦ συστήματος—ὅποια τις εἶναι ἡ διὰ τῶν ἀστερισμῶν κίνησις αὐτοῦ, ἡ θέσις, ἡ ἀξία, ἡ ἐπιρροή, καὶ αὕτη ἐτι ἡ σύστασις του; Οὐδὲν γνωρίζομεν! Καὶ οἱ κομῆται, οἱ πλανώμενοι οὗτοι ἀστέρες, οἵτινες περιτρέχουσι τὸν οὐρανὸν σύροντες τὰς μακρὰς αὐτῶν κόμας, δὲν ἦσαν μέχρι τοῦδε αἶνιγμα καὶ ὡς οὕτως εἰπεῖν πρόκλησις, ριφθεῖσα εἰς τολμηροτάτας ὑποθέσεις;

Αἱ σκέψεις αὗται, γεγόμεναι χάριν τῆς ἀφυπνίσεως τῶν ρεμβάζοντων, ἐνθαρρύνουσι βεβαίως τοὺς πραγματικοὺς φίλους τῆς ἀληθείας, τοὺς ἀκαμάτους ἀνερευητάς τῶν χωρῶν τοῦ ἀπείρου.

ἐὰν δὲ ἡ περιέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἀνὰ πᾶν αὐτῆς βῆμα ἀναχαιτίζεται, ἀπαντῶσα ἀκατάληπτα μυστήρια, εἶναι ὁμῶς οὐχ ἥσσον ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τριῶν ἤδη αἰώνων ἀπέραντοι πρόοδοι ἐγένοντο ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ὅπως δὲ κρίνωμεν περὶ τῆς ἐνεστώσης αὐτῆς καταστάσεως, ὀφείλομεν νὰ ρίψωμεν ταχύτατον βλέμμα εἰς τὸ παρελθόν της, ἀκολουθοῦντες τὴν ἐπ' αἰῶνας πορείαν αὐτῆς. Καὶ ἐνταῦθα δὲ, ὡς εἰς τὴν καταγωγὴν πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ἀπαντῶμεν τὸ ὄνειρον καὶ τὴν πραγματικότητα· ἀρξώμεθα λοιπὸν ἀπὸ τοῦ οὐνείρου, καὶ λαλήσωμεν πρῶτον περὶ τῆς Ἀστρολογίας.

Τὸ προλέγειν τὰ μέλλοντα διὰ τῆς μυστηριώδους καὶ μοιραίας συνδέσεως τοῦ δρόμου τῶν ἀστρῶν μετὰ τῶν μελλόντων, τὸ σχηματίζειν σχέσιν τινὰ καὶ ἀλληλεγγύην μεταξὺ τῶν θέσεων καὶ ὀψεων τῶν ἀστρῶν καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τοιαύτη τις ἦν τῶν ἀστρολόγων ἡ ἀξίωσις. Δὲν πρέπει δὲ ν' ἀπορήσωμεν διὰ τὴν ὡς πρὸς τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ὑπόληψίν των, διότι, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἀμαθείας, ἔπρεπεν ὁ κόσμος νὰ πιστεύῃ τυφλῶς ἀνθρώπους, οἵτινες εἰς τοσοῦτο ἀφίκοντο μαντικῆς δυνάμεως, ὥστε, ἀγγέλλοντες μετὰ βεβαιότητος τὰς ἐκλείψεις, ἐφαίνοντο τρόπον τινὰ οἱ μύσται τῶν τοῦ σύμπαντος ἀπορρήτων· πόσω δὲ μᾶλλον ἦσαν εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωσι τὰ ἐν τῇ γῇ, αὐτοὶ, οἵτινες ἐγνώριζον τοσαῦτα περὶ τῶν ἄλλων κόσμων! Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ μὴ τοῖς δώσῃ τὴν ἐμφυτον ἐπιστήμην.

Οὕτω λοιπὸν ἡ Ἀστρολογία ἀνέρχεται εἰς ἐποχὴν ἀρχαιοτάτην, καὶ ἐτιμᾶτο παρ' Αἰγυπτίοις, Ἰνδοῖς, κλπ. Διετέλεσε δὲ παρ' ἡμῖν μέχρι τῆς βασιλείας Ἑρρίκου τοῦ Δ', καὶ φοβούμεθα μὴ εἰσέτι ὑπάρχωσιν ἔχνη αὐτῆς παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσι τῆς Εὐρώπης.

Τῆς Ἀστρολογίας μᾶλλον ἢ τῆς Ἀστρονομίας ὁπαδοί, οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον, ὅτι ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐπιρροὴ τῶν σημείων τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου ὠρίζοντο ἀπὸ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν. Ὁ Κριὸς ἰσχυρὰν εἶχεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ποιμνίων· ὁ Ζυγὸς ἐνέφαινε τὴν τάξιν καὶ τὴν δικαιοσύνην· ὁ Σκορπίος διήγειρε τὰ κακὰ πάθη καὶ τὴν ἀταξίαν. Κατὰ τοὺς ἀστρολόγους λοιπὸν, ἕκαστον ζωδιακὸν σημεῖον εἶχεν ἐπιρροὴν, καθ' ἣν στιγμὴν ἀνέτελλεν εἰς τὸν ὀρίζοντα ἐπὶ τῆς γεννήσεως ἐνὸς παιδίου· ὅθεν πᾶν παιδίον ἐμελλε ν' ἀποκτήσῃ πλούσια ποίμνια ἐν τῷ κόσμῳ,

ἂν συνέπιπτε νὰ γεννηθῇ ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν ἐνεφανίζετο ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος ὁ πρῶτος ἀστὴρ τοῦ Κριοῦ. Τῆς αὐτῆς φύσεως ἦν καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ταύρου καὶ τῶν Ἑρίφων. Τὸ σημεῖον τοῦ Καρκίνου ἐνέφαινε, ὅτι ὅσοι ἐγεννῶντο εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἐμελλόν νὰ ὀπισθοδατῶσι κατὰ πάσας αὐτῶν τὰς ἐπιχειρήσεις. Οἱ ἥρωες ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ Λέοντος, ὅστις εἶναι τὸ σύμβολον τῆς ἀνδρίας. Ἡ Παρθένος καὶ ὁ Στάχυς ἐγένων τὴν ἀρετὴν καὶ τὰς ἀγνάς κλίσεις. Οἱ λαοί, ὧν οἱ ἡγεμόνες ἐγεννῶντο ὑπὸ τὸ σημεῖον τοῦ Ζυγοῦ, θά ἡγούχουν ἀναποφεύκτως, ἐπειδὴ ἐμελλον νὰ κυβερνηθῶσι μετὰ δικαιοσύνης, ἐνῷ ὁ Σκορπίος ἔφερε συμφορὰν. Ὁ Αἰγόκερος, ἰδίως ὅτε ὁ ἥλιος ἀνέτελλε συγχρόνως μετ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, ὑπισχνεῖτο εὐτυχίαν πρὸς τοὺς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ γεννηθέντας ἀνθρώπους.

Ἄν κατὰ τύχην αἱ προβήσεις αὐτῶν διεψεύδοντο δι' ἐναντίων συμβεβηκότων, οἱ ἀστρολόγοι ἀπηλλάσσοντο εὐκάλως τῆς ἀμυχανίας, προφασιζόμενοι τὴν ἐνέργειαν τῆς σελήνης, τῶν πλανητῶν καὶ τῶν λοιπῶν οὐρανίων σωμάτων, καὶ πάντες ἔβλεπον καθαρῶς, ὅτι αἱ σύνοδοι, αἱ ἀντιθέσεις κτλ. τῶν σωμάτων τούτων ἐτροποποιοῦν ἐνεργείας τινάς, ἐπὶ δὲ καὶ ἐξεμνησίζον αὐτάς, μετατρέπουσιν τὸ ἀγαθὸν εἰς πονηρὸν, καὶ τὸ πονηρὸν εἰς ἀγαθόν.

Οἱ ἀστρολόγοι δὲν ἐλησμόνησαν τοὺς πλανήτας, οἵτινες ἐχρησίμευον δι' αὐτοὺς πηγὴ ἀνεξάντλητος ἐργασιῶν καὶ παρατηρήσεων ἀτόπων. Οὕτως, ὁ Κρόνος ἔφερε θανάτους καὶ ἀσθενείας· ὁ Ζεὺς ἐκόμιζεν εὐτυχίαν καὶ μακροβιότητα, σκῆπτρα καὶ ἀξιώματα διανεμὼν· ὁ Ἄρης ἐνέπνεε φυσικῶς τὰ πολεμικὰ αἰσθήματα, τὴν πρὸς τὰ ὅπλα κλίσιν· ἡ Ἀφροδίτη ἐνεθάρρυνε τὴν φιληδονίαν καὶ τὰς αἰσθήσεις, ὁ δὲ Ἑρμῆς διεῖπε τὰ τοῦ ἐμπορίου. Ἐχαιρον δὲ οἱ πλανῆται πλείονος ἰσχύος ἰδίως ὅτε εὕρισκοντο εἰς σύνοδον μετ' εὐαρέστου τινὸς ζωδίου· τότε τὸ σύνολον τῶν ἀγαθῶν ἐπιρροῶν συνηνοῦτο εἰς ἓν ἐπὶ τῆς κοιτίδος τοῦ ἀρτιγεννήτου βρέφους, ὅπερ προωρίσθη δι' εὐτυχίαν.

Δύναται τις νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς Ἀστρολογίας ἐκ τοῦ ἐπομένου τεμαχίου τοῦ Etella:

«Θρόνος τῶν πλανητῶν, ἢ οἱ δώδεκα οἶκοι τοῦ ζωδιακοῦ, ἐνθα οἱ πλανῆται κατισχύουσι τῶν λοιπῶν ἀστέρων.

- » 'Ο 'Ηλιος ἐδρεύει εἰς τὸν Λέοντα.
- » 'Ο 'Ερμῆς ἐδρεύει εἰς τὴν Παρθένον.
- » 'Η 'Αφροδίτη ἐδρεύει εἰς τὸν Ταῦρον.
- » 'Η Σελήνη ἐδρεύει εἰς τὸν Καρκίνον.
- » 'Ο 'Αρης ἐδρεύει εἰς τὸν Σκορπίον.
- » 'Ο Ζεὺς ἐδρεύει εἰς τὸν Τοξότην.
- » 'Ο Κρόνος ἐδρεύει εἰς τὸν Ὑδροχόον.

» 1. ☉ 'Ο 'Ηλιος ἐμφαίνει τοὺς ἡγεμόνας, τοὺς πρίγκιπας, τοὺς περιφανεῖς δικαστὰς, τοὺς ἄρχοντας. Ἀπαξάπαντες οἱ ἀστρολόγοι ἐθεώρησαν τὸν ἥλιον ὡς δείγμα τῆς ζωῆς τῶν ἡγεμόνων, καὶ τῶν ἐκ τοῦ αἵματος αὐτῶν γυναικῶν μέχρι τοῦ τρίτου βαθμοῦ τῆς συγγενείας, ἀλλ' οὐδενὸς ἄλλου.

» 2. ☿ 'Ο 'Ερμῆς δεσπόζει ἐπὶ τῶν φιλοσόφων, τῶν ἀστρολόγων, τῶν χαρτομάντεων, τῶν γεωμετρῶν, τῶν φυσιολόγων, τῶν ποιητῶν, τῶν ἱστοριογράφων, τῶν συγγραφέων καὶ ἐφευρετῶν, τῶν ὠφελίμων συνθετῶν, καὶ ἐν γένει ἐπὶ πάντων τῶν ὁπαδῶν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, διευθυντῶν γραφείων, ἐφημεριδογράφων κλπ. Ἄλλ' ἴσως εἴπη τις, ὅτι, ἐξαιρουμένων τῶν δύο τούτων κλάσεων, ὁ 'Ερμῆς δὲν δίδει πλούτον, διότι πάντες οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐπιστήμης, γενικῶς εἰπεῖν, δὲν εἶναι πλούσιοι· ὅα ἦσαν ὁμῶς καὶ οὗτοι πλούσιοι, ἂν ἐπεμελοῦντο ν' ἀριθμῶσιν ὥσπερ οἱ οἰκονομολόγοι. 'Ο 'Ερμῆς χορηγεῖ εἰς πάντας δραστηριότητα ἐν τῷ ἔργῳ, τὴν ἐπιστήμην τοῦ περιηγεῖσθαι πρὸς ὄφελος τῆς κοινωνίας, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐμπορίου, ἀμεριμνῶν περὶ τῶν μεγάλων κερδῶν· ἐν ἀντιθέσει δὲ, δεσπόζει ἐπὶ τῶν λογοκλόπων, τῶν ψευδολόγων, τῶν ἀπατεόνων καὶ τῶν ψευστῶν.

» 3. ♀ 'Η 'Αφροδίτη δεσπόζει ἐπὶ τῶν ἐρώτων, τῶν γάμων, τῶν συνεντεύξεων, τῶν φαρμακοποιῶν, τῶν καλλωπιστῶν, τῶν μαιῶν, τῶν μουσουργῶν, τῶν θαλαμηπόλων καὶ ἀμφιπόλων, τῶν κοσμηματοπωλῶν, τῶν ἐπιπλοποιῶν, κλπ. Ἐν ἀντιθέσει δὲ, ἰσχύει ἐπὶ τῶν ἐρωτοτρόπων γυναικῶν, εἴτε ἐγγάμων εἴτε ἀγάμων.

» 4. ☾ 'Η Σελήνη δεσπόζει ἐπὶ τῶν ὑποκριτῶν, τῶν θαυματοποιῶν, τῶν κρεοπωλῶν, τῶν κηροποιῶν, τῶν λυχνοποιῶν, τῶν σχοινοποιῶν, τῶν οἶνοπωλῶν, τῶν καθαριστῶν, τοῦ δημίου, τῶν θηριοτροφείων· ἐν ἀντιθέσει δὲ, ἐπὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλ-

ματος παικτῶν, τῶν βαλαντιοτόμων, τῶν ἀκολάστων γυναικῶν, κλπ. τουτέστιν ἡ Σελήνη δεσπόζει ἐπὶ πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἐξ ἐπαγγέλματος ἐργάζονται διὰ νυκτὸς μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἐν ἀντιθέσει δὲ, δεσπόζει ἐπὶ παντὸς ὅ,τι ἤθελεν αἰσχυρθῇ νὰ πράξῃ τις κατὰ τὴν ἡμέραν. Καλὸν δὲ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ Σελήνη δεσπόζει καὶ ἐπὶ τῶν μικρεμπόρων ἐκείνων, οἵτινες ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν λιμένων τοῦ ἔθνους ἢ ἐκ τῆς χειρὸς τῶν μονοπωλῶν· ἐπὶ τῶν τοκογλύφων, τῶν μεσιτῶν, τῶν ἱππεμπόρων, τῶν αὐλοκολάκων, ἀνθρώπων μὴ ἐχόντων θέσιν, οἵτινες περιτρώγουσι τοὺς πελάτας, καὶ διὰ τῶν πονηριῶν των ἐμβάλλουσιν εἰς δεινούς κινδύνους ἀνθρώπους ἀγαθωτάτους.

» 5. ♂ 'Ο 'Αρης δεσπόζει ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν, τῶν ἱατρῶν, τῶν χημικῶν, τῶν χειρουργῶν, κουρέων, μαγείρων, ἀρτοποιῶν, ζαχαροποιῶν, χυτῶν, ἀδαμαντοπωλῶν, κλειθροποιῶν, κλπ. ἐπὶ πάντων ἐν γένει τῶν μεταχειριζομένων τὸν σίδηρον ἢ τὸ πῦρ· ἐν ἀντιθέσει δὲ, ἐπὶ τῶν ἐμπρηστῶν, τῶν στασιαρχῶν, τῶν ἀνταρτῶν, τῶν προδοτῶν, τῶν λειποτακτῶν, τῶν ληστῶν, κλπ.

» 6. ♀ 'Ο Ζεὺς δεσπόζει ἐπὶ τῶν ἀληθῶς σοφῶν καὶ τῶν ἀρίστων φιλοσόφων· τοιοῦτοι δὲ ὑπῆρξαν ἅπαντες οἱ μάγοι ἁπάντων τῶν ἔθνων· ἐπὶ τῶν μεγάλων ἀρχόντων, οἷον σφραγιδοφυλάκων, βουλευτῶν, ὑπουργῶν, κλπ. ἐπὶ τῶν τραπεζίτων, ἐφοπλιστῶν, γεωργῶν, χειροτεχνῶν, καὶ τέλος, ἐπὶ πάντων ἐκείνων, ὅσοι συντελοῦσιν εἰς εὐημερίαν τῆς πατρίδος, χωρὶς ὁμῶς νὰ φέρῃ καὶ μίγμα τι ἐναντίον εἰς τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ζωὴν.

» 7. ♄ 'Ο Κρόνος δεσπόζει ἐπὶ τῶν γερόντων, τῶν ἐκκλησιαστικῶν, τῶν προσοδούχων, τῶν φιλασθένων, τῶν μοναστηρίων, τῶν καλῶν μοναχῶν, τῶν ἀσκητῶν, ἐν γένει δ' ἐπὶ τῶν μακρὰν τῆς κοινωνίας καὶ ἠθικῶς μᾶλλον ἢ ὑλικῶς διαβιούντων. Ἐν ἀντιθέσει δὲ, δεσπόζει ἐπὶ τῶν ἀέργων, τῶν γλίσχρων, τῶν ταρτούφων, τῶν ὑποκριτῶν, τῶν ἀπατεόνων, τῶν ψευδευλαβῶν, (ἂ! αὐτοὶ δὲ εἶναι καὶ οἱ κινδυνωδέστεροι!) καὶ τέλος, ἐπὶ πάντων, ὅσοι μεταχειρίζονται τὴν ὀρησκειάν ὡς παλλάδιον τοῦ συμφέροντος αὐτῶν, σκανδαλίζοντες τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τίμιους ἀνθρώπους. Οἱ ἀληθῶς τίμιοι καὶ ἀγαθοὶ ἄς μὴ σκανδαλίζωνται, ὡς εὐρισκόμενοι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν πλανήτου, ὅστις ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτοῦ δεσπόζει ἐπὶ τῶν χαμερπῶν· διότι, ὡς γνωρίζουσιν, ὁ ἥλιος φωτίζει πάντας ἡμᾶς.

» 8. Ω Ἡ κεφαλὴ τοῦ Δράκοντος ὁμοιάζει τῷ Ἑρμῇ. Εἶναι ἀγαθὴ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς, κακὴ δὲ πρὸς τοὺς πονηροὺς· μετέχει τῆς φύσεως τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀφροδίτης, διὰ τὸν λόγον, ὅτι εἶναι ἀρρένοφυής.

» 9. Υ Ἡ οὐρ ἃ τοῦ Δράκοντος εἶναι θηλυκὴ. Εἶναι κακὴ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ ἀγαθὴ πρὸς τοὺς κακοὺς, μετέχουσα τῆς φύσεως τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ Κρόνου.

» 10. Ο Ἡ μερὶς τῆς Τύχης μετέχει τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης· εἶναι ἑρμαφρόδιτος. »

Ὁ Χάμ θεωρεῖται κοινῶς ὡς ἐφευρέτης τῆς Ἀστρολογίας, ἥτις, κατὰ πάσας τὰς πιθανότητας, ἐγεννήθη ἐν Χαλδαίᾳ. Τὸ βέβαιον ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι ἀστρολόγοι ὑπῆρξαν παρ' ἅπασιν ἐν γένει τοῖς λαοῖς τῆς ἀρχαιότητος· ἵνα δὲ μὴ ἐπεκταθῶμεν πολὺ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἐν μόνον γεγονὸς ἐκ τῆς παλαιᾶς ἱστορίας, ὅπερ δεικνύει, ὅτι ἡ ἐπιδεξία τῶν περιστάσεων χρησιμοποίησις συνέτεινεν εἰς τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, τῶν τόσῳ περιφρονουμένων σήμερον.

Κατὰ τὴν ἐν Ῥόδῳ ἐξορίαν αὐτοῦ, πολλάκις ὁ Τιβέριος ἐκαθέζετο ἐπὶ βράχου τινός, παρὰ τὴν θάλασσαν, ἀστρολόγος δέ τις Θρασύλλος τοῦνομα, ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος, προεῖπεν αὐτῷ λαμπρὸν μέλλον καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον τῶν Καισάρων ἀνάβασιν αὐτοῦ. «Ἀφοῦ τόσῳ ἔμπειρος εἶσαι, τῷ εἶπεν ὁ Τιβέριος, δύνασαι νὰ γνωρίζῃς πόσον καιρὸν θὰ ζήσεις;» Ὁ δὲ ἀστρολόγος, ὅστις, καίτοι ἐβλεπε κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν τὸν οὐρανὸν, δὲν ἀπώλεσεν ὁμῶς ἐξ ὀψεως τὸν μεθ' οὗ συνωμίλει, ἀπήντησεν οὕτω: «Νομίζω, ὅτι κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ὥραν μεγάλη μ' ἐκαπειλεῖ συμφορὰ.» Διότι εἶχεν ἐννοήσῃ, ὅτι ὁ Τιβέριος προὔτιθετο νὰ τὸν ρίψῃ εἰς τὴν θάλασσαν· ἀλλ' οὗτος, θεωρήσας αὐτὸν ὡς μαντεῖον προφητικόν, τῷ ἀφ' ἧκε τὴν ζωὴν, τιμήσας ἕκτοτε αὐτὸν διὰ μεγάλης ἐμπιστοσύνης.

Ὁ βασιλεὺς Κάρολος δ' Ε' ἐμπούδασε τὴν Ἀστρολογίαν, διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὁποίας ὠκοδομήσατο καὶ καθεῖδρυμα, κληθέν «Γυμνάσιον τοῦ Γερβασίου» ἐκ τοῦ ὀνόματος ἑνὸς τῶν περὶ αὐτὸν σοφῶν· τὸ καθεῖδρυμα δὲ τούτο ὁ Πάπας Οὐρβανὸς δ' Ε' ἐνέκρινεν, ἔκτοξεύσας τοὺς κεραυνοὺς του κατὰ παντὸς ὅστις ἤθελε τολμήσῃ νὰ μετατρέψῃ τὸν προορισμὸν του. Ἡ Θεολο-

γικὴ σχολὴ (Sorbonne) συνηθάνθη τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ μόλις ὅτε βραδύτερον ἠθέλησε ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀστρολογίας διὰ τῆς Θεολογίας.

Εἰς μεγάλην ἐπίσης εὐνοίαν εἶχε τὴν Ἀστρολογίαν καὶ ὁ Λουδοβίκος ΙΑ', ἀγῆρ εὐπιστος καὶ δεισιδαίμων, ὅσον καὶ σκληρός. Καὶ αὐτὸς ὁμῶς δὲν ἠὺχαριστεῖτο εὐκόλως ἐκ τῶν ἀμφιβόλων καὶ πρὸς ὑπεκφυγὴν γινομένων ἀπαντήσεων τῶν ἀστρολόγων· ἠθέλην ἀκρίβειαν, ἥτις, ὡς εἶδος, δὲν εὐρέσκει πάντοτε τούτους. Μιᾶ τῶν ἡμερῶν ἠρώτησεν ἀστρολόγον τινά, «Γνωρίζεις τὴν ὥραν τοῦ θανάτου σου;» καὶ ὁ ἀστρολόγος ἀπήντησε: «Θ' ἀποθάνω τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος.» Ἡ ἀπάντησις ἐπέτυχε, διότι ὁ βασιλεὺς ἐφοβήθη, καὶ οὐδέποτε πλέον ἐβουλεύθη νὰ θανατώσῃ αὐτόν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Θ', ἡ βασίλισσα Αἰκατερίνη ἡ ἐκ Μεδίκων συνεβουλεύετο συνεχῶς τοὺς ἀστέρας ἐκ τινος ἀστεροσκοπείου, ὅπερ ὠκοδομήσατο διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν αὐτῆς.

Τὸ ἐπίθετον «Δίκαιος» ἐδόθη εἰς Λουδοβίκον τὸν ΙΓ', ὡς γεννηθέντα ὑπὸ τὸν Ζυγόν, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς γεννήσεως Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' εἰς ἀστρολόγος ἐκρύπτετο διαρκῶς ὅπως εὖρη τὴν τύχην αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ΙΖ' μόλις ἑκατονταετηρίδα ἀπώλεσαν οἱ ἀστρολόγοι τὴν εὐνοίαν τῶν βασιλέων· τούτων διασημότεροι ἀναφέρονται Ἀλβέρτος ὁ μέγας, ὁ Νοστράδαμος καὶ ὁ Ματθαῖος Λανσβέργ. Κατὰ τὴν ΙΣ' ἑκατονταετηρίδα ὑπῆρχεν εἰς Τούβιγγεν μαθηματικὸς τις, Ἰωάννης Στόφλερ τοῦνομα, ὅστις ἀντεποιεῖτο ἀστρολογικὴν σοφίαν. Οὗτος λοιπὸν ὁ αὐτολεγόμενος ἀστρολόγος προεῖπε παγκόσμιον κατακλυσμὸν, ὅστις ἐμελλε νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὰ πάντα κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον τοῦ 1524. Τοιαύτη δὲ ἦν ἡ τοῦ σοφοῦ τούτου φήμη, ὥστε καὶ οἱ μᾶλλον δόξασται ἐπτοήθησαν. Ἐκαστος ἐλάμβανε μέτρα, ὅπως προφυλαχθῇ ἐναντίον τοῦ κατακλυσμοῦ· πλοῖα μικρὰ μετὰ μεγάλων διεσπάρησαν πανταχόσε, ἔτοιμα νὰ παραλάβωσι τοὺς ἐπιβάτας των· κάτοικός τις μάλιστα τῆς Ἰωλῶσης κατεσχέυασε νέαν κιβωτὸν, δυναμένην νὰ περικλείσῃ τοὺς φίλους καὶ τὴν οἰκογένειάν του, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν ζώων, ἅπερ ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι, ὅτι καὶ ὅλον τὸν ἐπίφοβον

μῆνα οὐδεμία κατέπεσε σταγὼν βροχῆς, καὶ τοῦτο μεγάλως ἀπήλπισε τὸν μάντιν, ὅστις ἀνήγγειλεν, ὅτι οἱ πλανῆται Ἄρης, Ζεὺς καὶ Κρόνος εὕρισκοντο εἰς τοὺς Ἰχθύς καὶ ἐν συνόδῳ.

Ὁ Στόφλερ δὲν ἐγκατέλιπε τὰς δοξασίας αὐτοῦ, καὶ προεῖπεν, ὅτι ὁ θάνατός του θὰ προήρχετο ἐκ καταπτώσεως. Καὶ τινόντι, μὲ τῶν ἡμερῶν, εὕρισκόμενος εἰς τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ καὶ περιελθὼν εἰς ζωηράν συζήτησιν, ἠθέλησε νὰ λάβῃ ὀγκῶδες βιβλίον, ἵνα εὖρη ἐδάφιόν τι γνωστὸν εἰς αὐτόν· ἀλλὰ τῇ αὐτῇ στιγμή σάνις ἀποσπασθεῖσα κατέπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ Στόφλερ ἀπέθανε συνεπεία τῆς πληγῆς του. Οὕτω δὲ ἐπηλύθευσεν ἡ τελευταία αὐτοῦ πρόβρῃσις.

Γνωστὴ ἡ ἀπάντησις τοῦ Βολταίρου πρὸς τὸν κόμητα Βουλαινβίλλιερ, ὅστις προεῖπεν αὐτῷ τὸν κατὰ τὸ τριακοστὸν δεῦτερον ἔτος τῆς ἡλικίας θάνατόν του· «Ἔσχον τὴν κακεντρέχειαν νὰ τὸν ἀπατήσω ἥδη κατὰ τριάκοντα ἔτη καὶ ἐπέκεινα, δι' ὃ καὶ ἐξαυτοῦμαι συγγνώμην παρ' αὐτοῦ.» Καὶ ἔζησεν εἰκοσιδύο ἔτη ἀκόμη.

Τὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀστρολογίας ἀναφερόμενα δύνανται νὰ συναπαρτίσῃσι τόμον ὀγκωδέστατον, καὶ ἡδυνάμεθα εὐχερέστατα νὰ δείξωμεν, ὅτι ἡ Ἀστρολογία ἐξήσκησεν ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σχεδὸν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς τρομεράν ἐπιρροήν· ἀρκεῖ ὁμως, ὅτι ὑπεδείξαμεν δι' ὀλίγων τὸν σκοπὸν αὐτῆς καὶ διεκρίναμεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, εἰς ἣν, μ' ὀλίγην τὴν ἀφάνειάν της, ἐχρησίμευσε κατὰ τι. Μεταβαίνομεν δὲ εἰς τὴν κυρίως λεγομένην Ἀστρονομίαν.

Β'.

Κατὰ πάσας τὰς πιθανότητας, ἡ Ἀστρονομία ἐγεννήθη παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁμως τοῦ Ὀσίριδος, τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν κατακτητῶν, ὃν ἐθεοποίησαν οἱ Αἰγύπτιοι, φαίνεται ὅτι οὗτοι εἰσέγαγον τὴν χρῆσιν τῆς ἐβδομάδος παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, ὡς καὶ τοῦ ἐβδομαδικοῦ ἔτους, ἀποτελουμένου ἐκ δεκατριῶν μηνῶν, ὃν ἕκαστος περιλαμβάνει τέσσαρας ἐβδομάδας. Ταύτην δὲ τὴν διαίρεσιν πᾶζει ἔτι καὶ νῦν ὁ λαὸς οὗτος, ἂν καὶ εἰσέχῃ ἔτι παρ' αὐτῷ τὸ ἀστρικόν ἔτος ὑπὸ τοῦ ἀρχαιοτέρου τῆς Αἰγύπτου νομοθέτου Μανῶ.

Αἱ πρόσφατοι πραγματεῖαι τοῦ Κ. Ῥοδιὲ περὶ τῆς ἀρχαίας χρονολογίας καθιστῶσιν, ἂν οὐχὶ ἀναμφίβολον, τοῦλάχιστον πιθανωτάτην τὴν ὑπαρξίν συνεχῶν σχέσεων μεταξὺ Αἰγυπτίων καὶ Ἰνδῶν, δεικνύουσαι εἴτε περιέργους ἀναλογίας μεταξὺ τῶν ἀστρονομικῶν γνώσεων τῶν δύο λαῶν, εἴτε αξιοσημειώτους ἀγῶνας πρὸς σχηματισμὸν τῶν κύκλων κατὰ τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Ἰδοὺ δὲ τί ἀπαντῶμεν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Κ. Ῥοδιὲ περὶ τῆς Ἀρχαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων φυλῶν:

«Μέχρι τοῦ νῦν διατηροῦσιν οἱ Ἰνδοὶ εὐλαβῶς τοὺς ὅλως ἀρχικούς τούτους τύπους τοῦ μέτρου τοῦ χρόνου παρὰ τῷ ἀσρικῷ ἔτει· δὲν ἀπαρρίπτουσι δὲ καὶ παλαιά τινα ἀστρονομικὰ ἔθιμα, τὰ ὅποια ἐπειράθησάν τινες νὰ ἀνενέγκωσι μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων Σκυθῶν. — Τόσῳ ὑπάρχουσι διεσπαρμένα μακρὰν, παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς βορείου καὶ ἀνατολικῆς Ἀσίας, καὶ αὐτῆς τῆς Ἀμερικῆς.

» Ἐν τῶν ἐθίμων τούτων ἦν τὸ ἀριθμεῖν τὰ ἔτη τῇ βοηθείᾳ διπλῆς σειρᾶς περιοδικῆς μηνῶν. Τὸ ἀν τοῦ ἦν, καὶ εἶναι ἔτι καὶ νῦν ἐν Ἀσίᾳ, περίοδος δώδεκα ἐτῶν, ὃν ἕκαστον φέρει τὸ ὄνομα ζῶον. Πέντε ἀν τοῦ ἀποτελοῦσι μίαν ἐξηκονταετίαν, ἕκαστον δὲ αὐτῶν διακρίνεσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος ἐνὸς τῶν πέντε στοιχείων, (τοῦ πυρός, τοῦ ὕδατος, τῆς γῆς, τοῦ ξύλου, τοῦ μετάλλου) εἰς τρόπον ὥστε ἕκαστον τῶν ἐξηκοντα ἐτῶν ἔχει ἴδιον ὄνομα, συγκείμενον ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ἐνὸς ὀνόματος ζῶου καὶ ἐνὸς ὀνόματος στοιχείου.

» Ἐτερον ἔθιμον, οὐχὶ τόσῳ κοινόν, ἔχον δὲ καταγωγὴν ἴσως αἰγυπτιακὴν, εἶναι ἡ διαίρεσις τοῦ οὐρανοῦ κύκλου—τῆς ἐκλειπτικῆς—εἰς 28 μέρη, ὀνομαζόμενα νακσατράς ἢ σεληνιακοὶ οἶκοι, ὃν ἕκαστος ἀντιστοιχεῖ περίπου εἰς τὸν δρόμον, ὃν διατρέχει ἡ σελήνη ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ μεταξὺ τῶν ἀστέρων.

» Διὰ τῆς ἀμοιβαίας δὲ μετοχτεύσεως τῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν θεωριῶν αὐτῶν οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἰνδοὶ κατῴρθωσαν ὅσον ἀποκτήσῃσι γνώσεις ἀξιολογωτάτας περὶ τῶν οὐρανίων κινήσεων. »

Οἱ Λατῖνοι παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Αἰγυπτίου τὰ ὀνόματα τῶν ἐπτά ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος, ἅτινα ἐδανείσθησαν καὶ οἱ Γάλλοι. Τὴν διάρκειαν λοιπὸν τῆς ἡμέρας διήρουν εἰς τέσσαρα μέρη ἀπὸ

6 ώρας ἑκαστον, ἅτινα ἔθετον ὑπὸ τὴν προστασίαν ἑνὸς πλανήτου. Τὸ ὄνομα ἑκάστης ἡμέρας ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰς τὸ πρῶτον αὐτῆς μέρος ἀντιστοιχοῦντος πλανήτου. Πλανήται δ' ἐτέθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀποστάσεων αὐτῶν, οἱ ἑξῆς: Σελήνη, Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη, Ἥλιος, Ἄρης, Ζεὺς καὶ Κρόνος.

Ἡ δευτέρα (lunae dies=σελήνης ἡμέρα, γαλλιστὶ lundì) εἶχεν ὡς πλανήτας τὴν Σελήνην, τὸν Ἑρμῆν, τὴν Ἀφροδίτην, τὸν Ἥλιον.

Εἰς τὴν τρίτην (Martis dies=Ἄρεως ἡμέρα, γαλλ. mardi) ἀνταπεκρίνοντο ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς, ὁ Κρόνος, ἡ Σελήνη.

Εἰς τὴν τετάρτην (Mercurii dies=Ἑρμοῦ ἡμέρα, γαλλ. mercredi,) ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἥλιος, ὁ Ἄρης.

Εἰς τὴν πέμπτην (Jovis dies=Διὸς ἡμέρα, γαλλ. jeudi,) ὁ Ζεὺς, ὁ Κρόνος, ἡ Σελήνη, ὁ Ἑρμῆς.

Εἰς τὴν παρασκευὴν (Veneris dies=Ἀφροδίτης ἡμέρα, γαλλ. vendredi,) ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἥλιος, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς.

Εἰς τὸ σάββατον (Saturni dies=Κρόνου ἡμέρα, γαλλ. samedi,) ὁ Κρόνος, ἡ Σελήνη, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη.

Εἰς τὴν κυριακὴν (solis dies=Ἥλιου ἡμέρα, dies dominica=Κυρίου ἡμέρα, γαλλ. dimanche,) ὁ Ἥλιος, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς, ὁ Κρόνος.

Ἡ καταγωγὴ τῆς χρήσεως ταύτης τῆς ἐβδομάδος, ἣν καὶ σήμερον ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς Ἰνδοὺς, τοὺς Κινέζους, κλπ., εἶναι ἄγνωστος, ἀλλὰ πιθανὸν νὰ ᾖναι ἀρχαιοτέρα τῆς τῶν λαῶν τούτων. Τὸ βέβαιον δὲ εἶναι, ὅτι κοινὰ τῶν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν ἀναγομένων μύθων ὑπῆρξεν ἡ Ἀσία, ἐν ᾗ διεφυλάχθησαν αἱ ἀστρονομικαὶ γνώσεις. Γνωστὸν, ὅτι ὁ Πρακλῆς ὑπεκρίνετο τὸν ἥλιον, καὶ ὅτι τὰ δώδεκα σημεῖα τοῦ ζωδιακοῦ ἀνταπεκρίνοντο εἰς τοὺς δώδεκα αὐτοῦ ἄστρους. Τοὺς ἐννέα μῆνας τοῦ ἔτους, καθ' οὓς πρωτεύει ἡ καλλιέργεια, ἀντεπροσώπευσαν αἱ ἐννέα Μοῦσαι, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς ἀνῆκον εἰς τὰς τρεῖς Χάριτας, τὰς φίλας τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀναπαύλης.

Οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον δώδεκα θεότητας, σύμβολα τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ ζωδιακοὶ ἀστερισμοί. Ὁ Ἀμμώνιος Ζεὺς εἶχε τὸν Κρόνον· ὁ βοῦς ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὸν Ταῦρον, οἱ δὲ ἀχώριστοι θεοὶ Ὠρεὸς καὶ Ἀρποκράτης εἶχον τοὺς Διδύμους ὡς ἐμβλημα· ὁ

Καρκίνος ὑπεκρίνει τὸν Ἀνουβιν· ὁ Λέων ἦν ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἥλιον, ἡ δὲ Παρθένος εἰς τὴν Ἴσιν· σύμβολα τοῦ Τιφῶνος ἦσαν ὁ Ζυγὸς καὶ ὁ Σκορπίος· ὁ Πρακλῆς εἶχε τὸν Τοξότην, ὁ Μάνδης τὸν Αἰγόκερον, καὶ ὁ Νέφτης τοὺς Ἰχθύς· ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν Ἰδρυχόν, οὗτος ἐσήμαινε τὴν κατὰ τὸν μῆνα Ἰανουάριον πλήρῳσιν λαγῆνου διὰ θαλασσίῳ ὕδατος.

Ὁ Χαλδαῖος Ἑρμῆς περὶ τὰ 3360 πρ. Χρ. ἐκόμισε τὰς ἀστρονομικὰς γνώσεις εἰς Αἰθιοπίαν.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐγνώριζον καλῶς τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου, καὶ ἀπόδειξις τούτου ἡ κατασκευὴ τῆς Περσεπόλεως, ἥτις ἐνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Σιμεσίδ κατὰ τὴν ἀρχὴν μιᾶς περιόδου, τοῦ ἡλίου εἰσερχομένου εἰς τὸ ζῳδιον τοῦ Κριοῦ. Πάντες οἱ θεολόγοι, τεθειμένοι ἀρμοδιώτατα ὡς πρὸς τὸν ὀρίζοντα, ἐχρησίμευσαν ὡς γνώμονες. Τῆς σελήνης αἱ φάσεις, τῶν ἐκλείψεων ἡ αἰτία, τῆς γῆς τὸ στρογγύλον, ἦσαν γνωστότατα εἰς τοὺς Αἰγυπτίους.

Τῇ βοήθειᾳ τοῦ γνώμονος προσδιώριζον οἱ τῶν Ἰνδιῶν Βράχμαι τὰ πλάτη, καὶ διηρθέτουν ἀκριβέστατα τὰς παραστάσεις των. Τὸ μέτρον τοῦ ἔτους ὠρίσθη εἰς 363 ἡμ. 6 ὥρ. 31' 15" ἀπὸ ἀξιομνημονεύτων χρόνων, καὶ δὲν μακρύνεται πολὺ τῆς ἀληθείας. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ἐκλείψεων ἐγνώριζον οἱ λαοὶ οὗτοι· ἀλλ' αἱ γνώσεις αὐτῶν εὐρηνται συμμεμιγμέναι μετὰ γελοίων δεισιδαιμονιῶν.

Οἱ Κινέζοι ἦσαν ὡσαύτως προωδευμένοι, ὁ δὲ πανάρχαιος αὐτῶν πολιτισμὸς ἤγαγεν αὐτοὺς πρωίμως εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πρωτίστων ἀστρονομικῶν φαινομένων. Καὶ ὁ λαὸς δὲ οὗτος, ἐχθρὸς τῶν καινοτομιῶν, ἐπανεπέσε μετὰ τὴν ἐξώσιν τῶν Εὐρωπαίων εἰς τὰς ἀρχαίας προλήψεις του. Οἱ Κινέζοι πιστεύουσιν εἰς τὴν δῆλωσιν τῶν υπερτάτων προλήψεων διὰ τῆς ἐμφανείας τῶν φαινομένων· οἱ δὲ σοφοὶ αὐτῶν, οἵτινες δὲν ὑπόκεινται εἰς τὰς δεισιδαιμονίας ταύτας, ἐνθαρρύνουσιν οὐχ ἥσσαν τὰς εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἐκλείψεων ἀφιερουμένας ἀτόπους θεωρίας.

Φοί, ὁ πρῶτος τῶν Κινέζων αυτοκράτωρ, ἐσπούδασε τὴν Ἀστρονομίαν (2952 π. Χρ.) Ἡ πυξὶς ἦν γνωστὴ ἐν Κίνᾳ τῷ 2697 π. Χρ. διότι ὁ τότε βασιλεύων Χάαγγ-τὶ ἐπενόησεν ὄργανον, δι' οὗ ἐδεικνύοντο τὰ τέσσαρα σημεῖα ἀνευ τῆς ἐξετάσεως τοῦ οὐρανοῦ. Πρώτη δ' ἐκλείψις μνημονεύεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σιὸς Κάνκ, 2169 π. Χρ. συμβᾶσα, ἥτις ἐχρησίμευσε

πρὸς ὁρισμὸν τῆς Σινικῆς χρονολογίας. Ἀπὸ τοῦ 500 π. Χρ. ἡ Ἀστρονομία δὲν ἔχειρε πλέον τὰ πιστὰ, καὶ τῷ 246 π. Χρ. κατεστράφησαν πολλὰ βιβλία ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ὡς βραδύτερον ἐγένετο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀλεξανδρείας.

Οἱ Χαλδαῖοι, θιασῶται θερμοὶ τῆς Ἀστρονομίας, ἀπέδιδον τὴν εὐρεσιν αὐτῆς εἰς τὸν Βῆλον. Ἐκέκτηντο δὲ γνώσεις ἱκανῶς ἀκριβεῖς περὶ τῆς φύσεως τῆς σφαίρας ἡμῶν, καὶ ἐπίστευον, ὅτι ἡδύνατό τις νὰ περιέλθῃ αὐτὴν ἐν διαστήματι ἐνὸς ἔτους, ἐξακολουθητικῶς βαδίζων.

Κατ' αὐτοὺς, οἱ κομῆται ἦσαν πλανώμενοι ἀστέρες. Ἐγνώριζον δὲ νὰ προλέγῃσι τὰς ἐκλείψεις, καὶ τὰς ἐξήγουν οὐχὶ τόσῳ καλῶς ἡ σελήνη ἢ σκοτεινὴ κατὰ τὸ ἥμισυ, καὶ φαεινὴ κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ. Ἐν τούτοις, κατὰ τὸν Σικελιώτην Διόδωρον, οἱ Χαλδαῖοι ἐγνώριζον, ὅτι ἡ αἰτία τῶν σεληνιακῶν ἐκλείψεων προέρχεται ἐκ τῆς διαβάσεως τοῦ ἡμετέρου δορυφόρου ἐν τῇ ὑπὸ τῆς γῆς ῥιπτομένῃ σκιᾷ, καὶ ὅτι ἐλάμβανε τὸ φῶς αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἡλίου. Ἐγνώριζον ὡσαύτως τοῦ Χαλδαϊκοῦ κύκλου (σάρου) τὴν περίοδον· δὲν ἠγνόουν, ὅτι μετὰ 18 ἔτη ἐπανερχεται ὁ ἥλιος εἰς τὴν σύνοδον ἢ εἰς τὴν ἀντίθεσιν, εἰς τὴν αὐτὴν ἀπὸ τῶν συζυγιῶν τῆς σεληνιακῆς τροχιάς ἀπόστασιν, εἰς ἣν εὐρίσκετο κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς περιόδου ταύτης, καὶ ὅτι ἕκτοτε αἱ ἐκλείψεις ἐπανεφαίνοντο μετὰ 18 ἔτη, κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους, κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, καὶ τὰ αὐτὰ παρουσιάζουσαι φυσικὰ φαινόμενα.

Ὅπως ποτ' ἂν ἔχῃ τὸ περὶ τῆς πρότεραιότητος τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἰνδῶν ἐν τῇ σπουδῇ τῆς Ἀστρονομίας, βέβαιον εἶναι, ὅτι κυρίως ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀπ' αὐτῶν ἤρξατο, καὶ ἀπ' αὐτῶν οἱ Ἕλληνες ἠρύσαντο τὰς ἀρχάς της.

Ὁ Ἀλκαῖος (Ἡρακλῆς) εἰσῆγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν πρώτην σφαῖραν τῆς Ἀσίας, 14 αἰῶνας π. Χρ. ὁ δὲ Ἡσίοδος ἐτροποποίησε τὴν σφαῖραν ταύτην, ἀποτελέσας τὸ ἔτος ἐκ 12 μηνῶν τριακονθήμερων, μετὰ προσθήκης τινὸς ἀνὰ πᾶσαν διετίαν. Μετέπειτα δὲ εἰσῆγαγεν εἰς Ἀθήνας ὁ Σόλων τὴν χρῆσιν τῶν μηνῶν ἐξ 29 καὶ 30 ἡμερῶν.

Ὁ ἐκ Μιλήτου τῆς Ἰωνίας Θαλῆς, γεννηθεὶς περὶ τὰ 640 π. Χρ. καὶ πρῶτος χρηματίσας τῶν ἐπτὰ τῆς Ἑλλάδος σοφῶν, μετέβη εἰς Αἴγυπτον, ἵνα παραλάβῃ καὶ μετενέγῃ εἰς τὴν πα-

τρίδα αὐτοῦ τὰς γνώσεις, ἃς ἐκεῖ ἀπέκτησεν. Ἐζήτησε τὸ ὕψος τῶν ἀντικειμένων διὰ τοῦ μέτρου τῶν σκιῶν, ἃς ῥίπτουσι· προεἶπε τὰς ἐκλείψεις, προσδιώρισε τὰ ἡλιοστάσια, καὶ ἀπεπειράθη νὰ ἐξεύρῃ τὴν σχέσιν τῆς ἡλιακῆς διαμέτρου πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἣν ὑπέθετεν, ὅτι περιέγραφεν ὁ ἀστὴρ οὗτος περὶ τὴν γῆν. Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἀλυάττου τοῦ Β' (609) συνέβη ἐκλείψεις, προβόηθεισα ὑπὸ τοῦ Θαλήτος, καὶ κατέπαυσε τὸν κατὰ τῶν Μήδων πόλεμον τῶν Ἀυδῶν. Ὁ Θαλῆς ἀνεζήτει τὸν σπέρρον τοῦ σύμπαντος· παρεδέξατο δὲ τὸ ὕδωρ ὡς τὸ γεννητικὸν στοιχεῖον.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, Διογένην τὸν Λαέρτιον, κλπ. ὁ Θαλῆς ἀπείχε τοῦ ὕλισμου· ἡ κίνησις ἐπήγαγεν ἐκ ζώσης δυνάμεως, ἀκράτου θεότητος. Μόνον δὲ ἐγενικοποιεῖ λίαν τὴν περὶ ψυχῆς ἰδέαν, ὑποθέτων, ὅτι τοιαύτη τις εὐρίσκετο καὶ ἐν τῷ μαγνήτῃ, καὶ ἐν τῷ ἡλέκτρῳ, ὅστις ἔχει, ὡς γνωστὸν, τὴν ιδιότητα τοῦ ἔλκειν σώματά τινα ἐλαφρὰ ἀφοῦ ἡλεκτρισθῇ διὰ τῆς τρίψεως.

Μαθητῆς τοῦ Θαλήτος θεωρεῖται ὁ Ἀναξαγόρας (κατὰ τὸν Εὐσέβιον), γεννηθεὶς καὶ οὗτος ἐν Μιλήτῳ 607 πρ. Χρ. μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ ζήσῃ ὅσον καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, διότι δὲν ὑπερέβη τὰ ἐξήκοντα τέσσαρα ἔτη. Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει, ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος ἐπενόησε τὴν κατασκευὴν γεωγραφικῶν χαρτῶν, ἡλιακῶν ὥρολογίων καὶ σφαιρῶν. Ἐπίστευε τὸ σφαιρικὸν τῆς γῆς, ἣν ἔθετεν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κόσμου· ἐγνώριζε δὲ προσέτι, ὅτι ἡ σελήνη λαμβάνει τὸ φῶς αὐτῆς παρὰ τοῦ ἡλίου, ὄντος καθαρωτάτου πυρός, οὗ τὸ πάχος ἰσοδυναμεῖ τῷ τῆς γῆς. Ἐφεύρε πρὸς τούτοις ὁ φιλόσοφος οὗτος ὄργανα πρὸς καταμέτρησιν τῶν ἐποχῶν τῶν ἡλιοστασιῶν καὶ τῶν ἰσημεριῶν.

Κατὰ τὰς κοσμογονικὰς αὐτοῦ ιδέας, ἀρχὴ πάντων τῶν πραγμάτων ἐστὶ τὸ ἄπειρον, ἀναλλοίωτον μὲν κατ' οὐσίαν, μεταμορφούμενον δὲ εἰς σειρὰν ποικιλιῶν, ἀνευ μεταβολῆς τῶν ἀρχεγόνων νόμων. Κατὰ τὸν Ἀναξίμανδρον, ἡ κίνησις ἦν αἰωνία καὶ ἔμφυτος ιδιότης τοῦ ἀρχικοῦ χάους, οὗσα πρωτίστη αἰτία τῆς συναθροίσεως τῶν ὁμογενῶν καὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἑτερογενῶν οὐσιῶν· ἡ βραδυπόρος δὲ αὕτη σειρά τῶν τροποποιήσεων ἐχρησίμευεν ὡς τὸ διακριτικὸν σημεῖον πολλῶν ἡλικιῶν τῆς γῆς, μεταξύ δὲ ἄλλων καὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ζώων, οἷα γνωρίζομεν αὐτά. Κατὰ βάθος οἱ ἀλληλοδιάδοχοι οὗτοι συνδυασμοὶ εἰσὶν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐξελιγμοῦ, ἡ ἐφαρμοσθεῖσα ἐπὶ τῆς παγκοσμίου ὕλης.

Μεταξύ τῶν φιλοσόφων τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς ἀναφέρομεν Ἀναξιμένη τὸν Μιλήσιον, οὗτινος ἡ γέννησις ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 550 πρ. Χρ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ φιλοσόφου τούτου, ἡ γῆ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ τοῦ ἀέρος, καὶ περὶ αὐτὴν περιστρέφοντο οἱ στερεοὶ οὐρανοί. Ἡ ἀρχὴ τῆς κοσμογονίας τοῦ Ἀναξιμένου ἦν ὁ ἀήρ, εἰς ὃν ἔδιδε τὸν χαρακτήρα τοῦ αἰωνίου καὶ τοῦ ἀπείρου. Κατ'αὐτόν, δηλαδή, ὁ ἀήρ ἐπλήρου τὰ διαστήματα τοῦ οὐρανοῦ, κατεργαζόμενος τὴν αἰωνίαν κίνησιν, καὶ αὐτὸς μόνος συνιστῶν τὴν οὐσίαν παντὸς πράγματος. Ἐκ τῶν συμπεκνώσεων καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ ἀέρος, τῶν προξενουμένων ὑπὸ τῆς κινήσεως, ἐγεννῶντο φαινόμενα, ὧν ἀποτέλεσμα ἦν ἡ παραγωγή τοῦ πυρός, τοῦ ὕδατος καὶ τῆς γῆς, χωρὶς ν' ἀλλοιωθῇ ἡ φύσις τοῦ ἀρχικοῦ στοιχείου, τοῦ ἀέρος.

Ἴνα δὲ συμπληρώσωμεν τὸ σύνολον τῆς διδασκαλίας τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς, ὀφείλομεν νὰ εἰπωμεν καὶ τινὰς λέξεις περὶ φιλοσόφου, καταστάντος περιφήμου διὰ τὰς περὶ ὑψηλότερας τινὸς τάξεως σχηματισθείσας ἰδέας του. Ὁ φιλόσοφος οὗτος εἶναι Ἀναξαγόρας ὁ ἐκ Κλαζομενῶν, ὅστις ἔζη κατὰ τὸ ἔτος 500 πρ. Χρ.

Μὴ παραδεχόμενος μίαν μόνην ὑλικὴν αἰτίαν, ὁ Ἀναξαγόρας ἐδίδασκε δύο ἀρχὰς ἀμετακινήτους, τὴν μίαν ὑλικὴν, καὶ τὴν ἑτέραν νοερὰν ἢ πνευματικὴν, ἀνωτέραν τῆς πρώτης. Ἐξ ἧς προέρχεται ὁ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὁργανισμός. Διαφέρουσι δὲ κατὰ πολὺ, ὡς δηλόν, αἱ ἰδέαι τοῦ Ἀναξαγόρου ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀναξιμένου, ὅστις δὲν εὔρε τὸν ὑπέρτατον νοῦν, ἀποδοὺς εἰς τὸν ἀέρα, τὸ συστατικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον, κίνησιν ἀναγκαίαν, αἰτίαν ἀπασῶν τῶν δυνατῶν μεταμορφώσεων.

Ὁ μὲν Θαλῆς ἐχρημάτισεν ἐν Ἑλλάδι πρῶτος τῶν φιλοσόφων ἐκείνων, ὡν τὸ κοσμογονικὸν σύστημα ἐμελλε νὰ ἐπαναπαύηται ἐπὶ ἐνιαίας ἀρχῆς, παραδεχθείσης ὡς ἀρχετύπου στοιχείου καὶ γεννώσης, διὰ τῶν μεταγενεστέρων αὐτῆς ἀναπτύξεων, ὁλόκληρον τοῦτο τὸ σύμπαν. Ἦν ὁδὸν ταύτην ἐβάδισαν ὁ Φερεκύδης, ὁ Ἀναξίμανδρος, Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης καὶ ὁ Ἡράκλειτος. Ὁ Ἀναξίμανδρος ἀπ' ἐναντίας κατέθηκε τὴν βᾶσιν τοῦ συστήματος ἐκείνου, ὅπερ ἐμελλέ ποτε, πλὴν τινων τροποποιήσεων, νὰ ἀναπτύξῃ ὁ Ἀναξαγόρας, καὶ τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν πραγμάτων διὰ τῆς συμ-

φουδς καὶ ταῦτοχρόνου ὑπάρξεως ἀρχῶν συγχρόνων πρὸς ἀλλήλας, καὶ συνιστωσῶν διὰ τῆς συμφύσεως αὐτῶν τὸ χάος ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Κλαζομένιος φιλόσοφος ἐχαρακτήρισεν τοσούτω λαμπρῶς διὰ τοῦ πάντα ὁ μ. οὐ. Ἐκ τοιαύτης δὲ ἀφετηρίας ὠρμήθη εἰς τὴν κοσμογονίαν αὐτοῦ ὁ Ἀναξίμανδρος, συστήσας εἶδος ὑλιστικοῦ πανθεϊσμοῦ. Ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Πλούταρχος κατηγοροῦσι τοῦ Ἀναξιμάνδρου, ὡς κατὰ χώραν θεμένου τὸ ποιητικὸν αἷτιον. ἀλλ' εἰς τὸν Ἀναξαγόραν ἐπέπρωτο νὰ συλλάβῃ φιλοσοφικῶς τὴν ἰδέαν ὄντος διακριτικοῦ τῆς ὕλης καὶ ὑπερτέρου ταύτης, τὴν ἰδέαν νοδς κινουντος καὶ διατάσσοντος τὸ πᾶν.

Τῷ 584 π. Χρ. Πυθαγόρας ὁ Σάμιος περιηγήθη ἐπὶ πολὺ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς Ἰνδίας. Πρῶτος ὁ φιλόσοφος οὗτος συνέλαβε τὴν ἰδέαν πλανητικοῦ συστήματος, γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα σύστημα τοῦ Κεπερνίκου. Εὗρισκεν ἐν τοῖς πλανήταις καὶ τῇ γῇ σώματα στρεφόμενα περὶ τὸν ἥλιον, κέντρον τοῦ κόσμου, τῆς σφαίρας ἡμῶν ἐχούσης ὡσαύτως περιστροφικὴν κίνησιν, ἐξ ἧς προέρχεται ἡ φαινόμενη ἡμερησίᾳ κίνησις· ἐν γένει δὲ, τὸ ἀρμονικὸν τοῦτο σύμπαν ἐκτελοῦν εἶδος μελωδίας, μουσικὴν αὐρανίαν. Ὁ Πυθαγόρας, διὰ τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ, διήρесе τὸ ἔτος εἰς 365 ἡμέρας καὶ τινὰς ὥρας· δι' αὐτόν, τὸ στερέωμα ἦν θόλος σφαιρικὸς καὶ στερεός.

Ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ἐπίστευεν ἓνα μόνον θεόν, νοῦν ἔχοντα, δημιουργὸν δὲ τοῦ κόσμου. Κατ' αὐτόν, οἱ ἀριθμοὶ εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ τῶν ἡμετέρων γνώσεων, ἐκπροσωποῦντες τὰ σχήματα καὶ τὰς οὐσίας· αἱ ἀριθμητικαὶ σχέσεις ἐξηγοῦσι τὰ πάντα, τῆς θεότητος καὶ τῆς εἰμαρμένης οὐσῶν γεννητικῶν αἰτιῶν. Ἡ μετεμψύχωσις, ἣν ἐπρέσβευεν, ἐξ Αἰγύπτου προήρχετο· ἡ ψυχὴ, ἀπόρροια οὔσα τοῦ κεντρικοῦ πυρός, ἀπετελεῖτο ἐξ αἰθέρος θερμοῦ καὶ ψύχους, δυναμένη νὰ μεταβῇ ἀφ' ἑνὸς εἰς ἕτερον σῶμα.

Περὶ τὸ 500 ἔτος π. Χρ. ὁ Δημόκριτος εὗρισκεν ἐν τῷ Γαλαξίᾳ πλῆθος ἀστέρων, περὶ δὲ τὸ 430 ὁ Πλάτων ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ ἀρχικὴ τῶν πλανητῶν κίνησις ἦν εὐθύγραμμος, καὶ ὅτι αἱ τροχιαὶ αὐτῶν κατέστησαν κυκλικαὶ συνεπείᾳ τῆς ἐλξεως.

Τῷ 439 πρ. Χρ. ὁ Μέτων, φιλόσοφος καὶ ἀστρονόμος τῶν Ἀθηναίων, ἐδημοσίευσεν τὸν κύκλον τὸν φέροντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· εἶναι δὲ ὁ κύκλος οὗτος περίοδος 19 ἐτῶν ἡλιακῶν, μεθ' ἣν ὁ Μέτων εὔρεν, ὅτι αἱ νέαι σεληναὶ συμπέπτουσι κατὰ τὰς αὐτάς

ἡμέρας, εἰς ἃς εἶχον φθάσει καὶ 19 ἔτη πρότερον. Κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα, 235 περίοδοι σεληνιακαὶ πραγματοποιοῦνται, ὁ δὲ τὸ ἔτος τοῦ σεληνιακοῦ κύκλου ἐνδεικνύων ἀριθμὸς καλεῖται χρυσοῦς, ἐπειδὴ χρυσοῖς ἐνεγράφη γράμμασιν ἐν Ἀθήναις.

Τῷ 370 ἔτει πρ. Χρ. Εὐδοξος ὁ Κνίδιος ὥρισε τοῦ ἔτους τὴν διάρκειαν εἰς 365 ἡμέρας καὶ 6 ὥρας, ἔγνω δὲ μεθ' ἱκανῆς ἀκριβείας τὰς διαρκείας τῶν περὶ τὸν ἥλιον περιπολιῶν τῶν πλανητῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων «Ἰππικὸς τῶν φιλοσόφων» ἐπικληθεὶς, ἐγεννήθη ἐν Σταγείροις τῷ 384 ἔτει πρ. Χρ. Αὐτὸς παρατήρησεν ἐκλειψιν τοῦ Ἄρεος ἐνεκα τῆς σελήνης, καὶ ἀφάνειαν ἀστέρος τινὸς διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ Διὸς καὶ ἐνὸς κομήτου· ὑπῆρξε δὲ θιασώτης τῶν στερεῶν οὐρανῶν, καὶ εἰσήγαγε τὸ ὁμοίωμα ἐν τῇ κινήσει τοῦ ὀγδόου καὶ τελευταίου αὐτοῦ οὐρανοῦ. Ἐν τῇ Φυσικῇ πραγματεύεται τὸ ζήτημα τῆς κινήσεως τῆς γῆς, καὶ καταδεικνύει τὴν βαρύτητα τοῦ ἀέρος διὰ τοῦ ἀπλουστάτου πειράματος κενῆ σφαίρας, ὀλιγώτερον βαρείας ἢ ὅσον ὁπόταν πληρωθῇ ἀέρος· ὑποτίθῃσι δὲ τὴν τοῦ αἵματος κυκλοφορίαν πρᾶγμα πασίγνωστον.

Εἰς τὸν Ἀριστοτέλην ὀφείλεται ἰδέα ὀρθοτάτης, ἣν καθ' ὁλοκληρίαν ἐπεκύρωσεν ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν, ὅτι δηλαδὴ ἡ κίνησις εἶναι παγκόσμιος, καθολικὴ· ὡς πρὸς τοῦτο δὲ τὸ ἀντικείμενον, ἐπιτίθεται κατὰ τῶν κακῶς σκεπτομένων, οἵτινες θέλουσι ν' ἀποδείξωσι τὸ προφανές, καὶ παραδέχεται τὴν κίνησιν χωρὶς ν' ἀποδείξῃ αὐτήν. Τὴν φύσιν θεωρεῖ ὡς ἀρχὴν, αἰτίαν τῆς κινήσεως, τὸν δὲ θεὸν τίθησιν ἐκτὸς τῆς φύσεως. Ἡ ἐνεργητικὴ τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἀρχὴ εἶναι ἡ ψυχὴ, καὶ ταύτην θεωρεῖ ὁ Σταγειρίτης ὡς μετέχουσαν τοῦ σώματος καὶ θείας καταγωγῆς. Δὲν παραδέχεται δὲ τὸ τυχαῖον, εἰμὴ ὡς ἐκφράζον δυσκατάληπτόν τινα ἐνωσιν μεταξὺ ἀποτελεσμάτων τινῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶδεν ὡσαύτως ὅ,τι καὶ σήμερον παραδέχονται οἱ σοφοί, ὅτι δηλαδὴ τὰ πάντα εἰσὶ διατεταγμένα κατὰ νόμους ἀμετακινήτους, δι' ἀγνώστους τινὰς σκοπούς. Ἦδ' ἀπειρον, κατ' αὐτόν, εἶναι ἀρχὴ οὐδέποτε ἐνεργεία, καὶ διαφέρει τοῦ κόσμου, οὐτινος παραδέχεται τὸ αἰώνιον, ὡς συνέπειαν τοῦ διαρκοῦς τῆς κινήσεως. Τὸ διάστημα καταδείκνυται διὰ τῆς ἀλλη-

λοδιαδόχου παρουσίας διαφορῶν σωμάτων ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ· τοῦτο ὁμῶς δὲν εἶναι ὁρισμός. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀρνεῖται τὸ κενόν, καὶ φαίνεται οὕτω περιπίπτων εἰς ἀντίφασιν, ἀλλὰ φροντίζει νὰ διακρίνῃ τὴν ὕλην ἐκ τοῦ διαστήματος· ὅ,τι δὲ λέγει περὶ χρόνου σχετίζεται μετὰ τῆς περὶ κινήσεως ἰδέας. Καὶ περὶ τοῦ ζητήματος δὲ τῆς τῶν ὄντων διαρκείας, τοῦ τόσῳ πολυχρότου σήμερον, ἐνησχολήθη ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος· κατ' αὐτόν, πᾶν ὄν πρόέρχεται πάντοτε ἐξ ὄντος ὁμοίου αὐτῷ καὶ προϋπάρχοντος. Οὕτως ἐφρόνει καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Πλάτων.

Τῶν μεγάλων ἀστρονόμων τῆς ἀρχαιότητος εἰς ἣν καὶ ὁ Πυθέας, γεννηθεὶς ἐν Μασσαλίᾳ καὶ ζήσας 300 ἔτη π. Χρ. Οὗτος ἐφεῦρε γινώμενα, ὅστις, παρατηρηθεὶς κατὰ τὸ ἡλιοστάσιον, ἐβρίφε σκιάν, τῆς ὁποίας τὸ μήκος ἦν πρὸς τὸ ὕψος τοῦ γινώμενος ὡς 499 : 1440. Ὁ Ἐρατοσθένης, ὅστις πρῶτος ἀπεπειράθη τὴν κατὰμέτρησιν τῆς γῆς δυνάμει τῶν ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων, τοσοῦτῳ ἐτίμα τοῦ Πυθέου τὴν παρατήρησιν, ὥστε ταύτην μετεχειρίσθη ὡς μίαν τῶν βάσεων τῆς Γεωγραφίας αὐτοῦ. Τὸν Πυθέαν ὡσαύτως μιμησάμενος καὶ ὁ Ἰππαρχος, ὥρισε τὸν βυζαντινὸν λεγόμενον παράλληλον κύκλον διὰ τῆς σκιάς γινώμενος. Καὶ ὁ Πτολεμαῖος δὲ, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ γεωγράφοι, συνεμορφώθη τῇ παρατηρήσει τοῦ Πυθέου εἰς τοὺς γεωγραφικοὺς αὐτοῦ Πίνακας.

ὑπὸ τοῦ πρὸς τὴν Ἀστρονομίαν καὶ τὴν Γεωγραφίαν πάθους ὠθοῦμενος ὁ Πυθέας, ἐβρίθθη εἰς κινδυνωδεστάτας περιηγήσεις. Προῦχώρησε λίαν εἰς τὸν ἀρκτικὸν πόλον διὰ τοῦ δυτικοῦ Ὠκεανοῦ· ἰδὼν δὲ, ὅτι ὅσω προῦχώρει, ἐπὶ τοσοῦτῳ ἐμηκύνοντο καὶ αἱ ἡμέραι κατὰ τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον, (ὅτε ὁ ἥλιος περιγράφει τοὺς παραλλήλους τοῦ βορείου ἡμισφαίριου,) εἰσεχώρησε μέχρι τῆς νήσου Θούλης (πιθανῶς τῆς Ἰσλανδίας,) ἐνθα ὁ ἥλιος ἀνέτελλε σχεδὸν ἅμα δύνων. Παλινοστήσας δὲ, ἀνεκοίνωσε τὰς ἀνακαλύψεις αὐτοῦ, καὶ ἐθεωρήθη ὡς φαντασιόπληκτος. Αἱ τῶν νεωτέρων θαλάσσοπόρων ἐκθέσεις ἐδικαίωσαν ὁλοσχερῶς τὸν Πυθέαν· ὅθεν καὶ ἤδη θεωρεῖται ὡς πρῶτος προχωρήσας πρὸς τὸν πόλον μέχρι τόπων ἀκάτοικητων, καὶ ὡς πρῶτος τῶν ἀστρονόμων διακρίνας τὰ κλίματα διὰ τοῦ διαφοροῦ μήκους τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν νυκτῶν. Ἡ ἐποχὴ, καὶ ἡ πόλις, καὶ ἡ ἡλικία, καθ' ἣν ἀπέθανεν ὁ Πυθέας, ἀγνοοῦνται μέχρι τοῦδε.

Ὁ Ἀρχιμήδης, ὅστις ἠκμαζεν ἐν Συρακούσαις 200 ἔτη π. Χρ. κατεσκεύασεν ὑαλίνην σφαῖραν, ἧς οἱ κύκλοι παρίστων τὰς οὐρανίας κινήσεις.

Ἀρίσταρχος δὲ ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς ἐζήτησε τὰς ἀποστάσεις τῆς Γῆς ἀπὸ τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Σελήνης δι' ἀκριβοῦς θεωρητικῆς μεθόδου, ἧς ὁμοίως τὰ ἀποτελέσματα ἐσφαλμένα ἀπέβησαν δι' ἔλλειψιν μόνον καλῶν παρατηρήσεων. Ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς δὲ Ἀρίσταρχος μόνος παρεδέξατο τὴν κίνησιν τῆς γῆς, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον κατηγορήθη ἐπὶ ἀσεβείᾳ.

Ἡ πλαγιότης τῆς ἐκλειπτικῆς ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους. Οὗτος ἐφεῦρε τὸν ἀντρολάβον, ἐποίησατο ἀκριβεῖς παρατηρήσεις καὶ κατεμέτρησεν ὡς ἐγγιστα τὸ μῆκος τοῦ γῆνιου κύκλου. Τὴν μέθοδον αὐτοῦ, ἀπλὴν οὖσαν, παρεδέξαντο οἱ νεώτεροι ἀστρονόμοι.

Ὁ Ἰππάρχος, ἀκμάσας κατὰ τὰ 219—168 π. Χρ. καὶ ἐκ Νικαίας καταγόμενος, ἐχρημάτισεν ὁ μέγιστος τῶν ἀστρονόμων τῆς ἀρχαιότητος, ὑπολογίσας πρῶτος τὰς ἐκλείψεις καὶ προειπὼν τὰς μελλούσας νὰ συμβῶσιν ἐν διαστήματι 600 ἐτῶν· δὲν ἡδυνήθη δὲ νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ἀκριθείας τῶν πορισμάτων του ἐπέκεινα τῆς προθεσμίας ταύτης, ἐνεκα τῆς ἀτελείας τῶν μεθόδων καὶ τῶν πινάκων, οὓς εἶχε καταστρώσει. Ὁ Ἰππάρχος ἠρίθμησε 1026 ἀστέρας, ὧν κατεμέτρησε τὰς γωνιώδεις ἀποστάσεις, ὀρίσας τὰς θέσεις αὐτῶν διὰ παρατηρήσεων μᾶλλον ἢ ἥσσαν ἀκριβοῦν, ὅσον ἦν ἐφικτὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ διήρπεν αὐτοὺς εἰς 49 ἀστερισμοὺς· παρεδέξατο δὲ τὴν πλαγιότητα τῆς ἐκλειπτικῆς, ἣν εὗρεν ὁ Ἐρατοσθένης, ἀφοῦ ἐξήλεγξεν αὐτήν. Προσδιώρισε τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, παρατηρήσας τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἡλίου εἰς τὸ αὐτὸ ἡλιοστάσιον ἢ εἰς τὴν αὐτὴν ἰσημερίαν, μεταχειρισθεὶς στύλου σκιὰν ἐν τῇ καταμετρήσει ταύτῃ. Ἐκτελέσας δὲ καὶ ἑκαμιᾶσας τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ὅπως προφυλαχθῇ ὅσον τὸ δυνατόν καθ' οἷασδήποτε πλάνης, κατενόησε καὶ ἐβεβαίωσε τὴν ἀνισότητά τῶν ὥρων τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ τὴν τῶν ἡμερῶν. Παρεδέχετο τὴν περὶ τὴν γῆν κίνησιν τοῦ ἡλίου, καὶ ἐχάραξε τὴν περιγραφομένην παρ' αὐτοῦ καμπύλην, ὡς καὶ ἐκείνην, ἣν διατρέχει ἡ σελήνη περὶ τὴν σφαῖραν ἡμῶν· προσέτι ἐπήνεγκεν ἀκριθείαν τινα εἰς τὸν ὑπολογισμόν τῶν ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ἀποστάσεων τῆς γῆς,

καὶ κατέδειξε τὸ μέσον τῆς εὐρέσεως τοῦ μήκους καὶ τοῦ πλάτους τόπου τινὸς δι' ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων. Πρώτη δὲ σπουδαιότατη ἀνακάλυψις αὐτοῦ εἶναι ἡ προήγησις τῶν ἰσημερινῶν, ἣν εὗρε παρατηρήσας, ὅτι οἱ ἀστέρες κινοῦνται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς περὶ τοὺς πόλους τῆς ἐκλειπτικῆς.

Μετὰ τὸν Ἰππάρχον, ὅστις μεγάλως ὠφέλησε τὸν μετὰ ἐκκαίδεκα ἑκατονταετηρίδας ἀκμάσαντα Κοπέρνικον, αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι ἐτιμῆθησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μέχρι τοῦ 650 μ. Χρ. ὅτε ὁ Καλίφης Ὁμάρ ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς σοφοὺς, πυρπολήσας τὴν περιβόητον τῆς πόλεως βιβλιοθήκην.

Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ἡμερολογίου ὑπὸ τοῦ Γουλίου Καίσαρος εἶχε καταστῇ ἀναγκαία ἐνεκα τῆς μὴ συμπτώσεως τῆς διαρκείας τοῦ ἔτους μετὰ τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου. Ὁ ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς Σωσιγένης ἐκέρδισε τὸ βραβεῖον τοῦ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τοῦτου γενομένου συναγωνισμοῦ. Τὸ μῆκος τοῦ ἔτους ὠρίσθη εἰς 365 ἡμέρας καὶ 6 ὥρας, τουτέστι τὸ κοινὸν ἔτος ἀπετελεῖτο ἐκ 365 ἡμερῶν, καὶ ἀνὰ πᾶσαν τετραετίαν ὑπῆρχεν ἐμβόλιμον ἔτος (bissextile) ἐκ 366 ἡμερῶν.

Κλαύδιος ὁ Πτολεμαῖος, ζήσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ τὸ 138 ἔτος μ. Χρ. ἐχρημάτισεν ἰδρυτῆς ἀστρονομικοῦ τινος συστήματος, παραδεκτοῦ γενομένου μέχρι τοῦ 1530. Λαβὼν τὸν κατάλογον τῶν ἀστέρων τοῦ Ἰππάρχου, ἐτροποποίησεν αὐτὸν, καὶ ἐσχημάτισε 48 ἀστερισμοὺς ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἀστέρων, 12 τάξας περὶ τὴν ἐκλειπτικὴν, 21 ἐν τῷ ἀρκτικῷ ἡμισφαίριῳ καὶ 15 εἰς τὸ μεσημβρινὸν ἡμισφαίριον. Τὸ περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα Ἀλμαγέστη (α) περιέχει ἀπειραρίθμους παρατηρήσεις καὶ ἀρχαῖα προβλήματα ἐπὶ τῆς Γεωμετρίας καὶ τῆς Ἀστρονομίας. Ὁ Πτολεμαῖος ἐπρέσβευεν, ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἀκίνητος ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ παντός, ὑποθέτων στρεφόμενα περὶ αὐτὴν τὴν Σελήνην εἰς ἓνα μῆνα, τὸν Ἑρμῆν εἰς τρεῖς,

(α) Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶχεν ἐπιγράψῃ ὁ Πτολεμαῖος Σύνταξιν· φαίνεται δὲ, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ἀντιγραφεῖς εἶχον προτάξῃ τοῦ τίτλου τὸ ἐπίθετον μεγίστη, εἴτε διὰ τὸν ὄγκον εἴτε διὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς συγγραφῆς. Ὅτε δὲ οἱ Ἀραβεῖς μεταφράσται ἐπεχείρισαντο κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα νὰ μεταφράσωσι καὶ τὴν βίβλον ταύτην, διετήρησαν ἀμετάσφρακτον τὸ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἐπίθετον, προτάξαντες αὐτοῦ μόνον τὸ ἀραβικὸν ἄρθρον ἄλ· καὶ ἔκτοτε ἔμεινε παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ὁ παρεφθαρμένος τίτλος Ἀλμαγέστη, διαδεχθεὶς ἀνοικταῖως πᾶν τὴν περιώνυμον Μεγίστην σύνταξιν. Σ. Μ.

τὴν Ἀφροδίτην εἰς ὀκτὼ, τὸν ἥλιον εἰς ἓν ἔτος, τὸν Ἄρην εἰς δύο, τὸν Δία εἰς δώδεκα, τὸν Κρόνον εἰς τριάκοντα, καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς 25,000 περίπου. Πλὴν τῶν περιοδικῶν τούτων κινήσεων, ἑτέραν ἡμερησίαν ἀπέδιδεν εἰς πάντας τοὺς ἀστέρας, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Ἰδίως ὁμως ὁ Πτολεμαῖος ἐδοξάσθη διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ταλαντώσεως, μιᾶς τῶν τριῶν μεγάλων ἀνισοτήτων τῆς κινήσεως τῆς σελήνης, συνδεομένης τῇ ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἀποστάσει καὶ τῇ περιγείῳ.

Ἀλφόνσος ὁ Γ', βασιλεὺς τῆς Καστιλλίας, κατηνάλωσε τετρακοσίας χιλιάδας δουκάτων ἰσπανικῶν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν Ἀλφονσείων πινάκων, οἵτινες κατεστρώθησαν τῷ 1252, μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάβασιν αὐτοῦ. Περὶ τὸ 1240 εἶχε συνηθροισμένους ἐν Τολέτω τοὺς ἐνδοξότερους τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς του, ἀνευ διακρίσεως θρησκευματος. Ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ πίνακες αὐτοῦ ἐθεωρήθησαν ὡς ἀκριβέστατοι· ἐν αὐτοῖς, ἡ τοῦ ἔτους διάρκεια ὀρίσεται ὡς ἔγγιστα ἀκριβῶς, διότι μόλις εἶναι μείζων κατὰ 28".

Ὁ βασιλεὺς Ἀλφόνσος, ὅστις ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς ἀλχημιστής, δυνάμενος νὰ κατασκευάζῃ χρυσόν, (ἐφ' ᾧ καὶ ἔγραψε πόνημά τι, τιτλοφορούμενον Βιβλίον τοῦ Θησαυροῦ,) ἀπεβίωσε τῷ 1284. Ἡγωνίσθη νὰ συνενώσῃ τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ τοῦ στέμματός του· εἰς πολλὰς περιῆλθεν ἐριδας πρὸς τοὺς Μαύρους καὶ τοὺς πλείστους τῶν βασιλέων· ἐθεωρήθη ὡς ἀσεβής, ἕνεκα τῶν μετὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ Ἀράβων σοφῶν σχέσεών του, πρὸ πάντων δὲ συνεπείᾳ τῆς ἀποσκιρτήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς σχολῆς.—Ἐνδίδων (λέγει ὁ Ἀραγὼ) εἰς ὀρθὰς προαισθήσεις περὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἀπλότητος, ἥτις θάσσον ἢ βράδιον ἤθελε καταστῇ ιδιότης τῶν οὐρανίων ἀνακλήσεων, ὁ Ἀλφόνσος ἀνέκραξεν: «Ἄν μ' ἐκάλει ὁ Θεὸς καὶ ἐζήτει τὴν συμβουλὴν μου, ὅτε ἐδημιούργει τὸν κόσμον, κάλλιον ἤθελον διαταχθῇ τὰ πράγματα!»

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν (1267) ὁ θαυμασίος διδάσκαλος Ρογήρος Βάκων προέτεινε τῷ Πάπᾳ Κλήμεντι τῷ Δ' τὴν διόρθωσιν τοῦ ἡμερολογίου, ἥτις ὁμως ἐγένετο μετὰ δύο μόλις ἑκατονταετηρίδας (1580) ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ II'.

Ἡ ΙΔ' ἑκατονταετηρίς ὑπῆρξε στείρα διὰ τὰς ἐπιστήμας, ἀναδείξασα μόνον θεολόγους, φιλοσόφους καὶ ἀλχημιστάς.

Ἡ τῶν ἐπιστημῶν ἀναγέννησις, ὑπερμεσοῦσης τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, προπαρεσκεύασε τὰς νεωτέρας προόδους.

Τῷ 1460 ἐφάνη ἐν Γερμανίᾳ ὁ Ρεγιομοντάνος, χρύπτων ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦτο τὸν Ἰωάννην Μύλλερ. Οὗτος συνεσπούδασε μετὰ τοῦ Ἰωάννου Πυρβαχίου, ὅστις ἐξέδωκεν ἐπιτομὴν τῆς Ἀλμαγέστης. Συνεργαζόμενος δὲ μετὰ τοῦ Βαθέρου ὁ Ρεγιομοντάνος κατώρθωσε, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ πλούτου τοῦ συνεργάτου αὐτοῦ, νὰ προμηθευθῇ τὰ εἰς τὰς ἐρεῦνας αὐτοῦ ἀναγκαιοῦντα ὄργανα. Ἐδημοσίευσεν ἐφημερίδας, ἥτοι ἀστρονομικοὺς πίνακας, ἐπὶ τριακονταετίαν, παρετήρησε τὸν κομήτην τοῦ 1472, καὶ πρῶτος ἐζήτησε νὰ εὕρῃ τὴν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπόστασιν αὐτοῦ.

Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Νικολάου Κοπερνίκου (1473--1543) ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀστρῶν εἰσέρχεται εἰς νέαν περίοδον, γνωστοποιουμένου τοῦ ἀληθοῦς συστήματος τοῦ κόσμου. Ὁ ἐκ Πρωσσίας ὀρμώμενος σοφὸς οὗτος, λαβὼν τὸ ἐνδόξιμον ἐκ τῶν περὶ κινήσεως τῆς γῆς σκοτεινῶν θεωριῶν τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Σενέκα, προέβη εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ παγκοσμίου νόμου τῆς κινήσεως καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὰς βάσεις τῆς Ἀστρονομίας. Ὡστε ἀπὸ Κοπερνίκου ἀνατέλλει νέα ἐποχὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἀνατρέπεται μὲν ἄρδην ἡ παράβολος ἰδέα τῆς ἀκίνησιος τῆς γῆς, διακρίνεται δὲ ἡ θεωρία τῆς πληθύος τῶν κόσμων.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κοπερνίκου ἐμφανίζεται ὁ Δανὸς τὸ γένος Τυχοβράχης, μέγα συντελέσας πρὸς ἀνακάλυψιν διαφορῶν ἀστρολογικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ μὴ ἀπηλλαγμένος καὶ ἀστρονομικῶν τινῶν προλήψεων. Συνεπείᾳ τούτων ἀποβρίψας τὸ τε Πτολεμαϊκὸν καὶ τὸ Κοπερνίκειον σύστημα, ὡς μὴ συνάδοντα ἀμφοτέρω πρὸς τὰς παραδόσεις, ἐπενόησεν ἴδιον σύστημα, καθὼς ἡ μὲν γῆ διατελεῖ ἐδράζουσα ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ παντός, περὶ αὐτὴν δὲ στρέφονται ὅτε ἡλιος καὶ ἡ σελήνη· καὶ τινὲς μὲν τῶν πλανητῶν κυκλοφοροῦσι περὶ τὸν ἥλιον, τινὲς δὲ περὶ τὴν Γῆν, ἡ δὲ πλὴν δὲ περὶ τὴν τελευταίαν ταύτην περιφορὰ τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ συμπληροῦται ἐν διαστήματι 25,000 ἐτῶν.

Ὁ Γαλιλαῖος, γεννηθεὶς ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1564, ἀνεκάλυψε τοὺς δορυφόρους τοῦ πλανήτου Διὸς, καὶ εὗρε τοὺς νῶ-

μους τῆς βαρύτητος ἐπὶ τῆς γῆνης ἐπιφανείας· ὁ Γαλιλαῖος, ὡς πρῶτος ἐφευρετὴς τῶν ἀστρονομικῶν διοπτήρων, συνετέλεσε τὰ μέγιστα πρὸς τὴν τελειοποίησιν τῆς μαθηματικῆς Ἀστρονομίας, ἠλλάξε δὲ ἐπαισθητῶς τὴν ὄψιν τῆς φυσικῆς Ἀστρονομίας. Κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἱεροδικείου ὡς ἀσεβῶς ὑποστηρίζων τὴν κίνησιν τῆς γῆς, ὑπέστη πλείστα ὅσα ὑπὸ τοῦ τυφλοῦ φανατισμοῦ τῆς ἐποχῆς του, ἕως οὗ ὁ Πάπας Βενέδικτος ΙΔ' ἠκύρωσε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν θανατικὴν ἀπόφασιν.

Πλησίον τοῦ μεγάλου ὀνόματος τοῦ Γαλιλαίου τίθεται τὸ τοῦ Κεπλέρου, γεννηθέντος ἐν Βυρτεμβέργῃ τῷ 1571. Εἰς τοῦτον ἐπεφυλάσσετο τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἀναλλοιώτων νόμων, οἵτινες διέπουν τὰς κινήσεις ἀπάντων τῶν οὐρανίων σωμάτων· ἐφ' ᾧ καὶ δικαίως λογιζέται ὡς νομοθέτης τῆς Ἀστρονομίας, ἥςτινος τὰς βάσεις ἀποτελοῦσιν οἱ τρεῖς περιώνυμοι Κεπλέρειοι νόμοι, χρησιμεύσαντες ὡς πρόδρομοι τῆς ὑπὸ τοῦ Νεύτωνος ἐφευρεθείσης ἀκολούθως ὑψηλῆς θεωρίας τῆς παγκοσμίου ἑλξεως.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμίτι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εὐρίσκομεν ἐν Γαλλίᾳ τὸν Καρτέσιον, ὅστις, μεθ' ὅλον τὸν ἔξοχον αὐτοῦ νοῦν, οὐδὲν ἄλλο κατέλιπεν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν περὶ κοσμογονίας σπουδῶν του, εἰμὴ σύστημά τι καταστραφὲν σήμερον ὀλοσχερῶς.

Τῷ 1644 ὁ Ἑβέλιος ἐν Δανζίκη ἐπιχειρεῖται διαφόρους καταμετρήσεις ἀστέρων, ἀνακαλύπτει τὴν ταλάντωσιν τῆς σελήνης, καὶ καταλίπει ἡμῖν τὴν περισπούδαστον σεληνογραφίαν του.

Ὁ Δομένικος Κασίνης, ἰδὼν τὸ φῶς ἐν Νικαίᾳ τῆς Ἰταλίας τῷ 1628, καταμετρεῖ διαφόρους κομήτας, καὶ ἀνακαλύπτει τὸ ζωδιακὸν φῶς.

Ὁ περιώνυμος Οὐίγένσιος (Huyghens), γεννηθεὶς ἐν Ὀλλανδίᾳ τῷ 1629, παρατηρεῖ πρῶτος τὸν δακτύλιον τοῦ Κρόνου, καὶ ἀνακαλύπτει τὸν τέταρτον τοῦ πλανήτου τούτου δορυφόρον· πλουτίζει δὲ τὴν ἐπιστήμην διὰ πλείστων ὅσων ἐργαλείων καὶ διαφόρων μεθόδων πρὸς τὴν ἀκριβῆ καταμέτρησιν τῶν οὐρανίων σωμάτων.

Ἀπὸ τοῦ περιδόξου Νεύτωνος (1642—1727) ἡ Ἀστρονομία καθίσταται θετικὴ ἐπιστήμη, ἀπασαι δὲ αἱ παράδοξοι καὶ φανταστικαὶ ὑποθέσεις ὑποχωροῦσιν ἐνώπιον τῆς ἀκριθείας τοῦ

ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἐρειδομένου ὑπολογισμοῦ. Πατὴρ τοῦ Νεύτωνος ἦν ἡ Ἀγγλία. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς δὲ καὶ σπουδαῖαι ἀνακαλύψεις, μεθ' ὧν ὁ ἔξοχος οὗτος νοῦς ἐκόσμησε τὴν τε Φυσικὴν καὶ τὴν Ἀστρονομίαν, ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν δικαίως ὡς τὸν ἐνδοξότερον τῶν ὑπαρξάντων σοφῶν.

Οἱ ἐφεξῆς ἐρχόμενοι ἀστρονόμοι Φλάμστεδ, Χάλλαυ, Μάγερ, Βράδλεϋ, Λακάϊλ καὶ Εὐλῆρος συμπληροῦσι τὴν τάξιν τῶν σοφῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος οὐρανοσκόπων. Ὁ δὲ ΙΘ' αἰὼν φαεινοῖς γράμμασιν ἐνέγραψεν ἐπὶ τῶν μετώπων τοῦ τῆς Ἀθανασίας τεμένου τὰ ὀνόματα τῶν διακεκριμένων ἱεροφαντῶν τῆς Οὐρανίας, Ἐρσχέλλου, Λαπλὰς, Ἀραγὼ, κλπ. ἐφ' οἷς σημύνεται σήμερον ἡ ὑψίστη τῶν ἀστρων ἐπιστήμη.

A. BOILLOT.

(Μετάφρασις κατ' ἐκλογὴν Γ. Α. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ.)

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΚΑΙΡΟΣ.

(Μελέτη ἐπὶ νεοφανοῦς συγγράμματος.)

Ὅτι ἡ καθόλου Ἐκκλησία ἔχει ὅλως πνευματικὴν ἀποστολὴν καὶ οὐδαμοῦ τῶν διδασκαλιῶν αὐτῆς ἀπαντᾶται ἡ ἐλαχίστη νύξις τῆς ἐνώσεως τοῦ καισαρισμοῦ μετὰ τῆς ἱερωσύνης, τοῦτο πασίγνωστόν ἐστι, πολλοὶ δὲ πολλαχῶς περὶ τὰ θεολογικὰ τρίβωνες ἀπέδειξαν. Ἀνερχόμενοι εἰς αὐτάς τὰς πηγὰς τοῦ χριστιανικοῦ πολιτεύματος, καὶ ἐξετάζοντες τὴν ἔννοιαν τῶν εὐαγγελικῶν συγγραφέων, παρατηροῦμεν, ὅτι οὔτε ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἱεροῦ θεμελιωτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ἐν τῷ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν λοιπῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπαντᾶται ἵχνος τοῦ παρατραγώδους σχεδίου τῆς ἐνώσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος μετὰ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς. Ὡστε ἐξ ἀναμφιλέκτων μαρτυριῶν καταπίπτει καὶ ἐξελέγχεται ὡς κατάχρησις τὸ σύστημα τῆς κακῶς ἐννοηθείσης καὶ ἐφαρμοσθείσης ἱεροκρατίας, ἐξ οὗ παρήχθη ἡ τραγέλαφος συγχέντρωσις τῆς κοσμικῆς μετὰ τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀντιποιουμένου δικαιώματα ὁρατοῦ ἀντιπροσώπου τῆς θεότητος, τοῦ ρομφαιοφόρου Ἐπισκόπου Ὑώμης.

Τὰ τοσάκις ἐλελίξαντα τὴν δύστηνον ἀνθρωπότητα παράδοξα ζητήματα καὶ προκαλέσαντα τοσαύτας αἱματηρὰς σκηνὰς, τελεσθεῖσας ἐν ὀνόματι τοῦ Ἀρχοντος τῆς εἰρήνης, ἔρχεται νὰ διευκρινήσῃ ἀξιόλογός τις συγγραφή, πλείστην ὅσῃν ἐμποίησασα τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν κόσμον, καὶ τῆς ὁποίας ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς φαίνεται ἀνήκων εἰς τὴν εὐάριθμον ἐκείνην φάλαγγα, οὐχὶ τῶν ἀκράτων φιλελευθέρων, τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν κατάργησιν οἰουδὴποτε συνέχοντος τὴν ἀνθρωπότητα ἡθικοῦ χαλινοῦ, ἀλλὰ τῶν συντηρητικῶν λεγομένων καὶ συνετῶν, οἵτινες, καίτοι μὴ ἀρεσκόμενοι εἰς τὸ σύστημα, οὐχ ἥττον

ἐμφοροῦνται ὑπὸ πλείστου ὅσου ζήλου πρὸς βελτίωσιν καὶ ἀλλήν ἐφαρμογὴν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν.

Ἡ συγγραφή αὕτη, ἡ περιεργότερα ἴσως ἀφ' ὅσας εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην δεκαετηρίδα, (ἦντινα εὐλόγως δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν δεκαετηρίδα προόδου,) ὀφειλομένη εἰς τὸν ζωηρὸν κάλαμον τριαστέρου τινὸς Ἀββᾶ, ἐπιγράφεται Ὁ Ἐπικατάρατος (Le Maudit) κατέστη δὲ οὐ πρὸ πολλοῦ γνωστὴ τῷ καθ' ἡμᾶς δημοσίῳ ὑπὸ ὁμογενοῦς, ἀξιεπαίνως πάνυ ἀσχολουμένου περὶ τὴν μεταγλώττισιν τῶν στιγματιζόντων τὰς Παπικὰς ὑπερβάσις συγγραμμάτων, τοῦ Κ. Α. Μαλιᾶκα. Ἐν αὐτῇ ὁ πεφωτισμένος Ἀββᾶς προτίθεται νὰ ἀποδείξῃ δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων τὴν παραγνώρισιν τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπ' αὐτῶν τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ, καὶ ὑποδεικνύει ὁποῖα τις ἔσεται ἡ τύχη τῆς Ἐκκλησίας, ἂν δὲν ἐπιταχυνθῇ ἡ βελτίωσις τοῦ κλήρου, καὶ ἂν δὲν θελήσῃ οὗτος νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ προορισμόν.

Ὁλόκληρον τὸ περισπούδαστον τοῦτο σύγγραμμα ἐστὶ τραγὴ διαμαρτύρησις τῆς προοδευτικῆς τοῦ αἰῶνος τάσεως κατὰ τοῦ ὀπισθοδρομισμού, ὃν ἐπαγγέλλεται πανταχοῦ τῆς γῆς, ἰδίως δ' ἐν τῇ κατὰ μέγα μέρος φανητιῶσῃ Εὐρώπῃ, ἡ τῆς θρησκομανίας λύμη. Ἡ παγκόσμιος ἱεροκρατία τραυματίζεται καιρίως ὑπὸ τοῦ εὐφραδοῦς συγγραφέως τοῦ Ἐπικατάρτου, οὗτινος ὁ κάλαμος, νευρώδης καὶ φλογερός, καταφέρεται, διὰ τοῦ προσώπου τοῦ φιλελευθέρου καὶ ἀληθοῦς λευίτου Ἰουλίου, κατὰ τῶν ὑπὸ τῶν φανατικῶν ἱερέων καὶ τῶν ὑπερμάχων τοῦ Ἰησοῦτισμοῦ ἐν πλήρει δεκάτῳ ἐννάτῳ αἰῶνι ἐνεργουμένων στρεβλώσεων τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας.

Δὲν εἶναι ἡ πρώτη περίστασις, καθ' ἣν προσβάλλεται τοσοῦτω ἐπιτηδεῖως τὸ καταχθόνιον τοῦ Λοιδόλα τάγμα, ἡ δεινὴ αὕτη γάγγραινα, ἡ ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῆς Εὐρώπης ἐμφωλεύουσα καὶ καταλυμῶσινομένη τὴν περὶ αὐτὴν ἀτμοσφαῖραν. Μυριάκις ἡ φωνὴ τῶν ὀρθοφρονούντων ὑψώθη κατὰ τοῦ ὑπὸ πάντα λίθον εὐδοντος τούτου σχορπίου, καὶ ἐκεραύνωσε τὸν ἀτάσθαλον τοῦτον Πρωτέα, τὸν ὑπόβλως δηλητηριάζοντα τὰς κοινωνίας. Ἀλλ' εἰς τὸν ἀνώνυμον Ἀββᾶν ἀπέκειτο ὅπως, συναρμολογήσας τὰς θετικωτέρας ἀποδείξεις ἐπὶ τῆς ἀντιχριστιανικῆς διαγωγῆς τοῦ

ἀποφωλίου τούτου τέρατος, ἐνθέση τὰς γυμνάτητας αὐτοῦ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον, καὶ προκαλέσῃ τὴν ἐν ὀνόματι τοῦ πολιτισμοῦ σταυροφορίαν κατὰ τῆς μισοκάλου ταύτης λεγεῶνος. Ὡς τε ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ὁ Ἐπικατάρατος μεγίστην ἔχει τὴν συγγένειαν μετὰ τοῦ Περιπλανωμένου Ἰουδαίου, τῆς γνωστῆς συγγραφῆς τοῦ Ἰδυγενίου Σύη, ἥτις τοσαῦτα παρέσχε πράγματα τοῖς Ἰησουΐταις.

Ἀλλ' ὁ φίλος τῆς ἀληθοῦς προόδου τῆς Ἐκκλησίας ἀνώνυμος οὗτος συγγραφεὺς δὲν περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀσχημιῶν τῆς ἰησουΐτικῆς ἀκρίδος, ἀλλὰ στρατεύεται κατὰ πάσης ἐν γένει τῆς παραγνωρίζουσας τὴν ἑαυτῆς ἀποστολὴν ἱερατικῆς τάξεως, κατὰ παντός ἐμπεφορημένου φανατισμοῦ καὶ μυστικισμοῦ πνεύματος, ὑπολαμβάνοντος τὸν μὲν Χριστὸν τερψικέραυνον Δία καὶ οὐχὶ ἀρνίον ἄκακον, τὴν δὲ ἀφελῇ καὶ ἀπέριτον αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐπιδεικτικὴν παντοίων σοφιστικῶν ἐξηγήσεων, καὶ ἐν γένει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας προωρισμένην ὡς τὴν ἀνταγωνίστριαν τῶν ἰδεῶν τῆς κοινωνικῆς βελτιώσεως.

Λυπούμεθα διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπτύξωμεν ὡς ἐπιθυμοῦμεν τὸ σύνολον τῶν ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ περιεχομένων ἰδεῶν ἐπὶ τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καθότι τὸ τοιοῦτο ἤθελε μὴκύνει πέραν τοῦ δέοντος τὴν σύντομον ταύτην μελέτην, ἥτις προτίθεται ἀπλῶς ὅπως, διὰ τῆς σταχυολογίας καὶ παραθέσεως τῶν ἀξιολογωτέρων τεμαχίων τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος, κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλοπεριέργων καὶ συστήσῃ αὐτοῖς τὴν τούτου ἀνάγνωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἴδιον ἀμερολήπτων οὐκ ἔστι τὸ φέρειν τὸ μυθολογούμενον αἰσώπειον δισάκκιον, καὶ ἀμβλυωπεῖν μὲν πρὸς τὰς ἰθίας ἐλλείψεις, ἀποβαίνειν δὲ πανόπτην Ἄργον πρὸς τὰς τοῦ πλησίον, διὰ τοῦτο ὁμολογοῦμεν, ὅτι τινὰς τῶν ἰδεῶν τοῦ συγγραφέως τοῦ Ἐπικατάρατος, καίτοι διὰ τὸν καθολικισμὸν γραφείσας, εὐρίσκωμεν ἐφαρμοζομένας καὶ εἰς τὸν ἡμέτερον κλήρον, ὅστις δὲν προέβῃ μὲν εἰς τὸ ἔσχατον τοῦ ἀπολυτισμοῦ τοῦ ρωμαϊκοῦ κλήρου, οὐχ ἥττον ὅμως δὲν δύναται καὶ νὰ θεωρηθῇ ἀπηλλαγμένος μικρᾶς μομφῆς διὰ τινὰς ἐλλείψεις, ἀσχημιζούσας αὐτόν· μὲ μόνην ταύτην τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐν μὲν τῷ καθολικῷ κλήρῳ αἱ ἐλλείψεις αὗται προέρχονται ἐκ προαιρέσεως, ἐν δὲ τῷ ἡμε-

τέρῳ κλήρῳ ἐκ τῆς φορᾶς τῶν περιστάσεων. Ὡστε αὐτοδικαίως κατακριτέος ὁ πρῶτος, συγγνωστός δὲ ὁ δεύτερος.

Ἰδοὺ πρόσφατον παράδειγμα τῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ κλήρου ἀπολυτοφροσύνης: Θέσπισμα, εἴτε βούλλα Παπικῇ, ἀνεγνώσθη πρότινος ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος τῶν πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης Δυτικῶν Ἐκκλησιῶν, καταναθεματίζουσα τὸν μασωνισμόν καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς μὲν, καίτοι μὴ συγκαταλεγόμενοι μετὰ τῶν δυστυχῶν τούτων, τῶν ἀποκλεισμένων αὐθαίρετως καὶ ἀνεξετάστως τοῦ παραδείσου· καίτοι σχόντες τὸ εὐτύχημα τοῦ νὰ ἀνήκομεν εἰς Ἐκκλησίαν, σχετικῶς φιλελευθέραν καὶ μηδέποτε ἀναθεματίζουσαν, ἀλλὰ μάλιστα συγχωροῦσαν τοὺς μισαῦντας αὐτήν· καίτοι, τέλος πάντων, ἐν οὐδεμιᾷ τιθέμενοι μοίρᾳ τοὺς κεραυνούς τοῦ Βατικανοῦ καὶ τὸ ἀναμάρτητον τοῦ διφθοῦς σατράπου αὐτοῦ, ὡς φίλοι ὅμως καὶ ἐνθερμοὶ ὁπαδοὶ τῆς προόδου καὶ τῆς χειραφετήσεως τοῦ πνεύματος, ἐλυπήθημεν ἀπὸ καρδίας ἐπὶ τῇ ὑπερχειλίσει ταύτῃ τῆς ἱεροκρατίας, καὶ ἐλεινολογήσαμεν τὴν βαυκαλιζομένην ὑπὸ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἀγέλην ἀνθρώπων, ἐγκαυχωμένων ἐπὶ ἐξευγενισμῷ καὶ διανοητικῇ ἀναπτύξει. Ὡς πρόχειρον δὲ καὶ κατάλληλον ἀπάντησιν εἰς τὸν γελοῖον τοῦτον καὶ αὐτόχρημα μεσαιωνικὸν ἀφορισμὸν τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ρώμης προβάλλομεν τὴν ὅλην συγγραφὴν τοῦ Ἐπικατάρατος.

Ὡστε μάτην φρυάττει ὁ φανητιῶν ὀπισθοδρομισμὸς καὶ στρατεύεται κατὰ τῆς προόδου. Τὸ πνεῦμα τοῦ αἵωνος ἀτενίζει πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας καὶ ἀποστρέφεται τὸ σκότος τοῦ μυστικισμοῦ, ἡ δὲ ἱεροκρατία, ἡ ἐπὶ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἐρείδομένη, πεσεῖται πτώσιν δεινὴν καὶ οὐκ εἰς μακρὸν χρόνον. Ἦδη τὰ θεμέλια τῆς κοσμικῆς λεγομένης τῶν Παπῶν ἐξουσίας, ὑποσκαφέντα, ἤρξαντο νὰ καταρρέωσι, πρὸς μεγίστην ἀγαλλίαςιν τῶν εὐχομένων ἀπαλλαγῆναι τὸ ταχύτερον τοῦ ἐφιάλτου τούτου, τοῦ βαρέως ἐπικαθημένου ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τῆς συνειδήσεως τῶν ἐθνῶν.

Ἀλλὰ περὶ τούτων πάντων ἀφήσωμεν νὰ ὁμιλήσῃ ὁ ἡμέτερος Ἀββᾶς, ὁ ἐνθερμος οὗτος καὶ εὐγλωττος κηρυξ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας. Τίς ὁ μὴ ἐπικροτῶν εἰς τὰς ἐξῆς ὀρθοτάτας σκέψεις, τὰς ὁποίας ὁ πολυπαθὴς καὶ ἀποσυνάγωγος ἱερεὺς Ἰούλιος, τὸ θῆμα τοῦτο τῆς Παπο-γεζουΐτικῆς συμμορίας, ἐκφράζεται πρὸς τινὰ τῶν φίλων αὐτοῦ;

« Εἶδον ἀκόμῃ, καὶ τοῦτο μοὶ ἐφάνη ὡς αἰφνηδία τις ἀποκάλυψις, ὅτι ἡ ἱστορικὴ διδασκαλία τῶν Ἰησουϊτῶν, οὐδὲν ἄλλο ἢτο εἰμὴ μακρὸν καὶ ἐπιτήδειον ψεῦδος, ἐπινοηθὲν ὅπως μὲ ἐκδιάσωσι νὰ μισήσω τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν πολιτισμὸν, τὴν οἰκογένειαν, τὴν κοινωνίαν ἐν γένει. . . . Ἠρώτησα τότε ἐμαυτὸν ἂν ἡ κατὰ τοῦ κλήρου συκοφαντία, ὀνειροπολοῦντος δῆθεν τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου διὰ τῆς θεοκρατίας, ἦτο ψευδής. Ἡ χιλιετηρὶς τοῦ αἰῶνος μοὶ ἐφάνη ἡ ἐμπρακτος ἀνάπτυξις τῆς κινδυνώδους ταύτης θεωρίας, ἥτις, ἀσφαλίζουσα τὴ διδασκτικὴ Ἐκκλησίᾳ τὴν διέθουνσιν τῶν ψυχῶν, ὑπέταξε ταῦτοχρόνως καὶ τὴν τοῦ κόσμου, ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι κριτὴς τῆς ἡθικῆς, καὶ ὅτι αἱ κοινωνικαὶ διδασκαλίαι τῶν ἐθνῶν ἀπαρτίζουν μέρους τῆς ἡθικῆς ταύτης. Τότε διέγνων, ὅτι αἱ μακραὶ πάλαι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, αἵτινες ἐν τῷ δυτικῷ κόσμῳ ἐπήνεγκαν τὸ μέγα θρησκευτικὸν τοῦ Προτεσταντισμοῦ σχίσμα, οὐδεμίαν ἄλλην εἶχον αἰτίαν, ἢ τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀντιστῇ ἡ κοινωνία κατ' ὑπερτάτης τινὸς θεοκρατικῆς εἰσβολῆς. Ὅλαι δὲ αἱ βεβιασμέναι ἐκεῖναι θεωρίαι, ἃς ἐνετύπωσεν εἰς ἐμὲ ἡ κληρικὴ διδασκαλία, μοὶ ἐφάνησαν ὅποῖαι ἦσαν, τουτέστι συνέχεια τοῦ συστήματος τούτου τῆς θεοκρατικῆς εἰσβολῆς. Ὡὰ σοὶ ὁμολογήσω δὲ, ὅτι ἡ νέα αὕτη ἐποψὶς τῶν πραγμάτων, ὅφ' ἦν παρουσιάσθη εἰς τὰ βλέμματά μου ἡ κοινωνικὴ ἐνέργεια τοῦ κλήρου, ὑπῆρξεν εἰς ἐμὲ ὡς ἀκτὶς φωτός.... Αἱ ἀποκαλύψεις τῆς ἱστορίας, πᾶν ὅ,τι ἀκολουθῶς ἐξηκρίβωσα ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαίων μνημείων, ἀκολουθῶν κατ' αἰῶνας τὰς φάσεις τῆς μεγάλης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πάλης κατὰ τοῦ κλήρου, μὲ ἔφεραν εἰς τὸ λυπηρὸν τοῦτο συμπέρασμα, ὅτι, χειροτονοῦμενος ἱερεὺς, ἐμελλον νὰ καταταχῶ τυφλῶς εἰς τὰς τάξεις τῶν κινδυνωδεστέρων ἐχθρῶν τῆς κοινωνίας, οἵτινες, διὰ καταχρῆσεως ἀξιοθρηνητοῦ, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς διδασκαλίας ταύτης τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς προόδου, ἐργάζονται μετὰ λυπηρᾶς ἐπιμονῆς νὰ δεσμεύσωσι τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς αἰώνιον στασιμότητα. »

Παρακατιὸν, ὁμιλῶν ὁ φιλελεύθερος Ἀββᾶς κατὰ τοῦ κατηχητικοῦ πνεύματος τοῦ κλήρου, καὶ τὴν κοσμικὴν τῶν Παπῶν ἐξουσίαν προσβάλλων, ὡς ἀντικειμένην εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀποστολικῶν τῆς Ἐκκλησίας χρόνων, ἐμβάλλει εἰς τὸ στόμα τοῦ ἥρωος αὐτοῦ τοὺς ἐξῆς πλήρεις ἀληθείας λόγους:

« Πίστευσον, ὅτι δὲν ὑπέπεσα εἰς οὐδεμίαν παράδοξον σύγχυσιν πνεύματος. Ναι, παραδέχομαι μετὰ σοῦ τὸν Χριστιανισμόν θεῖον, καὶ ἐπομένως ἄξιον τοῦ βαθέως σεβασμοῦ· πρὸς δὲ γινώσκω, ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ὑπὸ εὐρυτάτην ἐπαφὴν θεωρουμένη, ὡς ἐκφρασις καὶ πραγματοποιήσις τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶναι ἐντελὲς διάφορος τοῦ κλήρου αὐτῆς. Ἀλλ' ἡξεύρω ἀκόμῃ καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ ἱστορία δι' ἀποδείξεων ἀναμφιλέκτων παρῆστησεν εἰς τὸν νοῦν μου, ὅτι ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, (χριστιανικῆς ἢ καθολικῆς, ἀδιάφορον τὸ ὄνομα,) μετὰ τοὺς ὡραίους αἰῶνας, καθ' οὓς δόξαν τῆς ἐλευθέρου νὰ καταπατῇ ὑπὸ τοὺς ἐαυτῆς πόδας τὰ πλούτη καὶ τὰ κοσμικὰ μεγαλεῖα, ὁ κληρὸς διωργανώθη ὡς τάγμα, κατέστη σῶμα προνομιοῦχον, ἐπεθύμησε τὰ πλούτη ἐκεῖνα, ἅπερ ὁ ταπεινὸς καὶ ἐνδεὴς Χριστὸς ἀνεθεμάτισεν, ἐγένετο ἀντίζηλος τῶν βασιλείων τοῦ κόσμου τούτου, ἔθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ὅπου ἡδυνήθη, τὸ χρυσοῦν διάδημα, χωρὶς νὰ φοβῇται μὴ ἐλέγξωσιν αὐτὸν ὡς διαψεύδοντα οὕτως Ἐκεῖνον, οὗτινος βασιλεία ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι ἡ τῶν ψυχῶν, καὶ στέφανος δύο περιπεπλεγμένοι κλάδοι ἀκανθῶν. . . Ὑπάρχει λοιπὸν τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ ἐστὶ καὶ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς, καὶ τὸ θεατρικὸν πνεῦμα τοῦ κλήρου, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἄρνησις τοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας· ἐπομένως ὑφίσταται πλήρης ἀντίθεσις ἢ διάζευξις μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ κλήρου καὶ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας. . . Ἐπευφήμησαν λοιπὸν μετ' ἐκεῖνων, οἵτινες θέλουσι ν' ἀφήσωσι τὸν ἀπολωλότα τρυπὸν κληρὸν νὰ ἐξασθενήσῃ ἐν τῇ ἀπομονώσει καὶ νὰ σβεσθῇ ἐν τῇ δούσει αὐτοῦ, ἕως οὗ ἐλθῇ ἕτερος κληρὸς, ὅστις θὰ ἀναλάβῃ τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τῆς πρώτης αὐτοῦ συστάσεως, καὶ, ἀληθῆς ὁπαδὸς τῆς ἐκουσίου πτωχείας τῶν κοσμοκρατόρων ἀλγιῶν, θὰ ἀπωθήσῃ τὴν αἰσχρὰν ἐκείνην καὶ βάρβαρον θεωρίαν, ὅτι διὰ τὴν πνευματικὴν εὐδαιμονίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπαιτοῦνται ὅλαι αἱ πηγαὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ πλούτου. »

Οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια ἐκηρύχθη μετὰ τοσαύτης παρρησίας καὶ λαμπρότητος, ὅσον ἐν ταῖς περικοπαῖς ταύταις. Ἀγαθὴ τύχη, ὁ ἡμέτερος κληρὸς δύναται ἐν τινὶ μέτρῳ νὰ θεωρηθῇ ἀμειπτός τῶν κατηγοριῶν τούτων, διότι οὐδέποτε παρεξέτράπη τοσοῦτον ὅσον ὁ πολυμήτωρ τῆς δούσεως κληρὸς. Ὡς εἰμεθα δίκαιοι· τὸ ἡμέτερον ἱερατεῖον οὐδέποτε ἐλευθέρησεν ἑαυτὸ ὡς φυλὴν ἰδιαιτέ-

ραν ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς λαὸν ἐκλεχθέντα ἵνα συντρίψῃ τὰ ἔθνη διὰ βῆβδου σιδηρᾶς, οἷον σκεύη κεραμέως, καὶ καταπατῇ αὐτὰ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὡστε ἐλάχιστον βεβαίως ἢ κατ' οὐδὲν σχεδὸν ἐφάπτεται αὐτὸν ὁ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἱερεμιάδι ὑπαινιγμός, ὁ ἐμπεριεχόμενος ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις λέξεσιν: ὁ π ο υ ἡ δ υ ν ἡ θ η. Ἡ ἱστορία τοῦλάχιστον, τὸ ἀπροσωπόληπτον τοῦτο κάτοπτρον τοῦ κόσμου, ἔρχεται εἰς ἀπόδειξιν τῶν λόγων ἡμῶν, καὶ βεβαιοῖ ὅτι ὁ ἀνατολικὸς κληρὸς περιωρίσθη εἰς τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀποστολὴν μετὰ πλειότερας αὐταπαρνήσεως καὶ ὀλιγωτέρας ἰδιοτελείας, ἥπερ ὁ λοιπὸς τῆς δύσεως κληρὸς.

Ἐν ἑτέρῳ μέρει τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος ὁ ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας ἐλλαμπόμενος Ἀββᾶς Ἰούλιος, ἡ προσωποποιήσις αὕτη τοῦ ἀμετόχου φανητισμοῦ καὶ ἰδιοτελείας ἱερέως, ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἦτο μεγάλη καὶ ἰσχυρά, ἐνόσω διετήρησε τὸ ἀρχαῖκόν πνεῦμα τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀπὸ πάσης δουλείας ἀπαλλαγῆς· τοῦτο δὲ, φαίνεται, ἐπῆνεγκε τὸν θρίαμβον αὐτῆς ἐφ' ὅλων τῶν πομπωδῶν μὲν, ἀλλ' ἀγόνων θρησκευτῶν τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Ἰδοὺ τεμάχια τοῦ θαυμασίου τούτου λόγου, ὅστις οὐδόλως ἀνάρμοστος θὰ ἦτο εἰς τὸ στόμα τοῦ δεινοτέρου τῶν καθ' ἡμᾶς ἱεροκηρύκων:

«Ἐκκλησία Χριστιανική! ἐκείνη ἐστὶν ἡ ἐποχὴ τοῦ ἀληθοῦς σου μεγαλείου. Δὲν ἐξήτεις τότε τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν φαρτῶν μεγαλείων, ἀλλὰ τὸν μὲν χρυσὸν ἐγκατέλειπες εἰς τὰ ἀγάλματα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τὸ ὑπὸ τῶν χειρῶν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν γεγλυμμένον μάρμαρον τῇ Κυπρία Ἀφροδίτῃ, τὸν δὲ μετὰ τέχνης θαυμασίου κατεργασμένον ὀρείχαλκον εἰς τὸ Πάνθεον, τὸ κτισθὲν ἐν τῇ εἰδωλολάτρειδι Ῥώμῃ εἰς τιμὴν ὅλων τῶν ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἐπινοηθέντων θεῶν. Δὲν περιέφερες τότε τὰ πλήθη μετὰ τῶν ἀρχόντων τῶν μεγάλων πόλεων εἰς τὰς θρησκευτικὰς ταύτας πομπάς, ὡς αἱ τῶν Παναθηναίων, περὶ ὧν ὁ Δημοσθένης λέγει, ὅτι ἐξήντλουν τὸν θησαυρὸν τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας πλέον ἢ ὅλοι οἱ στόλοι, ὅσους ἠδύναντο νὰ παρασκευάσωσιν ὅπως σώσωσιν αὐτὴν τῶν φιλοδόξων προσβολῶν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Δὲν περιέβαλλες τοὺς παντίφηκας σου, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς διακόνους, οἵτινες, εἰσὶν ὑπὲρταί τῶν πτωχῶν, ἐνδύματα πολυτελῆ, ἀμιλλώμενα κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν πρὸς τὴν βουλευτικὴν τήβεννον καὶ τοὺς μεταξωτοὺς

καὶ χρυσοὺς μανδύας, οὓς οἱ βασιλεῖς φέρουσι. Περιεφρόνεις τοὺς ναοὺς, τοὺς ἐκ μαρμάρου Πεντελικοῦ ἢ Παρίου καὶ ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἢ τοῦ Πραξιτέλους γεγλυμμένους, οὐδὲ εἶχες ἀνάγκην κτημάτων πλουσίων, ὡς παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἱερεῦσιν, οἵτινες ἀφῆρουν παρὰ τῆς δεισιδαίμονος εὐπιστίας τὰ πλούτη τῶν γενεῶν, ὅπως δι' αὐτῶν ζῶσιν ἐν ὀκνηρίᾳ καὶ ἀσωτίᾳ. Ἀλλὰ τὸ θυσιαστήριόν σου ἦν ἀκηλίδωτον, καὶ οἱ ἐπ' αὐτοῦ ἀναβαίνοντες εἶχον τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου· πάντες δὲ ἐπλησίαζον αὐτῷ, διότι πάντες ἐπίστευον καὶ ἦσαν καθαροί. Δὲν ἐδίδασκον τότε τὰς θεωρίας μυστικισμοῦ παραλόγου, ἀλλ' ἔλεγον τοῖς ἀνθρώποις: Εἴθε ἀδελφοί, ἀγαπᾶτε ἀλλήλους! . . .

«Ὡ Ἐκκλησία! Ὅταν θέλω νὰ σὲ ἀγαπῶ πολὺ, ὅταν θέλω νὰ λησμονήσω τὴν ταπείνωσιν καὶ τὰ δεινὰ σου, καὶ νὰ ψηλαφήσω τὴν ἐντέλειαν, ἣν ἐν τῷ μέλλοντι ὀφείλεις νὰ πραγματοποιήσης, (διότι ἄλλως ἔση ἐν ἀπλοῦν ἐνθύμημα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους,) ἀνατρέχω εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ πρῶτος τῶν Καισάρων τὸν σταυρὸν ἀσπασθεῖς, δὲν σοὶ εἶχε δώσει ἀκόμῃ μετὰ τῆς ἐλευθερίας τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρωπίνου βραχίονος, δι' ἧς ἐπέζητησας κυριαρχίαν ἐξωτερικὴν, ἐνῶ τὰ ἔθνη σὲ ἠπειλοῦν νὰ ἀναλάβωσι τὰς δεισιδαιμονίας αὐτῶν καὶ νὰ παραδεχθῶσι νέας θρησκείας.

«Ἐκκλησία! Ἰδοὺ τί ἦσο ἐν τῷ ἀνθρὶ τοῦ χρυσοῦ σου αἰῶνος! Τοιαύτη καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὀφείλεις νὰ ἀναφανῇς, καὶ νὰ ἀναλάβῃς τὴν ἀφθαρτον ἐκείνην δύναμιν, ἣν μόναι χορηγοῦσιν αἱ ἐμπρακτοὶ ἀρεταὶ τῆς τοῦ κόσμου ἀποχῆς, τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς θυσίας. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ὀφείλεις νὰ ἀναβῇς καὶ δεύτερον ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ἢ νὰ καταβῇς εἰς τὰς Κατακόμβας· εἰδεμὴ, θέλεις ζῆσαι ὡς ἔζησεν ἡ εἰδωλολατρεία, ἀπολαβούσα τῆς περισείας τοῦ ἀνθρωπίνου σεβασμοῦ, καὶ, ὡς ἐκείνη, θὰ ἀποθάνῃς, καταβαλλομένη ὑπ' ἀσθενείας καὶ γήρατος. Τότε αἱ τοῦ Ἄδου πύλαι ἰσχύσουσι πραγματικῶς κατὰ σοῦ, οἱ δὲ λαοὶ ἤθελον εὐρεῖ ἑαυτοῖς ἑτέραν πίστιν, ἂν σὺ, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ θείου σου θεμελιωτοῦ, δὲν εἶχες τὴν δύναμιν ἀναστάσεως καὶ δευτέρας ζωῆς, καὶ ἂν δὲν ἦσο προωρισμένη, ἀναλαβούσα τὴν πρῶτην σου ζωτικότητα, νὰ ὁδηγήσης ἀναμέσον τῶν αἰώνων τὰς γενεάς, αἵτινες θὰ ζήσωσιν ἐνδοξοὶ ἐν τῷ μέλλοντι. »

Ἀλλὰ, καὶ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐποψίν, μετὰ μεγίστης

ἐμβριθείας ἐξετάζεται ἐν τῷ Ἐπικαταράτῳ τὸ περὶ τῆς κοσμικῆς Παπασύνῃς πολυθρύλλητον ζήτημα: «Τρία μεγάλα γεγονότα, ἀποφαίνεται μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ εὐγλωττίας ὁ τριάστερος Ἀββᾶς, ὑπερέχουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων: ἡ μεταβρύθμισις τοῦ ΙΣ' αἰῶνος, ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1789, καὶ ἡ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα πτώσις τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τῶν Παπῶν. Τὰ γεγονότα δὲ ταῦτα εἰσὶ τρεῖς κρίσεις ἐν τῇ δυτικῇ ἀνθρωπότητι, ὡς τέρμα ἔχουσιν τὴν μεγάλην ταύτην λέξιν, χειραφέτησις. Ἡ ὑπὸ τοῦ Λουθήρου γενομένη ἐπανάστασις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διανοητικὴν χειραφέτησιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, περιοριζομένου κατ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα ἐν σοφίσμασι γεγηρακόσιν. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1789 ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κοινωνικὴν χειραφέτησιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἣν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν δίκαιον εἶχε κηρύξει διὰ παντὸς ἀνθρώπου. Ἡ δὲ ἡδὴ διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Ῥώμης, ὡς πρωτεύουσος τῆς Ἰταλίας, γενομένη ἐπανάστασις, συνέπιπτε τὴν χειραφέτησιν τῆς εὐαγγελικῆς ιδέας, τῆς παραδόξως μετὰ τοῦ ποντιφικοῦ καισαρισμοῦ συνδυασθείσης. Λοιπὸν, ἐπανάστασις διανοητικὴ, ἐπανάστασις κοινωνικὴ, ἐπανάστασις χριστιανικὴ τοῦτο ἐστὶ τὸ τριπλοῦν ἔργον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς τὴν χειραφέτησιν αὐτοῦ.»

Συμπληρῶν δὲ τὰς ὑψηλὰς ταύτας καὶ πλήρεις ἱστορικῆς ἐμβριθείας σκέψεις, ἐπάγει ὡς λαμπρὸν συμπέρασμα τὴν ἐξῆς τολμηρὰν φράσιν, ἣτις μόνῃ ἔρκει νὰ ἀναβιβάσῃ τὸν ἐκφέροντα αὐτὴν εἰς τὴν πυρὰν τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, ἃν ἐπροφέρετο ὀλίγους αἰῶνας πρότερον: «Οἱ Ἰταλοὶ πατριῶται, εἰπόντες ἐνώπιον τῶν μεγάλων ἀντιζήλων πόλεων: Θέλωμεν ὡς πρωτεύουσαν τὴν μεγάλην Ῥώμην! ἀγνοοῦσιν, ὅτι ὁ λόγος οὗτος χειραφετεῖ τὸν Χριστὸν, κινιζόμενον ἀπὸ δεκατεσσάρων αἰώνων ὑπὸ τὴν λευκὴν σουτάνην τῶν ποντιφικῶν ἡγεμόνων.»

Καὶ μή τις ὑπολάβῃ, ὅτι ὁ τὰς πυρίνους ταύτας γραμμὰς χαράσσων εἶναι διαμαρτυρόμενος τὸ δόγμα ἀπ' ἐναντίας, ὡς ἐκ τῆς ὁλῆς ὕψους τῶν γραφομένων αὐτοῦ καταφαίνεται, εἶναι καθολικώτατος, πλὴν ἐνθερμὸς λάτρης οὐχὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ τῆς Ἀποστολικῆς ταπεινότητος; τῆς ἱερατικῆς, οὕτως εἰπεῖν, δημοκρατίας; διὰ τοῦτο ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς φέρει ὡς σύνθημα αὐτοῦ τὸ ζήτημα ὁ Πάπας πατὴρ καὶ Ἀρχιερεὺς!

ἀφ' ἑτέρου κραυγάζει μεθ' ὅλης τῆς ἰσχύος τῶν πνευμόνων του κατὰ τὸν ὁ Πάπας-Βασιλεὺς!

Ἐν τινι τῶν περιπαθῶν σελίδων τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος μεθ' ὁποίας τῶντι ζέσεως ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς κατακρίνει τὸ περὶ ἀγαμίας τοῦ κλήρου σύστημα. «Τί λοιπὸν; κράζει, ὦ Θεέ μου! διὰ νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ σὲ ἀγαπῶσιν, ἔπρεπε νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ, δι' ὃν μ' ἐπλασες; Μήπως αἱ ἡδοναὶ τοῦ συζύγου καὶ τοῦ πατρὸς δὲν εἶναι ἡδοναὶ ἁγίαι; Ὁ ἱερεὺς, λέγουσι, πρέπει νὰ ᾔῃ καθαρός· ἀλλ' ὦ βλάσφημοι! τί λέγετε; Ὁ Θεὸς λοιπὸν, ποιῶν τὴν οἰκογένειαν, ἐποίησεν ἀκαθάρτον τι, ἢ, κατὰ τὴν ἀλαζονικὴν ὑμῶν πανσοφίαν, ἠπατήθη ὅταν εἶπεν: Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον; ὦ Θεέ μου! σὺ εἶπες οὐ καλὸν, καὶ αὐτοὶ δὲν σὲ ἠνόησαν· ἀπαίτουσιν ἀγγέλους τοὺς τὸ θυσιαστήριον ἀναβαίνοντας. . . . ὦ! ὅταν ὁ ἱερεὺς παραδίδεται εἰς ὅλα τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας καὶ τὰς καταφλεκτικὰς ἐπιθυμίας, αἵτινες καταδιώκουσιν αὐτὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν τῷ ἐξομολογητηρίῳ καὶ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ αὐτῷ· ὅταν τὸ ἀκράτητον πάθος συσσωρεύῃ τὸ αἷμα εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὸν ἐγκέφαλον αὐτοῦ· ὅταν τέλος ἀπαντᾷ πειρασμοὺς τῶν ἡρεθισμένων αὐτοῦ παθῶν. . . γνωρίζω, ὅτι διαπύρως δέεται τότε τοῦ Θεοῦ ἵνα ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ τὸν πειρασμόν. Ἐρωτῶ λοιπὸν ἤδη, αἱ ἀγωνίαι αὗται, καθ' ἃς καταβάλλεται τις καὶ συντρίβεται, δὲν εἶναι μολυσμοί; τὸ δὲ θῆμα αὐτῶν, καίπερ θριαμβεῦον, δύναται νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸ καθαρότερον τοῦ χριστιανοῦ ἐκείνου, ὅστις ἀπολαύει τῶν ἡδονῶν γάμου νομίμου ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῆς γυναικὸς, ἣν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ;»

Ἐν γένει δὲ ὁ νοῦς τοῦ συγγραφέως ὡς πρὸς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα ἀποβλέπει εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀνάγκην μεταβρύθμισιν τιναν, ἀφορωσῶν πρὸ πάντων τὴν ἀνάγκην τῆς καταργήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγαμίας, ἣν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν διατηρουμένην πειθαρχίαν. Καὶ τῶντι εἶναι ἴσως πλέον καιρὸς νὰ ἐνοήσωμεν, ὅτι κείμενόν τι σκοτεινὸν τοῦ Εὐαγγελίου ἐξηγήθη κακῶς, ὅτι ἡ ἐγκράτεια τότε μόνον εἶναι ἀρετὴ ὅταν ᾔῃ ἐκουσία, καὶ ὅτι δύναται τις νὰ ἀσπασθῇ αὐτὴν διὰ τινα χρόνον καὶ δι' ἐξαιρετικὴν τινα περίστασιν ὡς ἰδανικότητα, εἰς ἣν εἶναι μὲν καλὸν νὰ τείνῃ τις, ἀλλ' ἣτις δὲν πρέπει νὰ ἐπι-

βάλλεται ὡς νόμος. «Γνωρίζω, λέγει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ φιλελευθέρου Ἀββᾶ Ἰουλίου ὁ συγγραφεὺς, γνωρίζω, ὅτι οἱ πλείστοι τῶν νέων ἡμῶν λευϊτῶν βάλλουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν τὸν ζυγὸν τοῦτον, χωρὶς πρότερον νὰ συμβουλευῶνται τὰς δυνάμεις αὐτῶν· ἐρευνήσας δὲ τὰς ἐνεκα τοῦ ἀτόπου τούτου κρυφίας πληγὰς τοῦ ἱερατείου, ἐξεπλάγην.» Πόσον σωτήριον θὰ ἦτο τῶντι ἂν τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐλάμβανεν ὑπὸ σπουδαίαν ἐποφιν ὁ ἡμέτερος κλῆρος!

Σταχυολογοῦντες τὰ ὠραιότερα τεμάχια τοῦ Ἐπικαταράτου καὶ συγχρόνως τὰ πλειότεραν ἔχοντα τὴν σχέσιν πρὸς τὰ ζωτικώτερα τῶν καθ' ἡμᾶς ζητημάτων, ἀποροῦμεν τινὸς τί πρῶτον τί δ' ὕστερον ἐξ αὐτῶν νὰ παραθέσωμεν ἐν τῇ συνοπτικῇ ταύτῃ μελέτῃ. Ἀλλ' ἐν τούτοις, καίτοι κινδυνεύοντες νὰ μακρηγορήσωμεν ὑπὲρ τὸ δέον, αἰσθανόμεθα, ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ θέσωμεν τὴν κατακλειδα εἰς τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κλήρου, χωρὶς ν' ἀπομνημονεύσωμεν τὴν ἐξῆς περικοπὴν, τὴν ὠραιότεραν πασῶν, ἀφορῶσαν ἰδίως τοὺς σημερινοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐν ᾗ ζωηρότατα ἐξεικονίζεται ἡ πᾶλη τοῦ ὁπισθοδρομισμοῦ κατὰ τῆς προόδου, καὶ ἡ νίκη τῆς τελευταίας:

«Ὁ κλῆρος, λέγει ὁ ἀποσυνάγωγος ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἀπολυτισμοῦ Ἀββᾶς Ἰούλιος, ὁ κλῆρος, ἔχων ἀπέναντι αὐτοῦ, μετὰ τὰς μεγάλας ταραχάς, ἃς προῦκάλεσεν ὁ III' αἰὼν, γενεάν πλήρη ἀπιστίας καὶ ἐμφορουμένην ὑπὸ ἰδεῶν ἐναντίων καὶ τοῖς θεμελιώδεσιν αὐτοῖς δόγμασι τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν λογικὴν μέθοδον, δι' ἧς μεταπείθονται καὶ αὐτοὶ οἱ θετικώτεροι τῶν ἀνθρώπων, ὁ κλῆρος, λέγομεν, ἐνόμισε καλῆτερον καὶ ἐπιτυχέστερον νὰ συλλάβῃ τὸν ταῦρον ἐκ τῶν κεράτων, καὶ νὰ κραυγάσῃ αὐτῷ γεγονυία τῇ φωνῇ: «Ἦέρας, θέλωμεν σὲ κατάβαλε! Θέλεις λογικὴν, καὶ ἡμεῖς λοιπὸν ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν θέλωμεν σὲ καταπείσει νὰ παραδεχῇς τὰς μᾶλλον ἀνοήτους ἡμῶν πέποιθήσεις. Σὺ ἀνακηρύττεις τὴν ὑπεροχὴν τῆς διανοίας, τῶν ἔργων καὶ τῶν ἀνακαλύψεων σου, καὶ ἡμεῖς λοιπὸν θέλωμεν ἀποκηρύξαι καὶ ἀναθεματίσει τὸν ὑποτιθέμενον τοῦτον πολιτισμόν, ἐφ' ᾧ τοσοῦτον σεμνύνεσαι. Θέλωμεν ἐκθειάσαι τοὺς αἰῶνας, καθ' οὓς ἡ ἀνθρωπότης, ἀποκτηνουμένη ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ὅστις ἐξεφώδιζεν αὐτὴν διὰ τοῦ μορμολυχείου τοῦ

Σατανᾶ, ἐρραντίζετο δι' ἁγιασμοῦ ἵνα ἐκδιώξῃ τὸ πονηρὸν πνεῦμα. Ὁ ἀνακηρύξωμεν γεγονυία τῇ φωνῇ ἐν ταῖς ἐγκυκλίαις καὶ ταῖς διδασκαλίαις, ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀμάρτημα, καὶ ὅτι εἰς μόνος ὑπάρχει νόμος, ὁ τοῦ Θεοῦ, ἐκφραζόμενος, ἐννοεῖται, διὰ τοῦ στόματος τοῦ ἱερέως. Ὡστε ἐπὶ τέλους θέλομεν κάμψαι πρὸ τῶν γονάτων ἡμῶν ὅλην τὴν ὑπερήφανον ταύτην γενεάν, διὰ δὲ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Διαβόλου θέλομεν ἀναγκάσαι τὸν κόσμον νὰ σφίγῃ τὴν χεῖρα ἡμῶν, κραυγάζων: Ἐλεος! σώσατε ἡμᾶς!»

«Τὸ σχέδιον τοῦτο, μέχρι κληνωδίας θρασυ, συλληφθὲν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ μοναχοῦ τινος παραφρονοῦντος μετὰ τὰς νησιείας καὶ τὰς μακρὰς ἐκείνας ἀγρυπνίας, αἰτίνες ἐπιφέρουσι τὸν ἐφίαλτην, κατέθελξε γενεάν ἱερατικὴν πυριφλεγῆ καὶ ἐστερημένην, ἐνεκα τῆς ἀγαμίας αὐτῆς, τῶν ἱερῶν ἡδονῶν τοῦ ἔρωτος, αἰτίνες καταπραΰνουσι τὰς λίαν παραφόρους ὁρμὰς τῆς ἀνδρότητας. Τὸ ἱερατεῖον τοῦτο παρεδέχθη μετὰ προθυμίας πυρετώδους τὸ σχέδιον τοῦτο τῆς εἰς τὰ ἀρχαῖα ἐπιστροφῆς τοῦ κόσμου, οἱ δὲ σημερινοὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, λησμονήσαντες ὁλοτελῶς τοὺς λόγους τοῦ θείου Διδασκάλου καὶ γενόμενοι ἄλλοι Φαρισαῖοι τοῦ νέου νόμου, ἔλαβον ὡς ἀξίωμα τὸ: Ἐπικαλεσθῶμεν τὸ πῦρ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς ἐνόχου ταύτης γενεᾶς. Ἦδη ἡ ἀπαραίτητος συνέπεια τῆς καταστάσεως ταύτης, εἰς ἣν περιήλθεν ὁ καθολικισμός, εἶναι, ἡ ὁ νεώτερος κόσμος νὰ ὁπισθοχωρήσῃ καὶ νὰ στέρξῃ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὁπισθεν βλέποντος προσώπου τοῦ Ἰανοῦ, ἡ νὰ συγκατατεθῇ ὁ κλῆρος νὰ βαδίσῃ μετὰ τοῦ νεωτέρου κόσμου· μέσος ὁρος εἰς τὸ τρομερὸν τοῦτο δίλημμα δὲν ὑπάρχει.

«Νὰ ὁπισθοχωρήσω! θὰ εἴπῃ ὁ κόσμος, τοσοῦτῳ δικαίως σεμνυνόμενος ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς αὐτοῦ ἀνακαλύψεσι, ταῖς καθ' ἐκάστην ἐργασίαις καὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ καὶ τῷ μεγαλείῳ, ἅπερ ἐν τῷ μέλλοντι διορᾷ· νὰ ὁπισθοχωρήσω, ἵνα ἐπανέλθω εἰς τοὺς αἰῶνας τῆς ἀγνοίας, τοῦτο εἶναι ἀδύνατον! τὸ παρὸν ἐστὶν ἀπειράκις προτιμότερον. Τί παράδοξος ἰδέα! ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ἔχομεν διαθέσειν νὰ ὑπηρετῶμεν τὰς ἰδιοτροπίας παραφρόνων τινῶν.

«Νὰ βαδίσω! θέλει εἰπεῖ ὁ κλῆρος, τουτέστι νὰ παραιτηθῶ ὅλων τῶν κατακτητικῶν σχεδίων μου, καὶ ν' ἀποχαιρετίσω τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῆς θεοκρατίας; Ζητεῖτε πράγματα ἀδύνατα· δὲν στέργομεν ποτέ!—non possumus!

« Ποῖος λοιπὸν θέλει υποχωρήσει; οὐδεὶς. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος πόλεμος εἶναι αἰώνιος; οὐχὶ βεβαίως· ἐν τῶν διαμαχομένων μερῶν θέλει ἡττηθῇ. ἀλλὰ πρέπει νὰ ᾔναι τις πολὺ εὐπιστος καὶ εὐήθης ἵνα πιστεύσῃ, ὅτι θέλει ἡττηθῇ ἐποχὴ τις ὁλόκληρος, ἡ ἰσχυροτέρα κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, ἐξ ὧν εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος.—Ἀναντιρρήτως λοιπὸν ὁ κληρὸς θέλει ἡττηθῇ.

« Καίτοι μὴ δυνάμενος ὁ κληρὸς νὰ παρατηρήσῃ τὸ κενὸν, ὅπερ γίνεται περὶ ἑαυτὸν, διότι πλῆθος ἀπειρον, καθ' ἕξιν ἀκολουθοῦν αὐτὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀσπάζεται αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ ἐπιφωνεῖ: «Ἄν ὑμεῖς δὲν ὑπῆρχετε, ὁ κόσμος ἤθελε σκοτισθῇ εἰς ὀλίγας ἡμέρας!» καίτοι μὴ θέλων νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἐγκαταλειφθήσεται, ἀφοῦ ἐξωτερικῶς ἔχει τοσαῦτα δείγματα ἐπιβροχῆς βαθείας· ἐντοσούτω θέλει ἰδεῖ ἡμέραν τινὰ καταπίπτουσαν τὴν θλυσίαν ταύτην ἀπάτην, καὶ ὅταν ἡ ἐλευθεροφροσύνη, ἐνίσχυθεῖσα ὑπὸ τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν ἐπιμονῶν ὁλοκληροῦ αἰῶνος, καταλάβῃ τὰς γενεάς, τὸ σωματεῖον τοῦτο, τὸ νῦν ἀμείλικτον, ἀναγκασθῇ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡττήθη. Ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ὁμολογίαν ταύτην τῆς ἀδυναμίας· πρὶν ἢ οἱ θεωροῦντες ἑαυτοὺς καὶ καλούμενοι ἡγεμόνες τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἱ ἱερεῖς, οἱ εἰθισμένοι νὰ ἐπιβάλλωσι τῷ ὄχλῳ τὸ ἐξωτερικὸν σέβας ὡς δικαίωμα τῇ ἱερωσύνῃ αὐτῶν σύμφυτον· πρὶν ἢ ἅπαντες οὗτοι, λέγω, συγκατατεθῶσι νὰ γίνωσι καὶ πάλιν μικροὶ, ἀπόστολοι ὡς οἱ Γαλιλαῖοι ἄλιεῖς, ταπεινοὶ ἱεραπόστολοι ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι τοῦ μέλλοντος κόσμου, ὡς ὁ Πέτρος ἐν Ῥώμῃ, ζῶν λιτῶς μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῆς ἀρτιγενοῦς Ἐκκλησίας, ὡς ὁ Παῦλος ἐν Κορίνθῳ, ἐργαζόμενος ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ἐν ἐργοστασίῳ· ὁποίους ἀγῶνας θέλει ἀγωνισθῇ, ὁποίους ἐμφυλίους σπαραγμοὺς θέλει προξενήσῃ, καὶ πόσας ἀκρας προσπάθειας θέλει καταβάλλει ἢ πυκνὴ φάλαγξ, ἢ τοσοῦτω ἰσχυρῶς διοργανωμένη ἐν ἱεραρχίᾳ!

« Ὡ! ὄχι, ἱερεῖς ἀδελφοί μου! γινώτε ὅτι ὅσω μᾶλλον ἡ ἀνθρωπότης προοδεύει, τοσοῦτω ὀλιγωτέρα· οὐδ' ἔχῃ ἀνάγκην τῆς κηδεμονίας ὑμῶν. . . Ὅσω ὁ πολιτισμὸς προοδεύει, τοσοῦτω μᾶλλον οὐα ἰδῶμεν ἐξαλειφόμενῃ τὴν ἐξωτερικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἱερατικοῦ σωματείου. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, μὴ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐμπέσῃ εἰς τὰς παγίδας τῆς ἱεροκρατίας, νικήσῃ, καὶ ταπεινω-

θήσεται ὁλοτελῶς μίαν ἡμέραν σωματεῖον, ὅπερ καὶ σήμερον ἀκόμῃ εἶναι ἰσχυρόν, καὶ ὅπερ, μετὰ πανουργίας, διαφυγούσης ἐπὶ πλεῖστον χρόνον τὴν δευδερκειαν τῶν λαῶν, συνήνωσε τὰ ἀτομικὰ αὐτοῦ συμφέροντα μετὰ τῶν τῆς θρησκείας. Ναί, τοῦτο πεσεῖται διὰ παντός, ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου διδαχθεῖσα ἀλήθεια ὑπάρχει καὶ διατελέσει ἀφθαρτος! »

Τίς ὁ ἀναγκάζων καθολικοὺς, καὶ ἱερεῖς μάλιστα, νὰ μεταχειρίζωνται τοιαύτην γλῶσσαν; Τίς ἄλλος, εἰμὴ αὐτὸς οὗτος ὁ κληρὸς, ὁ δι' ἰδία τέλη ζητῶν νὰ ἐπαναφέρῃ σήμερον τὰ σκότῃ τοῦ μεσαιῶνος; Τίς ἄλλος ὁ αἷτιος, εἰμὴ ἡ ἀκρατος ἱεροκρατία, ἡ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τοῦ Καίσαρος δικαιώματα ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ τιθεῖσα πλάστιγγι καὶ ἐξίσου ἐγκολπουμένη καὶ συγχέουσα; Τίς ὁ αἷτιος τῆς περιφρονήσεως ταύτης, εἰμὴ αὐτὸς ὁ κληρὸς, ὁ κατὰδιδῶν τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης καὶ προούμενος ἐπὶ τῇ προόδῳ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως; ὁ θέλων τὸν ἀνθρώπον στάσιμον, τῷ δὲ πνεύματι μὴ ἐπιτρέπων νὰ ἀνυψοῦται πέραν τοῦ κεχαράγμένου παρ' αὐτοῦ ὁρίου;

Ἀρκεῖ νὰ ἀναδράμῃ τις εἰς τὴν ἱστορίαν, ἵνα ἴδῃ ὅποιās ὑποδοχῆς ἔτυχον παρὰ τῷ κλήρῳ αἱ κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ παρόντος αἰῶνος γενόμεναι σημαντικώτεραι ἀνακαλύψεις. Πόλλ' ἀχρὸς τοῦ Κράτους αὐτῆς, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ βασιλίσσα τῆς Ἀγγλίας ἐθεωρήθη ὡς παραβιάσασα τὸ ἐδάφιον τῆς Γράφης ἐν λόγῳ τῆς τέξεως, διότι ἔτεκε διὰ χλωροφόρμιου. Εἰς τοὺς δεισιδαίμονας κληρικοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἴτε Καθολικοὺς, εἴτε Καλθινιστάς, τὸ ἀτμόπλουν ἐθεωρήθη ἡδὴ ἐπιπλέων· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀμερικῇ, οἱ ἱερεῖς κατηράσθησαν τὸ ἀτμόπλουν ὡς ἀσεβές, καὶ ἐπεκαλοῦντο κατ' αὐτοῦ τὸ θηρίον τῆς Ἀποκαλύψεως, τὸν δὲ ἐφευρετὴν Φούλτωνα ἐθεώρουν ὡς ἄλλον Ἐωσφόρον! Ἡ θρησκευτικὴ θεωρία περὶ ἀτμοπλῶος ἦτο αὕτη: ὕδωρ καὶ πῦρ εἰσὶ διεξευγμένα, τὸ διαζύγιον δὲ τοῦτο διετάχθη παρὰ τοῦ Θεοῦ· τίς ἔχει λοιπὸν τὸ δικαίωμα νὰ χωρίξῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ἦνωσε, εἴτε νὰ ἐνώνῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐχώρισε; Πλὴν δὲν ἦτο αὕτη ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἡ ὕψις τῆς προόδου ἐξαράκτηρίσθη ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ ὡς ἐπιστροφή εἰς τὸ χάος· ἀρκεῖ νὰ ἀναδράμῃ τις εἰς τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας, ἵνα ἴδῃ πόσα ὑπέστησαν ὑπὸ τοῦ κλήρου οἱ πολυμαθεῖς μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης; οἱ Γαλιλαῖοι, Ἰορδάνοι Βροῦνοι, καὶ λοιποὶ,

ὅσοι ἠθέλησαν νὰ ἀναδείξωσιν ἐσφαλμένας τὰς παραβόλους ἰδέας περὶ ἀκινήσεως τῆς Γῆς, καὶ ὑπεστήριξαν τὰς περὶ οἰκησιμότητος τῶν οὐρανίων σωμάτων, περὶ ἀντιπόδιον κτλ. κτλ. θεωρίας.

Ἴδου τίνι τρόπῳ παριστᾷ ὁ ὑμέτερος συγγραφεὺς τὸν εὐφραδῆ αὐτοῦ Ἀββᾶν συνδιαλεγόμενον μετὰ τινος Ἰησουίτου, ὁπαδοῦ τοῦ μυστικισμοῦ, περὶ ἐπιστημονικῶν ἀντικειμένων, ὅπως ἐξοικονίσῃ ζωηρότερον τὴν τάσιν τοῦ κλήρου πρὸς τὴν ἄγνοια καὶ τὴν ὀπισθοδρόμησιν:

« Ἐδῶ, πάτερ μου, λέγει ὁ ἐπιστήμιων ἱερεὺς Ἰούλιος πρὸς τὸν παχύδερμον Ἰησουίτην, εἴμεθα πλουσιώτατοι κατὰ τὴν ὀρυκτολογίαν. . . Ἐὰν προσφίλῃ ταῦτα ὄρη μοὶ παρέχουσιν ὅλην σχεδὸν τὴν ἱστορίαν τῶν διαδοχικῶν ἡλικιῶν τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς. . . Πολλάκις εἰς τὰ ὕψη ταῦτα, τρεῖς χιλιάδας μέτρων ὑπεράνω τῆς θαλάσσης κείμενα, ἡ ὑπερφύῃς δύναμις, ἥτις διέβρηξε τὸν γήϊνον φλοιὸν διὰ σχισμῆς ὀγδοήκοντα λευγῶν μήκους, ἀνύψωσε μεγάλα τιτανώδη στρώματα, ἅτινα ἐσχημάτιζον διαφόρους καὶ συνεχεῖς θαλάσσους· τὰ στρώματα ταῦτα σώζονται ἐκεῖ, διαφυλάττοντα τὸ ὀριζόντιον αὐτῶν σχῆμα, ὥσανεὶ ἡ ὑδάτωσης ἀποθήκη ἐδημιουργεῖτο εἰς τὰ μεγάλα ταῦτα ὕψη. Συνεχέστερον ἀκόμη τὸ κέντρον αὐτὸ τοῦ ὄρους παρίστησι σώματα γρανιτικά, ὧν ἡ παχύτης κινεῖ τὸν θαυμασμόν. Τί τρομερὸς λοιπὸν ὁ κατακλυσμὸς οὗτος, ὅστις ἀνέτρεψεν οὕτω τὴν σφαῖραν καὶ μετέβαλε πειδιάδα εὐρείαν, ἐπὶ πλείστον χρόνον ὑπὸ τῶν ὑδάτων κεκαλυμμένην, εἰς γιγαντώδεις γρανιτικὸν τεῖχος, καλυπτόμενον καὶ αὐτὸ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων ὑπὸ τῶν ἀπείρων ἐρειπίων τῶν προσχωματικῶν σωμάτων, ἅπερ διέβρηξεν! »

Ἄλλ' ὁ παχύλαιμος καπουσίνο, εἰς τὰ ὦτα τοῦ ὁποίου αἱ ἐπιστημονικαὶ αὐταὶ ἐκθέσεις ἀντήχουν ὡς λόγοι ἐκ τῶν βαβυλωνίων παραλαμβανόμενοι ἐπιγραφῶν, διελογίζετο καθ' ἑαυτὸν ὡς ἐξῆς: « Εἶναι περίεργον πῶς οἱ νέοι οὔτοι, οἵτινες κατέφαγον τὴν ἐπιστήμην, γίνονται, ὡς ὁ ἅγιος Λύγουστίνος λέγει, ζῶα δοξομανῆ καὶ, ἐν τῇ ὑπερηφανείᾳ αὐτῶν, θέλουν νὰ μεταρρυθμίσωσι τὴν Ἐκκλησίαν. Ὡς ἄγνοια ἁγία, πόσον εἶσαι προτιμότερα! »

Ἐν τούτοις μὴ ἐπιθυμῶν νὰ περιορισθῇ εἰς σιωπὴν, διότι οὕτως ἤθελε προδοθῇ ὡς οὔτε ἰδέαν κτλ. ἔχων περὶ πάντων τού-

των, ἐνῷ πᾶς μοναχὸς ὀφείλει νὰ γινώσκῃ τὰ πάντα, προσεπάθησε καὶ αὐτὸς νὰ ἀνέυρῃ εἰς τοὺς μᾶλλον μεμαχρυσμένους τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ λοβοὺς ἀναμνήσεις τινὰς τῶν ἀναγνώσεων τοῦ Δὸν Καλμέτου, καὶ, ὡς ἀληθῆς σοφιστὴς καὶ προκάτειλημένος καπουσίνο, ἀπήντησεν ὡς ἐξῆς πρὸς τὸν Ἀββᾶν Ἰούλιον:

« Πιστεύετε λοιπὸν εἰς τὰς διαδοχικὰς ταύτας ἡλικίας, ἃς ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἀποδίδει τῇ ἡμετέρᾳ σφαίρᾳ;

— Μάλιστα, ἀπεκρίθη ὁ πεφωτισμένος λευίτης, διότι ἐγγίζω αὐτὰς καὶ τὰς βλέπω.

— Εἶναι συστήματα, κύριε ἐφημέριε, συστήματα καὶ οὐδὲν πλέον!

— Συστήματα ἀναντιρρήτως, ἀλλὰ στηριζόμενα ἐπὶ ἀποδείξεων, ἐπομένως πραγματικότητες ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ τάξει.

— Ὅλα ταῦτα, βλέπετε, ἐπενοήθησαν ὑπὸ τῶν ἀπίστων κατὰ τῆς θρησκείας.

— Παντάπασι, πάτερ μου· ἡ θρησκεία οὐδόλως ἀναμιγνύεται εἰς ταῦτα. Ποία σχέσις ὑπάρχει μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τῆς μελέτης τῶν φαινομένων, ἅτινα ἦτο ἀνάγκη νὰ συμβῶσιν ἐπὶ τῆς γήϊνης σφαίρας, ὅπως τὴν μετατρέψωσιν ἀπὸ τῆς πυρώδους αὐτῆς καταστάσεως εἰς κατάστασιν ἀτμοσφαίρας, δυναμένης νὰ ἀρμόξῃ εἰς τὸν ὀργανικὸν βίον τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν; Ἔχετε παραδόξους ἰδέας περὶ ὧν τούτων τῶν πραγμάτων.

— Ἀλλὰ, τέλος διατὶ νὰ μὴ περιοριζώμεθα εἰς τὴν διήγησιν τοῦ Μωϋσέως, ὅστις εἰς ὅλον τοῦτο τὸ ἔργον τῆς θείας παντοδυναμίας ἀποδίδει ἕξ μόνον ἡμέρας; Νομίζετε, ὅτι ὁ Θεὸς, ὡς παντοδύναμος, δὲν ἠδύνατο νὰ πλάσῃ πάντα ταῦτα ἐν διαστήματι ἑνὸς δευτερολέπτου;

— Ὡ! βεβαίωτατα! οὐδεμία ὥς πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦτο τὸ ζήτημα· πρόκειται νὰ μάθωμεν, διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν πραγμάτων, ἂν ὁ Θεὸς ἐμόρφωσε τὸν κόσμον μετὰ τῶν ὀρυκτῶν αὐτοῦ, τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἐμφύχων ὄντων ἐν ὀλίγαις μόνον ἡμέραις, ἢ εἰς πολλὰς χιλιάδας αἰώνων. Τὰ πράγματα λοιπὸν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἐχρηιάσθησαν ἱκανοὶ περίοδοι πρὸς τὸν διαδοχικὸν σχηματισμὸν τῶν στρωμάτων τῆς γῆς. Οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμέν κατὰ τῶν ἀποδείξεων, ἀριθμοῦνται δὲ εἰκοσιεπτὰ ἐπιτεθειμένα ἀλλήλοις στρώματα, ἐν-

τελῶς ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντα, ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν συστατικῶν μορίων, ἅτινα περιέχουσιν. Ἡ μελέτη λοιπὸν αὕτη δὲν εἶχε γίνεαι ἐπὶ Μωυσέως· ἰδοὺ ὁ λόγος.

— Ἐντοσοῦτω, κύριε ἐφημέριε, ἡ Βίβλος ῥητῶς ἀναφέρει, ὅτι ὁ κόσμος ἐκτίσθη εἰς ἕξ ἡμέρας, καὶ τὸ Θεόδοτον βιβλίον δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀπατᾶται.

— Λυποῦμαι, πάτερ μου, διότι δὲν ἐννοεῖτε πῶς ἡ Βίβλος, Θεόδοτος οὕσα, δὲν περιέχει καὶ φυσικὴν ἀκριβεστάτην. . . Ἡ τάξις τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν καὶ ἡ τάξις τῶν Θεοδότων εἰσὶν ὅλως ἀπ' ἀλλήλων διάφοροι. Ἡ Βίβλος λοιπὸν, θεία οὕσα καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς Θεοδότους ἀληθείας, δὲν εἶναι ἐπ' ἀνάγκης νὰ ᾔηται τοιαύτη καὶ κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, ὥς οὐδὲ κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθρωπίνων ἐκφράσεων εἶναι ἀναμάρτητος. Ἐκαστος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ὠμίλησεν ὥς ὁ ἀπλοῦς λαὸς, μιμηθεὶς τὰς ἐκφράσεις καὶ τὰς εἰκόνας τῶν κοινῶν πεποιθήσεων· δὲν δύνασθε ὁμῶς βέβαια νὰ ἀξιοῖτε, ὅτι ὅλα ταῦτα εἰσὶ θεῖα, διότι ἕκαστος ἔγραψε κατὰ τὴν γραμματικὴν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν φυσικὴν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ὅταν ὁ ἅγιος Αὐγουστῖνος ἐκήρυττεν, ὅτι ἡ εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν ἀντιπόδων πίστις ἦτο αἵρεσις, ἀπεδείκνυε τὴν γεωγραφικὴν τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἄγνοιαν, ἀλλ' οὐδόλως προσέβαλε καὶ τὴν ἀκραιφνῆ αὐτοῦ πρὸς πάντα τὰ ἄλλα ὀρθοδοξίαν. Τίς διανοήθη ποτὲ νὰ θεωρήσῃ ὡς δογματικὴν διδασκαλίαν τὰς ἀμυδρὰς περὶ φυσικῆς εἰδήσεις, ἃς δίδουσιν ἡμῖν τὰ ἱερὰ βιβλία; Δύναται τις νὰ ᾔηται ἀξιόλογος χριστιανὸς, καὶ ἐντοσοῦτω νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὁ Μωυσῆς δὲν ἐγίνωσκε τὴν γεωλογίαν ὅσον ὁ Κ. Ἡλίας Βωμόντος.

— Εἰσέρχεσθε εἰς λεπτότητας ἐπικινδύνους, ἅγιε ἐφημέριε. Πιστεύσατε, ὅτι ἡ ἀπλοϊκότης τῶν παλαιῶν πεποιθήσεων εἶναι ἀσφαλεστέρα, καὶ ὅτι ὅλας ταύτας τὰς θεωρίας μεταχειρίζονται οἱ ἄπιστοι, ὅπως κατὰ μικρὸν καταστρέψωσι τὴν ὀρθοκρίαν.

— Ἡ πίστις, ἀγαθέ μου πάτερ, ἡ ἡ ἀπιστία ἀμφοτέρων ἡμῶν εἰς τὰς διδασκαλίας τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης οὐδὲ κατὰ ἕν ἰῶτα δύναται νὰ παραλλάξῃ τὰς πολυτίμους ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ὁ Πάπας δύναται νὰ κηρύξῃ αὖριον ὡς δόγμα πίστεως, ὅτι ἡ μόρφωσις τοῦ κόσμου ἐγένετο ἐν εἰκοσιτέσσαρσιν ὥραις τοιαύταις, ὥς τὰ ὠρολόγια ἡμῶν ἀριθμοῦσιν.

ἀλλ' οὐδ' ὁ ταπεινότερος τελειόφοιτος τῆς Γαλλίας ἢ τῆς Γερμανίας θέλει ποτὲ ἀρνηθῇ τὴν διδασκαλίαν τῶν διδασκάλων αὐτοῦ καὶ τὰς σπουδαίας γνώσεις, ἃς αὐτὸς περὶ τῆς γεωλογίας ἔχει.

— Ἐντοσοῦτω, ἂν ὁ Πάπας κηρύξῃ τὸ τοιοῦτο, πρέπει νὰ τὸ πιστεύσωμεν, ἵνα γίνωμεν ἀληθεῖς καθολικοί.

— Ὡ! πάτερ μου! Καὶ ἂν ὁ Πάπας κηρύξῃ μίαν ἡμέραν, ὅτι δύο καὶ δύο κάμνουν τριάκοντα, πρέπει νὰ τὸ πιστεύσωμεν διὰ νὰ γίνωμεν καθολικοί;

— Δὲν θέλει ποτὲ κηρύξῃ τοιαύτην ἀνοησίαν.

— Διὰ τοῦτο λοιπὸν οὐδὲ τὴν ἄλλην πρέπει νὰ κηρύξῃ. . . »

Ἄλλ' ἐπιλείψει ὁ χρόνος, ἂν ἀποφασίσωμεν νὰ παραθέσωμεν ἅπαντα τὰ σπουδαῖα τεμάχια τοῦ περιέργου τούτου πονήματος, φοβούμεθα δὲ μήπως καταντήσωμεν ν' ἀντιγράψωμεν αὐτὸ ὀλόκληρον, ἕνεκα τῆς ἐπιθυμίας ἡμῶν τοῦ νὰ καταστήσωμεν τὸ ἔργον γνωστὸν τοῖς μὴ διεξεληθούσιν αὐτό. Ὡστε κρίνομεν καλὸν ν' ἀποταθῶμεν τῷ πειρασμῷ τούτῳ, διακηρύττοντες, ὅτι πᾶς σπουδαῖος καὶ φιλοπερίεργος, καὶ πᾶς ὁ ἐνδιαφερόμενος περὶ τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν κλῆρον ζητήματα, ὀφείλει νὰ ἀναγνώσῃ μετὰ προσοχῆς τὸν Ἐπικατάρατον, καίτοι καταδικασμένον βεβαίως ὑπὸ τῆς *Secreta Monita*, καίτοι συγκαταλεγόμενον εἰς τὸ *Index* τῶν ἀπηγορευμένων βιβλίων.

I. M. ΡΑΠΤΑΡΧΗΣ.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΝ ΙΤΑΛΙΑΙ.

Πετράρχης, ὁ μελίρρυτος τοῦ ἔρωτος αἰδὸς, ἐνθουσιωδέστατος δὲ καὶ αἰσιώτατος ἐπανορθωτὴς τῆς Λατινικῆς γλώσσης καὶ γραμματολογίας ἐν τῷ ΙΔ' αἰῶνι, ἀόκνως καὶ διὰ παντός τοῦ βίου ἐφιλοτιμήθη νὰ ἀνεύρῃ ὅσον ἐνῆν πλείονα χειρόγραφα τοῦ Κικέρωνος καὶ ἄλλων Λατίνων κανονικῶν συγγραφέων. Γράψας ποτὲ καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τινὰ φίλον του, ἔλαβεν ἀντὶ τοῦ Κικέρωνος, ὃν ἐζήτηι, τὸν Ὅμηρον. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Ἑλλήν Ὅμηρος, ὁ ἐν τοῖς ὑστερον χρόνοις μυριάκις μεταναστεύσας ἀπὸ τῆς ἐξελληνισθείσης Ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐκλατινισθεῖσαν Δύσιν. Τὸν κορυφαῖον τῶν ποιητῶν ἔθηκεν ὁ Πετράρχης ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του πλησίον τοῦ ἡγεμόνος τῶν φιλοσόφων Πλάτωνος, καὶ λίαν ἐδυσφόρει, μὴ δυνάμενος μήτε νὰ νοήσῃ μηδὲ νὰ ἀναγνώσῃ αὐτόν. Ἡ μόνη τῆς Ἰταλίας χώρα, ἐν ἣ ἐσώζοντο εἰσέτι μικρὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης λείψανα, ἦτο ἡ Καλαβρία· ὁ δ' ἐκ ταύτης ὀρμώμενος τοῦ Πετράρχου διδάσκαλος, ὁ μοναχὸς Βαρλαάμ, ἐδίδαξε μὲν τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν τὰ πρῶτα τῆς Ἑλληνικῆς στοιχείᾳ, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπεβίωσε πρὶν ἢ χειραγωγῆσαι αὐτόν εἰς τὰ ὑψηλότερα τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας δημιουργήματα· ἄλλος δὲ παρ' αὐτόν ἐν Ἰταλίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς διδασκαλίας δὲν ὑπῆρχεν οὐδεὶς. Εὐγνωμονῶν ὁ Πετράρχης διὰ συγκινητικωτάτης ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει δοτῆρα ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο αὐτῷ ἢ νὰ περιπτυχθῇ τὸν θεῖον τῆς Ἰωνίας αἰοδὸν καὶ νὰ οἰκτείρῃ, ὅτι ὁ μὲν ὑψηλὸς ξένος ἦτο τσοῦτον ἄφωνος πρὸς τὸν Πετράρχην, αὐτὸς δὲ πάλιν τσοῦτον κωφὸς πρὸς ἐκεῖνον. Μία μόνη ἐλπίς ἐφαίδρυνεν αὐτόν, ὅτι, ὡς ὁ Κάτων ὁ πρεσβύτερος,

θα ἐμάνθανε τὴν Ἑλληνικὴν ἐν τῷ γήρατι· ἀλλ' ὁ Πετράρχης ἐτελεύτησε, μετ' αὐτοῦ δὲ συνανετάφη καὶ ἡ ἐλπίς.

Εὐτυχέστερος ὑπῆρξεν ὁ φίλος καὶ θαυμαστὴς του Βοκάκιος, ὁ λαβὼν διδάσκαλον ἕτερον Καλαβρόν, ἀρνησάμενον τὴν ἰδίαν πατρίδα καὶ ἐπονομασθέντα Θεσσαλονικέα, μεθ' οὗ καὶ συνέζησε φιλικώτατα ἐπὶ τρία ἔτη· ἦτο δὲ οὗτος ὁ Λέων, ἡ κατ' ἄλλους, Λεόντιος Πιλάτος. Ἡ πρὸς τὸν ἄνδρα σχέσις καὶ ἀνοχὴ τοῦ Βοκάκιου μαρτυρεῖ τὴν τε μεγάλην φιλομάθειαν καὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὸ εὐγενές· διότι ὁ Λεόντιος Πιλάτος παρίσταται ὡς ἄνθρωπος ὀχληρότατος καὶ ἥμισυ ἀνασχετός, (α) κεκτημένος δὲ καὶ τὰς φαύλας ιδιότητας, δι' ὧν τινες τῶν φυγόντων εἰς τὴν Ἰταλίαν Ἑλλήνων μέγαν προσέτριψαν μῶμον εἰς τὸ ἑαυτῶν γένος. Ὁ Βοκάκιος, ἄπορος ὢν, ἠναγκάζετο νὰ στερῇ ἑαυτὸν πολλάκις τῶν ἐπιτηδεύων, ἵνα συντηρῇ τὸν διδάσκαλόν του καὶ ἀγοράζῃ χειρόγραφα. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε παρέλαβε τὸν Λεόντιον Πιλάτον ἐν τῇ ἑαυτοῦ οἰκίᾳ, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους κατέρωθωσεν ἵνα ἀναγορευθῇ οὗτος δημόσιος διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ ἐρμηνεύσῃ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν. Εἰς τὰς παραδόσεις καὶ εἰς τὴν συνομιλίαν τοῦ Πιλάτου ὀφείλει ὁ Βοκάκιος τὴν γνῶσιν ἐκείνην τῆς Ἑλληνικῆς, δι' ἣν, εἰ καὶ σμικροτάτῃ, εὐλόγως ἠδύνατο νὰ καυχῇ, ὅτι ὑπερτέρει τοὺς λοιποὺς Λατίνους, τοὺς καὶ αὐτὴν τὴν Ἑλληνικὴν ἀλφάβητον ἀγνοοῦντας. Εἰς τὸ Λατινικὸν κείμενον τῆς θεογονίας του παρενέβαλεν ὁ Βοκάκιος παντοίους ὁμηρικὸς στίχους, τοὺς ὁποίους ἦτο βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ ἐνόει οὐδεὶς τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ· διὸ καὶ ἐπαιρόμενος εἶπεν, «ἐπιδείξεως χάριν προσέθηκα ἑλληνικὰ ἔπη· ἐμὴ ἢ τιμὴ, ἐμὴ ἢ δόξα τοῦ ποιεῖσθαι χρῆσιν ἑλληνικῶν ἐπῶν παρὰ τοῖς Ἑτρούσκοις.»

Ὅ,τι δὲν κατέρωθωσεν ὁ ἄλλως πολλὰ μαχθῆσας Λεόντιος Πιλάτος, τοῦτο διενήργησεν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ὁ ἐκ Βυζαντίου Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς. Οὗτος συνέστησεν ἐν τῇ Δύσει τὴν πρῶτην Ἑλληνικὴν κοινότητα, καὶ ἱδρυσεν τὴν πρῶτην σχολὴν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἐφ' ᾧ κατ' ἐξοχὴν διέπρεψεν ὕστερον

(α) Aspectu horridus homo, turpi facie, barba proluxa et capillitio nigro, et meditatione occupatus assidua, moribus incultus nec satis urbanus homo· ταῦτα ὁ Βοκάκιος. Χεῖρον ἔτι ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ ὁ Πετράρχης: est enim animi aegritudo non minus contragiosa quam corporis.

ἡ Φλωρεντία. Τὴν 28 μαρτίου 1384 προσεκάλεσαν οἱ Φλωρεντῖνοι τὸν Μανουὴλ Χρυσολωρᾶν ὡς διδάσκαλον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὸ λίαν ἐπίσημον ἔγγραφον τῆς προσκλήσεώς του, διασωθὲν κατ'ἐτυχήαν μέχρις ἡμῶν, ἐτυπώθη πρῶτον τῷ 1741, ἔμεινεν ὁμῶς ἄγνωστον ἕως τῆς σήμερον, διότι δὲν ἐποίησαντο οὐδεμίαν αὐτοῦ χρῆσιν οἱ τότε ἱστοριογράφοι "Οδῖος καὶ Βοίρνερος. Οἱ Φλωρεντῖνοι, ἐπόμενοι εἰς τὸ παράδειγμα τῶν ἐνδόξων προγόνων των, τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων, οἱ ὅποιοι κατὰ μὲν τὰ ὅπλα οὐδενὸς ἦσαν δεύτεροι, μόνους δὲ τοὺς Ἑλληνας ὁμολόγουν ἀνωτέρους ἑαυτῶν κατὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀπεφάσισαν νὰ παραλάβωσι καθηγητὴν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, μέλλοντα νὰ ὑποδείξῃ τοῖς τέκνοις των «ἵνα ἀρύωνται ἐξ ἑκατέρας πηγῆς.»

Ὡς τοιοῦτον λοιπὸν προσεκάλουν τὸν Κωνσταντινουπολίτην Μανουὴλ Χρυσολωρᾶν ὅπως διδάξῃ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, πεποιθότες εἰς τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἠφικτότητα, περὶ ἧς τοσαῦτα εἶχον ἀκούσει. Ὑποχνοῦντο δὲ αὐτῷ ἐτήσιον μισθὸν ἑκατὸν φλωρινίων, ἐπὶ ὧν νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ διδάκτρα ἰδιαιτέρα παρὰ τῶν μαθητῶν· οὐχ ἥσσον δὲ ἐπέτρεπον αὐτῷ νὰ λάβῃ καὶ παρὰ τῶν ἀκροατῶν ἀντιμισθίαν, εἰάν αὕτη τῷ προσεφέρετο αὐθορμήτως· «διὰ ταύτην δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς γενναιότητος» δὲν θὰ ἡλαττοῦτο κατ' οὐδὲν ὁ προσδιορισθεὶς αὐτῷ μισθός.

Ἡ εἰς Φλωρεντίαν ἀφίξις τοῦ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ ἐνεκαίνισε νέαν καὶ ἀείμνηστον ἐποχὴν ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ κατὰ τὴν Δύσιν πολιτισμοῦ καὶ τῶν φώτων. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις του, τὸ γλυκύτατον ἥθος του, ἡ ταπεινότης καὶ φιλοπροσηγορία του, αἱ πολλαὶ ἀρεταὶ του καὶ ἡ ἐνθουσιώδης διδασκαλία του ἐπήνεγκον γενικὴν τῶν πνευμάτων ἀναστάτῳσιν οὐ μόνον παρὰ τοῖς νεωτέροις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἤδη γεγηρακόσιν. Εἰς τῶν ἀκροατῶν του, Λεονάρδος Βρούνης ἢ Ἀρετίνος, περιγράφων τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του, λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἐσπούδαζεν ἐν Φλωρεντίᾳ περὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον, ὅποτε ἐρῳασεν αὐτόσε ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὀλίγην εἶχε λάβει σχολὴν ἵνα ἐγκύψῃ εἰς τὰς καλὰς τέχνας. Ἐσχέφθη λοιπὸν καθ' ἑαυτὸν εἰς ἐπρεπε νὰ παραμελήσῃ τὴν χρυσὴν ἐκείνην, τὴν θεοῦθεν ἀποσταλεῖσαν καὶ μηδέποτε πλέον προσενεχθισομένην

νὴν τοῦ Χρυσολωρᾶ εὐκαιρίαν, ἵνα μυηθῇ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας μυστήρια καὶ μελετήσῃ τοὺς Ἑλληνας, ἐξ ὧν ἀπορρέει πᾶσα μάθησις καὶ πολιτισμός, καὶ τοὺς ὁποίους ἀγνοοῦσιν οἱ ἐν τῇ Δύσει ἐπτακόσια ὅλα ἔτη. Ἀπεφάσισεν ἐπομένως νὰ μαθητεύσῃ παρὰ τῷ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ μετὰ τοσοῦτου ζήλου καὶ ἄκρας φιλομαθείας, ὥστε ὅσα ἐμάνθανεν ἐν καιρῷ ἡμέρας ἀγρυπνῶν, ταῦτα καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀνεπόλει καθεύδων. Οὐχὶ μικρὸν συνειργάσθη μετὰ τοῦ Χρυσολωρᾶ ἐν Φλωρεντίᾳ ὡς διδάσκαλος τῆς Λατινικῆς ὁ μαθητὴς τοῦ Πιτράρχου Ἰωάννης ὁ ἐκ Ῥαβέννης· ἐκ ταύτης δὲ τῆς διπλῆς σχολῆς προέκυψεν ἡ πρώτη ἐν Ἰταλίᾳ περὶ τὰ φιλανθρωπικὰ ἢ ἐγκύκλια παιδεύματα σπουδάσασα γενεά, ἥτις ἦτο κάλλιστα συγκεκροτημένη περὶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Λατινικὴν γραμματολογίαν.

Τὴν σχολὴν ταύτην παρομοιάζει ὁ Πλατίνης πρὸς τὸν ἐν Τροίᾳ δούρειον ἵππον, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἐξεφάνησαν ἕτεροι Ἑλληνες ἥρωες. Ἐκ τῶν πολλῶν μαθητῶν των ἀναφέρω ἐνταῦθα τὸν Ῥοβέρτον Ῥόσσην, Πάλλαν Στρόζην, Ἰάκωβον Ἀγγελήν, Πόγγιον Γουαρίνον, Βικτωρίνον Φέλτρην· ὁ παρὰ τινων μνημονεύμενος ὡς μαθητὴς τοῦ Χρυσολωρᾶ Βεργέριος Φιλέλφος δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα, διότι ἐγεννήθη ὄντος ἤδη καὶ διδάσκοντος τοῦ Χρυσολωρᾶ ἐν Φλωρεντίᾳ.

Τὰς Ἑλληνίδας μούσας μετήνεγκεν ὁ Χρυσολωρᾶς οὐ μόνον εἰς Φλωρεντίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς Ῥώμην καὶ Ἑνετίαν, ἐνθα κατέβαλε τὰ θεμέλια δύο ἄλλων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ σχολῶν, αἵτινες ἐπὶ μακρὸν ἀνθημιλλῶντο πρὸς τὴν φλωρεντινὴν. Ἐν ταῖς τρισὶ ταύταις πόλεσι ἀπεταμιεύθησαν, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, καὶ τὰ πολυτιμότερα Ἑλληνικὰ χειρόγραφα, ἐξ ὧν προέκυψεν ἡ νεωτέρα γραμματολογία.

Διὰ τοῦ Χρυσολωρᾶ πρώτην φοράν ἠνώθησαν δύο κόσμοι, ἐπὶ πολλοὺς πρότερον αἰῶνας ἀποκεχωρισμένοι καὶ δὴ καὶ ἐχθρικῶς ἀλλήλοις διακείμενοι. Προσεγγιζούσης τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, νέα πατρίς ἐν τῇ Δύσει ἤνοιγε τὰς ἑαυτῆς πύλας ἵνα δεχθῇ ὡς ἴδια τέκνα τοὺς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σοφοὺς· ὅσω δὲ ἠϋξάμετο ὁ παρὰ τῶν Τούρκων κίνδυνος, τοσούτω πολυαριθμότεροι κατέπλεον οἱ Ἑλληνες εἰς τὴν φιλόξενον τῆς Ἰταλίας ἀκτὴν. Πολλάκις οἱ εὐγενεῖς οὗτοι φυγάδες οὐδὲν ἄλλο ἐκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν ἢ τὴν γνῶσιν τῆς πατρῴου γλώσσης

των, δι' ἣν καὶ μόνην ἀπήλαυνον φιλικῆς δεξιώσεως, μεγάλης τιμῆς καὶ ἀδρῶν ἀμοιβῶν. Περιφανέστατοι πάντων κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐποχὴν μνημονεύονται ὁ ἐκ Κρήτης Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης Θεόδωρος Γαζής, ἀμφότεροι ἀριστοτελικοί, σπουδάσαντες καὶ ἐν τῇ Λατινικῇ τοῦ Βιτορίνου σχολῇ, ὕστερον δὲ ἀναδειχθέντες διδάσκαλοι, μεταφράσται καὶ συγγραφεῖς. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἐμετανάστευον οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Δύσιν, ἤρξαντο καὶ οἱ Ἰταλοὶ μεταβαίνοντες εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς εὑρεσιν ἐλληνικῶν θησαυρῶν. Ὅ,τι ἐπραξαν ὑπὲρ τῆς Λατινικῆς γραμματολογίας ὁ Πετράρχης, ὁ Πόγγιος καὶ ὁ Ἐνώχ ἐκ τοῦ Ἀσκλου, ἀναζητήσαντες ἐν τοῖς μοναστηρίοις τῆς Δύσεως χειρόγραφα τῶν Λατίνων συγγραφέων, αὐτὸ τοῦτο ἐφιλοτιμήθησαν ἵνα κατορθώσωσι, καὶ πραγματικῶς κατώρθωσαν, ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς γραμματολογίας ὁ Γουαρίνος, ὁ Αὐρίσπας καὶ ὁ Φίλελφος, ἀγοράσαντες ὁλοκλήρους γόμους χιλιάδων καὶ μυριάδων ἐλληνικῶν χειρογράφων, ἅτινα ἀπέστειλον εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας. Τοιοῦτοι περιηγῆται τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου τῆς Ἰταλίας ἂν ἀποβιβασθῶσι κομίζοντες τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων σοφίας, ἀξιῶνται παρὰ τῶν ἀρχῶν τε καὶ τοῦ πλήθους πομπῶν καὶ θριάμβων, καὶ ἀποβαίνουσιν ἀντικείμενα καθολικοῦ σεβασμοῦ αὐτοὶ τε καὶ οἱ θησαυροὶ αὐτῶν.

Ἐπὶ τῇ εὐρέσει καὶ προσκτήσει ἐλληνικῶν κειμένων διέπρεψε κατ' ἐξοχὴν ὁ τῶν Μεδίκων Κόσμος, ὅστις, εὐρύτατον μετερχόμενος ἐν ὅλῃ τῇ Μεσογείῳ καὶ ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Ἀσίᾳ ἐμπόριον, παρήγγειλλεν ἀείποτε τοῖς πράκτορσιν αὐτοῦ ἵνα ἀγοράζωσιν ἀνθ' οἵουδήποτε τιμήματος Ἕλληνας συγγραφεῖς. Πολλὰ πλοῖα λοιπὸν, ἅτινα μετεκόμιζον ἀρώματα ἐξ Ἰνδιῶν εἰς τὴν Δύσιν, ἔφερον καὶ τι ἄγνωστον χειρόγραφον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τοιοῦτω τρόπῳ προέκυψαν αἱ τῶν Μεδίκων βιβλιοθήκαι, τῶν ὁποίων μία, συστηθεῖσα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀγίου Μάρκου, ἠνεώχθη εἰς τὸ δημόσιον τῷ 1444 καὶ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐν Εὐρώπῃ δημοσία βιβλιοθήκη, οὔσα κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος κληροδότημα τοῦ λογίου ἀρχαιοδύφου Νικολάου Νίκολη. Ὁ ρυθμιτῆς αὐτῆς καὶ πρῶτος τῶν νεωτέρων βιβλιοθηκαρίων ἦτο ὁ Θωμᾶς Παρεντονκίλλης, ὁ μετὰ ταῦτα Πάπας Νικόλαος Ε'.

Τὸ ἔργον τοῦ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ ἐμελλε νὰ τελειωθῇ ἐν

τῇ ἀξιωμακτικῇ συνόδῳ, τῇ ἀρξαμένῃ μὲν τῷ 1438 ἐν Φερράρᾳ, ληξάσῃ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐν Φλωρεντίᾳ.

Ἐθνικὴ πλάνη παρώτρυνε τοὺς περὶ τὸν Πετράρχην εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ· ἐπίστευσαν δηλονότι ἔχειν, ὅτι, ἀναγεννωμένης τῆς γλώσσης ἐν ὅλῃ αὐτῇ τῇ ἀγνότητι καὶ ἀκριβείᾳ, θὰ συνεζωπυροῦτο καὶ τὸ ἀρχαῖον τῶν Ῥωμαίων πνεῦμα, καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτῶν. Ὁμοίᾳ τις ἀπάτῃ, ἀλλὰ θρησκευτικῇ, συνετέλεσεν ὅπως σωθῇ ἐν τῇ Δύσει ὁ Ἑλληνισμός. Οἱ μοναχοί, οἱ ἐρίζοντες ἐν Φερράρᾳ καὶ ἐν Φλωρεντίᾳ ἐὰν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἢ μὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἅμα συνυπογράφαντες τὸ Ἐνωτικόν, ἐπίστευσαν, ὅτι αἱ δύο Ἐκκλησίαι ἦσαν ἤδη πραγματικῶς ἠνωμένα, ἀλλ' ἠπατήθησαν. Αἱ μὲν ἐκκλησίαι ἐμείναν κεχωρισμέναι ὥς καὶ πρότερον· κατωρθώθη ὅμως ἄλλη τις ἔνωσις, ὅπως οὐδενὸς ἐπιδιωχθεῖσα, τουτέστιν ἡ ἐκ δευτέρου ἔνωσις τῶν δύο πεπολιτισμένων κόσμων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ πομπὴ καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἑλλήνος αὐτοκράτορος ἐν Φερράρᾳ, οὐδεμίαν ἀγαθὴν ἐμποιήσασα ἐντύπωσιν, ἀπέβη τούναντίον γελοία καὶ ὀπωσοῦν σκανδαλώδης εἰς τοὺς Ἰταλοὺς. Ὁ ταύτην περιγράφας Lapis Castellimculis διηγείται μὲν πολλὰ καὶ ἀστεῖα περὶ τῶν ἐξ Ἀνατολῆς ὁρμηθέντων τούτων καὶ βαθυπωγῶνων ἀγίων, θαυμάζει ὅμως αὐτοὺς ἐπὶ τῇ τερασίᾳ πολυμαθείᾳ των καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι ἀκροώμενος αὐτῶν ἀγορευόντων, ἐνόμιζεν, ὅτι παρῆν ἐν τῷ Λυκείῳ ἢ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ. Ἐκ τῶν πολλῶν Ἑλλήνων, τῶν κατ' ἀνωτέραν ἐντολὴν ἢ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ἐνταῦθα παρευρεθέντων, ἐξεβίασαν τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ὑπόληψιν πάντων δύο ἄνδρες κατ' ἐξοχὴν διὰ τὴν ὑπεράνθρωπον εὐφράδειάν των καὶ διὰ τὴν γοητείαν τῆς ὑπὸ τοῦ Πετράρχου προφητικῶς ὑπαινιχθείσης, ἄλλως δὲ τέως ἐν Ἰταλίᾳ πάντῃ ἀγνώστου, διδασκαλίας των. Ἦσαν δ' οὗτοι, οἱ δύο Πλατωνικοὶ φιλόσοφοι: Γεώργιος Γεμιστός, ὁ ἐπονομαζόμενος Πλήθων, καὶ ὁ τούτου μαθητῆς Βησσαρίων, ὁ βραδύτερον καρδινάλιος τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας.

Ἀμφότεροι ἐπεχείρησαν ἵνα μεταδώσωσι τοὺς Ἕλληνας τοῖς Λατίνοις καὶ τοὺς Λατίνους τοῖς Ἕλλησι· κατώρθωσε δὲ τὸ μὲν ὁ Βησσαρίων, τὸ δὲ ὁ Γεμιστός. Ὁ Γιβέρτης διηγείται, ὅτι ὁ σεβάσμιος καὶ πολὺς γέρων Γεμιστός, ὁσάκις ἐλάλει περὶ τῆς

ἀρχαιότητος καθόλου καὶ περὶ τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ Πλάτωνος ἰδιαιτέρως, ἐγένετο νέος καὶ ἡγόρευεν ἔνθους ὥτπερ μάντις. Κατὰ μὲν τὸ θρήσκευμα ὁ Γεμιστός ἦτο ἐθνικός, κατὰ δὲ τὴν ἐπιστήμην αἰρετικός, διότι δὲν ἀπεδέχετο οὔτε τὸν Χριστιανισμόν, οὔτε τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν. Μετὰ τῶν πιστῶν φίλων του διαλεγόμενος δὲν ἐδίσταζε νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι εἶχε προαίσθημά τι περὶ θρησκευτικῆς τινος μεταβολῆς, ἥτις θὰ συνεπήγετο τοιαύτην τινὰ περὶ κόσμου φιλοσοφικὴν θεωρίαν, ἣν ἀπεδέχετο καὶ ἡ πολυθεΐα τῶν Πλατωνικῶν. Τὸ σύγγραμμά του περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν φιλοσοφημάτων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους διηγείρεν ἀγῶνα σφοδρότατον, ὅστις παρ' ὀλίγον ἐκλόνει τὰ θεμέλια τῆς νεαρᾶς πολιτείας τῶν ἐπιστημῶν. Ἐνθεν μὲν ἴσταντο ὁ Γεννάδιος, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ὁ Θεόδωρος Γαζής, ἐνθεν δὲ ὁ Γεμιστός καὶ ὁ Βησσαρίων. Δίκαιον ἀπεδόθη εἰς ἓνα μόνον, τὸν Βησσαρίωνα, ὅστις ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐριδος ἔγραψε πρὸς τὸν ὀργιλωτάτον τῶν Ἀριστοτελικῶν, Μιχαὴλ Ἀποστόλιον: «πόσον σμικροὶ εἴμεθα ἡμεῖς ἐνώπιον ἑνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν δύο τούτων! Ὁ κόσμος χαίρει κατέχων δύο τοιαῦτα πνεύματα, σπουδάζει περὶ τὰ συγγράμματά τῶν καὶ θὰ ἀποστῇ βαθρῆδόν πάσης φιλονεικίας.»

Οἱ πεπαιδευμένοι παρῆσαν ἐν τέλει εἰς βαναύσους ὕβρεις καὶ προσωπικὰς προσβολὰς. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ὑπερίσχυσε ἡ νέα πλατωνικὴ φιλοσοφία ἅμα γενομένη γνωστὴ τοῖς ἰδιώταις, καὶ κατ' ἐξοχὴν τῷ ἐκ Μεδίκων Κοσίμῳ, ὃν λίαν κατέθελεν ὁ τε χαρακτήρ καὶ τὸ ἥθος τοῦ Γεμιστοῦ καὶ ἡ ποιήσις τῆς τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίας. Ὁ Γεμιστός κατέστη ἀχώριστος φίλος καὶ ὁμοτράπεζος τοῦ Κοσίμου, μετ' οὗ συνδιελέγετο πολλάκις μέχρι βαθείας νυκτός, καὶ εἰς ὃν ὑπηγόρευσε τὴν ἰδέαν περὶ συστάσεως Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐξελέξατο ὁ Κοσίμος τὸν εὐφυστάτον τοῦ ἀρχιατροῦ του υἱὸν Μαρσίλιον Φίκιον, ὃν ἐδίδαξε πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν, καὶ εἰς ὃν ἐνεπιστεύθη ὕστερον τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθιδρύματος. Τὸν ἐσωτερικὸν τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ὀργανισμὸν ἀγνοοῦμεν σχεδὸν παντελῶς· γινώσκουμεν ὅμως ἐξ ἀσφαλῶν πηγῶν τὴν αὐτόθι ἀποδοδομένην ἰδίαν τε καὶ δημοσίαν ἀλλόκοτον τῷ Πλάτωνι λατρείαν. Ἐν τῷ μελετητηρίῳ του ὁ Φίκιος εἶχεν ἀνημμένην ἄσβεστον λυχνίαν ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τοῦ Πλάτω-

νος· τὰ δὲ μέλη τῆς Ἀκαδημίας ταύτης ὥρισαν μίαν τοῦ νοεμβρίου ἡμέραν, ὡσανεὶ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως ἅμα καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Πλάτωνος, ἣν καὶ ἐώρταζον διὰ θρησκευτικῆς ἀκολουθίας, δι' ὕμνων καὶ ᾠμάτων καὶ κηρύγματος, ὡς ἄλλην ἑορτὴν χριστιανικὴν· προέβησαν δὲ μάλιστα τοσοῦτον ἐν τῷ ἐξάλλῳ αὐτῶν ἐνθουσιασμῷ, ὥστε ἰκέτευσαν τὸν Πάπαν ἵνα κατατάξῃ καὶ τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν χορείαν τῶν Ἀγίων τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ εὐφραδεστάτῃ εἰσαγωγῇ τῆς τοῦ Πλάτωνος μεταφράσεώς του ἀποτείνεται ὁ Φίκιος πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ λογίους, προσκαλῶν νέους, ἀνδρας, γέροντας, ῥήτορας, φιλοσόφους καὶ πολιτικούς, καὶ ὑπισχνούμενος αὐτοῖς ἀνεξάντλητον πηγὴν διανοητικῆς τροφῆς ἐν ταῖς αἰθούσαις τῆς Ἀκαδημίας. «Σπεύσατε (λέγει,) καὶ προσέλθετε πάντες οἱ ἐμφορούμενοι ὑπὸ τοῦ ζήλου τῆς μακαριστοτάτης σοφίας, καὶ μὴ ἀντιστήτε τῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον καταπιεσθείσῃ, ὑπὸ δὲ τῆς θείας Προνοίας εἰς νέον βίον ἀνακληθείσῃ διδασκαλίᾳ. Χεῖρ Κυρίου ἀνύψωσεν αὐτήν· δὲν θὰ ἀποθάνῃ, ἀλλὰ θὰ ζῇ καὶ θὰ διηγῆται τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου. *“dextera domini jam exaltavit eam, non morietur sed vivet et narravit opera domini.”*»

Τὴν 29 μαΐου 1453 ἔπεσε τελευταῖον ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ πολυχρόνιον ἀγῶνα εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Πολλὰ ὥραια καὶ φιλάνθρωπα πνεύματα ἐν τῇ Δύσει, προεξάρχοντος τοῦ Αἰνείου Σιλβίου, ᾤκτειραν τὴν τελείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καταστροφὴν, ὃ δὲ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις ἀνέκραξε δακρύων: «ἀπώλετο ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ εὐγένεια, καὶ λόγοι, καὶ πλοῦτος, καὶ πᾶν ἀγαθόν.»

Ἀλλ' ἡ τοῦ πολιτισμοῦ ἱστορία αὐδένα γινώσκει θάνατον, ἐξ οὗ δὲν ἐβλάστησε μετ' ὀλίγον νέα ζωὴ. Τὸν Ἑλληνισμόν ἐσωσεν ἤδη ἐν τῇ Δύσει ἡ πρὸ πολλοῦ ἐνταῦθα συστάσα Ἑλληνικὴ ἀποικία, ἥτις ἀνέπτυσσε τὰς ἀγκάλας τῆς ὅπως περιπτύχθη καὶ τοὺς τελευταίους φυγάδας ἐκ τῆς βασιλίδος τῶν μητροπόλεων.

Περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ηὐδόκησεν ἡ θεία Πρόνοια νὰ γίνῃ ἐν Γερμανίᾳ σημαντικὴ τις εὑρεσις, ἥτις, εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔδωκεν ἀρχήν, κατὰ τὸν Μαρσίλιον Φίκιον, εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν ἐπιστημῶν. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τυπογραφία, ἥτις, διαδιδούσα ἐν βραχεὶ χρόνῳ εἰς μυριάδας ἀντιτύπων τοὺς συλλεχθέντας ἤδη πολυτιμοτάτους θησαυροὺς τῆς κλασικῆς

ἀρχαιότητος καὶ τῶν δύο μάλιστα πεπολιτισμένων αὐτῆς ἐθνῶν, ἔσωσεν αὐτοὺς διὰ παντός ἐκ τῆς φθορᾶς καὶ ἐποίησε προσιτοὺς καὶ τοῖς ἤττον ἀπόροις.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν δευτέραν καὶ πολὺ σπουδαιότεραν πεντηκονταετηρίδα τοῦ πεντεκαιδεκάτου αἰῶνος, τουτέστιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς, καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν γραμματικῶν, τῶν σχολίων, τῶν μεταφράσεων καὶ τῶν πρώτων ἐκδόσεων (editiones principes.) Ἑλλήνες καὶ Λατῖνοι ἀσχολοῦνται οὐχὶ πλέον εἰς συλλογὴν χειρογράφων, ἀλλ' εἰς ἀντιγραφὴν καὶ ἐκτύπωσιν, εἰς μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἀπὸ τοῦ σκότους σωθέντων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ὁ τελευταῖος τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντῖνος Λάσκαρις, ὁ ἀπαθανάτισας τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα διὰ μυρίων ἐμβριθεστάτων γραμματικῶν ἐρευνῶν, ἀνέγνω κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πλείονα χειρόγραφα παρὰ σύμπαντας τοὺς ἄλλους ἐν τῇ Δύσει λογίους. Ὁ ἀπλοὺς κατάλογος τῶν ἐν Μαδρίτῃ σωζομένων χειρογράφων του, τὰ ὅποια ὅλα ὁμολογοῦνται διαρρήδην ὡς κτῆμα καὶ πόνος αὐτοῦ, ἀρκεῖ ἵνα τὸν ἀναδείξῃ ἀληθὴ ἥρωα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματολογίᾳ. Ἰδίᾳ χειρὶ ἔγραψεν ἐξήκοντα ὁλοκλήρους κώδικας, συμπεριλαμβάνοντας τοσοῦτον ποικίλην, ἡκριβολογημένην καὶ πολλαπλὴν πληθὺν συγγραμμάτων, ὥστε ἕκαστος θαυμάζει πῶς ἡδυνήθη εἰς μόνος ἀνὴρ νὰ κατορθώσῃ τοιαῦτα. Ἐς συνδιορθωταὶ καὶ συνεκδόται τῶν πονημάτων αὐτοῦ μνημονεύονται δύο ἐν τοῖς τυπογραφείοις διημερεύοντες ἄνδρες, Δημήτριος ὁ Χαλκοκονδύλης, καὶ ὁ ἐκ βασιλέων ἔλκων τὸ γένος νεώτερος Λάσκαρις, ὀνόματι Ἰωάννης. Μετὰ τούτους διέπρεψαν τρεῖς Ἴταλοι, ὡς εἰσαγαγόντες πανταχοῦ τῆς Ἰταλίας καὶ, οὕτως εἰπεῖν, πολιτογραφήσαντες τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν: ὁ Πάπας Νικόλαος Ε', ὁ Ἀγγελος Πολιτιανὸς καὶ ὁ Ἄλδος Μανούτιος.

Ὁ Πάπας Νικόλαος Ε' ἀνεδείχθη ἀξίος τῶν Μεδίκων ἀνθάμιλλος περὶ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἐξαγόρασιν Ἑλληνικῶν χειρογράφων πρό τε τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς. Ὁ Φίλελφος ἐξαίρει μετὰ πολλῶν ἐγκωμίων τὰς μυριάδας τῶν ἀνεκτιμήτων θησαυρῶν, εὖς ἐκθιμίζον εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ πάσας τὰς γωνίας τῆς Ἑλλάδος περιηγούμενοι πράκτορες τοῦ Νικολάου. Εἰς τὴν ἀκάματον δραστηριότητα τοῦ μουσοτραφοῦς τούτου Ἱεράρχου ὀφείλει τὴν ἑαυτῆς

δόξαν ἢ τοῦ Βατικανοῦ βιβλιοθήκης, ἢ ἐπὶ τῆς ἱεραρχίας αὐτοῦ περιλαμβάνουσα πεντακισχιλίους τόμους. Πένης ἐπὶ τῶν καὶ ἀφανῆς κληρικὸς ὁ Νικόλαος ἐξωκονόμει ὀλίγους καθ' ἑκάστην ὁβολοὺς εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, πρὸς τὸν ὅποιον Πάπας γενόμενος ἐδαπάνησε βασιλικώτατα. Ἐνῶ πάντας σχεδὸν τοὺς λογίους τῶν Ἰταλῶν εἶχε καταλάβει τότε ἡ μανία νὰ μιμῶνται πάνυ ἀνεπιστημόνως καὶ ἀδεξίως τὸν Οὐίγγιλιον καὶ τὸν Κικέρωνα, προσέθετο ὁ Νικόλαος νὰ ποιήσῃ τοῖς πᾶσι γνωστὴν τὴν τέως περισθεῖσαν Ἑλληνικὴν γραμματολογίαν διὰ Λατινικῶν μεταφράσεων, αἵτινες, διὰ τὴν ἔλλειψιν γραμματικῶν καὶ λεξικῶν, ἦσαν τὰ καταλλήλοτα βοηθήματα πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς. Συνδιαλλάξας λοιπὸν τοὺς ἀλλήλους αἰέποτε διαφερομένους Πόγγιον, Φίλελφον, Βάλλαν, παραλαβὼν αὐτοὺς εἰς τὴν αὐλήν του καὶ παρασχὼν αὐτοῖς (καίτοι ἀναξίους ἕνεκα τοῦ σκανδαλώδους βίου των,) ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ ἀφῆσσι πᾶσαν ἄλλην προσφιλεῖ αὐτοῖς ἐργασίαν, καὶ νὰ μεθερμηνεύωσιν εἰς γλαφυρὸν λατινικὸν ὕφος Ἑλλήνας συγγραφεῖς ἀπὸ κεφαλαίου εἰς κεφάλαιον καὶ ἀπὸ παραγράφου εἰς παράγραφον. Διὰ μόνον τὸν Θουκυδίδην προσήνεγκεν ἀμοιβὴν 500 δουκάτων. Ὁ Φίλελφος ἔγραψεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ Νικολάου Ε' οὐδεὶς Ἰταλὸς ἡδύνατο νὰ παραπονηθῇ ὡς μὴ γεννηθεὶς ἐν Ἑλλάδι, διότι ἐν τῇ μητρικῇ αὐτοῦ γλώσσῃ ἀνεγίνωσκεν εὐκόλως πᾶν ἀριστοῦργημα τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας. Τοῦ κόλακος Φιλέλφου οἱ λόγοι φαίνονται ὅπως οὐκ ὑπερβολικοί· ὁ Νικόλαος ἀνέγνω Λατινιστὶ μεταφρασθέντας τοὺς λογογράφους σχεδὸν ἅπαντας, Πλάτωνα, Ξενοφῶντα, Θουκυδίδην, Ἀριστοτέλην, Στράβωνα, κτλ. οὐχὶ ὁμῶς καὶ τοὺς ποιητάς, οὐχὶ τὸν Ὅμηρον. Πολλάκις ἐπεθύμησε νὰ μελετήσῃ τὸν Ὅμηρον εἰς ἑρρυθμὸν Λατινικὴν μετάφρασιν καὶ εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον τοῦ πρωτοτύπου· ἡ ἐπιθυμία του αὕτη κατέστη χρόνου προϊόντος μονομανία. Καίτοι δὲ πολλὰς πολλάκις ὑποσχόμενος δαψιλεστάτας ἀμοιβὰς εἰς τὸν κατορθώσοντα τοῦτο, ἐτελεύτησε καὶ ὁ Νικόλαος ὡς ὁ Πετράρχης, χωρὶς νὰ ἀναγνώσῃ ποτὲ κατ' εὐχὴν τὸν ὕπατον τῶν ποιητῶν.

Πρῶτος τῶν διδασκάντων τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν δημοσίᾳ Ἰταλῶν φημίζεται ὁ Ἀγγελος Πολιτιανός, ὁ καυχώμενος, ὅτι καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἑλλήνας ὑπερηκόντισε κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, μακαρίζων δὲ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα Φλωρεντίαν ὡς ἀνα-

δειχθεῖσαν δευτέραν ἐστίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκλείψαντος Ἑλληνισμοῦ. Οἱ φλωρεντινοὶ εὐπατρίδαι ἔγραφον καὶ ἐλάλουν τὴν ἀττικὴν διάλεκτον τοσοῦτον καθαρῶς καὶ γλαφυρῶς, ὥστε θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι αἱ Ἀθηναὶ δὲν ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς οὐδὲ περιήλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων, ἀλλὰ πραγματικῶς μετεκομίσθησαν εἰς Φλωρεντίαν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ἀληθῶς μέγας, ἰδιόρρυθμος καὶ ἀνώτερος τῶν συγχρόνων του. Ὡς ἀληθὴ ποιητὴν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχῆς ἀνεγνώρισαν οἱ μεταγενέστεροι μόνον αὐτόν, οὐτινος τὸ νεανικὸν ποίημα *Giostira* προσεστήσαντο ἑαυτοῖς πρότυπον ὃ τε Ἀριόστος καὶ ὁ Τάσσος. Ὡς κριτικὸς ἀνυψοῦται ὁ Πολιτιανὸς ἐπὶ πολὺ ὑπεράνω τῶν πιθήκων δίκην τοὺς ἀρχαίους πάνυ ἀδεξίως ἀπομμουμένων καὶ τῶν μυστικῶν, Μαρσιλίου, Φικίνου καὶ Πίκου Μιράνδολα. Τὸν Ὅμηρον εἰς πάντας αἰεποτε συνιστῶν καὶ τοῦτον διὰ παντός ἀνὰ στόμα φέριον, κατέδειξε τὴν ματαιοπονίαν τῶν τυφλῶν τοῦ Κικέρωνος ὁπαδῶν, καὶ κατέβαλε τὰ θεμέλια τῆς νεωτέρας κριτικῆς, τῆς ποιήσεως, τῆς ῥητορικῆς καὶ τῶν ἄλλων καλῶν τεχνῶν. Ἀποθανόντος τούτου τῷ 1494 ἐλήξεν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἡ χρυσὴ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐποχὴ, διότι ἀπὸ τοῦδε αἱ τῆς ὠραίας χερσονήσου πεδιάδες ἀπέβησαν θέατρον τῶν αἱματηροτάτων πολέμων τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας, δι' ὧν κατέβρευσαν οἱ καρποὶ τῶν προτέρων διανοητικῶν ἀγώνων.

Οἱ μετὰ ταῦτα χρόνοι δὲν ἦσαν τὸ παράπαν εὐνοϊκοὶ πρὸς τὴν θεραπείαν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἐπίδοσιν τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης. Οὐχ ἦττον ὅμως συνέστη τῷ 1494 ἐν Βενετίᾳ τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Ἀλδου Μανουτίου, τὸ ὁποῖον, μεθ' ὅλας τῶν διηνεκῶν πολέμων τὰς δονήσεις καὶ καταστροφάς, ὁλόκληρον ἑκατονταετηρίδα ἐπήρκεσεν εἰς τὰς προθέσεις καὶ τὰς προσδοκίας τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ. Τὸ πρόγραμμα τοῦ τυπογραφείου τούτου σώζεται ἐν τῷ προλόγῳ τῶν ὑπὸ τοῦ Μανουτίου τῷ 1495 ἐκδοθέντων συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγεται: «Εὐλόγως ἐξαίρει μετ' ἐπαίνου ὁ Κικέρων τὸ συμβᾶν, ὅτι ὁ Κάτων, γέρων ἤδη ὢν, ἐξέμαθε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἀλλ' ἢ καὶ ἡμεῖς ἐποχὴ ἀγαθῇ τύχῃ σεμνύνεται ἐπὶ πολλοῖς Κάτωσι, δυναμένοις ν' ἀμιλλῶνται πρὸς τοὺς νέους περὶ τὴν λατρείαν τῶν Ἑλληνίδων μουσῶν. Ὅσον διάπυρος ὅμως εἶναι ὁ ζήλος των, τοσοῦτον μεγάλη καὶ ἡ τῶν βιβλίων ἑλλει

ψις. Εἰς τὴν πολλαπλασίᾳσιν τῶν ἐκδόσεων λοιπὸν προτίθεμαι νὰ συντελέσω ἐγὼ κατὰ τὸ δυνατόν, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ βοηθοῦντός μοι. Βεβαίως οἱ καιροὶ προσμειδῶσιν εἰς τὸν ὀρυμαγδὸν τοῦ πολέμου μάλλον, ἢ εἰς τὰς μούσας· πρέπει ὅμως νὰ βοηθῶ τοὺς ἀγαπῶντας τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, οὐδενὸς κόπου, οὐδεμιᾶς δαπάνης, οὐδενὸς χρόνου φειδόμενος.» Εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἔμεινεν ὁ Ἄλδος Μανούτιος πιστὸς ὅλην εἰκοσαετίαν, ἕως τῆς ἀπὸ τῶν ὑπερβολικῶν πόνων τελευτῆς αὐτοῦ. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὀλίγιστοι συγγραφεῖς Ἕλληνες ἦσαν γνωστοὶ ἐν Ἰταλίᾳ· ὁ Μανούτιος ἐπεχείρησεν ἔργον τεράστιον, προθέμενος νὰ ἐκτυπώσῃ ἐπιδιωρωμένην ὅλην τὴν περιουθεῖσαν Ἑλληνικὴν γραμματολογίαν. Κατὰ τὴν πολυμαθειαν, τὴν καρτερίαν, τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν τεχνικὴν ἱκανότητα ὑπερέβη ὁ Μανούτιος καὶ τὸν Ἀνδρέαν Ἀσουλανόν, καὶ τὸν Παῦλον, καὶ τὸν Ἄλδον Μανούτιον τὸν νεώτερον, καὶ ἅπαντας ἐν γένει τοὺς μεταγενεστέρους αὐτοῦ. Τῷ 1494 ἐξῆλθον ἐκ τῶν πιεστηρίων τοῦ πρῶτον τὰ Ἑρωτήματα τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως, τὰ ὁποῖα τῷ 1476 εἶχον ἐκτυπωθῇ ἐν Μεδιολάνοις ὡς τὸ πρῶτιστον τῶν ἑλληνικοῖς γράμμασι δημοσιευθέντων βιβλίων. Ἀπὸ τοῦ 1494 μέχρι τῶν 1515 ἐξῆλθον ἐκ τῶν Ἀλδινίων πιεστηρίων ἐν συνόλῳ 120—130 συγγράμματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται μὲν εὐαριθμέα, παραβαλλόμενα πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν ἐν Βενετίᾳ τετυπωμένων, ὅστις τῷ 1500 συνεποσοῦτο εἰς 3,000· τὸ ἔργον ὅμως παρίσταται μέγιστον, ὁπόταν ἀναλογισθῶμεν τὰς δυσχερείας, πρὸς ἃς ἐδέχθη ὁ Ἄλδος διηνεκῶς νὰ παλαίῃ. Ἦσαν δὲ αὗται οἱ ἀναστέλλοντες τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπιμιξίαν πόλεμοι, οἱ δις ἀναγκάσαντες αὐτὸν νὰ κλείσῃ τὸ ἐργαστήριόν του καὶ ν' ἀπέλθῃ ἐκ Βενετίας, ἀβέβαιος ἂν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐπιστρέψῃ· αἱ ἐπανειλημμέναι συνωμοσίαι τῶν μηχανικῶν καὶ τῶν στοιχειοθετῶν, οἵτινες αἰεποτε δυσηρεστοῦντο ὡς πολὺ ἐργαζόμενοι καὶ νύκτας ὅλας ἀγρυπνοῦντες· τελευταῖον δὲ, ἡ ἀναιδὴς τυποκλοπία, ἡ ματαίωσάσα τοὺς ἀρίστους τῶν ἀγώνων αὐτοῦ κάρπους. Μὴ λησιμονήσωμεν δὲ, ὅτι πολλὸς ἐχρειάζετο χρόνος πρὸς εὑρεσιν τεχνιέντων στοιχείων, καὶ τύπων, καὶ χάρτου, χάριν τῶν λεγομένων πρώτων ἐκδόσεων.

Ὁ Ἄλδος Μανούτιος εἶναι ὁ εὐγενέστατος καὶ ἀξιολογώτατος τῆς ἐποχῆς χαρακτήρ. Μετὰ συγκινήσεως ἀναγινώσκομεν

ὃν ὀχαιέντερος οὗτος ἐκ τῶν λογίων τοῦ ΓΕ' αἰῶνος ἐπέγραψεν ἐπὶ τὸ μελετητήριόν του ἐπιγραφὴν, ὅπως ἀποδιώκῃ τοὺς ἐνοχλοῦντας αὐτὸν δι' ἀσκόπων ἐπισκέψεων: « Οἷος δὴ ποτε καὶ ἂν ἦσαι, ὁ, τιδὴ ποτε καὶ ἂν αἰτῆς, τάχυνον ἵνα τὸ εἴπησ καὶ ἀναχώρησιν, ἐκτός ἐάν ἦσαι ἕτερός τις Ἑρακλῆς, ἐρχόμενος ὅπως ἄρης τὸ βάρος ἀπὸ τῶν ὤμων τοῦ κεκμηκότος Ἀτλαντος. » Μίαν μόνην γινώσκει διασκέδασιν, τὸ μετὰ τῶν πιστῶν αὐτοῦ βοηθῶν καὶ συνεκδοτῶν συμπόσιον, οὗ τινος αἱ δαπάναι ἐγίνοντο ἀπὸ τῶν κατ' ἔτος συλλεγομένων προστίμων τῶν διαφόρων τῆς νέας αὐτοῦ Ἀκαδημίας μελῶν. Ἐκτιμῶν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας, δὲν παρέρρηκε ὡς οἱ σύγχρονοί του εἰς τὴν παράλογον αὐτῶν λατρείαν, ἀλλὰ διετέλεσεν εὐσέβαστος χριστιανός· ὦν δὲ καὶ πάνυ ἠθικός καὶ ἀφιλοκερδής, διεκρίνετο πολὺ ἀπὸ τῶν ἄλλοι ὁμοτεχνῶν του.

Ἀπὸ τῆς εὐρέσεως τῆς τυπογραφίας καὶ ὕστερον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς ἐξεδίδοντο γράμμασι κεφαλαίοις εἰς φύλλον διπλοῦν, ἐπρεπε δὲ νὰ ἔχῃ τις ἰδιαίτερον ἐπίτηδες ἀναλογεῖον, ἐφ' οὗ νὰ τοὺς ἀναγινώσκῃ. Πρῶτος ὁ Ἄλδος Μανουτίος εὐηργέτησεν ἀληθῶς τὴν ἀνθρωπότητα τῷ 1504, ἀρξάμενος νὰ ἐκδίδῃ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς γράμμασι μικροῖς καὶ εἰς σχῆμα ὀγδοὺν· ἐκτοτε ἐπώλει κατ' ἔτος μυριάδας πολλὰς τόμων εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὅσakis οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐβλεπον, ὅτι ἐβράδυνεν ἡ ἀφίξις τῆς φορταγωγοῦ ἀμάξης, δι' ἧς περιεμένοντο αἱ ἀλδίνιαι ἐκδόσεις, ἐκλαιον καὶ ὠκτερον τὴν στασιμότητα τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸν ὀλεθρον τῶν γραμμάτων· ὁπότε δὲ τελευταῖον ἐφθانون αἱ βίβλοι εἰς τὰ σύνορα τῆς χώρας, ἔτρεχον ἅπαντες οἱ λόγιοι σωρηδόν, πολλοὶ δὲ καθηγῆται ἐξυλοκοπήθησαν καθ' ὁδὸν ὑπὸ ἄλλων συναδέλφων των, θελήσαντες νὰ ἀγοράσωσι πρῶτοι τὸν Ὀμηρον, Πλάτωνα καὶ Θουκυδίδην. Μετὰ βασκάνου ὄμματος παρετήρουν οἱ Ἰταλοὶ τυπογράφοι καὶ λόγιοι τὴν περὶ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς μελέτην τῶν ἐν Γερμανίᾳ οἰκούντων βαρβάρων, οἱ ἐσπούδασαν ὅπως πείσωσι τὸν Ἄλδον νὰ ὑπερτιμήσῃ τὰς βίβλους, καὶ καταστήσῃ οὕτω δυσκολωτέραν τὴν εἰς Γερμανίαν ἀποστολὴν των. Φιλάνθρωπον ὅμως ὁ φιλόανθρωπος Ἄλδος ἀπάντησιν ἔδωκεν αὐτοῖς, γράψας ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσης γραμματικῆς τοῦ Λασκάρειος: « Ὁ βίος μου ἀνήκει εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα· μάρτυς μου ὁ Κύριος, ὅτι οὐδὲν ἄλλο

οὐδέποτε διακαέστερον ἐπόθησα, ἢ νὰ ἀποβῶ ὠφέλιμος πᾶσιν ἀνθρώποις. » (α)

Κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἡ τῶν γραμμάτων ἀναγέννησις ἤρξατο ὡς ἔργον τι ἐθνικόν. Διὰ τοῦ Ἄλδου Μανουτίου πρῶτου ἀπέβαλον τὰ Ἑλληνικά καὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρά των, εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν μεταφυτευθέντα καὶ δεξιῶς φυτοκομηθέντα κατέστησαν κοσμοπολιτικὰ καὶ ὄντως φιλανθρωπικὰ παιδεύματα.

ONCKEN.

(Μετάφρασις Δ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ.)

(α) Omnem vitam decrevimus ad hominum utilitatem consumero. Deus est mihi testis nihil me magis desiderare quam prodesse hominibus, quod et actu vita nostra ostendit ubicunque viximus et ostensuram speramus (quando id volumus) indies magis quamdiu vivimus in hac lacrimarum valle et plena miseriae.

Ο ΚΕΡΑΥΝΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΧΑΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.

Ἐάν ἐρμηνεύσωμεν φιλολογικῶς τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα περὶ Ἀναξαγόρου, θέλομεν ἐξ ἀνάγκης παραδεχθῆ, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐφρόνει λίαν παραδόξως περὶ κεραυνοῦ. Ἀναφέρομεν μεθ' ὑπερηφανείας τὸν κατώτατον μαθητὴν τῶν ἡμετέρων σχολείων, ὅστις πλείω γνωρίζει, ἐπειδὴ καὶ ἡξεύρει τὴν ταυτότητα τῆς κεραυνώδους ὕλης καὶ τοῦ βολταϊκοῦ ἡλεκτρισμοῦ. Μήπως, μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς μηχανῆς τοῦ ὑαλίνου τροχοῦ, δὲν δυνάμεθα νὰ κατασκευάσωμεν μικρογραφίαν, οὕτως εἶπῃν, κεραυνοῦ; Μήπως δὲν παράγομεν σπινθήρας μετὰ μεγίστης ἐκκολίας ἀπὸ τὸ πηγίον τοῦ Ρουμκόρφ; Μήπως δὲν ἐγένετο ἕκαστος ἡμῶν ἄλλος μικρὸς Ζεὺς;

Ἐν τούτοις ἐάν σκεπτώμεθα περὶ τῆς μεγάλης ἐνότητος τῆς οὐσίας τῆς μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ μὴ ἐγὼ, μεταξὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τοῦ μικροῦ ἀπείρου τοῦ ἐν ἡμῖν, ἐπιεικέστεροι θέλομεν εἶσθαι τῶν πρὸ ἡμῶν. Δὲν θὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ἀνακαλύψαντες τὰς ἠθικὰς ἀληθείας δι' ὑψηλοτάτου τινὸς εἶδους θεωρίας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκύψωσι καὶ εἰς τὴν ὑλικὴν τάξιν. Θὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ὑπάρχει συνείδησις ἐπιστημονική, καθὼς ὑπάρχει ἄλλη φιλοσοφική, καὶ εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τοὺς πρώτους διδασκάλους τῆς ἀνθρωπότητος. Τίς λοιπὸν ὁ τολμήσων νὰ ἀξιῶσῃ, ὅτι εἴμεθα ξένοι τῆς ἀγίας ἱστορικῆς μεθόδου, ἐάν κατανοῶμεν τὰς συγγραφὰς οὐ μόνον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Οὐίργιλίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Σενέκα, τοῦ Λουκρητίου, τοῦ Πλουτάρχου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πλινίου, ἄλλως ἢ οἱ ἀντιγραφεῖς τοῦ μεσαιῶνος; Δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀν' ὑποχρεωθῶμεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὡν τὸ πνεῦμα εἰσέδυσεν εἰς τὰ βάρη τοῦ μικροκόσμου, ἐβυ-

θίσθησαν εἰς τὰ πυκνότερα σκότη ὡς πρὸς τὴν οὐσασιν τοῦ ἐυρυχώρου σύμπαντος, ἐνῷ εἰς ἕκαστον βῆμα ἀποδεικνύομεν, ὡς περ ἀπαύγασμα, τοὺς φωτίζοντας ἡμᾶς νόμους; Μήπως αἱ δύο ἐπόμενοι τῆς ἀπείρου καὶ ἀναγκαίας πραγματικότητος δὲν συνεπάγονται ἐπίσης τὸ ἀπεικόνισμα τῶν αὐτῶν παγκοσμίων νόμων; Μὴ δυνάμεθα νὰ δεισδύσωμεν εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἀνθρώπου, δίχως νὰ κατανοήσωμεν τὸ ὅπερ παριστᾷ πρόσωπον ἐν τῇ φύσει; Μὴ δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν πράγματι τὴν φύσιν, ἀν' μὴ κατέχωμεν τὴν γνῶσιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀν' μὴ καταλαμβάνωμεν τοὺς νόμους τῆς διανοίας;

Ὁ Πλουτάρχος διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας παρεδέχετο ὅτι ὁ κεραυνὸς παράγεται ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν φεψ ἄλων τῶν πιπτόντων ἐκ τῶν ἀστέρων. Ἀληθῶς εἶπῃν, ἡ δοξασία αὕτη φαίνεται γελοία· προσομοιάσαι τοὺς κοσμοῦντας τὸν οὐράνιον θόλον ἀδάμαντας μὲ λύχνους καπνίζοντας! Ἐντοσούτω, μὴ δὲν γνωρίζομεν, ὅτι μέγας ἀριθμὸς φωτεινῶν φαινομένων παρήχθησαν ἐκ τῆς πτώσεως τῶν μετεώρων, ἀνηκόντων εἰς τὸ πλανητικὸν σύστημα; Δὲν γνωρίζομεν, ὅτι αἱ μυστηριώδεις αὗται χῶραι ἀποστέλλουσιν ἡμῖν σφαῖρας λαμπράς, καυσίμους ὕλας πάσης φύσεως; Μήπως εἶναι δυνατόν, καὶ σήμερον ἐτι, νὰ διακρίνωμεν ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν φυσικὸν ἡλεκτρισμὸν, καὶ νὰ ἀπομονώσωμεν αὐτὸν ἀπὸ ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν κόσμον τὸν ἐπέκεινα τῆς γῆς;

Ἡ ἰδέα τοῦ Ἀναξαγόρου, ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς κατανοήσεως σταθερᾶς τινος μεταβολῆς τῶν στοιχείων τοῦ γῆϊνου ἐγὼ μὲ τὸ παγκόσμιον μέσον, φαίνεται πολὺ γονιμωτέρα ἢ ἡ τῆς ἀπομονώσεως τῆς σφαῖρας ἡμῶν, ἢ ἡ διδασκαλία τοῦ κενοῦ, τοῦ τυχαίου. Μὴ ἐξετάζωμεν ἐπιπολαιῶς τοὺς πιστεύοντας εἰς τὴν διάρκειαν τῶν παραγωγῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου.

Τούναντίον, κατὰ τὸν Ἀναξίμανδρον, ὁ κεραυνὸς, ὡς ἐκ τῶν αἰτιῶν αὐτοῦ, ἀνήκει πραγματικῶς εἰς τὸν κόσμον, ὃν κατοικοῦμεν· παράγεται μάλιστα ἐν τοῖς κόλποις τῶν ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν ἡμῶν νεφῶν δι' ἐσωτερικῆς τινος ἐκρήξεως. Ὁ κρότος αὐτοῦ παράγεται ἐπίσης ἐξ ἐκρήξεως, ἣν ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος φαίνεται ὅτι ἀνέλυσε, καὶ ἥτις ἐπρεπε νὰ φανῇ παραδόξως θαυμασία εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ πυρῖτις δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐφευρεθῇ, καθ' ἣν ὁ Ἥρων μάλιστα δὲν εἶχεν ἐτι ὑποπτεύσει τὴν διακεχυμένην τοῦ αἵματος δύναμιν.

Ἡ θεωρία αὕτη, ἀνεπαρκὴς οὖσα, πόρρω ἀπέχει τοῦ ἐξηγήσαι τὰ συμπεπλεγμένα φαινόμενα, ἅπερ προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν· πλὴν καὶ τοιαύτη οὖσα, εἶναι ὁ καρπὸς βαθείας ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ σπουδαίων παρατηρήσεων. Μὴ δὲν βλέπομεν πολλάκις τὴν μάζαν τῶν ἀτμῶν τῶν μᾶλλον συμπεπυκνωμένων ἐπιφύουσαν σχεδὸν τῶν κυμάτων, ὥσπερ τὸ κυματοῦν ὄρος ὑπῆκουεν εἰς ἀπειρὸν τινα δύναμιν; Δὲν παραδεχόμεθα πολλάκις ἀκουσίως ἡμῶν, ὅτι ἡ μάζα αὕτη συντρίβεται εἰς τεμάχια, ὡς ἡ ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ ἀοράτου τινὸς ἐργάτου ὑπόνομος ἤθελε παραγάγει ἐνώπιον ἡμῶν τὸ τρομερὸν αὐτῆς ἀποτέλεσμα; Ἐνίοτε ἀληθεῖς σφαῖραι ἐναέριοι ρίπτονται ὑπὸ τῶν νεφῶν· βλέπομεν καταβαῖνον μέλαν καὶ βραδὺ σέλας, καὶ σφαῖρας πεφυρακτωμένας ὅτι ρυμουλκοῦνται ὑπὸ ἀοράτων ἐλατηρίων. Τί λέγω; ἄρμα πυρρὸν, παραγόμενον ἐκ θορυβωδῶν μαζῶν, ἐξοχέλλει εἰς τὰ χαμηλότατα μέρη τοῦ ἐναερίου ὠκεανοῦ. Ἐὐφροδὸν τοῦτο ἀντικείμενον ἐκρηγνύεται μετὰ τρομεροῦ πατάγου, προξενοῦν τὴν φρίκην εἰς τὰ δυστυχῆ ζῶα, ἅτινα κινοῦνται καὶ ρίπτουσι τὴν ζωὴν αὐτῶν ἐπὶ τούτων τῶν σκοπέλων.

Θὰ τολμήσωμεν ἔτι νὰ περιφρονήσωμεν τὸν Σενέκαν παραδεχόμενον, ὅτι ὁ κεραυνὸς γεννᾶται ἀπλούστατα ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν νεφῶν; Μὴ δὲν βλέπομεν πολλάκις, ὅτι αἱ θορυβώδεις μάζαι κατακρημνίζονται μετ' ἀκατανικήτου μανίας; Μὴ ἡ φοβερὰ αὕτη ταραχὴ δὲν δικαιολογεῖ τὰ θαυμάσια ταῦτα ἀποτελέσματα, ἅπερ ἐμπροσθεν ἡμῶν ἐμφανίζονται, ἅμα ὁ σπινθὴρ φαίνεται εἰς τὸν μελάγχρουν οὐρανόν;

Δὲν γνωρίζομεν ἀφ' ἑτέρου, ὅτι τὰ νέφη συγκρατοῦσι βαρείας μάζας, ἀπειλούσας τὰς συγκομιδὰς, τοὺς οἴκους καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν ἡμῶν; Λησμονοῦμεν, ὅτι ἐνίοτε ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ αἰθέρος πίπτουσι τεμάχια πάγου, τοσοῦτον βαρέα, ὥστε εἰς ἄνθρωπος, ὡς λέγεται, δὲν δύναται νὰ ἄρῃ αὐτὰ ἐκ τῆς γῆς; Δὲν εἶναι συγγνωστοὶ ἄρα γε ὅσοι ἐφαντάσθησαν, ὅτι οἱ ὑδατώδεις οὗτοι βράχοι ἠδύναντο νὰ παραγάγῃσι γιγαντιαίας φλόγας ἀκαταλόγους με ἐκείνας, ὥς ἡ σιδηρίνη ὀπλὴ τοῦ Ἰππου παράγει εἰς τὰς λιθοσρώτους ὁδοὺς;

Ὁ Λουκρήτιος εἶναι ἀπαράμιλλος εἰς τοὺς μεγαλοπρεπεῖς τούτους στίχους, ἐν οἷς ἐξηγεῖται τοσοῦτον καλῶς τὰς θεωρίας τοῦ Ἐπικούρου σχετικῶς μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν τριχυμῶν :

Ἄμα τὰ νέφη συγκρουσθῶν, ὁ οὐρανὸς ἀστράπτει,
ἐκ τοῦ σερμοῦ δὲ κόλπου τοῦ ἢ φλόξ πηδᾷ, ἀνάπτει.
Καθὼς ἅμα ὁ σιδηρὸς εἰς χάλικα κτυπήσῃ,
εὐθὺς σπινθὴρα ὕψηλὰ θέλει διασκορπίσει,
ὁμοίως καὶ ὁ κεραυνὸς τοὺς οὐρανούς χρυσόνει
πρῶτον μὲ φλόγας, ἔπειτα ἔς τὸ στάδιον ἀπλόνει
τὸν πάταγον, ὅστις βαρὺς ἐπέρχεται βραδέως,
ἐνῷ τὸ φῶς, κοῦφον, ταχὺ, φεύγει ἀκαριαίως.
Μακρόθεν βλέπει θεατὴς τὸν πέλεκυν νὰ πέσῃ,
καὶ κλάδον δένδρου ἄγονον εὐθὺς νὰ καταρρεύσῃ.
ἀλλὰ ὁ χρότος, διαρκὴς, μακρὰν εἰσέτι βαίνει,
τὸ δ' ἔργον ἂν καὶ ἐγείνεν, οὗτος ἀκόμῃ μένει!
Οὕτω τὸ φῶς κι' ὁ πάταγος ἐκφεύγουσι συγχρόνως,
πλὴν ἄνιστος ἡ πτῆσις των, αὐτὸς ἵπταται μόνος.

Τὸ ἐλάχιστον τμήμα τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς θὰ ἤρκει εἰς τὸ νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν γλυφίδα τοῦ Φειδίου, διότι τὸ δημιουργικὸν πνεῦμα ἐντυποῦται ἀνεξίτηλως εἰς ἕκαστον τῶν μερῶν τοῦ μαρμάρου, ὅπερ ἐργάζεται. Διὰ τοῦτο οἱ φυσικοὶ νὰ συγχέῃ τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων θεωριῶν, ἅπερ τοσοῦτοι αἰῶνες ἐσεβάσθησαν, μετὰ τὰ χυδαῖα ἔργα; Μὴ τὸ μάρμαρον ἤθελε κάλλιον διατεθῇ ὑπὸ τοῦ ἀναλυτικοῦ πνεύματος, ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦτου τοῦ πνεύματος;

Προσπαθήσωμεν λοιπὸν νὰ ἀπογυμνώσωμεν τὰς δοξασίας τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων τῆς σκαιότητος, ἣν αἱ ταραχώδεις γενεαὶ συνεπεσώρευσαν ἐπ' αὐτῶν, καὶ ἥτις κωλύει ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν τὸ μεγαλεῖόν των. Μὴ ἀδιαφορήσωμεν ὥς οἱ θεωροῦντες τὰ ἔργα τῶν διδασκάλων τῆς ἀνθρωπότητος ὡς χιμαῖρας ἀπραγματοποιήτους, ὡς οἱ παραδεχόμενοι ταῦτα ἄνευ περισκεμμένης συζητήσεως καὶ καθὼς διεσώθησαν ἡμῖν, διελθόντα, δηλονότι, ὀλόκληρον περίοδον ἀγνοίας. Μὴ στερήσωμεν ἑαυτοὺς ἐκουσίως ὠφελειῶν ἀνεκτιμήτων. Τίς οἶδεν ἂν μὴ ἀνεύρωμεν ὑπὸ τὰ ἐρείπια ταῦτα τὸν καίοντα εἰσέτι σπινθὴρα!

DR FONVIELLE.

(Μετάφρασις Κ. ΠΑΝΘΩΝΙΔΟΥ.)

Τί ἐστι ποίησις; — Αἰσθημα κόσμου προγενεστέρου, καὶ κόσμου μέλλοντος.

Οἱ προφηταὶ διαθέτουσι κατ' ἀρέσκειαν τὸ μέλλον, οἱ ποιηταὶ τὸ παρελθόν, καὶ οἱ ἐφημεριδογράφοι τὸ ἐνεστώ.

Ὁ ἄσωτος εἶναι μωρός, ὅστις, ἀνάπτων τὸν λύχνον αὐτοῦ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, δὲν ἔχει πλέον ἔλαιον διὰ τὴν νύκτα.

Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον τὸν στεναγμόν, θά ἐπνίγετο ὁ κόσμος.

Ἡ ἡλικία καὶ ὁ ὕπνος δεικνύουσιν ἡμῖν μικρόν κατὰ μικρόν τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου.

Εἷς λίθος διὰ τοῦ βάρους του δύναται νὰ θραύσῃ τὸ ἐντελέστερον χρυσοῦν σκεῦος· ἀλλ' οὐδ' ὁ λίθος προσκτάται ὡς ἐκ τούτου νέαν τινα ἀξίαν, οὐδ' ἐκ τοῦ χρυσοῦ ἀφαιρεῖται κατ' ἐλάχιστον ἡ ἑαυτοῦ. Παρομοίως καὶ ὁ ἀμαθὴς πλούσιος χλευάζει τὸν σοφὸν πένητα.

Οὐδέποτε ἔχει τις ἀνάγκην τοῦ πνεύματός του, παρ' ὅταν ὁμιλῇ πρὸς μωρόν.

Δεχόμεθα τὸν ἄνθρωπον καθ' ὃ ἐνδυμα φέρει, καὶ προπέμπομεν αὐτὸν καθ' ὃ πνεῦμα δεικνύει.

Ἡ φιλανθρωπία δὲν εἶναι μία ἐκ τῶν ἀρετῶν, ἀλλ' αὕτη αὕτη ἡ ἀρετή.

Οἱ φίλοι εἰσὶν ὡς οἱ κομήται· καθίστανται ὁσημέραι σπανιότεροι. Ἀφότου ὑπάρχομεν ἐν τῷ κόσμῳ, εἶδομεν οἱ πλείστοι δύο ἢ καὶ τρεῖς κομήτας, καὶ ἐν τούτοις δὲν εὗρομεν εἰσέτι τὸν πρῶτον φίλον.

Ὁ ἐκδικῶν ἑαυτὸν εἶναι πολλὰ ἀνεπιτήδειος, διότι δὲν δύναται πλέον νὰ συγχωρήσῃ.

Τοιοῦτο εἶναι τὸ ἀτυχὲς ἀνθρώπινον γένος· τὸ πνεῦμα, ἡ καρδιά καὶ ὁ στόμαχος ἀποτελοῦσιν ἀδιαίρετον τριάδα.

Μωρός ἐν μεγαλείῳ ὁμοίός ἐστι πρὸς ἄνθρωπον ἐπὶ λόφου

ιστάμενον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου μικρὸς μὲν φαίνεται ὁ κόσμος, μικρὸς δὲ καὶ αὐτὸς φαίνεται εἰς τὸν κόσμον.

Οἱ δίδοντες συμβουλὰς χωρὶς νὰ συνοδεύωσιν αὐτὰς καὶ διὰ τοῦ ἑαυτῶν παραδείγματος, ὁμοιάζουσι τὰς πινακίδας, αἵτινες δεικνύουσι μὲν τὰς ὁδοὺς, ἀλλὰ ποτὲ δὲν τὰς διατρέχουσι.

Δύο τινα καταστρέφουσι τοὺς ἄνθρώπους· ἡ ἀφθονία τοῦ πλούτου, καὶ ἡ ἀφθονία τῶν λόγων.

Γυνὴ σώφρων ἀφίνει ἀλώβητον τὴν φυσικὴν τοῦ προσώπου της χροιάν, κοσμοῦσα αὐτὴν διὰ μόνης τῆς αἰδοῦς· διότι ἡ αἰδὼς εἶναι τοῦ κάλλους ἀκρόπολις.

Ἡ παιδεία εἶναι δένδρον, οὗτινος ρίζα μὲν εἶναι ἡ εὐχαρίστησις, καρπὸς δὲ ἡ ἀνάπαυσις.

Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιάζει σπάθην, καὶ τὸ σῶμα τὴν θήκην αὐτῆς· ἡ λεπίς τῆς σπάθης χρησιμεύει πάντοτε, οὐδέποτε δὲ ἡ θήκη, ὅσον καὶ ἂν ᾖ περιχρυσος.

Τὸ νὰ ἐρωτᾷ τις ἀνευθυνάστως διὰ νὰ μανθάνῃ ὅσα ἀγνοεῖ εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα κλεῖς ὅλων τῶν ἐπιστημῶν.

Οὐδὲν ἀποκτᾷ τις ἀνευ κόπων· ὁ θέλων μαργαρίτας πρέπει νὰ βυθίζηται εἰς τῆς θαλάσσης τὴν ἄβυσσον.

Ὁ γάμος γεννᾶται ἐκ τοῦ ἐρωτος, ὡς τὸ ὄξος ἐκ τοῦ οἴνου.

Οὐχὶ ἀδίκως ἡ νῆσος τῆς Ἰθάκης ἐγένετο ἐν τῇ ἱστορίᾳ περίφημος· μία γυνὴ ὑπῆρξεν ἐκεῖ πιστή.

Καὶ ὁ Θεὸς ἐπεχείρησε νὰ ἐκδώσῃ συγγράμματα· πεζογραφία του εἶναι ὁ ἀνὴρ, ποίησις του ἡ γυνή.

Ὁ ἱατρός εἶναι ἄνθρωπος, δὴ πληρόνομεν ἵνα εἴπῃ φλυαρίας τῷ ἀσθενεῖ, μέχρις οὗ ἡ φύσις τὸν θεραπεύσῃ, ἢ τὰ φάρμακα τὸν θανατώσωσι.

Δοκιμάζομεν τὸν χρυσὸν διὰ τοῦ πυρός, τὴν γυναῖκα διὰ τοῦ χρυσοῦ, τὸν ἄνδρα διὰ τῆς γυναικός· ὁ χρυσὸς εἶναι ἡ λυδία λίθος τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ μεσαιὼν ὑπῆρξεν ἐποχὴ στασιμότητος καὶ ἀνανδρίας, ἣν ὁ ἄνθρωπος διήλθε λησμονῶν τὸ παρελθόν, ὑπομένων τὸ παρὸν, καὶ οὐδὲ βῆμα τολμῶν νὰ προχωρήσῃ εἰς προὑπάντησιν μέλλοντος αἰσιωτέρου.

Τί εἶναι ζωή;— Ἀνάπαυλα εἰς τὸν προθάλαμον τοῦ θανάτου.

Πάντες οἱ εὐεργεταὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἀντημεφίθησαν ζῶντες δι' ἀχαριστίας· τὰ σπλάγχνα τοῦ Προμηθέως παρετέθησαν

βορά εἰς τοὺς γύπας, ὁ Σωκράτης ἐγεύθη τὸ κύνειον, καὶ ὁ Γαλιλαῖος τὸν πικρὸν ἄρτον τῆς εἰρκτῆς.

Λόγοι ἔρωτος καὶ λόγοι συμποσίου, ἔπεια πτερόεντα ἀμφοτέρω: οἱ μὲν εἰσι νέφη, οἱ δὲ ἀναθυμιάσεις.

Ἡ φύσις τότε μόνον παράγει γυναῖκας, ὅταν δὲν κατορθώνη νὰ πλάσῃ ἄνδρας.

Ἄν ὁ σκοπὸς τοῦ Θεοῦ ἦτο νὰ ἀρχῇ ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρός, θὰ ἐλάμβανεν αὐτὴν ἐκ τῆς κεφαλῆς του· ἂν προϋτίθετο νὰ τὴν καταστήσῃ οὐλόην του, θὰ ἐπλαττεν αὐτὴν ἐκ τῶν ποδῶν του· ἡθέλησε νὰ τὴν κάμῃ σύντροφον τοῦ ἀνδρός καὶ ὁμοταγῇ αὐτῷ, ὅθεν τὴν ὠκοδόμησεν ἐκ τῶν πλευρῶν του.

Ἡ καρδία τῆς γυναικὸς ὁμοιάζει τὸ κύνιστρον τῆς Κλεοπάτρας: εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὰ ἄνθη καὶ αἱ ὀκῶραι, εἰς τὸν πυθμένα ἡ ἄσπις.

Καλλονὴ ἀνευ χάριτος εἶναι ἄγκιστρον ἀνευ δελέατος· ἡ χάρις εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ψυχὴ τῆς ὠραιότητος.

Ὁ ἔχων ἀξίαν ἄνθρωπος εἶναι ματαιόφρων, ὡς στάχυς κεκλιμένος ὑπὸ τὸ βάρος τῶν σπόρων· ὁ οἰηματίας εἶναι εὐθυτενής, ὡς στάχυς κενὸς καὶ ξηρός.

Ἡ ζωὴ εἶναι ὕπνος, ἀφ' οὗ ἐξεγειρόμεθα τὴν ὥραν τοῦ θανάτου.

Τὸ εὐεργετεῖν ἀπαιδεύτον ἢ ἀχρεῖον εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ φυτεύῃ τις ἄνθη ἐντὸς κοπρίας.

Ἡ μέθη εἶναι ἡ θύρα, δι' ἧς εἰσέρχεται ὁ ἄνθρωπος εἰς πᾶν εἶδος κακίας.

Γυνὴ στρουμένη αἰδοῦς εἶναι ὡς φαγητὸν ἀνευ ἁλατος.

Ἐὰν κάλυμμά τι σὲ ἐνοχλῇ, μὴ βάλῃς αὐτὸ εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ πλησίον σου.

Πόσον βραχεῖα ἤθελεν εἶσθαι ἡ ζωὴ, ἂν ἡ ἐλπίς δὲν ἔδιδεν εἰς αὐτὴν ἔκτασιν.

Μὴ γύναι, ἀχώριστε τοῦ ἀνδρός σύντροφε! εἶσαι τὸ ἄνθος, ὅπερ μειδιᾷ εἰς τὴν γέννησίν του, ὅπερ εὐωδιάζει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του, καὶ μαραίνεται ἐπὶ τοῦ τάφου του.

Μὴ θαυμάζῃς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐμβαίνει μέσα εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς καὶ ἐκβάλλει τὸν χρυσόν· θαύμαζε μᾶλλον, ὅτι ὁ χρυσὸς ἐμβαίνει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐκβάλλει ἔξω.

Ἀνθρώπος, ὁ ὅποιος οὐδέποτε ἐδυστύχησε, καὶ ὁ τελειότατος

αὐτός, εἶναι ἐλλειπής κατὰ τι· ὁμοιάζει φρούριον, οὐδέποτε ὑπομείναν πολιορκίαν.

Τέσσαρά τινά εἰσι τὰ πλέον ἀνωφελῆ εἰς τὸν κόσμον: λαμπὰς ἀναμμένη ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, τὸ ὥραϊον πρόσωπον ἐνώπιον τοῦ τυφλοῦ, ἡ περισσὴ βροχὴ ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἡ ἐπιστημονικῶς ἀναπτυσσομένη ἀλήθεια εἰς τὸν ἀμαθῆ.

Ἐξοχόν τι βιβλίον ἐν μεταφράσει ὁμοιάζει μέγαν ἄνδρα ἐν ἐξορίᾳ.

Ἡ καρδία τῶν μωρῶν εἶναι εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἡ δὲ γλῶσσα τῶν φρονίμων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν.

Υπάρχει τι ῥητορικώτερον τῆς ῥητορικῆς... ἡ σιωπὴ. Ἐὰν ὁ λόγος ἦναι ἀργυροῦς, ἡ σιωπὴ εἶναι χρυσοῦ.

Μὴ γράφῃ ποτὲ ἐν ὥρᾳ θυμοῦ! Ἐν τραῦμα τῆς γλώσσης εἶναι συχνάκις κινδυνωδέστερον ἐνὸς τραύματος μαχαίρας· τί δύναται ἄρα γε νὰ ἦναι ἐν τραῦμα καλάμου;

Ἡ φύσις πλάττει πάντας τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους, μόνῃ δὲ ἡ μάθησις χωρίζει αὐτούς.

Ἡ μέθη δὲν παράγει τὰ ἐλαττώματα, τὰ ἀποκαλύπτει· ἡ τύχη δὲν ἀλλάσσει τὰ ἤθη, τὰ δεικνύει.

Υπάρχουσιν ἄνθρωποι, ὧν τὸ μῖσος καὶ ἡ περιφρόνησις τιμῶσι περισσότερον, ἢ οἱ ἐπαινοὶ αὐτῶν καὶ ἡ φιλία.

Υπάρχουσι δύο εἰδῶν ἄνθρωποι, οὓς οὐδὲν ἐκπλήττει: οἱ ἐννοοῦντες τὰ πάντα, καὶ οἱ μὴδὲν ἐννοοῦντες.

Ἡ πείρα καὶ ἡ σκέψις εἶναι εἰς τὸ πνεῦμά μας ὅτι τὸ πῦρ καὶ τὸ ἄλλας εἰς τὰ φαγητά μας.

Τὸ πτηνὸν γνωρίζεται ἐκ τοῦ ἄσματος, ὁ ὄνος ἐκ τῶν ὠτῶν, καὶ ὁ βλάξ ἐκ τῶν λόγων.

Κιβώτιον χωρὶς κλεῖθρον σημαίνει, ὅτι δὲν περιέχει θησαυρόν· οὕτω καὶ στόμα πάντοτε ἡνεωγμένον μαρτυρεῖ κενὸν ἐγκέφαλον.

Καρδία, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐνοικεῖ ἡ ἐκδίκησις, δὲν εὕρισκει τὸν παράδεισον οὐδ' ἐντὸς τοῦ παραδείσου.

Εἶναι μέγα δυστύχημα νὰ μὴ ἔχῃ τις ἀρκετὸν πνεῦμα ἵνα ὁμιλῇ καλῶς, οὔτε ἀρκετὴν κρίσιν ἵνα σιωπᾷ.

Ἡ μετριοφροσύνη εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ὡς ἡ σκιά εἰς τὴν εἰκόνα· τὴν ὠραίει χωρὶς νὰ τὴν ἀποκρύπτῃ.

Ἡ ἀπουσία σμικρύνει τὰ μέτρια πάθη καὶ μεγαλύνει τὰ ἰσχυρά, ὡς ὁ ἀνεμος, ὅστις σβύνει τὰ κηρία καὶ ἀνάπτει τὸ πῦρ.

Αἱ ἀρεταὶ χάνονται ἐν τῷ συμφέροντι, ὡς οἱ ποταμοὶ ἐν τῇ θαλάσῃ.

Ὁ Θεὸς ἐθῆκε τὴν ἐργασίαν φρουρὸν τῆς ἀρετῆς.

Τὰ ἡφαίστεια ἐξερεύγονται λίθους, αἱ δ' ἐπαναστάσεις ἀνθρώπων.

Λογισμοὶ τινες εἶναι προσευχαί. Ὑπάρχουσι στιγμαί, καθ' ἃς, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦναι ἡ σπάσις τοῦ σώματος, ἡ ψυχὴ διατελεῖ γονυκλιτῆς.

Ἡ ἐλπίς εἶναι τὸ μόνον ἄνθος, τὸ ὁποῖον ὁ εὐσπλαγγνος Θεὸς ἐσυγχώρησε νὰ θάλλῃ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἀκόμῃ τοῦ τάφου.

Τὸ πρῶτον δάκρυ τοῦ ἔρωτος εἶναι ἀδάμας, τὸ δεύτερον μαργαρίτης, τὸ δὲ τρίτον ἀπλοῦν ὕδωρ.

Ὅπου ἡ ὑποταγὴ δὲν εἶναι θυγάτηρ τῆς ἀγάπης, ἐκεῖ εἶναι μήτηρ τοῦ μίσους.

Ὁ ποιητὴς αὐτοσχεδιάζει τοὺς στίχους εἰς τὸ πῦρ τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον τῷ ἐμπνέουσι δύο ὄντα: ἡ φύσις καὶ ἡ γυνή.

Ὁ τὴν συνειδήσιν τῇ φιλοδοξίᾳ θυσιάζων παρεμφερὴς ἐστὶ πρὸς τὸν πυρπολοῦντα εἰκόνα διὰ νὰ λάβῃ τὴν τέφραν αὐτῆς.

Μάτην τὸ πνεῦμα καταβάλλει σθένος· οὐδέποτε βαίνει πορρωτέρω τῆς καρδίας.

✓ Ἡ καρδιά τῆς ἐρωτοτρόπου γυναικὸς εἶναι ὡς ῥόδον, τοῦ ὁποίου ἕκαστος ἐραστῆς συνεπιφέρει ἐν φύλλον ἀπερχόμενος, ἕως οὗ τελευταῖον μόνῃ ἢ ἀκανθα μένει τῷ ἀγαθῷ συζύγῳ.

Ἡ φιλέραστος γυνὴ ὁμοιάζει τὴν σκιάν ἡμῶν: τρέχετε κατόπιν τῆς; σὰς φεύγει· τὴν φεύγετε; σὰς ἀκολουθεῖ.

✓ Σπάθῃ τῆς γυναικὸς εἶναι ἡ γλῶσσα αὐτῆς, καὶ τοιαύτη σπάθῃ, ὥστε οὐδέποτε σκωριάζει.

Βιβλίον, προτιθέμενον νὰ εἴπῃ τί εἶναι ὁ ἔρως, δὲν θά ᾔτο ἢ ἀτελεύτητον βιβλίον.

Τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἶναι νὰ μὴ κάμῃ τις κακόν.

✓ Ἡ γυνὴ εἶναι ποίημα, τὸ ὁποῖον, διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις καλῶς, πρέπει ν' ἀναγνώσῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη μὲ τὴν καρδίαν του.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ ᾔναι τις ὡραῖος διὰ νὰ ᾔναι ἐνάρετος· διότι ἡ ἔδρα τῆς ἀρετῆς δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἀλλ' εἰς τὴν καρδίαν.

✓ Γυνὴ ἀναιδὴς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτηρηθῇ· γυνὴ αἰδήμων δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐπιτηρήσεως.

Μὴ ἐμπιστεύου ὅλα τὰ μυστικά σου εἰς τὸν φίλον σου· ἐνδέ-

χεται νὰ γίνῃ ἐχθρὸς σου. Μὴ κάμῃς εἰς τὸν ἐχθρόν σου ὅσον κακὸν δύνασαι· πιθανόν νὰ γίνῃ φίλος σου.

Μὴ λάλει περὶ δένδρου τινός, πρὶν ἢ ἴδῃς τοὺς καρποὺς, τοὺς ὁποίους παράγει.

Τὰ ὀγκωδέστερα καὶ τὰ μᾶλλον καλοδεδεμένα βιβλία δὲν εἶναι πάντοτε τὰ καλλίτερα.

✓ Ὁ ἔρως ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἐπιδημικὴν χολέραν, εἰς ἣν ὑπὸ-κείνται ὑπὲρ πάντα τοὺς ἄλλους ὅσοι περισσότερον τὴν φοβοῦνται.

Ἡ Ῥώμη εἶναι ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τῆς ὑψηλίου, διότι, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἐκτείνουσι τὸ ἐμπόριόν των μέχρι τῶν ἀντιπόδων, αὐτὴ ἐπεκτείνει τὸ ἰδικόν της μέχρι οὐρανοῦ.

✓ Ὁ γάμος διαδέχεται τὸν ἔρωτα, ὡς ὁ καπνὸς τὴν φλόγα.

Οἱ ἄνθρωποι ὁμοιάζουσι τοὺς πεσσούς τοῦ ζατρικίου: ἄλλοι μὲν παριστῶσι πρόσωπον βασιλέως, βασιλίσσης, ἱππότου, ἄλλοι δὲ ἀπλοῦ στρατιώτου, ἔτι δὲ καὶ τρελλοῦ. Μέχρις οὗ διατελῶσιν εἰς κίνησιν καὶ τὸ παιγνίδιον ἐξακολουθῇ, μεγίστη ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ· ἅμα ὅμως τὸ παίγνιον τελειώσῃ καὶ τὸ ζατρικίον κλεισθῇ, ῥίπτομεν αὐτοὺς φύρδην μίγδην ἐντὸς τῆς αὐτῆς θήκης, ἀνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως. Τὸ αὐτὸ κάμνει καὶ ὁ θάνατος.

✓ Ὁ ἔρως καλλωπίζει τὴν ζωὴν: ὅταν ἀγαπᾷ τις, ὁ οὐρανὸς φαίνεται ὠραιώτερος, τὸ κῦμα δροσερώτερον, ὁ ἥλιος λαμπρότερος καὶ τὰ πτηνὰ κελαδοῦσι γλυκύτερον.

✓ Μόνον ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀγαπώμεθα, ἀρχίζομεν νὰ ζῶμεν· χάριν τοῦ ἔρωτος ζητοῦμεν τὴν δόξαν, ἐπιδιώκομεν τὸν πλοῦτον, ἐπιθυμοῦμεν τὴν καλλονήν.

Ἡ ὑπόληψις εἶναι ἵππος, ὃν πάντες θέλουν νὰ ἱππεύσωσιν, ἀλλ' ὃν οὐδεὶς θέλει νὰ θρέψῃ.

✓ Ὁ ἔρως εἶναι δρόσος τοῦ οὐρανοῦ, ἀναφύχουσα τὴν καρδίαν.

Ἡ ποίησις εἶναι ἡ χρυσαλλίς ἐπὶ τοῦ ἄνθους τοῦ κόσμου.

✓ Ἡ γυνὴ δὲν ἀρκεῖ νὰ θέλῃ τὴν ἔρρασιν, πρέπει νὰ ψαύῃ καὶ τὴν καρδίαν.

✓ Ἡ γυνὴ δὲν εἶναι βεβαιότερα περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ ἐραστοῦ τῆς, ὅτε ἡ καλλονὴ τῆς ἐμαράνθη, ἢ ὁ ἀνὴρ περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ φίλου του, ὅτε ἡ περιουσία του ἠφανίσθη.

Ἡ βλασφημία εἶναι ἡ προσευχὴ τῆς οὐδύνης.

Ὁ ἔρως εἶναι πτηνόν, ἄδον εἰς τὴν καρδίαν τῶν γυναικῶν.

Ὁ ἔρως εἶναι παροδικόν πτηνόν, τὸ ὅποιον αἱ γυναῖκες περιμένουσι μετὰ περιεργείας εἰς τὴν νεότητά των, τὸ κρατοῦσι μετ' εὐχαριστήσεως εἰς τὴν ὥριμον ἡλικίαν των, καὶ τὸ ἀφίνουσι μετὰ λύπης ὅταν γηράσωσιν.

Ἡ ἐργασία δεικνύει τὴν ἀληθῆ ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τὸ πῦρ τὴν ὁσμὴν τοῦ λιθάνωτοῦ.

Ἡ ἀπουσία εἶναι εἰς τὸν ἔρωτα ὅ,τι ὁ ἄνεμος εἰς τὸ πῦρ.

Ὁ ἔρως εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας εἶναι ἀληθὲς οὐράνιον αἶσθημα, εἶναι θεῖον πάθος, γλυκὺ ὄναρ· εἰς τὸ τριακοστὸν εἶναι δόγμα πίστεως· εἰς τὸ τεσσαρακοστὸν συνήθεια, καὶ εἰς τὸ πεντηκοστὸν ἀνοησία.

Τὸ μέλι εὐρίσκεται εἰς τὸν κάλυκα τοῦ ἀνθους καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων γυναικός· ἡ μέλισσα προσκολλᾶται εἰς τὸ μὲν, οἱ ἄνδρες εἰς τὰς δέ.

Αἱ βραχεῖαι ἀπουσίαι ζωपुरοῦσι τὸν ἔρωτα, ἀλλ' αἱ μακραι τὸν κάμνουν νὰ σβύνη.

Καλ' ἡμέρα! . . . Καλὴ νύκτα!—Ἰδοὺ ἡ ζωή.

Ἡ ἀγάπη εἶναι πᾶγμα ἀνέκφραστον· μία ὁλόκληρος συγγραφή ἐν μιᾷ λέξει, εἰς ὠκεανὸς εἰς ἓν δάκρυ, εἰς ἀνεμοστρόβιλος εἰς ἓνα στεναγμόν.

Γυναῖκες τινὲς εἰσι ῥόδα, ἄλλαι δὲ ἄκανθαι· γυναῖκες τινὲς εἰσι τὸ μεῖδιμα τοῦ Πλάστου, ἄλλαι δὲ οἱ μορφασμοὶ αὐτοῦ.

Ἡ κενοδοξία εἶναι τὸ πρῶτον φυτὸν, ὅπερ βλαστάνει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ, καὶ τὸ τελευταῖον, ὅπερ ἐκρίζουται.

Ἀνθρώπος λάλος καὶ ἀθυρόστομος εἶναι ἐπιστολὴ ἀσφράγιστος, τὴν ὁποίαν ἕκαστος δύναται νὰ ἀναγνώσῃ.

Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀποδεικνύει τὸ μεγαλεῖόν του, προτιῖνον ἔξοχα καὶ ὑψηλὰ ζητήματα, καὶ τὴν μανίαν του, δι᾿ ἡσυχυρίζμενον ὅτι τὰ λύει· τὰ διατί του ὑψοῦνται μετάρσια μέχρι οὐρανοῦ, τὰ δὶότι του ἔρπουσιν.

Ἡ Ἀφροδίτη, ἀναδυομένη ἐκ τῆς θαλάσσης, εἶναι σοφώτατον ἐμβλημα· ἡ ἐντελεστέρα ὠραιότης πρέπει νὰ ἔχῃ κόκκον ἁλατος εἰς τὸ πνεῦμα, καὶ τρικυμίας εἰς τὴν καρδίαν.

Τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γεωγραφικὸς χάρτης, ἐφ' οὗ ἡ ψυχὴ ἰχνογραφεῖ ὃν δρόμον μέλλει νὰ πορευθῇ καθ' ὅλον τὸ πέλαιος τῆς ζωῆς.

Ἡ κηρήθρα εἶναι οἱ στίχοι, ἀλλὰ τὸ μέλι ἡ ποίησις.

Ἡ Κίρκη ἦτο ἡ γόησσα τῆς ἀρχαιότητος, τὸ φίλημα εἶναι ἡ Κίρκη παντὸς τόπου καὶ χρόνου· ὅ,τι ἐγγίσῃ μεταβάλλει μορφήν.

Ἐὰν ἡ φιλία ᾗναι, ὡς λέγουσι, κόρη τοῦ οὐρανοῦ, πῶς νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι δύναται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα τῆς, ἵνα κατοικήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς;

Ἡ γραῖα φιλάρεσκος δὲν ὁμολογεῖ μήτε τὰ ἔτη, τὰ ὅποια ἔχει, μήτε τοὺς ὀδόντας, τοὺς ὁποίους δὲν ἔχει.

Ὁ Ἄδης διὰ τὰς γυναῖκας, αἵτινες εἰσι μόνον ὠραῖαι, εἶναι τὸ γῆρας.

Ἡ καρδία, ὅτε γηράσῃ τις, ζῇ διὰ τοῦ παρελθόντος, καὶ διὰ τοῦ μέλλοντος, ὅτε εἶναι νέος.

Ὁ ἔρως ὁμοιάζει πρὸς τὴν σελήνην, τῆς ὁποίας ὁ δίσκος ὅταν δὲν αὐξάνῃ μειοῦται.

Ἡ ζωὴ εἶναι ἄνθος, ὁ ἔρως εἶναι τὸ μέλι αὐτῆς.

Καλλονὴ ἄνευ χάριτος εἶναι ῥόδον ἄνευ εὐωδίας.

Τὸ πρῶτον τέκνον ἐκάστης γυναικὸς εἶναι συνέχεια τῆς τελευταίας κόκυλας τῆς.

Τὸ πάθος τοῦ ἔρωτος εἶναι ὡς ὁ ἀτμός· ὅσῳ περισσότερον πιέζεται, τόσῳ ἰσχυρότερον γίνεται.

Τὰ δάκρυα εἶναι ἐνίοτε τὸ ὑπερβολικὸν μεῖδιμα τοῦ ἔρωτος.

Τὸ μέλλον ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἔρωτος φέρει τὴν λήθην τοῦ παρελθόντος.

Ὁ γνωρίζων τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἐπιδέξιος, ἀλλὰ σοφὸς εἶναι μόνον ὁ γνωρίζων ἑαυτόν.

Ἡ ἐρωτότροπος γυνὴ ὁμοιάζει τοῦ παιγνιδίου τὸ δακτυλίδιον, τὸ ὅποιον ἐμβαίνει εἰς ἕκαστον δάκτυλον.

Ἡ νέα κόρη εἶναι ἄνθος, ἡ γυνὴ εἶναι καρπός· ἐὰν ὁ καρπὸς εὐρεθῇ κακός, ποία ἀνάμνησις θὰ μείνῃ διὰ τὸ ἄνθος;

Ὁ δισταγμός βλάπτει τὰς ἐπιτυχίας ἡμῶν πάσας· οὐδεὶς ἄνεμος εἶναι καλὸς διὰ τὸν ναύτην, τὸν ἀγνοοῦντα εἰς ποῖον λιμένα νὰ προσορμισθῇ.

Δὲν πρέπει νὰ δρῇται τις μὲ τοὺς λύκους, δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ βλάψῃ· προτιμότερον εἶναι νὰ σιωπᾷ. Πολλὰκις μεταμελοῦμεθα διότι ὠμιλῆσαμεν, ἀλλ' οὐδέποτε διότι ἐσιωπήσαμεν.

Ἡ πολυτέλεια εἶναι ἀλλόκοτός τις θεότης, εἰς ἣν θύουσι τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ περιττοῦ.

Αἱ γυναῖκες εἶναι θυγατέρες τῆς Σαπφούς καὶ τῆς Διδόυς, καὶ
ἀν' δὲν ἦναι θυγατέρες τῆς Εὐδας.

Ἡ γυνὴ κάμνει κατὰχρησὶν τοῦ κατόπτρου, καὶ ἀποθνήσκει
χωρὶς νὰ τὸ συντρίψῃ.

Γυναικεῖον πνεῦμα ὑδράργυρος, καὶ ἡ καρδία αὐτῆς κηρός.

Ἡ κρίσις εἶναι ἵππος, ὃν πάντες τρέφουσιν, ἀλλὰ τὸν ὁποῖον
οὐδεὶς σχεδὸν ἤξεύρει νὰ ἱππεύσῃ.

Ἀνεγνώρισα λίαν βραδέως, ὅτι ὁ ἔρως εἶναι τὸ μέγιστον τῶν
δαιμόνων, ὅταν δὲν ἦναι τὸ πρῶτιστον τῶν ἀγαθῶν.

Ἀδελφον ἂν οἱ γάμοι ἦναι γεγραμμένοι εἰς τὸν οὐρανόν, ὥς
θέλει ἡ τῶν Γάλλων σοφία· ἀναντίρρητον ὅμως εἶναι, ὅτι ἐπὶ
τῶν πλείστων ὁ Διάβολος ἔχει καλὰς ὑποθήκας.

Ὡς ὁ μετάλλινος κώδων ἢ ὁ χρυσοῦς ἀνδριάς ἐκχέεται ἐκ τοῦ
χωνευτηρίου, οὕτω καὶ ὁ τεχνίτης ἐκχέει τὸ ἴδιον καλλιτέχνημα
ἀπὸ τῆς καιομένης καμίνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ποιη-
τῆς γράφει τὸ ποίημά του διὰ τοῦ αἵματος τῆς ἑαυτοῦ καρδίας.

Ἐὰν αἱ λέξεις γίνωνται ἐκ τῆς πνοῆς, ἡ δὲ πνοὴ ἐκ τῆς ζωῆς,
οὐδεμία καλὴ τέχνη ζωηροτέρα τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ῥητορικῆς.
Ἐν τῇ ἐνάριθμῃ γλώσσῃ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ῥητορικῆς, ἐξέρ-
χεται ἐκ τῶν ἑαυτῆς ἀδύτων καὶ παρίσταται ὡς πρόσωπον αὐτῇ
ἡ ψυχὴ.

~~~~~

ΕΛΙΚΩΝΙΑ ΑΝΘΗ.

Τί ὠφελεῖ ὁ σκελετός τῆς ὑστεροφημίας,
βαδίζων καταρτίζμενος ἐν μέσῳ τῶν αἰώνων;
Ἄ! πόσοι θὰ διέγραφον ἀπὸ τῆς ἱστορίας
τὸ ὄνομά των, ἂν στιγμὴν ἀνέζων μίαν μόνον.

Δ. Παπαρρόη γόπουλος.

Φεῦ! ἡ ἀγία ἀρετὴ ἐπὶ τῆς γῆς δὲν θάλλει,
οὐδ' ἔχουσιν δνόματα οἱ ἀληθῶς μεγάλοι.
Ὅμοίως εἰς τοὺς κυανοὺς δὲν βλέπομεν αἰθέρας
ποτὲ μὲ ὀφθαλμὸν γυμνὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀστέρας.
* * *

Ἡ τύχη θέλει πόλεμον, ὁ βίος εἶναι πάλη,
καὶ ἀπαιτεῖται δύναμις θελήσεως μεγάλη.

Ἄλ. Ράγκαβης.

ὦ! μόνον παῖδες πέπρωται νὰ παίζωμεν μὲ βόδα,
καὶ παῖδες τὰ ἡδέα των δὲν ἐκτιμῶμεν μῦρα·
ἀλλ' ἀλαζόνα ἐπ' αὐτῶν φέρομεν φεῦ! τὸν πῶδα,
ἐνῷ κὰν ἐν βραδύτερον δὲν μᾶς δώρῃ ἡ Μοῖρα!

Στ. Σκουλοῦδης.

Ἀνθὴ! στολὴ τοῦ Ἑρώτος, ἀλλὰ καὶ τοῦ μνημείου·
εὐώδεις στίχοι τοῦ Θεοῦ, πνοὴ τοῦ αἰωνίου.

* * *

Ὁ τάφος εἶναι ἀτερπὴς θυρὶς τῶν δύο κόσμων,
σκληρὸν κλωβὸν βόμβυκος, ἐνθα τὸ σῶμα μένει,
καὶ ἡ ψυχὴ ἐξέρχεται χρυσή, μετελλαγμένη,
πετώσ' εἰς τ' ἄστρα, χρυσαλλὶς μέσῳ ἀνθῶν εὐάσμων.

Ὡρίων.

Ὅσῳ βαδίζεις, τὸ καλὸν μακρύτερον βαδίζει·
ὅστις διώκει τὸ καλόν, εἰς τὸν ἄερα κτίζει.

Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Τ' ἀκαριαῖον ἔντομον, ὅπου τὸ χῶμα φαίει,
 ἰδέαν τῆς ἐκτάσεως ποτέ του δὲν θὰ λάβῃ·
 ὁ μέγας ὅμως ἀετὸς, ὅστις τὰ νέφη σχίζει,
 τὰ δύο πέρατα τῆς γῆς συγχρόνως ἀτενίζει.

Ἀλ. Παγκαθής.

Ἀλλοίμονον! προβαίνοντες εἰς τὴν ζωὴν, καὶ φίλους
 καὶ συγγενεῖς στερούμεθα·
 καὶ, θέτοντες εἰς κρόταφον ὠχρὸν ὠχροὺς δακτύλους,
 ἐκείνους ἐνθυμούμεθα.

Η. Σοῦτσος.

Τῆς εἰμαρμένης τῶν θνητῶν εἶν' ὁ Θεὸς ἐργάτης·
 ἀλλοῦ κεντὰ μ' ἐλάσματα χρυσᾶ τὸ ὕφασμά της,
 καὶ ἀλλοῦ πένθους μελανὰς νεφέλας ἐνυφαίνει.
 Ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς ποιεῖ, ἀλλ' ὑπομένει.

Ἀλ. Παγκαθής.

Χωρὶς ἔρωτα τὰ πάντα εἶν' ἀτέλεια καὶ πλάνη·
 ἂν τὸ μέτωπον εἶν' κάλλος, εἶν' ὁ ἔρως ἡ στεφάνη.

Ν. Α. Σοῦτσος.

Ῥυτίδωσις καὶ ρίχνωσις μετὰ ἀδυναμίας
 μᾶς προαγγέλλουσι σαφῶς τὸ τέρμα τῆς πορείας·
 ἀρχίζομεν νὰ ὄζωμεν ἐπικηδεῖων δεινῶν,
 καὶ βαθμηδὸν νὰ πίπτωμεν εἰς τὸν μοιραῖον ὕπνον.

Τιμ. Δ. Ἀμπελάς.

Στρέφει· ὁ κόσμος ἀπαυστα, κ' εἰς κάθε γύρισμά του
 ἓνα κρημνίζει ἀπ' ἐδῶ κι' ἄλλον ἐκεῖ σηκώνει·
 κ' ἐκεῖνος ποῦ σηκώνεται πατεῖ τὸν ἀποκάτου,
 καὶ λησμονεῖ, ὅτι κι' αὐτὸν θὰ τὸν πατήσῃ σκόνη.

Η. Συνοδινός.

Ὡς τὸ φυτὸν, ὁ ἄνθρωπος τὸν κάλυκά του ἔχει·
 εἶναι ἡ πρώτη του αὐγὴ ὁ κάλυξ. Ἢ νεότερῃ
 ἐπέρχεται· ὁ κάλυξ του φυλλορροεῖ καὶ τρέχει,
 καὶ φεύγει ἀνεπιστρεπτι ἡ πρώτη ἀθλιότης.

Χρ. Σαμαρτσίδης.

Εἶν' ἡ ψυχὴ ὠκεανὸς, καὶ εἰς αὐτῆς τὰ βάθη
 ὦ! πόσα, πόσ' ἀνώδυμα περὶδινούνται πάλῃ!

Ὡρίων.

Γεννῶνται μὲ μειδίαιμα τὰ περιλμένα ὄντα·
 μολπὴν ἀφίνουνσι παιδρᾶν, καὶ φεύγουν μειδιῶντα.

Δ. Α. Κ.

Τίς ἐξ ἡμῶν δὲν ἐκλαυσεν εἰς μνήματα θανόντων,
 καὶ τίς δὲν ἀνεπόλησε τὸν θάνατον δακρύων;
 καὶ ὅμως ἂν τὰς συμφορὰς ἐγνώριζε τῶν ζώντων,
 οὐδὲ μ' ἐν δάκρυ ἤρεμον θ' ἀντήλασσε τὸν βίον.

Δ. Ἀλεξάνδριδης.

Καὶ ἔκραξα: Ἀλλοίμονον! ἡ πλάνος εἰμαρμένη
 ποδηγετεῖ τὰ πάντα·

ἐνθα τὸ κλέος ἔλαμπε, θρύμμα μαρμάρου μένει,
 καὶ ἐνθα πρὶν ἦτο σκιά ἀμείβονται συμβάντα!

Σ. Η. Λάμπρος.

Μὴ λέξεις ἀπογνώσεως, μὴ! πείσου πῶς κ' ἡ λύπη,
 καθὼς παρέρχεται τὸ πᾶν, παρέρχεται κ' ἐκλείπει·
 κ' εἰς τῆς ἀπελπισίας μας τὸ στέλεχος πῶς εἶδα
 τὸν χρόνον ἐγκεντρίζοντα πολλάκις τὴν ἐλπίδα.

Ἀλ. Παγκαθής.

Ὁ φεύγων τὴν πατρίδα του πικρὰ θ' ἀναστενάξῃ·
 ὅπου γεννᾶται ἡ ψυχὴ, ἐκεῖθεν ἄς πετάξῃ.

Γ. Κ. Ζαλοκώστας.

Ὁ ἥλιος τὸ βῆμά του πρὸς δύσιν ὅταν στρέφῃ,
 ὀπίσω εἰς τοὺς οὐρανοὺς χαράττει χρυσᾶ νέφη·
 καὶ ὁ φιλότιμος θνητὸς, πρὶν εἰς τὸν κόσμον δύσῃ,
 εὐδαίμων ἂν ὀπίσω του αἰῶνιον φῶς χύσῃ.

Η. Σοῦτσος.

ὦ! ἡ καρδία πάσχουσα ζητεῖ τὴν ἐρημίαν·
 ζητεῖ τὴν χαῦνον νάρκωσιν, τοὺς ὕπνους, τὴν ἐλπίδα·
 ζητεῖ ἀγγέλων πτέρυγας, ὀνείρους, ἀρμονίαν,
 καὶ πτερυγίζουσαν φθονεῖ τὴν κούφην χρυσαλλίδα.

Χρ. Σαμαρτσίδης.

Ἄν ἤξευρον οἱ τύραννοι τί πάσχ' ἡ ἀνθρωπότης,
 ἢ εἰς σκοτίαν φυλακῶν στενάζουσα δεσμῶτις·
 ψυχῆς ἂν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐγνοῶσι πόνον,
 θὰ ἐκοιμῶντο ἥσυχοι κἂν μίαν στιγμὴν μόνον;

Ἀλ. Παγκαθής.

Τίς λομπρότερος ἀδάμας διὰ χεῖρας εὐγενοῦς,
παρὰ βίβλος, ὅπου λάμπει καλλιέπεια καὶ νοῦς;
Ἥλ. Τανταλίδης.

Ἡ γῆ μικρά, ἡ γῆ στενή; ὁ οὐρανὸς ἐμπρὸς σου·
οἱ ἄνθρωποι σ' ἐλύπησαν; πρὸς τὸν Θεὸν ὑψώσου.
Η. Σοῦτσος.

Ἀλλὰ φυλακῆς ἀγρίας
προκριτώτερον τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς τῆς τυραννίας.
Ἀλ. Σοῦτσος.

Ὁ Θεὸς θέλει ἀρετὴν ὡς ἐνδειξιν λατρείας,
καὶ ἐξετάζει τὰς ψυχὰς, καὶ ὄχι τὰς ὀρησκειάς.
Ἀλ. Παγκαβῆς.

Ἀγάπα τὸν Θεόν, ἰδοὺ ἡ βάσις ἡ μεγάλη·
ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, ἡ ἄλλη·
εἰς ταύτας δὲ τὰς ἐντολάς τὰς δύο τὸ πᾶν κεῖται,
καὶ ἠθικὴ ὁλοσχερῆς, καὶ νόμοι, καὶ προφῆται.
Η. Σοῦτσος.

Ὁ φόβος γιὰ τὸ θάνατο πολλοὺς θανάτους ραίνει...
ὅποιος τὸν τάφο σκιάζεται κάθε στιγμή πεθαίνει.
Α. Παράσχος.

Μὴ πιστεύῃς τῶν ἀνθρώπων τὸ πανοῦργον αὐτὸ γένος·
εἰς τὰ χεῖλη τῆς φιλίας μαιδιᾷ ἡ δολιότης,
εἰς τῶν καρδιῶν τὰ βάθη εἶν' ὁ φθόνος φωλευμένος,
ὑπερόπτου φιλαυτίας εἶν' ὁ ἔριος συνομότης.
Ἀλ. Παγκαβῆς.

Ὅποταν ὄνειρον γλυκὺ τὰς σκέψεις στεφανόνη,
ποθοῦμεν πρᾶγμα νὰ γενῇ· καὶ ὅμως ἅμα μόνη
ἀρχὴ τις πραγματώσεως φανῇ, ταχὺς ὁ κόρος
προσβάλλει τοῦ ὄνείρου μας τὴν τέρψιν παραφόρως.
Δ. Παπαρρήγιopoulos.

Ὁ βίος τύχης παίγνιον, ὁ κόσμος ἀβαξ κύβων,
τούς μὲν εἰς πέρας αἴσιον προάγων, τοὺς δ' ἐκθλίβων.
Τὸ κέρδος ἀπαιτεῖ τιμὴν, καὶ φρόνησιν, καὶ κόπον·
σπανίως πίπτουσι δις ἔξ οἱ κύβοι τῶν ἀνθρώπων.
Ἥλ. Τανταλίδης.

Ἐρῆε, δυσάμμορε θνητέ! ἀφοῦ γεννᾶσαι ὅπως
δεινῶν γευθέντα σὲ δεχθῇ ὁ τῶν μνημάτων τόπος.
Τιμ. Δ. Ἀμπελᾶς.

Σὺ μόνη τ' ἀνθῇ, ἀρετῇ, ἀμάραντα φυλάττεις
εἰς πᾶσαν ἡλικίαν·
τὸ κάλλος τὸ ἀληθινὸν σὺ μόνη ἐγχαράττεις
εἰς ἀγαθὴν καρδίαν.
Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Εἰς τοῦ βίου τὰ πελάγη ἀταρβεῖς θαλασσοπόροι,
εἰς τοῦ κόσμου τὰς πλατείας διαβάται χρηστοφόροι,
ὅσῳ πλείονα ἐμπρὸς σας τὰ προσκόμματα ἰδῇτε,
τόπον σεῖς φιλοσοφεῖτε.
Ἥλ. Τανταλίδης.

Φεῦ! ποῖον δὲν ἐδάπτισεν εἰς δάκρυα ἡ Μοῖρα;
Ἡ νηπιότης δέλεαρ γλυκὺ καὶ πλάνον εἶναι,
μέλι, προσχρίον ἀνωθεν τοῦ βίου τὸν κρατῆρα,
ὅθεν ἀντλοῦνται ἔπειτα ψεύδη, κλαυθμοί, ὀδύνη.
Ωρίων.

Καὶ εἶναι ἡ ἀνάμνησις ὁ ἔριος τοῦ μὴ ὄντος·
εἶναι σημεῖον τῆς ζωῆς, ἐν ᾧ συσσωματοῦνται
αἱ μετ' αὐτὸ ἐλπίδες μας καὶ ἐπ' αὐτοῦ κρατοῦνται·
ἐγωῖσμός διηνεκῆς, πικρὸς, τοῦ παρελθόντος.
Δ. Παπαρρήγιopoulos.

Εἰς τὸν πρόσκαιρόν μας βίον πρὸς στιγμὴν βραχεῖαν μόνον
τὸ πᾶν λάμπει καὶ ἐκλείπει, ὡς τῆς αὔρας ἡ πνοή·
καὶ τὸ κάλλος κ' ἡ νεότης εἰς μικρὸν ὁμοίως χρόνον
σβέννυνται ἐν ἀκαρεῖ.
Ἀλ. Ἰ. Σταματιάδης.

Εἰς χεῖλη δλ' ἐδῶ κρημνοῦ βαδίζομεν ἀγνώστου·
ἂν κανεῖς θέλῃ νὰ προβῇ, κρημνίζει τοὺς ἐμπρὸς του.
Ἀλ. Παγκαβῆς.

Γιατί ὁ ἓνας νὰ χαίρεται, κ' ὁ ἄλλος νὰ λυπῇται,
γιατί ὁ ἓνας ν' ἀγαπᾷ, κ' ἡ ἄλλη νὰ ἀρνήται;
Γιατί;—! Ἀυτοῦ τὸ γιατί κανένας δὲν γνωρίζει.
Ὁ ἥλιος ὅλα εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον δὲν φωτίζει·

φωτίζει χώραις καὶ βουνά, ποτάμια καὶ λαγκαδά,·
μὰ δὲν φωτίζει τῆς καρδιᾶς τ' ἀφώτιστα σκοτάδια.

Ἄ. Παράσχος.

Ποτέ σου, εἰς τὸν μάταιον αὐτὸν καὶ πλάνον βίον,
εἰς πρόσωπον ἀληθινὴν ἀγάπην νὰ μὴ βάλῃς·

Θὰ εὐρεθῇς Ἰξίων,

φρούδην σκιὰν ἐνστερνισθεὶς ἐντὸς κενῆς ἀγκάλης.

Ἰ. Κρασούτσας.

Μυστικὸν ποῦ τὰ στήθη βαρύνει,

ὅσος κι' ἂν διατρέξῃ καιρὸς,

δὲν ἔμπορεῖ φανερόν νὰ μὴ γίνη·

μᾶς τὸ λέγει αὐτὸς ὁ Θεός.

Ἰ. Ἰ. Σκυλίτσας.

Τί χρησιμεύ' εἰς τοὺς νεκροὺς σκιά κυπαρισίνης;
ὁ τάφος, ὅταν βρέχωνται τὰ χρῶμα μάρμαρά του
μὲ δάκρυα παρήγορα, μήπως αὐτὸς καλλύνη,
μήπως τελεῇ γλυκύτερον τὸν ὕπνον τοῦ θανάτου;

Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Νομίζει ὄναρ ἢ ψυχὴ πικρὸν τὴν χθὲς δδύνην,
ὅταν ἐξαίφνης ἤρεμος καθίσταται καὶ λεία·
καθὼς ὁ ναύτης, θεωρῶν τὴν ὁμαλὴν γαλήνην,
οὐδὲ πιστεύει ὅτι πρὶν ὑπῆρξε τρικυμία.

Δ. Παπαβήγopoulos.

Γλυκὸ ὄναρ ψυχῆς χρυσοπτέρου

εὐτυχία! τῶν πόθων λιμὴν!

σταθερὰν σὲ νομίζουν ἀκμήν,

κ' εἶσαι ἄρωμα ἄνθους προσκαίρου.

Θ. Ὀρφανίδης.

